

સામાજિક

પૃષ્ઠ-૫૬

ક્રિ. ૦-૧૦-૦

ધ્યાસ ખાપુ

આ એકના ચાર્જ. લેખ- અનુવાદક

ગોપાલ-વ ન વિદ્યાલ, મનસુખલાલ મહેતા, મધુર,
મણિલાલ અવગારી, માધનજી પટેલ, રત્નનિધિ,
વિજયશક્તિ મેર્ય, નાનમણી

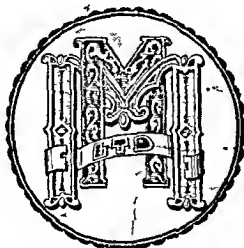

જ્ઞાસ અને ઉદ્દેશોધન આપતી વાર્તાઓનું અનોખું માસિક

ધી ટેક્સટાઇલ ટ્રેડીંગ એજન્સી લીમીટેડ

ભાવનગર

S
E
A
L
O
F

Q
U
A
L
I
T
Y

અમે આંદોની પ્રખ્યાત મિલો
ધી મહાસકમી મીડસ લી. તથા
ધી માસ્ટર સીડક મીડસ લીના
ઉત્પન્ન થતા સુતરાઉ તથા આર્ટિફિશીયલ
સીડક કાપડના સોલ ડીપર્સ છીએ
આ બંને મીલોનું સુંદર સર્વિસ આપે
ટકાઉ કાપડ સોરાષ્ટ્રમાં જ નહીં પરંતુ
સારાએ હિંદુસ્તાનમાં જાણીતું છે.

ફરી કંટોચ પહોંચી ઘણાં ચલાયેલાં તે
અમે સુતરાઉ કાપડ આપી શકીએ
તેમ નથી પરંતુ આટલે સીડક કાપડ
આકર્ષક ડીઝાઇનો તથા ફરેક જાતનું
ફરેકનાં ખીરસાને પોસાય તેવું વાપરવાની
અમારી ખાસ લવામણ છે, અગ્રણ્ય
માવના આવતાં તથા નમુના માટે લખો.

ખાનવાડી

ભાવનગર

શાંતીલાલ મયાભાઈ

એજન્ટસ

દરેક જાતના ફેન્સી ચામડાંઓ
તથા પ્લાસ્ટિકની ચંપલોના

સ્પેશ્યાલિસ્ટ

નવીનવી
ડિઝાઇનો
માટે
જો
ક
સુલાકાત
લો

મુરતપાલા ફૂટવેર
પ્રો. શી. જે. એન્ડ સન્સ
ભુલેશ્વર, ફર્નિચરુક્કા કોનર મેળાઈ નગર

દરેક જાતની પ્લાસ્ટીકની
ચીજો

અનાવનારા

પલ્લવી પ્લાસ્ટીક
પ્રોડક્ટસ.

૩૭, મારવાડી બજાર
મુંબઈ, ૨

સોનું ચાંદી અને
પ્રવેશના દાગીના

સારી કીમતે ખરીદીશું અથવા
નક્કી કીમત આપી આપીશું
એનાલી હિંચા દુબ્બી લાગી આ મજારો

જે. આર. દાવના ૩
જે. આર. દાવના ૩

<p>પ્રવાસ રમણીકલાલ વી. મહેતા સંચાલક શાંતિકલાલ હો. પારેખ</p>	<p>કહાની જુલાઈ : એપ્રિલ ૧૯૪૮</p>																																										
<p> કહાની ટેકવં ૩૭, મારવાડી ભાગ ગુજરાત તથા સરસ્વતી પ્રેસ દાણાપીઠ ભાવનગર (સોરઠા) વિવાજન વાર્ષિક રૂ. ૧૦૦ છુટકે પ્રત ગ્રાન્</p>	<table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="2" data-bbox="294 254 774 376">રસસામગ્રી</th> <th colspan="2" data-bbox="774 254 1004 376"></th> </tr> <tr> <th data-bbox="294 322 486 376">વાર્તાનું નામ</th> <th data-bbox="486 322 774 376"></th> <th data-bbox="774 322 918 376">લેખકનું નામ</th> <th data-bbox="918 322 1004 376">પાનું</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>૧ ગેંડનો સામનો</td> <td></td> <td>વિજયશુભ મોર્ય</td> <td>૧</td> </tr> <tr> <td>૨ અગ્નિ સાથેના એક</td> <td></td> <td>ગોપલારાય જ. વિદ્યાલ</td> <td>૭</td> </tr> <tr> <td>૩ જાગીનને ઠારણે</td> <td></td> <td>રસનિધિ</td> <td>૧૭</td> </tr> <tr> <td>૪ ઠાડી</td> <td></td> <td>મણિલાલ અલગારી</td> <td>૨૧</td> </tr> <tr> <td>૫ અમે એ</td> <td></td> <td>પનસુખલાલ કુ. મહેતા</td> <td>૨૮</td> </tr> <tr> <td>૬ સંસ્કરણિકા સમરામપુરીકા</td> <td></td> <td>સમરામપુરી</td> <td>૩૩</td> </tr> <tr> <td>૭ કથાસરિત્રાગર</td> <td></td> <td>મયૂર</td> <td>૩૭</td> </tr> <tr> <td>૮ બીમના ટોડા</td> <td></td> <td>માધવજી પટેલ</td> <td>૪૪</td> </tr> </tbody> </table> <p>વાર્તા મોઠલનારને ક</p> <p>‘કહાની’માં જાણીતી મૂળ કે અનુવાદિત વાર્તા નવલ પુસ્તકોમાં આપે છે અને તેને પ્રચલિત કરવાના હેતુ લેખકના પોતાના રહે છે મૂળ કે અનુવાદિત વાર્તાની તમામ પ્રકારની જવાબદારી લેખક કે અનુવાદકની પોતાની જ રહે છે. અસંપૂર્ણ વાર્તા પરત કરવામાં આવતી નથી. પણ ૨૬ કરવામાં આવે છે સંપૂર્ણ વાર્તાના અનુલેખકને આપવા પ્રયાસ થાય છે.</p> <p>— સંપાદક</p>			રસસામગ્રી				વાર્તાનું નામ		લેખકનું નામ	પાનું	૧ ગેંડનો સામનો		વિજયશુભ મોર્ય	૧	૨ અગ્નિ સાથેના એક		ગોપલારાય જ. વિદ્યાલ	૭	૩ જાગીનને ઠારણે		રસનિધિ	૧૭	૪ ઠાડી		મણિલાલ અલગારી	૨૧	૫ અમે એ		પનસુખલાલ કુ. મહેતા	૨૮	૬ સંસ્કરણિકા સમરામપુરીકા		સમરામપુરી	૩૩	૭ કથાસરિત્રાગર		મયૂર	૩૭	૮ બીમના ટોડા		માધવજી પટેલ	૪૪
રસસામગ્રી																																											
વાર્તાનું નામ		લેખકનું નામ	પાનું																																								
૧ ગેંડનો સામનો		વિજયશુભ મોર્ય	૧																																								
૨ અગ્નિ સાથેના એક		ગોપલારાય જ. વિદ્યાલ	૭																																								
૩ જાગીનને ઠારણે		રસનિધિ	૧૭																																								
૪ ઠાડી		મણિલાલ અલગારી	૨૧																																								
૫ અમે એ		પનસુખલાલ કુ. મહેતા	૨૮																																								
૬ સંસ્કરણિકા સમરામપુરીકા		સમરામપુરી	૩૩																																								
૭ કથાસરિત્રાગર		મયૂર	૩૭																																								
૮ બીમના ટોડા		માધવજી પટેલ	૪૪																																								

કહાની
એ. એચ. વહીવટના રેલવે
બુક સ્ટોલ ઉપર મળે છે.

૧૫ મી ઓગસ્ટ
સ્વાતંત્ર્યનો પ્રથમ દિવસ

પં. જવાહરલાલ નેહરુ
સ્વતંત્ર હિંદનો પ્રથમ સરકાર

સ્વાતંત્ર્યનું સ્મિત

કહાની

આ સ્વાતંત્ર્ય-દિને સૌ વાંચોને 'જયહિંદ' પાઠવે છે.

ગેડાનો સામનો

વિજયશક્તિ મૌર્ય

માણસ શિક્ષણ કરતા અનુભવથી જે
કહાપણ મેળવે છે તે જોવાય રહે
છે જુવાનીનું જોવી ઘણીવાર અધિભા સાદસ
કરાવી નાંખે છે. અનુભવ, વારંવારનીમાં જેને
જડતા અને નિર્માસ્યતા અવી ર્ધ હોય તેવા
અધાએ વૃદ્ધ થયેલા જુવાનો કરતા એવા
આધાના સાદસ કરનાર જુવાનને કુ વધારે
પસંદ કરું છું. અત્યારે તો રોડ સિકાની ગુલા
મીએ આપણે ત્યાં જુવાનીને સાદસથી છૂટા-
છૂટા કરાવી નાખ્યા છે. તેમ છતાં જેની
જુવાની સાદસ અને રોમ્મય માટે યતનની
હોય છે તેણે પણ અવિચારી સાદસથી તો
દૂર રહેલું નોંધએ, કારણકે જમે તેવા સાદસમાં
પણ આત્મરક્ષણ પ્રત્યે તફત બેદરકારી ન
હોવી નોંધએ સાદસની વૃત્તિ અનુભવપૂર્વકે પણ
આત્મધાતને રસતે ન હોવી નોંધએ જેઓ
ડમ્મે ને પગને મેલથી કરે છે, જેઓ જુવાની
ને નિર્માસ્યતામાં લેવેગીને હવે છે તેમના
માટે તો ર્ધ કહેવાનું જ નથી

પરપાળા ચાની ખીચ જગલમા સામી
જાતીએ ગેડાને ચિકાર કરવા જતા મને બહુ
કડવો અનુભવ ઘઈ ગયો હતો. યતુની હાથ
વેતમા આવીને કું બગી ત્રણે હતો એમ કહું
તો તે હજી પરતુ નથી ખડું કહું જો
કું મત્સના બાહુપાશમાં લપેટાઈને, ખુદ થમ
રાગના રસિલામાંથી છટકી આવ્યો હતો.
છતાં તેને માટે કું મરું નથી કરતા કું મારી
બહુદુરી કે અવગણથી બચી જાયો હતો એવો

મિથાસિમાની દાવો કું નથી કરતા. જે અદ-
ભુત સક્રિત, જેને તમે ઉચ્ચરના કે ખીજ બને
તે નામે પૂજો છો અને જે મદાન પ્રદાહનું
સચાલન કરે છે, માણીમાત્ર જેની અકળ
રમતના પાઠા છે, તેણે મારો અદ્ભુત બચાવ
નિર્માણ કર્યો હતો એમ જ કું મારું હું. બાકી
માનવી શું કરી શકે? માનવી તો પ્રકૃતિનું
એક પાત્ર આણી છે.

એવાતને લગભગ બાર મહિના ધર્મ મધા
હતા. ત્યારે ગેડીએ મને અદર ઉછળી પગ
નીચે કચરીને મારી ૭ પાસળી અને મે હાકા
લખી નાખ્યા હતા અને છતાં કું બગી મયો
હતો, એટલું જ નહિ પણ કું ત્યારે નિરોધાર
અને ભાવાર બનીને જમીન પર પડ્યો હતો
ત્યારે રોષથી મારો બનેલો ગેડો મને કુંદી
નાખવા માટે રોષી ચક્રો ન હતો. પાછી
વસત અતુ સાધી અને મખ આસામમાં
આવેલા હિતર કાચારની પહાડી કુવારી બુમિ
હરિયાળી સાડી પહેરીને પ્રકુલ્ય વડેને હસવા
લાગી, પવનમાં મહેરાતાં અમલિત જમજી
ગુરુધી કુલો, રંગરોંગી પતમિયાં અને રસ્યોલ
કરતાં ઊડતા જતાં રૂપાળાં પક્ષીઓની કારો
બજે આ નિર્દોષ કુમારીના હાસની લહેરો હતી

અમારી જાવણી જગલમાં જ હતી. આ
વખતે પણ મારા એક જુવાન મિત્ર ચિકારની
મોજ માણવા મારા મહેમાન બન્યા હતા
અને આખો દિવસ ચિકારની મજ માણીને
રાત્રે જાવણીમાં આવ્યા ત્યારે અમને અમર

મળી કે એક કિસાન આજે એક ખેતરમાંથી
ખીજ ખેતરમાં જતો હતો ત્યારે ગેઝએ તેને
મારી નાખ્યો આ ગેઝ વિષે અમે હમણાં
હમણાં ધણુ સંબંધિતા હતા તેનો રજા
ખૂબ વધી ગયો હતો ગરીબ બિચરા કિસાનો
ઉપર ધણુ કંઈ ઓછી આદત છે યામમાં
સરકારી માણસો રાજ રાજ એમનું લેહી
પીતા હોય અને સીમમાં ગેઝ વાધ હાથી
પાડ, વગેરે જંગમી પશુઓની હાડકામાં હા ત્યાં
તેઓ આવી જતા હોય કિસાનને ન સરકારી
પશુઓ સામે રક્ષણ કે ન મળે જ ત્યાં
પશુઓ સામે રક્ષણ આ ગેઝ આડે વખડે
ખૂબ રખડતા હોય હીક થયું કે તે આ
જગતમાં આઓ અમે નક્કી કરી નાખ્યું
કે આવતી કાને તેને શોધી શકી તેના કુટુંબ
મોની યોગ્ય સજા તેને કરી દેવી આવા
ખુના માટે તેને જગલના ઈન્સાફમાં મોકલ
પ ખીજ સી સજા હોઈ શકે ?

ગયા વરસના કડવા અગ્રભવ પછી મારામાં
હાથણુ આનું હતું કે આવા ગંદ જગલમાં
ગેઝ જેવા બપકર પ્રણીના ચિકાર પગપાળા
ન થઈ શકે આથી મેં જે હાથી મગાયા
એક મારા માટે અને એક મારા મિત્ર માટે
હાથી પર બેસીને ચિકાર મરનાનું હું પસંદ
નથી કરતો પગપાળા ચિકાર ક વામાં જે
બહાદુરી, ચપલતા અને કડી દિમ્મત લેઈએ
છે અને તેમાં જે શામલ છે તે હાથી ઉપર
બેસીને ચિકાર કરવામાં નથી પરંતુ ન્યાં
માધાથી પણ બીચુ ઘાસ છવાયેલું હોય ન્યાં
વાસના ઘેરા જંગલ તમને ચલાય માટે રસ્તો
પણ ન આપતા હોય અને ન્યાં તમારાથી
પણિ હાથ છેટે થુ છે તે પણ તમે નેઈ
શમતા ન હો તેવા આચામના ધણુ ખરા
જંગલોમાં તો હાથીના હોદાને આશરે લીધા
વિના છૂટકા જ નથી મેં જે જે હાથી મગા
વ્યા હતા તેમના વિશે મને કંઈ અગત્ય
અનુભવ નહોતો, પણ મને કહેવામાં આવ્યું
હતું કે તેમાંથી મોટા કુટુંબના હાથી

વાધના ચિકારમાં સારી રીતે પનોટાયેલ છે
તમને માત્ર ગાડી હાંકતા આવડતુ હોય તો
તેનો અર્થ એ નથી કે તમે વહાણુ પણ હોઈ
શકો છો જે હાથીને વાધના ચિકારનો અનુ
ભવ હોય તે ગેઝની સામે જેવી રીતે વરતશે
તેની શુ અખર ? પણ આ વિચાર મને તે
વખતે ન આવ્યા તે વખતે તો મેં મન
વાળ્યું કે આ હાથી વાધના ચિકારનો અનુભવી
છે એટલે તેની ઉપર હરાસો રાખવામાં વધી
નથી ખીજ હાથી વિષે તો કંઈ જાણવામાં
ન હતું પરંતુ નિરાજના સરવાળા બાદમાંથી
અને નિરાશી નિદ્રાના સરવાળા બાદમાંથી
અને નિરાશીથી નિરાજા જ હોય છે જે હાથી
વાધના ચિકારમાં પીદા હોયો હતો તે ગેઝના
ચિકારમાં કંઈ નહિ નીવડે તેની કંઈ ખાતરી
ખરી ? પણ એ વિચાર મને તે વખતે
આવ્યો.

ખીજ દિવસના પ્રભાતની ટકારા ફૂગી
અને અમારી સવારી રવાના થઇ અમારી
પાસે હોદો તો એક જ હતો એટલે તે મોટા
હાથી ઉપર માંડીને મારા મિત્રને તેમાં બેસા
ડ્યા, અને ખીજ હાથી ઉપર વગર હોદો હું
બેઠો આવા વિચાર પ્રદેશ અને ગાદ જગલ
તથા ખીજમાં કંઈ ગેઝ શોધી ન મળે તેના
પગલા મોધી કાઢવાં નેઈએ અને એ પગને
પગને રખીને ગેઝને પકડી પાડવો નેઈએ
અમે ધણુ રખડ્યા પણ કયાં ગેઝના તાળ
સંગ ન મળ્યા છેવટે અમે ફરતા ફરતા એ
તલાવડી તરફ ગયા કે જ્યાં અમને ગમે વરસે
ગેઝીને બેઠો થયો હતો અરધે રસ્તે પહોંચ્યા
ત્યાં ગેઝના તાળ પગમાં બીડી આવેલા
નજરે પડ્યા પણ તે તલાવડીથી વિરુદ્ધ
દિશામાં જતા હતાં તેને પગે પગે
ચાલતા અમે ઠાયા ખીજમાંથી એવા ટૂંકા
ઘસ યારવાણમાં આવી પહોંચ્યા કે જ્યાંથી
ગેઝ હાથી ઉપરથી તો બહુ સહેલાઈથી દેખી
શકાય, ધણુ હજી કયાં ગેઝનો બેઠો થઇ
જાય એવા ચિન્હ ન હતાં વાધ દીપકને

શોધવાની તો પછી સહેલી રીતો છે. અને તેમને તો આમાં શક્યતાની તમારી અદ્ધ સામે બોલાવી શકાય, પરંતુ જેમને શોધવા માટે તો બીજા કોઈ સહેલા રસ્તો જ નથી. તમારે તેનાં લાભ પગલાં શોધી કાઢી તેને પગલે પગલે રખડીને જ તેને દુઢવા નેહિએ. હા, જેમને બપોરે કોઈ કાલવાળા ઝીલમાં પડ્યા રહેવાની ટેવ ખરી, પણ ત્યાં તે કંઈ લાભો વખત નથી પડી રહેતા. તેની ફરવાની ટેવ પણ વિચિત્ર હોય છે. દિશાની તો તેને કંઈ દરખાજ નહિ, એકે દેશને જીભને ચરવાની તો તેને ટેવ જ નહિ; આવતા બધા અને મોમાં આવે તે કંઈ ધાસ, કુપેષ કે પાંદાતું બાચુ ભરતો જાય એમ ચરતાં ચરતાં તે આડેઅપણે ક્યારે ક્યાં નીકળે. એક વખત મેં પ્રેમવાળા આવી એક ગેડાને પગલે પગલે તેનો પીછો લીધો હતો; એ પ્રત્યક્ષની વાત વચમાં હું તમને કહી દઉં. હું અને મારો પગી બે જ જણ હતા. સવારથી રાત સુધી તેને પગલે પગલે ચાલવામાં બે દિવસ તીડણી ગયા, પણ ગેડાનો તો બેડો ન જ થયો. ઉત્તર કાચારના ગેડાનો મને જે અનુભવ છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે આ પ્રદેશના એક સ્વભાવે ભારે હિમ્મતવાન, દુષ્ટ આક્રમણકારી છે. પરંતુ જો રખડુ જેમની માણ, હું અને મારો પગી બે દિવસ સુધી રખડ્યા હતા તે અપરાધ્ય હતો; એટલે ગેડાના સ્વભાવની દાંડની બીજા બાબુ પણ અહીં જણાવી દઉં. પહેલે દિવસે આખો દિવસ રખડ્યા છતાં ગેડો એવો વર્તુલમાં ફર્યો હતો કે સાંજે અમે અમારી જાવણીથી ગામ એક માઈલ છેડે હતા. બીજે દિવસે અમે પાછો કોઠો લીધો. ગેડો ચરતો જતો હતો અને વચ્ચે વચ્ચે વિસામો પણ લેતો જતો હતો, એમ તેનાં નિયાની ઉપરથી જણાઈ હતું, પણ બીજા દિવસની સાંજ સુધી પ્રેમ તે નજરે તો ન જ પડ્યો. અમે કંટાળાને પાછા ફરવાની તૈયારીમાં હતા, કારણ કે હવે અમારું ચર્ચા આવવાનું હતું ત્યારે ત્યાં શોધ

ગોળ છોડીને અમારે જાવણીમાં પહોંચી જવાની નજર હતી, પણ ત્યાં તો મારા પગીએ અરથો માઈલ છેડેથી તેને અમારા તરફ જ આવતો જોયો. પૂવન પણ તેની બાબુથી આવતો હતો એટલે તેને અમારી બધે પહોંચે તેવાં બીજાં મેં હતી. મેં અટકળ કરી કે તે બંધાવર આ રસ્તેથી જ નીકળ્યો નેહિએ, એટલે હું પસિના કીડ ઉપર ચડ્યા લાગ્યો, પરંતુ ભારે સમજા સાથે તેનાં જીભ યાં ઉપર હું ચડી ન શક્યો. નીચે જીભને તો જેમને સામનો થાય તેવી સ્થિતિ ન હતી, કારણ કે વાંસના સાંધા એવા આડ ને અવળા હતાં કે ગેડો મારા ઉપર પસાર કરે તો મારે ફેફસાં મારીને ખરો જવાની પણ મોકળાઈ ન હતી. ઉપર મેં એક બીજાં ચોળના પડી કાઢી મેં પગીની પોતડીમાં થોડાક પાણી બંધાવીને તેને આડ ઉપર મેકળ્યો અને મેં તેને સમજાવ્યું આપી કે અમારે ગેડો અડધી પસાર થાય ત્યારે તું તેની પાસે પાણી ફેકજે અને જેવું તેવું બાંન આડ તરફ જશે કે તરત હું વાંસના સાંધા પાંડળથી બહાર નીકળી બંધાવર નિયાન લઈને ગોળા છોડીશ. પગી પોતડીમાં પાણી બંધીને આડ ઉપર ચડી ગયો અને ગેડાના આવવાની રાહ જોતો; એકે પરંતુ ગેડાને કંઈ આવો સીમો મારો છોડીને ગોળા આવવાની ઉતાવળ ન હતી કે તે અહીં દોડ્યો આવે. ધાસ પણ ખાસતી ચોંટ જાયું હતું. છતાં ગેડાની બીજાવલ તેમાં કંકાતી ન હતી. જેમ વખત જતો હતો તેમ આજે પણ નિષ્ફળતા મળવાની ચિંતા વધતી જતી હતી. સંજ રહ્યો કે ગેડો પાછો વળી જાય, અથવા અહીં આવે ત્યાં સુધીમાં અમારું ચર્ચા જાય, પણ બાદળ મીટીને જેમ એકાએક ચર્ચા પ્રકાશી જોડે તેમ મારી ચિંતાને વિગેરી ગેડો પગે દડી કાઢે અમારી પાસે આવી પહોંચ્યો. તેનું વિચારણ કદ, હજુપર ચારીર, લાંબી ચિંતી અને મરત ચાલ જોઈને હું મુગ્ધ થઈ ગયો. પણ ગેડાએ તો પેતાલ શરીર લગાવ્યું.

જેવા મારા પગીએ તેને પાણી માર્યો કે તરત, કૂતરું જેમ પાણી લાગતાં ડાઉકાર કરે તેમ, ગેડો બીકેના માર્યો ગાંગરતો ગાંગરતો છવ છવને બાગ્યો । કેમ નાણે પચી ના કાંકરાએ તેના પેલાંદી બખ્તરને બાગી નાખ્યું હોય ને । તેના આ કરપોષપણથી તાબજીવન થઈને હું દોહો અને ઉતાવળે ઉતાવળે તેના ખભા ઉપર ગોળા છોડી દીધી. મેં અણુ કે કવાયેલા ગેડાને મારી ઉપર કુમલો કરવાનો પાતો ચડશે, પણ એ તો રાકો નાખતો બાગ્યો. મેં દોડીને બીજી ગોળા મારી એટલે તેણે ફરીને મારી સામે નોંધું અને હું તો નાણે તેના કરતાં કળાય વધારે કદાવર, બળવાન અને લયંકર હોઈ તેમ મને નોંધને પાછો તે નાકો । અમે એક બાગ્યાં દીવા ઉપર દત્તા અને મેં તેને નીચે તળેડીમાં બેસી જતા નોંધ્યો; પરંતુ હવે હું તેનો કેડે કેમ છેલું । હું પણ તેની પાછળ દોડ્યો અને નોંધું તો ઘાસ ઉપર રીંછથી બચ્ચાજાતું લોહી પડ્યું હતું. હું સમજી ગયો કે મારી ગોળા તેનું દેહનું વાંધી મઈ છે. હવે હું તેને જતો કરું તો પણ તે બચવાનો તો ન જ હતો. પરંતુ સિંકારોમાં પણ માણુ-સાઈ અને ક્યા હોવી નોંધ્યો. તમે કદાચ કહેશો કે જે સિંકારી પ્રાણીઓને મારી નાખવા નીકળ્યો છે તેના મેંએ વળી ક્યાની વાત કેવી । ક્યા એટલા પૂરતી કે જે પ્રાણીને તમે સિંકાર કરે તે એકાએક એકાએક વેદના અને વ્યાધિ સહન કરીને તત્કાળ મરે એ નોંધવાની પ્રત્યેક સિંકારીની ફરજ છે. એમાં માણુસાઈ છે. તમે કાયદા કરેલા સિંકારને જવા ઘો અને પછી તે કદાકે, કિવસો કે પછી મહિનાઓ સુધી મૂંઝી યાતના ભોગ-ળ્યા કરે તેવા તમારી માણુસાઈ નથી કદાચ એણે પ્રાણી આખરે બેઠી આવે તો પણ તે સ્વભાવે બીગિયું, મનુષ્યો પ્રત્યે વેર રાખનાર અને કુટ બની જાય છે. સિંકારીએ તમારો જિમરને એકાએક એકાએક કાઢ

આપીને તેને વહેલી તકે માર કરવો નોંધ્યો. સિંકાર ઉપર વળતર મેં આંખિયાં કરીને ગોળા છોડી તેને વ્યર્થ કાયદા કરવો કે કરતાં તો તેને છટકી જવા દેવો એ વધારે યોગ્ય છે. એટલા માટે સિંકારને ભેળ, ખભા કે ડોક ઉપર ગોળા મારીને ત્યાં જ ઉપલાવી દેવો તેમાં સિંકારને વધુ વેદના આપ્યા વિના ત્યાં જ માર કરવાની તક મળે છે અને સિંકારીની સલામતી ભોખમમાં આપી મુકાય છે. આ વિચારથી મેં મોઢું થતું હતું છતાં ગેડાનો પીડો પકલો પણ નસીબભેજે આ રાક્ષસી કદનો ગેડો એવા બીકણુ નીકળ્યો કે ગોળાના જખમ પણ તેનું લોહી તપાતી રાકતા ન હતા. તળેડીમાં બેસું ઘાસ હતું અને તેમાં હું ગેડાની પાછળ ધૂસ્યો મેં વેને પાગા નોંધ્યો મને હવે ખાતરી હતી કે તે મારી ઉપર આક્રમણ કરશે, પણ એ તો પાછો ધુકાડો મારીને બાગ્યો. હું પણ તેની પાછળ બીકમાં ધૂસ્યો. ત્યાંથી મેં તેને બીજી ટેકરી ચડતા નોંધ્યો, પણ મેં નોંધ લીધું કે ટેકરી ચડામાં હવે તેના પમ દીલા થઈ ગયા હતા. મેં તેને ચડાતન ચડાવવા પડારો કર્યો, પણ તેને તો પાછી ચડ્યું જ નહિ. મેં દોડીને તેની પાંચળામાં ગોળા છલાવી દીધી, આ વખતે તેણે પાછળ ફરીને મારી સામે નોંધું. મને થયું કે હવે તો તે મરણિયે બનીને મારી ઉપર આક્રમણ કરશે, પરંતુ મને નોંધને તેની હિમ્મત એકસરી ગઈ । કાણુ નાણે મને તેણે દેવા લયંકર સ્વરૂપમાં નોંધ્યો હતો । પૂરતું નેવા તે પાછો ફરીને લાગવા ગયો તેવા જ મેં તેની ડોક ઉપર ગોળા છોડી ને પાડી નાખ્યો. આવો કરપોષ ગેડો મેં કદી નોંધ્યો નથી. પડખંદ કાપા, લોખંડી ક્ષાણુ, પોમાદી બખ્તર અસીમ બળ, પણ તે બધાની વચ્ચે બીકણુ હતમ ।

આ કાળ્યો-હું એટલા માટે આપું છું કે પ્રાણીઓમાં બકિતમત સ્વભાવ દેવો પરસ્પર વિરોધી હોઈ શકે છે તેથી તમને ખાતરી

થાય સામન્ય રીતે તો મેં કાચારના ગેડ
ભારે હિમ્મતવાન અને હુમલાખોર એવા છે
અને બધે વરસે એવા ગેડના સપાટામાં
આવી મયા પછી આવા જગલમાં ગેડનો
શિકાર કરવા પગપાળા જવાનું છોડી દીધું
હતું. પરંતુ આજે જ્યારે અમે હાથી ઉપર
સવાર થઈને ગેડના શિકારે નીકળ્યા ત્યારે
હાથીની પસદગીના અનુભવના અભાવે અમારી
ઉપર શુ વીતશે તેની અનને કલ્પના પણ
ન હતી.

આસપાસ નજર પહોંચે ત્યાં સુધી ધાસનું
ખીંડ પવનમાં ઘડેરાતું હતું અને અમે તેની
વચ્ચે ગેડની કીડચાલ પકડી પાડવા બેસીને
નજર રાખતા હતા. અને હાથી પોતની
આમાન્ય ગતિમાં આદવા જતા હતા. અચ્ચ
નકે મારા મિત્રો હાથી લાકડો જાણે તેને
કોઈ એ કંઈ માર્ગો હોય તેમ તેણે સ્વ ઉચ્ચ
કરી અને ડોક ઉપર પથરાયેલાં કાન ઉઘાડી
થઈ જ્યાં તે બપોળી ચિચિયારી પાડીને બાળો
અને તેના અવાજને આંધળાથી મારા મિત્રના
હાથમાંથી રાખી દૂરને ધરતી પર જઈ
પડી. બીજી જ ક્ષણે બીડમાં સતાયેલા ગેડએ
ધસારો કર્યો પણ મારે ગેડને મારવા ક્યાં ?
પોડાને અને તેની ઉપર ગેડેલા સવારને પણ
હાંકી દે એવા ઉચ્ચ ધાસના ખીડમાં મેં શેરડો
પડી જતો જોયો, પણ તેમાં ગેડો ક્યાંય
દેખાય ! એ શેરડો એમ ખતાવતો હતો કે
ગેડએ હુમલો શરૂ કર્યો છે, તેના ધસારાથી
દબાઈ જતા ધાસમાં કેડી પડતી જતી હતી !
ઉચ્ચ ધાસ વચ્ચે નાસી જતા મારા મિત્રના
હાથીની ગાન પીક દેખાતી હતી ! અને ઘૂમ
રામાં કાકરા અખડે તેમ મારા મિત્ર હોદામા
અક્રમતા હતા ! ગેડો ચોડેક સુધી તેની પાછળ
ઘેરીને પાછો ફર્યો અને મારા હાથીની આડે
બેઠે, પણ મારાથી ધણે દૂર હતો મારો
હાથી નાનો હતો છતાં તે ક્યો નહિ અને
મારા મહાવતે તેને સીધો ગેડ ઉપર હાથે,
જ્યાંયમાં ગેડો વાંચન જગનમાં નાસી જાયો

ત્યાં સુધીમાં મારા મિત્રનો હાથી પણ કાબૂમાં
આવી ગયો અને તે પાછો આગ્યો

હવે અમે બીજી દાવની તૈયારી કરી.
પગીને તો અમે સાથે જ લીધા હતા એટલે
મેં ધનાં પગલા શોધવા તેમને મોકલી આપ્યા.
એ કામ જરા મુશ્કેલ હતું. કારણકે ધણા
દિવસો થયા વરસાદ પડ્યો ન હતો એટલે
જમીન કંઠ્ય થઈ ગઈ હતી. પગી બીડમાં
પગલાં શોધતા હતા ત્યાં તેમાં અખડાટ થયો
મેં તરત બહુ સલાળી મારા ઉપર પગીની
સલામતીની પણ જવાબદારી હતી, પણ
એ તો ગેડને બદલે કાકર (કરચ) નીકળ્યું
મારા મિત્રનો હાથી મારી બાજુમાં જ હતો
મારા મિત્રને જે કોઈ લાગમાં આવે તેનો
શિકાર કરવાની ટેવ હતી એટલે કાકરને
જોઈને એમના હાથમાં થળ ઉપડી

‘કાકરને મારું ?’ મારા મિત્રે મને પૂછ્યું
‘હલે’ મેં જવાબ દીધો.
‘ગોળીબારના અવાજથી ડરીને ગેડો
બાગી નહિ જાય ?’

‘અહોના ગેડ એવા ખીંડી નથી,’
મેં તેમને ખાતરી આપી, ‘તેમાં પણ આ
ગેડો તો ડરપોક નહિ જ નીચડે બેસે, બહુ
કનો ધમકો થશે એટલે એ બહાદુરને શરા
તન ચડશે’

મધુ પણ એમ જ
કાકર એક ઝડપીમાં લશાર્થ ગેડું હતું.
પગીએ તેમાં પાછા ફર્યા એટલે તે બહાર
નીકળીને બાજુ, તરત જ મારા મિત્રે ગોળી
છોડીને તેને પાડી નાખ્યું. પરંતુ મારા મિત્રને
તો કાકરની ઉગ્મણી કરવી હતી એટલે તેઓ
ગાન શિકાર કરીને કેમ સતોપ પામે ? તેઓ
તો હાથી ઉપરથી હેઠે બેઠેલાં અને જેવા
કાકર પાસે પહોંચ્યા કે તરત જ પાસેના
વાંસના ઝૂંડનાં કાકરો થયો અને આંખના
પલકાસમાં તો ગેડો મારા મિત્ર ઉપર ધસ્યો
મને થયું કે મારા મિત્રનું આવી અનુભવ,
કારણ કે હાથી બહુ જીવો હતો અને તેની

લેખક મૂંઝી જવું સહેલું ન હતું. અરે, આ વાની થતે તો એક બાલુગદી, પણ એ હાથી તો જેહાની બધા માનથી વાલ્લેવાનું જાણતો હતો જો આ વખતે પણ હાથી એ રીતે જાતે તો મધદરિયા માણસ મધ્ય જાતના આધાર વિના પગો હોય અને મધરા તેની પાછળ પડે એવી મારા મિત્રની રિયલિટી માથે પણ મેં ન્યારે હાથોને મક્કમ ઉભેતો જોયો ત્યારે મેં છૂટકારોના દમ જોયો મારો અદર રહી જાયો ત્યાસ દેહો બેઠો બીજી મિત્રો મેં વારે અનુભવી વચ્ચે જોયું કે આગ મિત્ર હાથી ઉપર ચડીને સેમના હોદામાં સલીસના મત જોઈ મને છે ! આદરે જો એ અને આટલી પ્રપથી ચડી લેવાનું અસાધારણ કામ તેમનાથી કેમ જન્મ્યું તે કુ નથી જાણતો હાથને વખતે માણસમાં પછી વાર એવી મૂર્તિ આવી જાય છે કે જીને વખત હોય તો તેને પણ નાનાઈ થાએ કે તેજો આવું અસાધારણ કામ કમ કરી નાખ્યું ! હું તો એમ માનું છું કે આપણો છેડો ન્યાં મુખી નથી આવતો ત્યાં મુખી છપાલેરી નથી કુકાવી ઘણતી, મારી આ માન્યતાને ટેકો આપે એવો તાલુકોનો

મારી ગોળા તેના અજમાઈ જ માગી, જેની તે પાંડો ફરવા ગયો કે તરત જ મેં બીજી ગોળા છોડી, ન્યારે તે પાંડો વળતો હતો ત્યારે જ મેં બીજી નાળખાની કરી હતી, કારણ કે શ્વાસ લેવા કર અને અજમાઈ પ્રાપ્તિનો કુમતો ખાળવો એ દર્દ સહેલું કામ નથી જો વગર વિચાર્યું તમે એક સાથે બંને ગોળા છોડી દો અને જેડો પાસે આવી જાયો હોય તો સંજોગ છે કે બદલ પછી હારવા માટે તમને વખત પણ ન મળે એટલે જો પહેલી ગોળાથી તેનો કુમતો ખાળા ન શકાય તો બીજી ગોળા અધિગ્રિયા કરીને ફાગાને બદલે તે નજીક આવે ત્યારે અજમાઈ ધાણું નિધાન ધઈને તેને ઉમવાની નાખવો જોઈએ જોશોળા મદ્દ વાપરનારે પણ આટલી સ્વચ્છેલી રાખાઈ જરૂરી છે મેં ન્યારે મેં કાને પહેલાં એક ખાઈ ને પાંડો વળા જતાં જોયો ત્યારે જ બીજી ગોળા છોડી જેડો પાંડો છાડીમાં છૂટી મળો, પણ જેવો મારો હાથી આજન વધ્યો કે ફરીથી તેને કુમતો કરી આ વખતે મારું નિધાન એવું સરસ આવું કે જેમની દેહ અટકી પડી, પરંતુ એક અવધા ખાઈને

અગ્નિ સાથેના ખેલ

ગોપાલરાવ ગ. વિદ્યાસ

કા. કદીની સ્વાદિષ્ટ કચ્છરનો આસ્વાદ

લેતા લેતા મેં નિર્મલાને કહ્યું :
‘આવો શુભ તો કદીની નવલકથાની નાવિ-

કાઓમાં પણ લાગે જ હોય.’

‘ધાનો શુભ ?’ લોટી પરની શેટલી

અગારા પર ધરતા ધરતા નિર્મલાએ પૂછ્યું :
‘આ બનાવનાર દાંયની આવી ચાલથી-’

‘મને કાંઈ ચોરચોર ફારવા ધારી ?’

માથાના સહેજ લટકાવમાં મરોડ સાથે મારા

તરફ તાકી રહેતાં તેણે કહ્યું.

અગારા પર ફૂલીને દોઝ થતી શેટલી જેવા

જ એનો રોષ પોષણ છે એ ‘હું બરાબર

નળ્યુંતો હતો, અને તેથી તો તેને ચીડવવામાં

મને ચોર મળ આવતી.

‘તું ચોર છે એનો નિર્ણય કરવા કોઈ

સાક્ષીની જરૂર છે ખરી ?’

‘મેં ક્યારે ચોરી કરી છે, કહેશો ?’

ફોલી શેટલીને મારા આજ્ઞામાં ફેરતાં તેણે

સવાલ કર્યો.

છ. સંકરે છે ? મારા જેવા જ એક અન-

વરો સુવક સુખદની આંત્રીમાં એક ચોરડીએ

પહેલ્યો. તારા જેવી જ એક અઢાર યોગ-

લ્પિય વરસની સુવતીએ આના કપ આમળ

આણી મકયા. આ પાત્રે મેલો સુવક ખોલી

મંદાર ભય ત્યાં તો—

‘તેને નળ્યુંયું કે કથૂક ચોરાયું છે,

ખરું ?’

‘પાશા ભામટાએ મારે સુખદ નળનલેર

છે જ ના ?’

‘શાંક જાતના પુરાવા વિના કાંઈ વ્યક્તિ

ને ભામટાનું વિશેષણ આપી શકે છે, પણ

‘પુરાવા પણ હાજર છે. સુધા ! એ

સુધા !—’

‘જો પાછી આંદરી ! તમે પણ એવા

છો કાંઈ !’

‘આ તો સાક્ષીને હાજર કરું છું ! તારે

પુરાવા જ નોંધતાં હતાં પછી હું શું કરું ?’

એટલામાં નળ વરસની નાનકડી સુધા

ચોરડીમાંથી દોડતી, દોડતી અંદર આવી

પહોંચી.

‘મોટાભાઈ ! સિપાઈ આવ્યો છે.

‘સિપાઈ ?’ સુધા સામે તાળીને નોંધ

રહેતાં નિર્મલાએ પૂછ્યું. એના અવાજમાં

લપનો યકાર હતો.

‘પેલી શેટલી પૂછી છે તે દાંતી ન જાણ

હો !’ મેં એના બીજી સ્વભાવની મરફડી

ફરવા કહ્યું. નકારાઈ સહેજ માથું હલાવી

તે કૌતવ્યે અઢાર મર્ધ.

વાત આમ છે. છ મહિના પહેલાં સત્યા-

ગ્રહની અખળ ફરી ઊપડી હતી તે વેળા

સંકરે ઉપરાડપરી બારે કાંઈ ઓડિનસો

કાંદવા હતા. કોઈએ સત્યાગ્રહીઓને ફરી

મદદ કરતી નહિ; કરશે તો તેને— વગેરે મૂલે

નિર્મળા સ્વભાવે બીજી; એમાં આ ઓડિ-

નસોની દરામણી ! પણ એટલાથી વાત સરે
એમ નહોતી એ દિવસોમાં એક દહાડો મધ-
રાતે એક ખાદીની કંઈની પહેરેલો દારીયણ
એક ખાદી મારે ત્યાં આવેલો; અને બનેલો
એક મળકા મુઠી સાથે એસી છાનીમાની વાતો
કેરી. એ વેળા નિર્ભણ એવી તો ડહાઈ
બયેલી ! સત્યાગ્રહીઓ પ્રત્યેના આવા દોષ પશુ-
પાતને લીધે દાર્ધરૂઢના હેઠાશતરની અત્યારની
ટાકા શેટલાની નોકરી હોડવી પડવાની બ્રિતિ
એને ડગલે ને પગલે સતાવ્યા કરતી હતી.
આવી 'સિપાઈ' ચબ્દ અને પડતાં જ તે
દારીયણીકાણી બની જતી.

પણ હું શેટલી પૂરી ખલાસ કરું તે પહેલાં
જ તે દસતી દસતી અદર આવી. કહે 'અરે
રામ ! હોડરીએ મને ફાગડની ગભરાવી મારી !
એ તો દયાથી છે.'

રૂઢમાં ખાલી પડેલી જગ્યા માટે દોષ એ
તારથી તો અરજી નહિ મોડેલી દોષ, એવો
વિચાર મને ચર્ચાવ્યો. છતાં નિર્ભવાની વધારે
મનક ઉણવવાના હેતુથી મેં પૂછ્યું. 'શાનું
... કાઓ છે ?'

'બે રૂપિયા સાત આનાનું !'

ક્યું સમજી ન ચકાચી હું તેની સામે
તાકી રહ્યો.

'વી. પી. આવી છે' તેણે ખુલાસો ઉમેર્યો.

પાન ૧ નું સંધિયું
સિકાર ક્યો હતો. તેની ડહાઈ ખાલા આગળ
છેડ કરતાં વધારે હતી અને તેની થિંગડી
દોઢ ફૂટ કરતાં પણ લાંબી હતી ! વનવનમાં
શોભાવ આવા ભવ્ય અને ઉમદા પ્રાણીને
મારીને મને એટલો જ દિશાસો મળ્યો કે
તેના રંગડમાંથી મેં અનેક ગરીબ મામડિયાની
નિંદગી બચાવી લીધી હતી જે બહાદુરી, જે
હિંમત, જે ખડતલપણથી તેણે અમારા
સામનો ક્યો હતો તે માટે એ દિવેર દુરમન
માટે અમારા પાસે મુક્ત પ્રદાન જ હતી.
અને એ પાથી સ્વ
પગલા આપારે

'છાની !'

'નવલખાની !'

'ફકેની દોષ નવી નવલખા પ્રચલ ચર્ચ
લાગે છે !'

દહાડમાં તેણે માથું દલાવ્યું.

'હું નામ !'

'નિરંજન—'

'ગળા ન માર. અલખનિરંજન સાથે
ફકેના પાત્રોને કશી લેવા દેવા ખરી !'

પણ જવાબ ન આપતાં 'પાટીટમાલી
ફેસા આપુ છું' એમ કહેતા ઉતાવળે હાથ
ધોઈ તે બહાર ચાલી ચર્ચ.

નિર્ભવાને માટે જે ઉપમા આપવી હોય
તો હું તેને પતંગિયું કહું ફકેની નવી નવલ-
ખાએ એને મન તાણું ખીસેલું ફૂલ હતું.
અર્થાત્ તે એના પ્રત્યે આકર્ષાય એમાં કશી
નવાઈ ! પણ ખીજી હાથે મારા મનમાં વિચાર
ચર્ચ આવ્યો. આવું પતંગિયાનું જીવન સાક
કહેવાય ખરું ! ફુનિયામાં ચારે બાજુ ફૂલો જ
પચરાપાં ફોત તો વાત જુદી હતી. પણ આપણો
રોજનો અનુભવ શો છે ! જીવનપ્રવાસમાં રોજ-
જ-રોજ ફૂલો કરતાં ઠોંટાઓ જ વધારે અપ-
મય છે.

એ વિચાર સાથે હું મનમાં મનમાં હતી
પણ જીવનમાં સફળે ઠોંટાઓ બંધે વધારે
સાંપડતા હોય પરંતુ મારા જીવનપથ પર તો
ફૂલો જ ખીસેલાં નજર આવતાં હતાં ! નિર્ભવા-
સુધા-આવી ટાકા શેટલાની નોકરી—

લગભગ ૫૫માં બેસતી વેળા રમરાન-રેરાજ-
ના વિચારો ચાલે ખરા ?

૪૫માં પહેરતાં પહેરતાં આ વિચિત્ર વિચા-
રોનો ઉગમ થાયો થયો તે મને જાણી આવ્યું.
રૂઢમાં ખાલી પડેલી જગ્યા માટે આવેલી
ખલાસ ઉપરાંત અરજીઓ મેં આજે જ સવારે
ચાંચી હતી. ૫૫મીસ રૂપિયાની જગ્યા હતી, અને
બહેરખખરમાં મેટ્રિક પાસ નોર્થએ હીએ
એટલું જ લખ્યું હતું, છતાં આવેલી અરજીઓ.

માં પચિસાત તો ઐન્યુએટની અરજીઓ પણ હતી? અને અરજ કરવામાં એ સાચા નહોતા એમ તો કેમ કહેવાય? ઐન્યુએટ યનારે મંડ્રિક પાસ તો યતું જ પડે છે. એ અરજીઓમાં લખાયેલી ટાકવૃદીભરી બાપા વાંચતાં મારું દિલ ચતિશય ખિન્ન બની ગયું હતું.

હું વિચારે ચમ્પો: આ બધા હજી પહેલી પચીસીના જુવાનો છે. ઉમર, કેળવણી, વગેરે દ્રષ્ટિથી જોઈએ તો ફરકની નવલકથાના નાયકોમાં અને આમનામાં કયો તફાવત છે? આ પચાસસાઠ જણમાં કાંઈ નહિ. તો પાંચ-સાત જણ તો કુદિશાળી હશે જ. પાટુ મારીને પાણી કાઢું એમ કહી ચક્રે એની એમની આ વય છે. છતાં શા માટે તેઓ આમ હાથપગ વિનાના હીલાપોચા રાઈ જાય છે? પચીસ રૂપયડીની નોકરી માટે આઠવી બધી પકાપડી શા સારું ભેગા? ટેબલ પર પાયરેલી એ પચાસસાઠ અરજીઓનું દસ્ય નજરે લેખું યતાં જ-કોઈ ને મારી ઉપમા મળે યા ન મળે, પણ એ દસ્યે અને કમનસૂમી ઉકરડા પર ફેરેલી પત્રાવળાઓ ચૂંચતા લિખારીઓનું દસ્ય માઠ આપ્યું!

તુરત જ ખીએ વિચાર સ્ત્રાપો: નવલકથામાં નીતરેલું જીવન જો અમૃત ગણીએ તો સત્ય સૃષ્ટિ મહિના પ્રત્યક્ષ જીવનને એર ગણી ચક્રાએ, અમૃત આખીને અમરત પામેલા દેવો સાથે એર ખીને તરફડતા શુદ્ધ માનવીઓની સરખામણી શા કામની?

એટલામાં નિર્મલાએ આવી મારા હાથમાં પાનનું ખીકું આપ્યું. પાન મોંમાં મૂકતાં મેં સલાહ કહ્યો: 'નવલકથા કેવી છે?'

'તથ્યો પાનાની.'

'ઓહ! ત્યારે તો સાંજની આ પહેલાં પૂરી થઈ જ જશે?'

'વાર્તા પાછળ હું ઘેલી તો ખરી જ નહોતી!'

'આમાં ઘેલાપણું નથી.'

'ત્યારે શું બૂખાબવાપણું કહેવું છે?'

'નાર! હું તો પત્રિયાના સ્વભાવની વાત કરું છું' પત્રિયા મધ: ચૂસતું જેમ એક ફૂલેથી ખીજે ફૂલે જાડજાડ કરે, તેમ તુ પથ્ય આ પાનેથી ખીજે પાને—'

'પત્રિયા કરતાં મારો સ્વભાવ મધમાખી જેવો વધારે છે.'

'કઈ રીતે?'

'વાંચતી વેળા સારા લાગતા ફરાઓ ઉપર હું નિશાની કરતી જાઉં છું, ને એ રીતે સંમહેલું તૈયાર મધ તમે આરોગ્ય છે!'

હું હસે પચો. સાપકલ તરફ આગળ વધતાં મેં કહ્યું: 'પથ્ય હું તને મધમાખીની ઉપમા નહિ આપું. એકે મ વખત તું મોઢને કંપી છે ખરી?'

ચરીરથી હું સાર્કકલ પર બેસી શાળા તરફ જઈ રહી હતો, પરંતુ મન વિમાનમાં કપાનું ક્યાં લટકી રહ્યું હતું. સાપકલ કરતાં પથ્ય વધારે વળાંકો એ વિમાન વારંવાર લેતું હતું. ફરકની લાલિત્યભરી નવલકથાઓ-ટેની-સની રમત સાથે એની સરખામણી કરી યકાવ. પથ્ય જીવન એ ટેનિસની રમત નથી; એ તો ક્રિકેટના—

શાળામાં આસતી પ્રાપ્તનાનું મહારાષ્ટ્રગીત કાને અથાક્યું.—

"અહોવરિ જેવીં તરિંગિં જલ વિલે ।

તેવ અહે કાજ જલસાય નહાવિલે ।"

સાપકલ પર લટકાવેલી ઘેલી મહિની અરજીઓનો ઘોઠો મારી નજર સામે ખડો થયો! એક કાળ એવો હતો જે વખતે અમારા મરાઠા લશ્કરનાં ઘોડાં અટક એટલે સિંધુનાં પાણી પીતાં હતાં. પથ્ય આજે! આજે તો ઘેર બેઠાં બેઠાં જ ચઢી ખાય છે-અરે, ચઢી પથ્ય ક્યાં ખાવા પામે છે?

પટાવાળાના હાથમાં સાપકલ સોંપી હું મારી અંકિસ તરફ વળ્યો.

'તેવ અહે કાજ જલસાય—' વાણું ચરચુ મનમાં મલમલતો ગણગણતો હું અંદર પેદા.

અંદર એક પચીસજીવીસ વર્ષનો જુવાન
મારી રાહ જોતો ખેડો હતો. સહેજ મેથા
કપડાં, જરા અસ્તવ્યસ્ત દેખાતાં વાળનાં
બુધ્ધાં, ઉઘાસ સહેજો, ચૂન્ય દષ્ટિ-પહેલી
નજરે અને એમ જ લાગ્યું કે ખારણું દેખીને
રમે કાંઈ કોઈ અંદર પેસી ગયો હશે! પણ
મારી શંકા લાગી વખત ટકી નહિ. અંદર
પેસતાં જ પેલા જુવાને બેઠા થઈ અને નમ-
સ્કાર કર્યા.

‘કમ, શા કામે આવ્યા છો?’ ખુરશી
સહેજ આગળ ખેસવી તે પર ખેસતાં ખેસતાં
મેં પૂછ્યું.

‘મોટર રેન્ડ પરથી જીતરી સીધો હું
અહીં જ આવું છું. આપની સાળામાં શિક્ષકની
એક જગ્યા ખાલી પડી છે—’

‘હા; આવો જ એ જગ્યા પૂરી દેવી છે.
પણ અમારે મેટ્રિક પાસ થયેલ ઉમેદવાર
જોઈએ છે.’

‘હું અંદર મેન્યુએટ છું.’
નવોઈ પામી મેં સામે સચલ કર્યો:
‘કોલેજમાં કેટલાં વર્ષો ભણ્યા છો?’

‘ઝાકરી લાઈનના માંચમા વર્ષમાં હતો.’
‘એમ. બી. બી. એસ. ના?’

‘હા.’
મારી નવાઈનો પાર ન રહ્યો કાંઈ ચમ-
ત્કાર સાંભળતો હોઈ એમ મને લાગ્યું. ઝાક-
રી લાઈનમાં માંચમા વર્ષનો અભ્યાસ કરતો
જુવાને એક નિયાળમાં સાદી શિક્ષકની તોફરી

શોધવા નીકળે છે? એના મગજના યત્નપણા
વિશે ફરી મનમાં સહેલ પેદા થયો. મેં વધારે
લોધદષ્ટિ વાપરી વળી કહ્યું: ‘પણ અમારે
જરૂર છે તે કાયમી શિક્ષકની છે.’

‘હું પણ કાયમ રહેવાને ઈરાદો જ
આવ્યો છું.’

‘પણ અહીં રહી તમે એમ બી. બી.
એસ. શી રીતે થયના?’

‘એ ધેસુ મેં ક્યારેય કાદી નાખ્યું છે!’
એમ બી. બી. એસ. ની પરીક્ષા પસાર

કરવી એ શું ધેસુ કહેવાય? મળતો બમલો
બાંધવાનો ઈરાદો સચ્ચતર પર ફરી પાછી બપરા
વખતે કામ અટકારી દેવા જેવો આ લાખલો
હતો. મારી નવાઈનો પાર ન રહ્યો.

‘એ ધેસુ શા માટે કાદી નાખ્યું?’ મેં
એની જ ભાષામાં પૂછ્યું. પણ એ ખોસતી
વેળા આ માથુસને ખરેખર ધેસુ તો નથી
લાગ્યું એ વિચાર વળી પાછો મનમાં તાંજો
યો.

‘કમ કે મારી સવળા ઉમેદ જલોને
ખાખ થઈ ગઈ છે!’

મારું મન વિચારે ચમડું, નહો, આ
માથુસ બચતો હશે ત્યારે કોઈ સુંદર યુવતી
સાથે લગ્ન થયું હશે, પણ પછીથી એ શું જરી
માઈ હશે. મને મારા નિર્મલા પ્રત્યેના પ્રેમ
પ્રેક્ષ્ય દેખાતો હતો. મેં સહાનુભૂતિપૂર્વક માત્ર
ઉચ્ચાર કર્યો: ‘અરે!’

‘સાહેબ! એમાં ભૂલ તો જાણે મારી
જ હતી. પણ ભૂલથી પણ માથુસ મોટર
તમે આવી જાય તેથી કાંઈ ખરતો બચી જતો
નથી? કેમ ખોટું છે, સાહેબ?’

તે સહેજ હસ્યો પણ પંધરાને ગમે
તેટલો ધરીએ તેથી કાંઈ એમાંથી જરણ થોડું
જ નીકળે છે! એ હાથુક્ત થહેરો પણ મને
તો છેક લાવલીન લાગ્યો.

‘તમારી શી ભૂલ હતી?’ કાંઈક ખોસતું
જોઈએ એ હિસાબે મેં પૂછ્યું:

‘હું અમિ સાથે ખેસતો હતો.’
‘એટલે?’

‘એ સવળા કયની સાંભળવાની આપને
શા માટે તરફી આપવી? અમિ વિના ફિનિયામાં
કાંઈજ આસવ નથી એ વાત સાચી હોવા છતાં
એની સાથે ખેલ કરવા જતાં માથુસ એવો
તો દાહી જાય છે!’ અને જરા વારે તેણે
દુરત ઉમેયું: ‘એ સવળું માદ આવતાં હજી
એવો રાહ યાય છે કે વાત નહિ?’ કહેતાં
કહેતાં તેણે પોતાના બને હાથ જોરથી ખેંચી
પર બોલ્યા: અખોના ખૂણા સહેજ બીના

યથા હોય એમ પણ કેપાયુ. હું એના સાથે
 નોંધ ન ચકયો. એને રાખી લેવા કે ના પાડવી
 એનો નિર્ણય પણ હું કરી ન ચકયો છતાં
 એના પ્રત્યે કશીક સહાનુભૂતિ તો વાપરવી જ
 નોંધ એ એ વિચાર હું જતો કરી ન ચકયો.

‘સાંજે તમે મને મારે ઘેર મળવા આવશો કે
 આપણે ત્યાં નિરાંતે—’

‘હાથે સાહેબ !’ અને એટલું બોલતાં જ
 જોતો થઈ નમસ્કાર કરી એ રવાના થયો.

મેટ્રિકના વર્ગના અગ્રેજીનો સમય લેવા
 હું વર્ગમાં પહોંચ્યો. આવજો પાઠ દોઢો :
 ‘બોટ મેન હેલ મેઈક ઓફ મેન !’* મને
 મનમાં થઈ આવ્યું, માનવી માનવીનો સર્વનાશ
 જ કરે છે ! અને ઘડી પહેલાં, પેલો જુવાન
 પણ શું બોલી ગયો હતો ! ‘હું અગ્નિ સાથે
 બેસતો હતો.’ માનવી શું ખરેખર અગ્નિ
 સરખા જ હશે ! કદાચ હોય પણ ખરાં. પણ
 હું તો નિર્મલા જેવા પતંગિયા સાથે મોજ
 માણી રહ્યો હતો; મારે એ અગ્નિની સાથે થી
 નિસબત હતી ?

*

પ્રાકૃતિશાસ્ત્રો નોરનેર થતો અવાજ જલાર
 સલાળાતો હતો. કપડાં ઉતારીને ‘કેમ છુપા ?’
 કહી તેના બેળમાં બેસના યાળા પડતાં પાડતાં
 રસોડામાં દાખલ થવાનો મારો રાજનો ક્રમ
 હતો. ખજૂર, એરંડામાં, બદામ, સાદરી, ખર,
 પેટેલી ચોપડી તરફ નજર જતાં જ મને સવા-
 રની નવલકથા યાદ આવી. મેં માની લીધું કે
 પણ કરીને તો રાણીસાહેબે આખું રાજ સર-
 ક્યું હશે ! ઉત્તરક બની મેં ચોપડી દાખમાં
 લીધી, ને પાનાં ફેરવવા માંડ્યાં. નિર્મલાએ
 ઘણુંગરની તેપાર કરેલી સુધાનું દર્શન મને
 જેટલો આનંદ આપતું તેટલો જ આનંદ એણે
 નિધાનીએથી ચીતરેલી ચોપડી નોંધને મને
 થતો. પાનાં ઊંધવાવતાં પાંચીસમે પાને જુદી
 પેન્સિલથી બાણમાં લીટી કરેલું વાક્ય મારી
 નજરે ચડ્યું :

‘માનવે માનવીની રાી દયા કરી છે !’

‘માનવીનું મન કોઈ રાસાયનિક દ્રવ્ય તો
 નહિ હોય, જેના પર અનુભવોરૂપી તરેહ-
 તરેહના સંદેશ વાયુઓની રાસાયનિક પ્રતિ-
 ક્રિયા થતી હોય છતાં એમાંની કોઈ આપણી
 નજરે પણ ન પડે ?’

‘નવા નવા સિદ્ધાંતો પ્રતિપાદન કરવામાં
 આ લેખકિ હારે કળેશ જણાય છે !’ નિર્મ-
 લાના નિર્મલ મનને યાદ આવ્યુંતાં હું મનમાં
 જ બહુગણ્યો. વળા પાનાં ફેરવતાં માંડ્યાં.
 પંચાવનને પાને એક લાલ પેન્સિલની નિશાની
 આવી, પણ એ વાક્ય વાંચના ન શકાતાં મેં
 આગળનાં પાનાં ફેરવવા માંડ્યાં. મને તુર્વાઈ થઈ
 કે તે પછી કપાચે કેમ કરી નિધાની નથી ! ત્યારે
 શું નિર્મલાએ અત્યાર સુધીમાં ફક્ત પંચાવન
 પાનાં જ વાંચ્યા હશે કે ફક્ત સરખા પોતાના
 ગમતા લેખકની નવલકથાનું આટલું જ વાંચન કે
 પૂર્ણિમાનો જંદ સતના દસ વાગે જ આવશે
 ગયાનું કાઈ કહે તો તે હું માની લઉં, પણ—

પાછું પંચાવનનું પાનું જોયું તો રાતી
 નિધાની સાથે રાતી શીતનો દોરો પણ ત્યાં
 જ હતો. ત્યારે તો ચોક્કસ નિર્મલાએ પંચા-
 વન કરતાં વધારે પાનાં વાંચ્યાં જ નહીં !
 મેં જોયું કે એ પાના પર માત્ર રાતી પેન્સિ-
 લની સારી લીટી નહોતી, પણ બાણ પર
 મોટું પ્રસંધિ ચિહ્ન પણ ફેરવે હતું. નવાં
 પાની, મેં એ વચનાં, પંચાવન, ચીતરું.

પોતાની વાણી અને વર્તન વડે એ તેમની
 પ્રણયોત્સુકતાને વધારે ઉત્તેજિત કરતો
 હતો એ ખરું; છતાં એ બધું કરતી
 વેળા બીહલ્મને પોતે કેટલું આકર્ષી
 રાખી શકે છે એની ખાતરી ફરવા
 સિવાય એનો આત્મ પાછળ ખીલતે ફરો
 દેવ નહોતો. આવો અનુભવ મેળવવાની
 મેજ એ તરણાવરધાની મસ્ત કીમત જ
 એક અંગ છે. જેણે એનો અનુભવ લીધો
 ન હોય એને અભાગિયો જ કહીને
 નોંધ કો.

વળી એક નવો સિદ્ધાંત ! હું દસરૂ.

ખાળી ન શક્યો. પણ દરમિયાન જોસબર અવાજ કરતા પ્રાપ્તમસનો ભડભડાટ છેક ધીમે પડી ગયો. આનું અધિકુ કીટલીમાં રેડાવાની એ સૂચના હતી. મેં રસોડામાં પગ દીધો. પ્રાપ્તમસ પાસે બેસી સુધા પાંપ કરવાની ભડ-મથલ કરતી હતી. તેને બાજુ પર હડસેલતા જરા ચિંતાપૂર્ણ સ્વરે નિર્મલા બોલી: 'શી પણ ઉતાવળ આવી છે !'

'આ કેમ બતાવવી એ અત્યારથી જ શીખે છે ! ઉત્તમ ગૃહિણી બનવાનાં એને કાઠ લાગે છે !'

'પહેલાં હજુ કો'ક એને શોધતો આવશે ત્યારે ગૃહિણી બનશે ને ?'

'તે સુધાને ક્યાં કશી દરકત આવે એવું છે? આખાદ એની મા જેવી તો છે ! માને પસંદ થતાં દરકત આવી હતી ?'

'આ કપમાં રેડતાં રેડતાં નિર્મલા બોલી: 'પણ એમ અગ્નિ સાથે રમત કંઈ સારી ગણાય ? વખત છે ને—'

હું ચમકી ઊઠ્યો. બપોરે શાળામાં મળવા આવેલ પેલા જુવાનના શબ્દો મને સંજોગી આવ્યા. એની મૂર્તિ મારી કંપનાયકુ સામે ખડી થઈ.

પ્રાપ્તમસ બતાવી મેં સુધાને કહ્યું. 'એ મોટો હાઉ છે, હો બહેન ! આપણે તેનાથી દૂર રહીએ.'

'ત્યારે બા કેમ—' નાનાં બાળકને જવાબ આપી બેઠતાં બધ કરવા કરતાં તેનું મોં બેરીને તે બધ કરવું વધારે સહેલું હોય છે. રકાબીમાંથી એક શકરપારો તેના હાથમાં પકડાવી મેં તેને સવાલ પૂછતી અટકાવી.

મા પીતાં પીતાં મેં નિર્મલા તરફ નજર ફેંકી. એ ચહેરા પર ઉદાસીનતાની ઘેરી છાયા પથરાયેલી હતી.

'કશું કંઈ થાય છે ?' મેં પૂછ્યું.

'એવું શું પૂછતા હશે ?'

'ના ના, કશુંક થાય છે એ તો નક્કી'

'તમે નિશાળમાં બાંધેલા કે દવાખાનામાં ?'

'એમ વાત ઉઠાવવાથી સાચી હકીકત છુપાવી નથી શકાતી, કહાકે પચાસસાદ પાનાં વચિનારી તું, આજે તે' નવી નવલકથાનાં પંચાવન પાનાં પણ—'

શરીરની આંધી કપારી સાથે-તેણે જવાબ આપ્યો: 'સાચી વાત છે; મને આજે હીક નથી.'

'તાવ આવ્યો હોય એમ તો નથી લાગતું !' શરીરમાંથી પસાર થયેલ આંધી કપારી પરથી મેં કંપના દોડાવી. પછી ઉમેલું: 'તું' એમ કર; જરા આડે પડ્યે થા. સુધા પાછળ કળીમાં રમ્યા કરશે, ને બાધ એનું ધ્યાન રાખશે.' મેં કોકટરી સલાહ આપી.

એમ સહેજે નિર્મલા પથારીમાં સર્જન્ય એવી નહોતી. પણ આજે આટલું સ્થન કરતાં જ પટ કરતી તે ઊભી થઈને અંદર બિજા નામાં જઈને સૂતી. મને પણ નવાઈ લાગી પાછલા કળીમાં રમતાં રમતાં સુધાએ કેરીને એક ગોટલો શોધી કાઢ્યો હતો, મને બતાવી કહે: 'મોટાભાઈ! આનું મોટું ઝાડનું થાય ?'

'હા થાય.' કહી હું એવરમમાં ગયો જરા નિર્મલાનું માથું દાબતુ બંને તાવ છે કે કેમ તે ચર્ચામીટરથી માપી જોવું એવો મારો ઇરાદો હતો. પણ રસોડામાંથી આગવા ખંડમાં આવતું ત્યાં તો પેલા લાઈને જોશ-રીના પગથિયા ચડતો જોયો. મનમાં વિચાર થઈ આવ્યો કે એક વાર તો સંભાળાવી દેવું કે 'હાલે સવારે મળવા આવ્યો.' પણ વળી થયું કે શા સારું બિચારાને કોમટતો, બીજો ધક્કો ખરવાવેલો ! સૂતાના ખંડમાં જઈ મેં નિર્મલાના શરીરને હાથ લગાડી જોયો. કપાળ ખૂળ ઊંડું હતું. પરંતુ શરીર તો—

તાવ માપવા આવેલું ચર્ચામીટર નિર્મલા પાસેથી લાઈ-હાથમાં રાખીને જ હું જોશ-રીમાં આવ્યો. પેલા લાઈ ખુરશી પર બેઠા બેઠા પેલી નવલકથાનાં પાનાં ઉઘવાવતા હતા. મારા હાથમાં ચર્ચામીટર દેખી તેમણે પૂછ્યું: 'કેમ કંઈ શરીર ગરમ થયું છે !'

‘ના રે, મને કશું નથી. પણ ઘરમાંથી જરા—’

નવલકધાનાં પાનાં ઉચ્છાવતાં એ સાઇ સહેજ મરક્યા. એ હારમમાં તિરકર હતો. વળા મારા મગજમાં સવારનો વિચાર ચમકી ગયો: ‘આ આદમી ઘેણે તો નહિ હોય ?’

સામેની ખુરશી પર બેઠક લેતાં મેં એને પૂછ્યું કેમ હસ્યા ?’

‘આ લેખકો પણ લખે છે ને કાંઈ! કાલે જીડી એમ પણ લખી મારરો કે અંધિ અરકથી પણ ડોકો હોય છે.’ એમ કહી તેણે પેટી નવલકથા મારા-હાથમાં સોરવી. એણે તો પચાવનખું પાતું જ હતું. નિર્મલાએ હાસિયામાં બાલુ પર પ્રશ્નની નિયાની કરેલું એ વાક્ય મેં ફરી વાંચ્યું: ‘આવે અનુભવ મેળવવાની મોજ એ તરુણવસ્થાની મસ્ત કીચલુ જ એક અંગ છે જેણે એનો અનુભવ લીધો ન હોય એને અભાગિયો જ શબ્દો તોળે.’

મેં તેના તરફ સહાનુભૂતિ બતાવતાં કહ્યું: ‘શિક્ષકની આવી પોલી જગ્યા તમને જ આપવાનો મારો વિચાર છે.’

‘આખો ભારે આભારી છું.’

‘પરંતુ—’

દરમિયાન કાદવવાળા ગોટલા રાચે દોડતી દોડતી સુધા મારી પાસે આવી ‘પણ હજી ઝડ કેમ નથી જીગલું, મેટાભાઈ!’ એણે તકરાર રાફ કરી ધડીમાં ગોટલામાંથી ઝડ ન જીગતા ખોટે તકરાર કનાર બાળકોને રો જગાળ આપુ ? અને અને જણા એના સવાલથી હમી પડ્યા પણ જરા જીજીવિતરી વિચારીએ તો જણારો કે શુદ્ધિના અર્થનાં બાળકો અને મોટેરાઓ વચ્ચે શું અરેખર બહુ જળરો ફરક હોય છે ? બાળક ગોટલમાંથી કાણુ-વારમાં ઝડ જીગવાની માગણી કરે છે; આપણ મોટેરાઓ એ જ પ્રમાણે આપણી સમગ્ર આરાઓ—

‘આ આપની પુત્રી છે ! પેલા બાળકના ચવાને મારી વિચારમાળા તેડી. સુધા તરફ

તે તાકીને તોળે રહ્યો હતો. નજર લાગવા બાળકના કે કોઈ વહેમમાં હું માનતો નથી જ; પણ એ બાળકની નજર-એને ફર કહી રાકાય એવી જ એ તીવ્ર અને બેદક હતી. એની એ નજર જોતાં જ એક વાર તો હું પણ રોહ ખાઈ ગયો.

‘આ આપની જ પુત્રી છે ?’

‘હા. અસહ્ય એની મા પર જ ઊતરી છે.’ મારા અને સુધાના અહેરામાં કોઈ અતતું સરખાપણું ન જણાવાયી એણે સવાલ પૂછ્યો હશે એમ માની ‘મેં’ શુલાસો આપ્યો.

તે મારા તરફ લાવલીન નજર-શૂન્ય દૃષ્ટિએ તાકી રહ્યો હતો. મને વિચાર આબો-એ અર્થહીન જણાતી દૃષ્ટિની પાછળ કેટલું અગાધ ઉંડાણ સમાયું હશે ?

તેણે થોડી વાર પૂછ્યું: ‘તમે ધડી પહેલાં કહેતા હતા કે તમારાં પત્નીનીં તબિયત ગરાબર નથી, ખરું ?’

મેં ધાયું કે એ લાક આ બહાને અસારે પાછા જવા ધારતા હશે, એટલે મેં કહ્યું ‘હા.’

‘તમને દરકત ન હોય તો હું તબિયત તપાસું !’

હું મૂંઝવણમાં પડ્યો.

‘હજી હું વિદ્યા બૂલ્યો નથી; તાણું જ છે. કહો તો આખી ‘મટીરિયા’ કક્કાટ બોલી આવે !’

નાઇલાને હું જોએ થયો મારી પાછળ તે કોઈ પણ મૂતના ખંડમાં દાખલ થયા. તેના તરફ નિર્મલાનું ખાન જતાં જ—મેં ન્તેયું કે કોઈ અગમ્ય ગયની લાગણી ઉપર અમપૂરક તેણે દબાવી લીધી હતી. ને એ લાકાંએ નાહી જોવા માંડી ત્યારે તો નિર્મલાનો હાથ ધરધર મૂલતો હતો.

‘જરા આંખો જોવા દેશો ?’ અખનાં યોપચાં યોવતાં બોલતાં તેણે નિર્મલાને પૂછ્યું.

‘આંખો અચારનસાર બહુ બળ્યા કરે છે, ખરું ?’ તેણે બીજો સવાલ પૂછ્યો.

‘હા.’ નિર્મલાએ હું ને જવાબ આપ્યો.

ખડમાંથી બહાર નીકળતાં મે પૂછ્યું
'આ આખો બળતી અટકે તે માટે શા ઇલાજ
લેવા જોઈએ ?'

'અગ્નિ પાસે બેસવું જ નહિ, અને બેસવું
પડે તો પશુ એની સાથે બેસ—'ધોધરા બવાજે
એટલું બોલીને એણે નમસ્કાર અર્થે બે હાથ
જોડ્યા, અને ઉભેલું 'વાર ત્યારે, હું રજા
લઈશ'

'ત્યારે આવતી કાલથી નોકરી પર હાજર
થઈ જાઓ ?'

'અરે બૂલ્યો ! તમને એ વાત તો કહે
વાની જ રહી હતી હતી માફ કરજો, આપની
મૂંઝામાં નોકરી કરવાની મરી ગરજ નથી !'

x

સારે પધારીમાં જીવમાં મે પડ્યું ફેરવ્યું
મને લાગ્યું કે દીવા વધારે મોટો થઈ ગયો
છે દિવસે અગ્નિ સાથે બેસ ન કરવાની વાતોનો
ઉલ્લેખ અનેક વાર થઈ ગયો હતો તે સાંભરી
આવતાં જ જાણવાની આજસ આવતી હતી
હતાં દીવાની વાટ સીધી કરવા માટે હું
પધારીમાં બેઠો થયો આખો ચોળા ન્યેયુ તો
ખરેખર દીવા મોટો તો થયો જ હતો પણ
નિર્મલાએ જ તે ક્યો હતો ? રંજન પર
હાથની અણ વાળ તો પર માથું ટેકતી
તે બેઠેલી જણાતી હતી આસ્તેથી હું તેની
પાછળ જોતો રહ્યો તેણે પાછળ ફરીને ન્યેયુ
નહિ ધણે લાગે એક આલ્યું હશે.

તેના જમણા હાથ પાસે એક પત્ર પડ્યો
હતો એ અક્ષર નિર્મલાના જ હતા ! આટલી
મોટી રાતે જાગીને એ કોને કાગળ લખતી
હશે ! મે વાંચવા માંડ્યું—

'આજે 'નિરંજન' હાથમાં લીધી ત્યારે
હું કેવા હિસાબમાં હતી ! પરંતુ પચાવનમા
પાના પરંતુ પેલું વાક્ય—કાંઈક કરડે છે ત્યારે
તો ફક્ત કાગળને યતો ભર્યા જેવું જ લાગે
છે પણ મે ક્યારે પગે સોળે ચડે છે ત્યારે—

'પેલા વાક્યે પણ મારા દિવ પર એવી જ
અસર કરી, પહેલાં તે મને ખસ કહ્યું ન

લાગ્યું, પણ બે ક્યાંક પછી માથું એવું તો
લમવા માંડ્યું કે ન પૂડો વાંત ! ફેટલું રહી
ને ફેટલા નિસાસા નાખ્યા પણ લોહીના પ્રધ
આંસુથી નથી ધોવાતા એમ કહેવાય છે, તેમાં
થણ સત્ય લાગે છે

'બા ! કેમ રડે છે ?' એમ મુધાએ
પૂછ્યું તણ વરસતી ગરુ બાળકી ! તને શું
સમજતું ? પણ બેટા ! સતર અક્ષર વર્ષની
તું થઈશ, નાટકો નવલકથાઓ વાંચતી થઈશ
'પ્રેમ' વિષે જરા જાણતાં શીખીશ, એ
પરતે જરા બેસ કરતાં શીખીશ—કહે છે
નિરતિ એવા બેસ માંડવાનો અવસર તને
સાંપડશે, તો જ બેટા મુધા ! આજે તારી
બા શા માટે રડતી હતી તેનો અર્થ તું સમજ
શકીશ ! પણ ક્યારેક કહે, તું એ બધું ન
જાણે તો જ ધણ સારું ! પ્રેમ એ માત્ર
બેસ નથી, એ બેસમાં શિખરની બીપણતા છે
પ્રેમ એ કેવળ પુષ્પ નથી પ્રાણ એવો એ
અગ્નિ છે !'

અટકી જઈ મે નિર્મલા તરફ તજી
ફેડી આજક રહી રહીને યાકી જઈ આખરે
જાધી જાય એવો તેનો દેખાવ હતો અમારાં
લમનો આખો ઇતિહાસ મને સાંભરી આવ્યો
નિર્મલાના પિતા મુખર્જી એક આલીમાં રહેતા
હતા જાકરીઓને મેટ્રિક સુધી લાણવી હોય
તો પરંતુ છે એમ તેઓ માનતા હતા ! પરિ
ણમે મેટ્રિક પાસ થયા પછી લમ થતાં સુધીનો
વર્ષ દાઢ વર્ષનો માલો નિર્મલા ઘેર જ ગહેલી
આ સમય દરમિયાન એણે કાંઈ એસમાર
નવલકથાઓ વાંચી કાઢેલી કેવાને જોવા
માટે હું તેને ત્યાં પહેલી વાર ગયો હતો ત્યારે
એના પિતાએ ગમતમાં કહેલું પણ ખરું કે
'અમારી નિર્મલાને ને બે દાગીના જોણ
હશે તો ચાલશે, પણ એક બાળતમાં તો—

'કઈ બાળત ?' મે સવલ કરેલો

'નવલકથાઓ !'

'વાચના રખેલો હું મરી જ ચાલ્યો એટલે
પછી કશી હરકત નહિ આવે ! મે તરત કંઈક

સતર અઠાર વરસની એ ગુપ્તવચ-પુષ્કળ નવરાશ-ગુનારિક નવલકથાઓનું વિપુલ વાંચન-સુખમળી રહેણી—

મુંઝાતે હવે મેં લખાણનો આગળનો વાગ વાંચવા માંડ્યો—

આલીમાં અમારી પછીની રમણા જ આવનું રહેતો હતો । એનું કુટુંબ તો ગરીબ હતું; છતાં આનંદની હોશિયારીને લીધે એણે મેડિકલ કૉલેજ લીધો હતો. જાણે ઈર્ષ-અભાગી પણ મને એની નોડ પ્રેમના ખેલ ખેલવાની મતિ સૂઝી । કહે ‘નિરંજન’માં લખે છે; ‘એ કોડનો નેણે અનુભવ લીધો ન હોય એને અભાગિયો જ ગણવો જોઈએ’ હું કહું છું ‘જેમણે એવા ખેલ માંડ્યા હોય તે જ વધારે અભાગી ગણાવવા જોઈએ’ પણ-વાળા શાતાનું કથું માનીને મેં આનંદના જવાબાવવાને રસ્તે ઊભા રહેતાં માંડ્યું । યદ્યપિ આત્મા તો તે કોચી આંખ પણ કરતો નહિ પણ પછી—

‘પરંતુ એમાં વાંક તો મારો જ હતો ના ! ‘તમારી મોપડીઆમાં તો ગંધાતી ફવાઓ જ ભરી હોય’ એમાં સુગંધી ફૂલો શાના સાંપડે ? આવાં વાકયો તો મેં તેને વારે વારે સંભળાવેલાં પરિણામે એક દહાડો એણે ખરેખર જાનગાંધી ચપાનાં ફૂલો મને આણ્યાં. રહેા જોઈએ, એમાં એનો શો વાંક ? મેં તેની સાથે શાતાની શીખરજીથી પ્રેમની ચેષ્ટાઓ આરંભી, તેની સાથે ફરવા જવું, છૂટથી હાથવું, વગેરે ખેલો મેં શરૂ કર્યા. પણ એ ખેલ ખરેખર જીવલેણ હતો ! શિશુરમાં માણસને મોજ આવે છે, પણ સસંધા અને દરલિયાં તો જીવનાં જ ભય છે !—

‘આજ સાંજે એકએક એણે આરકમાં આવી મને તપાસી । મારી જાતીના ધમકરા કટલા વધી ગયા હતા તે તો એક કું જ નહાઈ છું । મેં એના બાણી નાનર કરી—લીજળા પડીને મળી ચૂકેલા કોઈ આખા સરખા એ

રેખાતો હતો—એ હાસ્ય, એ તેજસ્વી આંખો બંધુ કોણે જાણે કેવાં સતોઈ થયું હતું । મેં પાપણીએ જ એ બધું જવાબી દીધું હતું । એના પ્રત્યે કોઈ જાતની પ્રેમભાવના ન હોવા છતાં હું એની સાથે પ્રેમ લખવવાનો ખેલ ખેલતી હતી. જીવાનના દિલને આકર્ષવામાં હું સફળ થાઉં છું કે નહિ એનો મેં અનુભવ મેળવ્યો. પ્રેમ દર્શાવવાનો મારો ખેલ—મેં બજલેશુ નાટક સફળતાથી પાર પાડ્યું-પણ એના સમસ્ત જીવતરને મેં જલાવી દીધું ।

‘સાચી વાત છે કે મેં જ એનું જીવન નષ્ટ કર્યું’—આળાને આખ બનાવી દીધું । કેવો હોશિયાર જીવાન હતો ? પણ મારી લક્ષ્મી અન્ય રથને ચલાવતાં છે એમ જાણતાં જ એ અદસ થયો । એના રૂઢ પિતા તપાસ કરવા મારે ધીર આવેલા ત્યારે આંખ બંધી કરી તેમના તરફ જોવાની તો મારી દિમત જ આવી નહિ । ડોક્ટર, ખતીને કાંઈ નહિ તો મળિને ચારસો પાંચસો રૂપિયા જે જીવાન કમાતો હોત, તે આજે પુચીસ રૂપયોની મારતરની જગ્યા ભીખવા બહી આવ્યો હતો । ને-મેં અભાગણીએ એને એ જગ્યા પણ મળવા ન દીધી ! એની વાત કરતી વખતે પોતે મને કહેતા હતા : ‘ધેલો લાગે છે ।’ પણ એને કહેતે દરી મૂકનારી તો હું જ હતી ના ? એણે લખેલા છેલા પત્રની ચાર-સીટીઓ તો—

અહીં નિમંલાનો પત્ર પૂરો થતો હતો.

નિગાચા ઘવાથી મેં જરા દૂર પડેલ એક જીલ્લો નોટપેપર હાંકમાં લીધો. એમાં મરાઠા દાર અધુરોમાં લખ્યું હતું—

“વહાલી.....

“તારા બધા કાગળો આ સાથે પાંચ બીકું છું. એ સાચવી રાખીને ભવિષ્યમાં તારા પતિને જતાવું એવો સિનેમાં નાટક મળેતો હું ખપ્પરુપ નથી. પણ ભવિષ્યમાં ખરતાવાનો વખત આવે તે પહેલાં એક વાત કહી ન જૂજને કે છરીકાતર નાનાં બાળકોનો [અનુસંધાન ૧૮ મેં પાને

ચો
મા
સું

DRUN
HOSIERY
FOR
Comfort & Style

DRUN HOSIERY MILLS LTD
BHAVNAGAR

NO.

222

આવ્યું અને અરણ હોઝિયરી

ની યાદ લાવ્યું

દરેક વર્ગને પોષાય તેવી દરેક પ્રકારની દરેક મજતુને અનુકૂળ
સરતી, ટકાવ અને સુંદર

‘ અરણ હોઝિયરી ’

ગરમ તથા સુતરાઉ

સોરાષ્ટ્ર, ગુજરાત
અને સુબકાના
દરેક વર્ગમાં તેના
અભોક્ષણ માટે
પ્રિય થઈ પડી છે

- મોન
- ગાંછ ફરાક
- સેન્ડો ગાંછ ફરાક
- નાંધિયા
- ચક્રી
- મફલર

વેપારી લાવતાલ માટે મળેા અથવા લખો

અરણ હોઝિયરી મિલ્સ લિ.

મેનેજંગ ડાયરેક્ટર
વી. સી. દેસાઈ

સ્થાપરી રોડ
બાવનગર

જમીનને કારણે

‘સા’ દેખા મારો ખીડો આજો છે ને ?’

મેં કામમાંથી બાધું માથું કરીને જોયું તો સામે લગભગ પાવીસ વર્ષની ઉમરની કુવતી, જેની જીવાની હજારો જતી હોય તેવા ભરાવદાર અંગનાળી, બીજી હતી. તેની પાછળ એક વડુવાન, ધડીકમાં મારી તરફ ધડીમાં જોડિસમાં ચારે તરફ જોતો બીજો હતો !

મેં પૂછ્યું : ‘શેનો ખીડો ?’

‘અમારી જમીનનો.’

‘ક્યાં ના છે ?’

‘જમલાણાના.’

મેં ટપાંચમાં આવેલ કાગળો જોયાં તો તે મામનો એક તુમાર આવેલો જોયો. વિશેષ ખાતરી કરવા મેં પૂછ્યું : ‘તમારું નામ શું ?’

‘હતી.’

‘શું હતી ?’

‘મારું નામ હતી.’

આવું વિચિત્ર નામ પહેલવહેલું સાંભળ્યું. મેં શેરો વાંચવા માંજો.

‘મહેરબાન સાહેબની હજૂરમાં,

‘અહીં તરફે ઉપધ્ય પહીવટદારની નમ્રતા-પૂર્વક વિનંતી કરવા હું ગામ મોજું જમલાણાના ગામે રા. નં. ૧૫ના ખાતાની જમીન-નવટ. ૧૭૫) ખાતાના રૂ. ૨૦૧-૦-૦ વાળી

અરક ચીથર પુઝની દીકરી હતી. પરણીને સાસરે જતાં સુધી સગીરના વાલી ગીલા દેવાના નામે ખાતું છે. અરક ચીથર પુઝ ઈ. સ. ૧૯૨૭માં શુજરી જતાં અને તેની વિધવા હજીવી રામપર ગામે ધરવી જતાં ચીથરની જોડેની એક દીકરી હતી તેના ખાપની મા સાથે રહેતી હતી; તેથી ચીથર પુઝની જમીન વીધા ૧૭૫) હતી પરણીને સાસરે જતાં સુધીને માટે રહેવા દેવામાં આવી હતી.

દરમિયાનમાં ચીથરની મા શુજરી જતાં

રસનિધિ

હતી તેના કુવા ગીલા દેવા સાથે રહેતી દેવાથી વાલી તરીકે તેનું નામ ખાતામાં યોગ્ય મંજૂરીથી લખાય છે.

હવે અરક ગીલા દેવાએ તેની તા. ૧૪-૪-૩૫ની અરજીમાં પોતે ખાઈ હતી સાથે લગ્ન કરેલ દોઈ સદરદુ જમીન તેને નામે ચકાવી આપવા અરજ કરે છે.

‘દીકરીનું’ નામ લખાય કરવાના વારસા હક આપવામાં આવ્યા છે એટલે હવે આ જાળતમાં થી રીતે કરવું તેનો મરજી મુનાસબ દુકમ ફરમાવવા મહેરબાની કરશે.

‘હવે તમારે શું કહેવું છે ?’ મેં પૂછ્યું અને જિજ્ઞાસાથી દડીકતબી તપાસ માટે આગળ કહ્યું : ‘તમે તમારા કુવા સાથે લગ્ન ક્યારે કર્યા ?’

‘મારા કુવા સાથે ! તેણે આશ્ચર્ય કહ્યું : ‘મેં તો લગ્ન આની સાથે કયું છે.’ તે જીવાન તરફ જોઈ તેણે કહ્યું, ‘બોલતા કેમ નથી ?’

‘હા, સાહેબ, એણે મારી સાથે લગ્ન કયું છે. એના કુવાએ કરાવ્યું છે અને હવે ફરી લગ્ન છે, હું તો કંઈ છું. આપી દેને જમીન, ખટખટ આગસે.’

‘સરમાતા નથી ? શેની જમીન દઈ દઈ ? મારા જોષની છે.’

આ સંવાદમાં રસ પડવાથી મેં વચમાં પૂછ્યું : ‘ગીલાએ અરજી આપી છે તેનું શું ?’

‘સાબ, હું નરાતાળ ખોટું મારું લગ્ન બે વરસ પહેલાં છાનામાનાં આની સાથે મારા કુવાએ કરી દીધાં હતાં. મેં પૂછ્યું આમ કેમ ? વાજતા જાગતાં હોયો કેમ નથી કરતાં ? તો કે ખબર પડે તો જમીન લગ્ન મેં કાપું દીઠ હવે મને ચકા દી યવા છે. અને ખબર પડે તેનું ચકું એટલે આને કે કે તું અરજી

આપ કે મારે જમીન જોતી નથી. હું તો આપવા તૈયાર થયાં. અરજ લખાવી મને ખબર પડી. મેં દક્ષી નાખી ત્યારે એણે આમ કહ્યું. સાંખ, તપાસ કરાવો.'

મેં કહ્યું: 'તપાસ કરાવશું. પૂરાવા રજૂ કરજો. તમારે હવે ભણું હોય તો ભણ.' વળી વિચાર આવતા મેં કહ્યું, 'તમે એક અરજ આપો કે તમારો લગ્ન આની સાથે થઈ જાય.'

'મિત્ર સાખ.'

ચોડીવાર પછી પેલો આદમી આવીને અરજ આપી ગયો.

તુમારમાં શેરો થયો.

'જ્યાનમાં લખવાનું કે બાઈ હતી તેના લગ્ન અરક ધુધા સાથે જે વર્ષ પહેલાં થયાનું અમારા રજાર અરજ આપી જાહેર કરે છે. તે અરજ આ સાથે રાખી છે, તો આ બાબતમાં વિશેષ તજવીજ કરી લખી મોકલાવશો.'

: ૨ :

એક બાઈ બાઈ અને બેયાર માણસો મારા ટેબલ સામે બેસીને ઊભાં રહ્યાં બાઈએ પૂછ્યું: 'સાખ' મારે અરજ આપવી છે. અમારું કોઈ સાંભળતું નથી, બાપા, તમે તીસા કરો.'

સાંભળ ૧૫ આ પાનાનું]

રમકડાં નથી, એ જોઈશું સાચું છે તેટલું જ એ પણ સત્ય છે કે ભુવાન છોકરા-છોકરીઓની હકારો પણ એલ એલનાનાં કેવળ રમકડાં નથી!"

આંખમાંથી ચોધાર પડતા આંસુએ એ કમળ હું બીજીની રત્નો હતો જાણી મોલી નિર્મલાએ પૂછ્યું: 'શું કરે છે?'

'સળગેલા અગ્નિને જોઈશું છું.'

'હવે જોઈશું શે લાગે છે? આખર તો રાખ જ મળવાની છે! ખરું તો એને ફેંક મારીને ચેતવવાની જ જરૂર નહોતી!' રુદ્રે કહે નિર્મલાએ જરાબ આપ્યો.

મેં અરજ લીધી. તેમાં લખ્યું હતું: 'અરજ બાઈ હતી મૂળ રેવાશી જગલાણી હાથ—ની અરજ કે મારો આગલા પરની દીકરી હતી ઉમર લાવક થયા છતાં તેને તેના પૂર્વ પરણાવતા નોતા તૈયી નાતને જાહેર કરી મેં જે મહિના પહેલાં એનું વેવિશાળ ક્યું છે અને તેને તે ઠેકાણે પરણાવવાની તેને પૂર્વ ગીલા દેવા અટકાવત કરે છે. તો તેમ ન કરે તેવો હુકમ ફરમાવવા મહેરમાની કરશે.'

હું વાંચી રહી હતો ત્યાં સાથે આવેલ માણસોમાંથી એકે કહ્યું: 'સાહેબ, હું હંમેશાં પટેલ છું. અમારી નાતમાં ધારો દરબારે પગાવી દેવાનો ફાવે છે. અમે બાઈ હતીને જોળ બાધો છે, અને તેનાં લગ્ન નક્કી કર્યા છે. ત્યાં એને પરણાવવી જોઈએ.'

મેં વચમાં કહ્યું: 'પણ હતીનાં લગ્ન તો થઈ ગયાનું જાહેર થાય છે. હવે શું થાય?' બાઈએ કહ્યું. 'પણ સાખ મારી દીકરીનાં લગ્ન થાય અને મને ખબર ન પડે!'

'મહેરમાન, અમારી નાતના પચના ફાવે પ્રમાણે હું લગ્ન ખોટા ગણાય નાતને જાહેર કરવું જોઈએ.' પટેલે પોતાનો અધિકાર ખતાવવા જરા જાણા ચાલે કહ્યું.

આ ચર્ચામાં વધારે ઉતરવાનું મને થોડું ન લાગ્યું. મેં કહ્યું. 'મિત્ર છે, જોશું. તમારી અરજ તપાસ મારે મોકલશું.'

બધાં ઓફિસના બારણા પાસે પહોંચ્યાં ત્યાં મેં કહ્યું: 'બાઈ, બાઈ આવો.'

બાઈ મારી નજીક આવી મેં ધીમેથી કહ્યું: 'તમને ખબર છે, હતીને ચડના દી છે.'

'હું.'

: ૩ :

કેટલાક દિવસો પછી તુમાર પાછો આવ્યો. તેમાં લખ્યું હતું:—

'ઉત્તરમાં નમતાપૂર્વક વિનંતી કે આપ સાહેબના હુકમ અનુસાર તજવીજ કરતાં

લમની સાબિતી માટે બાઈ હતીએ રજૂ કરેલ સાક્ષી બટ મણીચંદર દયાળ તેની જુવાનીમાં એક વખત પોતે ધુધાનું અને બાઈ હતીનું લગ્ન કરાવ્યાનું કબૂલ કરે છે અને બીજે દિવસે પાછળથી આવીને ચરણ આપી જણાવે છે કે પોતે આ બાબતમાં કાઈ જાણતો નથી. બાઈ હતી અને તેનો કહેવાતો ધણી ધુધો બંને લગ્ન થયાનું કબૂલ કરે છે. લગ્ન વખતે તેના પૂવા, ફે તથા ધરનાં માણસો હાજર હતાં તેમ જણાવે છે પરંતુ કોઈ સ્વતંત્ર પૂરાવાથી તે હકીકત સાબિત થતી નથી.

‘જસ્તી તજવીજ કરતાંના દરમિયાન ખરક ગીલાને અને બાઈ હતીને બોલાચાલી થઈ છે. બાઈ હતી દવાખાનામાં છે. એટલે આ કામમાં કોઈ જસ્તી પૂરાવા હાલ તુરત લઈ સકાય તેવી સ્થિતિ નથી. તે વિદિત થતાં તુમાર પરત મોકલાવવા મહેરબાની કરશો.’

‘બીજું કાંઈ નહિ સૂઝવાથી હકીકત બહેર થતાં જસ્તી તજવીજ માટે તુમાર વહીવટદાર સાહેબે પાછો મોકલાવી આપ્યો.

લગભગ એકાદ માસ પછી અમારું એ તરફ ડિરેક્ટીકમાં જવાનું થયું. બીજું કામકાજ ક્યારે પતાવી શકાય એવા તેની રાહ કુ જોઈ રહી હતો. હતીના સબધમાં નવું જાણવાની ધણી ઉત્કંઠા હતી.

બીજા માણસો બહાર ગયા પટાવાળો પદાના ખાલા મૂકી ગયેલું હતીની હકીકત પૂછવા તકપાપક થઈ રહી હતો. પરંતુ મારા મોદામાંથી એ વાત નીકળે ત્યાર પહેલાં વહીવટદાર સાહેબ જાણે મારા મનની વાત જાણતા હોય તેમ બોલ્યા: ‘સાહેબ, પેલી બાઈ હતીના જમીનના વારસાનો તુમાર તજવીજ માટે મોકલાવ્યો હતો તે બાઈ હતી નોતી થઈ ગઈ.’

મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું. ‘હે શું થયું?’
‘હતીને અને તેના પૂવાને કાંઈ વાછ થઈ હતીને પૂરા ફી જતા હતા. આ વાચકમાં એ

પડી ગઈ બેલાન થઈ ગઈ. ધુધો એને દવાખાને લઈ ગયો. અને એ ત્યાં મુજરી ગઈ.’

ત્યાર સિરસ્તેદાર બાબુમાં બેસા હતા તેમજે વચમાં કહ્યું: ‘સાહેબ, આનું નામ દેહતી કુલ્જમંજુરતા. કેવી નીરાગી અને શરૂપુષ્ટ છોકરી હતી!’

‘એ નમણી પણ ચણી હતી. ગામડામાં આનું રૂપ ભાગ્યે જ દોષ.’ વહીવટદાર સાહેબે કહ્યું.

મેં પૂછ્યું. ‘આ કિસ્સો બન્યો કેવી રીતે?’

સિરસ્તેદારે કહ્યું: ‘પરણીને સાચરે જતા સુધીને માટે આ જમીન રહેવા દેવામાં આવી હતી. વહેલા પરણાવી દેશું તો જમીન ખાલસા થશે એવી બાંકી પરણાવી જ નહિ ગામડાની નીરાગી જુવાની. કામકાજમાં પુરુષો સાથે દરવારવાનું. ધુધો જરા માલોફ અને કેમાવડો છે. એ ગીલામાં સાથી હતો. ધીરે ધીરે ખખર ન પડે એમ એકબીજા હળી ગયા. ગીલાને ખખર પડી એટલે ધુધાને દમ માર્યો એટલે ધુધાએ પોતાને જમીન નોંધતી નથી એમ લખી આપ્યું. એટલે ગીલાએ ધુધા સાથે હતીનું લગ્ન કરી દીધું. થયું વાત જાની રાખી. ધરના ખૂણે બધું પતાવી દીધું. પણ હવે તો એ લગ્ન થયું સાબિત થઈ શકે તેવું નથી.

વાત આટલેથી અટકી ગઈ અને બીજા ચીલે ચરી. પણ મારું ખ્યાન તેમાં નહોતું મારા હૃદયમાં અકસ્માત સગમલ્ય તેની દિલ-ગીરી છવાઈ હતી.

તે અરજ કરવા આવી હતી તે વખતનું તેનું મુખ નજર સામે તપ્પાં કરતું હતું.

હિતારાની પાછળ ભોગીવાડમાં લગ્ન થના હશે કોઈ માનું હતું:

હતી તે તો નોતી, રામ, નોતી તે હતી, ગોતીને મુજબો આતમ નોતી તે હતી.

બાળ-બુદ્ધિ-તેજ

વધારનાર

ઝંડુ

ચ્યવન પ્રાશ

આ યુ વૈ દ નું

અનુપમ ઔષધ

વૃદ્ધ-યુવાન

બાળક

સૌ કોઈ

આજથી જ અજમાવો

જીવનમાં:—

અતિ આવશ્યક

સ્વાદિષ્ટ

પૌષ્ટિક-ખોરાક

એ જ

જી

વ

ન

હીલાં આંખનાં માથે થીલાં
પાચક અને લોહી વધારનાર
ઔષધો મેળવી બનાવેલા

સાધારણ નબળાઈમાં અને મગજની
નબળાઈમાં સંગીન કામ આપનાર
સાસ્ત્રિક ઉપાય

: મળવાડું ટેકાવું :

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિમિટેડ

સાદીયા મહાનગરવાડી, શાલગરવી મુંબઈ-૨

રાત ને દિવસ અવિરાગ વરસાદ વરસી રહ્યો હતો, બપોર વેળાએ ચંદ્રીમંડળમાં ભારતર પાસે બેસી હું અંકિ ગોળતો હતો વ્યાકાશમાં નોવાઈનાં ન હોય તો વિનોદ-માસ્તર પામેથી રમ મળી શકતી પરંતુ મારા કુર્ભાએ આજ ત્રણ દિવસથી ધનધાર વાઈનાં અંખી રહ્યાં હતાં

એવે વખતે મેંયાં કપડાં પહેરેનો એક માણસ ચંદ્રીમંડળમાં આગળમાં આવી ઊભો રહ્યો ને મારી સામે નોંધે અડખપટ હસ્યો અને આજે પણ બરોબર યાદ છે કે તેના શરીર પર એક મેલુ ખમીય હવુ, પગમાં નોક નહોતો, ને માથાના વાળો લુખ્યા હતા એની હિમર કળવી મુસેલ હવુ.

એને મેં ક્યારેય નોંધો નહોતો કારણ કે મારા મામાપ અહીં રહેતા હોવા છતાં મારી માતા આમહને લખતે હું મારે મોસાળ રહેતો મારી માને મારા વિના બમતુ નહીં થોડા દિવસથી હું મારે ગામ આવ્યો છું ત્યારે ગયો હતો ત્યારે મારી હિમર ફક્ત ૭ વરસની હતી.

વિનોદ માસ્તર બોલ્યા, 'કેમ પરેશ, શું બખર છે ?'

'તેને આગળમાં ઊભો ઊભો લોંબતો નોંધે હું કહેવા ગયો, 'ઉપર આવોને.'

પણ વિનોદ માસ્તરે મનાઈ કરતા પૂછ્યું 'શું નોંધે છે પરેશ ?'

જવાબમાં પેચો માણસ અહસુત રીતે હસ્યો. પ્રમત્તા જવાબમાં ને રીતે હસતુ નોંધે તેણે એ હાસ્ય નહોતુ. નાણે પોતાની પ્રસથા સાબળી વિનય અને યરમથી હસ્યો હોયતી! બાળક હતા છતાં પણ હું સમજી ચકનો કે હાસ્ય અસંબંધ હવુ તેણે કહ્યું 'જૂખ લાગી છે'

મારે વિનતાર્થ લખ શીતલદા પરમાથી

બહાર આવ્યા પેલા માણસને આગળમાં નોંધી જ બેઠી ઊઠ્યા, 'પરેશકાકા, તને ક્યાથી ? આટલા દિવસ ક્યાં હતા ?'

જવાબમાં પરેશકાકા માત્ર એટલું જ બોલ્યા, 'જૂખ લાગી છે.'

શીતલદા એક વાટકો ભરી મમરા લઈ આવ્યાને પરેશકાકાની સાળમાં દનમાં, હું આથન પામી દિગમુદ ધૂષ વિચારતો હતો કે આ માણસ કોણ છે અને આવે આવું સન્માનસયક સંબોધન કરવા છતાં શિતલદા બેસવાનું તો કહેતા નથી. એમમાં પેલા માણસે ધમાલ મચાવી મૂકી મમરાને એક છુકો ભરી બાકીનાં ફેરફારી ફરતાં ફરતાં આખા આગળમાં વેરી નાખ્યા સાથે સાથે એક દુર્બોધ નોંધેલું ગાના લાગ્યો.

શ્રમણિ જિનુક લા-

બોલાર સાથે માનકાથ બાંધી

શ્રમણિ જિનુક લા

આમ બોલતો બોલતો એ ફેરફારી ફરતો હતો તેવામાં મારા બાઈજી દુર્ભરાય-તેઓ બહુ ડાક મિનનના છે—બહાર આવ્યા તાકુક્યા, 'ખરે બપોરે આ શી ધમ્મય મન્ના વી છે, અલ્યા મમરા આમ ફેંકી કેમ દીધા, તોફાન કરવાની ખીજ જગ્યા નથી મળતી ?'

એટલું કહેતા નીચે ઊતરી પેલાને મોટે ધમ્મય બેચાર થપાટો થોડી દીધી ને નેરથી એક ધક્કો મારી બોલ્યા 'નીંજળ અહીંમી, નોંધે કોઈ દી અહીં આવ્યો તો હાડકાં જ બાખરાં કરી નાખીશ'

મારા બળવાન બાઈજીના ધક્કાથી એ કુબળા ને પાતયો માણસ કાલ્વવાળાં આગળમાં ફેંકર ખાઈ પડતાં પડતાં ગાંઠ ગાંઠ બન્યો શરીર સલાળી લીધા પગી એ ધૂક્યો તો ધૂક્યા લેલી પડ્યું

દરમિયાન ટોકરાટોકરીઓ તમાચો નોંધ

એકઠાં થઈ ગયાં. રોડર વાળવા છતાં એ અડ-
ખડ હતી પડ્યો.

એના પ્રતિ સહાનુભૂતિથી મારું મન દ્રવી
ગયું. પરેશ કાશ સાથે મારો પહેલો પરિચય
આ રીતે થયો.

પાછળથી મારૂં પશુ કે પરેશકાશ આ
જામના જ સુખોપાખ્યાય કુટુંબના પુત્ર હતા.
પશ્ચિમમાં કોઈ ટેકાણે નોકરી કરતા હતા
હજી પચીસ વરસની જ ઉંમર હતી. એકાએક
ગાંડા થઈ જવાથી એ વરસથી રખડતા ફરતા
હતા તેમના કુટુંબીઓ બધા વિરેશમાં રહેતા
અને ત્યાં જ કામધણી કરતા. ગ્રામલોકોને ઘરે
લાઈ જવા જેટલી ક્યા પશુ તેમને ન આવતી.
પરેશકાશ ઘરે ઘરે બીજા માગીને ખાતા.
ખાવાનું ક્યારેક મળતું અને ક્યારેક માર પશુ
મળતો.

એક દિવસ નદીકિનારે હું પખાના
બચ્ચા પકડ્યા ગયો હતો. મને એક જણે કહ્યું
હતું કે મગાની ઊંચી પાણે બાંધાલિંગના ઘણા
માળા છે. જોકે એની મે બહુ તપાસ કરી
પણ પત્તો ન લાગ્યો.

સંખ્યાને બહુ વાર નહોતી. રક્ષાપટા પાછળ
સ્થાં ડૂબી ગયો હતો. નદીકિનારે બધે ઘેરી
છાયા પથરાઈ ગઈ હતી. ઘરે પાછો ફરતો હતો
ત્યાં નદી કંઠે ચઢતલાના કમશાનમાં ગામના
મુલકાદ કહુની વહુએ જે ડારંગેટનું નાનું
છાપરુ બંધાવી આપ્યું છે તેમાં કોઈને બેઠેલું
નહોતું.

મને બીક લાગી. ‘જૂત તો નહિ હોય!’
જરા આજળ જઈ ગયેબર જોઈ તો
જૂતને બદલે પરેશકાશ.

મસાણામાં પહેલું ખાપણ પાયરી તેની
ઉપર ચૂપચાપ બેઠો હતા. મને જોઈ બોલ્યા,
‘પેમે છે?’

પરેશકાશથી સૌ કરતા પશુ હું દ્વિમત
હતી પાસે ગયો. હું જાણતો હતો કે પરેશ
કાશએ આજસુધી માર ખાધો છે. જરૂર પશુ
કેલેનિય માર માથે નથી પાસે જતા મારા

મેંમાથી અરેરાટી નીકળી ગઈ. પરેશકાશની
પીઠ ઉપર લોટી લુહાણુ ધા! ઉપર માખીઓ
બહુજણતી હતી. પાસે કીણામાં દાળબાત
પકાઈ હતા. એની ઉપર પશુ માખીઓનો
પાર નહોતો. પૂછ્યું, ‘કાશ, અહીં મસાણામાં
કેમ આવ્યા છો? આલો ઘરે...’ પરેશકાશએ
કહ્યું: ‘જા, જા આ શું મસાણુ છે? આ તો
મારુ કીવાનખાનું છે. પશુ મારુ મકાન-મે
માળનું મકાન છે. ને મારા બે દળાર રૂપિયા
મોટાભાઈ પાસે જમા છે. વહુની સાથે અગ્રિ
થયો છે તે દમણે મને નથી આપતા. અધરા
પતી જશે કે તરત આપી દેશે. પાંચ વરસ
નોકરી કરી છું. કંઈ નહીં ભેટું ક્યું-હોય?’

એમને ખૂબ સમજાવ્યા પશુ પરેશકાશ
મગડનું ખાપણુ છોડી કેમેય ન ઊઠ્યા,
ત્યાર પછી થોડા દિવસે સાબળુ કે
પરેશકાશને તેના મામા દુગ્ધી લઈ ગયા.

બે વરસ પછી, મારો જનોઈના દિવસે
પરેશકાશને સ્થવસાળ સારાને સાલણીની
પક્તિમાં પીરસતા જોયા તેમનો રોગ તલ્લન
જવો રહ્યો હતો. મામાએ બહુ પૈસા ખરચી
અનેક ઇકતરી અને વેલો પાસે ક્યા કરાવી હતી.

પરેશકાશનો અલેશ બહુ સુંદર યશ ગયો
હતો. એમનામાં એટલું બધું પરિવર્તન થઈ
ગયું હતું કે પહેલા તો હું એજબી પશુ
ન શક્યો. મેલા દેહ પર ફરેલા વસ્ત્રોમાં મે
એમને જોયેલા. આજ નવાં કપડાંમાં એમનું
એકવડું ચરીર, બીજાએ એક વાન ને રૂપાણું
મોડું જોઈ હું ખુશ થયો.

થોડા દિવસ પછી પરેશકાશના ધામ
ધૂમથી વિવાહ થયો. નવવધુ કલકત્તાના કોઈ
પૈસાદાર ગૃહસ્થની પુત્રી હતી. પરેશકાશ સાંજે
પરણીને આવવાના હતા એવું યાદ છે; પશુ
વાવણીને લીધે જાન આવતા રાત પડી મઈ.
વીજળી જતીના અજવાળે જનેને મેંખવામાં
આવ્યા. વહુનું મોડું જોઈ અમે વિચિત્ર થઈ ગયા.

બધાએ એકમતે કહ્યું, ‘વડું નથી, પરી
છે. પરેશ પૂર્વ જન્મમાં બહુ પૂણ્યે કર્યા હશે’

લગ્ન પછી થોડા દિવસે કાકી પિયર ગયાં.
મેં માસ પછી પાછા આવ્યાં.

સવારે પરેશકાકાને ત્યાં પહોંચી ગયો. તે
દિવસે દોષ તેમને ઘરે તેમનાં ધણી સળાવહાર્યા
આવ્યાં હતાં. તેમનાં ધણી મારી ઉમરના
આળોમ પથ્રુ હતા.

નવો કાકી ઝોશરીમાં બેઠો બેઠો શક
સમારતાં હતાં અને જરીની કિનારવાળા સ્ક્રી
પહેરેલી. અમારી નિશાળમાં તે વખતે સર-
સ્વતીની પ્રતિમા ધકવામાં આવી હતી. મરેણર
એ પ્રતિમા જેવું જ સુંદર એમતું યુગ હતું.

અમે સામેના આગળમાં દોડદોડ કરી
રમતા હતા કાકી સામે બેઠો દોવામો અમારો
હિસાહ વધી ગયો. મને એમ થયું કે કાંઈ
અસંભવિત પરાક્રમ કરી કાકાને યુગ કરી
હઉં અને તરત જ દેકાદેક, દોડદોડ ને યુગ-
યુગ સર કરી દીધા બાજુ મારા યરીરમાં
દશ જણાનું ગળ આવી ગયું.

એ વખતે નેપાલ નામના હોકરાને કાકી
પૂછતાં હતાં : પેલો...વાને જાજો હોકરા કોને
છે ? રૂપાળી બાબાબા...

નેપાલે કહ્યું, ' એ તો પેલી શરીના ગણ-
લીને પાછુ છે. '

કાકી બોલ્યાં, ' એને અહીં બોલાવ નેઈએ. '
આનંદથી મારું હૃદય નાચતા લાગ્યું તરફે
દોડદોડ કરવાથી મોટું લાલ તો થઈ ગયું હતું.
પથ્રુ હવે યરમને લીધે એમાં વધારો થયો.

પાસે જતાંવેંત પહેલા મેં પ્રશ્નમ કપો,
કાકી બોલ્યાં, ' તારું નામ શું ? પાછુ ? '

' સાચું નામ શું ? '

હાજી અને સંકેતપૂર્વક દરમિને કહ્યું,
વાણીમત... ..

તેઓ બોલ્યાં : ' વાહ ! સરસ નામ છે.
એમ દેખાવે રૂપાળો છે તેમ નામ પથ્રુ રૂપાળું
છે. બજેઈને ? સારું, સારું. રાજ અહીં રમવા
આવે હો. આવીશને ? '

તે રાતે આનંદને લીધે મને જોઈ મરેણર
ન આવી. બાજુ કોઈ સ્વર્ગની દેવીએ અધમ

કોઈ પરિકથાની રાજકુમારીએ મારો સ્નેહ
થાપી મારા સાથે મૈત્રિ બાંધી છે એમ
લાગ્યાં હયું.

બીજે દિવસથી પરેશકાકાને ત્યાં રાજ
જવાનું શરૂ કરી દીધું ન જોડે સંજસવાર
કે ન જોડે વેળાકેળા. કાકીની સથે આવ
પથ્રુ ખૂબ અધાર્ધ ગયો ત્યારે મારો ઉમર
બાર વરસની હતી. કાકીની ઉમરની ખબર
નહોતી પથ્રુ બાજુ એમ લાગે છે કે તેમની
ઉમર અઢાર કે ઝોગણીશની હશે

લગ્નને બીજે વરસે ખબર આવ્યા કે
પરેશકાકા ન્યાં નોકરી કરતા હતા ત્યાં પાછા
ગયાં થઈ ગયા છે. કાકી ત્યારે પિયર હતાં
ખબર મળતા પિતાની સાથે સ્વામી પાસે ગયાં;
પથ્રુ ત્યારે પરેશકાકાને ગાંઠની ઈશીતાલમાં
મોઢલી દેવામાં આવ્યા હતા. તેથી કાકી સાથે
તેમનો મેળાપ થઈ શક્યો નહિ. બાપે પથ્રુ
દીકરીને ગાંઠની ઈશીતાલમાં લઈ જઈ જમાઈ
સાથે મેળાપ કરાવવાનો આમદ ન રાખ્યો. એટલે
કાકી તેમના પિતા સાથે દેશમાં પાછા આવ્યાં.

પરેશકાકાનાં લાગી ત્યારે ઈયાંકોકરો સાથે
વતનમાં જ હતાં. તેમજે પત્ર લખી પરેશકાકા-
ની વહુને મેં માસ પછી તેમનાં. કાકી આવ્યા-
ના સમાચાર સંજળી સવારે હાલતાવેંત તેમને
મળવા ગયો. તેમના મોઢા ઉપર દુઃખનું એક
પથ્રુ ચિહ્ન મેં ન જોયું. હતું તેવું જ હસતું
યુગ. યુગની સુકોમળતા પથ્રુ તેવીજ. વીજળી
જેવો જાજો વર્ણુ પથ્રુ જરાય ઝાંખો પઓ
નહોતો. એમની દૃષ્ટિમાં સ્નેહ અને આદર પથ્રુ
દેવા હતા ! મેં એમની ચરચુરજ લઈ પ્રશ્નમ
કર્ષો કે તેમજે સ્નેહ અને આદરથી મારી હઝ-
પચીએ હાથ રાખી હસતાં મુખે કહ્યું, ' આવ્યો,
પાછુ. કેમ છો ચહેરો કેમ લેવાઈ ગયો છે ? '

જવાબમાં દરમી કાકી સામે જેતી ગયો
બોલ્યો, ' કાકી તમારી તબિયત સારી હતી
ને ? કાકી બોલ્યા, મારી તબિયતનું દેવે શું
પૂજનાનું પાછુ ! '

પરેશકાકા ગાંઠ થઈ ગયા છે એ વિચાર-

થી કાઢી માટે મને ખૂબ દુઃખ થયા કરતું-
કાઢી !

કાઢીએ કહ્યું, 'પારો આવ નેઈએ
પાણુ હેં, પાણુ હેં તને ખૂબ ગમુ છું !'
કાઢી ધુણાવી કહ્યું, 'હા, ખૂબ'
'કલકતામાં તું મને ખૂબ માદ આવતો
લજ્જતરણ હાર્ય હસી હુ ચૂપ થઈ ગયો
ખાર વરસની નાની ઉમરે હુ વધારે સમજુ
પણુ શું !

'કલકતા નેણુ છે પાણુ' ?
'ના, ત્યાં મને કોણુ લઈ જાય ?'
'વાર, આ વખતે જઈય ત્યારે તને સાથે
લઈ જઈય મારે ધરે રહેવાનું ગમશે ને ?'
'ક્યારે જવાના છે કાઢી ! શ્રાવણ મહિ
નામાં ? ના, ના હમણે ન જતા હમણે અહીં જ
થોડા દિવસ રહેને '
'કેમ ?'

હસી તેમના તરફ નેચા વિના બોલ્યો,
'તમે અહીં રહો છો ત્યારે બહુ સારું લાગે છે '
જનોઈ લીધાને એક વરસ ઉપરાંત થઈ
મધુ પણુ હજી એકાદશી કરવી છોડી નહોતી
પ્રત્યેક એકાદશીએ કાઢી મને જમવા નોતરતા
પોતાને હાથે મારે માટે બોજન તૈયાર કરી
રાખતાં મોઈ દિવસ મોહનજોષ તો કોઈ દિવસ
નીમકી કે કચોરી સાજે તેમને ત્યાં પહોંચ્યો
હોડે તો પારો બેસી જતનપૂર્વક ખાવા દેતાં
કાઢી અનેક પ્રમારનાં મત કરતાં એમનાં મતનો
ધાદાણુ પણુ હું જ જનોઈએ અને પૈસાથી
મારી ટીનની નાની પેગી પણુ બરાઈ જતી

હુય પુરસદ મળે કે કાઢી પારો દોડ્યો
જતો એમની સાથે પડાણખર્ચ બેસી અનક
મલકની ધણી વાતો કરતો, તેમને પુરતક વાંચી
સબળાવતો કાઢીને લખતા વાંચતા સારુ
આવડતુ તો પણુ કહેતા, 'પાણુ તું વાન્ય
નેઈએ તારે મોટે સાંભળતુ મને બહુ ગમે
છે તારો કંઈ બહુ મોઠો છે'

તે વખતે અમારા ગામમાં 'નિમાધ
સન્યાસ'ની બવાઈ થવાની હતી તેમાં વિષ્ણુ-

ગિપા'નું આપન મને બહુ ગમી ગયું હતું એટલે
મેં શીખી લીધું અને ગાના પુણુ સરસ
રીતે-

નવને કખ તો દેવિયા તાય
દેખા દોષ મને મને
આમારા નિશીય સ્વપ્ને એસે
એસે વદ આવાણે

કાઢી હમેશ કહેતાં, 'પાણુ પેણુ આપન
મા તો ' પણુ ગામના લોકો મારી કાઢીને
સહી નહોતા શકતા એકવાર રાયમહારાજની
મૂલીણિને બોલતા સાબરમાં, 'કલકતાની
રહી એટલે એ તો બહુ એમ જ નહિ તો
જેનો ધણી ગાડી એને વળી વાળ બોળવામાં
આટલી બધી ટાપટીપ ડાની ! પાન ખાઈ
હોંક શાના લાલ થાય ! આટલો આનંદવિનાદ
પણુ શાનો ! સાડીનો રંગ પણુ જુઓને આ
બધા હગ મને તો કંઈ સારા લાગતા નથી'

ખીજ ધણાને મોટે પણુ આ જતની
વાતો સાંભળી છે તે વખતે મને એમ થતું
કે તેમના નાક ઉપર ધુસ્તો મારી દઉં, તેમની
સાથે બાહુ એમને કહું કે તમે શું બણો !
તમારી વાત તદ્દન ખોટી છે તમારા બધા
કરતા મારા કાઢી સારાં-ધણાં સાર્યાં છે

પણુ જેઓ એવું બોલતા તેઓ ગામના
મેટરા હતાં એટલે કંઈ બોલી શકતો નહોં

તેમનો ચહેરો આટલાં વરોં વીત્યા પછી
આજ પણુ મને બહુ સ્પષ્ટ યાદ છે એમ ન
કહેવાય માત્ર એક દિવસનું તેમનું અપૂર્વ,
કૌતુહોળજવલ ને હસતું મુખ મારા મનમાં
કોરાઈ ગયું છે ત્યારે તે મુખ યાદ આવે
છે ત્યારે એક ઝોગણીય વીંચ વરસની કીતુકે
ગિપ, હાસ્યમુખી ને સુંદર તમણી મારી નગર
સમક્ષ સાકાર નેઈ શકુ છું

એકવાર અમારા ગામમાં ક્યાંકથી ટીડીના
ડેળાં આવ્યા ગામ અને સીમના બધા કાંક
અને છોડવા તથા વાસનું વન અને કાડીએ બધુ
ય ટીડીથી કંઈઈ ગયું કાઢી અને હુ
અમારીમાં બીજા રહી આ દૃશ્ય જોતા હતા

અમે કાંઈકે કાંઈકે દીક્રો નહોતું, એકા-
એક મારા કાકા વિશ્વમ અને કોતકથી
આંગળી ચીંધી બોલી જાયું, 'જેને પાણી
રાય મહારાજના લીમકાનુ એક પાંદુરુ ય જાકી
નથી રહ્યું. કેવળ ધમને પ્રાણ જ જાકી છે,
આવો ખનાવ તો મેં કદી જોયો નથી. આપ રે!'

એટલું કહેતાં જ કોતક અને આનંદથી
બાલિકા મારફ પીણપીણ હસી પડ્યાં. એમનું
હસતું સુખ આજે પણ મને યાદ છે.

વર્ષ પછીની એક શરદની શરૂઆત નદીને
અને કઠિ કાચકૂચો શોભી રહ્યાં છે. નીલ
આકાશમાં સાયર ધાટ ઉપર યજ્ઞ નાના
શુભ વાદળો બદામના વન તરફથી જાય્યાં
આવે છે તે ગિરીશભક્તિની શાદી આંગરાધ
ઉપર ધર્મ શુભરત્નપુરના ખેતર ને મેદાનો
તરફ આત્મા જાય છે. સોદાગરોનાં વદાણોની
પણ અવરજવર યજ્ઞ ધર્મ ધર્મ છે તે તોજાટો
રાત્રિવસ માથ જોખવામાં મગસુદ છે.

કાકા સાસરે જ રહી, ગર્ભ-પિયર ન
મળ્યાં. પરંતુ કાકા પણ સાળ ધર્મ પાળ
ન આવ્યા. મારા કાકીની નણુંદેતા એક
દેર પૂજના દિવસોમાં તેમને ત્યાં આવ્યો.
એનું નામ શાંતિરામ. વય ચોવીસ કે પચીસ
હતી-ચહેરા રૂપાળો, ચોડા દિવસ મારે બહો
ફરવા આવ્યો હતો છતાં કેમય ધર છોડી
આમમયી ખસતો નહોતો. જો જતો તો ચોડા
દિવસમાં જ પાછો આવી ઘોડો વખત આવ્યો
જતો. એનું કારણ શું તે કું નહોતું કદી કહ્યું;
કેવળ એટલું જાણું છું કે તેના નામ સાથે
મારી કાકીનું નામ જોડી લેતા નિઃકરતા
હતા. એટલાર બપોરે કાકીને ધેર ગયા હતા.
પાછળના બાગમાં ગારીમાં ગારી કાકી
ખેડાં હતાં અને બારીના ચોરસને પછી શાંતિ-
રામ બેઠો હતો. કાકી સાથે એકમિતે
કેઈ વાત કરી રહ્યો હતો. મને લોઈ અજુગમા-
નેર બોલ્યા, 'કેમ પાણી લેશનખેશન કરતો
નથી તે? બપોર વેળાને રખડે છે? જ
જત્યારે જતો રહે.'

હું શાંતિરામ પાસે નડ્યોતો ગયો-બધો
હતો કાકી પાસે. પણ કાકી એના ત્રિરોધમાં
એક પણ શબ્દ ન બોલ્યા તેથી મને દુઃખ
થયું. તરત જ હું ત્યાંથી આવતો રહ્યો. કાકી
ઉપર બારે રીસ થઈ, મારી સાથે એકાદ
શબ્દ બોલવાનું પણ શું ઉચિત નહોતું?

ત્યાર પછી કાકીને ત્યાં જવાનું જો કે
તદન બધે ન થયું તોપણ બહુ આશુ હતી
નાખ્યું. મારી ઉપર કાકીનો પહેલાના જેવો
બાવ નહોતો જોતો. શાંતિરામ ત્યારે વેળા-
દેવળાએ અમરસીમાં કે એરસમાં બેસી કાકી
સાથે વાતો કર્યાં કરતો, મારું જુનું તેને પચક
નહોતું. કાકી ય શાંતિરામની ઉપરવટ કંઈ બોલી
ચર્ચતાં નહોતાં.

કાકીને નામે ફળીએ ફળીએ જ ફળેતી
થતી હતી તે દરરોજ મારે કાને પડતી. એને
મારે કાકી ઉપર મને જરાય શુસ્સો નહોતો
આવતો, મારા બધો શુસ્સો શાંતિરામ ઉપર હતો.
તે દેખાવડો હતો. ચહેરાની આપચીપવાળી
બોલી બોલતો હતો. કપડાવસ્તુનો પણ પૂરો
રોખીન હતો. પણ તેના તે વરણીબીઆ પહેર-
વેશને લીધે હો કે તેની શહેરી દળની વાત-
મીતને લીધે હો કે વારંવાર ખાતો એ કારણે
હો પણ તે માથુસ મને પહેલેથી જ અમો
ન હતો મનમાં એમ થતું હતું કે આ માથુસ
શાયે નથી. બાળક મનના ગમ-અવગમના
અર્થમાં ઘણી વાર કોઈ કુટિલ કદાચ ન પણ
હોય તેમ છતાં મનુષ્ય ચરિત્ર સંમયી ઘણી
બાળતોમાં બાળકની ધારણા મોટે ભાગે બોલી
દેતી નથી.

એક દિવસ ચીંધરીના પુકર ધાટે બાલિકા
પગથિયા પર સડાં ચાંધરી અને કાલીમય
ગાંઠાએ કેઈ વાત કરી રહ્યા હતા. હું કાચમાં
અકોડો લઈ માછળીએ પકડના નહીં રહ્યો
હત્ય. મને જેઈ તેઓ વાત કરતા બધે ધર્મ
બધા, બાલિકા ધાટનાં પગથિયાં બાનની કું
માછળી પકડના બેસો. સડાં ચીંધરી બોલ્યા,
'આ એકરો બહો જત્યારે ક્યાંથી દલો?'

ખાકુન્યે મોઘ્ય, 'હજો તમે તમારે-એ
તો છોડકો છે, શું સમજો?'

ચોધરી બોલ્યા, 'હવે કંઈક ઉપાય કરવો
જોઈએ ગામમાં આમ ન ચાલવા દેવાય એક
સભા બોલાવીએ પરચની વહુ સબધી એવી
એની વાતો થાય છે કે સાલગી જતી નથી
જ્યાં નોખરી કરે છે ત્યાં નરેશને એક પત્ર પણ
વખીએ અને પેલા શાંતિરામને ખમર પાડીએ.'

ખાકુન્યે બોલ્યા, 'ખમર ફગર જવા દો
એને ગામ છોડી ચાલ્યા જવાનું જ દી ૬૬એ
ન જાય તો પછી હાથ દેખાડશું નરેશ શું
અત્યાર નોકરી છોડી કુટુંબની સલામ લેવા
આવે એમ છે? એ ધરે ન હોય ત્યારે આપણે
એના દિતરિયાં જ છીએ.'

ચોધરી બોલ્યા 'રડિ પણ હવે કરી છે
એમ સાંભળ્યું છે.'

ખાકુન્યે બોલ્યા, 'એ તો સાંભળાએ જ
છીએ એક તો આ વચ જ ખરાબ ને અધૂરામાં
પૂરું ધણી ગાંઠ.'

કાલીમયે મને બલે ગમે તેવા ભોટ ધાયો
રોય પણ હું બંધુ સમજાયો. કાકી ઉપરથી
મારી રીસ જીતરી ગઈ મને યશુ કે આ
લોકો કદાચ કાકીને સખત વેળો સહ
બાવશે અમ્મના ફોજેત કરશે કાકીને અમા-
ઉથી સાવધાન કર્યા હોય તો સારું સાથે એમ
પણ લાગ્યું કે એ વાત હું કેમે ય કાકીને કહી
નહોં શકું.

મારે કોઈ બધા શાંતિરામ ઉપર જીતયો.
ખીજના સસારની શાંતિ નષ્ટ કરવા એ
અહીં ક્યાંથી ટક્યો? પોતાને વતન કેમ
ચાલ્યો જતો નથી? આટલા દિવસ પારકા
ધરે પડ્યા રહેવામાં એને ચરમ પણ આવવી
નથી?

ત્યાર પછી કેટલેક દિવસે મારે કાકીને
ત્યાં રહી બજવાનું નહોં થયું તેથી ગામ છોડી
હું જતો રહ્યો જ્યાં પહેલાં કાકીને મળવા ગયો
બાને ડોળી જતાં જોઈશું હું ખ શુ હવે
તેટલું જ હું ખ કાકીને છોડી જતાં થવું હતું.

કાકી લાડ લાડવી બોલ્યાં 'પાશુ બહુ-
મણીને તું મોટો વિદ્વાન થઈશ, મોની નોખરી
મગશે પછી કાકીને તો નહિ જાતી જ ને?'

સહજન મુખે કહ્યું, 'નહોં જાણુ, કાકી'
કાકી ઉતાવળે થોડાં પાલાં આગળ આવી
બોલ્યા, 'સાચું કહે છે, પાશુ કપારેય નહિ
જાત?'

જોરદાર કહે કહ્યું, 'ના કપારેય નહોં જાણુ'
એટલું બોની તેમના મોં સાચું જોયું
તેમની પાપણા ભીજાઈ ગઈ હતી પણ હસતા
મુખે એ મારી સામે જોઈ રહ્યા હતાં.

સાથે જ કહું છું-પિતાના સખત કુક-
મને લીધે જ મેં ગામ પરાણે છોડ્યું મારું
મન મને કહી રહ્યું હતું, 'કાકીને તું કેવી
લપાનક આપતોમાં મૂકી જાય છે?'

રહી હોત તો પણ હું-છોડ્યું શું કરી
શકત? ઉનાળાની રમમાં આબો ત્યારે ખમર
પડી કે શાંતિરામ કાકીને લઈ કપક જતો
રહ્યો હતો કાઈએ એની તપાસ ન કરી.
કાકીને જરૂર પણ ન લાગી.

મારા કાકીનો ઇતિહાસ અહીં પૂરો થાય છે
ત્યાર પછી તેમના ખમર બિલકુન નથી મળ્યા
એમ નહોં એકવાર જ્યારે હું અગ્રેજી ગ્રીમ
ધોરણમાં હતો ત્યારે સાંભળ્યું હતું કે અમારા
ગામનું કાઈ આકાશે મારાના મોટે ગયું હતું
ત્યારે કાકીને તેણે જોયા હતા સરસ કપડાં પહેર્યાં
હતાં ને ચરીર પર ધરણીના પાર નહોતો વગેરે.

ખીજ એકવાર જ્યાર એક એ, માં ભણ્યો
હતો ત્યારે ગામમાં વાત ફેલાઈ હતી કે કાંઈ
રાપાકની બખરમાં કાકી સાથે અમારા ગામના
અમુલ્ય ભાઈની માતો મેળાપ થયો હતો.
પણ કાકીનું પહેલાનું રૂપ રહ્યું નહોતું શાંતિ
રામ પણ એમને છોડી જતો રહ્યો હતો વગેરે.

કાકી શાંતિરામ સાથે જતા રહ્યાને ઇસાત
વ-સ થયા પછીની આ વાતો છે, પણ એ વાતો-
ની કેટલી કિંમત છે તે હું નથી જાણતો મને તો
એમ લાગે છે કે મારા કાકી ગામ છોડી જતાં
રહ્યાં પછી કોઈએ તેમને ક્યાં જોયાં નથી.

જ્યાં હો, એ ધણી મામલી વાત છે. જ્યાં નહીં. હરદમેશ ખતલું આવે છે. એમાં કંઈ નહીં. પણ મારા મનની સાથે કાકીના આ ઇતિહાસનો સંબંધ કંઈ સામાન્ય નથી. મૂળ સુદાની વાત એ જ છે.

મેટો યથો. કોલેજમાં લવ્વો. કલકતે આવ્યો. જાળપણની ભાઈજાની મુઝા. ભાવો નવા ભાઈજાની ભરતીમાં ક્યાંય તેણી ગયા. પણ કાકીને નથી જાણ્યો. આ વાત કાકી જાણતું નથી કે રમના દિવસોમાં ધરે પાછા ફરતા નેદારી કે કંચારપાડના ફેરોને ચાલી આવતાં જ મને કેટલીય વાર એમ થયું છે કે કદાચ બહોં ક્યાંક મારા કાકી હશે. નીચે જતરી તપાસ કરી નથી પણ અત્યંત બાહુળ્ય થઈ તેમની વાત વિચારી છે. કદચકાતો કોઈ બદલી સાથે તેમના કોઈપણ પ્રધરના સંબંધને મારા મનમાં મેં કદી પણ રચાવ નથી આપ્યું. સા માટે તે હું જાણું છું. જાળપણમાં કંચારપાડ કે આકલે તેમને જોયા છે. એવી જ અકલ દેવાઈ હતી તે ઉપરથી જ આ પ્રદેશની સાથે તેમને સંબંધ મનમાં ધર કરી બેઠો હતો.

પણ નીચે જતરી હું કપારિય શોધવા નથી નીલ્લોત્તેતું એક કારણ છે. મારા મનમાં કાકી જાણે કહેતું હતું, 'કાકી જીવતા નથી.' નાની વયમાં અણસમજમાં જે શૂંલ તેજા કરી બેઠો હતાં તે જીવતા બોલે શું. જાગવાન તેમને ચિરકાળ વહેવારે? સંસારની બિન-અનુભવી તરુણી-કાકીના માથેથી એ બોલે જાગવાને જરૂર. ઉતારી લીધો હોવો જોઈએ. કોલેજનો યુગ-પણ વીતી ગયો, સંચારી થયો. કેટલાય નવા નવા રોહમીત, અને નવા નવા પરિચયોગાથી જીવન વહેવા માંડ્યું. પુરાણ દિવસોની કેટલીય અતિ મધુર સ્મૃતિ-જો આંખી પડવા માંડી. કેટલાય નવા પરિ-મિતોના હાસ્યવિમોદથી મારા દિવસ ચાલે આનંદમય બની ગયા.

જીવનમાં એમ જ બને છે. એક દિવસ જેના પિતા નહોં જિવાય એમ લાગે છે તે

ધીરે ધીરે અતમમાં ક્યાંય ડૂબી જાય છે. અને એક દિવસ જોમિતો ખ્યાલ આવે છે કે એ કેવું જીવાય ગયું છે.

પણ મારા મનના ઇતિહાસની આ ઉચલ-પામલમાં પણ મારા કાકી હજી દેખી રહ્યા છે. જાળપણમાં એમની પાસેથી વિદાય લેતી વખતે કંચારિય જણીય નહોં એવું મેં તેમને વચન આપ્યું હતું. જાળહાથની એ સરળ સત્ય વાણીનું માન આજ સુધી જાગવાને જ રાખ્યું છે.

આતું મને કેવી રીતે બાન થયું તે કહું. અમારા-જામમાંથી ધણી વખત થયા કાકી આજ્યાં ગયાં હતાં. ટીક પણ ત્યાર પછી ક્યા-રેય આવ્યા નહીં. પણ રામના ધરને તે લીમડો હજી જોણુદ છે. બહુ દિવસોની વાત નથી. જનતાં સુધી ગયાં માગશર મહિનામાં રાય મહાધને ત્યાં જઈ સીતાનાથ રામની સાથે એક જરૂરી ખત સંબંધી ચર્ચા કરતો હતો. એવામાં લીમડા પર અચાનક નજર પડતાં મન કલકતે થઈ ગયું. ધણી દિવસોથી આ તરફ હું આવ્યો નહોંતો. બાલ્યકાળનો એ લીમડો બેઠો જ એ અદ્દહત. આપારે જાના. જીવસ વરસ પહેલાની એક હાસ્યમુખી તરુણીનું કોતુહલે તે આનંદથી જીભારીતું ચુખ માં આલ્યું અને અચાત રીતે મારું અંતર અલ્પકાલ દુઃખ અને વિષાદથી એવું તો ભરાઈ આવ્યું કે પછી ખત સંબંધી ચર્ચા કરવાની જરૂર સ્પર્તિ ન રહી. તે દી મેં જાણ્યું કે કાકીને હજી જીવ્યો નથી.

આજ હું મેટો થયો છું. હવે સમજાય છે કે અમાર જોગણીય વરસનાં કાકી જાળક જેમ કેવાં બેઠાં હતાં!

મનુષ્યના મનમાં મનુષ્ય આ રીતે જીવે છે. ગયા જીવસ વરસમાં કેટલીય નવવધુ ગામમાં આવી અને ગઈ; પણ જીવસ વરસ પહેલાંની અમારાં જામની પેલી વિરચના, હનગાળી તરુણી વધુ આજે પણ આ જામમાં જીવતી છે.

[નિમિત્તપૂર્વક બંધાપાસની જગ્યાની નવલિખાનો અનુવાદ]

અમે બે (એક જીવનચિત્ર)

ધનસુખસાલ કૃ. મહેત

સાં જન્મ સાત સામ્રાજ્ય તથા હરે. સાતાક્રુજના મોજાસાં પરાંએ મધ્યા-
હની શાંતિ અસેડી નાંખી, સાંજનો સળવળાટ
અપનાવ્યો હતો. સવારના આઠ સામ્રાજ્યાથી
લગભગ બાર સુધી નોકરિયાત વગેરે, વિદ્યાર્થી-
ઓ, વિદ્યાર્થીનીઓ વગેરે સાતાક્રુજનો ત્યાગ
કરી મોહમયી મુંબઈના વિશાળ ઉદરમાં છૂપાઈ
જતી હતી. પણ સાંજના પાંચ સમિપાંચથી
એ જ મળ્યો. મુંબઈનો મોહ છોડી સંતકુંજની
શાંતિમાં લગળવા આવર થતાં હતાં. આને
પરિણામે મધ્યાહ્ને એ પરાંમાં લગભગ પૂર્ણ
શાંતિનું સામ્રાજ્ય રચાતું અને સામંદ્રણે તેમાં
વિપ્ર પડતું.

જુદાને માગે એક નાના કંપાઉડમાં એક
નાનો જંગલો. જંગલમાં બાડે રહેનાર કુદેબે
પરવાસીઓમાં સ્વાભાવિક ગણાતી ભિંમીયા
પ્રેરંધ, વડું વડું થઈ રહેલ દરવાજાના ચાંલકા
ઉપર એક સોણું પાટિયું લટકાવ્યું હતું તેના ઉપર
કમળકાંત પાપાલાલ હેસાર્ક,

એમ. એ.

સુધા સદન

લખેલું જણાતું હતું. પરવાસીઓ આપી
ભમમાં પડે જ નહિ. એઓ તે તરત જ
સમજી જાય કે જે જે સ્થાને કં. પો. કે. રહે
તે સ્થાન તેટલો તેટલો સમય 'સુધા સદન'
તરીકે ઓળખાય. ટપાલવાળાને દિવળાની બહો-
ણીનું આકર્ષણ હોય એટલે એ પણ આવી
ચોળના વાધા વિના સ્વીકારતા. કંપાઉડમાં
ચોખાસામાં લીલોતરી જણાતી; બાકીના આઠ
માસ ખાસ કમળ જણાતું નહિ. માત્ર કંપા-
ઉડને એક ખૂણે મોડું લીમડાનું ઝાડ હતું
અને તેની આસપાસ લાંગેલો ઓટલો હતો.

જંગલમાં આગળ નાની ગેલેરી, પાછળ
હોલ, એના પાછળ અરધા અરધા બે મૂત્રાનાં

ઝોરમ અને તેની પ્રાણે નાનો સોક. તેને
પાસે રસોડું, કાઠાર, નાવાની ઝોરડી અને
સહેજ છેડે સંઘાસ. પશ્ચિમના સાહિત્યમાં
જેમ દરેક ખંડના ફરનીયરનું ધારિત્ર્ય
વર્ણન થાય છે અને એ ફરનીયર હુધ ૧૪મ
ના વખતનું કે રીપેન્ટેડનું કે એવીજામેયના
વખતનું હતું એ પ્રમાણે સાફ કહેવામાં આવે છે
તે પ્રમાણે આ સુધા સદનના ઝોરમઓમાં
રહેલ ફરનીયર માટે થઈ શકે તેમ નથી. છતાં
એ દિશામાં પ્રયત્ન કર્યો છે.

આગલી ગેલેરીકહેા કે છલું કહેા એમાં
બેત્રણ છલુંવરયામાં આવેલ, નેતરતી કહે-
વામાં આવતી પણ સાચું કહીએ તો બારી
પુરશીઓ હતી જેમને મુઠા તરીકે પણ ઓળખા-
વવામાં આવે છે. એવી જ રિધતિનો એક
નાનો લોઠાની ફેમવાળો અને લાકડાની પડી-
વાળો બાંક પણ ત્યાં હતો. બીંત ઉપર
મહાત્માજીની છબી-ધણી વાંકી દશામાં એક
બાનુ લટકતી હતી. એક તરફ અગ્રિજ-
શુજરાતી તારીખોનું લટકતું હતું અને એક
બાનુ ટપાલ પેડી ટીંગાડેલી હતી. એ
પેડીમાં ટપાલી ટાગળો સ્થપિત જ નાખતો.
એમાં ઘણું ખર્ચ બાંટી રામાની ટોપી, થોડા
કરોળીઆનાં જળાં વગેરે રહેતાં. અંદરના
હોલમાં લાકડાની બેત્રણ પુરશીઓ ઉપરાંત,
મેસ્ટરરીફ્ટનો સેટ હતો, એક બાનુ જાનમ
અને બે તરિયા હતાં. ખૂણામાં, ગોઠણ આદમ-
ને દિવસે વાપરવામાં આવતાં રમકડાંથી ભરેલું
ખૂણું હતું.

કમળકાંતના સજાના ઝોરમમાં એક સરસ
ડબલબેડનો મન્ડરદાનીવાળો પડખો. એક
આરસાનું કળાટ, ટેબલ, બેઝિક પુરશી, ચોપ-
ડીઓનું છુકેસ, ખીટી, નાની સાદી વગેરે
હતાં. એક ખૂણામાં કમળ તેમજ તેની પત્ની

સુધાના શુદ્ધ અને ચંપલો, છત્રીઓ અને લાકડી હતા. કમળની વિધવા મા અંબાગૌરી અને બહેન. લતાનાં બેચાં ઝોરગ્રામાં લતાનું રંગમ, પુરેશી, એક ખાટલો, બે દખાટ ખીટી વગેરે હતાં. રસોઈ, કોઠાર વગેરેનું વહુન કરવાની આવશ્યકતા નથી. સાધારણ મધ્યમ વર્ગનાં કુટુંબોનાં જેવાં રસોઈ, કોઠાર હોય તેવાં આ પશુ હતાં.

રસોઈ લગભગ તૈયાર થઈ ગઈ હતી. સુધા બહાર ગેદરીમાં કંઠરાતે રહીને બેઠી હતી. બહુ વગરનું બ્રહ્મચર, લાલ પિનારીનું ધોળું ગપન, કાનમાં આધુનિક દેશનતે અનુસરતાં લટકતાં ઝુમ્મર અને હાથમાં પશુ તે જ પ્રમાણે બહુ જ પરોળા જંગમી મહેરીને ઉમેલી સુધા રસ્તા ઉપર નજર નાખ્યા કરતી હતી. માર્ગમાં અધારું થઈ ગયું હતું અને વીજળીની શક્તિ આશુ થઈ ગઈ હતી. જેમ જેમ લોકલ દેનો આવતી જતી તેમ તેમ તેમાંથી ઊતરેલા ઉત્તરએ ક્રમબદ્ધ પોતાપોતાના ગૃહ તરફ જતા માર્ગ ઉપર પ્રવાસ કરતાં દ્રષ્ટિગોચર થતા હતાં. અને વચમાં વચમાં માર્ગ ઉપર પાછી શક્તિ જામી જતી હતી.

સુધાનું વય આવીસેકનું હતું. કેલેન્ડરમાં એકાદ વર્ષ જઈ આવી હતી પણ લગ્ન પછી સાસરિયાની કમળ જાણી નહિ એટલે જાણ તર પડતું મેલાયું સાસરામાં પતિ કમળકાંત મુબઈની એક રફદમાં માસ્તર હતા. તે એમ. એ. હતા. તે સિવાય ઘરમાં વિધવા સાસુ અંબાગૌરી પચાસેક વર્ષનાં હતાં પણ હજી ખીજાં વીસ વર્ષ સુધી એમની દયાતીની ગેરંટી હતી. નવુંદ લતા પંદરેક વર્ષની હતી અને અગ્રેજ છઠ્ઠા ધોરણમાં અભ્યાસ કરતી હતી. આ ઉપરાંત ઘરમાં બેઠો ઘાંટી રામે હતા.

સાગરે. છ-સપ્તા. છએ. બેટું, સમડી સગાગૌરી અને સાદ પાણી કરવાં તે પછી એક બાળુ. રસોઈ થતી બધા અને બીજાં બાળુ મોટલાં સદિયા, નારાં પોવાતું અને

સાસુ-પૂજારી બેઠાં હોય તેમની ઘાંટી ઘાંટી વારે છટતી જતી. આઘાઓનું પાલન કરવાનું આ ઉપરાંત નહુદતે સંસ્કૃત, અગ્રેજ, ગણિત વગેરે વિષયોમાં મુશ્કેલીઓ જાણી શાય તેનો ઉકેલ લાવવામાં મદદ કરવી. આ અધ્યાપત્રી સમય બગે તો અને કમળકાંત પોતાની જગ્યામાંથી તે સમયે મુક્ત હોય તો પાંચ દસ મિનિટ પતિપત્ની અલપમલપ મળે. રવિવાર અને રમનાં દિવસો સિવાય સુધાને સવારનો કાર્યક્રમ આ પ્રમાણેનો હતો.

બરાબર નવ વાગ્યે કમળકાંત જામવા ગેસે એટલે સુધાને બહેલ અંબાગૌરી રસોડાનો કબજો લે. પુત્રને જમાડવાનાં કરમ, હાક તેમ જ લહાવો માન્ય જ હોય-એમાં પુત્રપત્ની ચિત્રમાં હોવી જ નોંધએ નહિ, એ રિવાજ મુજરાતમાં લગભગ સર્વ જ હોય છે. એટલે એ વિશે વધુ ઉદાપોહ નકામો છે. કમળકાંત જમ્યા પછી દેન પકડવા તરિત ગતિએ બાપ તે વખતે તક મળે તો આરીનાં સળિયામાંથી કે ગેદરીમાંથી આપ્ત રિમત કરે અને દેન જોવાનો બહુ ભય ન હોય તો એ રિમતને જાણ લાધના રમાલથી મળે.

પતિના બપો પછી નહુદ જાણીને સ્કૂલ બાપ પછી સાસુ વહુ જમે. હાલુ હુબહુ થઈ રહે અને ધાટીને જમાડી લેવાય એટલે રસોડાને ધોડા દલાકની વિશ્વતિ. તે પછીનો સમય જતી જતી ગોસમ હોય તે તે કોળા અને અનાજની સાફસાફ કરવામાં, પરની બંધરમાં, પોતાનું કંઠાટ ગોળવવામાં, કોઈ મળવા આવ્યું હોય તેની સરલમાં, બગેરના સાદખાવાનાં તૈયાર કરવામાં, પોણા દલાક-ડલાકની નિદામાં અને તેમ કરતાં પશુ વખત જાગ્ય પડે તો કોઈ મુસ્તક વાંચવામાં બાળામાં આવે. આમ રાજ પડી રહે એટલે પાછી રસોઈની તૈયારી, સાસુ સાંક લેવા બગર નહિ ગયાં હોય તો પોતે સાંક લેવા જાય અને એ બદલે બે એર બહેનપણીઓને મળતી આવે. કોઈ

દિવસ બપોરે જમીને મુંબઈ જવાનું હોય તો તે તો તહેવારનો દિવસ જ લાગે !

વર્ષમાં ત્રણેક સિનેમા, એકાદ નાટક બેએક ફોન્સ્ટો જોવાના મજા. હમસરામાં સુરત જવાનું અને ત્યાં પિયરમાં થોડો વખત રહેવાનું મજા. સાસરામાં પાંજરામાં પુરાયેલ પક્ષી પિયરમાં સ્વચ્છ હોડે અને પાછું સાસરામાં આવતાં પાંજરામાં પુરાઈ જાય ! મુધાના છત્રનની ટૂંકમાં આ કહાણી. કમળકાંત પાસે પિતાનો પૈસો ઠીક ઠીક હતો એટલે માત્ર પગાર ઉપર જ એમનો આધાર ન હતો. કમળ નરમ, હામો, બોજો હતો. મા, બહેન, પત્ની સૌને બહુ રોહથી ચાહતો અને દુનિયામાં બધાં જ મનુષ્યો એ જ પ્રમાણે એક પ્રત્યે રોહ બતાવતા હશે એવી માન્યતામાં એ સુખી અને સતોષી હતો.

મુધા રસ્તા ઉપર નોતી ઊભી હતી એટલામાં સાસુ અને નણદ બાબ્યાં. તેમને જોઈને મુધા અંદર જવાનું કરતી હતી એટલે તો અબાગવરી એટલે ચડતાં ચડતાં બોલી 'એટલે ક્યારનાં ઊભાં છે ?'

'નામ્, આ હમણા જ આવી.' તતપથ થઈ જતાં મુધા બોલી.

'તમારો જવાબ તો હું પહેલેથી જ બજુતીતી,' સાસુએ કહ્યું. 'તમે આજો વખત એટલે જ્યાં રહો તોય મારે વાધો નથી, પણ આ તો પછી ત્રીજો દિવસો થાક બળા જાય છે કે સગડી હોલવાઈ જાય છે એટલે કહેવું પડે છે.

'હું હમણાં જ નોઈ આવી હતી,' ગભરાઈને ઉત્તર આપતાં મુધાએ હચરડો વાળ્યો અને વળી ઉમેર્યું. 'બાપી અહીં એટલા ઉપર ચું જોવાનું હોય !'

'તે તો હું જાણું છું,' સાસુએ જવાબ દીધો. 'બાપી હું કાંઈ નાની કાજી નથી કે કાંઈ પડાવે તો સમજી જઈ ! પતિજી આવે ત્યારે સામસામા રૂબાલ રૂઝડાવવાના હોય ને !'

'બા, હવે એવી વાત મૂકી દોને,' ના બાબીનો બચાવ કરતાં કહ્યું. 'હવેના જમામાં કઈ બેરી એમ નહિ કરતી હોય ?'

'સુ ! બધી નાએણુ થઈ જાય તેથી આપણુ થવું !' અબાગવરી બોલી.

'હારતો, તેમાં કાંઈ છૂટકો છે ! જમા પ્રમાણે બધું જ થાય,' લતા પેતાના એમીનના રોડને ખીરી ઉપર બેઠવતી બોલે 'બાબી તો હજી નાહકના બહરાયા કરે છે. તો પરણીને બધું છોડ્યો જ કરવાની.'

એટલામાં મુધા રસોડામાં ચાલી બાઈ. તે બધા પછી આ ચર્ચા ચક્રી લેતી હોય તે અબાગવરીએ કહ્યું. 'પ્રધાનત કર બાઈ-બાબી, માંસો બધાવી દેવાની હતાં તે ! જરૂર કહીએ એટલામાં માને જ હલકી પાડે છે !

'બાબી ! કઈ ખાવાનું છે ?' આમ ભોલો લતા ટેકા મારતી રસોડા બહારી મઈ એટ અબાગવરી બોલતી અટકી મઈ પણ એ મનમાં તો વિચાર થયો જ કે આ વહુએ આ ઊકરીને બગાડી છે.

પા અરધા કલાક થયો એટલામાં કમ આવતી પંહોચ્યો. 'કમ બા ! રસોઈને રેટ વાર છે ! આજ તો જૂન બહુ લાગી છે. તે બોલ્યો; અને બોલીને મુગડાં ખલલવા પોતાં રમમાં ગયો.

આએ રસોડામાં જઈને વહુને કહ્યું : 'દો હવે જવાબ આપો. એને તો જૂન બહુ લાગે છે અને અહીં તો રસોઈના ટેકાણાં પણ નથી કાંપી હોય ! સાંજના બે કલાક એટલે જામ રહીએ તો રસોઈ થાય કાંપી !' એટલામ કમળ જ રસોડા તરફ આવ્યો એટલે અબાગવરી બોલતાં અટકી બાઈ.

'કમ ! હજી વાર છે !' કમળે પૂછ્યું.

'નારે, હમણાં થઈ જશે,' અબાગવરી બહુ જ મીઠું સ્મિત કરીને બોલી, 'અને વળી કાંઈવાર મોકુ પણ થાય. કમ કરીએ ! મુધા જિંદગી નશાવે છે એટલું કહોને. બાપી પિયરમાં કાંઈ એને આવાં કામની ટેવ હતી ને !

કમળ આ જવાબ સાંભળી બહાર ગયો અને ગેલેરીમાં બેઠો. રામાને પાટલા આંધવાની યુએ પડાઇ, પાટલા મંડાયા પણ ખરા.

‘હો, હવે બેઠો, બાઈ દમણાં આવશે,’ રસોઈની કબજે લેતાં અંબાબરી બોલી. ‘લતા, બાઈને કહે અને બાઈ બહેન જમવા બેસી જાઓ. આ સગરી દેવી બાડ બાડ બેઠો છે ! વઢુ ! તમને કેટલી વાર કહ્યું કે એમ ઉતાવળે રસોઈ કરવાની લાલમાં રસોઈ બજડે છે અને દાઢસાનો ધાણુ નીકળી જાય છે. પણ સાંભળે છે કોણ ખારી ખણા !’ એટલામાં કમળબાઈ જમવા આવ્યો એટલે અંબાબરી પાછી બેઠતાં અટકી ગઈ. બાઈ અને બહેન જમવા બેઠાં અને માએ બીની બીની બીતરની શેટલી પીરસવા માંડી.

‘સુધાને કેટલીવાર કહ્યું છું કે પીરસવા પણ તું જ બેસને; પણ હજી સરમ છૂટતી નથી, હા હા હા !’ અંબાબરીએ પીરસતાં પીરસતાં આ પણ પીરસ્યું. દર દે, જમતી વેળા આવી ગીડી વાનીઓ પીરસવાની એને ટેવ હતી. એનાથી કમળને બહુ સાંતિ અને સતોષ થતાં.

જમી રહ્યા પછી અને સાસુએ વઢુને જમવાની બૂમ પાડી તે પહેલાં જ સમય મળ્યો તેમાં સુધાએ પાનની બીડી, સોપારી અને એલચી કમળને આપી દીધાં. તે બાઈને સ્થૂં-માથી લઈ આવેલ જવાબપત્રો તપાસવા કમળ પોતાના ખંડમાં પેઠા અને સુધા જમવા ગઈ.

જમી રહ્યા એટલે ઢાંકણ ઢુંખણમાં ઘોડા વખત થયો. ત્યારે કેડે સાસુ ભાગવત લઈને બેઠાં, લતા બાણુ બેઠી અને સુધા નાચુંદલા ધાધરાની કાર કરવાની હતી તે ભરતાં ભરતાં અવારનવાર ચોરી છૂપીથી ઘડિયાળ સાસું જોવા કરતી હતી. એમ કરતાં દસ ચપા એટલે જે જે ખારીખારણાં દેવા હતા તે દબને, સપારે કેટલું દૂધ લેવાનું જે તે સાસુને પૂછી, રામાને રહી, સુધા પતિના ખંડમાં ગઈ.

સુધા અંદર ગઈ ત્યારે કમળ પોતાનું શાળાનું કામ પૂરું કરી રહ્યો હતો અને એક અંગ્રેજી માસિક વાંચતો હતો. સુધાએ દાખલ થઈને, અવાજ થાપ નહિ એ પ્રમાણે બારણાં બંધ કર્યાં એટલે કમળે માસિક મૂકી દીધું અને ચોતે જે સોફા ઉપર બેસીને વાંચતો હતા તે સોફા ઉપર સુધાને હાથ ખેંચીને બેસાડી અને પછી ચોતે એની સોફામાં બેઠો.

‘કેમ, પરવાયાં ?’ કમળે વઢાલથી પૂછ્યું.

‘હાજી, પરવાયાં,’ સુધાએ રિમતથી જવાબ વાળ્યો અને સાસું પૂછ્યું, ‘અરે તરે ?’

‘હાજી, અમે પણ પરવાયાં,’ કમળે પણ રિમત કરીને જ જવાબ આપ્યો, ‘સાસું મોઢરિયાતનું તે કાઈ છવન છે !’

‘તે તમને શા ધા પડ્યા ? શું પ્રિન્સિપાલે ખસડાં માયાં ? પછી છોકરાછોકરી-રીઓએ પળવ્યા ?’ સુધાએ પૂછ્યું.

‘ના રે ના, પ્રિન્સિપાલ તો સારો માથુસ છે અને છોકરાછોકરીઓમાં તો દુઢ માનીતો છું,’ કમળે કહ્યું.

‘ત્યારે પછી આવા નિસાસા ધાના નાખો છો ?’ સુધા બોલી.

‘એ તો એમ કે જોની, આ સવારથી ઘોડા ઉપર પચાણ ચઢાવેલું તે ખારણે દસ વાગ્યા ત્યારે છૂટ્યું. આ બેઠતા પહેલાં જ અરધો પોણો કલાક મળે તેટલામાં હદય-રુધી સાથે પ્રેમાલાપ કરી લેવાનો,’ કમળે કહ્યું.

‘તે ત્યારે હદયરાણીને તો ચોવીસે કલાક પ્રેમાલાપ કરવાના મળતા હશે ને ?’ સુધા બોલી. ‘અમારે ય આ અરધો પોણો કલાક જ મળે છે ને.’

‘તે તો બહે ખડું, પણ જવાબદારી યોડી તમારે લેવાની છે ! આખો દિવસ તમે તમારાં રાગ’ કમળ બોલ્યો. ‘અમારે તો કાઈ ને કાઈ ખાસડાં ખાવાના તો ખરાંજને, અને એક દેન ચૂકી જઈએ તો બેચ લાગે.’

‘અને અમારે તો કાઈના ખાસડાં ખાવા.

તે જ નથી હોતા, ખરું ને ?' સુધાએ કહ્યું
'તમને વાત કરતાં નથી એથી એમ ધારતા
હશે.'

'તને આવે અસતોષ રહે છે તો ત્ર
મરદ બની જાય તો તને શમે ખરું ? એકવાર
એમ થાય તો જ ખબર પડે કે મરદની જિંદગી
એ કલ્પવૃક્ષ નથી.' કમળે સુધાના બાથ ઉપર
ટાપલી મારતાં કહ્યું

'હા, આજે મને કોઈ મરદ બતાવી દેતું
હોય તો હું હા પાડું.' સુધા બોલી

'પણ ત્ર મરદ થાય પછી મારું શું ?'
કમળે પૂછ્યું

'તે કેમ ? તમને મરદની જિંદગીમાં કડાણ
આવે છે ને ?' સુધાએ સામું પૂછ્યું તે તમે
બેરી બની જાઓ.'

'હાહાહા ! એ વાત ખરી મને મરદની
જિંદગીથી તો કડાણ આવે જ છે એટલે બેરી
બની જવા કુ પણ તૈયાર છું અને તેમાં પણ

સુધાયકની બેગી મવામાં તો હું પડ્યો જ આંદ
માનું જસ પછી આખો ય દિવસ ચોપડીએ
વાંચ્યા કરું અને ઉઘ્યા કરું અને મારા પત્નિ
સુધામદ્ર આખો દિવસ નિશાળમાં ટીચાતા હોય
તેના વિચાર કર્યા કરું.' કમળ બોલ્યો,

'એ પછી બધી ય ખબર પડશે કે આખો
દિવસ કેમ વચાય છે અને ઉઘાય છે ?' સુધા
બોલી 'બાકી આપણે તો નિશાળમાં મોજ
કરીએ કોઈ દુકાણે કહેનાર નહિ તોડરીએથી
છૂતીને ઘેર આવીને મા ઉપર, બહેન ઉપર
અને અમારાં કમળ વહુ ઉપર ખાસો શેક
બમળીએ.'

'આવી આવી વાતો કરવાથી આપણા
બંનેનાં ભેગ ખસી જશે, બે અભિમાર
થવા આવ્યા.' વાતલાપનો અત લાવવા કમળે
સહસા સુધાને સુખન આપ્યું, અને બીંબીને
વીળગીની બત્તી હોલની નાખી.

સુધા સદનમાં રાત્રિએ સામાન્ય સ્થાપ્યું

હ બાળકોનો પિતા એટલો સતોષી હોય છે તેટલો હ લાખ રૂચિનો ધણી સતોષી હોતો
નથી, કારણકે હ લાખબજારને સાત લાખ પેદા કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા રહે છે.

અનેક રોગની

એક જ દવા

જીવનધારા

ગોસેરા, સંમહણી, ચ દી લાય, પચ, માયુ તથા બદનનો દુ ખાવો, પાણીવિહાર સંધિવા
અકાંક્ષિ, સોળો, અજીજી, અપચો, ખાસી, આસ, દમ દાંત-દાંઠમાં કળતર, ઝેરી ક ખ,
પ્રદર પ્રમેહ, મોદાની દુર્ગંધ પેટની ચૂક, શૂળ, પેટ-પેડુનો દુ ખાવો, અમુચ્છ દરેક જાતના
તાવ મા પડવો, લોહી નીકળવું પત્ત્વાદિ અનેક જાતનાં દરદોમાં તેમ જ રહેવે, સ્ત્રીમર
મા મોટરની મુસાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપયોગી થઈ પડનારી અમુચ્છ ઓપધિ.
ક્રમત મોટી બાટલી રૂ ૧૧૧, વચલી બાટલી રૂ ૧૧ અને નાની બાટલી રૂ ૧૧૧ પો છુદ

દરેક ટ્રાન્કે વેચાય છે

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક 'જેનસ' નં ૩૦૨

જે. એન. શેઠના : નડીઆદ

સંસ્મરણિકા સગરામપુરીકા

સમરામપુરી

[એટલે તાજેતરમાં વિલીન થયેલ સગરામપુર ।
સ્ટેટના રાજનીનાં યોગેક સંસ્મરણો.]

જુ હમણાં જ હિંદનાં ઇસ્ટનેટનાં નાનાં
મોટાં રાજવાડાંનાં મહાવિધ્ય થયાં. સમ-
રામપુર સ્ટેટ તેમાંનું એક નાનકડું રાજવાડું.
રાજનો ઇતિહાસ અને જોગણ લખવા જવાની
વિચારણા ચાલતી હતી ત્યાં તે ૧૯૪૮નો
મહાવિષય આવ્યો અને શરીરના તરફે વિલ
યકાળે, પંચ મહાજૂતમાં જણી જાય તેમ
સમરામપુરનાં ઇતિહાસ જોગણ હિંદના ઇતિ
હાસજોગણમાં બંધાય ગયાં આ કારણે સગરામ-
પુર નામ શી રીતે પણ તેના આધારજૂત
ઉલ્લેખ થયે મળતો નથી. વિદ્વાનોએ જૂળ
શબ્દ તરીકે અનેક શબ્દો રહ્યા છે સગરામ-
પુર, સિદ્ધામ, સંગ્રામ, રાખગ્રામ વગેરે
આમ મત છેલ્લા શબ્દની તરફેજુમાં છે. પણ
અપને પોતાને લોકવાણીમાં વધારે વિશ્વાસ છે.
લોકો કહે છે કે, ગામનું મૂળ નામ કઈક
ખીનું હતું. પણ વર્તમાન કોમરથી ત્રીજી
પેઢીએ થઈ ગયેલા કોમરે પોતાને માટે વાહન
તરીકે કરને નાણાં લઈ, એક સિગરામ
ખરીલો એ શુભ પ્રસંગની યાદમાં ગામનું
નામ બદલી સમરામપુર રાખ્યું હતું. અમને
આ હકીકત વધારે વિશ્વસનીય જ લાગે છે.

વર્તમાન કોમરનું નામ સગ્રામસિંહ. નામે
મોટે ભાગે અપધાર્યું હોય છે સગ્રામસિંહનું
પણ તેણે જ હતું. સયામ તો કોમરે જન્મ-
રામાં પણ જોયેલા નહોં, એટલે સયામમાં
સિંહ થવાપણુ તો તેમને કહી પ્રાપ્ત થયું
જ નહોતું. હા, રાણીવાસમાં તેમને સયામમાં
ઊતરવું પડ્યું ખરું; પણ સારે તો તેમને
અચાનક મુક જ ખેલવાનું રહેતું એટલે એ
સગ્રામમાં તેઓ સિંહ જેવા થઈ ચકતા નહોં.
પરિણામે સગ્રામસિંહ નામ કહી વધાર્યું તો

પ્રાપ્ત થઈ ચકયું જ નહોતું પણ કોમર નો
“સગ્રામસિંહ નહોતા તો ‘ગ્રામસિંહ’ ”
તો હતા જ-કારણ ગામની બહાર (અને
રાજમહાલની બહાર) તેમની ફેં ફાટતી

નામદાર સગ્રામસિંહના પિતાના અવસાન
પછી રાજ્ય સગ્રામ તેમના હાથમાં આવી,
તેમની પોતાની લગામ તો પહેલેથી જ કાર-
ભારીના હાથમાં હતી

બાપુનો અપ્યાસ છેક જોડા મુખીને;
ઉપરાંત કામદાર પણ બાપુને અતારનવાર
એનું પુનરાવર્તન કરાવ્યે રાખતા પણ બાપુ
તદન નિરક્ષર હતા એમ નહોં; પોતાના
નામની પંચાક્ષરી તેમણે શીખી લીધેરી, જેથી
તેઓ કાગળ, વૃમારે પર સહી કરી ચકેલ
કાગળોમાં સહી હોય તો નીચે જ થાય એ
વાત પણ નામદાર જાણતા પણ કામદાર
સવળ છે કે અવળ તેની ખબર પડતી ન
હોવાથી ત્રણચાર વાર, કામદારનું પ્યાન બીજે
હતું ત્યારે, તેઓ નામદારે અવળે કાગળે સહી
કરી નાખેલી, પરિણામે વૃમારને મથાળે બાપુની
સહી અવળા આવી ગયેલી અને વૃમાર ૨૬
કરવા પડેલા.

સ્મૃતિઓ જેને ‘અનુભવ’ કહે છે તેમાં
વિવાહ બાપુએ કરેલા. પોતે એક ખવાસલુને
રાજરાણી પરે રચાયેલ, અત્યાધાતીઓનું કહેવું
એમ હતું કે બાપુનાં લક્ષ્મીવંશતિય કે
અનુભવ લક્ષ્મી હતા જ નહોં, કારણ બાપુ પોતે
મૂળ ક્ષત્રિ હતા જ નહોં. રાણીમાં સવળું હતું.
પણ આપણે એ વાત જવા દઈએ-પ્રાચીનોની
સલાહ છે કે ક્ષત્રિઓ અને રાજવીઓનું કુળ
શોષવું નહોં. અમે પોતે તો સમરામપુરના
રાજપ્રમિત તારાચકર ચર્મા સાથે સમત છીએ.

જેમણે એમ પ્રતિપાદન કરેલું કે, ખત્તાસલુ એટલે 'ખે વાસિની' આકાશની રહેનારી અપ્સરા. ક્ષત્રિય અને અપ્સરાનાં આ લક્ષ પુરુ-રવા અને ઉર્વશીનાં લક્ષની પુનરાવૃત્તિ સમા દર્શાવે છે.

બાપુનો રાજમહેલ ધણે પુરાતન હતો. હવે જળરિત યદ્ય ગયો હતો. દરન સાહેબના ૧૯૦૫ના કામદા અનુસાર જે પ્રાચીન રચાપ-ત્ત્યમાં ગણાયો હોત તો તે તેનું સમારકામ સરકારના ખર્ચે થયા કહ્યું હોત; પણ તેમ ન થવાથી ચણાયા પછી તેમ ને તેમજ રહ્યો હતો. એક દિવસ બાપુએ કામદારને કહ્યું :

‘હું, કામદાર, આપણે આ રાજમહેલમાં આયમણી કોતમાં બે બારી પડાવી લીધી હોય તો ? માણે ઉનાળામાં ધામ બહુ થાય છે !’

કામદારે કહ્યું : ‘બાપુ આપણા આયમ આતમાં એટલું બજેટ નથી. વળી બારી માટે કોત તોડાવવાનો યે ખર્ચ થાશે. થોડીક ધીરજ રાખો. તો એ ખર્ચ ખચી જશે. આયમણી કોત નથી તો પડેલી જ છે; એકાદ સારો વરસાદ થાય તો એની મેળે બે ને બદલે ચાર બારી નેટલાં ફાંફાં પડી જશે, પછી વળી એચાર વરસે નેજે નેજે બારીઓ ચણાવી લેશું, અને પછી ધામ નહીં ચાલે.’

‘હા, માણું છું કીક છે. પણ કામદાર બારી ચણાય ત્યાં લગી ફાંફાં ઉપાડાં રહે હ તો બહારથી ખરાબ થાશે.’

‘બાપુ છું તો આપણા ગામના વેપારી પાસેથી શુભપાટ માગી લાવી આકું બાંધી દેશું છેટેથી બારીમાં આપી કનાત બાંધ્યા હોય એવું લાગશે.’

‘વહા ! કામદાર ! માણો તમરી પણ અક્ષય ભારે હાલે છે હો.’

બાપુને માટે દૂધની જે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી તે શ્રમવિભાગના એક નમૂના જેવી હતી. બાપુની ‘ત્રિવી પર્ષ’ તો માંડ પોતા નેજી હતી; એમાં બેંચનો સમાવેશ થાય તેવું નહોતું. પણ દરબારને કાર્ક દૂધ વિના હાલે ! એટલે ગામના સદર મુખી ડેચા

પટેલની બેંચામાંથી એક બેંચ બાપુ માટે પસંદ કરવામાં આવી હતી. એમાં એવી ગોઠવણ હતી કે બેંચની ખાંધાખોરાથી નહીં કેશ પટેલની અને દૂધ બધું બાપુનું. બાપુને વાદન માટે થોડી, બગદમાં વગેરેની પણ આ જ રીતે શ્રમવિભાગના પાયા ઉપર ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. દોરના માલિકને આના બદલામાં ‘રાજરત્ન’ નો ખિતાબ મળતો, એમનાં એ દોર ‘દરબારી દોર’ કહેવાતા; અને એ દરબારી દોર સાથે એ માલિક-પણ ફાલે ત્યાં ચરી ખાઈ શકતા.

x

વિશ્વયુદ્ધ થઈ થયા પછી એક વખત કામદાર કામ પ્રસંગે બહારગામ હતો, પાછા બધી સરકારનો કાર્ક કામજ આલ્યો. બાપુએ કામજ જોધાયતી કરી નેજો પણ કાર્ક સજ સજી નહીં એટલે પોતે ગામના એક થોડું ભણેલા માણસને કામજ વાંચવા બોલાવ્યો. મહામહેનતે આટલું વચાવું, ‘તમારા રેટમાં હોય તે તમામ જમીન કમજ કરી અમારા તરફ મોકલી આપો.’ બાપુને ચ્યુ કે, આજ તો કુચે રાજ હાલુ; કામદાર વિના કાર્ક ન થાય એવું શા માટે ! એકદમ પોતે કુકમ છોડ્યો અને થોડી વારમાં તો દરબારી કચેરીમાં જમીનસિલ્લરનાં નવાં જૂનાં વાસણો તેમ જ લંગારનાં ટમ્બા થરા લાગ્યા. એટલામાં સારે નસીબે કામદાર આવી પહોંચ્યા. કામના આ ટમ્બાઓ નેજાં ને પૂછ્યું :

‘બાપું ! આ શું ?’

બાપુએ પેંચો સરકારી કામજ આપ્યો. કામજ વાંચી કામદાર કહે : ‘બાપુ ! આમાં કામની વાત જ ક્યાં છે. ? આ તો અંગ્રેજ લોક જેવા બીજા જમીન લોક છે, તેની સાથે અંગ્રેજને લાકાર્ક થઈ છે એટલે કુકમ આલ્યો છે કે કાર્ક રચો-ખડો જમીન આલો રહેતો હોય તો પડીને મોકલી દેવો.’

‘બાપુ, જરૂર નહીં, જરૂર, જરૂર એટલે તો વડોળિયો.’

‘તી ઇ બધાપ વટાણિયા જેવા જ છે ને ! આવે તઈ માર માર કરતા આવે ને હોય ઇ બધું ય ઉસેડતા નઈ.’

સ્વરાજ્યની સ્થળવળ માસતી હતી તે વખતમાં એકવાર એક કાપકર આમમાં પ્રચાર કરવા આવ્યો. બાપુને મળવા આવવા પરવાનગી માગી, બાપુએ કામદારને પૂછ્યું : ‘હે કામદાર ! આ કાપકર તે કોણ છે ?’

‘બાપુ ! હું આપને કાપકર જ્યકરની વાત કરું છું તે એવો આ ‘કાપકર.’ એમ એક નવી નાત નીકળી છે. એ નાતવાળા બધા કાપકર કહેવાય. પહેલાં તો બધા ‘કેસિસવાદી કાપકર’ હતા પણ હવે એમાંય તમાં પર્થ છે-સમાજવાદી ને સામ્યવાદી ને કોર્પો એવો.’

‘તઈ આ યે એવો વાદી હશે ને ! તો તો આઈઠો ખેલ કરવા આવ્યો હશે !’

‘ના બાપુ, આ એવા ખેલ કરે એવ વાદી નહોં, આ તો બાપજી કરે.’

‘આ જો આવીને બાપજી કરશે !’

‘હા, બાપુ, બહેને આવે, બોલીને હાલ્યો જશે. બાપજી કરતા હયું તેમ કરશું.’

કાપકર આવ્યો. એ પણ બાપડો નાની ઉંમરનો, ઝાણી સમજ, કંઈક ભાવના અને ઝાઝી ચમત્કૃતિના ભાવજીના રૂલ જેવો હતો. બાપુ કંઈક બોલી ગયો :

‘રાજ્યના વેપારીઓ ‘સુચક નીતિ’ થી પેસા કમાય છે, રાજ્યનો જો પેતાની ‘પીયારા સીલા’ બધ નહોં કરે તો પ્રભુ નમશે અને ‘રાજ આન્તિ’ યશે વગેરે !

બાપુ કાંઈ સમજતા નહોતા, પણ પેલાં ભક્ષી ભક્ષણને બોલતો હતો એટલે બાપુએ માન્યું કે કાંઈક કહ્યાં વેળુ કહે છે-એટલે ચોક્કસ કાંઈક પછી બાપુ કોમ્પા અને એકદમ પાસે પોલી તરવારની મૂક પર હાથ નાખી બેઠા, ‘એલા, કમલ, બાજ બહોળી; કહ્યું બોલીય તો માયું વાદી નાખીય.’ એમ બોલી તરવાર ખેંચી ત્યાં તો મૂક હાથમાં ખેંચાઈ આવી. કામદાર વચ્ચે પડ્યા અને

ચેલને કહ્યું : ‘ના, બાઈ, ના. બાપુ ચાલો કમલ છે. કહ્યું તો મૂક જ કાઢી છે-એ તરવાર કાઢશે તો લાંબે પડી જશે.’ પેલા કાંઈક બોલતો બોલતો આવ્યો ગયો.

બાપુને ટાકા પાડી કામદાર કહે, ‘લ્યો, બાપુ, હવે મિયાન બાપુ કમલો એટલે તરવાર નીકળે; પછી મૂક પાછી નમવી લેશું.’

બાપુએ મિયાન બાપુ કરી કમલો તો બેગો શેર સવાશેર જેટલા કાઢતો કમલો બેગ પર ચર્ચ ગયો. આખી તરવારનું કાટમાં રખાન્તર ચર્ચ મયું હતું !

ચોડી વાર પછી કામદાર બોલ્યા : ‘બાપુ, તરવારનો પણ કાંઈ વાંક છે ! મારા બાપા કહેતા હતા કે આપના મરહમ દાદાએ સંવત ૧૯૦૦માં જામને ખર્ચે જાગ ક્યો ત્યારે મહુ વધેરવા આ તરવારને બહાર કાઢી હતી; તે દિન અર્ધી કટાયેલી તો હતી; તે પછી આજ નીકળી, પછી તો કાટ જ હોય ને !’

‘તઈ કામદાર હવે આપણે એક ની તરવાર કરાવીએ.’

‘બાપુ, કમલો નામ લેવાય એવું નથી. લોકા ઉપર કટોલ છે ને કાળા બજારના બાપ આપણને પરવડે નહોં.’

‘પણ તી, કામદાર, કાંઈ રાખને તરવાર વિના હાલે ? તરવાર તો જોઈએ ને ?’

‘હા, બાપુ, તરવાર તો જોઈએ જ. પણ, હવે અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં લોકમની તરવારે પણ આપણું કામ હાથશે. આપણા સુધાર આગળ એક એવી તરવાર કરાવી લેશું; માથે મારશું સરેહા. અમાના પતરનું મિયાન કરાવી માથે અમર લાગાડી દેશું એટલે મિયાનને કાટ ખાવ નહોં અને તરવારને બાંધ્યા ખાવ નહોં. મૂક તો એવી ને એવી છે એ લોકમની તરવાર ઉપર જડાવી લેવાશે.’

‘હા, મહુ ઇ કીક હો. લોકમની તરવાર ને લોકમના મિયાનને બદલે લોકમની તરવાર ને લોકમનું મિયાન !’ બાપુ ચેજનાથી ખુશ

મયા. રાજવેદ. કાજિતાચને બોલાવી માટેને
અને મંદુર બનાવવામાં કામ લાગે તે માટે
વેચાતો બાપી દેવામાં બાબી.

x

સંસ્મરણનો તો સખતો પાર આવે તેમ
નથી. બધો રજવાડાની જેમ સગરામપુર પણ
ઠરુંકા. ધેગાર (વિપ્રધર્મ પ્રકારનો નહોતો)
અને હાથપરોની રજબમિતું જેવું હતું. એવા
અનેક પ્રસંગોમાંથી આ તો માત્ર એકી વાનગી.
સગરામપુર તો, મહાવિદ્યમાં નામશેષ
શરૂ થયું છે, એના રાજવી દેહાધ્યાસરહિત

જીવ્યકાની મારફત રાજ્યસરહિત રાજવી રજા છે
અને જાતકળમાં તેઓ નામદારના પ્રમુખ
દત્તાત્રેયે ઉદરનિર્વાહાયે સગરામ પદાર
રજા હોયએ, સગરામપુર સ્ટેટ ન રહ્યું હોવા
હતાં સગરામપુરની અસ્મિતા અમારામાં તો
એવી ને એવી છે, અમારી એ અસ્મિતાની
સાબિતીરૂપે આ યોધા સંસ્મરણ રજૂ કર્યા છે.
અમારી મનીષા તો એવા બધા જ સંસ્મરણો
સંમિલિત કરી પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરવાની છે,
પણ આજે એને માટે અવકાશ રૂપાતો નથી.
ત્યાં સુધી અમર પતાવતા.

એક સાક્ષેપકરે તેના એક ત્રિચે રાણા માર્યા કે સાક્ષેપકર જીવન તો મેરી કિલ્લા જેવું
હોયું એકએ કે એકી સામેરે તેના વિષે કશું આંતર્ય અપામણ રહે નહિ.

આપી ફરેરાકરે પેલા રોજી પાવાની હથેલી આદતો ઠાકી દેવાનો વિચાર કર્યો:—

પહેલે દિવસે તેણે દમકડાણું પાન ખાવડું ઠાકી કીધું. બીજે દિવસે સિનારેકરે તિલાંજલિ
આપી. ત્રીજે દિવસે કિનેમક નાટક એવા જવાણું જામ કર્યું. ચોથે દિવસે (પાવા માટે) દાર-
જાણી કરી. પાંચમે દિવસે બહેનો સારેનો સંસકર જામ કર્યો, ક્રોડ કર્યો. (આ વિષે
સેનાનાઓમાં મતભેદ પડેલા). છઠ્ઠે દિવસે ધરમાં દત્તી તે સીમાની છબીમાં પણ ઠાકી નાખી અને
સાતમે દિવસે સારે સલા કરી પાવાને મહાલમાં ઠેકરાવેલા.

*

પાતે ખરીક કરે નહિ ત્યાં સુધી એને ખજાર નથી-દોળી કે એ વસ્તુની તેને જરૂર નહોતી-
તેણે નામ સી.

અમ્ય(અને ચર્વા કામ, કીલી, તાલ, કિમિને વપદન, પુદ આવાથી પેનું મેકડું મડું, હાથ પમ મળી જવા, દસ્તન
કળકળાત, માવણુ કે કુલનું પાવન ન મડું વિગેરે અનેક કાકો માંકી અમુક કોવત આપવાની અમુક દાસ્ય આપે

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી [વાપરો ૧૯૪૨-૪૩]

દરેકી દખાતાં હજારો બાળકો આદિત્ય આનંદ અને નવચેતન પામ્યાં છે.

કો. દબી એકનો રૂપિયા એક (બી. પી. પો. હાઈ).

વૈદ્ય નવનીધરાય હરજીવનદાસ મહેતા

કે. કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી કીચી—આંબાચી—આંબાનળ.

મુ. વર્ષમાં મળવાનું દેકાણું-કેરાકડવાણું મસાલા ડીપો, ૧લી સુતારગલીના નાકે-મુ. વર્ષમાં ૪.

કથાસરિત્સાગર

પ્રા. શાશુ તો આવતિકાને પદ્માવતીને

આવતિકા તો રૂપરૂપના બંધાર સમી છે ને વળી એના શુભને અને એની આવડતને પાર નથી. રાજકુમારીને જો તો ખૂબ જ ગમી ગઈ છે. બંને સાથે રહે છે, ને મોજ કરે છે.

આવતિકાને કહી ન સુઠાર્થ બાય એવી માળા ગૂંથતા આવડે અને અખંડ તિલક કરતા આવડે. નાગરાજના વરદાને કરીને એ સિદ્ધિ ઉદ્ધવને સાંપડેલી. ઉદ્ધવને એ સિદ્ધિ મહારાણીને આપેલી.

એક દિવસ આવતિકાએ પદ્માવતીને અખંડ તિલક કર્યું છે. ન કરમાય એવી માળાથી એની કાંચ શણગારી છે. શણગાર એકને પદ્માવતીની માતાએ પૂછ્યું છે : 'આ શણગાર તને કોણે સંભાળ્યા ?'

ત્યારે કુંવરીએ કહ્યું છે : 'એક પ્રાણીની દીકરી છે. વૃદ્ધ પ્રાણી એની સુપરત અને કરી ગયા છે. પ્રાણીકન્યા મારી સાથે રહે છે. એણે મને આ શણગાર સંભાળ્યા છે.'

ત્યારે માએ કહ્યું છે : 'આ કોઈ માનવીનું કામ નથી. નહીં એ કોઈ દેવતા છે. દેવતા અને તપસ્વી કોઈ કોઈ વખત આ રીતે છૂપા વેષે આપણી ઠસોટી કરે છે. પૂર્વે કુંતીલોજ નામ એક રાજા હતો. તેને કુંતી નામે એક કન્યા હતી. એક દિવસ દુર્વાસા મુનિ દરિદ્ર પ્રાણીને વેશે કુંતીલોજને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. રાજાએ એનો સત્કાર કર્યો અને દીકરીને પ્રાણીની સેવાનું કામ સોંપ્યું.

[ખંડ ત્રીજો, આશુ]

મયૂર

દુર્વાસાએ એક વખત કુંતીની પરીક્ષા લેવાનું નક્કી કર્યું. એમણે કહ્યું છે : 'મને દ્વંધપાક ખાવાની ઇચ્છા થઈ છે. જલદી જલદી રાંધી નાખ. એટલી વારમાં હું નોંધી આવું.'

નોંધી કરીને મુનિ આવ્યા ત્યારે દ્વંધપાક તૈયાર હતો. પરંતુ પાત્ર ગરમ હતું. એટલે દુર્વાસાએ કહ્યું છે : 'આ પાત્ર તો ખૂબ ગરમ છે. એને હું હાથમાં કેવી રીતે પકડી શકીશ ?'

ત્યારે કુંતીએ કહ્યું છે : 'આપ આશા કરો તે સુખમ કરું.'

ત્યારે મુનિએ કહ્યું છે : 'તારી પીઠ ઉપર આ પાત્ર ખરી રાખ. એટલે હું ખીરે ખીરે ખાઈ લઈશ.'

કુંતીએ તો કહ્યું છે તેમ કર્યું છે. ધન્યગનું પાત્ર હતું. કુંતીની પીઠ બળી ગઈ છે, પણ તેણે ઉંઠે સુઈ ક્યું નથી. કુંતીની આવી ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ દુર્વાસા મુનિ એના ઉપર પ્રસન્ન થયા.

આમ દેવતા અને સાધુપુરુષો કેટલીક વખત આપણી ઠસોટી કરવા આવે છે. તું એની રૂઢી રીતે સેવાસરવસા કરજે.

ત્યારે દીકરીએ કહ્યું છે : 'એમાં કંઈવું નહિ પડે મા.'

તે આ પ્રમાણે વાસવહત્તા આવતિકાને વેશે પદ્માવતીની પાસે રહે છે. ને આ તરફ ચૌગંધરાયણ, વાસવહત્તા અને વસંતક વાલી નીકળતા પાછળથી મહારાણીના શિબિરમાં આજ લાગી છે. ત્યારેકારણો જુમરાણ બેઠકું છે. પણ વત જગદના ઠવ કોઈ થમે નહિ તે થોડી

વારમાં મહારાણીનો શિબિર બળીને ખાખ થયો છે. લોકો ઠંદમાંત ઠરતા હોવા છે કે : ‘શિબિર બળી ગયો એનું’ તો ઠંધ નથી, પરંતુ અંદર મહારાણી વાસવદત્તા અને વસંતક હતા. એ બંને પણ સાથે બળી મૂવાં. એ તો ઘણું અઘટિત બન્યું.’

ઉદયન શિકારથી પાછો આવ્યો છે ત્યારે તેને આ દુર્ઘટનાના ખબર પડ્યા છે. સાંબળીને એને મૂર્છા આવી ગઈ છે. બાનમાં આવ્યો ત્યારે મંત્રીઓએ કહ્યું છે : ‘ઠાણે ઠરીને જે બનવાનું હોય છે તે મિથ્યા થતું નથી આવા સમયે ધીરજ રાખવી એ ઠાણા માણસોનું કર્તવ્ય છે’

રાજાના દુઃખનો પાર નથી, પરંતુ ઠાણા મંત્રીઓની સલાહ માનીને એ ધીરજ રાખી રહ્યો છે.

લાવણકમાં ઉદયન રાજાની છાવણીમાં આગ લાગી મહારાણી વાસવદત્તાને શિબિર બળી ગયો અને લોગા મહારાણીયે બળી મૂવાં. એ વાતની ખબર પ્રદ્યોત રાજાને યઈ. પ્રદ્યોત કહે : ‘માથેથી ચોકચનું સાલ ગયું’ છે. હવે જે ઉદય નની ઈચ્છા હોય તો મારી પુત્રી પદ્માવતી એની વેરે પરણાવું’

ઉદયન વાસવદત્તાના વિદુરે ગૂચી રહ્યો છે. એને રંગ નથી, ઉમંગ નથી. મૂઢની જેમ હરેકર છે ને આખો દિવસ આંસુમાં સારે છે. એણે કહ્યું છે : ‘મારું તો બધું વાસવદત્તાની સાથે ગયું. હવે મારે લગ્ન કેવાં ને લગ્નલોગ કેવાં ?’

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું છે : ‘રાજા ! રાજા તો રાજની સંપત્તિ ગણાય. એ કેવું દિવસ પોતાની જાતનો માલિક રહ્યો નથી અને રહેશે નહિ. રાજનો વારસ ન

હોય તો રાજ્ય છિન્નભિન્ન થઈ જાય બીજા કશાને ખાતર નહિ તો રાજ્યના વારસને ખાતર પણ તમારે આ લગ્ન કરવા પડશે.’

ને નોયસોય રાજાને એ વાત માન્ય રાખવી પડી છે

મગધરાજે કીકરીનાં લગ્ન લીધાં છે મામરામાં ઉદયન નિરંતર વડને ભેટો છે. સામે ચંદ્રની ચંદ્રિકા જેવી પદ્માવતી બેઠી છે. એની ઠાકમાં દિવ્યમાળા છે કપાળે સૌભાગ્યનું અખંડ તિલક છે રાજા વિચાર કરે છે અહો આવી દિવ્યમાળા જૂંધતા અને આવું અખંડ તિલક કરતાં તો એક વાસવદત્તાને આવડે છે ને આ પદ્માવતીએ એ શલ્યગાર સંભાળ્યા છે, તો શું વાસવદત્તાએ સમજાવ્યા હશે !

પણ વાસવદત્તા તો આમમાં બળી મૂઈ છે ને હવે વાસવદત્તા ક્યાંથી હોય ! રાજા અન્યમનરકે બાવે પરણી હોત્યો છે. ને વરકન્યા કોશાંબીમાં આવ્યા છે.

સખી આવંતિકા વિના પદ્માવતીને ઘડી ચે ન ચાલે. પદ્માવતી આવંતિકાને કોશાંબી સાથે તેડી લાવી છે.

આવંતિકા પદ્માવતીને મહેલે રહે છે. ને મંત્રી ચૌમધરાયણની વાટ જુએ છે. કામ કરવાનું હતું એ તો યઈ ગયું છે ને હવે ક્યાં સુધી મંત્રી મને છૂપા વેશે રાખી મૂકશે ને હાસોલાં કરાવશે !

પણ મંત્રી એની તેવડમાં છે એની એને ખબર નથી. એને તો હજુ ઘણું ઘણું કરવાનું છે. રાજાને વાસવદત્તા પાછી મળે ને એ પદ્માવતીને ફર ન ધકેલી દે એમ એને જોવાનું છે. ને પદ્માવતી અને વાસવદત્તા બન્ને જાહેનો બનીને રહે

એમ પણ કરવાનું છે. મંત્રી એનો વેતન પણ પાડ્યો છે.

એક દિવસ મંત્રી પીંગાધરાયજી પડાવતીને મહેલ ગયો છે ને મહારાણી સાથે વાત કરવા બેઠો છે. ‘આ મહેલમાં એક દિવસ મહારાણી વાસવદત્તા ગિરાજતાં આજે આપે મહેલને શોભાવ્યો છે.’

ત્યારે પડાવતીએ કહ્યું છે: ‘કહે છે કે મહારાણી વાસવદત્તા ઉપર તો મહારાજને ખૂબ ભાવ હતો.’

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું છે: ‘અને આપના ઉપર ક્યાં એટલી પ્રીત છે?’

ત્યારે રાણીએ કહ્યું છે: ‘મહારાણી વાસવદત્તાના લોકો બધાં મોટે વખાણ કરે છે.’

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું છે: ‘અને આપના વખાણ કરતાં તો લોકો ધરાતા જ નથી.’

ત્યારે પડાવતીથી બોલાઈ ગયું છે: ‘બહે સાથે રહેતા હોત તો કેવું રૂંડ લાગત’

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું છે: ‘એ તો ગિરાજા લાવાણકમાં બળી મૂલું.’

ત્યારે પડાવતીએ કહ્યું છે: ‘અરે ગિરાજાં બળી મૂલું.’

ઉચ્ચારતી વાત કરી મંત્રી ચાલ્યો ગયો છે. એક વાતની ખાતરી થઈ છે કે જાનને રાણીએ બહેનો યદને રહેશે ને એ વાતની ચિંતા કરવાનું કારણ નથી.

મહારાજ ઉદયન અને મહારાણી પડાવતી વચ્ચે દિવસે દિવસે પ્રીતનો મુમુક્ષુ જામતો જાય છે. મહારાજ વાસવદત્તાને બુદ્ધિ નથી, પરંતુ પડાવતી એમને જરાય જોણું આવવા દેતી નથી અને એ તો એક દિવસ વાસવદત્તાની જોડ પૂરી પાડશે એમ લાગે છે.

ને એમાં એક દિવસ મંત્રી યોગેશ્વર સાથે આવીને મહારાજને કહ્યું છે: ‘મહારાજ, મહારાણી વાસવદત્તા પ્રત્યેનો લોકોનો ભાવ કેવો છે એ તો જુઓ! લોકો તો એમ જ માને છે કે મહારાણી બળી મૂલું જ નથી. એ તો મહારાજનું પ્રેમ કરવા ક્યાંક સંતાઈ બેઠાં છે.’

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે: ‘પણ કરે ને એ વાત સાચી પડે.’

ત્યારે મંત્રીએ વાત આગળ ચલાવી છે: ‘આજે જ ગોવાલિયા અંદર અંદર વાત કરતા હતા ને એમની વાત મેં છાના રહીને સાંભળી, ગોવાલિયા કહે કે મહારાણીને તો એમણે ગોવાલકને અવાસે લીધેલા. એટલે તો મેં ગોવાલકને અવાસે તપાસ કરાવી. પણ મહારાણી ત્યાં ક્યાંથી હોય.’ એવા આપણા સૂઝાગ્ય ક્યાંથી?’

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે: ‘લોકો કહે છે કે મહારાણી છુપતાં છે ને આજે અહીં જ્યાં ને આજે ત્યાં જ્યાં. લોકવાણી કહી જોટી પડતી નથી, મંત્રી. એક દિવસ જરૂર વાસવદત્તા આપણને આવી મળશે. એ દિવસની રાહ એતો બેઠો છું.’

ત્યારે મંત્રીએ પૂછ્યું છે: ‘તે દિવસે પછી આપ મહારાણી પડાવતીને વીસરી જશોને?’

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે: ‘મંત્રી! જેની સાથે પ્રીત બંધાણી છે એ એમ તાણી નહિ તૂટે. વાસવદત્તા હતી ત્યારે ય બીજી રાણી બંધુમતી હતી અને તો ય એકે ય ઉપરથી પ્રીત જોણી થઈ નથી. એકેયેને પડાવતી દવડી કરો નથી ને હવે પડાવતી મારા હેવામાં સમાવી છે ત્યારે એ કેવી રીતે અજગી થશે? હાથ જામણી

એને બેસશે ને મારી બે બાંધ બની રહેશે ?
ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું છે : ‘ પ્રભુ કરે
ને એ દિવસ વહેલો આવે ને પંચ-
વાણી ફળે. ’

મંત્રી આટલી વાત કરીને ચાલ્યો
ગયો છે ને ઓલીકાર વસંતક મહારાણી
પદ્માવતી સાથે રમૂજની વાતો કરતો
બેઠો છે એવામાં કાંઈ કામને બહાને
આવંતિકા ત્યાં આવી ચડી છે

આવંતિકાને જોઈને વસંતક એકા-
એક બોલી ઊઠ્યો છે : ‘ અહો મહારાણી
વાસવદત્તા ! ’

ત્યારે પદ્માવતીએ કહ્યું છે : ‘ તું
તે જોલે છે કે બહે છે ? મહારાણી
વાસવદત્તા હવે ટેવા ? આ તો પ્રાક-
ણની દીકરી આવંતિકા છે. પ્રાકણ એના
પતિની શોધમાં ગયો છે અને મારી
પાસે આની યાપણ મૂકતો ગયો છે. ’

ત્યારે વસંતકે કહ્યું છે : ‘ માફ
કરજો, મહારાણી ! મહારાણી વાસવદત્તા
રૂપે રંગે આવંતિકા જેવા જ હતાં એટલે
બ્રમણાથી એમ બોલાઈ ગયું. ’

એટલી વાત થાય છે ત્યાં વૃદ્ધ પ્રાકણ
લાકડી ઠોકતો ત્યાં આવી ચડ્યો છે
‘ હાવો મહારાણી ! મારી યાપણ, એનો
પતિ મળી ગયો છે, ’

ત્યારે મહારાણીએ રમૂજમાં પૂછ્યું
છે : ‘ કુછંદે ચડી ગયો હતો તે હવે
તો સુધરી ગયો કે ને ! ’

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું છે : ‘ કુછંદે ચડેલા
વળી સુધરતા હશે ખરા ! કુછંદમાં ને
કુછંદમાં એ બીજી પુત્રી પરણી બેઠો
પણ એટલું સારું કે આવંતિકાને
વેઢારવાનું એણે કબૂલ કર્યું છે. ’

ત્યારે મહારાણીએ કહ્યું છે : ‘ એટલું
તમારી દીકરીનું સફળાગ્ય ’

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું છે : ‘ એટલી
‘ પ્રભુની કૃપા ’

એટલી વાત થાય છે ત્યાં મહારાજ
દિવન ત્યાં આવી ચડ્યા છે. એણે આવં-
તિકાને દીઠી છે આ તે આંખો દબો
કાઢી રહી છે કે પછી પંચવાણી સાચી
પડે છે ! મહારાજનું હૈયું થંભી આવ્યું
થંકામા ધબકી રહ્યું છે એમને મોટેથી વેણ
નીકળી પડ્યા છે : ‘ મહારાણી વાસવદત્તા ! ’

આ બધું છે શું ! પ્રાકણ કહે છે
એની દીકરી છે વસંતક કહે છે વાસ-
વદત્તાને વાને વેશે છે ને મહારાજ પણ
એને વાસવદત્તા કહીને બોલાવે છે પદ્મા-
વતી વિભાસણમાં પડી છે એણે ઝટકા
કહી નાખ્યું છે ભૂદેવ ! આપની દીકરીને
અહીંથી લઈ જાઓ કે આ ભૂલભૂલામણી
બધ થાય સતવાન પણ શું કરવા બે
સરખા ઘાટ ઘડતો હશે ! ’

આંખ જાચી કરી વૃદ્ધ પ્રાકણની
મહારાણી શોધ કરે છે તો પ્રાકણ તો
દીઠો નજરે પડતો નથી ને સામે ઊભો
ઊભો મંત્રી યોગધરાયણ મંદ મંદ હસી
રહ્યો છે

પદ્માવતીએ પૂછ્યું છે : ‘ પેલા ભૂદેવ
ક્યાં ગયા ! ’

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું છે : ‘ અહીં તો
ભૂદેવ કાંઈ નથી આપ હો, મહારાણી
વાસવદત્તા છે, મહારાજ છે, આ વસંતક
છે અને હું છું. ’

ત્યારે મહારાણીએ કહ્યું છે : ‘ મંત્રી
તમ પણ વળી ભૂલ કરી બેઠો આ તો
આવંતિકા છે, પ્રાકણની દીકરી ’

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું છે : 'મેં બ્રાહ્મણ રૂપે જોને લીધરી કરી રાખી હતી અને આજે તો હવે એ મહારાણી વાસવદત્તા રૂપે પ્રસિદ્ધ પામ્યાં છે.'

ત્યારે પદ્માવતીએ પૂછ્યું છે : 'આ બધું છે શું ?'

ત્યારે મંત્રીએ માંડીને બધી વાત કહી છે.

સાંભળીને પદ્માવતીએ વાસવદત્તાને બાથમાં લીધી છે : 'ત્યાં બિલાં બિલાં જોયાં શું કરો છો, બહેન ? અહીં સિંહાસને બિરાજોને આ સ્થાન તો તમારું છે.'

ને મંત્રીએ કહ્યું છે : 'જો સ્થાન તો સહિયારું છે, મહારાણી.'

એવે ટાણે ઠંડૂરીએ છડી પોકારી છે : 'મહારાજ ઉદયન મહારાણી વાસવદત્તા અને મહારાણી પદ્માવતીને મળવા અંતઃપૂરમાં પ્રવેશ્યા છે. કાંઈએ મહારાજની આજ્ઞા સિવાય અંતઃપૂરમાં પ્રવેશવું નહિ.'

એ સાંભળીને મંત્રીએ કહ્યું છે : 'મિત્ર વસંતક મહારાજને, જે જોતું હતું તે મળી ગયું છે, આપણી હવે એમને ગરજ નથી. આલો બહાર જઈએ.'

મંત્રી વસંતકને હર્ષ આલ્યો ગયો છે.

અને રાજા ઉદયન બંને રાણીઓ વચ્ચે બેઠો છે. બાણે ગંગા જમનાની સ્નેહધારામાં રાજા પાવન યર્ષે રહ્યો છે.

ર પુરુરવા અને ઉર્વશીની વાત

એક દિવસ ઉદયન બંને રાણીઓ સાથે આનંદપ્રમોદ કરતો બેઠો છે ને સામે બેઠો બેઠો યૌવધરાયણુ કમલવાન વસંતક, ગોપાલન વગેરે રાજકાજની ચર્ચા

કરી રહ્યા છે. ત્યારે વાતમાંથી વાત નીકળતાં ઉદયને કહ્યું છે, 'આ તો બધાં સારા વાનાં યયાં. નહિતર વિરહવેદના કેવી અસહ્ય હોય છે તેના ઉપર હું તમને એક વાત કહું.'

પુરુરવા નામે એક રાજા હતો. એક દિવસ નંદનવનમાં ફરતાં ફરતાં તેણે ઉર્વશી નામની અપ્સરાને જોયું. એ તો જોઈ જો જોઈ, રાજા મૂંઝાત યર્ષ ધરણીએ ઢળી પડ્યો અને 'ઉર્વશી ! ઉર્વશી !' રંટતો દીવાનાની જેમ ફરવા લાગ્યો.

બગવાને પુરુરવાની વિરહવેદના પિછાની નારહણને બિલાવ્યા : 'નારહણ ! પૃથ્વીનો રાજા પુરુરવા ઉર્વશીમાં બાન જૂલી બેઠો છે. રાજકાજ પડતાં મૂડી છે તો ઉર્વશી ઉર્વશી રંટતો દીવાના જેમ ફરે છે. તમે ઇંદ્રને સમજાવો. એક અપ્સરા આપી દેવાથી કાંઈ સ્વર્ગની સંપત્તિ જોાણી, નહિ યાય. ને એ રાજાના મૃત્યુથી પૃથ્વી અનાથ બનશે.

ત્યારે નારહણ ઇંદ્ર પાસે ગયા છે અને બગવાનની આજ્ઞા ઇંદ્રને કહી સંભળાવી છે. ઇંદ્રે તો તરતજ અપ્સરા ઉર્વશી પુરુરવાને સોંપી દીધી છે.

પુરુરવા ઉર્વશી સાથે કિલ્લોલ કરે છે ને એમાં એક દિવસ દેવો અને દાનવો વચ્ચે યુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું. પુરુરવા ઇંદ્રને સહાય કરવા સ્વર્ગે ગયો. માયાસુર રાક્ષસનો નાશ થયો. સ્વર્ગમાં વિજયોત્સવ ચડ્યો.

અપ્સરા રંભા નાચ કરી રહી છે. એનો શુરુ તુંબડું અંધર્વ પાસે બિલો છે ને એમાં રંભા અભિનય કરતાં રૂડી ગઈ. જોઈને પુરુરવા હસી પડ્યો છે.

ત્યારે રંભાએ રીસે ભરાઈ કહ્યું છે :
'તું માણસ બલ અમારા દેવતાઈ નાચ્યા
તને શી ખબર પડે ?'

ત્યારે પુરુષાએ કહ્યું છે : 'સ્વર્ગના
સાર સમી અમ્મરા ઉર્વશીના હું પતિ
હું જેટલું બાણું છું, એટલે તો તારા શુર
તુંબડે ચે નહિ જાણતો હોય '

તુંબડે બરી સભામાં અપમાન થયું,
એટલે એ તો ખૂબ જ ખિન્ન થયો એણે
માયાની ગંધર્વોને મોકલ્યા પુરુષા અને
ઉર્વશી રંગ મહેલમાં પોઢ્યા છે ગંધર્વો
લાગ જોઈને ઉર્વશીને ઉપાસી ગયા અને
તેને સંતાડી દીધી

પુરુષા બગીને જુએ તો ઉર્વશી
નથી એણે તો વન જોયાં, જંગલ જોયાં,
નદી જોઈ, સરોવર જોયાં પહાડ પર્વત
બધે રાજા ફરી વળ્યો કથાંયમી ઉર્વશી-
નો પત્નો ન લાગ્યો ઉર્વશી વિના રાજા
જીવી શકે તેમ નથી એ તો બાણે
આજ મરશે કે કાલ મરશે એવી એની

સ્પષ્ટિ માર્ગ પડી છે

અમણાથી એમ દેશીની દયા પશુ રાજાના
એટલી વાત ધાય છે ત્યાં એનાથી સહી
લાકડી ઠાકતો ત્યાં આવી ચઢ્યો ચિત્રમાં
'લાવો મહારાણી! મારી યાપણ, એનો
પતિ મળી ગયો છે,'

ત્યારે મહારાણીએ રમૂજમાં પૂછ્યું
છે : 'કુછ દે ચડી ગયો હતો તે હવે
તો સુધરી ગયો છે ને !'

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું છે : 'કુછ દે ચડેલા
વળી સુધરતાં હશે ખરા ! કુછ હમાં ને
કુછ હમાં એ ઊંછ પત્ની પરણી જોડા
પણ એટલું સારું છે કે આવતિક્ષને
વેઢારવાનું એણે કબૂલ કર્યું છે.'

સોંપી આવ. નહિતર એ બન્ને
જૂરીને મરી જશે ને એનું પાતક
માર્થે ચઢશે '

ત્યારે તુંબડે પુરુષાને એની પ્રિય
તમા પાછી સોંપી આપ્યો છે, ને વિદે-
ગનો અવધ પૂરી થતાં બન્ને પ્રેમીઓ
એ સંયોગનું સુખ માણ્યું છે.'

વાત પૂરી કરી રાજાએ કહ્યું છે.
'એ તો સારી વાત છે કે બધું સ્ત્રી
સરાએ પાર લીધું, નહિતર આમણી
કાંક વિપરીત પરિણામ આપ્યું હોત તો
મત્રી ! તમે દુનિયાને મોઢું શું બનાવત !'

ત્યારે યોગધરાયણે કહ્યું છે : રાજા !
રાજકાજની રીત એવી અટપટી હોય
છે કેટલીક વખત એમાં સાહસ કરવું
પડે છે એક વખતની વાત છે ને
તિમિરા નગરીમાં વિદિતસેન નામે રાજા
રાજા કરે રાજાને તેજેવતી નામે રાણી
બન્ને વચ્ચે એવી પ્રીત કે એ તો બધું
જળ અને મીનનો પ્રીતિ યોગ થયો છે
કોઈ કારણે રાજાને જીવન જાણ પડ્યો
અનેક ઉપચાર કર્યા છતાં રાજાનો રોગ
મટ્યો નહિ એક દિવસ વૈદ્યોએ કહ્યું
કે 'રોગ અસાધ્ય બનતો જાય છે હવે
આવતી નથી. હવે તો એક માત્ર
પ્રભાવતીએ પય અને શોકની સમાચારથી

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું
જુદેવ કોઈ નથી આપેલું છે 'એક વખત
વાસવદત્તા છે, મહારાજા છે સર્વ પડ્યો હતો,
છે અને હું છું.' રા નથી મોટા મોટા

ત્યારે મહારાણીએ કહ્યું હતા, એમી પણ
તમે પશુ વળી જીવ કરી જોડો ધીર પ્રકૃતિને
આવતિકા છે, પ્રાણુકાની દીકા હવેને આજ

ભીમના ટોડા

માનવજી પટ્ટણી

શંકર ભીમના લોળપણથી ખુશી થયા અને ઉવટનું માગી લેવા કહ્યું

‘મહારાજ ! જ્યારે જ્યારે હું આપને મારી મૂંઝવણ વખતે સંભારું ત્યારે ત્યારે હર્ષન દેજો અને મારી બીઠ ભાંગજો’

‘તમારું પરંતુ હું પણ એક વચન તારી પાસેથી લઈ લઉં. આજે તારે નિર્જાના એકાદશી કરવી’

‘મહારાજ, તમે પણ મારે માથે ભારે કરી. છેલ્લા બે દિવસથી માથાકુટ કરીને માંઠ અગિયારસને ઉપવાસ ટાળ્યો. ત્યાં આપે મારે કપાળે અગિયારસ ચોટાડો. ચોટી ખીચડી ખાઈ તો ન ચાલે? રાધીડી ખીચડી કાંઈ બગડવા દેવાશે?’

‘ખીચડી ગાય, કૂતરાને આપી દેજો. સાચા દિવસથી અગિયારસ કરીશ તો જ વરદાન ફળશે’

ભીમે અગિયારસ કરી તેથી જોકે કુદને દિવસે ‘ભીમ અગિયારસ’ કહેવાણી અને શંકરે ખીચડી ખાવાની ત્રાપાડી અને રાધેલ ખીચડી પકી રહી માટે અગિયારસને દિવસે ખીચડી રાંધવાની અને ખાવાની હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રમાં બધી ધર્મ.

ભીમસેન નાહીધોઈને ઘેર ગયો અને સાચા દિવસથી અપવાસ એ ચી કાઢ્યો.

છેલ્લી ભિત્રણ તકરારો પછી કૌરવો ભીમસેન તરફ વધારે ને વધારે વૈરભાવ થી લેવા લાગ્યા, અને ગમે તે ઉપાયે અને લેખમે ભીમનો કાંટો કાઢી નાખવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા ઉવટેબધાએ

મળીને નક્કી કર્યું કે ભીમને ખોરાકમાં કોર આખીને મારી નાખવો.

દર વરસે જોકે શુદ્ધ અગિયારસને વળતે દિવસે ભીમસેન ધૃતરાષ્ટ્ર કાકાને નમસ્કાર કરવા જતો અને ઘણી વાર અગિયારસનું પારણું પણ કાકાને ત્યાજ કરતો. ધૃતરાષ્ટ્ર કાકા આગ્રહ કરીને ભીમને જમાઈતા કૌરવો સાથે ભીમને વારવાર ઝપટેા યતો પરંતુ તેથી ધૃતરાષ્ટ્રને કહી ભીમ તરફ તિરસ્કારની શ્રુતિ ન યતી કારણ કે પોતાના પુત્રો અવળચડા છે અને ચાલતા બળદને આસ બરાવે તેવા અકોણા હોઈને પોતાના લખણે માર ખાય તેવા છે એ વાત ધૃતરાષ્ટ્રથી અનણી ન હતી બધા કનિયામાં કૌરવોનો એટલે કે પોતાના પુત્રોનો વાંક ચોકખો દેખાતો હતો છતાં પુત્ર તરફના વહાલને લીધે તેમને કપકો આપવાને બદલે ધૃતરાષ્ટ્ર આખિ આડા કાન કરતા.

એ જ પ્રમાણે ભીમને ભાઈઓ અને મામા સાથે વેર હતું પણ ભાણીઓ અને માગી સાથે સારો મેળ હતો. ઘણીવાર તેમની પાસે જતો અને એક-બીજા કુખડુખની વાત કરી આનંદ કરતા.

અગાઉથી નક્કી કર્યા પ્રમાણે કૌરવોએ મિથાસમાં ફળાહળ ઝેર લેખવીને એ મિથાસ ધૃતરાષ્ટ્રના યસુનાને કાંઠે ખાવેલાં મહેલમા મૂકાવી રાખ્યું અને પિતાને સમભળવું કે ‘બમે અમારા મિત્રોને’

એક મેળાવડો ગોઠવ્યો છે જેમાં ખાવા-પીવા માટે મીઠાઈનો ઉપયોગ કરવો છે માટે અહીં મૂકી રાખી છે.’ આથી ધૃતરાષ્ટ્રને કથો વહેમ આચો નહિ.

કૌરવોએ એવી જાળ બીજાવી હતી કે કાં તો શિકાર પોતાની મેળે જાળમાં સપડાયે અને નહિ સપડાય તો નિમંત્રણ આપીને કે બીજી રીતે બાલાવી લેવાયે.

અગિયારસની રાત તો બીમે ભૂખ્યા ભૂખ્યા માંડ માંડ કાઢી, પરંતુ બીજે દિવસે સવારે કઠકીને ભૂખ લાગી. એક તો આગલા દિવસનો નોકારડો અપવાસ અને તેમાં ઉમેરાયું ચંકરનું વરદાન, પછી શું બાકી રહે.

ઘરમાં તો માતાજી નિયમ મુજબ નાદા વિના અત્તનો કાચો સરખો

[પાતા જનું કાપણ]

ત્યારે વૈદ્યે કહ્યું છે: ‘રાત્રીને વહાલી રાણી. રાત્રીની રાણી મરી ગઈ છે એવા સમાચાર આપીએ તો ?’

ને મંત્રીઓએ એ અખતરો અજમાવ્યો છે. વૈદ્યનું નિદાન સાચું પડ્યું છે. હૃદયને આઘાત પહોંચતા રાત્રીના ડેહનો રોગ ગયો છે. ને રાત્રી સાંભળે યતાં રાણી હસહસતીએની સામે આવીને જીભી છે.’

વાત પૂરી કરીને મંત્રીએ કહ્યું છે: ‘એમ કૌર્મક વખત સાહસ પણ કરવું પડે. શુભ કામનાથી કંઈક સાહસ કદિ-કને દુઃસાહસ નીવડે તો ય એમાં દોષ ન ગણાય.’

ત્યારે ઉદયને કહ્યું છે: ‘ચાલો જો યવાનું હતું તે ચર્ષ ગયું. હવે વસંતક એકાદ વાર્તા કહે’

મિઠામાં નાખવા કે તેમ ન હતાં અને ભૂખ એટલી બધી લાગી હતી કે નહાવામાં ખોટી ચુંબી મને પાલવે તેમ ન હતું. કારણ કે આવી ભૂખ તો કોઈ દિવસ જનુભવી ન હતી. એટલે બીમને તો ચુંબી કે તરત જ ખાવાનું નહિ મળે તો ભૂખમાં ભૂખમાં જ મરી જવાયે. એટલે તેણે તો છાનું માનું જે મળ્યું તે ખાઈને પાણી આધાર કરી લીધા. પરંતુ આટલો ખોરાક થોડિસાબમાં ? કૌર્મક ઉપાયે પેટ પૂરતો ખોરાક મેળવવા માટે બીમે સુજિત યોધી કાઢી.

જગનાથના બહોળે પાણીએ નાહીને ચંકરની પૂજા કરવાને બદલે બીમસેન ઘરની બહાર નીકળી ગયો. પરંતુ જગનાથનો રસ્તો પડતો મૂકીને સીધા પહોંચીો મામા શકુનીને ઘેર. મામાશ્રી બહાર અથા હતા. અને મામા પુરણ તૈયાર કરીને પુરણપોળી માટે લોટ બાંધતા હતા. બરાબર એ વખતે બીમે ઘરમાં પગ મૂક્યો.

‘કાં મામા શું થાય છે ?’

‘આવો બાણાભાઈ આવો. અત્યા-રના પહોરમાં ક્યાંથી ભૂલા પડ્યા ? અગિયારસનું પારણું કયું ? કે નહિ ?’

‘અત્યારમાં માણ પારણું ચાના કરાવે. હજી તો નાવણ ધાવણ અને પૂજા-પાઠ ચાલે છે. બાર વાગ્યા પહેલાં જમીએ તો નસીબદાર. હું તો નહીં નહાવા જતો હતો, રસ્તે ચાલતા વિચાર થયો કે ચાલને મામા પાસે યતો આવું ! કેમ જમવાને કેટલી વાર છે ?’

‘જુઓને પુરણપોળી થાય એટલી જ. આજે તમે પણ અહીં જ પારણું

કરજો અને અગિયારસના પૂન્યનો લાભ અમને આપજો. ” મામીએ વિવેક કર્યો.

“ ખાવાની બાબતમાં હું તો કોઈને ના પાડતો જ નથી. ચાલો તમારે ત્યાં જમશું. જોમાં શું ? ”

“ તમે થોડીવાર હીવાનખાનામાં જોસો તેટલી વારમાં રસોઈ તૈયાર થઈ બાક્ય જોટલે જમવો બાકાવું છું. ”

“ જોસવા કરતા ચાલોને હું તમને રસોઈમાં મદદ કરું. અને સંધતા કેવું આવડે છે તે તો જુઓ. ચાલો બીજું વેલણ લઈ મને આપો. હું પણ ચોટલી વણાવું. ”

બીચાઈ-લોળાં મામી વેલણ લેવા ગયાં. રસોડાની બહાર પગ મૂક્યો કે તરત જ બીમભાઈ જન્ને હાથે તપેલા માંથી પુરણ આરોગવા માંડ્યા. પુરણ ખલાસ કરીને ક્ષેત્રને પીટા પણ પેટમાં પધરાવીને મામી વેલણ લઈને આવે તે પહેલાં ઘરની બહાર નીકળી ગયા.

મામી રસોડામાં પાછા આવ્યા. રસોડામાં બીમને ન જોયા અને તપેલામાં પુરણ ન જોયું ત્યારે જ તેમને બીમની આંધાકીની ખબર પડી.

અહીંથી બીમસેન દોરવાને ત્યાં ગયો. ને ત્યાં પણ બાબીસોને અદમ્ પદમ્ સમજાવી છેતરીને તેમની રસોઈ ઉડાવી ગયો.

આટલું આટલું ખાધા છતાં કોણ બાંહે કેમ બીમની ભૂખ જરા પણ શાંત થતી નહતી. બાંહે કે ખાધા જ કરવાનું મન થતું હતું. ચંકરનું વરદાન ખરેખરું ફળ્યું હતું. કાચું ને પાકું બધું પેટમાં પડતાં જ પચી જતું હતું અથવા દહો ને કે બાળીને ભરમ થઈ જતું હતું.

હવે બીમસેન સીધા ધૃતરાષ્ટ્રઠાઠાને ત્યાં પહોંચ્યો. આંધળા ઠાઠા બેઠા-બેઠા માળા ફેરવતા હતા. બીમે તેમને નમસ્કાર કર્યા અને આંધાકીયણી વાતો ચક્ર કરી. વાત કરતાં કરતાં જોવી યુક્તિ વાપરી કે અંધ ઠાઠાને સ્વપ્નજે જ ઠહેરું પડ્યું કે ‘ બા બેટા મેં ઉપર મીઠાઈના ચાળ પડ્યા છે તેમાંથી થોડુંક ખાઈ લે અને ખાવાની વાત દુર્થોધન વગેરે ન બાંહે તેમ ખાનગી રાખજો અને ખાઈને જલદી ધરે જજો. ’

મીઠાઈનું નામ સાંભળીને બીમ તો રાજ રાજ થઈ ગયો અને સીધા મેઠી ઉપર ચડી ગયો. લયપચતા બીચાળી અને મચાલેહાર મીઠાઈ બેઠાને બીમના મોઠામાં પાછી આવ્યાં. જો તો માંડ્યો આરોગવા. પાંચ પાંચ દશ દશ ચોસલા-નો જોઈ જોઈ કોઝિયો. ચાબુ ન ચાબુ ને ચાબુ પેટમાં. અધમણ જેટલી મીઠાઈ પેટમાં પડી હશે ત્યાં તો આંખમાં જરા જરા ઘેન ચડવા માંડ્યું. છતાં બીમે ખાવાનું તો ચાલુ જ રાખ્યું. તેને તો લાગ્યું કે આગલી રાતનો ઉત્તમરો છે અને પેટમાં વારે અમ્મ પડ્યું છે તેથી હાથ આવે છે. મલે આવે ! જોઈ વખત ધરાઈને ખાઈ લેવા દે. આવો લાગ ફરી નહિ આવે. ખાધા પછી ઊંઘવાની કોણ ના પાડવાનું છે. અહીં જ જઈ જઈશું.

પરંતુ આ હાથ જુદી બાતની હતી. થોડીવારમાં જોણું કોણું આવ્યું કે મોઠામાં કોઝિયો અને હાથમાં મીઠાઈનાં બટકાં રહી ગયાં ને બીમને સમાધિ ચડી ગઈ. જોમાન થઈને ચતો પાટ પડી ગયો.

ઘણીવાર યદ્ય પશુ બીમ નીચે ન આવ્યો. જોટલે ધૃતરાષ્ટ્રને ચિતા થઈ. પરંતુ કહાય નીચે આવીને ગયો હશે અને મારું ધ્યાન ન રહ્યું હોય એમ માનીને મન વાળ્યું.

આ બાળ્ય અંદાજ ચોકરીના સ્વરૂપે દુર્યોધન વગેરેએ જોઈ લીધું હતું કે બીમભાઈની સ્વારી નીકળી ચૂકી છે. અને સાહેબના આજનાં પગરણુ જોવા છે કે જરૂર આપણી બાણમાં ચપડાઈ જશે.

ચોઠીવાર ચારેય જણા ધૃતરાષ્ટ્રના 'જમના મહેલ' તરફ જિપડ્યા અને ધૃતરાષ્ટ્ર ન જાણે તેમ છૂપે જાણેથી મહેલમાં દાખલ થયા. પરંતુ હાઠરા આગળ ૧. ઠાણુકે હવે ખરેખરી કસોટીનો હતો. ધારો કે ઉપર ચડ્યા અને બીમને જોરની અસર જોઈએ તેવી થઈ નહોતી અને જામત હોય તો !

ઉપર જવાની કાંઈની હિંમત ચાલતી ન હતી. છેવટે મામાએ તોડ કાઢ્યો કે સૌએ ઉપર જવું પરંતુ દુર્યોધન અજણી છે માટે તે આગળ ચાલે ત્યાર પછી દુઃશાસન, કર્ણ અને છેવટે હું પોતે ચાલું. દરેક જણ આગળ ચાલનાર ની કમર પકડી રાખે જેથી આગળ જનારને હિંમત રહે

સૌને આ યુક્તિ ગમી બઈ. બીમ બીમ બધા ઉપર ચઢવા લાગ્યા. બરાબર છેલ્લે પગથિયે પહોંચ્યા અને સીધી પહેલાં દુર્યોધનને સૂતેલાં બીમનું શરીર દેખાયું અને તે જ વખતે પેપનના ઢવા ટાંધી બીમના માથાના વાજ દરવા અને હાથ નીચેથી ટેકા ખસતાં હાથ દરેયો

પરંતુ દુર્યોધનને લાગ્યું કે બીમ જાગે છે. બીકના માર્યા તેને તો આજે લાલ પીળાં દેખાયાં, બીમસેન જિલો થઈને કોષ ભર્યો સામે આવતો દેખાયો, બધા ખલાસ તેનાથી બુમ પડાઈ ગઈ જો બાપરે—જો—જો પગ લથડ્યો અને શરીર ગમડ્યું જો ક ઉપર બીજો અને બીજા ઉપર ત્રીજો એમ ચારેય જણા હાઠરેથી હડબડ હડબડ નીચે આવ્યા લાગ્યું, ઊંડાળું, લોહી નીકળ્યું પશુ કોને કહે તેરી બી ચૂપ અને મરી બી ચૂપ

ચોઠી વાર છુપાઈ ને શહ જોઈ પરંતુ બીમ નીચે ન આવ્યો ત્યારે અતુમાન થઈ કે મરી ગયો છે અને ખોટી બીકના માર્યા દુર્યોધન માર્ગે આપણી આ હથા કરી પછી તો હિંમત રાખીને સૌ ઉપર ગયા જોયું તો બીમ ખરેખર મરી ગયો હતો. શરીરના અણુએ અણુમાં જોર પ્રસરી ગયું હતું

બીમને ખતમ કરવાનું કામ તો નિર્વિઘ્ને પતી ગયું પરંતુ આવા પહાડ જેવા દેહને ઠપાં છુપાવવો ! અથવા તો ઢેલી રીતે બાળવો ! સૌ મૂંઝાયા. જલ્દી વિચાર કરી જોયો પશુ કાંઈ જ ઉપાય ન જડ્યો

બીજા બધા મૂંઝાય તે પાલવે પરંતુ મામા મૂંઝાય તે કેમ ચાલે સૌમાં પોતે માટે જોટલે કાવતરું પકડાય તો તેનું તો પહેલું જ આવી અને અને તેથી તે કંઈક થઈને ગમરાયા વિના શાન્ત મિત્રે વિચાર કરવા લાગ્યો. બહુ વિચાર કરતા ઉપાય મળી આવ્યો. મહાને ખારીમાંથી જમના નદીમાં ફેંકી દેવું. સૌને આ ઉપાય ગમી ગયો.

કારણકે આમ કરવાથી કાવતરું પકાડવાનો જરાપણ સંભવ ન હતો. મરદું પાણીમાં પડ્યા પછી જળચર પ્રાણીઓ તેને ઠાલી ખાયે તો પતો જ નહિ લાગે અને કદાચ મરદું એમ ને એમ તણાઈને બહાર આવશે તો એણે અનુમાન થયે કે કાકા પાણીમાં નહાવાનો ચોખ્ખીન હતો એટલે પાણીમાં ડૂબી મૂકો હશે આમ કોઈ પણ રીતે આપણા ઉપર દોષ નહિ જ આવે

આ પ્રમાણે કૌરવો લીમને ગરેલો ગણીને તેના શબને શુભ કરવાનો વિચાર કરતા હતા તે જ વખતે શ્રીકૃષ્ણ તેના શરીરને ઓઢેણું ઝેર ઉતારવાનો અને મૂર્છિત લીમને બચાવી લેવાનો વિચાર કરતા હતા. કારણકે પાંડવોના રક્ષણની જવાબદારી પોતે ઉપાડી હતી

તેમણે વાયુદેવને ઓલાખ્યા અને સઘળી હકીકતથી વાકેફ કર્યા. લીમસેન પોતાનો જ પુત્ર હતો એટલે વાયુને તેના ઉપર ક્રુરતા રીતે હેત હોય જ ને ! કોઈપણ ઉપાયે પુત્રને બચાવવાનો નિશ્ચય કરી શ્રીકૃષ્ણ પાસે લીમના બચાવનો ઉપાય માગ્યો

શ્રીકૃષ્ણ પાસે ઉપાય તૈયાર જ હતો : ન્યારે કૌરવો લીમને બારીમાંથી બહાર ફેંકે ત્યારે તેનું શરીર ડાબા પડખાબર નીચે પડે તેમ કરજો.

ઉપાય બહુથા પછી વાર ફેટલી ! ન્યારે કૌરવોએ મરદું બાણીને લીમને બહાર ફેંક્યો કે તરત જ પવનનો પ્રચંડ ઝંઝાવાત થયો અને પવનના ઝેરથી લીમ હાથે પડ્યો ધડ ગયો અને પાણીમાં પડ્યો. પડતા જ જમનાણનું તળિયું ફાટ્યું

અને લીમ નીચે સરકવા લાગ્યો. કારણકે તેનું ડાણું પડ્યું વજનું હતું. વજનના આઘાતથી પૃથ્વી ફાટી અને પાતાળનો માર્ગ ખુલ્લો થયો.

આકાશમાંથી બંબોળો નીચે પડે તેમ ભીમનું શરીર પૃથ્વી ઉપરથી પાતાળમાં જવા લાગ્યું અને વજનથી મહાદેવના મંદિરના ઓટલા ઉપર પડ્યું. જો મહાદેવનું મંદિર વચ્ચે ન આવ્યું હોત તો ભીમનું શરીર આગળ ભાત અને ઠ્યા જઈને અટકત તે કેમ કહેવાય, પરંતુ ભીમનું આસુષ બાકી હતું અને તેને હાથે દુનિયાનાં ઘણાં કામ થવાના હશે એટલે બચી ગયો. વજનના ભાર વજ જ અટકાવી શકે જો ન્યાયે મહાદેવના ત્રિશુળના પ્રભાવથી વજ્રકાય ભીમસેન અટકી ગયો કારણ કે મહાદેવનું ત્રિશુળ, કૃષ્ણનું સુદર્શનચક્ર અને બળરામનું હનુમણ આ ત્રણ હથિયાર ઈંદ્રના વજ્ર જેવા જ પ્રભાવશાળી ગણાય છે.

ભીમના પડ્યા પછી થોડી વારે વાસુકી નાગની પુત્રી નિયમ મુજબ થંકરની પૂજા કરવા આવી પૂજા કરીને દરરોજની જેમ આજે પણ સુવક્ષો પતિ માગ્યો. પોતાના ભક્ત કરતાં બીજો સુવક્ષો પુરુષ કયો હોઈ શકે ? મંદિરના દુમટમાંથી આકાશવાણી સંભળાણી : ' ભ ભેટા, તારો પતિ મંદિરની પાછળ ઓટલા ઉપર પડ્યો છે. દેવોમાં પણ દુર્લભ એવો એ સુવાન તારો પ્રતિ થવાને યોગ્ય છે.

નાગકન્યાઓથી યતી યતી પતિને મળવા માટે બહાર નીકળી હાથમાં ફલની વરમાળા લઈને પતિને વરવા આવી

આવીને જુએ તો રંગીલો અને

રૂપાળો રાજકુમાર. મહાદેવે પતિ આપ્યો. પરંતુ મુએલો. કન્યાનો ઉમંગ. ચોસરી ગયો, હર્ષ મુકાર્ષ ગયો અને પતિની છાતી ઉપર માથું મૂકીને મૂસકે, મૂસકે રડવા લાગી અને અત્યંત કદંપાત કરતી મૂંઝિત યર્ધને લીમના શરીર પર ઢળી પડી.

બાળી ત્યારે પિતા 'વાસુકી નાગ' લીમનું ઝેર ઉતારતા હતા. તેમની પાસે 'ચિતામણી' નામનું કુબિર પાસેથી લેટ તરીકે મળેલું દિવ્ય રતન હતું આ રતનના માલિકને ઇચ્છિત ફળ પ્રાપ્તિ થતી. વાસુકીએ લીમના કૃપાળ ઉપર મણી મૂકીને ધ્યાન ધયું. થોડી વારે લીમ આજસ મરડીને બેઠો થયો. પરંતુ તે જૂતકાળ જૂલી ગયો હતો અને અત્યારે પોતે ક્યાં છે તેનો જ વિચાર કરતો હતો. પોતાની આસપાસના અભણ્યાં અને વિચિત્ર પ્રાણીઓ જોઈને તે નવાઈ પામ્યો. હરેકર્તા મોઢાં માણસ જેવાં પરંતુ કમરથી નીચેનો ભાગ સૂપું નેવો. આ બધાં સંબંધે જાણવાનું ઘણું મન, થતું હતું પરંતુ પૂછવું કેને? તેમની ભાવા સમજાતી ન હતી એટલે વાતચીત પણ થઈ શકે તેમ ન હતું.

દરમિયાન વાસુકી તરફ તેનું ધ્યાન ગયું. બીજાથી જુદા પડતા હતા અને તદ્દન માણસ જેવા લાગતા હતા એટલે લીમે તેમને આ સ્થળની જોળખાણ માટે બે ત્રણ પ્રશ્નો પૂછ્યા. વાસુકીએ બધી વાત વિસ્તારથી કહીને લીમને આ પ્રદેશ ની માહિતી આપી.

ત્યાંથી સૌ રાજમહેલમાં ગયા અને ઘડીઆ લક્ષ્મી લીમનાં નાજકન્યા સાથે.

ધામધૂમથી લક્ષ થયાં. લીમસેન પાતાળના નવાં નવાં સ્થળો નવીન વસ્તુઓ અને ભૂત ભૂતના ખાનપાનમાં શુભતાન થઈ ગયો. ને ઘરને વીસરી ગયો.

હસ્તીનાપુરમાં લીમના ગયા પછી શું થયું તે જોઈએ.

રસોઈ તૈયાર થઈ પરંતુ લીમસેન ન દેખાયો એટલે કુન્તાજીને ચિંતા થઈ. ઠારણ કે પારણ કરવામાં ભૂખાળવો લીમ શક્ય નેવશાયે એ કહી ન બને. રસોઈ તૈયાર થાય તે દરમિયાન પચીસ વખત કાંઈ કાંઈ કામને બહાના આટાં મારી જનાર લીમ આજે કેમ ટોકાયો પછુ નહિ.

સૌ ભાઈઓ આવી ગયા. પરંતુ લીમ ન મળે. આસપાસ તપાસ કરાવી પણ પત્તો ન લાગ્યો. છેવટે યાકીને લીમના બેસવાના અને આવવા જવાના ઠેકાણાં તપાસાયાં, પરંતુ ત્યાં પણ પત્તો ન લાગ્યો. ઠોરવોના મહેલમાં ધૂતરાપૂત્રે ત્યાં બધે તપાસ કરાવી, જમનાના ઘાટ ઉપર અને તેના નહાવાના ધરા ઉપર પણ જોઈ વળ્યા. પત્તો ન જ લાગ્યો.

પછી સૌનાં મોઢાં વીઢાં થયાં. રજે કાંઈક બન્યું હશે! કુન્તાની હવે ધીરજ ખૂટી. તે તો રડવા જ લાગ્યાં. પોતાનો બહોલો, લાલો પુત્ર જ્યાં ક્યાં? ખરે, મારો આખાભોલો પણ બહાદુર બેટો ક્યાં હશે? મારો સિદ્ધ અત્યાર સુધી ભૂખ્યો અને તરસ્યો શું કરતો હશે? આ પ્રમાણે કુન્તા વિલાપ કરતાં હતાં અને સુધિહિર તેમને ચાંત પાડતા હતા.

ધીમે ધીમે શહેરમાં જાણ થઈ અર્ધ લીમ આજા તેમની પાછળ વિદુર, ક્રોણ વગેરે પણ આવી ગયા. કુર્યોધન વગેરે

પણ બીજાં બપોર આપ્યા. ચારેય જણ આવી પહોંચ્યા. મોઢા ઉપર બનાવટી શોક લાવીને ઊભા રહ્યા. સૌને જોઈને અને કુન્તાને રકત્તાં સાંભળીને દુર્યોધન તો પોકે પોકે રહી ઊઠ્યો. જીલ્લ ત્રણે તેને ચાન્ત પાડ્યો મામાએ બીમને શોધી કાઢવા માટે શું શું ઉપાય હેવા તેની વિસ્તારથી યોજના કહી દીધી. દુર્યોધને યોજનાને ટેકા આપ્યો કે ગમે તે ખર્ચ થાય અરધું રાજ બાપ તો પણ હરકત નહિ. છવતો કે મૂલ્યો મારા બાઈ બીમ મળવો જ જોઈએ. તેના છવતાં બલે અમે લડતા વદતા પરંતુ ગમે તેમ તો પણ બાઈ એ બાઈઃ “કપરી હોય કોનડી થીતળ એની જાંબ બંધુ હોય અમોલકે તોય પોતાની જાય”

આમ સુશ્રિતથી નિર્દોષ જેવા થઈને દેશવોએ બીમની શોધમાં પાંડવોને સરસ સાથ આપ્યો. ચારપાંચ દિવસ સુધી શોધખોળ ચાલી. પરંતુ બીમનો પત્તો ન લાગ્યો તે ન જ લાગ્યો. હવે તો સૌને ખાતરી થઈ કે બીમ ચોક્કસ મરણ પામ્યો છે. પરંતુ થાથી અને કયાં તે નક્કી થઈ શક્યું નહિ.

પછી તો શોધખોળ પડવી મૂકીને તેની મરણક્રિયા કરવા માટેનો તૈયારીઓ થવા લાગી. દેશ પરદેશ અને સર્ગ-સંજ્ઞાઓમાં મરણના સમાચાર આપવા ખેપીઆ અને સોંદણીસ્વારો રવાના થયા.

દ્વારકાથી શ્રીકૃષ્ણ આવી ગયા પછી તેમની સલાહને લઈને કામઠાજની વડેચણી કરવામાં આવી. યુધિષ્ઠિરને હાથે ક્રિયા કરવાનું નક્કી થયું. તેની મહત્ત્વમાં શ્રીકૃષ્ણ અને સહદેવ રહ્યા. મહેમાનોની

સરમરામાં દુર્યોધન અને તેની ચંડાળ ચેજડી રહી શહેરમાં ૧૩ દિવસની હક્તાલ પાઠવામાં આવી અને આખા રાજ્યમાં છ માસ સુધી શોક પાળવાનું ફરમાન કાઢવામાં આવ્યું. ક્રિયા માટે વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને યાલાવવામાં આવ્યા અને આવનાર રાજ્યો માટે શહેરની બહાર જમનાને કાંઠે મેદાનમાં ડેરા, તંબૂ તાણવામાં આવ્યા, આમ પ્રાથમિક તૈયારીઓ પૂરી થતાં ઉત્તરક્રિયાનું કામ શરૂ થયું.

છેલ્લે દિવસે પિંડકાન આપવાનો વખત થયો ત્યારે યુધિષ્ઠિર પોતાની પાછળ બેઠેલા સહદેવને પિંડ તૈયાર થવા દોય તો લાવવા દણું. થોડીનાર થઈ છતાં પિંડ ન આવ્યા એટલે જરા શુસ્સે થઈને પાછળ એકું તો શ્રીકૃષ્ણ અને સહદેવ બન્ને એકબીજા સામે એકં ને હસતા હતા, યુધિષ્ઠિરને આશ્ચર્ય થયું. આવું જીવાન મરણ થયું છે અને શ્રીકૃષ્ણ જેવા સૌની અને ઠાણા પુરુષ કેમ હસ્યા હશે? સહદેવ જેવો આઝાદિ નાનોભાઈ હુકમનો અનાદર કરીને શ્રીકૃષ્ણ સાથે હસવામાં કેમ શક્તો હશે? યુધિષ્ઠિર વધારે શુસ્સે થઈને સહદેવને તતકાળે પરંતુ જવાબમાં બોલે કે યુધિષ્ઠિરની મરકરી કરતો દોષ તેમ શ્રીકૃષ્ણ અને સહદેવ બન્ને ખડખડાટ હસવા લાગ્યા હવે યુધિષ્ઠિરને ‘કાળમાં કંઈકે કાળું’ ડોવાનો વહેમ ગયો નહિ. તર સહદેવ અને શ્રીકૃષ્ણ બન્ને આવે ગંબીર પ્રશ્નો કહી મરકરી ન ઉઠાવે.

ક્રિયા બંધ કરાવીને યુધિષ્ઠિર ઊભા થયા અને શ્રીકૃષ્ણને હસવાનું કાગ્ય પૂછવા લાગ્યા. બરાબર તે જ વખતે એ

દુર્યોધન ભાઈ રે એ-એ એવી પહાડી
અવાજથી કોઈએ પોક મૂકી. આસપાસ
ઘેરેના સોનું ધ્યાન ખેંચાયું. ખૂબ
સાંભળીને નહિ પરંતુ ખૂબની સાથે બોલારું
નામ સાંભળીને

દોને આશ્ચર્યપરંપરામાં હુબેલા
રાખીને પાતાળમાં રહ્યા રહ્યા શી ભાઈ
શું કહે છે તે લેઈએ

ભીમભાઈ તો સ્વભાવથી જ લહેરી
લાલા જેવા એટલે જો તેને ખાવાપીવાનું
અને બેસીકર થઈને હરવાફરવાનું મળે
તો વસોના વસો સુધી ઘરબાર કે કુટું-
બીએ સાંભરે નહિ એક તો આવે
લહેરી સ્વભાવ અને તેમાં ઓછું પોતાની
દિવ્ય શક્તિથી તેના મગજમાં ભૂલભૂલ-
વણી મૂકી એટલે જીવનની આમલી
પાછલી વાત તદ્દન ભૂલી ગયો અને
આસરાને ત્યાં લાડુલાપમ્મી ખાઈને
લહેરમાં દિવસો ગાળવા લાગ્યો

એક દિવસ વાતમાંથી વાત નીકળતાં
વાસુકીએ પોતાની પાસે દિવ્ય પાણીનો
એક કુંડ છે, અને એ કુંડમાંથી જેટલા
ઘડા પાણી પીએ તેથી હથગળા હાથનું
જેર પીનારામાં આવે એવી વાત કહી
ભીમને આ વાત બહુ ગમી મઈ

બીજે દિવસે વાસુકીએ ભીમને કુંડ
બતાવ્યો અને શક્તિ પ્રમાણે પાણી પીવાનું
કહ્યું. ભીમ જાને તેટલું વધારે પાણી
પીવાનો નિશ્ચય કરીને પાણી પીવું
શરૂ કર્યું, અને એક ઘડો પાણી એકદમ
ગળગટાવી ગયો પણ એક ઘડાથી હથ
હાથીનું બળ આવે એ પાણી સામાન્ય
તો ન જ હોય! પેટમાં પાણી પડતાં જ
બારે વજનદાર જણાયું, ચીંપકેનું ઝાઝનું

જમ્યા પછી પેટની ને હથ ઘાથ તે
હથ આ પાણી પીવાથી થઈ. બીમને
તેની દરકાર ન હતી. તેણે તો એક પછી
એક હથ ઘડો પાણી પેટમાં રેડી લીધું.
અને એક સો હાથીનું બળ મેળવ્યું

ભીમસેનને પાતાળમાં હવે વધારે
વખત રોકવાની જરા પણ જરૂર ન હતી,
એટલે શ્રીકૃષ્ણે ભીમના મગજમાં ભૂત-
કાળ તાજે ક્યો ભીમને પોતાના ભાઈએ
માતા સ્વર્ણા યાદ આવ્યાં. જેર લેળવેલી
મીઠાઈ યાદ આવી અને સાથે સાથે
અંકાળ ચોહલી ઉપરનું વેર વાળવાનું
પણ યાદ આવ્યું. પરંતુ અહીંથી હસ્તિ-
નાપુર પહોંચવું શી રીતે!

પોતાના મનનો વાત સાંભરને કરી.
વાસુકી પાસે તો ઉકેલ તૈયાર જ હતો
છતાં ભીમને થોડો સ્વિચ રોકાઈ જવાનો
આશ્રય કરી જોયો. પરંતુ ભીમને હવે
તો કોઈ પણ ઉપાયે જલદી ઘરે પહોંચવું
હતું, એટલે આશ્રય નકામો હતો

બીજે દિવસે સવારમાં ભીમને 'ચિંતા-
મણિ' ની મદદથી વાસુકીએ હસ્તિના
પુરના પાદરમાં પહોંચાડી લીધો

ભીમનો નજરે હસ્તિનાપુર જુદા
રંગમાં દેખાયું. ત્યાં જુઓ ત્યાં ડરા
તજ દેખાવા લાગ્યા અને તેમાં અનેક
રાક્ષસોનાં કર્ચન થવા લાગ્યાં આ બધી
શી ધમાલ છે તે જાણવાના ઈરાદાથી
પાસેના નાના એવા તંજૂમાં દાખલ થયો.
પરંતુ રાક્ષસ સાહેબ બહાર પધાર્યા હતા.
એટલે નોકરની પાસેથી જ બધી વાત
જાણી લીધી. અને આગળ ચાલ્યો

રસ્તામાંથી એક ખાલી રાવટી ઉપા-
ડીને માથેથી પગ સુધી લપેટી લીધી.

આંખ અને નાક આગળ હવા અજવાળા માટે ઠાંણા પાડી દીધાં. અને આવે વિચિત્ર વેશે આગળ ચાલ્યો.

ઉત્તરક્રિયા ક્યાં ચાલે છે? દુર્યોધન વગેરે ક્યાં હશે? કોણ કોણ ખરખરે આવ્યા છે વગેરે માહિતી તો હતી જ એટલે સીધેસીધા ધારેલે ક્યો પહોંચી ગયો. અને થોડે દૂરથી જાગળ કહ્યું છે તેમ પોતે મૂંઝી: 'ઓ દુર્યોધન ભાઈ ર-એ-એ.'

સામાજી અવાજ ખાશી દીધો પણ મનમાં સોજો સો ટકા ખાતરી હતી કે બીમસેન છવતો છે જ નહિ. એટલે બાટી રાખવાનું કોઈ કારણ ન હતું. દુર્યોધન, કહ્યું પણ ચેની ગયા. સૌ આવતાર તરફ જોવા લાગ્યા.

બીમસેને અંદર આવીને તરત જ બારણાને ચાંકળ વાસી દીધી અને થોડા ઉપરથી રાવટી ખસેડી દીધી. બસ થયું! મામા અને તેના સાગરીતો હેબતાઈ ગયા. અને બીકના માર્યા ધોળા પૂછી જેવા થઈ ગયા. ટાંકણી મારો તો લોહી ન નીકળે.

બચવા માટે કુર્કા મારી લેયાં પણ ઉપાય ન હતો. જે બારણેથી બહાર નીકળાય તેમ હતું ત્યાં તો કાળ સગા બીમ જીવો હતો.

હવે બીમ ગંભીર ચાંદને ધીધીધીએ જાગળ ચાલ્યો. જેનું કામ હતું તે ચારેય જગ્યા જોરદાના ખૂણામાં ધૂજતા ધૂજતા

લપાઈ રહ્યા હતા. સીધી પહેલાં મામાની બોચી પકડી ધક્કો મારીને લો લેજો ક્યો. મામાની આ દશા જોઈને બાકીના છટકવા માટે જોરદામાં આમથીતેમ દોઢવા લાગ્યા. બીમે એક પછી એકને પકડી પકડીને ખૂબ મીથીપાક આપ્યો. ગડદા, પાટુ અને ધપાટોની વમજુત ઓલાવી અધમૂઆ કરી દીધા.

દશમિયાન શ્રીકૃષ્ણ, બીજા વગેરે આવી પહોંચ્યા અને ચારેયને બચાવી દીધા.

બીમસેન ને બાઇજો હેતમીતર્ય મળ્યા. કુંતાને તો સોનાનો સુરજ જિગ્યો. બીમે પોતાના વિતકની બધી વાત વિગતથી કહી સંબળાવી.

આવી તકરાશે વારંવાર થાય છે અને એકબીજા તરફ એટલો બધો અણુ બનાવ અને ઈર્ષાભાવ વધી ગયો છે કે પાંડવો અને ઠીરવો કોઈ રીતે સાથે પડી શકશે નહિ એમ લાગતા ધૃતરાષ્ટ્ર બીજા, વિદુર વગેરે સાથે ચર્ચા વિચારણુ કરીને શ્રીકૃષ્ણે આવા વેરઘેર ફરી વખત ઊભા ન થાય એના ઉપાય તરીકે પાંડવો અને ઠીરવો વચ્ચે રાજ્યના સરખા બાગ પડાવી આપ્યા.

ઠીરવોએ હસ્તિનાપુરમાં રાજધાનું રાખી અને પાંડવોએ ઇન્દ્રપ્રસ્થ નર નગર વસાવી ત્યાં રાજધાની સ્થાપી આમ યવચો થોડો વખત બંને પક્ક શાંતિથી રહેવા લાગ્યા.

શુભ અવસરોમાં ચાલ રાખો

ફરેક જાતના
રેડીઓ તથા ઇલેક્ટ્રીક
સામાનના
છુટક તથા
જ્યોત્યાખંડ
વેપારી

મંડપ, ઇલેક્ટ્રીક
રાણગાર તથા
લાઈટબીલ્ડર
વિગેરેના
કોન્ટ્રાક્ટર

કલા રેડીઓ

૧૭૦, ઠાંકવાડી,
મુંબઈ, ૪

આઝાદીના રાહીદો

લેખકો

રાકુન્ત સાવળુ

રમણીક વી. મહેતા

કિંમત રૂ. ૩૦૦

આ માસમાં ખરીદનારને ઉપરનું પુસ્તક
અર્ધી કિંમતે, ટપાલ ખર્ચ અલગ.
મળવાનું થયળ—

કહાની કાર્યાલય સરસ્વતી પ્રેસ
૩૭, મારવાડી બજાર દાણાપીઠ
મુંબઈ ભાવનગર

સોનું ચાંદી અને
પ્રવેશના દાગીના

સારી કીમતે ખરીદીશું અથવા
નક્કી કીમત આંકી આપીશું
સોનાની ઉંચા રથની લગકીઓ બજારો

જે. ચંદલાલની કં.
વિશુલવાણીને નામે પ્રવેશી બજાર, મુંબઈ, ૨

વર્ષના સતત ઉદ્યોગ અને સંશોધન બાદ અમારા ઉદ્યોગગૃહમાં—તમાકુની
ખામ પસંદ કરાયેલી ગતતની ચોકળી પાંદડીઓને—ખાંડવા, ભરકવા,
આથો નાખવા તથા ઉચિત પ્રમાણમાં મિશ્રણ કરી, તમાકુનું
ઉપયોગી તરવ બળવાઈ તે સુગંધ દળવા વગેરેની કમખદ
ક્રિયાઓ કરી, કનોબના શુદ્ધ અને પુરગોદાર અત્તરોની
મેળવણી કરી નવા વાપરનારને પણ અનુકૂળ પડે
તે રીતે તૈયાર કરેલી કામ્ય, સારિક અને સુવાગિક

બાળમુકુંદ છાપ

સુધવા અને ઘસવાની ઉત્કૃષ્ટ

ત. પ. કી. ૨

[તમે પણ તમારા હાંતના અને મોઢાના રોગને કે
માથાના દુઃખાવાને નાબૂદ કરવા કે હાંત-મુખ
સ્વચ્છ-સુગંધ અને મગજ પ્રકૃષ્ટિત નાખવા
માત્ર એક જ વાર વાપરી જુઓ]

એકલા બનાવનાર.—

ઈશ્વર સં. કે. વર્કસ

મુખ્ય દુકાન
અમીઆચોક

સાવનગર
(ચોરાધ)

શાખા
શરદે બગીચ

રેશમી ગાંઠ સુતરાંદિ કાપડ ઉપર
આધુનિક ડ્રેઝિંગ

સુંદર

સફાઈદાર

રંગવાના તથા ધોવાના કામ મા

અનુપમ

એક જ સ્થળ

દિ લિ પ

ડાઈંગ અને પ્રિન્ટીંગ વર્કસ

[ટે નં. ૧૦૬૦૧]

૪૦૦, ડેલ રોડ, સુળઈ

—કામ માટે મળેા યા લખો:—

મે. નવીનચંદ્ર ભોગીલાલની કું.

ટે. નં. ૩૨૨૮૩

પાંચાદશી, રેશમજન, સુળઈ, ૨

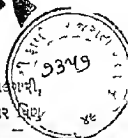
દલાસ-ઉદ્બોધન આપતી વાર્તાઓનું અનોખું માસિક

કલાવી

આ અંકના લેખકો-અનુવાદકો

સર્વેશ્રી : ડૉ. ડા. બાપી, મધુર સંદેરિયા, મણિલાલ અલમડી,

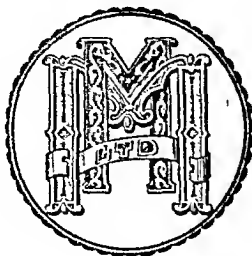
મયૂર, મગનલાલ પરિયા, માધવજી પટેલ, મનલુભાર વિષ્ણુ

ધી ટેક્સટાઇલ ટ્રેડીંગ એજન્સી લીમીટેડ

ભાવનગર

S
E
A
L
O
R

Q
U
A
L
I
T
Y

અમે આંહીની પ્રખ્યાત મિલો
ધી મહાસફમી મીલ્સ લી. તથા
ધી માસ્ટર સીલ્ક મીલ્સ લી.ના
ઉપજ ચતા સુતરાઉ તથા આર્ટીફીશીયલ
સીલ્ક કાપડના સોય ડીઝર્સ છીએ
આ બંને મીલોનું સુંદર સારતું અને
ટકાઉ કાપડ સોરાષ્ટ્રમાં જ નહીં પરંતુ
સારાએ હિંદુસ્તાનમાં બજીતું છે.

ફરી કંટ્રોલ પદ્ધતિ દાખવ ચવાથી હાલ તો
અમે સુતરાઉ કાપડ આપી શકીએ
તેમ નથી. પરંતુ આટું સીલ્ક કાપડ
આકર્ષક ડીઝર્સનો તથા દરેક બતનું
દરેકના ખીરસાને પોસાય તેવું વાપરવાની
અમારી ખાસ કલ્યામણ છે. જ્યાંબધે
માલના વાવતાલ તથા નમુના માટે લખો.

ખાનવાડી

ભાવનગર

શાંતીલાલ મયાસાઇ

એજન્ટ.

દિવાળીમાં રસભરી વાર્તાઓનો થાળ લઈને આવે છે

નો

દળદાર દીપોત્સવી અંક

ધાડક લેખકો

શ્રી. ધનસુખલાલ કૃ. મહેતા	શ્રી. ગજનન હ. ભટ્ટ
„ રવિશંકર મ. રાવળ	„ મયૂર
„ સુરલી ઠાકુર	„ વિજયચુપ્ત મૌર્ય
„ જિતુભાઈ મહેતા	„ પાસારાઈ
„ બકુલેશ	„ મણીલાલ અલગારી
„ સનતકુમાર વિશ્વ	„ યંગ કલ્પ
„ મધુકર રતિરિયા	„ મગનલાલ પડિયા
„ બાદરાયણ	„ ગોપાળરાવ વિકાસ
„ રમણીક મેધાણી	„ માધવજી પટેલ
„ જયવિજય	„ રામનારાયણ ના. પાઠક
„ શયદા	„ મુનિકુમાર ભટ્ટ

તે ઉપરાંત અન્ય બહુતા લેખકોની વાર્તાઓ મળશે.

કહાનીનો હવે પછીનો અંક દીપોત્સવી અંક તરીકે તા. ૧૫મી ઓક્ટોબરે બહાર પડશે તમારા ધંધાની જાહેરખબર માટે આજે જ લખો :

કલ્પાની

૭૭, મારવાડી બજાર,

મુંબઈ-૨

કલામય

રંગભેરંગી

શેષા

જરીબયોજેટ

પાટલીપાસવ

કિનારો

વગેરે

મળવાનું ચાલુગાર મધક

ચાલુ પુનમચંદ નગીનદાસ જરીવાલા

શુભેશ્વર રોડ,

મગધન કથાની વાડી,

મુંબઈ, ૨

દરેક જાતની ; પ્લાસ્ટીકની
ચીજો

||
બનાવનારા

પ્લસ્ટીક પ્લાસ્ટીક
પ્રોડક્ટસ.

૩૭, મારવાડી બજાર
મુંબઈ, ૨

 સોનું ચાંદી અને
પ્રયોગશીલ દાગીના
સારી કીમતે ખરીદીશું કપડા
નક્કી કીમતે આંકી આપીશું
મોનાની વિચાર કરતી દાગીના મળશે
જરીબયોજેટ
જરીબયોજેટ

ખ	નીલગીરી, સીલોન, કલકત્તાના	ખ
શ્રી	ખગીયાની લહેજતદાર	શ્રી
સ		સ
આ	આહ	આ
પ	ના	પ
ના	છુટક તથા જથ્થાબંધ વેપારી	ના
રી		રી
હ	ધી કલકત્તા ટી એજન્સી	હ
દા	(પ્રો. ચંડુલાલ એન્ડ કું)	દા
ન	કુભાર કુશા, ભુવેશ્વર	ન
	મુંબઈ, ર.	

આગ

મરીન

મોટર

વગેરેના

અંગ્રી

એક્સીડન્ટ

વીમા ઉતારનારા

મથુરીઆ એન્ડ કું

૨૨, કુભાર કુશા

મી પી. ટેન્ક શેડ

મુંબઈ ર.

સંપાદક
રમણીકલાલ વી.
મહેતા
વ્યવસ્થાપક
શાંતિલાલ હો.
પારેખ

કહાની
સપ્ટેમ્બર : ૧૯૪૯

રસસામગ્રી

વાર્તાનું નામ

લેખકનું નામ પાત્ર

કહાની

ટેક્સ્ટ

૩૭, મારવાડી બજાર
સુબર્ધ
|
તથા

સરસ્વતી પ્રેસ
દાણાપીઠ
ભાવનગર
(સોરઠા)

સલામત
વાર્ષિક રૂ. ૬૦૦
છુટક પ્રત ૦૦૦

૧ પુનાની સહેલગાહ	સનહુમાર વિષુ ૧
૨ આંસુના પથ્થર	મધુકર રાંદેરિયા ૫
૩ લાલ નહિ પણ શુભાષી (નાટક)	મણિલાલ અલગારી ૯
૪ પ્રેક્ષિતર !	કે. ડા. બની ૧૫
૫ વિચિત્ર અઘડો	મગનલાલ પડિયા ૨૩
૬ લીમના ટોડા	માધવજી પટેલ ૨૭
૭ કથાસરિતસાગર	મયૂર ૩૭

ગ્રાહકોને : હવે પછીનો અંક દીપોત્સવી અંક તરીકે ૧૫ મી ઓક્ટોબરે બહાર પડશે.

વાર્તા મોકલનારને

જે

‘કહાની’માં છપાતી મૂળ કે અનુવાદિત વાર્તા નવલ પુસ્તકાર દેવામાં આવે છે અને તેને મંચસ્ય કરવાના હક લેખકના પોતાના રહે છે. મૂળ કે અનુવાદિત વાર્તાની તમામ પ્રકારની જવાબદારી લેખક કે અનુવાદકની પોતાની જ રહે છે. અસ્વીકૃત વાર્તા પરત કરવામાં આવતી નથી. પણ રદ કરવામાં આવે છે. સ્વીકૃત વાર્તાના બજાર લેખકને આપના પ્રમાણ ચાપ છે.

—સંપાદક

કહાની

એ. એચ. વહીવટના
રેલવે બુક સ્ટોલ
ઉપર મળે છે.

: સુબર્ધમાં :
દરેક ન્યુઝ સ્ટોલ ઉપર
હવે મળી શકે છે.

કાલ્યેપુ રમ્યા કવ્યા

પુનાની સહેલગાહ

સનતકુમાર, વીણ

અ રી રીતે તે મારી જ બૂલ હતી. મારે સીતા સાથે પરણું નોંધવું નહોતું.

મારે કબૂલ કરી લેવું નોંધ્યો કે હું જેટલીક જાળમાં તદ્દન નદામે માણસ છું. દાખલા તરીકે મારી પાદાસ્ત માટે મને પથ માન નથી, અને જ્યારે હું સીતાને મળ્યો, ત્યારે મારી એ નિર્જાતાએ મને તેના તરફ આકર્ષ્યો. સીતાનો મ્હાવ બીજાઓને એમના કામની પાદ આપવાનો હતો. મને લાગ્યું કે એને પરણવાથી મારી આ નિર્જાતા દૂર નહિ થાય તો એ એના માંમાં પરિણમેથી તો ખરી સકારો.

હું સીતાને મળ્યો ત્યારે તે અને ચરદ મોક્ષ પરણશે એવી લોકોમાં માન્યતા હતી. પણ જોતજોતામાં સીતાની અને મારી મિત્રતા-બાદ બની, દારણ કે મારી નિર્જાતાએ કદાચ એને પથ આકર્ષ્યો હતો.

ચરદને ખરાબ તો લાગ્યું, પણ સીતાએ તેને છોડ્યો નહોતો. અવારનવાર તે ચરદને અમારે ત્યાં જમરા બોલાવતી, અને તે વખતે તેની જોળમાણની કેટલુંકુમારી કન્થાને પણ બોલાવતી. ચરદ હજી સુધી પરણ્યો નહોતો તેમાં સીતાના પ્રવાસની આખી નહોતી.

ગાંધીજીનાંતીરો તહેવાર ફેલેન્ડરમાં લાલ-સાદીથી ખપેલો નહિ હોવાથી, તે વિશે અને સુધી જ ગયા હતા, અને ઘરવારે મને ખગર પડી, ત્યારે મેં વિચાર્યું કે નવા ઘરમાં ગોઠવ-ગાઠવ માટે આ સનિ રવિના બે દિવસો કામમાં આવશે.

ધેર જલ્દી મેં સીતાને રમની વાત કરી. સીતા તરત યોગના કરવા મેડી : 'આપણે આ બે દિવસ સુધી શું કરી શું ?'

'કેમ ? કામ ક્યાં જોઈ છે ? આખું પર ગોઠવવાનું છે !' મેં કહ્યું.

'હું તો કંટાળી ગઈ છું. જાક દિવસથી હું તે જ કામ કરું છું. મારે પણ એ કામ-મંથી બે દિવસ રજા નોંધ્યો છે. જાક કામ કરીએ, આપણે બે દિવસ રાનડે ત્યાં પુના જઈ આવીએ !'

'પણ કે કલાકમાં વિના જ ? ધારો કે એ પણ બે દિવસ બહાર ગામ મથા હોય તો ?'

'તો પુનામાં નોંધ્યો તેટલી હોટલો છે !'

'એ તો છે, પણ—'

'હું જાણું છું. તમારે બે દિવસ ઘરમાં બેસી ચોપડીઓ વાંચ્યા કરવી છે !'

'ના, મારો વિચાર તો સામાન ગોઠવ-વાનો હતો !' મેં બચાવ કર્યો.

'જોહોહો ! સામાન ગોઠવનારા ન હીંદા હોય તો ! આટલા દિવસમાં તમે કાંઈ વસ્તુને જરાય હાથ આગ્રડ્યો છે ?'

'હરો, આપણે પુના જઈ, પછી કે છે ! મોટરમાં જઈશું કે—'

'ના, પેટ્રોલ બગાડવાની જરૂર નથી, અને તમે કેટલાય દિવસથી સરવીસી-જ કરાવવાનું શુકતરી રાખો છો ! પુનામાં રાનડેની મોટર ક્યાં નથી ?'

'તો હું એકાદ બેજ બરી લે, આપણે

રાતની ત્રણમીથી એકાદ લોકસભા જઈશું.' મેં કહ્યું.

'અને ખાલી જ્યાં ન મળે તો ?'

'ત્રણ ગાડીઓએ એકઠા થી એ બધું નહિ મળે !'

'તો, એવું જોખમ એકવાને બદલે સઘનની આજની ટ્રેનમાં જ જઈશું. ખારણા ખાર વાગે પુના પહોંચી જઈશું !'

હવેશની માફક મેં તેની વાત સ્વીકારી લીધી, અને બીજા દિવસે અમે પુના માટે નીકળ્યા.

રેલવેનથી ગાડી ઉપડી અને સીતાએ પૂછ્યું : 'તમે ધર બરાબર બંધ કર્યું છે ને ?'

'મેં કર્યા તાણું આણું' છે ? બહારના બારણાં તાણું તો તેં મધું' છે !'

'તેની હું કર્યાં વાત કરું છું ! હું તો ખીજી

'બારણાં ને ખારીઓની વાત કરું છું'

'હા !' મેં ટૂંકમાં પતાવ્યું. હું જાણતો હતો કે આટલાથી આ વાત પતવાની નથી, માટે મારી શક્તિને બધ કરવો જરૂરી નથી.

'મને તો ચોક્કસ લાગે છે કે તમે એકાદ બારી કે બારણું જરૂર બેઠરકારીથી બંધ કર્યું હશે !'

'હું નથી માનતો !'

'અને આપણે હજી નવા જ રહેલા આવા છાંયે એટલે કોઈ પાડેલી પણ આપણને જાળખતા નથી, એટલે કોઈ ચોર અંદર જઈ ઉછાડેછાગ ચોરી કરી ગય તો ય કોઈને સંભવ નહિ આવે !'

'આપણે ત્યાં કદીય ચોર આવે છે !' મેં કહ્યું.

'તમને મરકરી સૂઝે છે ! અને તો લાગે છે કે ચોરાની ફરતી ટોળાએ આપણને ટેકરીમાં સાથાન સાથે જતા બેસા હશે અને તરત ધર ખોદ્યું હશે !'

'ત્યારે તો આપણાથી હવે કદીય જાહેરાત નહિ જવાય, કારણ કે -'

'તમે મરકરી કર્યા કરો છો ! આ તો આપણને

પાડેલીએ જાળખતા નથી, એટલે મિત્ર થાય છે. પછી જાળખાણુ રૂપા બાદ એમને કદી સહાય કે મરની કેમલાળ રાખે !'

'હા, એ વાત સાચી !'

'તો આપણે શું કરીશું ?' તેણે પૂછ્યું.

'આપણે પાછા ઘેર જઈ જોઈએ કે બારણાં બરાબર બંધ છે કે નહિ !' મેં સીધાંને સ્વયં કહ્યું.

'હા, એ જ કાલ વિચાર છે ! આપણે કલાણુ ઊતરી જઈને જોઈ બાવીએ !'

મારા મીળેજ થયો. આ બેરોને મળકની પણ સમજ પડતી નથી 'પાછા જઈએ !' મેં સુરસાથી પૂછ્યું.

'હા' તેણે ઠંડકથી કહ્યું. 'વળી, મને હમણું જ થાક આવ્યું' કે કાલે રેલ છે, અને મિસીસ રાનકે ચોક્કસ રેસમાં બેઠી જવાની, અને રેસમાં જવા માટે મેં કપડાં લીધાં નથી એટલે લઈ લેશું !'

આ ડંકે સામે જવાળ આપવાની આશમાં સક્રિય ન હોતી. અમે કલાણુથી પાછા ફર્યા, અને અને અમારા સીવના ખંભા પર પહોંચ્યા ત્યારે ચોરની ટોળાએ અમારું ધર કાપ્યું નહોતું, બારીબારણાં બરાબર બંધ હતી. હવે અગીઆરની ગાડી પકડી સહાય એમ નહોલાથી અમે રાંતે ડેક્કન ક્વીનમાં જવાનું નક્કી કર્યું. નોકરને ત્રણ વિવસની છુટી આપી દેવાથી, સીતાએ ખીચડી રાંધી અને અમે જખમ. પછી સીતાએ એનાં આસ કપડાં કાઢ્યાં, તેને ફરી કંઠેરી કરી, અને પાછાં સંજો વખત સર નીકળ્યા. આ વખતે સીતાએ ખાતરી કરી કે બધાં બારીબારણાં બરાબર બંધ કર્યા છે.

ડેક્કન ક્વીનનું એક સુખ છે કે તે વધારે રેલવેનો ફરતી નથી, પણ અને પુના પહોંચ્યા ત્યારે રાત પડી ગઈ હતી. રાત્રેએ બીઆરએ અચારી સંચલક કરી અને અમે શકયા-પાક્યા ચલા.

પણ મારા નસીબમાં જાણવાનું નહોતું. મારી આંખ મીચાઈ હતી ત્યાં સીતાએ કહ્યું. 'તમને યાદ છે કે મેં ઈન્જીની સ્વીચ બંધ કરી છે ? મને લાગે છે કે સ્વીચ ખુલ્લી જ રહી ગઈ છે. પરિણામે ઈન્જી બરમ થઈ હતી, અને બારણાનો પડો જો જાડીને તેને આપ્યો તો તે સળગી જાય. અને પછી આખું ઘર બળી જશે ?' સીતાનો અવાજ રમવા જેવો થઈ ગયો.

'તું ઘણી જ ચોક્કસ સ્ત્રી છે, તે હું બાપુ' છું, એટલે તે જરૂર સ્વીચ બંધ કરી દશે.'

'પણ તમારી અસર મને થોડી ઘણી થાય ને.'

આ મારું ચોખ્ખું અપમાન હતું, પણ હું બળી ગયો. 'પણ હવે શું કરી શકાય ? આપણે પાછા જઈએ, ત્યાર સુધીમાં ઘર તો બળી ગયું હતું !'

'તમે જે શું અપશુકનભર્યું બોલતા હોશો !' હું એમ કહેતી હતી, કે તમે શરદભાઈને ટેલિફોન કરો, અને કહો કે તપાસ કરી આવે !'

'આટલી થોડી રાતે ટેલિફોન કરું ?'

'શરદભાઈ તમારા જેવા નથી. એ તો એવા સીધા સાદા છે. તે તરત જાડીને જોઈ આવશે.'

પત્નીને મેંએ બીજા પુરુષના વખાણ સાંભળીને હૃદય પુરુષને શુભે યદે છે. એ દખાતી, મેં રાનડેને ઉઠાડ્યો, કારણ કે ટેલિફોનવાળા રૂમમાં એને મરુ પડ્યું હતું અને મેં કારણ સમજાવ્યું, પણ એ બીચારો કે બોલ્યો નહિ. મેં દૂર-કે ટેલિફોનથી શરદને પણ ઉઠાડ્યો અને બધી વાત કહી શરદ સીતાની ટેવ ભણતો હોવાથી તેણે તરત તપાસ કરવાની કહી, અને હું સીતા પાસે આવ્યો.

'શરદભાઈ ગયા ?'

'અંશે જ દશે.' મેં બચાવું ખાતાં કહ્યું.

'પણ તેને તમે બચાવર સરનામું આપ્યું ? એ આપણા નવા બગદારમાં કદી આવ્યા નથી !'

મને મારી શબ્દ જણાઈ. મેં શરદને આ વિષે કે કહ્યું નહોતું. પણ તે વાત સીતાને કહેવાનો કે અર્થ નહોતો, કારણ કે શરદ નીકળ્યા મેંએ હતો, અને તે અમારા ચોપાટીના જૂના ઘરને જોઈ આવીને સ્વ જશે, એટલે એને જે નિરાશ ને મને જે નિરાશ.

'કેમ કે બોલતા નથી ?'

'એમાં બોલવાનું શું હોય ? મેં એને આપણા નવા ઘરનું સરનામું બરાબર આપ્યું છે.'

'તો એને કહેવું હતું કે આપણને બધું બચાવર છે, તેના પાછો ટેલિફોન કરે !'

'એટલે બીચારા રાનડેને પણ સત્તા દેવા નથી ?' સીતા ચૂપ થઈ બઈ.

'પણ ઘરને આજ લાગી હોય તો ?'

'તો શરદને ખબર છે કે આપણે રાનડેને ત્યાં પુત્રા આવ્યા છીએ. ને આપણને વગર કશું ખબર આપશે !' મેં શરદાબેર કહ્યું, અને માથે મેંએ ઓડી સૂઈ ગયો.

બીજો દિવસે બાર વાગે રાનડેને ત્યાં પોલીસ આવ્યો, અને પોલીસ સ્ટેશન લઈ ગયો. ત્યાં મને પૂછવામાં આવ્યું કે શરદયદ્ર નામનો મારો મુબારકામિન બિન છે કે નહિ, મેં એને આગલી રાતે મારા ઘરને આજ લાગી છે કે નહિ તેની તપાસ કરવાનું કહ્યું હતું કે નહિ ! વગેરે વગેરે. મેં મરતનર જાણ્યો આવ્યો, અને ઘેર પાછો આવ્યો. સીતા તો મારી વાટ જ જોઈ રહી હતી, અને મારી વાત સાંભળી, તેની ચિંતા વધી અર્ધ 'ચોક્કસ આપણા ઘરને આજ લાગી હતું ! નહિ તો આપણા ટેલિફોનથી વાત અહીંના પોલીસને કાગાંથી ખબર પડે ?'

પરિણામે રાતે અમે મુબારક જવા નીકળ્યા અને સવારે મુબારક પહોંચ્યા. અમે કંપતા હરે ઘેર ગયા, અને-ધર, જેમનું તેમ, સત્તા-મત હતું !

અમારી ચિંતાનો ખાર ન રહ્યો શરદને મેં ટેલિફોન કર્યો, અને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું. 'સીતાવાળી છે !'

‘હા. મેં સીતાને ટેલિફોન આપ્યો.’

‘સીતાભાભી, આજે બપોરે તમારા નવા ધરમાં જમવા બોલાવો તો બધી વાત કહું.’

‘હાલે મારી માસીની છોકરીને પણ, મારો વિચાર, જમવા બોલાવવાનો હતો, તેને પણ બોલવીશ.’

‘હાલે તેને બોલાવજો, પણ મારી સાથે મારી કવિષ્વની પત્ની આવશે.’

‘તમારી-શું?’

‘મારી કવિષ્વની પત્ની. મેં હજી તેને પૂછ્યું નથી કે તે મને પરણશે કે નહિ, પણ હું તો પરણવા તૈયાર છું.’

‘ત્યારે મારી બેનને નહિ બોલાવું?’

‘સીતાએ કહ્યું, અને ટેલિફોન બંધ કર્યો.’

શરદ આબા પહેલા, સીતાએ મને સત્તર વખત પૂછ્યું હતું, કે એ છોકરી કાણ હતી. પણ મને એ ક્યાં ખબર હતી!

બપોરે શરદ અને એ છોકરી, બહુલ આબા. ‘સીતાભાભી, મારે તમારો ઉપકાર માનવાનો છે!’ શરદે કહ્યું.

‘મારો ઉપકાર? શા માટે?’

‘બહુલ જોડે જોળખાણ કરાવવા માટે.’

‘પણ હું-મેં-?’

‘ના, તમે તેને જોળખતા નહોતા, પણ તમે નહિ હોત તો હું એને નહિ મળત. કાલે તમારો ફોન આવ્યો અને ધૂનમાં ને ધૂનમાં હું તમારા જૂઠા ઘરે ગયો ત્યાં જઈને જોઈ તો તાણું! આગ તો નહોતી લાગી, પણ મને યાદ આવ્યું કે અમે કાલેજમાં હતા. ત્યારે રમતી આવી, અમે ટાલ્લા પર મૂકતા હતા કદાચ તમે પણ એમ જ કરતા હશો, એમ

માની, મેં ટાલ્લા પર હાથ ફેરવ્યો તો આવી મળી. મેં બારણું ખોલ્યું, અને બધા જોરમાં જઈને જોયું, તો ઈત્તી ન દેખાઈ. હું પાછો ફરતો હતો ત્યાં તો આ બહુલે રોક્યો. ‘બદમાશ, ચોર!’ હું તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો. મેં પૂછ્યું, ‘શું છે?’ ‘એણે કે’ જવાબ ન આપ્યો, અને બહારથી બારણું બંધ કરી તે પોલીસને બોલાવી લાવી, અને મને ચોર તરીકે પકડાવો!’

‘પણ તમે ચોર-કેવી રીતે?’ સીતાએ પૂછ્યું.

‘બહુલ તમારા જૂઠા ધરમાં રહેવા આવી છે, અને હું એ ધરમાં ગયો હતો!’

‘પછી?’

‘પછી શું? પોલીસને મેં મારી વાત કહી, તેમણે માન્યું તો નહિ પણ જમીન પર છોડ્યો પછી તો તેમણે પુના તપાસ કરી, અને મારા પરનો ગેસ છોડી દીધો!’

‘પણ ટેલિફોન પર તમે કહ્યું તે તમારા—’ સીતાએ કહેવા માંડ્યું:

‘તેજ આ બહુલ. હજી બધી વાત તેને કહી નથી, પણ—’

‘આ શાની વાત છે?’ બહુલે પૂછ્યું.

‘કે નહિ. હું તમને નિરાંતે કહીશ. હજી આપણે કાલે એ દિવસ પર તો મળ્યાં, એટલે બધી વાત રહેવાનો વખત ક્યાં મળ્યો છે?’ કહી શરદે વાત ઉઘાડી.

પણ સીતાને શરદની એટલી ચિંતા હતી કે તેણે બહુલને બધી વાત પૂછી જોઈ એણે જ નહિ પણ શરદ તેને પરણવા માંગે છે, એ પણ કહી દીધું.

—એટલે શરદ અને બહુલ થોડા સમય પછી પરણી ગયા.

પત્રવ્યવહાર વખતે આપનો આહક નંબર અવશ્ય લખશો.

આંસુના પથ્થર

મધુકર રાદરિયા

આજે એના હૃદયને મેન નથી. શાહીમહેલને અડધીને ચાલી જતી શેરીમાંથી ગાજતા ત્રેફ ફરીરના ધુલક અવાજે એની જેમેની વધારી મૂકી છે. ફરીર ખાતો ભય છે:—

સાજ રંગો હે ખીલેંગે બજ રંગ;
કંઈ ન હોમા, કલકાયા ભે રંગના.

અને એનું મન પથુ એ જ વાત બોલે બોલી રહ્યું છે કલ ન હોમા, કલકાયા ભે રંગના! હતાં હસીને એણે બાંહીને કહ્યું, 'તારા નાન્યુક હાથથી આ સરીલા સાજને છેડ. સગીતની લટરીઓ કદાચ નોંદરપરીને કેદ પકડી લાવે.'

ને બાંહીની ચચેળ આંગળાઓ વાદતંતુ પર રમી રહી. એની આંખો ઘેરાતી મર્ધ, ખરેખર એ જેમેન હવ ધડીક નોંદરમાં ઢળી ગયો.

સુમતાજને નામે ઇતિહાસની દિતાબમા અમરપદ પામેલી એ શહેનશાહ બાનુ હતી.

ધીમે પગે શહેનશાહ શાહજહાંએ એ કમરમાં પ્રવેશ કર્યો. નોંદરને બોલે પડેલી તાજને 'એક એણે બાંહી સાથે મન દશરતથી જ વાતો કરી લીધી. બાંહી બેઠી, ને ચોડી વારે શાહી ચમતમાંથી તાજ ખીલેલાં શુક લાઇ આવી, ધૂપદાનીમાં ધૂપ સળભાવી મર્ધ, ને પાછી આવીને મોરપંખ દળવા લાગી.

તાજે સહેજ કરવટ બદલી શાહનો રપથ એણે અનુભવ્યો. એ જાગી, એની આંખોમાં મર્ધ અકથ્ય વેદના હતી. એ બે જ શબ્દ બોલી:

'ખાંદે, આપને ખૂબ તકલીફ કંટું છું નહોં? પણ મારા માલિક, દવે આ મંત્રકરમાં આપણી દિવોદન મુદબ્બતના દિવસ જાગ્યા નથી.'

અને શાહજહાંએ દિવાસની વાણી ઉચ્ચારી:

'નાહિમીદ ન થા, તાજ. રાત ને દિવસ આલિનાઓ ને હકીમે તારે માટે જડીબુટ્ટીની નવી તલાશ કર્યા જ કરે છે.'

'એ બધું હવે ફિગૂલ છે. આપની તાજ આ ફુનિયા છેડીને હવે દૂર દૂર ચાલી જશે. આપનો ને મારો સાથ હવે મંદરેલનો.'

'એમ ન બોલ, તાજ. તારા ખાંદેનું નિજર અલાહે પરિદાના જેવું પોચું થયું છે. નાના રો પા ત્યાં લાગતાં ને તૂટી પડશે. મર્ધ જા, તાજ, તારું દર્દ જરૂર દેર થઈ જશે' અને શાહજહાંએ જાતે જ વાદતંતુ હાથમાં લઈ, એના પર પ્રીતની મર્ધ પુરાણી ગત છેડી એના સર હવામાં લહે-રાતા રવા અને તાજ ફરી નોંદરમાં પડી-શહેન-શાહ અને શહેનશાહબાનુની અદળ ભળવવા બહાર ચાલી ગયેલી બાંહી ઘોડી વારે અંદર આવી.

'આલિમહ, હકીમજી તથરીફ લાવે છે.'

'જાઓ, એમને અજ કરો કે હું કપાર-નો એમનો જ ઈતેજર કરું છું.'

ને શાહનો શાહની ખિદમતમાં શાહી હકીમબાબાએ આવીને ફુનિસ કરી.

શાહજહાં અને હકીમબાબા વચ્ચે આજે ખીજ વાતો વિષય બનતી નથી. શાહ એક જ પ્રશ્ન પૂછે છે: 'કહે હકીમજી, પુરાકિરમતીની મર્ધ કમાન આપણા કદમોમાં ઢળે છે કે નહીં?' હકીમજી અનુત્તર છે. શાહજહાં વધુ ઉત્કેષર્ધ કહે છે: 'જાઓ, હકીમજી, પૂર્વ અને પશ્ચિમની દિશાએ ઉઘટાવી દો; જંગલનાં ઘસેરકની પ્રણીએ પ્રણીએ તલાશ ચલાવો. પણ કરોયી અમર દયાલિતી જડીબુટ્ટી શોધી લાવો.'

હકીમજીના મોં પર નિરાશાની એક ઝાવા ફરી વળી. કંઈક એવા જ નિરાશાવાર્તા ચબ્દો એમણે કહ્યા: 'જોઈએ શાહબાણુ, સેકિન આપણી નેટી અને ખુદાતાલાની રહમ સિવાય ખીજે ઇલાજ નથી.' ને હકીમજીએ ખંડમાં આંકા મારવા માંડ્યા.

શાહના દેવા પર આ શબ્દો ગળજ કરી ગયા. નેકી ને ખુદાની રહમ ! શાહજહાં પાસે નેકી હતી ! ને એનો શુદ્ધાળ આંખો સામે ખડો યથા ગયો. એણે હકીમજીને પૂછ્યું :

‘ શું ખુદાતાલાની રહમ મારા પર નહીં વરસે ? મારી કાંઈ નેકી આડે નહીં આવે ? આજ મારી આંસુજીની ચરમ નેવા છતાં, ખુદ તંગદિલ રહેશે ? શાહજહાં, એટલો પાપી છે ? ’ હા, હા, ખૂન તરસ્યા આ પાપી હાથોએ શાહજહાં સદરિયારની આંખોનું નૂર દોલચ્ચું હતું એને દારાગારમાં પાખીએની કતલ કરાવી હતી. શાહજહાં પરવીઝને, દિલ્હીમાં તખ્તનશીન થતો અટકાવવા મેં એની ગરદન ચપાવી લી. અથ ખુદાના બિના ખૂનથી આ ગોઝારા હાથોએ દટારને લાલ રંગ ચડાવ્યો હતો. અબ્બ્યાખ્તનના ફરમાનોની ખિલાફ આ અહેસાનદારમેશ બેટાએ એમની સામે હાથો વાળ્યા હતા. હાથ ! શું શું સલામતી શકે ?

‘ કિતાબમાંથી ? અબ્બ્યાખ્તન, આસખાનના તખ્ત પરથી તમારા બેટાનાં કુકર્મો માટે એને માફ કરજો. ’ આ શબ્દો બોલતાં બોલતાં શાહજહાંના ગળામાં હોમો લસાર્થ ગયો.

હકીમજીની વાચા બધ યથા ગઈ. શાહજહાં સુમતાજને બચાવવા માટે સુગલાઈની રોનક નેવા તખ્તેતાઉસ-મયૂરાસનના ટુકડેટુકડા કરી મોહતાબને વહેતી દેવા પથ તૈયાર યથા ગયા- ‘ અગર સુમતાજ બચે- ‘એ એક જ એની માગણી હતી. અને એ માગણીને ગાન આપીને હકીમજી કાંઈ આખરી ઈલાજ જોળવા આવ્યા ગયા.

*

શાહજહાંનાં પગલાં પાછાં તાજની સેજ તરફ વળ્યાં. કેવી શાંત પોલી છે ! નજી મોગશની ચાદરમાં સુલાખને લગલો પડ્યો છે. શાહજહાંએ પ્યારથી પોતાનો હાથ તાજને ધિરે મૂક્યો. તાજ સહેજ નળી એની આંખો શાહની આખમાં પડેવાઈ. લાગણી મૂળી રહીને બોલતી હતી. ખરેખર તાજ કાંઈ કહેવા આત્મી હતી ! હા ઉત્તરાર એના ચરમેએ

શાહની પગલીએ લાવસેર પૂછ હતી. એથી વધુ ઉમીદ કે ખ્યાલિય એને કાંઈ રહી નથી. તોય આજે.. જિંદગીને આખરી દિવસે..... હા, કદાચ... આખરી જ.....

‘ બોલ, તાજ, બોલ, તારે કાંઈ કહેવું છે ? ’

‘ આપની પાસે એક અજ્ઞું સુખનું છે. ’

‘ અજ્ઞું નહીં, હુકમ કર, તાજ. ’

‘ ખાવિંદ, ખુદાતાલાએ સુગલાઈના જવા-દરે આપણને દીધાં છે, એને જાળવજો; એમને એાંધું આવવા ન દેશો. મારી પછી એ તમારાં બચ્ચાં આપના જ પ્યારના દાવાદાર છે. એ કમર કરે તો એને સિફ પ્યારથી જીતજો, સ્વત્તાપી નહીં. ’

અને શાહે પાક કુરાનના સોગંદ લખને કહ્યું, ‘ તાજ, આપણાં બચ્ચાંએના સુખને ખાતર હું જિંદગીભર ફરી શાદી નહીં કરું. ’

‘ ને બીજી એક અજ્ઞું મંજૂર કરશો ? તમારી આ બાંદીની કલ્મ બાદ, એની તુરમત પર એક એવો અદ્ભુત મઝાર મળ્યાવળે, જેની જોડે સારી આલમખર્ચ ન હોય; ને મારા તમારા પ્યારની વાદ જે ક્યામતના દિન તક કાપમ રાખે. ’

અને શાહે એવી હૈરતઅગેજ ઈમારત બાંધી કરવાને કાલ આપ્યો. તાજે સિજદો કર્યો. ફરી એની આંખો ઘેરાઈ ગઈ, અને એ સુંદર ખ્યાલની સુષ્ટિમાં ફરી પોલી ગઈ.

જહાર પવનના સુસવાટા થયા, વાદળના ગડગડાટ થયા, વીજળીના કડાકા થયા. શાહજહાંના હાથ તાજના દેહને સંભાળી રહ્યો. અને કાળજી એની રહને ઉપાડી ગયો. ફુજના દિન વીતતા નથી.

*

સૂત્રી અટારીમાં સતો શાહ બિમે છે. જમુનાના જલ પર એની મીટ મંડાયેલી છે. રાત ને દિવસ આ જ હાલત છે: શબ વહી શમ લે, દિન વહી દિન લે, ને વાદ તેરીમે સુઝર જાવે ! ઓરતની તરાફ લાઈસાજનાં

અને જાણ્યાની તરફ કેમ તાકાતનાં આંત્રુ એની આંખોમાં ઊભરાઈ જાય છે. એનો શ્રેયક સાદો ધર્મ થયો છે. શાદી હાં દૂર થયો છે. શુદ્ધાબના અત્તરથી એને નફરત ધર્મ છે, શર-ખતાના જામ એણે ફેફસી નખાવ્યા છે !

હકીમભૂ જહાંના શાહની આ હાલત દેખી શકતા નથી દીન મર્યાદે એ આટલું જ ઉચ્ચારે છે: 'જહાંપનાહ, આલમની લુધલુધામણીમાં આપ ગેળ ન ધર્મ જાઓ આલમમાંથી આખરી વિદાય લઈને જનાર'હદી પાછું ફરતું નથી. પણ આલિખહ, આપમે ને ગેળમ-સાલિખની ૧૧૨...''

'ખાર ! હકીમખાણુ એવી દૂર મળકે ન કેશે. ખાર તો અખ્યાજન ખાખરશા હોતો, કે ખુલાની ખંભી કરી, ખીમર ખેશને ખ્યાઓ ને પોતાની જિંદગી નિસાર કરી દીધી. મારા ખારમાં એવી તાકાત હોત તો તાજને કાળ-હતના હાથમાંથી છીનવી ન લેત ?' ને શાહની આંખો ફરી શૂન્યમાં મગ્ધ ગઈ.

હકીમખાણુએ કાશ્મીરના શાલિમાર ખાણું પ્રવોહન દર્શાવ્યું—એ રંગબેરંગી શુદ્ધોના કયા-સઓ, જાંચાં મિનારનાં વૃક્ષે, ખળખળ વહી જતાં ઝરણાંઓ, સુંદર કાલ સરોવર, દૂર ખરફના પહાડ, પશુ ના, શાહનું ચિત્ર એમાં નથી.

'શિવકાર ઇસા, જાઓ પથ્થરમાં પ્રાણુ પ્રગટાવો. અખ્યાજન જહાંગીરની પથ્થરની રોનકને લુલાવી દો; તેમજશાહના સમરકંદના મહેલો ને મસજિદોની કલા પર સુરખો ઓઢાડી દો; જુઓ, સામે છે જમુનાનો ખારો, ને પેલી સફેદ ક્ષર ! એના પર એક શાનદાર

મકબરો ઊભો કરો, જેને પથ્થરે પથ્થરે મારા નિઃશ્વાસ લાંબો હોય, જેના જાંચાં મિનારઓ ગેળ તરફ નેહરે મારા આંત્રુની વાત કહેતા હોય. 'એ-ઈમારતનો રંગ રાખો પૂનેમના ચાંદ જેવો, મોગશના ફૂલ જેવો, જેથી નેનાર ઇનસાનના દિલમાં પવિત્રતા જાગે.' શાહ-જહાંએ ઇસા શિફતીને ફરમાન આપી દીધું ' ને ખગલદ, દિલ્હી, મુલતાન, તુકી, સમરકંદ, શિરાજ, લંકા, જમ્પુર, ફતેહપુર, લુદ્ધાખંડ, સિયોન, તિબેટ ને ચીન સુધી આ મકબરાની વાતો ફેલાઈ ચૂકી.

અને આમ દિવસો શુજરતા ચાલ્યા, એક તરફ શાનદાર ઇમારતના આરસ પર આરસ ચડતા ચાલ્યા, ને બીજી તરફ રાહુનચાહ શાહજહાંના કાળા વાળ પર જૈશી સવાર થતી ગઈ. મોં પર કરચલી પડી ગઈ, ચરમતું નર થતું ચાલ્યું, શરીરનું કોવત કમી થતું ગયું, ને છેવટ, બાવીસ વર્ષે, તાજમહાલ, કાલિંકીને કહિ ખડો થઈ ચૂક્યો. જાંચાં દર-વાજ, જાંચાં મિનારા, ખગીચા ને હોજ, નાજુક નકશી અને ખેનમૂત કલા, મણીખાતી અને હીરાના તારલિખા આસમાનમાં પહેલી પૂનમનો ચાંદ જાઓ અને સગેમરમરની શિવકૃતિની રોનકે ખીર ખડી ગઈ.

શાહના કંઠમાંથી તે રાતે ઝીણું અગ્રાજ નીકળ્યો: 'તાજ ! શુમતાજ ! સાંભળે છે ? આરસના પથ્થરમાંથી ઊઠેના મારા આંત્રુલયો નિઃશ્વાસ તારા કાન તકે પહેચે છે ? અગર આજ તું છવતી હોત, તાજ, ને તારા નામની પાક યાદદાસ્ત જાળવતો આ તાજમહાલ, આ પૂનમની રાતે આપણે સાથે જોતા હોત તો—'

જે.મિત્રો તેમની પત્નીઓ વિશે વાચકોવ કામ દેવા.

એ—મારી પત્નીને બધે તે વિષય આપે ને, જે કલાક સુધી સવત જાણના જ કરવાની.

બીજે—મારી સ્ત્રીની વાત જાણ જુદી છે.

એ—કેમ ?

બીજે—તેને તો વિષયની પશુ જરૂર પડેલી નથી.

ચો
મા
સું

NO.

222

આવ્યું અને અરણ હોઝિયરી

ની 'યાદ લાવ્યું

દરેક વર્ગને પોષાય તેવી દરેક પ્રકારની દરેક ઋતુને અનુકૂળ
સસ્તી, ટકાવ અને સુંદર

'અરણ હોઝિયરી'

ગરંભ તથા મુતરાઈ

સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાત
અને સુબર્ષના
દરેક વર્ગોમાં તેના
અભોડપણા માટે
પ્રિય ધર્મ પડી છે

- મોજાં
- ગંજી ફરોક
- સેન્ડો ગંજી ફરોક
- લાંઘિયા
- ચકુડી
- મફલર

વેપારી ભાવતાલ માટે મળેા અથવા લખો

અરણ હોઝિયરી મિલ્સ લિ.

અનેલગ ડાયરેક્ટર
વી. સી. દેસાઈ

રૂપપરી રોડ
ભાવનગર

લાલ નહિ પણ ગુલાબી [નાટિકા] મણિલાલ અલગારી

પાત્રો : મોહિત અને શોભા-યુવાન પતિષ્ટની.

સ્થળ : મોહિતની હાઇસ્કૂલ.

સમય : રાતના દસ વાગ્યા પછી.

[મોહિત ચોપડા વાંચે છે. થોડી વારે ચોપડા ફેંચી બેઠી બારી પાસે બેસે છે. વળી પાછા પછી પાછા આવી જુરશીમાં બેસી બેસે છે તે ચોપડા કપાડી વાચના પ્રવર્તન કરે છે પણ વાંચન આવન ન ચાલે. લગભગે હાથ દઈને બેસે છે, ત્યાં શોભા પ્રવેશે છે.]

શો : (ઝોરડામાં ચાંટી મારતાં) અગિયાર વાગ્યા આવ્યા.

મો : એમ! અગિયાર વાગી ગયા!

શો : પવન સરસ વાય છે.

મો : હું.....બારીનો પડો ખસેડી દે.

શો : (બારી પાસે જઈ પડો ખસેડી) તમે જે અમેલી વાવી હતી એને કૂચ કૂંટ્યાં છે તે મુશ્કે પછુ સરસ આવે છે.

મો : હા, ખૂબ મોટી ઘર્ષ ઘર્ષ છે. હું તો જૂની જ ગયો હતો.

શો : (ધડી વાર બહાર નીકળે) ચાંદની પણ સરસ ખીલી છે.

મો : (બહાર નજર કરી માથું ખમ્ખમતાં) આજે શું પૂનમ છે?

શો : (હસીને) ના, પૂનમને તો હજી વાર છે.

મો : કેણી જાણે-મને થયું આજ પૂનમ છે.

શો : તમારી તબિયત આજ બરોબર નથી લાગતી.

મો : ના, તબિયત તો સારી છે પણ હાથ નથી આવતી.

શો : એ એક રોગ ગણાય.

મો : ના રોગ નેવું કંઈ નથી.

શો : મને લાગે છે તમારે 'ચેન્ન'ની જરૂર છે.

મો : ચેન્ન! તારી વાત સંભળવા નેવી છે

શો : સંભળવા નેવી જ નહીં પણ કરવા નેવીય છે. હું એમ નથી કહેતી કે તમે સીમલા જાઓ કે રમેશ્વર જાઓ, આ ઝોરડામાંથી પેલા ઝોરડામાં સાથે તોય 'ચેન્ન' ઘઈ જાય.

મો : પરંતુ એથી કાચો કેટલો થાય!

શો : ધણી. હાથ પણ સરસ આવે.

મો : એમ! તો સરસ હાથ આવે!

શો : હા, મને એમ લાગે છે.

મો : વારુ, મારી હાથનો વિચાર કરતાં કરતાં તારે હાથગરો કરવાની જરૂર નથી

શો : હું કંઈ તમારી જેમ લાગુક નથી. મને તો હાથ આવી જવાની.

મો : તો જા, ચાલ જા.

શો : હું તો સ્નાની જ. તમે શું એમ ધારો છો કે ચાંદની જોઈ હું તમારી સાથે પ્રેમાભાષ કરવા આવી છું!

મો : હિ...હિ...હું તારા માટે મું એક કંઈકે કંઈક તારા માટે મને એવો દલોડ ખાસ નથી

શા : ત્યારે તો મારા અંગે તમારી ધારણા ઠીક ઠીક બદલાઈ છે.

મે : હા, બદલાઈ છે, કારણ તું પણ ઠીક ઠીક બદલાઈ ગઈ છે.

શા : બદલાઈ તો છું જ, હમ પણ ત્રણ વરસ વધી ગયાં.

મે : માત્ર બહાર જ નહીં અંદર પણ બદલાઈ છે.

શા : એ તો સ્વાભાવિક છે. ઉમરની ઝાપ મન ઉપર પડે જ.

મે : અત્યાર સુધી મારો પણ એવો જ ખ્યાલ હતો. પણ તારા સંબંધે એ વાત લાગુ નથી પડતી. તારા શરીરની ઉમર વધતી જાય છે પણ તારા મનની ઉમર ઘટતી જાય છે.

શા : એ તો ફક્ત તમારી માન્યતા છે.

મે : માન્યતા ! સવારસાંજ ન્યારે ને ત્યારે તને રાગમાં તાણીને ગતી સાંભળું છું એ શું માન્યતા ! એમાં તો તારી હોકરમત જ દેખાય છે.

શા : ગાઉં છું ખરી પણ સમય અસમય સમજીને ગાઉં છું અને ગીત ગાવામાં હોકરમત શાની !

મે : મને તો એમ લાગે છે.

શા : તમને એમ લાગે છે કારણ કે તમે સમજતા નથી.

મે : હા, હું સંગીતનો વિદ્યાર્થી નથી એમ કહેતાં મને જરાય શરમ નથી લાગતી.

શા : મને સંગીતમાં રસ છે એટલે ગીતો ગાઉં છું. તમને પરણી તે પહેલાંય ગાતી, પરણ્યા પછી પણ ગાતી. અત્યારે પણ ગાઉં છું.

મે : મને વધ કરવા માટે.

શા : વધ કરવા માટે ! એવું કહેતાં તમારી છાલ કેમ બીપડે છે !

મે : કેમ બીપડે છે ! હું ઘરે આવું ત્યારે કાચમ છું ગાતી હોય છે માટે.

શા : પહેલાં તમે મારી પાસે જેવું આવતા તેમ હવે નથી આવતા, એટલે સંગીતથી તે અભાવ પૂરણ કરું છું.

મે : પણ એ કંઈ વિરહ-સંગીત તો નથી હોતું !

શા : મને કંઈ ખબર નથી પડતી કે સંગીત ઉપર તમને આટલી અરચિ ક્યારથી થઈ ! એક વખત એવો હતો કે સંગીત સાંભળતા તમે ખૂબ ઉત્કંઠિત રહેતા. તે વખતે વખત ક્વખતનો પણ વિચાર કરતા નહોતા એસતા.

મે : જે એકવાર સારું લાગતું તે હવે નથી લાગતું તેને મારી પ્રગતિનું એક ચિહ્ન ગણું છું.

શા : હા, તમારી પ્રગતિ ન થઈ હોય તો ન્યારે ને ત્યારે તમે, અતિ-આધુનિક સાહિત્ય ક્યાંથી વાંચો ?

મે : અતિ-આધુનિક સાહિત્ય તું સમજતી નથી તેમ તે વાંચ્યું પણ નથી એટલે તને એની ચીડ છે.

શા : મેં વાંચ્યું નથી એ સાચું અને સમજતી પણ નથી. પણ તમે વાંચ્યા છતાં સમજીને છે કે કેમ તે વિશે મને શંકા છે.

મે : બહુ સારું. અત્યારે સાહિત્ય સ્વચ્છતા સમય નથી અને હું કપૂલ કરું છું કે એ વિષયમાં મારો મત અતિ ઉદાર છે. કેવળ સાહિત્યમાં જ નહિ, મોઢાં વિષયમાં આપણા મત એક નથી.

શા : મતભેદ તો રહેવાના જ. મનુષ્ય મનુષ્ય વચ્ચે ભેદ જ ન હોય એ કેવી વાત !

મે : હા, મતભેદ હોય છે પણ એમાં લાગણી લાગે છે. લાગણી ફરતી હશે-ખરું ને !

શો : (હસીને ગુલાબી સાડીને છેડે હલાવતા) આ લાલ નથી, ગુલાબી છે. એમાંથી મારે મત બેઠ છે. મને ગુલાબી રંગ ગમે છે અને એ રંગ પણ બહુ સુરુચિ સંગત લાગે છે. મો : મને ખબર જ હતી કે મારામાં સુરુચિ નથી તેમ સૌંદર્યની સમજ પણ નથી એમ તું કહેવાતી.

શો : તમારામાં સૌંદર્ય સમજવાની શક્તિ નથી એમ તો હું નથી કહેવા માગતી પણ મારા કરતી-ઓછી છે એ વાત નહીં.

મો : એટલે જ-શું હમણે સૌંદર્ય સાધના ખૂબ ચાલી રહી છે ? એમાં કેટલો ખર્ચ થાય છે એ ખબર છે ?

શો : કપડાવતામાં નકામો ખર્ચ તો હું કરી કરતી નથી. તો પણ એ ખર્ચ કે હું, સૌંદર્ય માટે ઉઠાસી નથી. એક વખત તો તમે પણ તેમાં પ્રોત્સાહન આપતા.

મો : પણ કહી મેં લાલ રંગને સુંદર કહ્યો નથી

શો : લાલ રંગની બાક તમને ક્યારથી પેસી ગઈ ? આ સાડી તો તમે જ એકવાર ખરીદી આપી હતી.

મો : તો તો એકવાર મને તે પસંદ પડતી હતી એમ ચલુ. પણ જો એકવાર પસંદ પડતી હતી તે આજ કેમ નથી પસંદ પડતી તે તું કહી શકીશ ?

શો : તમને શું પસંદ પડશે તેની ધ્યાનવખતથી કંઈ ખબર જ પડતી નથી. મારી સાથે હવે બજારમાં પણ આવતા નથી. તમે જાતે પણ કંઈ ખરીદી લાવતા નથી.

મો : જ્યારે પૂરતો વખત હતો ત્યારે તે ગાળવા હું પણ ઉપાયો કરતો. હવે મને એવા વખત નથી કે તારે માટે પાંચ વાર કાપડ ખરીદવા દુકાને દુકાને ફરતો ફરું.

શો : શામું છે, જેને આવડું મોડું કાપડાનું ચલાવવાનું હોય તેને વખત ક્યાંથી હોય ! એરડો તો જુઓ, આખા એરડામાં લાકડાનો ગંજાખાડો દીધો છે. આમ કરવત પડી છે. પણે હથોડી તો વળી કપાંક વીધાણ ને ફરસી. મારા જેવા નકામા માથુસને તો હાલતુ ચાલતુ'ય મુશ્કેલ થઈ રહ્યું છે અને જો સર્જન થઈ રહ્યું છે તે... (હસીને) જ્યાં દો એ વાત.

મો : હું જે બતાવી રહ્યો છું તે ગમે તેવું તોય સંગીતની જેમ શબ્દમય નથી. એને જોઈ પણ શકાય છે ને રપડાં પણ કરી શકાય.

શો : હા તે ઘણી જગ્યા રોજી રાખશે ને વારે પણ ખૂબ હશે. શોખ ઘણી જાતના લાગ્યા છે પણ એવા શોખ.....

મો : ક્યાંય જોયો નથી એમને ! આ શોખ અસાધારણ છે. એવા શોખમાં જ મને આનંદ પડે છે.

શો : હા સાધારણમાં તમને આનંદ નથી પડતો. કાળજી તરીકે મારામાં જ તમને ક્યાં રસ છે !

મો : અને તને મારા જેવા અસાધારણમાં રસ નથી. પણ જો શોખ, હવે સંતાડકડી નહીં ચાલે. આને કંઈ નીવેડો લાવવો જરૂરી છે.

શો : અને જેટલો જલદી આવે તેટલું સારું (એરડાની ખારી સામેની દીવાલે જઈ ધીરે ધીરે પાછી ખારી પાસે આવી). મારું પણ એ જ કહેવું છે જે નસો તેવું ન હોય તેને યીગડા મારીને ચાખવું એના જેવી વિગંજના કંઈ ?

મો : આપણે એકબીજામાં એટલા બધા દૂર જતા રહ્યા છીએ કે પાછા બેગા થવાની શક્યતા જ નથી.

શો : (ઠીક ઠીક સખ્તાઈથી) ભેગા રવાની કમ્પાઈ નથી. જે કમ્પાઈ હો તે હજુ દૂર જવા તૈયાર છું.

મો : દૂર જવાની જરૂર નથી. દૂર ગયા વિના પણ વ્યવસ્થા થઈ શકે.

શો : ના, દૂર ગયા વિનાની વ્યવસ્થાની જરૂર નથી. જે હું તમને કાઢી રીતે સંતોષ આપી શકતી ન હોઉં તો પછી સાથે રહી ખોટો દેખાવ કરવાની શી જરૂર છે? એમ ન માનશો કે આ હું રીસમાં બેસું છું. ખૂબ વિચાર કરીકારવીને જ બેઠી રહી છું.

મો : આમાં રીસ કરવા જેવું છે પણ શું? આટલે દિવસે તારા ને મારા માર્ગ જુદો છે એ જ સાબિત થાય છે.

શો : તો હવે આપણે જુદા મારગે જ જઈએ. સ્વમાન ભળવીને આ ઘરમાં રહેવું હવે મારે માટે સંભવિત નથી.

મો : એમાં સન્માન-અસન્માનની વાત નથી. વાત તો છે મેળ-ક્રમેળની.

શો : એવું ક્ષીણવદ્ધથી વિચારતા મને નથી આવડતું. સાદી રીતે હું તો એટલું સમજું છું કે ત્યાં મેળ નથી ત્યાં મિશ્રન પણ નથી. એટલે તમે તમારી અસાધારણતા સાથે સુખેથી રહો. હું મારી સાધારણતા સાથે વિદાય લઉં.

મો : તારા નિર્ણય એક દૃષ્ટિએ વિચારતા જેટલો સહજ લાગે છે તેટલો બીજી દૃષ્ટિએ નથી લાગતો. અહીંથી તારું માલ્યું જવું એ લોકોની દૃષ્ટિએ કેવું લાગશે?

: મિયામિમાં તો આના કરતાંય સામાન્ય કારણે છૂટાછેડા થાય છે.

મો : પણ આપણે મિયામિમાં નથી. વળી આપણે હિન્દુ છીએ.

શો : પણ મતભેદ તો હિન્દુ મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી બધામાં જ હોય છે.

મો : તે પણ તું મુટકેય હાથમાં લઈ નીકળે એ સારું નહીં લાગે.

શો : અહા... ધર છોડી નીકળવું તે પણ સારું લાગે તે રીતે! વાડુ, એમ માને કે હું હજુ દેર માટે સિલોંગમાં મારી માસીને ત્યાં થોડા દિવસ રહી સહરાનપુરમાં મારા માસા પાસે જઈશ તો તો સારું લાગશે ને!

મો : એ ધણુ સરસ તો હું મદિને મદિને તને...

શો : (વચ્ચે જ) એની કઈ જરૂર નથી. બાપાએ થોડું લાણાવી ગણાવી છે એટલે ક્યાંક શિથિલ ની નોકરી મળી રહેશે.

મો : પણ જો...

શો : વળી પાછું 'પણ' શા માટે! તમારા જીવનમાં કદી 'પણ' ન આવે એવી તો વ્યવસ્થા જ કરી રહી છું. વળી જે કરીશ તે પાકી વ્યવસ્થા જ કરીશ.

મો : સાચું છે, તારા વિચારો વિશે મને બોલવાનો અધિકાર નથી.

શો : અલબત્ત નથી. હું હવે સ્વાધીન છું. હવે હું ખુશી પડે ત્યારે ગાઈ શકું. ખુશી પડે ત્યારે પુસ્તક વાંચી શકું ને ગમે તેટલી મુલાખી સાડી ખરીદી શકું.

મો : હા, ખરીદી શકે. હવે તું સ્વતંત્ર છે.

શો : અને તમે પણ ખુશી પડે તે કરી શકો છો. જોગર્ન વેચી કબજા રાંધા ખરીદી શકો. સરના જોરડામાં કારખાતું કરી શકો અને સખ્યા વેળાએ ત્યારે હું પુરવી આતી ત્યારે કરવત પણ ચલાવી શકશો.

મો : જોગર્ન માટે તફાવત અનાવશ્યક છે.

શો : તો અત્યાવશ્યક હોયોડીથી અનવશ્યક જોગર્નને તોડી નાખો.

મો : હું તો કહું છું એને તું લઈ જા.

શો : આભાર. હું આ પરતું કંઈ નહીં લઈ શકું.

મો : હું તને આગ્રહ નથી કરી શકતો કારણ...

શો : કારણ તું નથી શોધવાતું. હવે બહુ યુગ, મારે હજી ઘણું કામ છે. કપડાં વગેરે બાંધવાતું છે.

મો : અત્યારે ? કાલ બાંધ તો ય આશરો.

શો : ના, કાલે સવારે સાગ્ર સાતળી માડીમાં મેં જવાતું નક્કી કર્યું છે. હવે મને વખત નથી. અને એટલા વહેલા તમે કદાચ ન જોશો એટલે જે કહેવાતું છે તે પણ અત્યારે જ કહી દઉં. મારી પાસે જે પૈસા છે તે બધા પેડીમાં મૂકી દઉં છું. તમારા ધરણાં પણ મૂકી જઈશ. બસ બીજું કંઈ કહેવાતું નથી. (ધીમે ધીમે બારણા પાસે જઈ પાછી આવી ને) નાનકડી ચામડાની પેડી લઈ જઈ છું (વળી પાછી બારણાં તરફ જતા પાછી વળી ને) હજી એક વાત રહી બાક છે. ડોકરો થાય કે ડોકરી પણ મારી પાસે જ રહેશે.

મો : (અમુકાને) શું કહ્યું ?

શો : ડોકરો થાય કે ડોકરી તે મારી પાસે જ રહેશે.

મો : (દસીને) કંઈ કહી કરવાનો સમય છે ?

શો : કહી નથી કરતી.

મો : (જોડીને જોતા થઈ) તું શું સાચું કહે છે ?

શો : બેઠું બોલવાની મને ટેવ નથી.

મો : આજ મુઘી તેં મને એ વાત કેમ ન કરી ?

શો : સાંભળવાની તમને ધૂરસદ કર્યા હતી ! પણ જ્યાં દો એ વાત. મારે જે કહેવું હતું તે બધું મેં રહી દીધું છે. હવે હું જાઉં છું (બારણા તરફ જાય છે).

મો : (શોભાની આગ દરીને અટકાવતા) તું યુ જવાની જ ?

શો : આ તે કેવો પ્રશ્ન ! આટલો વખત ચર્ચા કર્યા પછી એવો આપણે શું નક્કી કર્યું ?

મો : કંઈ નક્કી કર્યું નથી. બધો જોડાવો થઈ ગયો.

શો : વાર તમે જોડાતમાં બેસી વિચાર કરો. મારે હવે અહીં રહેવાની જરૂર નથી.

મો : (શોભાની સામે આવીને) તારે ક્યાંય નથી જવાતું શાલા.

શો : (અપ્રતાર્કિક) તમે શું એમ માનો છો કે મારું જતું ન જતું એ તમારી ઇચ્છા ઉપર નિર્ભર છે ? હું જવાની જ.

મો : હું નહીં જવા દઉં.

શો : થોડીવાર પહેલાં તમે જ નહોતું કહ્યું કે તારો ને મારો માર્ગ જુદો છે ?

મો : થોડીવાર પહેલાં મેં શું કહ્યું હતું તે મને યાદ નથી.

શો : પણ મને યાદ છે હવે મને ન રોકો જવા દો. (જવાની કોશીય).

મો : તને નથી જવા દેવાનો.

શો : હું જવાની જ

મો : તો હું બૂમબૂમ કરીશ ને આકેરીપાકેરી દોડ્યા આવશે.

શો : એ બહુ સારું લાખરો ખરડે ! વાર, તમારે બૂમ પાડવાની જરૂર નથી. મને ખબર છે કે પુરવો બધા તમારો જ પણ લેવાના. (પાછી બારી પાસે જઈ) પણ તમે મને શું કામ રોકો છો. મારું સ્વભાવ જાગીને દો મારાથી આ બંદે નહીં રહી શકાય.

મે: (એક પગલું આગળ આવી) મેં તારું સ્વમાન તો હવે નથી

શો: જે ઘરમાં હું સ્વતંત્ર નથી ત્યાં મારું સન્માન પણ નથી. જ્યાં જ્યારે ખુશી, પડે ત્યારે ગાર્ડ ન ચકું ત્યાં હું રહી પણ ન ચકું.

મે: પણ મેં તને કોઈ દી, ગાના રોકી નથી.

શો: ખરું છે, લાડી મારીને તમે મને કદી રોકી નથી, પણ મર્યાદા વાગ્યાં મારવામાં કંઈ બાકી રાખી નથી.

મે: (વળી એક પગલું આગળ આવી) પણ મારી દૃષ્ટિ હવે બદલાઈ છે.

શો: તો પછી જીવ જશે તો મ આ લાલકડો (સાડીને છેડા ફેરવતા ફેરવતા) નહીં છોડું. અને તમારી પાસે આવી છું એ અવારનવાર આ ઝડપી બહાર કરીશ.

મે: એ લાલ નથી, ગુલાબી છે.

શો: તમારી દૃષ્ટિ ધણી જ બદલાયેલી જણાય છે

મે: (વળી એક પગલું આગળ આવીને) ચપાની ગંધ બહુ સરસ આવે છે.

શો: ચપાની નહીં ચમેલીની.

મે: ચાંદનીય સરસ ખીલી છે

શો: ચાંદની ક્યા છે ? ચંદો તો ક્યારનો પ ડૂબી ગયો. તમારી દૃષ્ટિમાં અન્ય પરિવર્તન થયું છે

મે: (શોભાની પાસે આવી) શોભા !

શો: હ.....

મે: (શોભાનો હાથ પકડી) શોભા, તું અન્ય છે !

શો: આ શું પ્રેમલાપ તો નહીં ને !

મે: (શોભાને ખાતી પાસે ખેંચી) તારું ઓર્ગન બહુ જૂનું થઈ ગયું છે એક નવું ને મોટું ઓર્ગન ખરીદ્યું !

શો: ના નવાની જરૂર નથી. મને એ જૂનું ઓર્ગન જ વધારે ગમે છે.

મે: રાત્રે તને ગુલાબી સાડી ભારે રોએ છે. કાલ આપણે બંને સાથે જઈ બેચાર ગુલાબી સાડી ખરીદી આવશું !

શો: ગુલાબી સાડી મારી પાસે ક્યારેક હશે. નવી સાડીમાં પૈસા ખર્ચવાની કંઈ જરૂર નથી.

મે: પેલા અતિ આધુનિક સાહિત્યના ચોધાં બાળો ન્યામરું !

શો: ભલેને રહ્યા કેટલાંક પુસ્તકો સારાં છે. એમાંના કેટલાંક મેં જાનામાના વાંચ્યાં છે.

મે: હજી એક વાત રહી ગઈ, આ નકામાં હથોડી વીધણું, કરવત વગેરે કાંસે જ જૂના લોકોના ભાવે વેચી દઈશ.

શો: (મોહિતી ખાતી ઉપર માથું ઘણી) એ નકામાં નથી. વેચી ન દેશો. હથોડી, વીધણું વગેરેની આવશ્યકતા મેં શોધી કાઢી છે. તમારે એક વસ્તુ કરી દેવી પડશે

મે: કંઈ વસ્તુ ?

શો: ધોડિયું

પ્રોફેસર !

કે. ડા. જાની

‘કા’ કાળ આપ્યો, -કાળ આપ્યો.’
 એમ મોટેથી બૂમો પાડતો બહુ
 બહારની ઓછરીમાંથી થોડો રસોડા તરફ
 આવ્યો. રસોડામાં ‘જમવાનું’ પતી ગયા પછી
 બહુ સાફ કરીને જમનાખાઈ બહાર
 આવવાના વિચારમાં હતા એવામાં બહુની
 બૂમો સાંભળી તેઓ બહાર આવ્યાં. બહુને
 જોઈને તેમણે કહ્યું, ‘કેમ, બહુ, શું છે?’
 ‘બા, જો આ કાળ, ક્વર છે ક્વર.
 હમણાં જ ટપાલી આવી ગયો.’

‘લાવ, લાવ’ એમ કહી તેણે ઝડપથી
 બહુના હાથમાંથી કાળ જૂંટવી લીધી. તેમની
 નજર ઉત્સુકતાથી ક્વર પર ફરી વળી, ધીમે
 ધીમે તેમાં આંધા અને આનંદની લાવનાનું
 પ્રતિબિંબ પ્રગટવા લાગ્યું. ક્વર પરનું સરનામું
 તેમને વાંચતાં આવડતું નહોતું, કારણ કે
 સરનામું લીલી ચાલીથી અંગ્રેજીમાં લખ્યું
 હતું. તેમણે ફરીથી ક્વર જોઈને ‘સર’ કરીને
 જોયું, ને પછી તેઓ બેઠકમાં આવ્યાં

બેઠકના ઝોરડામાં પ્રાણસંકર ઓછીકે એક
 ફાટલો તપાસી મૂકીને એક જૂની ચેતરણ
 ઉપર બેઠેલી વામકુદ્ધી કરતા હતા તેમના
 તરફ જોઈને જમનાખાઈ જરા ધીમે અવાજે
 ‘બોલ્યાં, ‘જરા આ કાળ જુઓને? જરા...’

પ્રાણસંકરે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકી આંખો
 ઉપાડી જમનાખાઈનાં હાથમાંના પન તરફ
 નજર કરીને તેઓ બોલ્યા, ‘કોનો છે?’
 જવાબને બદલે કાળ જ તેમના હાથમાં આવી
 પડ્યો. કાળ પરના સરનામા પર નજર
 ફેરવીને તેમણે આંખમાં જરા પાણી ઘંટ્યું,
 અને પછી કોટના ખિરસામાંથી ચરમા કાઢીને
 એક તરફ કાંચની ગેરહાજરી ન જણાવા
 દેતો ઘેરો જતાવીને તેમણે ક્વર ફેરવ્યું

એટલે મુઠીમાં જમનાખાઈની અધીંગાઈ
 પચાસાણે પડેલી હતી તેમનાં મનમાં

જે ઉત્સુકતા હતી તે તેમનાં ચક્ષુમાં રપટ
 દૃષ્ટિગચ્છર થતી હતી. તેમના ગામમાં (લાલ-
 પરમાં) કાળ આવે તે જ નવાઈની વાત
 હતી. ઉલ્લા દોડ બે વાર્ષિક એક બે કોકોતરી
 અને એકબે પર્લા જ પ્રાણભાઈને ઘેર આવ્યા
 હતાં તેથી જ આજનું ક્વર જોઈને જમનાખાઈ-
 ની ઉત્કંઠાનો પાર ન રહ્યો. દિનુનો જ પન હતો
 એમ તેમને લાગ્યું, તેથી તેમણે પ્રાણભાઈને
 જાંઘમાંથી છાંચા. તેઓ જાણી ગયા હોય
 અને છાંચાનો જરા પણ કલમલાટ કરે તો
 જમનાખાઈ તેમને ચોંટાડી રતન આપ્યા વિના
 રહેતાં જ નહિ પણ આજનો પ્રસંગ જુદો
 હતો. આજ ગાંડી છે અને કહેવાય છે ને ?
 ‘કોનો કાળ છે?’ જમનાખાઈએ પતિ-
 રાજ તરફ જોઈ એ પૂછ્યું.

‘દિનુનો.’ પ્રાણભાઈએ કહ્યું.
 ‘હે! મારા દિનુનો? આવવાનો છે કે
 શું? ક્યારે?’ એક સાથે કેટલાયે સવાલો
 તેમણે પૂછી નાખ્યા.

‘પરમ દિવસે સંજે.’ પ્રાણભાઈએ હૈંમત
 જવાબ આપ્યો

‘વાંચી નો ખતાવો.’
 પ્રાણભાઈએ વાંચી ખતાવવાની શરૂઆત
 કરી :.....હું મારા એક પ્રોફેસર મિત્રની
 સાથે તા ૧૬મી ના રોજ લાલપર આવ્યું
 છું. મારા મિત્ર કોકોતરીની પદવી માટે ધીમીસ
 લાયક છે તેને માટે માહિતી એકઠી કરવા માટે
 તેઓ લાલપર આવે છે. તમારે આવવા મોટા
 માણસની મેમાનજાતિ કરવાની છે. બા, તને
 હું ખાસ કહી રાખું છું કે મેમાન પાસે
 તમારી સ્ત્રીખાઈ બિગડુપ મારો નહિ. આજે
 તેમ યજ્ઞ રજું છે, ઘી લાવવાનું છે વગેરે
 બ્રહ્મજૂથ કરવાની તમારી મૂળ ટેવનું પ્રદર્શન
 અમે રહીએ તેટલા દિવસ ન થયે દેવાની
 સાવચેતી રાખજે, કૃપા કરીને ઘર જરા

ચોકળું ને સુધક રાખજો. વળી બધુ, અરણ્ય અને સુશીનાં કપડાં સ્વચ્છ રાખજો. હું રહું તેટલા દિવસ તું આટલી તરદી જરૂર લખશિ એમ હું આશા રાખું છું.

તમારો
દિનકર

તા ક-આ સાથે ત્રીસ રૂપિયાની નોટા ચોકળું છું. ઘરમાં ન હોય તે વસ્તુઓ લાવી મૂકીને પાછળથી બજાર ન કરતાં.

પ્રાણભાઈએ શાંતિથી કાગળ ઘડી કરીને મૂકી દીધો જમનાબાઈના ચહેરા પર હાલુભર વિકળતા દેખાઈ પણ તરત જ તેઓ ઊઠીને અંદર જતાં રહ્યાં તેમની સાથે ઉપરથી તેમને થએલો આનંદ સ્પષ્ટ દેખાતો હતો !

પ્રાણશંકર આજે ત્રીસ વર્ષથી લાલ પરતી પ્રાથમિક શાળાના સુખ્ય શિક્ષક તરીકે કામ કરતા હતા. તેમને પચાસ રૂપિયા પગાર મળતો હતો. દિનકર એ તેમનો સૌથી મોટો પુત્ર. નાનપણથી જ શુદ્ધિમાન હોવાથી ગમે તેમ કરીને તેને આગળ ભણાવવાનો નિશ્ચય પ્રાણભાઈએ કર્યો હતો. જેમ જેમ દિનકર પરીક્ષાઓ પાસ કરતો ગયો તેમ તેમ પ્રાણ-ભાઈના ઉત્સાહ પણ વધતો ગયો દિનકર મેલેજમાં ગયો. પચાસ વર્ષની ઉંમરે પણ પ્રાણભાઈ ૧૧ થી ૫ નિયામમાં કામ કર્યા પછી, પાસેના ગામના સુખીના છોકરાને ભણાવવા એ ગઢ ચાલીને જતા, અને રાત્રે પાછા આવતા એ ટ્યુશનમાંથી મળતો પૈસર રૂપિયા અને પોતાના પગારમાંથી વીસ રૂપિયા તેઓ નિયમિત રીતે દર મહિને દિનકરને મોકલી આપતા. દિનકર વકીલ બનીને મોટું પાટિયું લગાડીને વકીલાત કરે એવી તેમની આસપ્સ હતી દિનકર એમ. એ. માં પહેલા વર્ગમાં પાસ થયો અને તેને મુખ્યમંત્રી એક મેલેજમાં તરત જ લેકચરની જગ્યા મળી ગઈ પ્રાણભાઈને પોતે લીધે ૮ પરિશ્રમ સાર્થક થયો લાગ્યો જમનાબાઈના હૈયામાં દરખ

પણ દિનકરના મનમાં નાનપણથી જ અહંભાવનાં બીજ રેપાયાં હતાં. તેની વિશ્વ-કાલ્યુ શુદ્ધિની ન્યારે બીજ લોકો તારીફ કરતા ત્યારે તે બહુ જ કૂદાઈ જતો. વખાણ સાંભળીને ને બીજા બધાથી પોતાને ઊંચો માનવો, જેમ જેમ તે મોટો થતો ગયો તેમ તેમ આ માન્યતા વધારે રૂઢ થતી ગઈ પ્રોફેસરની જગ્યા મળ્યા પછી તો તે પોતાની યોગીશન ઘણી ઊંચી માનવા લાગ્યો, અને આ માન્યતાથી તેણે પોતાનાં માગ્યાપ નતરક સદંતર દુર્લભ કર્યું.

દોઢ વર્ષે આજે દિનકરનો પત્ર આવ્યો હતો. આ દોઢ વર્ષમાં તે લાલપર આવ્યો તો નહોતો જ, પણ તેણે કાગળ લખવાની પેતરી લીધી નહોતી.

આજે તેના આવવાના સમાચાર વર્ગિની જમનાબાઈને આનંદ થાય તે રવાનાઈક હતું. તેના આવવાના સમાચાર પાડોશમાં રહેતાં રાધાકાકીને આપવાના ધરાદાથી તેઓ બહાર નીકળ્યાં. પ્રાણભાઈને થયું કે આલો, દોઢ વર્ષે છોકરાનું મોઢું તો જોવાશે! તે અહંભાવી હોય તો ભણે રહો. બધુ, અરણ્ય અને સુશીને પણ ખૂબ આનંદ થયો, અને મોટાભાઈ પોતાને માટે સારાં સારાં રમકડાં લાવશે, ને આપણે ખૂબ મજા કરીશું એવા મનોરથમાં તેઓ મથ-ગૂલ બન્યાં.

બીજો દિવસ થયો. પ્રાણભાઈ ઘરની દીવાલો આજુબજુ કરવા મ. ડી. પછા. બહારની દીવાલો પણ તેમણે ઝાપડીને સ્વચ્છ કરવાનો આરંભ કરી દીધો. સુશી તેમના મદદનીશ તરીકે કામ કરવા લાગી પ્રાણભાઈને કામ કરતાં જોઈ પાછળથી કાંઈએ કહ્યું, 'શું ચાલે છે, દાદા !'

તેમણે પાછુ વળીને જોયું. પૂછનાર તરફ જોઈને હસતાં હસતાં તેમણે કહ્યું, 'શાલુ, મીના ! અરે છોકરી, પોતે પ્રોફેસર કાલે આવે છે ને ! એટલે થયું કે જરા ટાપડી પ કરીએ. મીનાએ 'હા હા' કરીને 'શાલુ' કહ્યો થોડી

વાર પછી તે બોલી, 'દાદા, આ સુશીલા જિયારી કેવી ચાકી ગઈ છે.' સુશી, હું જ ન અંદર. હું દાદાને જે બેઠકે તે આપીશ' એમ કહી તેણે સાડીનો છેડો બાંધે બેઠકે. દાદા થોડી ખુશી જિત્તાસાથી અને જરા ખિન્ન બનીને બોલ્યા, 'છોકરી, રહેવા દે તું તો પેસાદારની દીકરી તેમાં જે વળી કોલેજમાં બાબુનારી! તારા બાપુજી બેશે તો શું કહેશે?'

મીના હસતી હસતી બોલી, 'મારા બાપુજી કંઈ જ નહિ કહે. બેઠકાને રાજી જ થશે, હું તેમના મિત્રને મદદ કરું છું તેથી.'

પ્રાણુભાઈ નિરુત્તર બની ગયા.

મીનાક્ષી એ અનંતરાયની થોડી દીકરી. લાલપરમાં અનંતરાયનો એક જ છગરબંન હોસ્ત હોતો, અને તે પ્રાણુભાઈર હેડમાસ્ટર. અનંતરાય વાડીવજીકાવાળો મૃદુસ્થ હતો, પણ ધણે જ સારો અને મીઠો માણસ હતો. મીનાનો શ્વસાવ પણ તેવો જ હતો. તે અમલવાદની કોલેજમાં બાબુતી હતી, અને આ વર્ષે ઈંટરની પરીક્ષામાં બેઠી હતી બહુ ડાહી અને હસમુખી છોકરી હતી!

મીનાની માતા રાધાકાળીની ઇચ્છા પોતાની મીના દિનુને આપવાની હતી. અને જમનાભાઈની પણ એ જ ઇચ્છા હતી. દિનુ મીનાને નાનપણથી જ તેમણે પ્રતિપત્ની તરીકે નહીં કરી દીધા હતાં. હવે દિનુને નોકરી થવાથી તેમનાં લક્ષ્ય વહેલી તકે કરી નાખવા તેઓ આતુર હતાં. દિનકર આવવાનો છે એ સમ્ભારથી રાધાકાળીન પણ ધણે આનંદ થયો. હવે દિનુને ૧૫૪ પૂછીને આવતા ઉનાળામાં ઘુસ કામ ઉઠેલી લેવાની તેમની સુરાદ હતી.

૧૬મી તારીખ આવી. મીનાના પિતાએ મોકલેલી સુંદર બેલગાડીમાં બે ગાદલામાં બેઠા બેઠા દિનકર અને તેના પ્રેફેસર મિત્ર લાલપર પહોંચ્યા.

જમવાને વખતે જમનાભાઈએ બધી બેઠકને મીનાને પીરસવા માટે બોલાવી લીધી હતી. યાજ્ઞાઓ પીરસાઈ; દિનકર, તેના મિત્ર

અને પ્રાણુભાઈ જમવા બેઠા. કમરમાં પાકવ બોસીને મીના ચપળતાથી પીરસતી હતી. દિનકર મનમાં ને મનમાં ખૂબ રાજી થયો. નાનપણમાં પોતાની સાથે હસતી બેલતી મીનાક્ષી હવે આટલી બધી સુંદર ને આકર્ષક થઈ ગઈ હશે એવો તેને ખ્યાલ પણ નહોતો આવતો જ કંઈક વિચારમાં તે ગરકાવ હતો એવામાં મીના શિખંડ પીરસવા આવી, અને તેના તરફ બેઠકને બોલી, 'અરે પ્રેફેસર સાહેબ, કેમ બેઠી છે? આ શિખંડો વાટકો તો હજી એમનો એમ જ છે!'

'મને શિખંડ બહુ આવતો જ નથી.' તેણે કહ્યું.

'વાહ! નાનપણમાં તો શિખંડ માટે કનિયો કરતા હતા, ને હવે શિખંડ આવતો નથી! પણ બરાબર છે. હવે કંઈ નાનપણના દિનકરના ઓછા જ રહ્યા છે! મીનાએ જરા કટાક્ષથી કહ્યું, અને હસતી હસતી રસોડામાં જતી રહી દિનકર તેના તરફ તાકીને બેઠ રહ્યો તેની પીઠ પર લટકતો કાળો લગ્નર પોટલો તેના દરેક પગલા સાથે દિશાળા લેતો હતો!

દિનકર જમીને બેઠો. તેના મિત્ર ચોપડીઓ અને કમળની ફાલો લઈને તરત જ બહારની બેઠકમાં ગયો. પ્રાણુભાઈ શેતરંજનાં રમકડાંની પેટી લઈને બહાર જતા રહ્યા દિનકર સોપારી કકડાવતો કકડાવતો બેઠકના બારણામાં બેઠો હતો અંદર મીના સુશી વગેરે જમતાં હતાં. રસોડામાંથી હસવાનો અવાજ સંભળાવો હતો તેના કાન તે તરફ ખેંચાયા. જમ્યો ત્યારથી જ તેમણે ધ્યાન મીના તરફ આકર્ષાયું હતું. પોતાના અભિમાની સ્વભાવને લીધે તે ઘરમાં જઈને બેઠો નહિ. ફરીથી મીનાના હસવાનો અવાજ સંભળાવો જાણે કેપેરી ઘૂમરીઓનો ખજુખજાટ! હવે તે બહાર રહી શક્યો નહિ. મંદુર હાથ લદરીએ તેના અભિમાન પર વિજય મેળવ્યો. તે રીધો રસોડા તરફ ગયો.

દિનકર રસોડાના બારણામાં જઈને બેઠો રહ્યો દિનકર પોતાની મેજે જ અંદર આવ્યો

તે જોઈને જમનાબાઈને નવાઈ તો લાગી જ; પણ તે કરતાં યે વધારે આનંદ થયો. તેમણે તરત જ સુધી તરફ જોઈને કહ્યું, 'એ સુધી, પાટલો દે મોટાભાઈને ખેસવા ! ખેસ, હં દિનુ...'.

જમતાં જમતાં સુધીલા પાટલે દેવા માટે ઊઠવા જતી હતી, પણ એટલામાં પાછળથી મીનાએ તેના હાથ પકડીને તેને નીચે ખેસાડી, ને કટાક્ષમાં કહ્યું, 'જેગી રહે સુધીલા. જમતાં જમતાં હાથ નહિ જેને ખેસવું હશે તે પાટલો લઈ લેશે. જોઈતો હશે તો ! એ ક્યાં મેમાન છે.'

જમનાબાઈને થયું કે ખેલ ખલાસ ! હમણાં જ દિનુ શસ્ત્રમાં પાછો ચાલ્યો જશે. તેમણે મનમાં ને મનમાં દાંત ભીંસીને કહ્યું, 'આ મીની તો બારે બેલગી ને તોફાની ! બેલવાનું કંઈ લાન જ રાખતી નથી, ધુમ્પી ! કોઈ દિવસ નહિ ને આજે દિનુ પોતે અદર...'.

પણ આશ્ચર્ય ! જમનાબાઈ તો સ્તબ્ધ બનીને જોઈ જ રહ્યાં. કારણ પાછ જવાને બદલે દિનકરે પોતે જરાકે દસીને દિવાલે અડેલીને મૂલો પાટલો લઈ લીધા, અને તેના પર બેઠો દિનકરને હસતો જોવાની સોનેરી તક આજે માતાને ત્રિચારીને ઘણે વખતે સાંપડી હતી. ઘણા ગ્રેમથી અને આશ્ચર્યથી તે દિનકર તરફ જોઈ રહ્યાં તેમને થયું 'કેવું મીઠું' હશે છે, દિનુને ઘણે વખતે હસતો જોડે છે' તેના દેખાવમાં ચહેરા તરફ અને આકર્ષક વાળ તરફ તે જોવા લાગ્યાં. પછી નજર ખેંચી લઈને તેમણે મીના સરક જોયું, ને મનમાં ને મનમાં બોલ્યાં : 'કેવી રાધા-કૃષ્ણ જીવી જોડી છે ! કંઈક કરે ને...'.

સાંજે પણ પીરસવાનું કામ મીનાને જ સોંપવામાં આવ્યું હતું. જમવાનું ઊકડી ગયા પછી મીના જમનાબાઈને કહેવા લાગી, 'માશીઆ, હું જોડે છું' હવે. કાલે સવારે પાછી આવીશ હો.'

બહાર દિનકરને કાને આ શબ્દો પડ્યાં જ તેણે પગમાં ચપ્પલ નાખ્યાં, ને તરત બહાર

નીકળ્યો. તેના ધારવા પ્રમાણે મીના પણ તરત જ બહાર આવી. દિનકરને જોઈને તેને ઘણી નવાઈ લાગી. તેણે પૂછ્યું, 'કંઈ બન્યું ?'

'તને મૂકવા.' તેણે દસીને કહ્યું.

'વાહ, કેમ જાણે મારું ઘર બહુ દૂર હોય નહિ ! અને તમે શું મને શહેરની કોઈ બીકણ ઊકડી માનો છો !'

અને ગોટથી દસી પડ્યાં.

મીનાના ઘર પાસે આવીને દિનકર ગોથો, 'વારુ. મીના, હું જોડે છું.'

'વાહ, રે વાહ ! અહીં સુધી આવ્યા ને બાપુજીને મળ્યા વગર જતા રહેશો ?'

દિનકર ને મીના પગથિયાં બંદીને બોલ રીમાં આવ્યાં. મીનાનો અવાજ સાંભળતાં જ તેનાં નાનાં બાકરમાં દોડતાં બહાર આવ્યાં મીનાને વળગી પડીને તેના સૌથી નાના બાઈ બોલ્યો, 'બહેન, વાતાં કહે ને !' તેને હા, માલો 'એમ કહે છે ત્યાં તો બીજા બહેને રહે અવાજે ફરિવાહ નોંધાવી,

'બહેન, તું ગયા પછી બાબલાએ મારા વાળ ખેંચ્યા હતા.'

'એમ કે ? આપણે લેને બહાર કાઢી મૂક્યાં હો !' મીનાએ સમજાવતી હોય તેમ કહ્યું, અને પછી અંદર બાપુજીને બોલાવવા જતી રહી. દિનકર ત્યાં ખુરસી પર બેઠો બેઠો બધું જોતો હતો તેને તરત જ જણ અચ્છ સંભળ્યાં

મીનાના પિતા અનંતરાય બહાર આવીને બોલ્યા, 'આવો આવો. દિનુભાઈ-અરે મૂલો, પ્રોફેસર સાહેબ ! કેમ છે ?'

'આનંદ.' દિનકર ધીમેથી બોલ્યો.

'બાપુજી, આ તમારા પ્રોફેસર સાહેબ મને મૂકવા આવ્યા છે પણ ઘરમાં આવતા નહોતા. પરખાયાં જતા રહેતા હતા. મીનાએ કહી નાખ્યું.

'મીના એ તો બહેલામણેલાને શહેરના વાતાવરણમાં રહેલા, તેથી તેમને અહીં શાવું ગમે ?' અનંતરાયે હસ્યા. મીનાના હોઠ પણ જરા હસ્યા. દિનકર સરમાઈને થાંત ખેસી રહ્યો.

ખીને દિવસે સવારમાં દિનકર નહાવા બેઠો. પાસે પડેલું ઊના પાણીનું ઊનામણ જરા કઠિયા પૂડેલું હતું, અને સાથુની ગોટી જરા કડક બની ગઈ હતી. આ નોંઈને તે ખૂબ ચીડાયો. જેમ તેમ નહાવાનું હોંઘીને ઠીક લૂછતો અને દુવાલ પહેરીને તે રસોડામાં પહોંચ્યો, અને જમનાબાઈને કહેવા લાગ્યો, 'બા, આવી નાની નાની બાબતો તમે ક્યારે સમજશો? પહેલેથી જ, મેં કમ્પ્યું હતું કે ધરમાં બધું વ્યવસ્થિત રાખજો. પણ જુઓ તમારું બિખાર ઊનામણું, અને પેસો સુંદર સાથું! શેઠ દાંડ છે ધરનો! માટે જ કંઈ દિવસ ઘેર આવવાનું મને મન થતું નથી! મારા મિત્ર મનમાં શું કહેતો હશે જાણ જણે!'

ખિચારા જમનાબાઈ શેઠ જવાબ આપે! આખો દિવસ દિનકર આર્વાં આવાં પાઠનાં કાઠી બખાણા કાઢવા કરતો હતો. ખીને દિવસે મહા પીધા પછી તેના મિત્રે તેને કહ્યું, 'વેલ દિનબાઈ, આ બે દિવસમાં મારું થયું ખરું કામ પતી ગયું છે. આજે રાત્રે હું સુખઈ તરફ જવા રવાના થઈશ.'

તેના મિત્ર સાતઆઠ દિવસ રોકાવાનો હતો, પણ મજા દિવસમાં જ તે પાછો જાય છે તેના અર્થે જોડેલો જ કે તેની પૂરી સગવડ જહોં જળાઈ તઈ હોય, જોય દિલરો તાજ્યુ: પછી તે તેની વાગ્યારા પ્રવળ પેગથી છૂટી!

તે દિવસે તે પૂરું જમ્યો પણ નહિ. મિત્ર સાથે તેણે પણ જવાની તૈયારી કરેલી નોંઈને જમનાબાઈને ધણું ખોટું લાગ્યું. તેમનાયો રહેવાયું નહિ તેમણે દિનકરને અંદર બોલાવીને કહ્યું, 'દિન, બેઠા, આજે તું બે વરસે આજ્યો ને આમ ઊત્રો ઊત્રો જતો રહીશ? પેટને ઠીકરો જોડેલો જીવ બજે છે! અને જાય છે તે પણ નારી ગરીબ અણસમજુ બાંકરમાં પર યસ્સો કરીને રીસાઈને? તારા પિતાને કેટલું લાગશે...'

ખિચારા જમનાબાઈની આંખોમાંથી આંસુ લાદરવે વરસી રજા દનદ ખિત વડને, નિર્દોષ

હરણનાં નેવાં તેનાં બાંકરમાં બાગ્યુમાં ઊણા હતાં. દિનકર કંડે કહેજે ઠાઈની ગાંઠ બાંધતો હતો!

બહાર બેઠકમાં દિનકરના પિતા તેના ગ્રોહસર મિત્રને કહી રજા હતા, 'અમે તો ગરીબ ગામડાંના લોકો. તમારા જેવા શહેરના માણસોની બરાબર સગવડ સાચવી શક્યાં નથી તેથી માફ કરજો ફરીથી કોઈ વાર અમારું ઘર જરૂર પાવન કરજો.'

પિતાના એ ચમ્પો કાને પડતાં જ માતા તરફ જોઈને દિનકર એકદમ ત્રાસુકો, 'જોડું ને, બા! મને આ જ ગમતું નથી. અમે ગરીબ છીએ, બિખારી છીએ એમ કહેવાની તમને બધાંને બહુ જ ખરાબ ટેવ છે. આ તે કંઈ ધર છે! આના દરતાં તો દોરની કોઠ સારી હોય! શું છોકરાંનાં લગ્ન, તારાં લગ્ન, અરે પ્રભુ! મારાથી જોવાતું નથી! મને કંયાંથી કુણુંદિ સગી કે હું મારા મિત્રને લઈને અહીં આજ્યો!'

દિનકર કાંવે તેમ બોલ્યે જતો હતો. જમનાબાઈની આંખોમાંથી આંસુ વહે જતાં હતાં. બાંકરમાં વીસે મોટે મજબુકજ આંખો ફેરવતાં હતાં બહારની બેઠકમાં પિતાને, જાગીન માથે તે તો સમાઈ જવાતું મન થયું. પેલા મિત્રને પણ ઠીક ન લાગ્યું.

બેઠકાડીમાં બધો સામાન ગોઠવાયો. દિનકરને અંદર બોલાવીને હતાય બનીને જમનાબાઈએ કહ્યું, 'બેઠા, આમ યસ્સે મઈ ને ન જા. અમારા બધાંની ગુણ ધઈ હોય તો માફ કર. લે આ બાતની કોયો થેલીમાં મૂકું છું.' થોડી વાર અટકાવે તેમણે ધીમેથી કહ્યું, 'દિન, પાંડેશમાં અનંતરાય રહે છે ને, તેમની માના વિષે તેઓ મને હમેશાં પૂછ્યા કરે છે. તેં તેને જોઈ છે. કેવી હોશિયાર ને આલાક છે! વળી બહુધીમજુલી...હં! તેમને ગો જવાબ આપું!'

થડીબર દિનકર સ્તબ્ધ રહ્યો પછી એક-કમ તોજાકાંની બોલ્યો, 'કંઈ જવાબ આપવો

નથી. મારે હમણાં લગ્ન કરવું જ નથી. પછી હું મારું ફોટો લઈશ.'

જન્મનાખાઈને આંખે અધારો આવ્યાં. તે માંડ માંડ પડતાં બચ્યાં.

*

દિનકરનો મુંબઈનો હાઈકોમ બચરિયત રીતે ચાલતો હતો. હમેશની માફક આજે તે ટેનીસ રમવા ગયો નહિ, કારણ કે આજે તેને ત્યાં તેના એક સહાધ્યાથી જન્મવા આવવાના હતા. તેઓ તાજેતરમાં જ મુંબઈ બદલી થવાથી આવ્યા હતા, અને અતિથય વિદ્યાન અને મળતાવડા સ્વભાવના હતા. જન્મવાની તૈયારી થઈ એટલે તેણે પ્રેક્ટિસર અરોહકુમારને ટેલિફોન કર્યો પછર મિનિટમાં જ તેમની મોટર દિનકરના બેઠક પાસે આવી બીબી.

જન્મ પછી દિનકર અને અરોહકુમાર ગમ્યા મારતા બેસ હતા. અરોહકુમારની ઉંમર લગભગ સત્તાવીસ અઢાવીસ વર્ષની હતી. દિનકર થોડા પાંદરવધી પણ જાણી શક્યો કે તેઓ ધણા બાહ્ય અને કુશાગ્રબુદ્ધિ છે. તેમની વાતચીત ચાલતી હતી તેવામાં દિનકરને નોકર અદર આવીને જોડો, 'સાહેબ, બહાર કોઈક અરોહકુમારનું નામ પૂછવું આવ્યું છે.'

'બોલાવ તેમને અદર' દિનકરે અરોહકુમાર તરફ જોઈને કહ્યું.

બારણું ઉઘાડીને એક આધેડ વયના ગૃહસ્થ એક સાતઆઠ વર્ષના છોકરાને આંગળાએ લઈને અદર આવ્યા. અરોહકુમારે તેમને જોતાવિત ખુરસીમાંથી આનંદમાં જલ્લબ મારી. પેલો નાતો છોકરો, 'બાઈ, બાઈ, કહેતો તેને વળગી પડ્યો. પેલા ગૃહસ્થના મહેરા પર સતોપ રૂપટ દેખાવા લાગ્યો. ને છોકરાને પોતાના જોળામાં બેસાડીને અરોહકુમારે પૂછ્યું, 'કાકા, ક્યારે આવ્યા તમે કે કાજળ બાગળ લખ્યા વગર જ આવ્યા ?'

'એક ખાસ જરૂરતું કામ નીકળ્યું. કાજળ લખવાનો વખત જ ન રહ્યો. આ સુરેશે સાથે આવવાનો કનિયો ક્યો. તારો

ખૂબ હેવાયો છે ને ? વળી તું ચારણ મહિ. નાથી દેશમાં આવ્યો નથી. તારે ઘેર પૂછતાં જણાયું કે તું પ્રો. દિનકરરાયને ત્યાં જન્મવા ગયો છે, સુરેશ તને મળવા ખૂબ અધીરો બન્યો હતો, તેથી તેને લઈ ને આ તરફ આવી લાગ્યો. જો ને, કેવો જોળામાં પ્રજો. કમરો થઈને બેસી ગયો છે !' કાકાએ હસીને કહ્યું.

અરોહકુમારે દિનકર સામે જોઈને સુરેશને એક સુંબન લીધું. દિનકર તો સ્તબ્ધ બનીને જોઈ જ રહ્યો હતો. તેના તરફ જોઈને અરોહકુમારે બોલ્યા, 'દિનકરરાય, આ મારા કાકા છે, અને આ મારો બાપ છે. કેમ કે, તારું નામ બોલ !'

'સુરેશકુમાર' પેલા છોકરાએ તરત જ જવાબ આપ્યો. દિનકરે 'બહુ ચાલાક છે' એમ કહ્યું એવામાં અરોહકુમારે રનેકબું બીજું સુંબન લીધું. પછી કાકા તરફ જોઈને તેણે પૂછ્યું, 'મારા કાકા અને છોકરાંએ બધાં ખુશીમાં છે ને ?'

'હા, બધાં ખુશી મજામાં છે. બધાંએ ખાસ કહેવરાવ્યું છે કે દિવાળીમાં જરૂર આવજો. તારી કાકાએ બાપું આપું છે દિવાળીમાં જરૂર આવવાનું છે. તારી કાકા બહુ જ યાદ કરે છે.'

'એકસ આવીશ, કાકા, કેટલા દિવસ થયાં મારાં કાકાને મળ્યો નથી.

ઠીક તારે, હવે અને જઈયું.'

દિનકરની રજા લઈને તેઓ જતા રહ્યા. તેઓ ગયા પછી ધણી વાર સુધી દિનકર ખુરસીમાં બેસી રહ્યો. તેના મનમાં વિચારોએ દોડલોડ કરી મૂકી હતી. સૂન્ય હૃદયે તે બહાર ગલેરીમાં આવ્યો. લેટર બોક્સમાં એક કવર તેની સહ બેઠું હતું. તેણે તે ફોટો ઉતારવાને વાંચસની સરખાત કરી.

ચ. ચ મી. દિનકરરાય,

મારા આ પત્રથી તમને ધણું જ આશ્ચર્ય થશે તમે લાલપરથી ગુસ્સે થઈને માથા

મયા એ એ જાણ્યું. તમારા જેવા વિદ્વાન
મોદેસરને હું આ બાળકમાં શું લખું ? છતાં
પણ રહેવાતું નથી તેથી લખું છું.

દિનકરરાય ! તમારા માતાપિતાની કદર
તમે આવી જ કરી ને ? તેમણે તમારે માટે
જે અપાર કષ્ટ વેઠ્યાં છે તે જોઈને મને
તેનું હૈયું ભરાઈ આવે ! પણ તમે આવીને
તો ઘરમાં કોઈ કચકર ઉઠાવી નહોતા નિર્માણ
કરતા મયા ! દિનકરરાય, જોઈને જાણે તો
માફ કરજો, પણ આ બાળકે કોણીને તમે
કદી પણ સુખી થઈ શકેશો નહિ તે ચોક્કસ
જાણજો ! વધુ શું લખું !

—મીના

એકાદ શાંતિની માફક તે ઢેઢલી થે વાર
સુધી પત્ર તરફ જોઈ રહ્યો. પત્રની છેવટની
સહી તરફ તેણે ફરીથી જોયું તો એ જ એ
અક્ષરો નજરે પડ્યા 'મીના.' તેણે ફરી ફરીથી
પત્ર વાંચ્યો. હવે મીનાની સહીને ઢેકણે મીનાની
દયામણી આંખો તેને દેખાવા લાગી કેમ જાણે
તે પત્રનો જવાબ માગતી હોય ! તેને એકદમ
મુજબજી થવા લાગી. આખી ચોરડી તેની
આસપાસ ચક્કર ચક્કર ફરતી લાગી. બન્ને
હાથમાં માથું રાખીને તે કાંઈ પર જોતી મયો
ઢેઢલી થે વાર તે આમ ને આમ જોતી રહ્યો
હશે તેનું તેને લાગતું રહ્યું નહિ. એવામાં પાછ-
ળથી અવાજ આવ્યો, 'સાબ !'

તેણે પાછા ફરીને જોયું તો તેનો રસો-
દમો દેવચરણ જોતો હતો.

'અજ તક ઘર નહિ મયે, પડત ?'
દિનકરે પૂછ્યું.

'મકરે આપા હું સાબ. દેશમે તારમે
ખરર આઈ દે ! દુઘારા બાળાઈ બોલોત દિ
બીમાર દે ! સાબ, મુઝે છુટી આહોયે ! આહો
ઉતના તનખા ઘાટ લેના !' દમેસાં હિમ ચહેસા-
વાળા દેવચરણ જોવાનો ચહેસા આજે દુખી
અને દયામણો દેખાતો હતો.

'દેવચરણ, તુમહારા ભાઈ રડતા કહાં !'

'જોનપુર, ખાજુસાબ.'

'ઈતના દૂર તુમ જાઓગે !'

'કયો નહિ ! જરૂર જાઉં છું. મેરે કિયે
હસને કપા કિયા થે મેં છાંદગી તક કમી ન
જાણુ છું મેરા ભાઈ !'

ઘડીભર દેવચરણનો અવાજ ધોધરા જાણ્યો.
તેની આંખોમાં આંસુ આવ્યાં. ઘડીવારે તે એકા-
એક જોલ્યો, 'સાબ, મેં જાતા હું. મેં હસે
અચ્છી હાલતમેં દેખું છું.' તે જવા લાગ્યો,
પણ દિનકરે તેને જોતો રાખ્યો, અને બાંધર
જઈને કસ દસની પાંચ નોટા લાવીને તેના
હાથમાં મૂકીને કહ્યું, 'દેવચરણ, જાઓ, અજ
કોરન જાઓ. ભાઈ કે દવાપાની કરો. ચોર
પેસે લગે તો મુજે ખત મેળે જાઓ ઈધર
તુમહારે ભાઈ કે અચ્છા બનાવે !'

દેવચરણની આંખમાંથી આંસુ ખરી પડ્યા.
'માલિક, માલિક' એમ જોલીને તેણે દિન-
કરના પગ પાસે માથું નમ્યું. દિનકરે રમા-
લથી પોતાના આંસુ લૂછ્યાં.

દેવચરણ મયો તે દિશામાં દિનકર ઢેઢલીયે
વાર સુધી જોઈ રહ્યો. તેની આંખો ફરીથી
પેલા પત્ર પર સ્થિર થઈ. પત્રનું છેલ્લું વાક્ય
તેણે ફરીથી વાંચ્યું : 'મામાને કોણીને તમે
કદી પણ સુખી થઈ શકેશો નહિ તે ચોક્કસ
જાણજો !' તેની નીચેની સહી તરફ જોઈને
તેનાથી એવી જાણ, 'મીના !'

પોતાનું બાળપણ તેને યાદ આવ્યું.
માતાપિતાએ તેને માટે વેઠેલાં દુઃખ યાદ
આવ્યાં. પાંડોરામાં રહેતા અનંતરાય, તેમની
મીના, તેની સ્નેહાળ માતા, તેના ગભાર જેવા
ભાઈભાંડ, નાનકડું ઘર-ખડું ચ તેને યાદ
આવ્યું ચંત આવ્યું. તેણે તેજે સરવૈયું કાઢ્યું.

મીનાનો પત્ર દેખ્યા પછી પવનથી ગાંઠો
હતો. તેની તરફ જોઈને તેણે આંખો મીચી,
જ્યાંજ્યાં લીધે સિચિય બનેલા, અને સાંજે
દૂરથી પાછા આવતાં યાત્રી ગએલા તેના પિતા
તેને યાદ આવ્યા. યોગદાંતોની જ બનેલી હોય
તેની સહી પહેરીને પણ દિનકરે મારે નવાં
ખાંડીયા યોગદાંતોની માનની મૂર્તિ તેની નજર

આગળ તરવરવા લાગી. એ માતાપિતાએ જ લોહીનું પાણી કરીને તેને આ પદ્ધતિએ ચલાવ્યો હતો. સાથેસાથ તેને મીનાનું મધુર હાસ્ય સંભળાવા લાગ્યું. તેની મરતી ભરી આંખો પાદ આવી. પોતાનાં બાઈભાઈ સાથે હળામળીને રમતી મીના તેને દેખાવા લાગી. પછી પ્રોફેસર અશોકકુમાર, તેના કાકા, તેના સુરેશ તેને દેખાયા. અશોકકુમાર સુરેશને લીધેલું વહાલસેયું ચુંબન અને તે વખતે તેના કાકાની એ બને પર રિયર ચએલી પ્રેમાળ નાજર તેને યાદ આવી. પછી દેવચરણનો કચ્છ ચહેરો તેને યાદ આવ્યો. તેના બાઈ ઉપરનો તેનો પ્રેમ અને શ્રદ્ધા તેને સાંભળ્યાં.

તેની આંખોમાંથી સુક્ત અશ્રુધારા વહેવા લાગી. પેલો પત્ર સામેના ટેબલ પર પવનથી ઝડકાઈ ગયો હતો. એકએક તે ઊંચો અને પેલા પત્રને ઘડી કરીને તેણે ખિરસામાં મૂકી દીધો. પછી ટેબલ ઉપરથી લેટર પેક લઈને તેણે પત્ર લખવા માંડ્યો.

પૂન્ય માતૃશ્રીની પવિત્ર સેવામાં,

તારા દિનકરના આજ્ઞા પ્રજ્વાલ, મારા આ પત્રથી તમને બધાંને ઘણું જ આશ્ચર્ય થશે. આઠ જ દિવસ પહેલાં કોઈની રજા પણ લીધા વગર મેં લાલપર ઊંચું. માતા, તે વખતની તારી દયામળી આંખો અત્યારે યાદ આવતાં જ હૃદય કંઠાઈ ગયું છે. આજ સુધી તમને માતાપિતાને મેં એટલું બધું દુઃખ આપ્યું છે કે તમની માશી માગવાનો સુદ્ધ મને અધિકાર રહ્યો નથી.

મારા પિતાશ્રીએ મારા માટે લીધેલો શ્રમ અને યાતનાઓ સંભારું છું ત્યારે જીવ ગિડિ ગિડિ ઊતરી જાય છે! કાંઈ પણ પિતા જેટલું કષ્ટ ન વેઠે તેટલું તેમણે વેળું છે. ટાઈ, તડો, વરસાદ, રાત કે દિવસ, કંઈની પણ પરવા વિના તેમણે મજૂરી કરી કરીને મને લાવ્યો.

તમે મને શા માટે લાવ્યો? આવાં, સદગુણી અને વાતસલ્યની મૂર્તિ સમાં માખાપને ઘેર મારા જેવો ગુણવીણ અને હૃદયહીન પુત્ર શા માટે જન્મ્યો? મા, મને માશી આપીશ?

તમારા બધા પરિશ્રમ અને યાતનાઓનું ફળ એટલે મારી પ્રોફેસરની જગ્યા. સરભાએ આજે હું ચારસો રૂપિયા કમાઈ છું તે તમારા જ પ્રતાપે! છતાં પણ આજ સુધી તમારું ધ્યાન રાખવાની મને પુરસદ નહોતી! હું કેરો કૃતમ, કે મારાં બાઈભાઈ બધાંને જૂલી મથો! દિવાળી કે બીજા તહેવારોમાં પણ કડી ધરી આવ્યો નહિ કે બાઈબહેન મટે રમકાં કે કપડાંલતાં પણ લાવ્યો નહિ તારે માટે એ સારું લૂંટું લીધું નહિ, કે ઘરે પૈસા પણ મોકલ્યા નહિ! મેં તમારા ઉપકારનો કેવો બદલો વાળ્યો! તમે મારા માટે આટલાટલાં દુઃખી થયાં, ને હું? મા, મને એમ થાય છે કે તારા બોળામાં માથું મૂકીને પેટ ભરીને રડી લઉં, અને પિતાની પાસે નાક ધલ્લો આંધીને તેમની કમા માલું.

મા, તારા આ લાનમૂલ્યા દોરને માશી આપીશ ને? ધણું ધણું લખવાનું મન થાય છે, પણ ધીરજ રહેતી નથી. ખરેખર મા, માખાપને કોથરીને કાંઈ પણ માલુસ મુખી ચર્ચ શકું નથી એ એકકસ!

લિ

આજસુધી તારાથી દૂર રહેલો છતાં તારો જન્મદિન

તા. ૬-૬-૬૯ થેરથી નીકળ્યો ત્યારે તે હું પૂજ્યું હતું, યાદ છે! તેનો ફેસલો પણ લખી નાખું છું. મા, ઈશુશ્રીથી મીનાને તારી પુત્રવધૂ બનાવ મારે તેમાં કંઈ વાંધો નથી. એક મહિના પછી હું ઘેર આવું છું. *

* મૂળ લેખક: દિ. સં. રસપાટ.

પત્રવ્યવહાર વખતે આપનો આહ્વાન નંબર અવશ્ય લખશે!

વિચિત્ર ઝઘડો

મંગનલાલ પડિયા

અ મારું ડોક્ટર મંડળ આને ધારા-સભામાં રજૂ થનારા 'છૂટાછેડાના ધારા'ની સમીક્ષા કરવા મંડી ગયું હતું. ડોક્ટર દનકમસાહેબને મત હતો કે, 'આજના ઉચ્છેદતાના જમાનામાં આ ધારા આપણી સુવાન પ્રેમને માટે વાનરના હાથમાં રમકકા જેવા બની રહેશે. ઇશ્વરે એ લોકો લગ્ન કરશે અને પછી ઇશ્વરે છૂટાછેડા લેશે.'

'પરંતુ હિન્દુ સમાજની સ્ત્રીમાં પિસાટી દળારો સ્ત્રીઓને માટે આશ્રય-સ્થાન જનરો એવું શું?' સામી તરફથી દલીલ આવી.

'કર્ષ સ્ત્રીઓની વાત કરો છો તમે?' ડોક્ટર દનકમસાહેબ વાલ્યો. 'જે સ્ત્રીઓની તમે વાત કરો છો એ કદી કાર્ટના ખારણી સહવાની છે? આપણી એ હિન્દુ સ્ત્રીઓ કાંતો કુખમાં સમજા કરશે ને કાંતો આપવાત કરશે, પણ જિંદગીનો લગાડો ગાવા કાર્ટ નહિ જાય એ નક્કી માનજો.'

'અને વળી છૂટાછેડા એમ કાંઈ સહેલાઈથી મળી જાય છે?' એક ત્રીજો અવાજ આવી. 'આ આપણા મિ નિવેદી જેવા વક્ત્રો દળાર જાતના સવાલો કરશે ત્યારે તો કેસ તૈયાર કરશે. અને તે છતાં જો નામનાર કાર્ટને 'વેલીડ પ્રાઉન્ડસ' (સળંગ કારણો) ન લાગે તો થયું. જાણો થાય અને છૂટાછેડા પણ ન મળે.'

'મંદીજીએ તો કહ્યું જ છે કે વક્ત્રો અને અવાજો જેટલી વધારે તેટલી સંસ્કૃતિ ઝાંઝી.' એક મંદીવાદી મિત્ર બોલ્યા.

'એમાં તો ભાઈ જાણે એવું કે કે કાપડો છે ત્યાં મુખી અદાલત પણ જોઈશે ને વક્ત્રો પણ જોઈશે. અને આ જાણતમાં મારો અભિપ્રાય તો એ છે કે કાંઈ ઉપાય ન હોય તેના કરતાં છૂટા પડવાનો આ ઉપાય ખોટો તો નથી જ.'

'પણ પછી તો દરેકાઈ બદાને છૂટા થવા ઉપર જ વાત આવેને?' એ દનકમસાહેબનો.

'એ વાત ખરી છે કે છૂટા થઈ શક-વાની સગવડ હોય તો નજીવી વાતમાં પણ સમીધાન કરવા તરફ મન જવાને બદલે તડ ને ફડ કરવા તરફ મન વિશેષ જાય.'

'એ તો નવું નવું હોય એટલે કે કાપડે નવો હોય ત્યાં મુખી, બાકી જે લોકો એકબીજાને આહતાં હોય એ થોડા છૂટાછેડા લેવા જવાના છે? અને ન આહતા હોય એ લે એમાં ગેરમાજબી પણ શું છે?' હિન્દુ સ્ત્રીઓની વતી દલીલ કરી હતી તે મિત્ર બોલ્યા.

'હં...' વક્ત્રી સાહેબ બોલ્યા. 'માફ કરજો પણ આપના પહેલા વાક્ય સામે મારો વિરોધ છે એકબીજાને આહતાં હોય અને તે પણ લગ્ન કર્યા પહેલાં કે લગ્નના શરૂઆતના વરસોમાં નહિ, પણ છૂટાછેડાની માગણી કરતી વખતે પણ, છતાં છૂટાછેડા છત્તનાર દંપતી પણ હોય છે.'

'જાને જ નહિ. ત્યાં પ્રેમ હોય ત્યાં છૂટા પડનારું અને જ શી રીતે?'

'તમે માનવા તૈયાર હો તો હું મારા વક્ત્રી તરીકેના અનુભવની એક વાત કહું.'

'માનવા તૈયાર હોઈએ કે ન હોઈએ; વાત સમજાવવા તો અગે તૈયાર જ હીએ.'

વક્ત્રી સાહેબે વાત ચર દરી:

એક ખ્રિસ્તી દંપતીની આ વાત છે. ખ્રિસ્તી કુટુંબ એટલે સ્નેહલગ્ન તો ખરું જ. પણ છૂટાછેડાના કિસ્સાઓમાં સ્નેહલગ્નના કિસ્સાઓ તો અમરમાન થયેલા. એટલે આ ભાઈએ પણ સ્નેહલગ્ન કર્યાં હતાં છતાં છૂટા-છેડાની એ દરખાસ્ત કરતો હતો. એમાં મને આશ્ચર્ય પમાડે એવું કંઈ હતું નહિ. અને છતાં જ્યારે એ વાત શાંતી ત્યારે હું આશ્ચર્ય

તો પામ્યો જ હતો કારણ એ બંનેને હું સારી રીતે ઓળખતો હતો.

બંનેના એકબીજા પ્રત્યેના રનેહથી હું વકેફ હતો. દિવસના ઝેટલા વધુ કલાક સાથે રહી સકાય તેટલા કલાક તેઓ એકબીજા સાથે જ રહેતા. તાજાં પરણેલાંઓ મારે આ વાત સમજી સકાય તેવી છે. પણ આ બંનેને તો પરવડે પણ પાંચ વરસ વીતી ચૂક્યાં હતાં. છતાં રગતામાં ચાલતાં પણ હાથમાં હાથ નાખીને જવાનું ચૂકતા નહિ. એક ટેબલ ઉપર સામસામી ખુરશીએ બેસવાનું ચડ્યું હોય તો એકબીજાને, ટેબલ નીચેથી, પણ દબાવવાનો આનંદ લેવાનું મૂકે નહિ. ઝાઝા માથુસો વચ્ચે પણ એ બે જાણુને તમે એકાદ બે મિનિટનું જ એકાંત આપ્યો તો ઈ એકાદ બે યુબન લપ્પે બે અને નહિ તો નવાં પ્રેમિકાની જેમ એકબીજાની આંખમાં આંખ તો પરાંવે જ. બંનેની ઉંમર પણ કંઈ નાની નહોતી. સોલોમન લગભગ ૩૩ વર્ષનો હતો અને શેલા ૩૦-૩૧

બીજી બધી રીતે બંને સમજુ અને સુદ્ધિ-શાળી હતાં.

ઝેટલે જ્યારે સોલોમને એક વેળા મને આવીને કહ્યું કે અસમાનતા વિષમતા-ન લગવાના કારણે તે છૂટાછેડા લેવા ઇચ્છે છે ત્યારે સામાન્ય રીતે આશ્ચર્ય ન પામનાર હું આશ્ચર્યમાં પડી ગયો.

‘અરે પણ હું તો ધારું છું કે તું અને તારી પત્ની એકબીજાને ખૂબ જ ચાહો છો.’

‘હા, પણ છતાં કંઈકાં બિચો થયો છે.’ તેણે કહ્યું.

‘શું તેણે કોઈ મિત્ર શોધ્યો છે ?’

‘ના ના.’

ત્યારે તો તું જ કોઈકની સાથે ફરવા લાગ્યો હોય.’

‘એવું પણ નથી. એના સિવાય બીજી કોઈની સામે મેં આંખ પણ માંડી નથી. ખરેખર અમે એકબીજાને ચાહતાં. હરેક

બાબતમાં અમારો એકમત થતો. પણ હવે દરેક બાબતમાં અમારા મત ઘુસા પડે છે. અને મતભેદમાંથી કંઈકાં બિચો થયો છે.’ તેણે કહ્યું, ‘કદાચ, કાલ ચવારે-બીડીને રેલા પોતે જ નિર્દયતાના કારણસર મારાથી છૂટી થવા ઇચ્છે. અમે હાથ ઉગામવા તુધી તો આગળ વધી ચૂક્યા છીએ.’

‘પણ એવું મૂળ શું છે ?’ મેં પૂછ્યું.

સોલોમનનું મોં પડી ગયું. આવે વખતે અગ્નિનો જવાબ આપવો ઘણો મુશ્કેલ બની જાય છે, કંઈ જનતનો એકરાર કરવો તેની ગમ-મથકમાં માથુસ પડી જાય છે. એનો અહ-કાર કેટલીક વાર વાતને વિકૃત રૂપે પણ મૂકે છે તે ત્યારે અમારું-વકીલોનું કામ સહેજ મુશ્કેલ બની જાય છે-કારણ બીજાની સીધી વાતોને કેમ વિકૃત રૂપે મૂકવી એ અમારું વકીલોનું કામ છે. છતાં અસીલની વિકૃત વાતને સીધી રીતે સમજતાં સહેજ વાર લાગે છે.

પણ પોતાના મનની ગમમથક શપતો સોલોમને મને જે વાત કરી એમાં ચિત્તિ વાત કહેવામાં તો ક્યાંય નહોતી-અને છતાં વિકૃતિ લાગે એવી આશ્ચર્યકારક એ હતી.

મેં તમને કહ્યું તો છે જ ને આ બંને જણાં એકબીજાને ખૂબ ચાહતાં. દિવસમાં પચાસવાર એકબીજા. પૂછતાં: ‘તું’ મને ચાહે છે ને ? તું ખરેખર મને ચાહે છે ?’ પ્રશ્ન એ. એ જ હોય. જવાબ પણ એ. એ જ હોય ‘અલબત્ત હું તને ચાહું છું-બિચરથી ચાહું છું.’ પણ દિવસમાં પચાસવાર એ જ સવાલ ને એ જ જવાબ સાંભળે ત્યારે જ એ બંનેને એનું પડવું. તમને જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે આ બંનેને અતિ પ્રિય પ્રશ્નોત્તરીમાંથી જ આ સમાપણ બીજી થઈ હતી.

એક દિવસ સોલોમને શેલાને એ જ માથુ-પ્રિય પ્રશ્ન પૂછ્યો અને શેલાએ જવાબ આપ્યો ‘અલબત્ત હું તને ચાહું છું, તું’ મને ચાહે છે તેથી વિરોધ.’

અને સોલોમન આ નવીન જવાબથી

વિચારમાં પડ્યો, પણ તરત તેણે કહ્યું:
'બહુ રહેલા, હું તને, તું મને આહે છે તેથી
ધણી વધુ આહું છું.'

રેલાએ કહ્યું: 'મરખ નબળા એ તો દેખીતું
જ છે કે હું તને, તું મને આહે છે તે કરતાં
ધણી ધણી વધારે આહું છું.'

સોલોમને કહ્યું: 'દેખીતું કેવી રીતે છે?'

રેલાએ જવાબ આપ્યો: 'મારી નજરે
દેખીતું છે, એટલે વળા.'

સોલોમને કહ્યું: 'તું સાવ મરખ જેવી
વાત કરે છે. હું તને આહું છું એથી વિરોધ
ધરતી પર કાઢી અને ચાલી શકાય જ નહિ.'

'પુરોની વાત જુદી છે. હું ત્રી છું અને
એથી ત્રી જે પોતાના મન અને પ્રાણથી આહે છે.'

'અને હું? કેવો પ્રાણ છું?'

'તું આખર તો પુરખ છે પુરોતું તો
એવું જ. ત્રી હશે પ્રખ કરતાં વધુ આહે છે.'

'પણ પુરો પુરો શું ફર નથી હોતો?'
સોલોમને કહ્યું. મારા ગ્રેમ ઉપર ધિયો નથી.
હું પણ મન અને પ્રાણથી આહું છું.'

'એ હશે. પણ હું તને આહું છું એટલું
તું મને ન જ આવી શકે.'

સોલોમન શ્રેષ્ઠે યર્ધ ગયો. રેલા પર યુક્તી
પહોંચી તેણે કહ્યું: 'પણ, હું કહું છું તે
સંભળ કોઈ પણ પુરો કોઈ પણ અને આજ
સુધી ચાલી છે તેનાથી ધણી ધણી વધુ હું તને
આહું છું. આ વાત તારે માનવી જ પડશે!'

'પુરખનો અહંભાવ તો આમાં જ સ્પષ્ટ
દેખાઈ આવે છે. રેલાએ જવાબ આપ્યો.
'તને લાગે છે કે તારા ચિરાય કોઈ કોઈને
આહું જ નહિ હોય. તું એક જ સ્નેહ કરી
શકે છે? રોખીની પણ હદ હોય છે!'

'તું તો હવે હદ કરે છે. તું જાણે છે
કે હું તને આહું છું. છતાં તું કબૂલ કરતી
નથી. આ જુદાઈ નથી, તો શું છે?' સોલો-
મન તાકુક્યો.

રેલા પાસે પાણીથી બરેલો એક વાસ

પાકો હતો. ખિન્નને એણે સોલોમનના મોઢા
ઉપર એના કાલકે મારી. સોલોમન ખિન્ન
ગયો અને એણે રેલાને તમાચો બેચી કાઢ્યો.
રેલાએ પગથી જવાબ વાળ્યો. ને જાનેએ
ધમાચકડી મચાવી મૂકી. સોલોમન કરતાં રેલા
જખરી હતી. એ એની છાતી પર ચડી બેઠી
અને બોલી: 'કબૂલ કર કે હું તને, તું મને
આહે છે તેના કરતાં વધું આહું છું.'

'ના હું જ તને વધુ આહું છું. એટલે
જ તારી આ નેહુકમી સહન કરી લઉં છું.
તને છાત્ર ન યાવ તે માટે મૂંગા મૂંગા માર
ખાઈ લઉં છું.'

જસ આમ આ બંનેના અંધકારની શરૂ-
આત થઈ, ને પરિણામે સોલોમનને મારી
પાસે આવવું પડ્યું. રેલાને પેતુ કબૂલ કરા-
વવાનું જ ધેણું લાગ્યું હતું અને સોલોમન એક
'જુદાઈ' કબૂલ કરવા માગતો ન હતો.
રેલા પોતાની લીધેલી વાત પડતી મૂકવા માગતી
નહોતી. ને અંધકાર થયા વગર રહેતો નહોતો.

'મને બધ છે કે હવે અમે સાથે રહેવા
માગીએ તો પણ રહી શકીએ એમ નથી.
જો કે અલખત હું એને ખૂબ જ આહું છું.'
સોલોમને મને વાત પૂરી કરતાં કહ્યું.

જસ આટલી જ વાત હતી. કાણુ જોને
વધુ આહે છે એમાંથી શરૂ થયેલું આ કહણીત
નાટક આગળ વધીને તેમની બંનેની હરેક
વાતને અંધકાર ફરતી નાખતું હથિયાર બની
ગયું. આખર તેમને છૂટાછેડા લેવા જ પડ્યા.
હું સોલોમન વતી કેસ કાઢવ કરું તે પહેલાં
તો રેલાએ એના વચીવ મારફત નિર્દયતાના
અરથસર કેસ કાઢવ કરાવી લીધેલો અને
કોર્ટે પણ રેલાના પુરાવાઓ કબૂલ રાખી
છૂટાછેડા આપ્યા.

'વચીવ સાહેમે વાત પૂરી કરી. અમે બધા
પ્રાણસના વિચાર અને વર્તનની વિચિત્રતાઓનો
વિચાર કરવામાં કાઢપણુ જતનેનો પ્રતિપ્રશ્ન
કરવાનું મૂકી મૂંગા ચર્ચ રહ્યા. [સંચિત

તો પામ્યો જ હતો કારણ એ બંનેને હું સારી રીતે ઓળખતો હતો.

બંનેના એકબીજા પ્રત્યેના રોહથી હું વકેદ હતો. દિવસના જેટલા વધુ કલાક સાથે રહી શકાય તેટલા કલાક તેઓ એકબીજા સાથે જ રહેતા. તાજાં પરબોમાં આ વાત સમજી શકાય તેવી છે. પણ આ બંનેને તો પરબો પણ પાંચ વરસ પીતી ચૂક્યા હતા. છતાં રૂતામાં ચાલતાં પણ હાથમાં હાથ નાખીને જવાનું ચૂકતા નહિ. એક રેણલ ઉપર સામસામી ખુરશીએ બેસવાનું થયું હોય તો એકબીજાને, રેણલ નીચેથી, પગ દબાવવાનો આનંદ લેવાનું જુએ નહિ. ઝાઝા માણસો વચ્ચે પણ એ બે જણુતે તમે એકાદ બે મિનિટનું જ એકાંત આપો તો કાં એકાદ જુબન લઇ લે અને નહિ તો નવાં પ્રેમિકાની જેમ એકબીજાની આંખમાં આંખ તો પરાંવે જ. બંનેની ઉંમર પણ કાંઈ નાની નહોતી. સોલોમન લગભગ ૩૩ વર્ષનો હતો અને શેલા ૩૦-૩૧.

બીજી બધી રીતે બંને સમજી અને શુદ્ધિ-ચાળા હતાં

એટલે જ્યારે સોલોમને એક વેળા મને આવીરે કહ્યું કે અસમાનતા ત્રિપક્ષના ન લખવાના કારણે તે છૂટાછેડા લેવા પડે છે ત્યારે સામાન્ય રીતે આશ્ચર્ય ન પામનાર હું આશ્ચર્યમાં પડી ગયો.

‘અંરે પણ હું તો ધારું છું કે તું અને તારી પત્ની એકબીજાને ખૂબ જ આહો છે.’

‘હા, પણ છતાં ઝગડો બિન થયો છે.’ તેણે કહ્યું.

‘શું તેણે કોઈ મિત્ર શોધ્યો છે?’

‘ના ના.’

ત્યારે તો હું જ કોઈકની સાથે ફરવા લાગ્યો હાથે.

‘એવું પણ નથી. એના સિવાય બીજી કોઈની સામે મેં આંખ પણ માંડી નથી. ખરેખર અમે એકબીજાને આહતાં. દરેક

બાળતર્માં અમારો એકમત થતો પણ હવે દરેક બાળતર્માં અમારા મત જુદા પડે છે. અને મતભેદમાંથી ઝગડો બિન થયો છે.’ તેણે કહ્યું, ‘કદાચ, કાલ સવારે બીડીને શેલા પોતે જ નિર્દયતાના કારણસર મારાથી છૂટી ચવા છડે. અમે હાથ ઉગામવા સુધી તો આજળ વધી ચૂક્યા છીએ.’

‘પણ એનું મૂળ શું છે?’ મેં પૂછ્યું.

સોલોમનનું મોં પડી ગયું. આવે વખતે પ્રશ્નો જવાબ આપવો ઘણો મુશ્કેલ બની જાય છે. કઈ ભતનો એકરાર કરવો તેની ગમ-મથકમાં માણસ પડી જાય છે. એને. અહીં કાર કેટલીક વાર વાતને વિફળ રૂપે પણ મૂકે છે ને ત્યારે અમારું-વજીલાનું કામ સહેજ મુશ્કેલ બની જાય છે-કારણ બીજાની સીધી વાતોને કેમ વિફળ રૂપે મૂકવી એ અમારું વજીલાનું કામ છે. છતાં અસીલની વિફળ વાતને સીધી રીતે સમજતાં સહેજ વાર લાગે છે.

પણ ચેતાના મનની ગમમથક યમતાં સોલોમને મને જે વાત કરી એમાં વિફળિ વાત કહેવામાં તો ક્યાં નહોતી-અને છતાં વિફળિ લાગે એવી આશ્ચર્યકારક એ હતી.

મેં તમતે કહ્યું તો છે જ કે આ બંને જણાં એકબીજાને ખૂબ આહતાં. દિવસમાં પચાસવાર એકબીજા. પૂછનાં: ‘તું મને આહે છે તે? તું ખરેખર મને આહે છે?’ પ્રશ્ન એ ત એ જ હોય. જવાબ પણ એ. એ જ હોય ‘અલ-ખત હું તને આહું છું-જિમરથી આહું છું.’ પણ દિવસમાં પચાસવાર એ જ સવાલ ને એ જ જવાબ સાંભળે ત્યારે જ એ બંનેને એન પડતું. તમતે જણીને આશ્ચર્ય થશે કે આ બંનેને અતિ પ્રિય પ્રશ્નોત્તરીમાંથી જ આ સમાચર્ય બિન થઈ હતી.

એક દિવસ સોલોમને શેલાતે એ જ પ્રાણ-પ્રિય પ્રશ્ન પૂછ્યો અને શેલાએ જવાબ આપ્યો: ‘અલખત હું તને આહું છું, તું મને આહે છે તેથી વિરોધ.’

અતે સોલોમન આ નવીન જવાબથી

વિચારમાં પડ્યો, પણ તરત તેણે કહ્યું:
'બહે સ્ત્રી, હું તને, તું મને ચાહે છે તેથી
ધણી વધુ ચાહું છું.'

સ્ત્રીએ કહ્યું: 'મૂરખ ન બન, એ તો દેખીતું
જ છે કે હું તને, તું મને ચાહે છે તે કરતાં
ધણી ધણી વધારે ચાહું છું.'

સોલોમને કહ્યું: 'દેખીતું કેવી રીતે છે ?'

સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો: 'મારી નજરે
દેખીતું છે, એટલે વળા.'

સોલોમને કહ્યું: 'તું સાવ ચરખ જેવી
વાત કરે છે. હું તને ચાહું છું એથી વિશેષ
ધરતી પર કોઈ અને ચાહી શકાય જ નહિ.'

'પુરુષોની વાત જુદી છે. હું આ છું અને
એવી આ જ પોતાના મન અને પ્રાણથી ચાહે છે.'

'અને હું ? કેવો માણસ છું ?'

'તું આખર તો પુરુષ છે પુરુષોનું તો
એતું જ, ત્રી હમેશા પુરુષ કરતાં વધુ ચાહે છે.'

'પણ પુરુષે પુરુષે શું ફેર નથી હોતો ?'
સોલોમને કહ્યું: 'મારા ગ્રેમ ઉપર જીવો નથી.
હું પણ મન અને પ્રાણથી ચાહું છું.'

'એ હશે. પણ હું તને ચાહું છું એટલું
તું મને ન જ ચાહી શકે.'

સોલોમને શરૂ થઈ ગયો. ટેન્ક ૫૨ મુઠ્ઠી
પગડી તેણે કહ્યું: 'પણ, હું કહું છું તે
સાંભળ કોઈ પણ પુરુષ કોઈ પણ સ્ત્રીને આજ
સુધી ચાહી છે તેનાથી ધણી ધણી વધુ હું તને
ચાહું છું. આ વાત તારે માનવી જ પડશે !'

'પુરુષનો અહંભાવ તો આમાં જ સ્પષ્ટ
દેખાઈ આવે છે.' સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો.
'તને લાગે છે કે તારા સિવાય કોઈ કોઈને
ચાહવું જ નહિ હોય. તું એક જ સ્ત્રી કરી
શકે છે ! શખીની પણ હવે હોય છે !'

'તું તો હવે હવે કરે છે. તું જાણે છે
કે હું તને ચાહું છું. છતાં તું કબૂલ કરતી
નથી. આ જુદાઈ નથી, તો શું છે ?' સોલો-
મન તાણ્યો.

સ્ત્રી પાસે પાણીથી લારણે એક બ્લાસ

પડ્યો હતો. ખિખરને એણે સોલોમનના મોઢા
ઉપર એની ઝાલક મારી. સોલોમન ખિખર
ખેલે અને એણે સ્ત્રીને તમાચો ખેંચી માર્યો.
સ્ત્રીએ પગથી જવાબ આપ્યો. ને બંનેએ
ધમાચકડી મચાવી મૂકી. સોલોમન કરતાં સ્ત્રી
જીવંતી હતી. એ એની છાતી પર ચડી બેઠી
અને બોલી: 'કબૂલ કર કે હું તને, તું મને
ચાહે છે તેના કરતાં વધું ચાહું છું.'

'ના હું જ તને વધુ ચાહું છું. એટલે
જ તારી આ બેઠકની સહન કરી શકું છું.
તને ક્ષમ ન થાય તે માટે મૂંગા મૂંગા માર
ખાઈ લઉં છું.'

બસ આમ આ બંનેના મધ્યમાં શરૂ
આત થઈ, ને પરિણામે સોલોમનને મારી
પાસે આવવું પડ્યું. સ્ત્રીને પેલું કબૂલ કરા-
વવાનું જ પેલું લાગ્યું હતું અને સોલોમન એક
'બુદ્ધાણું' કબૂલ કરવા માગતો ન હતો.
સ્ત્રી પોતાની લીધેલી વાત પડતી મૂકવા માગતી
નહોતી. ને અંધારે થયા વગર રહેતો નહોતો.

'મને ભય છે કે હવે અમે સાથે રહેવા
માગીએ તો પણ રહી શકીએ એમ નથી.
જે કે અશબ્દ હું એને ખૂબ જ ચાહું છું.'
સોલોમને મને વાત પૂરી કરતાં કહ્યું.

બસ આટલી જ વાત હતી. કોણ કેને
વધુ ચાહે છે એમાંથી શરૂ થયેલું આ કબૂલિત
નાટક આગળ વધીને તેમની બંનેની હરેક
વાતને અંધારામાં ફેરવી નાંખતું હથિયાર બની
ગયું. આખરે તેમને છૂટાછેડ લેવા જ પડ્યા.
હું સોલોમન વતી કેસ દાખલ કરું તે પહેલાં,
તો સ્ત્રીએ એના વજીલ મારફત નિર્દયતાના
કારણસર કેસ દાખલ કરાવી દીધો અને
કોર્ટે પણ સ્ત્રીના પુરાવાઓ કબૂલ રાખી
છૂટાછેડ આપ્યા.

'વજીલ સાહેબે વાત પૂરી કરી. અમે બધા
માણસના વિચાર અને વર્તનની વિચિત્રતાઓનો
વિચાર કરવામાં કોઈપણ નતનો પ્રતિપક્ષ
કરવાનું બૂલી મૂંગા થઈ રહ્યા. [સંમિત

બાળ-બુદ્ધિ-તેજ

વધારનાર

ઝંડુ

અયુવન પ્રાપ્તિ

આ યુ વૈ દ નું

અનુપમ ઔષધ

વૃદ્ધ-યુવાન

બાળક

સૌ કોઈ

આજથી જ અજમાવો

જીવનમાં:—

અતિ આવશ્યક

સ્વાસ્થ્ય

પૌષ્ટિક-ખોરાક

એ જ

જીવન

વ

ન

હીલાં આંખનાં સાથે બીજાં
પાચક અને લોહી વધારનાર
ઔષધો મેળવી બનાવેલ

||

સાધારણ નબળાઈમાં અને મગજની
નબળાઈમાં સંગીન કામ આપનાર
સાત્વિક ઉપાય

: મળવાનું મેમ્બર :

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિમિટેડ

સાદીયા મહાજનવાડી, કાલગાદિવી મુંબઈ-૨

ભીમના દોડા

૨ લાખાગ્રહ

આધવજી, પૃથ્વ

પાં ડવો રાજ્યનો અરધો ભાગ લઈ ગયા તેથી કોરવો થયું હુઝી રહેવા લાગ્યા તેમને માટે આ મરણતોલ કટકો હતો અને તેથી તેઓ ઠાઈ પણ લોગે ગએલું રાજ્ય પાછું મેળવવાના ઉપાય શોધવા લાગ્યા. પાંડવોએ પ્રજાની આહવા મેળવી હતી, એટલે આજો પ્રજાસમુદ્ધ પાંડવોને પક્ષે હતો, ઉપશંત તેઓ બહાદુર, સાહસિક અને યુદ્ધ વિદ્યામાં પારંગત હતા એટલે ખુદા યુદ્ધમાં કોરવો ક્ષાવે તેમ હતા જ નહિ. અને છતાં ગએલું રાજ્ય પાછું મેળવી લેવાનો હોશ છાડી શકતા ન હતા.

ભાણેજીએ અર્ધું રાજ્ય શુભાવ્યું તેથી મામા શકુનીની તો ઊંચ બિડી ગઈ હતી. શતને દિવસ રાજ્ય પાછું મેળવવાની યોજના શકુની વિચાર્યો કરતા હતો પરંતુ બરાબર ઘડ બેસતી ન હતી. આ વખતે તો એવી યોજના ઘડવી કે આખાંડ કામ થઈ જાય અને થએલ નુકસાન વ્યાજ સહિત પાછું મળી જાય.

એક દિવસ રાત્રે શકુની પધારીમાં પડ્યો, પડ્યો આબોહતો હતો અને જીવનના પાછલા પ્રસંગો યાદ કરતો હતો તેવામાં પોતાનો દિલોબ્ધન દોરત પુલોચન યાદ આવ્યો. મિત્રના સ્મરણ સાથે જ લેખું તંજ થયું અને ભાણેજીના લાભની યોજનાના તાલુવાણો ગુંથાવા લાગ્યા. આખરે ઝીણામાં ઝીણી વિગત સહિત આખી યોજના મગજમાં

તૈયાર થઈ ગઈ. શતના બાર વાગવાનો સમય થયો હતો. અત્યારનો સમય કોંઈવાનો ગણાય છતાં કોંઈવાનું છોડીને મામા દુર્યોધનને મહેલે જાપડ્યા. દુર્યોધનને જગાડીને પોતાની યોજના સમજાવી.

મામાનું કહેવું સાંભળીને દુર્યોધન તો ખુશીખુશી થઈ ગયો અને અંતરમાં મામાની ભુદિ તરફ માન થયું અને તેના તરફનો પૂજ્ય ભાવ જોર વધી ગયો. તે જ વખતે ચંડાળ ચોંકડીની અસાધારણ એક બોલાવવામાં આવી.

સો આવી પહોંચ્યા પછી મામાએ નીચે પ્રમાણે ઠરખાસ્ત મૂકી અને સૌનો અભિપ્રાય માગ્યો.

‘નજીકના જંગલમાં પુલોચન નામનો મારો એક મિત્ર રહે છે. તે મેલી વિદ્યાનો ઉપાસક છે. તેનામાં ઘણી ઘણી મંત્ર શીક્ષા છે. જો આ મિત્રને સમજાવીને અહીં લાવીએ અને પાંડવો તથા કુન્તાનો નાશ કરવાનું કામ તેને સોંપીએ તો બની શકે તમ છે. પરંતુ બહલા તરીકે તેને ખુશો ચાપ તેટલું ધન અથવા રાજભાગ આપવો જોઈએ. તમે સો સંમત થતા હો તો હું તેની પાસે રૂબરૂ જઈને આપણા સાના વતી વાત કરી જઈશ.’

મામાની ઠરખાસ્ત સૌને ગમી ગઈ અને સૌએ સંમતિ આપી.

ખીજે દિવસે પહેલી સવારે ઠાઈ ન બાણે તેમ શકુનીનો રથ જંગલને રસ્તે પડ્યો. બપોરને વખતે પુલોચનનો ઝૂંપડી નજીક આવીને રથ બિલો રહ્યો.

આ વખતે પુલોચન ઝૂંપડીની નજીક જાડને છાંયે મૃમચર્મ ઉપર બેસીને કાંઈક સ્વાધના કરી રહ્યો હતો. પાસે જ અગ્નિ સ્વજનતો હતો. બલિદાન માટે લોહી માંસ બરેલી માણસની ખોપરી પડી હતી. રથ અટક્યોને ઉઠી આહુતિ પૂરી થઈ. પુલોચન છીટીને મહેમાનને લેવા સામે આવ્યો. શું એના ત્રિદારઃ માણસને કાચો ને કાચો ખાઈ જાય એવો અઘોરી આવો ભેઈ લો. માથે જટાભુટ વાળ, કાઠી અને મૂછના વાળનાં દોરડાં વણાઈને આમ તેમ જીડતાં હતાં, ચરીર ઉપર લંગોટી લિવાય બીજું વસ્ત્ર ન મળે. મેલના થર ભેટાં વરસે બે વરસે એકાઠ વખત ચરીરને પાણી જડતું હશે એમ લાગે. કાતણ તો જન્મ ધરીને કોઈ દિવસ નહિ ક્યું હોય. ચરીરમાંથી એવી અંધ આવતી હતી કે નાક દાળીને પછુ આડું ન ઉતરાય.

ઘણે વર્ષે મામાને ભેઈને મિત્ર તો બેલમાં આવી ગયો. જટપટ દોહીને મામાને ભેટી પડ્યો. મામા પછુ નસીબદાર કે આવા મિત્રને ભેટવાનું મળ્યું. જેને ભેટાં જ સૂગ ભઠે એવાની પાસે બેસવું પડ્યું એ પછુ નસીબની બહી-હારી જ ગણાય ને ! અથવા તો કહ્યું છે ને કે 'ગરજે અધેકાને કાંકો કહેવો પટે !

પછી તો મામાએ મિત્રને બધી વાત માંઠીને કહી. અને જો કામ પાર પડે તો હસ્તિનાપુરના રાજ્યનો બે આગી ભાગ આપવાની લાલચ આપી.

પુલોચન તો મિત્રની વાત સંભળીને રાજ થયો. શકુનીએ બતાવેલ કામ કરવું જો તો તેને માટે રમત વાત હતી. ગમે

તેવું ફર કામ કરવામાં તેવું ફવાડું થ ફરકે તેમ ન હતું. ઉપરાંત તેની પાસે જીડતાં પક્ષી પાટે તેવી મંત્રવિદ્યા હતી. વાત સાંભળતાં પુલોચન કબૂલ થયો.

ચોડીવાર વિસામો લઈને મામાનો રથ પુલોચનને લઈને રાજધાની તરફ છિપડ્યો. અલબત્ત પુલોચનનો જંગલી વેશ કાઢાવીને મામાએ તેને ચહેરી પોચાક પહેરાવ્યો હતો. છતાં માથાની જટા અને કાઠી ચાલી કરતાં હતાં કે બાઈસાહેબ કોણ છે !

મોઢી રાત્રે રથ રાજધાનીમાં કાબલ થયો. દુર્યોધન વગેરે મહેમાનની રાહ ભેટા બેઠા હતા. રથ રાજમહેલમાં આવ્યો કે તરત જ સ્વાગત માટે ચંદાળ ચોક-હીના સ્વયે સામે ગયા અને સ્વારીને રાજ અતિથિગૃહમાં ઉતારી.

રાજના મહેમાન યથા પછી શી ખામી હોય ! મહેમાનનો રસ્તાનો થાક ઉતારવા અને નહાવા માટે ગરમ પાણી આંબું-ચરીરે ચોળવા માટે સુખંધી તેલ અને અત્તર આવ્યાં. આમ અછો અછો વાનાં યથા માંજ્યાં. મહેમાન તો મનમાં મલકાવા માંજ્યા બાજુ કે વગર કામ કરે આજથી જ બે આની રાજ્યના ધણી થઈ ગયા હોયની !

વાણુપાણીથી પરવાર્યા પછી ચંદાળ ચોકડી અને પુલોચન એકઠા મળ્યા, અને પાંડવોને મારી નાખવા માટેનું કાવતરું વિચારવા લાગ્યા. પુલોચનને એવી યોજના મૂકી કે યાત્રાને બહાને કે પછી બીજી કોઈ પછુ રીતે પાંડવોને ફોસલાવી પટાવીને ગંગા કાંઠે હું ખાંધી આપું તે મહેલમાં ઉતારો આપવો. આ મહેલ હું

મંત્રના બળથી એવો બતાવીશ કે પાંચ મિનિટમાં પાંડવો બળીને ખાખ થઈ જશે. આજથી બારાબર મહિને દિવસે મહેલ તૈયાર થઈ જશે. મહેલ બાંધવા માટે મારી મદદમાં થોડા માણસો મોકલશે આ માણસો આખા દિવસમાં જેટલો બારો તૈયાર કરશે તેટલો ગારો રાત્રે મકાન બાંધવામાં વપરાશે. ચોક્કસ ઉપર લીલા-વટથી વિચારણા થઈ ગઈ અને છેલ્લે મામાની સમતિરૂપ મહાર લાખી ગઈ એટલે સૌ વિખેરાયા.

બીજે દિવસે વિદુરજીને આ કાવ-તરાની શંકા આવી. તપાસ કરતાં વાત સાચી કરી. હવે શું થાય? વિચાર કરતાં વિદુરને લાગ્યું કે ગમે તે રીતે પાંડવોને બચાવવાનો ઉપાય કરવો જોઈએ.

‘આમ તો વિદુર કૌરવોના પક્ષમાં હતા પરંતુ પાંડવો તરફ મમતા રાખે છે એમ જાણીને કૌરવો તેનો વિશ્વાસ ન કરતા. પરંતુ આ ‘કાવતર’ નિષ્કળ કરતું હોય તો તેણે કૌરવો સાથે જળી જવું જોઈએ અને તેઓનો વિશ્વાસ મેળવી ને વિગતો બત્તીને પાંડવોને માર્હિતમાર કરવા અને બને તો તેમને બચાવી લેવાનો ઉપાય કરવો આમ નિર્ણય કરીને વિદુર મામાને મળ્યા અને સુક્તિપ્રયુક્તિ કરીને મામાને વિશ્વાસમાં લઈ લીધા. કાવતરાની વાત જાણી લીધી અને તેમાં જ્યાં જ્યાં બૂઝ રહી જતી હતી તે બતાવી તેણે મામાનો વિદુર ઉપરનો વિશ્વાસ પાકો થયો. શત્રુનીનો વિશ્વાસ મેળવ્યો એટલે વિદુરનું કામ સહેલું થઈ ગયું પછી તો પુલોચન સાથે મદદનીશ તરીકે વિદુરને મોકલવામાં આવ્યા.

બન્ને જણા કોઈ ન જાણે તેમ રાતમાં જ બહાર નીકળી ગયા. મંગાને કઠિ એકાંત સ્થળ જોઈને પુલોચને જગ્યા પસંદ કરી. ચોક્કસ પ્રમાણે મકાનનો નકશો આંકવાનું અને પાયાનું ઝોઢાણ-કામ કરાવવાનું કામ વિદુરને સોંપીને પોતે જંગલમાં મંત્રની સાધના કરવા ચાલી નીકળ્યો.

વિદુરજીએ આસપાસથી માણસો એકઠા કરી કામ શરૂ કરાવ્યું અને પુલોચનની સૂચના અનુસાર ગારો તૈયાર રખાવ્યો.

થોડી રાત્રે પુલોચન આવ્યો. આખા દિવસનો બૂખરો હતો એટલે પહેલાં તો જરૂરો અને જમી પરવારીને સોના સૂતા પછી તેણે મંત્રપ્રયોગ શરૂ કર્યો. મોઢામાં સ્વજગતું છાણું અને માથા ઉપર પાણી વારેલો કોરો ઘડો લઈ એક પગે ઊભા રહીને હાઠકાના પારાની માળા દેશવા માંડ્યો. આવી રીતે સાતે માળા પૂરી કરીને તે મકાન માટે તૈયાર કરેલ ગારો પાસે આવ્યો અને ઘડાનું મંત્રેલું પાણી ગારો ઉપર છાંટ્યું. પાણી છાંટતાં જ ગારો અદૃશ્ય થઈ ગયો અને પાયા પુરાઈ ગયા. આ પ્રમાણે દરેક રાત્રે મકાન ચણાવા માંડ્યું. દિવસે જેટલો ગારો થાય તેટલાનું રાત્રે મકાન બાંધવા માંડ્યું.

સાથે સાથે વિદુરજીએ પણ પાંડવોને બચાવી લેવાનો માર્ગ શોધી કાઢ્યો. કામ કરનારા મજૂરોને સમજાવીને અને પૈસા આપીને પાંડવોના પક્ષમાં લઈ લીધા અને વાત ખાનગી રાખવાનું વચન લઈને મહેલની નીચે લોપરું ઝોડવાનું કામ શરૂ

કરાચી. લોંચરું ગાળતાં એટલી માટી થાય તેટલો જ ગારો તૈયાર કરવાનું નક્કી કર્યું. જેથી લોંચરું અને મહાન એકી સાથે તૈયાર થાય.

હવે લોંચરું ગાળી રાત્રે લોંચવાનું મોડું મોટી ચિલાથી બંધ કરી દેવામાં આવતું અને ચિલા ઉપર માટી પાથરી દેવામાં આવતી જેથી પુલોચનને બહાર ન પડે. આમ લોંચરું અને મહેલ એકી સાથે તેમાર યજ્ઞ ગયાં. લોંચરાનું બીજું દાર મહેલથી ફર ગંગાને કાંઠે ઊધરતું હતું. અહીં પણ એક માટી ચિલા લાંકાને દાર કાચું બંધ રાખ્યું હતું.

આટલું કામ થયા પછી વિદુરે માણસોને રજા આપી અને ફરી વખત લોચવાની વાત ખાનગી રાખવાનું યાદ આપ્યું. લોંચરાના બહારનો છેડો ન્યાં નીકળતા હતો ત્યાં એક વૃદ્ધ માછીમારને હોહી આપીને રાખ્યો અને સુસના કરી કે કોઈવાર છ જણા બગેલાંબગેલાં લોંચરામાંથી આવે તો તમને હોહીમાં બેસારીને સાથે પાર લઇ જાજે અને આ સોનાની રત્નજડત વીટી અને છ ભેડી કપડાં આપજે. એમ કહીને કપડાં તથા વીટી તેને આપી રાખ્યાં. માણસ વિદુરનો જૂનો જોળખીતો અને ખૂબ જ વિશ્વાસુ હતો એટલે નિમિત્ત થઈને વિદુર પુલોચનની રજા લઈને હસ્તિનાપુર ગયા.

પાંડવોને સમજાવીને પુલોચને બાંધેલ લાખાગૂંદમાં લાવવાનું કામ આકરું હતું. કારણ કે કોરવો ઉપર પાંડવોને જરા પણ વિશ્વાસ ન હતો. છતાં પણ કોઈપણ રીતે આ કામ કર્યાં સિવાય છૂટકો ન હતો. દુર્યોધને આ કામ કરવાનું બીડું હાથે અને ઈન્દ્રપ્રસ્થ પહોંચ્યો.

જૂના વખતના રાજપુરુષો હાલના સિનેમાના ખેલાડીઓની જેમ મોઢા ઉપર ધારેલા ભાવ લાવી શકતા. દુર્યોધન પણ તે વખતનો મહાન રાજપુરુષ હતો એટલે તેનામાં સહેજે આવી કળા હતી. રાજ-મહેલના યોગાનમાં પહોંચતાં જ તેણે મોઢા ઉપર દીનભાવ ધારણ કર્યો, માથે સળગતી સગડી અને દંતે ખડનું તરણ લીધું. આંખમાંથી હડહડ આંસુ પાડતો કુન્તા માતા પાસે પહોંચ્યો.

દુર્યોધનનો આવો વેશ જોઈને માતા અને નવાઈ લાગી. તેણે દુર્યોધનને માથેથી ભાર ઉતારી લીધો અને આશ્વાસન આપી પાસે બેસાર્યો. -પરંતુ દુર્યોધનનું હૈયું હાથ ન રહ્યું. મુઠકે મુઠકે રડવા લાગ્યો. કરમિયાન બીમ સિવાય બધા ભાઈઓ પણ આવી પહોંચ્યા. અને યોડીવારે બધાએ મળી. દુર્યોધનને શાંત પાડ્યો અને આવી રીતે અચાનક આવધાનું કારણ પૂછ્યું.

‘ ધણી વખતથી આપ સોની પાસે આવી મનનો ઉભરો કાલવવાનો વિચાર કરતો હતો. પરંતુ છેલ્લા પ્રસંગ પછી મારો યજ્ઞ ભારે યજ્ઞ ગયો હતો. તમને સાચું નહિ લાગે પરંતુ મારા મનમાં પશ્ચાત્તાપ રૂપી અગ્નિ લાંબક બળી રહ્યો છે. મારી રેવડનાં મેઘાં સાંભળું છું ત્યારે બળતામાં થી હોઆય છે. ધણીવાર તો આમાંથી છૂટવા આપધાત કરવાનું

* મહાભારત મુજબ હાલ પૂર્વે અને પશ્ચિમે સામિત કરવા માટે માથે બળતી સગડી અને દંતે તરણ લેવાનો રિવાજ હતો. મોટા ચમરગંધીને પણ આમ કરવું પડતું (૧૫ પુરાણ ૪૩૧ પૃષ્ઠા)

મન ધર્મ આવે છે. રાત્રે ઊંઘ નથી આવતી, દિવસે ક્યાંય ચેન નથી પડતું. દુઃકમાં કહું તો મને જીવન અકારું થઈ પડ્યું છે. જહુ વિચારને ચતે કાલે નક્કી કર્યું કે ચાલ કાકીમા પાસે જઈ અને મનની વાત કરી કોઠો ખાલી કરી આવું.' દુર્યોધને વાતની પ્રસ્તાવના કરી.

‘ભલે આવ્યો ભાઈ. અહીં પણ તારું જ ઘર છે. અને તમે સૌ ભાઈઓ છો. હાંમે માર્યા પાણી જુઠાં ન પડે. તું તારે ખુશીથી અહીં તને ગમે ત્યાં સુધી રહે અને સૌ ભાઈઓ હળીમળીને આનંદ કરે.’

‘આપની વાત જરાબર છે. આપના અને મારા ભાઈઓના મનમાં લેઠ ભાવ નહિ હોય પરંતુ લોકમત ન કરે ત્યાં સુધી મને સંતોષ થાય તેમ નથી.’

‘દુઃખનું જોસક હઠાડા. વખત જતાં તારું મન પણ ચાલત ચશે અને ધીમે ધીમે લોકમત પણ બદલાયે.’

‘ના માણ, જે વાત મારે ગળે ઊતરતી નથી. જે તો ત્યારે બને કે જ્યારે આપણા સંબંધો કોઠો પ્રત્યક્ષ જુએ.’

‘તારું કહેવું જરાબર છે. જો ને તું અહીં આવ્યો તો લોકો જાણે છે. કોઈવાર અમે પણ તારે ત્યાં આવશું. આમ આપણી અવજવર વધશે એટલે લોકો એની મેળે સમજે જશે કે આપણામાં લેઠભાવ નથી.’

‘એમ લાંબી નજરે જોવા કરતાં એવું ન જાની શકે કે લોકોને તાત્કાલિક ખબર પડી ભાવ કે હવે આપણી વચ્ચે કશું જ મનદુઃખ નથી.’

‘મારી કલ્પનામાં તો એવું કંઈ આવતું નથી. તને કંઈ સૂઝતું હોય તો કહે.’

‘આપને સૌને ઠીક લાગે તો આપણે મૌ જનમાં નીકળીએ, પંદરેક દિવસમાં હું જાંધી તૈયારી કરીને ખગર આપું ત્યારે આપ અહીંથી મારે ત્યાં આવો. હસ્તિનાપુર અમારી સાથે બેત્રણ દિવસ રહો અને ત્યાર પછી સારું સુહૃત્ લોઈને આપણે સૌ સાથે મળીને ચારે વધામની યાત્રા કરી આવીએ. આમ કરવાથી આપણા સર્ગાસંબંધી અને પ્રજા સૌને આપણા સંબંધોની જાણ થશે અને લોકમત કેળવાયે.’ દુર્યોધને જરાબર લાગ લોઈને કુકરી આંટી.

શુદ્ધિર અને ભાઈઓને પણ વાત ગમી ગઈ. છેવટે સૌ મંજૂર થયા.

વાત પૂરી થઈ અને બીમસેન બહારથી આવ્યો. દુર્યોધનને લોઈને તેને આશ્ચર્ય થયું. અરે હંસતી વચ્ચે આ કાગડો ક્યાંથી? નક્કી કંઈક ઊંધુંયતું થવાનું.

દરમિયાન જમવાના વખત થયો એટલે સૌ જમવા ઊભા થયા. પરંતુ બીમસેન મન હવે જમવા તરફ ન રહ્યું. તેને તો દુર્યોધનને જોતાં જ કંઈક કાવતરાનો વહેમ પડ્યો હતો. તેથી અને દુર્યોધનની સાથે એટલી જમવાનો ઈચ્છા ન હતી એટલે સૌને જવા હઈને ‘મારે થોડું કામ છે તેથી પાછળથી જમી લઉંશ’ એવું બહાનું બતાવીને તે પોતાના જોર-ડામાં જઈને વિચાર કરવા લાગ્યો.

જગ્યા પછી દુર્યોધને યાત્રાની તૈયારી કરવાને બહાને જવાની રજા માગી.

પાંડવોએ રોકાવાનો આશ્રય કર્યો પરંતુ દુર્યોધન ન રોકાતાં તરત જ હસ્તિનાપુર તરફ જીપડી ગયો.

ઠોરવોની સાથે યાત્રામાં જવાની વાત સાંભળી ત્યારે લીમને પોતાના મનનો વહેમ સાથે લાગ્યો. અને દુર્યોધનના ગયા પછી ભાઈઓને યાત્રામાં ન જવા માટે સમજાવ્યા. પરંતુ એક વખત વચન આપ્યા પછી અને આમંત્રણ સ્વીકાર્યા પછી ના પાડવાથી પ્રતિષ્ઠા લાયક એટલે જે કાળે જે યવાનું હશે તે મિથ્યા નહિ થાય એ સનાતન નિયમ ઉપર આધાર રાખીને જવું તો ખરું જ અને જ્યાં જઈએ ત્યાં સાવધાન રહેવું એવા નિર્ણય ઉપર આધાર. માત્ર લીમને પોતાના ન જવાના નિર્ણયને વળગી રહ્યો.

મુકરર કૌલ દિવસે પાંડવો હસ્તિનાપુર તરફ રવાના થયા. માત્ર લીમ પાછળ રોકાયો. તેને જવાની જરા પણ હિંમત ન હતી અને છતાં ભાઈઓ અને માતાની સહીસલામતી અને રક્ષણ માટે પોતાની અનિવાર્ય જરૂર છે એમ પણ તેનું મન કહેતું હતું. એટલે સાથે જવાય તો સારું આમ થોડીવાર વિચાર કરીને છેવટ મોટો મોટો પણ લીમ જવા તૈયાર થયો અને પાંડવોની સાથે થઈ ગયો.

હસ્તિનાપુર પહોંચતાં જ ઠોરવોએ તેમનું સ્વાગત કર્યું. બેત્રણ દિવસ સૌએ સાથે રહીને આનંદ કર્યો અને ચોથે દહાડે સારું ચોથડિયું એકને બાંત્રા માટે નીકળ્યાં.

રાજકુંડુંએ વળાવવા માટે શહેરનું મહાજન થોડે મુખી સાથે આવ્યું. રાજની ગેરહાજરી દરમિયાન એમને

રાજ્યનો વહીવટ સોંપ્યો હતો તે પ્રધાન મંડળ પણ સાથે આવ્યું હતું. મહાજન અને પ્રધાનોને છેવટનો લગામણો કરીને કૌરવ-પાંડવ સહિત દુર્યોધન આગળ ચાલ્યો અને શહેરમાંથી આવેલ મંડળ પાછું ફર્યું.

લીમને આ બધી તમાસો બહુ જ ચીજવટથી ભેતો હતો. હજી મુખી તો વહેમ પડે તેવું ખાસ કંઈ બન્યું ન હતું. સૌની સાથે તે પણ જમગત કરતો કરતો ચાલતો હતો.

ચારેક માઈલ કપાયા હશે ત્યાં તો પાછળ દૂર દૂર ધૂળ ઝીકતી દેખાઈ. થોડી વારે એક ઘોડેચાર મારતે ઘોડે આવી પહોંચ્યો અને લગીને સલામ કરી દુર્યોધન પાસે બેસી રહ્યો અને ઉતાવળથી કહેવા માંડ્યો. 'મહારાજ! આપના ગયા પછી એક પ્રાણજી સત્યાશ્રય કર્યો છે અને સત્યાશ્રયનું કારણ આપના સિવાય કોઈને કહેવાની ના પાડે છે. જ્યાંમુખી આપ પોતે આવીને તેના મનનું સમાધાન ન કરો ત્યાં મુખી ભૂખ્યો ને તરસ્યો રાજમહેલને દરવાજો બેસવાનું કહીને તેણે તો અહીં જમાવ્યો છે. અને તેથી વડાપ્રધાને આપને જલદીથી આવી જવા અને એકાદ કલાક રોકાઈ પ્રાણજીને સત્યાશ્રય છોડાવી જવા વિનંતી કરી છે.'

રાજકુંડને કહેવું સાંભળીને સો વિસ્મય પામ્યા. રાજધાનીમાંથી નીકળ્યા ત્યારે કંઈ જ નહતું અને એકાએક આ પ્રાણજી ક્યાંથી ફરી નીકળ્યો? દુર્યોધને જોઈ શુસ્સો કરીને કૂતરે ધમકાવ્યો અને કહ્યું 'વડાપ્રધાનને કહે જે કે આવા નાના પ્રસંગે ગભરાવાની જરા પણ જરૂર નથી.

આવા લુચ્ચા લોકોનાં ત્રાગાંથી ગભરાયો તો શબ્દ નહિ આવ્યો! એકાદ પ્રાણલુપ્ત થઈ જાય તો પૃથ્વી રક્ષાતાળ નહિ જાય. માટે તેને સમજાવીને મનનું સમ્પાદન કરો અને છતાં ઉપવાસ ન જ છોડે તો શલે મરતો—તેના હૃદયનું કટ્યાણ થયે. હું યાત્રાએ નીકળ્યા પછી પાછો નહિ જ ફરું!’ આટલું કહીને ફક્ત રવાના થવાનું હતું.

યુધિષ્ઠિર વગેરેએ આ સાંભળ્યું. તેમને દુર્યોધનનો નિર્ણય વાજબી ન લાગ્યો. યાત્રાના પુણ્ય કરતાં પ્રસન્નતાનું પાપ ઘણું મોટું ગણાય. પ્રાણલુપ્ત આમ મરવા કેમ દેવાય? તેમણે દુર્યોધનને હસ્તિનાપુર પાછા જવા માટે ખૂબ સમજાવ્યો પરંતુ તેણે જવાની સાફ ના પાડી. છેવટ સીતા અતિ આગ્રહથી બાણે કે પશાણે જતો હોય તેવો દેખાવ કરીને ફક્તની સાથે રવાના થયો. જતાં જતાં ઠરેતો ગયો કે ‘આપ સૌ આગળ ચાલતા થાઓ અને કહાચ હું મોટો યાત્રી અને શત શેઠાનું પડે તો અહીંથી થોડે દૂર નદીકાંઠે આપણા ‘હવા મહેલ’માં શત શેઠાએ. મોડામાં મોટો આવતી શલે તો હું આવી પહોંચીશ.’ દુર્યોધન હસ્તિનાપુર તરફ ગયો અને યાત્રાળુઓ આગળ વધ્યા.

દિવસ આઠમ્મે સૌ ‘હવા મહેલ’ પહોંચ્યા. બરાબર તે જ વખતે જાણી કરેલ સંકેત સુજળ સાંઘણીસ્વાર હસ્તિનાપુરથી ખાસ સંદેશો લઈને આવી પહોંચ્યો. તેણે મામાને સીલગંધ પત્ર આપ્યો, તેમાં લખ્યું હતું કે ‘મામડો

જીડો છે. પાંડવભાઈઓને હવા મહેલમાં ભેટાર દિવસ આરામ લેવાનો મારા તરફથી વિનંતી કરી તમે સૌ જલદીથી અહીં આવી પહોંચો. માતા તથા ભાઈઓની સલાહ પ્રમાણે અહીં આવ્યો તે સારું જ થયું નહિતર ગજબ થઈ જત. વિશેષ રૂબરૂમાં’ મામાએ પત્ર યુધિષ્ઠિરને વંચાવી સલાહ માગી. યુધિષ્ઠિર બીજી શી શલાહ આપ? કૌરવો ગયા અને પાંડવોને શેઠાનું પડયું.

બીમસેન કૌરવોની રમત પારખી ગયો. પરંતુ બાણી જોઈને તે મૂંઝો રહ્યો. પરંતુ વધારે સચેત થઈ ગયો. દરમિયાન ‘હવા મહેલ’ના સરભરાખાતાનો કારભારી પુલ્કાચન પાંડવોની તહેનાતમાં હાજર થઈ ગયો. તેનો વાતચીત કરવાનો ઢંગ તથા વર્તન જોતાં જ બીમસેન આ માણસ લેહી લાગ્યો અને તે જ સ્વભૂતી તેને નજરમાં રાખી લીધો.

રાત્રે સૂતાં પહેલાં બીમ સૌને ચેતવ્યા કે અનમર્યુ સ્થળ છે. અને કૌરવો અચાનક ઊપડી ગયા છે એમાં કોઈક ભેદ છે માટે આપણે સૌએ સાનચેન રહેવું જોઈએ જેથી સુરક્ષા બિંબી ન થાય. અને કહાચ કોઈ અણધાર્યું ણને તો એકબીજાની મદદ મળી રહે ઉપરાંત શતના બાગતા રહેવું જેથી જિંધનો લાભ લઈને દુરમન પેલાનું ધાર્યું ન કરી જાય.’

બીમ તો સદાય વહેમીલો છે એમ માનીને તેણે કહેલું બધું જ માન્ય ન રાખ્યું પરંતુ સૌએ જુદા જુદા ભોરડા-ભોર્માં સૂવું એ વાત કબૂલ રાખી જેથી સૌના ઉપર જોડી સાથે સંકેત ન આવી જાય અને એકબીજાની મદદ ન થાય.

લીમ સિવાય કોઈને કૌરવેના કાવ-
તરાનો વહેમ ન હતો તેથી સૌ નિરાંતે
જીવતા હતા. માત્ર લીમસેન બાગતો
હતો અને વારંવાર મહેલની અગાસીમાં
જઈને ચારે બાજુ નજર નાખી આવતો
હતો. આમ કરતાં કરતાં લગભગ બાર,
સાડાબારનો સમય થયો. મેઘલી બધી
હતી. આસપાસ બધું શાન્ત હતું. તમરાં
અને રાત્રી પશુઓના અવાજથી વચ્ચે
વચ્ચે શાન્તિનો ભંગ થતો હતો. બરાબર
એ જ વખતે પુલોચન બહાર નીકળ્યો.
મહેલની આસપાસ આટો ભારીને ચોગાન-
ને એક ખૂણે જઈને જીવો રહ્યો. કોઈ
બાગતું નથી તેની ફરી વખત ખાતરી કરી
લીધી પહેલેથી તૈયાર કરેલ માટીના સાત
ખૂણિયા ઓટલા ઉપર એક પછે જીવો
રહ્યો. ગળામાંથી હાડકાના પારાવાળી માળા
ઠાઠી જમણા હાથમાં માળા અને ડાબા
હાથમાં છાણું રાખી સાધના શરૂ કરી.
સાત માળા ફેરવી મંત્ર સિદ્ધ કરી છાણા
ઉપર ફૂંક મારી. ફૂંક લાગતાં જ ભણે
કે તેના મોઢામાંથી અગ્નિ બહાર નીકળી
છાણામાં પ્રવેશ કરતો હોય તેમ છાણું
આપોઆપ સળગ્યું. હવે તો અગ્નિના
અજવાળામાં પુલોચનનું મોઢું બરાબર
દેખાતું હતું. છાણું જરા વધારે સળગ્યું
અને પુલોચન બોલ્યો: 'હે અગ્નિકાકા,
સામેના મહેલમાં પધારો અને આપનો
લોગ સંભાળી લ્યો.' આ વાક્ય પૂરું
થતાં જ વીજળીના ચમકારાની જેમ છાણા-
માંથી તાપનો ભડકો થયો અને સળગતા
અગ્નિના વેગથી મહેલ સુધી પહોંચી
ગયો. છાણાનો અગ્નિ મહેલને ફરી
વળ્યો અને છાણું બોલવાઈ ગયું.

લીમ આ બધા તમાસો છુપાઈને
જોતો હતો. તેણે પરિસ્થિતિ જોળખી
લીધી. સૌ માતના મોઢામાં ચોરાયા
હતા ચોત નિશ્ચિત હતું. છતાં ખરી હકી-
કત જાણ્યા વિના મરણ લીમને કેમ ગમે.
પુલોચને વિધિ પતાવ્યો કે તરતજ લીમે
અગાસીમાંથી નીચે ઠેકઠો માર્યો. આ
અવાજથી પુલોચન ગભરાયો. નક્કી કોઈક
પોતાને જોઈ ગયું છે. હવે ખેર નથી
એમ વિચારીને તે નાઠો. પરંતુ સિંહની
છલંગમાંથી ચિયાળ કેમ બચે! લીમે
પુલોચનની બોલી પકડી જિલ્લો રાખ્યો
અને મહેલ સળગાવવાનું કારણ પૂછ્યું.
અને ખોડું બોલે તો અગ્નિમાં હોમી
કેવાની ધમકી આપી. બીકના માર્યા
પુલોચને બધી વાત કહી લીધી અને બચા-
વવા માટે કાલાવાલા કર્યા. પરંતુ પોતાના
કુટુંબને મારનાર દુરમનને છવતો જવા
દે તેવા સાધુ પુરુષ લાખમાં એકાંક
હોય. લીમસેન તો આવો સાધુ પુરુષ
ન હતો. તેણે તો પુલોચનનું ફોજાણું
કરી બડબડતા અગ્નિમાં ફેંકી દીધો.

પછી લીમસેન બાઈઓ અને માતાને
બચાવવા માટે મહેલના જે બાજમાં
અગ્નિ પહોંચ્યો ન હતો તે ભાગ તરફતું
બારણું તોડી અંદર પેઠો. બળતા પુલો-
ચનની છુમોથી માતા અને બાઈઓ ભાગી
જ્યાં હતાં અને હુમાડો અને અગ્નિ જોઈને
મહેલને આગ લાગી છે તેની ખાતરી પણ
કરી લીધી હતી અને બહાર નીકળવા
માટે ફાંફાં મારતાં હતાં.

લીમે લીમે હુમાડો વધવા માંડ્યો
અને બળીને ભાંગતાં લાકડા અને તૂટી
ચડતી હીનાડોનો અવાજ રાત્રીની અંધ-

કર શાંતિમાં વધારે બચાવ લાગતો. હતો. ક્યાં જવું અને કેમ નાસી છૂટવું તેવું કોઈને જ્ઞાન રહ્યું ન હતું. દરમિયાન બીમ અંદર પહોંચી ગયો અને મહામહેનતે સૌને નીચલા ઓરડામાં લઈ આવ્યો. હવે તો અગ્નિ મહેલની આરેય બાજુ ફરી વળ્યો હતો. આખું મકાન અગ્નિમય હતું. અગ્નિથી ચરીરની ચામડી ફાગળ લાગી અને મોટા મોટા ફેાડલા (બળેલા) થવા લાગ્યા અને છવતા બહાર નીકળવાની આશા ન હતી. મોતમાંથી બચવા સૌ અંતઃકરણપૂર્વક પ્રભુને સંભારવા માંડ્યા અને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. બચવાનો રસ્તો તૈયાર હતો. સહદેવ બાજુનો હતો પરંતુ શ્રી કૃષ્ણને વચન આપ્યું હતું એટલે પૂછ્યા સિવાય કહેવાય તેમ ન હતું. વિદુરજીએ બીમને હસ્તિનાપુરથી નીકળતી વખતે જીભ ન સમજે તેમ બાધેબારે સંકટ વખતે બચવાનો ઉપાય તો જતાવ્યો હતો પરંતુ અત્યારે ગભરાટમાં બીમ બધું ભૂલી ગયો હતો. જાધા જૂદે પલ્લુ ભગ-

વાન કેમ જુલે ! વળી મારનાર કશા બચાવનાર અનેક જણો સમર્થ છે એ કારણે કે ગમે તે કારણે બીમને સહદેવને પૂછવાનું રાજ્યું અને તેણે બીમ જણો હતો તે જ જગ્યાએથી પથ્થર ખસેડવાનું કહ્યું. પથ્થર ખસતા લોચિત્ર દેખાયું. જાધા અંદર કિતરીને ચાલવા લાગ્યા. સૌને ઘણું કે હાથ, જગ્યા. પણ આ અગ્નિ કાંઈ સામાન્ય અગ્નિ ન હતો. એ તો મંત્રને વશ થયેલ હતો. એટલે પાંડવોની પાછળ પાછળ તેને બરખી જવા ચાલ્યો. બીમે આમાંથી બચવાનો ઉપાય સહદેવને પૂછ્યો. સહદેવ આવા મંત્રોનો અધ્યાસી હતો. તેણે કહ્યું કે અગ્નિ મૂકનારે તેને એક માતાના પાંચ દીકરાનો લોભ આપ્યો છે. તમે તેનાથી વધારે આપવાની માનતા માનો તો અગ્નિ પાછો વળે.

બીમ તૈયાર જ હતો. તેને એક માતાના સો સાથે પાકી પિંછાન હતી. આ હતા દૌરવો. તરત જ માનતા માની કે 'હે અગ્નિકાકા લો તમે અમને એક

અનેક રોગની

એક જ દવા

જીવનધારા

જાલેરા, સંમદણી, ચરદી, હાથ, પગ, માથું તથા બદનનો દુઃખાવો, પાણીવિકાર, સંધિયા અવસ્થિત, સોતો, અજીર્ણ, અપચો, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, દાંત-દાદમાં કળતર, એરી કંબ, પ્રકર, પ્રમેહ, મોટાની દુર્ગંધ, પેટની ચૂક, શળ, પેટ-પેડુંનો દુઃખાવો, અમુચણ, દરેક જાતના તાવ, ધો પડવો, લોહી નીકળવું ઇત્યાદિ અનેક જાતનાં દરોમાં તેમ જ રેલ્લે, રસીમર થા મોટરની ખસાફરીમાં તાકશાલિ કિપયોગી મધ પચનારી અમુલ્ય ઓષધિ. કિમન મોટી ખાટલી રૂ. ૧૫૫, નર્મલી ખાટલી રૂ. ૨૧ અને નાની ખાટલી રૂ. ૧૦૦ થી. જુદા

દરેક દેહાણે લેવાય છે.

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક 'જીવનધારા' નં. ૩૦૨

જી. એન. રોકના : નડીઆદ

‘માતાના પાંચને છાંટી દેશે તો એક માતાના સો આપીશ.’ આટલું સંકળતા જ અગ્નિ પાછો ફરી ગયો. અરધે રસ્તે જતાં ફરી અગ્નિ પાછળ આવ્યો અને ફરી વખત ઘીલા સોનો લોગ આપવાની શરતે પાછો કાઢ્યો. દરમિયાન પાંડવો લોચરાને ઘીને છેડે પહેંચી ગયા હતા. પરંતુ ખસેડીને બહાર નીકળ્યા અને પરંતુ ફરી બંધ કરી દીધો.

આટલી વારમાં હવા મહેલ તો રાખનો ઢગલો થઈ ગયો હતો. ઘીને

હિવસે જ્યારે કૌરવો તપાસ કરવા આવ્યા ત્યારે ન દેખાયો. પુલોચન’ કે ન દેખાયા પાંડવો. તેમણે માન્યું કે પાંડવો બળી મર્યા છે એ નહીં અને પુલોચન છવતો હશે તો ઇનામ લેવા આવશે. ઇનામની તેણે ગરજ છે આપણને નહિ આપણું કામ નિર્વિદ્યે પતી ગયું એટલે હવે દુનિયા જખ માટે છે, આમ વાતો કરતા અને ભવિષ્યની વિચારણા કરતાં કરતાં કૌરવો ચહેરામાં ગયા અને પૃથ્વી નિષ્પાંઠની થતાં હિંસવ ઊંચળ્યા.

શેઠર પૂરપાક શેઠરે જાતી હતી. આસ્તે આસ્તે મકાનોની ઘાંઠન પૂરી થઈ. માણસો પણ રસ્તા પર કપાચવ જ દેખાતા... ફરી ફરી એક પોલીસમેટ્રી ટિવાખ કહ્યું ‘પે ડેપાર્ટ’ નહેલું, અને કોલર એકાદિક આશી... તેમાંથી એક કુલક જદાર આવ્યો... કોલરને ફરતો આવો લખાવ્યો અને પછી લોહાડુ થાનું અને પેચિયું લઈ મીઠાની તીચે ગયા.

થોડી વારે તે જ મીઠાનીથી એક યુવતી જદાર આવી. તેણે પેલા યુવકને પૂછ્યું : ‘માની જરા કોષ તો આવું ?’

‘ના ના’ પેલા યુવકે કહ્યું : ‘માની જરા નથી. થઈ જાયે ‘મીઠર મીઠનિકસ’ એક’ દોષ તો આવું.’

અને પેલી યુવતી પણ મીઠાની તીચે ગઈ.

પછી તો એ એકાદ રસ્તા પાપી થોડી વારે પોલીસમેટ્રીનો પોલીસ આવતો. દેખાયા... તેના મોં પર મૂંઝવણ દેખાતી હતી, જતાં હિંમત કરી તેણે કહ્યું : ‘આજે કરતો તમી વત્નો, પણ તમારી શેઠર મીઠી લઈ ગયું છે.’

અખ્યાલોને થતાં આંકા, લોકી, લાવ, કૃમિનો ઉપદ્રવ, પુરૂ આવાથી પેટનું પ્રાકું થઈ, હાથ પર બળી જવા, રસ્તાની કબજાવાત, ધાવણ કે દુખનું પામન ન થઈ વિગેરે અનેક દરદે મકાની અખૂડ કોવત આખતારી અમુત દુસ્થ ઓળખી

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી [વાપરો ૧૯૨૬-૨૭]

કાઠીયા દખાતાં દખતો બાલામૃત આરોગ્ય આનંદ અને નવચેતન થામ્યાં છે.

દૉ. હબીબ એકનેઃ રૂપિયા એક (પા. પી. પી. નં. ૪૬).

વૈધ નવનીલરાય હુરજીવનદાસ, મહેતા

દૉ. કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી કીધો—આબચોક—આવનવર

‘મુંબઈમાં મળવાનું ઠેકાણું—કેરાકંડયાણુ મસાલા કીધો, ૧ લી સુતારગીની નહિ—મુંબઈ નં. ૪

કથાસરિત્સાગર

૩ સોમપ્રભાની વાત

પાર્શ્વપુત્ર નામે એક શહેર અને એ શહેરમાં ધર્મશુભ્ર નામનો એક શાહુકાર રહે. ધર્મશુભ્રને બધી વાતનું સુખ, પણ ઘેર સંતાન નહિ. એ એક મોટું હુબ. એણે તો ધર્મધ્યાન કર્યા છે, તપતીથ કર્યા છે ને પુણ્યને પ્રતાપે કરીને શાહુકારની પત્નીએ એક પુત્રીને જન્મ દીધો છે.

જન્મતાવંત બાળકી બોલવા લાગી છે: 'તારા પુણ્યના પ્રતાપે કરીને હું તારે ઘેર પુત્રી થઈને અવતરી છું' પણ એક વાત કહી રાખું. તારે મારી ધંધા વિરુદ્ધ મારાં લગ્ન કરવા નહિ. તારે ઘેર રહીય ત્યાં સુધી રિદ્ધિ સિદ્ધિ આપીય પણ એ લગ્ન કર્યા છે તો તારું ધનોત્પત્તિ નીકળી જશે.'

જન્મીને બાળકી ઉવા ઉવા કરે ને આ તો પોપટની જેમ બોલવા લાગી છે. શાહુકારને થયું કે નહકો આ કેઈ દેવ તાર્ક અંશ છે. એણે તો કહ્યું છે: 'બલે માતાજી, તમે કહો છો તેમ કરીય'

એણે તો દીકરીને ઘરમાં છાની રાખી છે ને લોકોને કહ્યું છે કે દીકરી જન્મતાવંત મરી ગઈ.

દીકરી ઘરમાં રહી રહી મોટી થાય છે. એની તો ચંદ્રસરખી ઠાંતિ છે. શાહુકારે દીકરીનું નામ સોમપ્રભા રાખ્યું છે. એને ખમલે પગલે શાહુકારનાં ઘરમાં અષ્ટમા રિદ્ધિસિદ્ધિ અને નવેનિધિ ઉમરાણાં છે.

[ખંડ જોને ચાત્ર]

અંધૂર

દેવની ગતિ છે ને એક ક્ષિપ્ર સોમપ્રભા અમારીએ લબી છે ને એમાં શુકચંદ્ર નામના શાહુકાર પુત્રની નજરે એનાં રૂપ યઠર્થ છે. એ તો જ્ઞાનજ્ઞાન શુભાવી બેઠો છે ને ઘેર જઈ વૃદ્ધમૂટ ખાટલીમાં પડ્યો છે.

બાપ મનાવવા આવ્યો ત્યારે દીકરાએ કહ્યું છે: 'ધર્મશુભ્રને ઘેર એક કન્યા છે. એના રૂપે મારું મન હયું છે એનો વેરે પરણાવો તો જ હું નકર ના.'

ત્યારે બાપે કહ્યું છે: 'મૂરખા ધર્મશુભ્રને વળી દીકરી કર્યા છે?'

ત્યારે દીકરાએ કહ્યું છે: 'રૂપે રતિને ધરભાવે એવી એને ઘેર દીકરી છે.'

એકતો એક દીકરા છે દીકરા હઠ લઈ ને જોડો છે ને બાપને થયું છે કે દીકરા કહે છે ત્યારે વાતની ખાતરી તો કરવી પડશે.

એ તો ધર્મશુભ્રને ઘેર ગયો છે. માંકીને વાત કહી છે ને દીકરીનું માણું કયું છે. ત્યારે ધર્મશુભ્રે કહ્યું છે: 'મારે દીકરા જ કયાં છે?'

ત્યારે શુકચંદ્રના બાપે રાજદરબારે શવ કરી છે: 'ધર્મશુભ્રને ઘેર રત્ન સરખી કન્યા છે. કન્યાએ મારા દીકરાને બહુ કયું છે. મરે તો મારા જ દીકરા મરે ને ધર્મશુભ્ર કહે છે દીકરા જ કયાં છે?'

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે: 'દીકરી નહિ હોય તો એ રેશે કયાંથી?'

ત્યારે શાહુકારે કહ્યું છે: 'મારા દીકરાએ સગી આંખે દીડી છે ને તોય એ નતેયો લાણે છે મારું તો ઘર બંધા બેઠું છે રાજા.'

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે : ‘કાંઈની દીકરી કાંઈ આંધકીને તમને નહિ દેવાય. શેઠ પણ એક વાત છે. જૂઠું બોલવું એના જેવો બીજો ગુનો નથી. આપણે સાચાબોટાના પારખા લઈએ. ને જૂઠો કરે એને શૂળીએ ચઢાવીએ.’

ત્યારે શાહુકારે કહ્યું છે : ‘ભલે.’

ત્યારે રાજાએ કોટવાળને હુકમ કર્યો છે : ‘જઈને તપાસ કરો.’

ધર્મશુભતા ઘર ઉપર ધાડ આવી છે. એ તો અગ્રીણ ઘોળવા તૈયાર થયો છે. ત્યારે સોમપ્રભાએ એને કહ્યું છે : ‘મારા કાજે તમારે ખરવું પડે એ તો બરાબર નથી. રાજદરબારે ભાઓ જઈને રાજાને બધી વાત કરો. કહો દીકરી લગ્ન કરવા તૈયાર છે, પણ એક શરતે.’

ત્યારે ધર્મશુભે પૂછ્યું છે : ‘તારી શરત શું છે, બેટા.’

ત્યારે સોમપ્રભાએ રહ્યું છે : ‘ને મારી સાથે લગ્ન કરે તે માથરામાં હાથ બાંહે તે બાંહે પછી કોઈ દિવસ મારા અંગને મારી ઇંછા વિકૃત્ત અડકે નહિ. મારી સાથે એક શય્યામાં સૂવે નહિ.’

દીકરીની વાત આંબળીને ધર્મશુભ રાજદરબારે ગયો છે. જઈને રાજાને બધી વાત કરી છે. રાજાએ શાહુકારને પૂછ્યું છે : ‘બાલો તમારા દીકરાને દીકરીની શરત કબૂલ છે.’

ત્યારે શેઠે ગૃહચંદ્રને બોલાવ્યો છે ગૃહચંદ્રે શરત કબૂલ કરી છે ને સોમ પ્રભાના ગૃહચંદ્ર સાથે લગ્ન થયાં છે.

લગ્ન થયાં છે ને એ તો નથી થયાં બરાબર છે. ઘરમાં રૂપજોગનભરી પત્ની હરહરે છે ને એ તો બાણે અગત પૂતળી

છે. એને અઠે એ દાઢી બાંધ ને એને જોડાયે બીતરે એને, ય એને તાપ લાગે. ગૃહચંદ્ર વિચાર કરે છે કે કરતાં તો શરત કબૂલ કરી છે ને હવે આ જન્મારો કેમ કરીને બાંધે ?

‘કેમ કરીને બાંધે શું ? સ્ત્રીની ભાવ છે, એનું તે વળી એર કેટલું ?’ એક મિત્રે એને કહ્યું છે : ‘શરત કરી છે તેથી શું થઈ ગયું ? તું તારે કરતો હોય તેમ કર ને.’

ત્યારે ગૃહચંદ્રે કહ્યું છે : ‘મોટથી બોલ્યો છું એ તો ફાંક નહિ થાય.’

ત્યારે મિત્રે કહ્યું છે : ‘મારી પાસે એક મંત્ર છે. એ મંત્રે કરીને ગમે તેવી તેવી સ્ત્રી વશ થાય.’

ત્યારે ગૃહચંદ્રે કહ્યું છે : ‘એ મંત્ર જ આપી દે ને ભાઈ.’

મંત્ર કેવો ને વળી વાત કેવી ? મિત્રે એને હુનિધાદારીની નવી વાત શીખવી છે. ને બીજે, દિવસે તો, ગૃહચંદ્ર ગામની વેશ્યાને બગલમાં ઘાલી હસતો રમતો પોતાના ઘર પાસેથી નીકળ્યો છે. બને જણા નક્કર થઈ તાળીઓ દે છે ને ન કરવાની વાતો કરે છે.

સોમપ્રભાએ પતિને વેશ્યા સાથે દીઠો છે. સ્ત્રીનો સ્વભાવ છે. એ તો ઇર્ષ્યાથી સળગી બેઠી છે. એણે પતિને ઘરમાં બોલાવ્યો છે : ‘પેલી કોણ છે ?’

ત્યારે ગૃહચંદ્રે કહ્યું છે : ‘એ તો વેશ્યા છે. મારા ઉપર પ્રીતિ રાખે છે.’

ત્યારે સોમપ્રભાએ કહ્યું છે : ‘ઘરમાં રૂપની આણુ સમી પત્ની છે ને એ પત્ની-ને ત્યજી તમે વેશ્યાને ઘર બટકો છો ?’

ત્યારે ગૃહચંદ્રે કહ્યું છે : ‘ઘર રૂપની

ખાણુ છે, પણ એની આડો તો અગ્નિનો પહેરો છે. મોડું જોગનિયું એવે બધ છે. હું વેશ્યાને ઘેર ન જઈ તો શું કરું ?

ને સોમપ્રવાને યયું કે પતિની વાત તો સાચી છે. અંગે આવાડછેદ અડાડવી નહોતી તો પછી પરણવું જ નહતું. પરણી હું, પછી પતિને કદ દેવું એ બરાબર નથી. એને એની કરણીને પસાતાપ થયો છે. એણે કહ્યું છે : 'વેશ્યાને ઘેર બંધો મા હું તમારી જ છું.'

ને બંનેએ જાણુપીધું ને મોજ કરી છે.

૪ ઉદયનની વાત

(દિગ્વિજયની તૈયારી)

એક દિવસ ઉદયન રાજા કચેરી બસી બેઠો છે ત્યાં એક બ્રાહ્મણે આવીને પોકાર કર્યો છે : 'ફરિયાદ ! ફરિયાદ !'

ત્યારે રાજાએ પૂછ્યું છે : 'તારી શી વાત છે માઈ ? ત્યારે બ્રાહ્મણે કહ્યું છે : 'જોવાળિયાના છોકરાઓએ મારા દીકરાના પગ કાપી નાખ્યા.'

ત્યારે રાજાએ જોવાળિયાના છોકરા-એને પકડી મંગાવ્યા છે

ત્યારે જોવાળિયાના છોકરાઓએ કહ્યું છે : 'ગામને પાદર ઊંચો ટીંગો છે. એ ટીંગે અમે રમીએ છીએ. અમારો એક રાજા છે ને અમે બધા એના સેવક છીએ રાજાને એવો હુકમ છે કે જે કોઈ એ રસ્તેથી નીકળે એણે સદામ બરવી. બ્રાહ્મણનો દીકરો રસ્તેથી નીકળ્યો. એણે રાજાના હુકમની અવગણના કરી, એટલે રાજાએ હુકમ કર્યો : એના પગ કાપી નાખો. અમે હુકમ માથે

ચડાવીને બ્રાહ્મણના દીકરાના પગ કાપી નાખ્યા. અમારો શો અપરાધ ?'

ત્યારે યોગંધરાયણે કહ્યું છે : 'મહારાજા ! આ જોવાળિયાની સત્તા નથી. એ સ્થાનની ગહત્તા હોવી જોઈએ. આપણે તપાસ કરીએ.'

ત્યારે રાજાએ ટીંગે જઈ ટીંગો ખોદાવવા માંડ્યો છે. ખોદતાં ખોદતાં અંદરથી એક યક્ષ નીકળ્યો છે. રાજા સામે હાથ ભેડી ઊભો રહ્યો છે : 'તમારા વડદાદાની સંપત્તિ અને રાજ સિંહાસન સાચવતો હું અહીં બેઠો છું. હવે એ જાણુ આપ સ્વાધીન થયો તો મારો છૂટકારો થાય.'

ત્યારે ઉદયને એ જાણુ સંભાળી લીધું છે. સારું સુરત જોઈ રાજા સિંહાસને બેઠો છે. આખી કચેરી બાકાતમાળ થઈ રહી છે.

ત્યારે યોગંધરાયણે કહ્યું છે : 'વડદાદાના સિંહાસને બેઠા છો રાજા, એટલે તો વડદાદા જેનાં પરાક્રમ કરવા પડ્યે, પૂર્વે પાંડવોએ દિગ્વિજય કરી ચક્રવર્તીત્વ પ્રાપ્ત કરેલું. આપણે પણ દિગ્વિજયની તૈયારી કરીએ.'

ત્યારે રાજા એ પછડ્યું છે : 'કઈ દિશા તરફ પ્રયાણ કરશું ?'

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું છે : 'ઉત્તર દિશામાં રહેલો વસે છે એટલે તે નિંદિત મણાય છે. દક્ષિણમાં શક્તિ રહે છે અને વળી યમરાજાના વાસ છે એટલે એ દિશા પણ વર્જીત ગણાય. પશ્ચિમે સૂર્ય ચંદ્ર અને પ્રહો આયમે છે, એટલે એ દિશા પૂજવા યોગ્ય કહી ચકાય નહિ. પૂર્વમાં સૂર્ય ઊગે છે. વળી એ ઈંદની દિશા

છે. ગંગાજી પણ પૂર્વ દિશામાં વહે છે. એટલે આપણે પૂર્વ તરફ પ્રયાણ કરીએ ’

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે: ‘તમે કહો છો તો પૂર્વ તરફ પ્રયાણ કરશું. પરંતુ આ બધી વાતો તો પુરુષાર્થને આધીન છે. એમાં દિશાને નિમિત્ત બનાવવી યોગ્ય નથી. ધીર પુરુષો પોતાના પરાક્રમે કરીને અસાધ્યને પણ સાધ્ય બનાવે છે. એના ઉપર હું તમને વિશ્વસ નામના પ્રાદાણની વાત કહું.’

ને રાજા એ વાર્તા ચક્ર કરી છે:

૫ વિદુષકની વાત

ઉલ્લેખી નમરીનો આદિત્યસેન રાજા.

‘એક કુંવરી, કુંવરી તો અંકની સરખી રૂપાળી છે.

દિવસ રાજા શિકારે ગયો છે.

ફરતાં એને મીઠું થયું છે ને નજ-

દરવાજા બંધ દીકા છે. રાતની રાત

‘પઠયા રહેવાનો આશરો શોધતો રાજા એક મઠમાં આવી ચડ્યો છે.

એ મઠમાં કેટલાક પ્રાદાણો રહે. પ્રાદાણોએ રાજાને અંદર આવતો રોક્યો છે. એમને થયું છે કે આ કાં તો ચોર છે ને કાં તો સ્મયનપાળ છે.

મઠમાં એક વિદુષક નામનો પ્રાદાણ રહે એ તો ધીર વીર અને શુણ્વણ છે. એને થયું છે કે ચોર હોય કે સ્મયનપાળ હોય. આશરો આપવો એ ધર્મ છે. બધાથી ઉપરવટ જઈને એણે, રાજાને આશરો આપ્યો છે. આગતાસ્વાગતા કરી છે.

‘... જરી વિદુષકને થયું છે.

થયું છે. એક હજાર ગામ દક્ષિણમાં દીધા છે. વિદુષકે વિચાર્યું છે કે આશરો તો મઠે દીધો હતો. પોતે તો નિમિત્તભૂત હતો. જ્ઞાન મળ્યું છે એ તો મઠની સંપત્તિ ગણાય. એણે તો મઠના પ્રાદાણો વચ્ચે ગામો વહેંચી દીધા છે.

નહોતું એને સંપત્તિ સંપત્તિ અને એ સંપત્તિ તો આપણું મૂળ બની ગઈ છે. પ્રાદાણો અંદર અંદર લેડે છે ને હું મીટો, હું મીટો, એમ કહી એકબીજાની ઈર્ષ્યા કરે છે.

આ કાંઈ ઠીક થતું નથી ને ચક્રધર નામના એક પ્રાદાણે કહ્યું: ‘આપણામાં કોઈ મીટો નહિ, કોઈ નાનો નહિ. આપણે સહુ સરખા.’

ત્યારે એક પ્રાદાણે કહ્યું છે: ‘બધા સરખા ને સમાવડિયા થઈને રહે તો કોઈનું કહ્યું કોઈ કરે નહિ ને એક મે કામ સિદ્ધ થાય નહિ. રાજાને માથે એક રાજા હોય એમ આપણે પણ એક સુખી હોવો જોઈએ. ગાંડી સુચાણીએ તો વેતર વંઠે.’

ત્યારે ચક્રધરે કહ્યું છે. ‘સ્મયનમાં ત્રણ ચોરને શૂળીએ ચઢાવ્યા છે. મધરાતે જઈને એ ત્રણેના નાક જે કાપી લાવે, એ આપણો સુખી.

ત્યારે બધાએ એ વાત કબૂલ કરી છે. વાત તો કબૂલ કરી છે, પણ કાળ રાત્રિ છે ને એવી રાતે સ્મયનમાં જવાની કોઈની દિલ્લ તાલવી નથી. ત્યારે વિદુષકે કહ્યું છે: ‘કોઈ જવા તૈયાર ન હોય તો હું જાઉં.’

ત્યારે પ્રાદાણોએ કહ્યું છે: ‘ચોરના નાક કાપી લાવે તો તું અમારો સુખી.’

ત્યારે વિદ્વધક સ્મશાન તરફ રવાના થયો છે.

સ્મશાનમાં ડાકજોર રાસડા લે છે. વેતાળોના ચોઠામાંથી આગના બડકા જીકે છે. ગીધકાં કિંકિયારી કહે છે ને એવે સમી વિદ્વધક સ્મશાનમાં આવી ચડ્યો છે.

સ્મશાનના મધ્યમાં ત્રણ શૂળી છે ને ત્રણ શૂળીએ ત્રણ ચોરને પરોવ્યા છે. વિદ્વધક તલવારથી ચોરના નાક કાપવા બંધ છે ત્યાં તો ત્રણે ચોરનાં મુખમાંથી કુરકાર જીક્યો છે. ચોરના શબમાં વેતાળોએ પ્રવેશ કર્યો છે ને હવે વેતાળો સાથે બાય બીકવી જોશે.

પણ વિદ્વધક કાંઈ કરો બંધ તેમ નથી. એણે તો મંત્ર બણ્યો છે. મંત્ર બણી હાણા છાટયા છે, વેતાળો બાળી ગયા છે ને વિદ્વધકે ત્રણે ચોરના નાક કાપી લીધાં છે.

નાક કાપી કરીને વિદ્વધક પાછો ફર્યો છે, ત્યાં તો એક અધોરીને એણે સાધના કરતો જોયો છે. મૂડહા ઉપર આસન જમાવ્યું છે ને બેઠો જોયો મંત્ર બણે છે. વિદ્વધક અધોરીની સાધના છાને રહીને જોવા લાગ્યો છે.

અધોરીએ મંત્ર બણી મડાને યપાટ મારી છે. મડાએ કુરકાર કર્યો છે. મુખમાંથી અગ્નિની જવાળા નીકળી છે. અને કુંડીમાંથી સરસવના હાણા નીકળ્યા છે.

અધોરીએ સરસવ છાંકરીએ બાંધી લીધા છે. એ તો જીલો થયો છે ને ફરીથી ચળને યપાટ મારી છે. ચળ બડકા કરતું જીભું ધઈ ગયું છે. અધોરી તેના ખભા ઉપર ચડી જોયો છે અને સવારી ચાલવા લાગી છે.

વિદ્વધક લપાતો છૂપાતો પાછળ ચાલ્યો બંધ છે. ચોડુંકે આલતાં કાલ્યાણની દેવીનું મંદિર આવ્યું છે. અધોરી મંદિરમાં પેઠા છે અને દેવીને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો છે, 'દેવી! હવે તો વરદાન થો.'

ત્યારે આકાશવાણી થઈ છે: 'આદિત્ય સેન રાબાની કુંવરીનું બલિદાન કે તો તારી મનોકામના પૂરી કરું.'

અધોરી તો તરત જ બડકાર નીકળ્યો છે. મડા ઉપર અસવારી કરી છે, મડું આકાશમાર્ગે જીક્યું છે.

હવે તે શું થશે એનો વિચાર કરતો વિદ્વધક મંદિરમાં સંતાઈને બેઠો છે.

અધોરી તો ગયો એવો પાછો આવ્યો છે. એના બંને હાથમાં રૂપના સાગર સ્પર્શી રાજકુમારી છે. રાજકુમારીને દેવી ચમિપ જોસાદી અધોરી મંત્ર બણવા લાગ્યો છે.

આ તો હમણાં જ રાજકુમારીની હત્યા કર્યો ને હવે તે શું થશે? પણ વિચાર કરવાનો તો સમય નથી. વિચાર કરતાં તો એક છત્તનો હત્યા થઈ જશે. ને વિદ્વધકે એકાએક ડોટ લીધી છે. હાથમાં ચળકતી તલવાર છે. એણે વાતની વાતમાં અધોરીનું માથું ઉઠાડી લીધું છે.

ત્યાં તો આકાશવાણી થઈ છે: 'સારું થયું તેં એ દુષ્ટનો નાશ કર્યો. અધોરીની પાસે સરસવના હાણા છે તે તું લઈ લે. આજની રાત અધોરીએ સાધેલો વેતાળ તારે વધ વરતશે, તું ધન્યજીય તે કામ કરી આપશે.'

ત્યારે વિદ્વધકે સરસવના હાણા લઈ લીધા છે. એ હાથમાં રાજકુમારીને ઉપાડી લીધી છે. અને મનથી ઇચ્છા કરી છે: 'મને રાજકુમારીને મહેલ પહોંચાડી દે.'

રાજકુમારી તો એવી ઠઠાઈ ગઈ છે કે ઠાઈ થાલે કે ચાલે.

ઈન્છા કરતાં તો એની ગતિ આકાશ મારગે થઈ છે. ત્યાં તો ફરી આકાશવાણી થઈ છે : 'આજથી બરાબર એક મહિને તું પાછો અહીં આવજે.'

એ તો ઊડી ને રાજકુમારીને મહેલ આવ્યો છે. રાજકુમારીને પલંગ પર પોઠાડી છે. એની આસનાવાસના કરી છે. અને એ તો પાછો જવા તૈયાર થયો છે.

ત્યારે રાજકુમારી એ કહ્યું છે : 'મારો છવડો હાલકલોલક થઈ રહ્યો છે. તમે આવ્યા જશો તો હું ઘીકની મારી મરી જઈશ.'

ત્યારે વિદ્વષકે કહ્યું છે : 'આજની રાત જ હું આકાશમાર્ગે ઊડી ચડીશ. સવારે તો એ સિદ્ધિ આવી જશે. હું અહીં કેવી રીતે રહી શકું ?'

ત્યારે રાજકુમારીએ કહ્યું છે : 'એ જમે તે થાય. તમને અહીંથી જવા નહિ હઉં.'

વિદ્વષક શું કરે ? નહોય સોંચી રાજકુમારીને મહેલ રહ્યો છે. યાકયો પાકયો ઊઘી ગયો છે ને ક્યારે સવાર પડ્યું એની એને શુધ્ધ રહી નથી.

સવારે હાસજનોએ એને દીઠો છે. જઈને રાબતને વાત કરી છે. રાબા વિદ્વષકને વાત પૂછવા બેઠો છે.

વિદ્વષકે વીતી વાત વિગતે કહી સંભળાવી છે.

ત્યારે રાબાએ કહ્યું છે : 'એ વાતની ખાતરી શી ?'

ત્યારે વિદ્વષકે સરસવના દાણા બતાવ્યા છે. ત્રણ ચોરના ત્રણ નાકે બતાવ્યા છે અને કહ્યું છે : 'બાકીની વાતની રાબા ખાતરી કરે.'

રાબાએ ખાતરી કરાવી છે. તો રમથાને ત્રણ નાકકટા ચોરનાં થળ દીઠા છે. દેવીના મંદિરે અધોરીનું માથું દીઠું છે. ને વાતની ખાતરી થતાં રાબા વિદ્વષક ઉપર પ્રસન્ન થયો છે.

રાબાએ વિદ્વષક સાથે રાજકુમારીનાં લગ્ન કર્યાં છે. વિદ્વષક રાજકુમારી સાથે મુખલોગ લોગવે છે ને એમ કરતાં એક માસ વીત્યો છે. ને એક માસ વીત્યે વિદ્વષક તો રંગરાગમાં વાતને ભૂલી ગયો છે, પણ રાજકુમારીએ યાદ આપ્યું છે કે દેવીને વાયદો દીધો છે. ને એ દિવસ આવે આવ્યો છે.

વાત સાંભળીને વિદ્વષક સજ થયો છે. હથિયાર પડિયાર સજીને એ તો ઠાત્યાયની દેવીને મંદિરે ગયો છે અને બોલ્યો છે : 'મા, હું આવ્યો છું.'

પથુ માતાની મૂર્તિ તો નિર્લંબ ઊભી છે. ને મૂર્તિ પાછળથી એક સોળ વરસની સુંદરી બહાર આવીને ઊભી છે. સુંદરીએ કહ્યું છે : 'મારું નામ ભદ્રા વિદ્યાધરી. તે દિવસે તમને મંદિરમાં દીઠા અને તમારા રૂપે મારું પ્રનતું મેહું છે. તે દિવસે મેં જ તમને વાયદો દીધો હતો. અને સારું થયું કે તમે દીધે વાયદો આવી પહોંચ્યા.'

ત્યારે વિદ્વષકે કહ્યું છે : 'મારે ઘેર સહુથી સુંદરી. એ તો મને વેલીની જેમ વીંટીને બેઠી છે. ને તારે એવું તે મારું શું કામ પડ્યું કે મને રાતના વખતે અટિા ખવડાવ્યો.'

ત્યારે વિદ્યાધરીએ કહ્યું છે : 'મેં કહ્યું તો મારું કે હું તમારામાં શુધ્ધ ગની છું. સીધીસીધા માની જશો તો પ્રિતમ

કરીને રાખીય નહિતર માયાના ભેરે તમારું હરણ કરી જઈય ?

એક કુંવરી છે ને આ બીજી સાંપડે છે એ તો ઠાબીજમણી સોહી રહેશે. લક્ષ્મી આંહો કરવા આવી છે. એની ના તો જેનો દિવસ ફરી ગયો હોય તે પાડે વિદ્વંસક દેવીની સાક્ષીએ ભદ્રા વિદ્યાધરી સાથે પરણ્યો છે. અને બંને માયાના દોરે કરીને વિદ્યાધરના દેશમાં જઈ વસ્યાં છે.

વિદ્યાધરી સાથે માનવી રગભોગ માણે છે ને એ વાત વિદ્યાધરીથી સહી બાય તેમ નથી. એમણે ભદ્રાને વિનાય કરવા વિચાર્યું છે. તે એ વાત ભદ્રાને કાને પહોંચી છે. ભદ્રાએ સખીને કહ્યું છે : 'પૂર્વસમુદ્રને પેલે પાર કાકેટિકનગર ને એની એલીયા શીતોડા નદી. શીતોડા નદી પાર કર્યે ઉદય પર્વત આવે ને ત્યાં સિદ્ધક્ષેત્ર છે. સિદ્ધક્ષેત્રમાં વિદ્યાધરે આવી ચકે નહિ. હું સિદ્ધક્ષેત્ર ભઈ છું. મારા પ્રિતમને એટલું કહેજે કે પ્રિયાની એવના હોય તો સિદ્ધક્ષેત્ર આવે ને એંધાણીમાં આ રતનની વીંટી આપજે.'

પ્રિતમને સૂતો મૂકીને વિદ્યાધરી જીતી ગઈ છે. ને સવારે પ્રિતમે પ્રિયાને સંદેશો સાંભળ્યો ત્યારે એ વાત કરવા ચે ખોટી ગયો નથી. વીંટી લઈ કરીને દીકે મારગડે આલી નીકળ્યો છે

'ભદ્રે ભદ્રે' કરતો એ તો આદ્યો બાય છે ને ચાલતાં ચાલતાં ઉજેણી નગરીમાં આવ્યો છે. ઉજેણી નગરીમાં લોકો વિદ્વંસકની શોધ કરે. દેવીને મંદિરે ગયો તો ત્યાંથી પાછો ફર્યો નથી ને

રાજકુમારીએ માને વાત કરી છે. રાજાએ ફરતાં ગાણસો મોકલ્યા છે, પણ વિદ્યાધરના દેશમાં વસેલો વિદ્વંસક કોઈને હાય પડ્યો નથી આજે વિદ્વંસક એકાએક લોકોની નજરે ચડ્યો છે. એ તો 'ભદ્રે ભદ્રે' એમ સુખથી પોકારે છે ને દીવાનાની જેમ આપડે છે.

વિદ્વંસકના રંગડંગ ભેઈ રાજાએ નિસાસો નાખ્યો છે; 'આતું એસઠ આપણી પાસે નથી શાઈ. એને જ્યાં જતો હોય ત્યાં જવા ઘો દુનિયામાં ઓપધિતો માર નથી ને દેાક દિવસ સામે ઘરે એટલે એની મેળાએ પાછો આવશે.'

ને વિદ્વંસક આગળને મારો નીસરી ગયો છે.

આગળ ભર્તા એક નગર આગ્યું છે. એ નગરમાં એક પ્રાણણીને ઘરે જઈ વિદ્વંસક જિલો રહ્યો છે; 'માઠી! રાતની રાત પડ્યો રહેવા દેશો?'

ત્યારે પ્રાણણીએ કહ્યું છે: 'દીકરા! આ ઘર તારું જ છે. અમિ તો ઘડી બે ઘડીના મહેમાન છીએ.'

ત્યારે વિદ્વંસકે પૂછ્યું છે: 'માઠી! એમ કેમ કહો છો?'

ત્યારે પ્રાણણીએ કહ્યું છે: 'આ નગરના રાજાને એક કુંવરી છે. કુંવરી છે તો ફૂડી રંભા ને ઉર્વશી જેવી, પણ માણસભરણુ છે, રાજા રાતે એક માણસને આઈ બાય છે. આજે મારા પુત્રનો વારો છે ને પુત્ર મરતાં હું રાંડીરાંડ બાઈ કેમ કરી છવી શકીય?'

ત્યારે વિદ્વંસકે કહ્યું છે: 'માઠી! આજ તો મારો વારો, એઈ તો ખરો કે શી વાત છે ને શી વગન છે?'

ડારીનેા વાથી એ રાકાયો નથી ને શત પડી છે ને એ તો રાજકુમારીને મહેલ પહોંચ્યો છે. ખીલેલા પુષ્પના બારથી લચી ગયેલી લતા સરખી ચૌવન-મઢથી છડી ગયેલી રાજકુમારીને ભેટને વિદ્વષક વિચારમાં પડ્યો છે કે આ રાજકુમારી માણસ બરખી જતી હશે! ના ના. આમાં કંઈક ભેદ છે. એ તો હાથમાં લપાડી તલવાર લઈને સાવધ યમને લેઠા છે. ને શું યાચ છે ને શું ધરે એ જોયા કરે છે.

મધરાત થઈ છે ને બારણામાં વાવ-ટોળ ચડ્યા છે. કઠાકા ને બઠાકા સંભળાણા છે. ને ખાઉ ખાઈ કરતાં એક

ઓરડામાં દાખલ થયો છે. વિદ્વષકે ? હીઠો છે. વિચાર કરવા બેસે તો વખત જાય ને એમાં છુવને હાની ધાય. એણે તો આગળ પાછળતું કંઈ જોતું નથી ને ભેરથી તલવાર ઝીંકી છે. એ સાથે રાક્ષસનો જમણો હાથ કપાઈને હેઠો પડ્યો છે. રાક્ષસે વેદનાની કાળી ચીસ પાડી છે ને પડેલો આખરેલો વાગી છૂટ્યો છે. રાક્ષસના હાથતું કોરીકું કરી વિદ્વષક ઘસઘસાટ ઊંઘી ગયો છે.

સવારે નગરના રાજાને ખબર પડ્યા છે. આખા ગામમાં વિદ્વષકનો જયજયકાર ભેલી રહ્યો છે. રાજાએ વાજતે ગાજતે કુંવરીનાં વિદ્વષક સાથે લગ્ન કર્યાં છે. ને વિદ્વષક તો પરણેતરને પિયરમાં મૂકી મદ્રા વિદ્યાધરીની શોધમાં આગળની વાટે નીકળી ગયો છે.

પૂર્વ સમુદ્રને તીર વિદ્વષક આવીને ઊભો છે ત્યાં સ્કંદદાસ વહાણવટીતું વહાણ ઊપડવાની તૈયારી કરે છે. વિદ્વષકે

વહાણવટીને વિનંતિ કરી છે. વહાણવટીએ હા પાડી છે ને વિદ્વષક સમુદ્રની એથે આલી નીકળ્યો છે.

બરાબર મધ્યરિયે વહાણ અટકીને ઊભું રહી ગયું છે. સરસ પવન વાય છે તો ય વહાણ ચાલતું નથી. વાણિયે સમુદ્રદેવની આરાધના કરી તો ય વહાણ ચાલ્યું નથી. પછી તો વાણિયાએ કહ્યું છે : ‘એ કોઈ વહાણ વહેતું કરે એને મારી અડધી મિલકત આપું અને ઠન્યા પરણાવું.’

ત્યારે વિદ્વષકે કહ્યું છે : ‘દોરડા બાંધી મને દરિયામાં ઉતારો. તળિયે જઈ તપાસ કરું કે શું ખોટકો છે. દોરડું હલાવું એટલે ઉપર ખેંચી લેજો.’

ત્યારે વહાણવટીએ કહ્યું તેમ કયું છે ને વિદ્વષક સમુદ્રમાં ઊતર્યો છે. ડૂબકી મારી તળિયે ગયો છે. જુએ તો મોટો બધો રાક્ષસ લાગ્યા થઈ સતો છે. એના જે પગ વચ્ચે વહાણ ઝલાર્ક ગયું છે.

વિદ્વષકે રાક્ષસને જોયો તો એક હાથ કપાઈ ગયેલો છે. એણે તો લખ કરતી તલવાર ઝીંકી છે. રાક્ષસનો એક પગ કપાઈ ગયો છે. વહાણ છૂટું થઈ ગયું છે ને એ તો સરસઠાટ ચાલી નીકળ્યું છે.

વહાણ ચાલી નીકળ્યું એટલે વહાણવટી એના કોલ વીચરી ગયો છે. એણે તો વિદ્વષકને બાંધેલા દોરડા કાપી નાખ્યાં છે. બહાર કાઢે તો કોલની વાત યાદ આપે ને.

વિદ્વષક ઉપર આવી જુએ તો વહાણ નથી, વહાણવટી નથી. પોતે અગાધ સાગરમાં ડૂબકી હા રમી રહ્યો છે. વાણિયાનો

વિશ્વાસ કર્યો તો પોતાની આ દયા થઈ પછુ કાંઈ વાંધો નહિ. એનો ચે ભગવાન છે ને ! આવે આવે રાક્ષસનો પગ તણાતો બાય છે. વિદ્વપકે એના ઉપર અસહ્યારી કરી છે ને આઠમે દિવસ એક બંદર ઉપર નીકળ્યો છે.

બંદર ઉપર એણે પૂછ્યું છે : 'ભાઈ આ નગરનું નામ શું ?'

ત્યારે જવાબ મળ્યો છે : 'કોટિક.'

ત્યારે વિદ્વપકેને થયું છે કે ભગવાનની કૃપાએ કરીને કિથા તો બૂલ્યો નથી અને ઉદય પર્વત હવે દૂર નથી.

એ તો નગરની શેરીઓમાં ફરી રહ્યો છે. ત્યાં શેરીમાં સાઠ સંજાણ્યો છે : 'જે કોઈને રાજકુમારીને પરણવાની ઈચ્છા હોય તેણે આજે રાતના રાજકુમારીને મહેલ જવું.'

પરણવાની ઈચ્છા તો શુદ્ધે નથી. પરણ્યો છે એને ચે પાછળ મૂકવી પડી છે. પણ આમાં કોઈક ભેડ છે એમ માનીને વિદ્વપકે રાતને વખતે રાજકુમારીને મહેલ જવા નીસર્યો છે.

સામા મળ્યા સર્વેએ કહ્યું છે : 'શીકને ખુવાર થવા બાય છે ? એ રસ્તે ગયા કોઈ પાછા આવ્યા નથી.'

તો ય વિદ્વપકે વાર્યો રહ્યો નથી ને રાજકુમારીને મહેલ પહોંચ્યો છે.

રાજકુમારીએ એને કહ્યું છે : 'હજુ ય કહું છું કે પાછા વળી જાઓ.'

ત્યારે વિદ્વપકે પૂછ્યું છે : 'અહીં શું થાય છે ?'

ત્યારે રાજકુમારીએ કહ્યું છે : 'એની તો મને પછુ ખબર નથી.'

ત્યારે વિદ્વપકે કહ્યું છે : 'એની કોઈને

ખબર નથી એની કોઈકે તો ખબર થાવવી એવે ને !'

રાજકુમારી પલંગમાં પડી છે. પડ્યા લેણી ધમધસાટ લેવા માંડી છે. વિદ્વપકે હથિયાર સમાવી બેઠો છે.

બરાબર મધરાતે કકાકા બકાકા થયા છે ને આગના ગોળા લીધ્યા છે. ભયંકર રાક્ષસ ઝોરડામાં આવ્યો છે. એને એકંતે વિદ્વપકે કહે : 'આ તો બચ્ચો પેલો, એક હાથ અને એક પગ કપાઈ ગયા છે તે. તો ય બચ્ચાનાં લશ્કણ જતાં નથી.'

એણે તો ઢોરીને રાક્ષસના વાળ પકડ્યા છે : 'આજે તો બચ્ચો માથું જ ઉડાવી દઉં.'

ત્યારે રાક્ષસ કાલાવાલા કરવા લાગ્યો છે : 'મને મારીશ નહિ.'

ત્યારે વિદ્વપકે પૂછ્યું છે : 'પણ એક રાજકુમારીને રંભડતો તો. અહીં બીજી રાજકુમારીને હોરાન કરે છે. હવે તને છવતો છોડીશ ?'

ત્યારે રાક્ષસે કહ્યું છે : 'બન્ને રાજકુમારીઓ મારી પુત્રી છે. મેં એમને કહી રંભડી નથી. રાજા એમનાં ગમે તેની સાથે લગ્ન કરે એ મને કબૂલ નથી. એટલે તો હું શતે અહીં ઘોડી ભરું છું. કુંવરીને પરણવા આવે એને ભરખી બાઈ છું. એક શુરવીરે મારો હાથ કાપી નાખ્યો એને એક પુત્રી વરી. આજે હું મારો છવ બચાવે છે. બીજી પુત્રી તને વરશે.'

ત્યારે વિદ્વપકે કહ્યું છે : 'એ તો રાજકુમારીની ઈચ્છા હવે તેમ થયે. પણ તેને હું છોડવાનો નથી.'

ત્યારે રાક્ષસે કહ્યું છે : ‘તું કહે તેમ કર’. કોઈ વાતે મારા છવ ગચ્યાવ.’

ત્યારે વિદ્વષકે કહ્યું છે : ‘હું કહું ત્યારે હાજર થા. હું કહું તે ઠામ કર’

ત્યારે રાક્ષસે કહ્યું છે : ‘કબૂલ.’

સવારે રાત્રને ઠાને વાત પહોંચી છે. રાત્રએ વિદ્વષક સાથે રાજકુમારીનાં લગ્ન કર્યાં છે.

લગ્ન થઈ ગયાં એટલે વિદ્વષકે રાક્ષસને બોલાવ્યો છે : ‘મને સિદ્ધક્ષેત્ર લઈ જા.’

ત્યારે રાક્ષસે કહ્યું છે : ‘મારી ગતિ ઉદય પર્વત સુધી. સિદ્ધક્ષેત્ર મારાથી ન જઈ શકાય.’

ત્યારે વિદ્વષકે કહ્યું છે : ‘તો ઉદય-પર્વત સુધી લઈ જા.’

રાક્ષસ વિદ્વષકને ખંધાલે બેસાડીને ધરધરાટ કરતો જીવ્યો છે અને વાતની વાતમાં ઉદય પર્વત પહોંચી ગયો છે.

ઉદય પર્વતની તળેટીમાં એક વાવડી પાસે રાક્ષસે વિદ્વષકને નીચે ઉતાર્યો છે ને કહ્યું છે : ‘હું પાછો જઈ છું. ફરી યાદ કરીશ ત્યારે આવીશ.’

સિદ્ધક્ષેત્રમાં તો રાક્ષસ જઈ શકે નહિ, મનુષ્ય પણ જઈ શકે નહિ. વિદ્વષક વાવડી પાસે વિચાર કરતો બેઠો છે ત્યાં તો એણે જમીન ઉપર બજે કે કમળ પાંદડીઓ ન વેરણી હોય એવાં સ્ત્રીઓનાં પગલાં દીઠાં છે. પગલાં પડેલાં છે તો જરૂર અહીં કોઈ આવતું હશે, એમ વિચારી એ તો ત્યાં બેસી રહ્યો છે.

થોડીવાર થઈ છે ને રૂમજૂમ કરવી કેટલીક સુંદરીઓ માથે સોનાનાં બેઠાં લઈ ત્યાં પાણીડાં ભરવા ખાતરી છે. વિદ્વષકે એક સુંદરીને પૂછ્યું છે : ‘બાઈઓ ! કોને માટે પાણીડાં ભરી જાઓ છો ?’

ત્યારે સુંદરીએ કહ્યું છે : ‘બદા વિદ્યાધરીને સ્નાન કરવું છે. એને માટે પાણીડાં ભરીએ છીએ.’

બદા વિદ્યાધરીની ભાળ મળી છે ને હવે પોતાનો સંદેશો એને પહોંચાડવો જોશે.

એણે તો જીવતેથી એક સુંદરીના લડામાં બદા વિદ્યાધરીએ આપેલી રત્નની વીંટી નાખી દીધી છે. અને વાટ જોતો વાવડી પાસે બેઠો છે.

સિદ્ધક્ષેત્રમાં બદા વિદ્યાધરી સ્નાન કરવા બેઠી છે. ત્રાંબાકુંડીએ પાણીડાં ભર્યાં છે સહિયરો ત્રાંબાકુંડીમાં વધા ઠાલવે છે ને વિદ્યાધરી બેઠી બેઠી નહાય છે.

ને એમાં ત્રાંબાકુંડીમાં ખડક કરતો અવાજ થયો છે, બદા વિદ્યાધરીએ હાથ નાખી વીંટી બહાર કાઢી છે ને વીંટી ઝાળખી છે. એ તો સખીઓને પૂછી રહી છે, ‘વાવડીને કાંઈ કોઈ મુસાફર આવ્યો છે ?’

ત્યારે સખીઓએ કહ્યું છે, ‘રૂઠા ને રૂપાળો એક યુવાન છે.’

ત્યારે વિદ્યાધરીએ કહ્યું છે : ‘એને અહીં તેડી આવો સહિયરો.’

ત્યારે સખીઓએ કહ્યું છે, ‘સિદ્ધક્ષેત્રમાં માનવી ન પ્રવેશો શકે, દેવ હોય તો ત્યાં બેસી ન રહે,’

ત્યારે વિદ્યાધરીએ કહ્યું છે : ‘ચાલોને સખીઓ ! આપણે એની તપાસ કરીએ’

સરખી ચાલેલીના સાથમાં બદા વિદ્યાધરી વાવડી પાસે આવી છે. એણે તો પ્રિતમને ઝાળખી ઠાલ્યો છે. બન્ને પ્રેમીઓ એકમેકને હળ્યા મળ્યા છે ને આનંદ અધોળ કર્યા છે.

ત્યારે વિદ્વષ્ટે કહ્યું છે: 'અહીં વાવ-
દીએ બેઠાં દિવસ-બધ નહિ ને સિદ્ધ-
ક્ષેત્રમાં કાંઈ અવાય નહિ. આપણે ઉત્તેજી
જઈએ.'

વિદ્વષ્ટે રાક્ષસને માઠ કહ્યો છે.
પ્રેમીએ એને અધોલે ચડી બેઠાં છે.
જ્યાં જ્યાં પ્રિયાને પરણીને મૂંઝી રાખી
છે ત્યાં ત્યાંથી પ્રિયાને સાથમાં લીધી
છે. ને બધાં જિહ્વાં જિહ્વાં એક બંદરે
આવી ચડ્યાં છે.

બંદરમાં વાણિયાનાં વહાણ નાગ્યાં
છે. રકંઠાસ વહાણવટી હરેકરે છે ને
માઠ વેચે સાટે છે. વિદ્વષ્ટે એને ઢીઠા
છે. ઢીઠા છે ને આગળની દાજ દિલમાં
બગી જીટી છે. એણે તો રાક્ષસને હુકમ
કર્યો છે. રાક્ષસે વહાણવટીના વહાણ લૂંટી
લીધા છે. બગચો કરી બંગલામાં નાખ્યો
છે. ને બધાં જિહ્વાં જિહ્વાં ઉત્તેજી
આવ્યાં છે.

વાજતે ગાજતે સામેયાં ઘયાં છે.
ને બધાનાં આનંદઉછરંગનો પાર રહ્યો
નથી.

ને એમ પરાક્રમ કરીને વિદ્વષ્ટ
સંપટા પાખ્યો છે ને સિદ્ધિને વર્યો છે.

ઉદયને વાત પૂરી કરી છે.

૬ દિગ્વિજય

ઉદયને દિગ્વિજયની તૈયારીએ યત્ન
કરી છે. દેશ દેશના રાજવીએ પાસે
સંદેશિયા મોકલ્યા છે, એ તો મિત્રો
હયે તે આવી મળશે ને હુરમત હયે
એની ખબર પડી જશે.

દેશ દેશથી રાજાણાના સુભટો લાવ-
લરકર અને પોતાક પહેરામણી લઈ આવી

રહ્યા છે. ચંડમહાસેને આશીર્વાદ પાઠવ્યા
છે ને લેખું લશ્કર પલ્લ મોકલ્યું છે. પ્રલો-
તાના સુભટો આવી પહોંચ્યા છે. ઉદય-
નનું લશ્કર તો સમુદ્રના વાધુની જેમ
વધી રહ્યું છે.

બધા ય આવી છે. એક વારાણસીના
બ્રહ્મદત્ત રાજ તરફથી કાંઈ ખર કે ખબર
નથી. બ્રહ્મદત્તના અભિમાનનો પાર નથી.
ને વળી માટા રાજનો રાજ છે. એ
કાંઈ ઉદયનનું શરણુ સામે આવીને સ્વી-
કારે નહિ ને એની સાથે સુદ્ધ કર્યા વિના
હટકો નથી.

ઉદયન કહે: 'ચાલો પહેલા બ્રહ્મ-
દત્તને બીડાવીએ.'

ત્યારે યૌગંધરાયણે કહ્યું છે: પૂર્વ
દિશા તરફ પ્રયાણ કરવું છે, એટલે પહેલો
બ્રહ્મદત્ત જ સામે મળશે, પણ હુરમત
કેટલામાં છે એની તો તપાસ કરવી
જોશે ને.'

મંત્રીએ વારાણસી તરફ બામુસો
મોકલી આપ્યા છે. બામુસોએ સાધુસન્યા-
સીનો વેશ લીધો છે. મંગાને કિનારે
મદૂલી બનાવી અડા જમાવ્યા છે. સાધુ-
સન્યાસી ગામને દીકરા જે છે, ધનદોલત-
ના આશીર્વાદ છે, 'માટા માટા ચમ-
તારની વાતો કરે છે. એમની વાતો
સાંભળી વારાણસી પેહું જન્યું છે. સાધુની
મદૂલીએ માનવીનો મેળો બરાય છે.

એ મેળામાં અલકમલકના માનવી
મળે. અલકમલકની વાતો થાય. સાધુ
સરવા કાન રાખી બધી વાતો સાંભળે
છે ને એ વાતો વારાણસીથી વહેતી ધર્મ
કોશાંબી પહોંચે છે.

સાધુની મદૂલીએ રાજના સેવક આવે.
રાજની છાની વાતો કરે ને એમ બામુ-

સોએ કરવા જેવી બધી વાત લેણી કરી લીધી છે. પ્રજાદત્તે તૈયારી કરવામાં કાંઈ બાકી રાખી નથી. લશ્કરનો કાંઈ આરોવારો નથી. હથિયારોના ગંજ ખડકયા છે. ધાનના બંડાર ભરી રાખ્યા છે. ઉદ્યનના માર્ગમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ધાતો રચાવી છે. દૂધા વાવડીના પાણીમાં ઝેર લેણબું છે. જાડપાન, ધાસચારો અને કળકૂલ ઉપર જેરનાં રજકણો છાંટ્યાં છે. વિસામે વિસામે રૂઢી રૂપાળી વિષકન્યા બેસાડી છે. વિષકન્યાએ ક્યાંક પાણીના પરબ માંડ્યા છે, ક્યાંક અજના સદામત ચરૂ ક્યાં છે, ક્યાંક રૂપની હાટડી ચાલી છે. એ તો બિલે મારગડે રૂપના બાહુ ઠરે છે ને વિષના કુંડાળા સરળે છે.

આ વિષકન્યાઓ ખરાબ યોગનક્ષત્રમાં જન્મી ત્યારથી વિષથી પોવાતી આવી છે. એમની રગરગમા વિષ વ્યાપી રહ્યું છે. જે કાંઈ એમના સમાગમમાં આવે તે પાવણું પાણી માગવા યે ન બિલો રહે.

બાસુસોએ બધી વાત કોચાંબી પહોંચાડી છે. ને મંત્રી યોગધરાયણે એના વારણુ શોધ્યાં છે. ઉદ્યનનું લશ્કર આગળ વધી રહ્યું છે. માર્ગે માર્ગે દૂધા ને વાવડી આવે છે. વેદસાક્ષે ઔપધ વડે દૂધા વાવડીના પાણી ટોપરાહિત કરે છે. ધાસચારો અને વનતી વનરાણી શુદ્ધ થાય છે. ને એમ ઉદ્યન વારાણુમાં તરફ આગળ વધી રહ્યો છે.

માર્ગમાં વિષકન્યાઓ રૂપની રંગત જમાવતી ઠેર ઠેર આવી મળે છે. એ તો રૂપનાં કુંડાળાં રચે છે ને જોળનના બાહુ કરે છે. એનાં તો ધન એવાં છે કે માનવા પતંગિયાની જેમ એ ત્યોતમાં જળી

મરે. પણ સોનાપતિ રુમણવાનની આજ્ઞા છે કે લશ્કરના કાંઈ પણ સૈનિકે સ્ત્રીની સામું પણ જોવું નહિ. પ્રજાદત્તની એ રૂપપૂતળીઓ કાયાનું વિષ કાયામાં સમાવતી બેઠી રહી છે ને એનો માણીગર કાંઈ મળ્યો નથી.

કાવાદાવા અને પ્રથંચનો કાંઈ આરોવારો રાખ્યો નથી. તોય પ્રજાદત્તની એક્યે કારી ફાવી નથી. ને ઉદ્યનનું લશ્કર વારાણુસીના સિમાડામાં દાખલ થયું છે.

આ પૂરના ધાકાં હવે ખાળ્યા નહિ ખાળી ચકાય. ને એનો હવે કાંઈ ઈલાજ નથી. આખરે પ્રજાદત્તે ઉદ્યનનું ચરણ સ્વીકાર્યું છે.

પછી તો ઉદ્યને પૂર્વમાં વંગદેયનો પરાજય થયો છે. આગળ ભાર્તા કલિંગોને હરાવ્યા છે. દક્ષિણમાં કાવેરી અને ચોલ રાજાને તાબે ક્યાં છે. સુરવનો વિનાથ થયો છે. પાંક્ષમે લાટ જતી લીધી છે. સિંધુરાજને મહાત થયો છે. ધરાન, હુણનો નાશ થયો છે. ને એમ દિગ્વિજય કરી ઉદ્યન કોચાંબીમાં પાછો આવ્યો છે. નગરજનોએ એનો ભાવળીનો સત્કાર કર્યો છે. એની કીર્તિ ચોમર પ્રસરી રહી છે.

દિગ્વિજય કરી ઉદ્યન નિશ્ચિંત થયો છે. પણ તો યે એના જીવને નિરાંત નથી. પ્રજાદત્ત તરફ એને રહી રહીને યંઠા આવ્યા કરે છે. એ તો કાવાદાવાને કાવતરાનો કરનારો છે. કાણુ બાંહે ક્યારે શું કરો બેસે એનો ભરૂંસો નહિ. રાજાને રાત અને દિવસ પ્રજાદત્તની બીક રહ્યાં કરે છે.

રાજાના મનની વાત મંત્રીએ વાંચી છે અને કહ્યું છે: 'રાજા તમારો શંકા અકારણ છે. પ્રાણદત્તને આપણા બળનો ખ્યાલ આવી ગયો છે. એ હવે કંઈ જ નહિ કરી શકે. વળી આપણે તો એતું રાજપાટ એને સોંપી કરીને એતું મહું જ કર્યું' છે. મહું કરનારનું કમિયાં મહું જ યાય છે અને ખૂરું કરનારનું ખૂરું યાય છે. એ ઉપર હું તમને એક વાત કહું.

૭ ક્ષણભૂતિની વાત

પનીદેશમાં ક્ષણભૂતિ નામનો એક પ્રાણી રહે, પ્રાણીનો હીકરો છે ને તો ય એ તો વંદ્યો છે ને તરકાટી ચે ગયો છે, આખો દિવસ હરામ હલાલીઓ સાથે હરેફરે, ને ન કરવાનાં કાગા કરે. પ્રાણીનો હીકરો વંદી ગયો છે ને એ વાત એક વૃદ્ધ પ્રાણીથી ભેઈ જતી નથી. વૃદ્ધ એક દિવસ ક્ષણભૂતિને શિખા-મણના બે બોલ કહેવા બેઠો છે, પણ ક્ષણભૂતિને તો હાજ નથી, ચરમ નથી, વૃદ્ધની વાત સાંભળવી તો ફર રહી, બિહારાનો એણે તો બિચારાને લાત લગાવી છે.

રીસે કારાઈને વૃદ્ધ પ્રાણીએ રાજ-દરબારે રાવ ખાખી છે. રાજના માણસો ક્ષણભૂતિને પકડવા આવ્યા છે. ક્ષણભૂતિએ હેતુભિન્નોની સહાયથી રાજના માણસોને તગડી મેલ્યા છે.

પણ એ તો રાજ સાથેની રાક. ને રાજાએ હરકરના માણસો મોકલ્યા છે. હુકમ થયો છે: 'પકડીને સીધા શૂળીએ ચડાવી દો'

મિત્રો આડાઅવળા ઘર્ષ ગયા અને સિપાહીઓએ ક્ષણભૂતિને પકડી શૂળીએ

ચડાવ્યો છે. પણ ભગવાનની માયા છે અને ક્ષણભૂતિની આવરદા લાંબી છે તે શૂળી લાંબી ગઈ. ને ભગવાને જેને છોડી દીધો છે એને રાજા હંડી શકે નહિ. રાજાએ પ્રાણીના હીકરાને કપડો આપી ગામ બહાર કાઢી મૂક્યો છે.

હેતુભિન્નોએ તરછોડ્યો, રાજાએ તિર-સ્કાર કર્યો અને ગામમાં તો આબરુ હતી જ નહિ. ક્ષણભૂતિને તો મોટું બતાવવા જેવું રહ્યું નથી. ક્ષણભૂતિનું એક ખેતર છે. ખેતરે ખૂંધડી ખાંધી ક્ષણભૂતિ રહે છે. ખેતર એડી ખાય છે ને દિવસ વિતાવે છે.

એના ખેતરમાં એક પીપળો અને પીપળા ઉપર યક્ષનું સ્થાનક. ક્ષણભૂતિ રાજ સવારે નાહીધોઈ પીપળાની પૂજા કરે ને પછી કમિકાજે વળગે. ને એમ કરતાં એક દિવસ પીપળાનો યક્ષ એના ઉપર પ્રસન્ન થયો છે: 'માગ માગ !' તો કે 'માયું તમારાં ક્યા દેવ.'

ત્યારે યક્ષે કહ્યું છે: 'તું શ્રોકંક શહે રમ્યાં બા. તારે વીંચું કંઈ કરવું નહિ. દેહત એટલું જ બોલવું કે મહું કરનારનું મહું યાય છે અને ખૂરું કરનારનું ખૂરું યાય છે. આટલું કરજે ને ભક્ષી-દેવીના તારા ઉપર ચારે હાથ હરો.'

યક્ષનું વરદાન પામીને ક્ષણભૂતિ શ્રોકંક નગરમાં આવ્યો છે. એ તો મત્રો-ચાર કરતો નગરની શેરીઓમાં ફરે છે ને એમાં રાજના ઘરનું તેડું આવ્યું છે. રાજદરબારે એને માન મળ્યું છે. ને એ તો પનોતો ઘર્ષ પડ્યો છે.

શ્રોકંક નગરનો આદિત્યપ્રભા રાજા ને એની કુવલયાવલી રાણી પૂર્વભવે પાપ કરવા અપૂર્ણ રહી ગયા હશે તે આ ભવે

ય રાણી ન કરવાનાં કામા કરે છે. એ તો મંત્રતંત્રની સાધના કરે છે અને ધરતીને માથે ઠાકણ ચઢીને હરેહરે છે.

વિશ્વસ્વામી નામનો એક બ્રાહ્મણ અને એની કાળરાત્રિ પત્ની. એને ઘડીને તો સગવાને બાજુે હાથ ધોઈ નાખ્યા છે. બહાં સમ્મર, ઠાકવ્ય સરખી આંખો, નીચું અને ચપટું નાક, બહા અને સચકર હોઠ, મોટા મોટા હાંત, લાંબી ગરદન, મોટું પેટ અને પેટ ઉપર પડતી છાતી. એતાં જ માનવીની છાતી કાઢી પડે. એવી એ કાળરાત્રિ. ઠાકણમંત્રની સિદ્ધિને વરેલી અને એતાં કાળરાત્રિ સરખાં કામા.

રાણી પ્રવલ્યાવલીનો સાહેલી કાળરાત્રિ.

વિશ્વસ્વામી નિશાળ સણાવે અને એની નિશાળે સુંદરક નામનો એક વિપ્ર-બાળ વિદ્યાર્થીયસ કરવા રહ્યો છે એ તો શુરુની સેવા કરે છે ને વિદ્યા સણે છે.

સુંદરક કામદેવ સમો રૂપાળો ને કાળરાત્રિને એની રદ લાગી છે. એક દિવસ મહેતાલ જહાર ગયા છે ને કાળરાત્રિએ સુંદરકનો હાથ ગ્રહ્યો છે. નાના એવા બાળક પાસે મોટી એવી મનની વાત કરવા બેઠી છે.

ત્યારે સુંદરકે કહ્યું છે : ‘તું તે રી વાત કરે છે, મા તું શુરુની પત્ની મારી માને કેમણે.’

ત્યારે કાળરાત્રિ કહ્યું છે : મારી વાત માનશે તો તને બાવન ભોગ મળશે. ના પાઠશે તો રાતરાત ને પાનપાન ચર્ચશ.’

ત્યારે સુંદરકે કહ્યું છે : ‘મારું તો

જે ચાલું હશે તે થાશે. કેળી પેળીને પાપમાં નહિ પડું.’

ને કાળરાત્રિએ પતિ પાસે સુંદરકની રાવ આપી છે. વિશ્વસ્વામીએ એટલુંય વિચાર્યું નથી કે આ બંને તો મા હીકરાના સંબંધને ભોગ છે. એમાં બીજા સંબંધની સંભાવના થે નથી એણે તો સુંદરકને વગર લેવેદેવે મારીમારીને ધર-માંથી કાઢી મૂક્યો છે.

કાળી ઠિંબાણ જેવી રાત છે ને એવી રાતે સુંદરકને ધરમાંથી કાઢી મૂક્યો છે. આવી અધોર રાતે એ બિચારો ક્યાં જશે? એ તો છાનોખાનો બાવના એકદાગિયામાં ગયો છે ને ગમાણમાં સંતાર્ધ બેઠો છે.

મધરાત ઘણું છે ને કાળરાત્રિ એક-દાગિયામાં આવી છે. માથે છૂટા વાળ છે. કપાળે સિંદૂરની આઠ છે ને હાથમાં કટારી છે. સુંદરકે કાળરાત્રિને ભેળેને એના ઘરણું મરી ગયા. આ ઠાકણ આવી પહોંચી છે ને હવે શું થશે?

પણ કાળરાત્રિએ આધુપાધુ કાંઈ ભેળું નથી. મોટેથી મંત્ર સણ્યો છે ને એકદાગિયાને પાંખો આવી છે. એ તો ઘરરર કરતું આકાશમાર્ગે જીક્યું છે.

ઉજેણી નગરી ને એનું ગંધરવું મસાણ. મસાણને કાંઠે એક વાડી છે. વાડીમાં એકદાગિયું જીત્યું છે. ઠાકણ સ્મરણમાં ગઈ છે ને ભોગણીએ સાથે રાત્રડા લેવા લાગી છે. સુંદરક ખીતો ખીતો જહાર નીસર્યો છે. હાથ લાગ્યાં એટલાં ફળમૂળ વાડીમાંથી વીણી લીધાં છે. ખવાય એટલાં ખાધાં છે ને બાકીના બાંધી લીધાં છે, એ તો પાછો એકદાગિયા-માં સંતાર્ધ બેઠો છે.

સાસે સમીને ઠાકણ પાછી આવી છે. એકઠાગિયું ઉઠાડીને ઘેર આવી છે. સવારે સુંદરક એકઠાગિયામાંથી બહાર નીકળ્યો છે, જઈને અક્ષયેત્રમાં રહ્યો છે.

સુંદરક ગામમાં હરેકરે છે ને બિણા માગી ખાય છે. એક દિવસ ઠાળરાત્રિએ એને ઠીઠા છે ને વળી પાછી મનનો વાત એને ઠહી છે. સુંદરક પાસે તો એકને એક જવાબ છે અને પત્નીની સંભારણીથી વળી પાછો વિશ્વસ્થાનીએ સુંદરકને બૂઠ્યો છે.

આ ગામમાં તો હવે તદિ રહી શકાય. સુંદરક આવીને એકઠાગિયામાં સંતાયો છે. એના મનમાં એમ છે કે એકઠાગિયું જીરૂને ઉજેલી પહેાચે એટલે પોતે ત્યાં જઈને રહે.

જીરૂને સુંદરક ઉજેલી આવ્યો છે. વાલીમાંથી કૃષ્ણલગ્ન પોતકું બાંધ્યું છે

ને ઉજેલીની બચાર તરફ ચાલી નીકળ્યો છે. બાધું હોત તો ઠાકને ખબર ન પડત, પણ આ તો પારડી મતા બચારે વેચવા ઠીઠા છે. વાલીના ધણીએ પોતાનો માલ ઝોળખ્યો છે ને રાજહરબારે ફરિયાદ કરી છે.

સુંદરકે વીતી વાતો રાત્રીને ઠહી સંભળાવી છે. પણ રાત્રી ઠાક એ વાત માને નહિ. એને તો વાતનું પ્રમાણ ભેદ્ય છે. રાત્રીએ સુંદરકને એક હંડિયા મહેલમાં ખૂંચ્યો છે. ઠહું છે : તારી વાતનો સાબિતી આપ.

ઠાકણનો સંજોરો મંત્ર સુંદરકને હેયે છે. સુંદરકે ઠાકણનો મંત્ર જણ્યો છે. મંત્ર જણતાં તો એકઠાગિયા આઠારે જીડ્યો છે એ તો જીડ્યે જાય છે, જીડ્યે જાય છે. લોકોને મન ભેદ્ય થયું છે.

[આહુ

અંગેજ—અમારા દેશમાં દિન્દીએને ઠાળાયેક મહેવામાં આવે છે.

દિન્દી—પણ પ્રાણીએનો અભિપ્રાય યા રાત્રીને ?

અંગેજ—પ્રાણીએ કેમ ?

દિન્દી—અમારા દેશમાં અંગેજોને માર્કાડા મહેવામાં આવે છે.

*

એ જ ભણે, આજે દિવસે પોતે સીવાવતવાસની જે દિવસ એક આનંદો હતો તેની વાત તેના મિત્રને આ પ્રમાણે કરી :

પછી તો ખજામાંથી રામ નીકળ્યા અને અધ્યામાંથી સીવાવ નીકળ્યા. ત્યાં જીલ ઠાળના ખજામાંથી રાજણ નીકળ્યો એટલે રામ માવામાં એક મુઠ જમા.

૧ પાછી જીલના થોડા મુઠાડા અને તેમાંથી સીવાવ રેખામાં...

આ વાત કથાવ સુધી ચાલતી ! પણ અંતરનાર મિત્રની પોરજ ખૂરી તેણે, ઠહું ! સલા માણસ આવી તે દિવસ દેખી દરે ?

'હા હા' એવાએ જવાબ આપ્યો, 'મારી આજની જીડમાં મેં એક એક જણ એવો તો દેખા મારો હતો કે અને આજી દિવસ આવી જ રેખાઈ.

પ્રત્યેક અવશ્ય વાંચનું જોઈએ

ગુજરાતીઓએ સ્નેહભાવે ગૃહમાં વસાવવું જોઈએ

કહાની

(ગુજરાતી વાર્તા માસિક)

જેમાં ગુજરાતના જાણીતા લેખકોની ચિંટ ને

ચેતનવંતી વાર્તાઓ આપવામાં આવે છે

ગુજરાતી પ્રદુર્બમાં તમારે તમારો સંદેશો પહોંચાડવો
છે તો તે કાર્ય વિના વિલંબે 'કહાની'ને સોંપો.

દીવાળી અંકથી શરૂ થાય છે

અમારી ચાહુ વાર્તા

એક હતભાગિનીનું હૃદય સ્પર્શી, રામાચારી ચરિત્ર

ડા.ક.બં.ગ.જો

મૂળ લેખક : ગજાનન ચંબલ માઠજોલકર

અનુવાદક : સુરલી ઠાકુર

उद्दिष्ट

નાણાંનું વજન તમને મેલો અને શાન્તિ આપી તમારા
નાણાંનું પુરતું વજન જ્યાં તમને મળે છે...

★ આખું દુધ.

★ પંજાબી લડગી.

★ ગીડી મધુરી છામ.

★ દહીં. પેડા.

★ બરડી. ગુલાબ જાળુ.

★ દૂધી દસબો.

તેમજ પવિત્ર દુગળી ગ્રીન્ને માટે મગદુર—

તમારું વિશ્વાસપાત્ર નામ

દે સા ઈ ભા ઈ શંકર જો રી શંકર

કાલજાહેવી ગેદ, — મુંબઈ, ર.

શાખા :—

દે સા ઈ આ રો ગ્ય મંદિર.

કાલજાહેવી મુબન, — ગ્રી. પી. ટેક રોડ, — મુંબઈ, ર.

આ જાંઠની સફળતામાં જેમનો સહકાર છે

તે માનવતા લેખકો મહારાષ્ટ્રોની

વાર્તાઓનો અનુક્રમ

ક્રમ	વાર્તા	લેખક	પાન
૧	મને વખત નથી	રમણલાલ વ. દેસાઈ	૧
૨	જગવાન ક્યાં છે ?	ગોપાલરાવ ગ. વિદ્યાસ	૭
૩	સાંજને વખતે	ધનસુખલાલ મહેતા	૯
૪	ખડતલ શરીર	સનતકુમાર વીણ	૧૩
૫	હર્ષ પોતાનાં	પારાશર્ય	૧૭
૬	રહો તહો જ ઝુલરી !	મધુકર રહેરિયા	૨૫
૭	હાથીનું જૂન	વિજયગુપ્તા મૌર્ય	૨૬
૮	ગુલગુલ ને ગુલાબ	રમણીકલાલ જ. દલાલ	૩૭
૯	આત્માનાં આંધુ (નાટક)	યંગકલમ	૪૧
૧૦	કિન્દુ-કુદુંગ	ભાદરાયણ	૫૩
૧૧	યુગની ડેર	ખડુલેશ	૫૭
૧૨	ક્ષિતિજનો સનકાનો	વેણીભાઈ પુરોહિત	૬૧
૧૩	ચીમનનો વરથોડો	વણુ ટોટક	૭૧
૧૪	ઠાકળંગલો	સુરલી ઠાકુર	૭૭
૧૫	કથાસરિત્સાગર	મયૂર	૮૩
૧૬	શીમના ટોઠા	માધવજી પટેલ	૯૧
૧૭	ક્રાંતિનો સર્જક	મયૂર	૧૦૩
૧૮	પ્રસંગકથાઓ	ર. મ. તા.	૧૧૩
૧૯	ઢાંઢી પોતે	જીતુભાઈ પ્ર. મહેતા	૧૧૫

આં અંકના પ્રકાશનમાં જેમના સૌજન્યે પ્રાણ પૂર્યો છે
તે પ્રતિષ્ઠિત વેપારી અને ઉદ્યોગપતિઓની કંપનીઓની

જાહેરખબરોનો અનુક્રમ

સંગીનતા અને સંતોષ મેળવવા આપની જરૂરિયાત વેળા નીચેની
પ્રતિષ્ઠિત કંપનીઓને અવશ્ય યાદ કરશે.

ક્રમ	કંપનીનું નામ	પામ
૧	જે. એન. શેઠના	૬
૨	વૈદ્ય નવનીધરાય હરજીવનદાસ. મહેતા	૧૧
૩	અરૂણ હોબિયરી મિલ્સ લિ.	૧૨
૪	ધી ભાવનગર સેઇફ એન્ડ લોકસ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું	૧૬
૫	સફેદો ૪૪૬	૧૬
૬	નારીએલવાલા કોરપોરેશન	૩૩
૭	રામેશ્વર દ્વાર્માસ્થુટિકલ વર્ક્સ	૩૪
૮	" "	૩૫
૯	મથુરીઆ એન્ડ કું.	૫૧
૧૦	બી કે દ્વાર્માસ્થુટિકલ એન્ડ કેમિકલ વર્ક્સ	૫૨
૧૧	શા. પુનમચંદ નગીનદાસ જરીવાલા	૫૪
૧૨	ધી કલકત્તા ટી એજન્સી,	૫૫
૧૩	પ્રો સી. જે. એન્ડ સન્સ	૫૬
૧૪	જે. ચંદુલાલની કું.	૬૬
૧૫	આર શીવજી એન્ડ કું.	૭૪
૧૬	ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રુટેન્શીયલ. એસ્થુરન્સ કું લિમિટેડ	૭૫
૧૭	ભાગ્યેશ્વર પ્રોડક્ટસ.	૭૬
૧૮	શ્રી લોકભાન્ય સીફ્ટ બંગ્લાર	૭૬
૧૯	ઠલા રેડીઓ	૮૧
૨૦	અંકુ દ્વાર્માસ્થુટિકલ વર્ક્સ લિમિટેડ	૮૨
૨૧	રામેશ્વર દ્વાર્માસ્થુટિકલ વર્ક્સ	૮૬
૨૨	" "	૮૭

નૂતન વર્ષાભિનંદન

દીપોત્સ્વી જૂનું વર્ષ અનેક સુખદ અને દુઃખદ સંસ્મરણો સાથે વિદાય લે છે અને નૂતન વર્ષની પ્રભાતે નવ આશા, પ્રકૃષ્ઠ મનોરથો અને મહત્તાકાંક્ષાઓને નવ કુંપળો ફૂટે છે.

જૂના વર્ષનો અંત એટલે કાર્ય-નિષ્કાર્ય, સાહ્ય-વૈદ્ય પ્રગતિ-પરાગતિનું એકંદર સરવૈયું: રાષ્ટ્રેભા પ્રકટેલા સ્વાતંત્ર્ય ભાનુના તેજસ્વિભર દેશના અને માનવોનાં હૃદયોં કેટલાં ઉજ્જ્વળાં છે, એ પ્રતિ એક વિહંગાવલોકન કરવાની પરાં ૩૬૦ દિવસોને અંતે આવેલી મહત્વની પણ આજે ભારતનો આત્મા અનેક વિપમ અને કૃત્રિમ વિટંબાઓથી પરેશાની અનુભવી રહ્યો છે. સુવર્ણયુગની એક મમયની આ સુવર્ણભૂમિમાંથી તેનાં જાળકોને હાલમાં પૂર્ણ અન્નવસ્ત્ર પ્રાપ્ત થતાં નથી વિદ્યની અધ્યાત્મભૂમિ ગણ્યતા આ રાષ્ટ્રનાં સંતાનોને આધ્યાત્મિક-આત્મિક શાંતિ નથી. ચોતરફ રોટી, વસ્ત્ર, વિસંવાદ અસંતોષ, વર્ગીય વૈર, અને નર્મ શોષણના ચિત્કારો સંભળાઈ રહ્યા છે.

આવા કપરા કાળે માનવીને નવા વર્ષની અનેક આશાભરી ઉપાનો પાલવ સ્પર્શી લાય છે. માનવીના મનોરથો સફળ થશે ખરા? પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વર આપણામાં એ સફળ કરવાની શક્તિ પ્રેરે એવી પ્રાર્થના કરીએ.

આ શુભ પ્રસંગે 'કહાની'ની પ્રગતિને પણ થોડો ખ્યાલ આવી જાય છે. 'કહાની' આવતા ડિસેમ્બર માસમાં ૭ વર્ષ પૂરાં કરી આત્મા વર્ષમાં પગલાં માંડશે. વર્ષોને હિસાબે 'કહાની' હજી કિયોગવસ્થામાં ગણાય પરંતુ કહેતાં આનંદ ભર્યો છે કે, આટલાં વર્ષોમાં 'કહાની'એ પોતાના ઉદ્દેશમાં અને કાર્યમાં ધાર્મ્ય કરતાં વધુ સફળતા મેળવી છે આ સિદ્ધિ ભેદ અમને અભિમાન લેવાનું મન થાય છે, અને એ ત્રયોસાય તેને આટલી કક્ષાએ વિકાસવામાં ફાળો આપનારા આહરો વાર્તા-લેખક જંધુભા, પાંચડો, તથા મારા મુરબ્બી શ્રી. ભાનુ-શંકર વ્યાસ (બાદરાયણ)ને મદદથી નૂતનવર્ષાભિનંદન પાઠવી નવા વર્ષના શુભ મનોરથોની સફળતા પાંછી વિરસું છું.

રમણીક વી. મહેતા

સંપાદક

મને વખત નથી

: ૧ :

આ એક રસિક વાર્તા નથી. દુઃખી નોંધ માત્ર છે પ્રસંગની નોંધ છે અને એમાં નાપક છે એટલા પૂરતી વાર્તા કહેવા તો જુદી વાર્તા! લોકશાસનમાં પત્રકારોને અને નેતાઓને પરસ્પર રોહ, સંબંધ, સંગપણ ધણું વધી જાય છે. પત્રકારો વડે નેતાઓ અને નેતાઓ વડે પત્રકારો અલગ પડે નેતાઓ એમ માનતા નથી એ જુદી વાત છે. નેતાઓ પોતાના નેતૃત્વનો આધાર પોતાની સેવાવૃત્તિ ઉપર રહેલો માને છે, છતાં પોતાના સામ્રાજ્યની લાંબી નોંધ, પોતાની સલામતી અને સુરક્ષા, પોતાની સુરક્ષિત છત્રી, પોતાના કાર્યક્રમના સમાચાર, પોતાનાં નિવેદનો અમુક પાના ઉપર, અમુક દોર આવે છે કે નહીં તેની બહુ જ કાળજી રાખતા હોય છે. એટલે નેતાગીરીએ પત્રકારોને કહાડી નાખતા જેવા તો ન જ કહેવાય. તેમની ઇચ્છાનુસાર અહેવાલો ન આપીએ તો તેમને ખેડું પલ્લ લાગે છે એ કું જાત અનુભવથી જાણું છું.

હું હજી પીક પત્રકાર નથી. પાંચ છ વર્ષનો ધીમાઉ પત્રકાર કહેવાઉં, છતાં નેતાઓ ઉપર અમારું ધણું અવલંબન રહે છે—જાહેરખબરો બાદ કરતાં—એ કું બેઠક કબૂલ કરું છું. એમનાં વ્યાખ્યાનોથી અમારાં મોઢાં ભરાય છે, એમની છત્રીઓથી અમારો કલા પોષાય છે, એમની વાર્તાઓમાંથી નવનવા સમાચારો બહાર ધાય છે, એમના સિંહાસનો

રમણલાલ વ. દેસાઈ

મહામનો ઉઠેલાય છે અને એમના મોનમાંથી મંદન પ્રશ્નો જન્મે છે. એટલે પત્રકારોને તો નેતાઓ વગર ચાલે જ નહીં.

જે પક્ષ જોરમાં એ પક્ષનો બહુભોલો સભ્ય એ અમારે મન નેતા. જો કે નિર્જન પક્ષને હસવા માટે પણ અમે સ્થાન આપી અમારું આયોજનું સિદ્ધ કરીએ છીએ ખરા! જેને પક્ષ નહીં એનું પત્રકારિત્વમાં જ અસ્તિત્વ નહીં; સિવાય કે ગાંધી વેચતાં પક્ષકો દોષ, ખૂન કરી જાગી ગયો દોષ, મોઢાંની પરણેતરને જાગાડી ગયો દોષ કે ગાય જેવા મુખ્યચાળું બાળક એને ઘેર અવતરું દોષ!

અમારા ઘરેરના મહાન નેતા બ્રમવાનદાસ-થી લાએ જ મોઢાં અનુભવું દોષ. એમના નેતૃત્વ નીચે ધણી સમાજો કરાઈ, ધણી સમાજો ગોઠવાયા, ધણી લાડો લગાઈ અને ધણી જેલ જાગ્યાં પલ્લ ઘઈ ચૂકી. સ્વરાજ્ય આપવામાં તેમનો સક્રિય ફાળો ધણો મોટો. પ્રધાનપદ માટેની પૂરી લાયકાત છતાં રહી ગયેલા અનેક નેતાઓમાં તેમનું સ્થાન આગળ હતું. પરંતુ તેઓ પોતાના અસહીયને આગળ કરી સેવાકાર્યમાં ધાળળ પડી જાય એવા સ્વાર્થી ન હતા. આમ સ્વરાજ્ય આવ્યા છતાં, જોછા લાયક માણસો પ્રધાનની પુરછી-ઓ ઉપર ફસી જવા છતાં, બ્રમવાનદાસનું નેતૃત્વ તો આપુ રહ્યું જ. એમની હાજરી વગર નિસ્વાનું એક પલ્લ કામ આગળ વધી શકતું નહીં. દેશને સ્વરાજ્ય મળ્યા છતાં હજી અમે

છ ભાપાનો અને અમલદારોનાં અગ્રિય હોદ્દા-
નામેનો મોઢ હજી તકપૂર થયું એટલે મથો
નથી એટલે બ્રિટિશ અમલ દરમિયાન એળ-
ખાતા કલેક્ટરો અને ડેપુટી તથા એસીસ્ટન્ટ
કલેક્ટરો હજી એ જ નામથી એળખાયા છે.
તેમને પોતાને તેમજ પ્રજાજનોને ખીલ દેશી
નામે અમલદારોને એળખાવવામાં ભારે અપ-
માન લાગે છે. એ કલેક્ટરો ડેપુટીઓ
તેમજ એસીસ્ટન્ટોની કાર્યપદ્ધતિનો ધ્રુવ ભગ-
વાનદાસની ધોળા રોપી જ હતી અને ભગ-
વાનદાસની વાતમાં પણ કમીચનર, કલેક્ટર,
ડેપુટી, કે મોઢનો હિસાબ હોય એમ લાગતું
જ નહોતું.

‘એમાં શું ! કમીચનરને કહું !’ ‘કલેક્ટર
ઉપર ચિટ્ટી લખી આપું !’ ‘મામલતદાર ! એને
પાંચરો કરવો છે ! વાર ચી !’ આવાં આવાં
વાકયોની કુદબુધ્ધિથી ફેડાતાં ભગવાનદાસભાઈનું
આપણા લોકજીવનમાં કેટલું ભય મદસ્ત
હશે તે સદજ સમગ્રી શકાય એમ છે બ્રિટિશ
અમલમાં કલેક્ટર કમીચનરની સાથે ‘સાહેબ’
શબ્દ લગાડવામાં આવતો હતો તે હવે
અદસ્ત થઈ ગયો છે એટલે વિવેકમાં તેમજ
પ્રજાકીય હક્કના લાભમાં વધારો થયો છે એ
એ નોંધ જરૂર કરવી નોંધ્યો.

: ૨ :

હું ધણું ખરું ભગવાનદાસભાઈ પાસે
જતો. એઓ પેતે ભગવાનદાસભાઈ કહેવાતા
એ સ્વાસ્થ્યમાં મોઢએ જીવતું ન નોંધ્યો.
ખાજરીના ભાવ વધશે કે ઘટશે ? સહેલા થઈ
મગતા ક્યારે બધે થશે ? ખાંડ મેળવવા શું
કરવું ? અને મારે પત્રકાર તરીકેનું વધારે
નોંધવું કેસીન ક્યાંથી લાવવું ? કાસ્ટીર
સંબંધી ભગવાનદાસભાઈનો શો મત છે ?
અને ડાંગની ભાષા ગુજરાતી છે કે મરાઠી
એ વિષે ભગવાનદાસભાઈ શું માને છે ?
અગ્રિજોનાં બાવલાં સહેરમાંથી ઉઠાવી લેવાની
દેશાધિમાનથી ધરપૂર નેહાવું અતિમ પરિ-

ણામ મોઢ દિવસ બાંધીલ કે જ્યાંદરલાલની
છબીઓ દર કરવામાં પણ આવે કે કેમ ?
સરત નવસારીની જિલ્લા રચનામાં વલસાડ
અંતે ફાવી જવાનું છે એમ લોકો કહે છે
એ વિશે ભગવાનદાસભાઈ કાંઈ પ્રદાસ પાડશે
કે ? વગેરે પ્રશ્નો પૂછવાના તો હોય જ એટલે
ખચરખરી તરીકે મારે તેમની પાસે રોજ
જવુંઆવવું થાય જ. મારે અને તેમને અંગત
સંબંધ પણ વધતો જતો હતો. ધરના સ્ત્રી
બાળક વગેરે સાથે પણ મારે પરિચય બાદ
જનતો જતો હતો.

સ્વાસ્થ્યની લક્ષમાં પરદેશીઓને સીધી
ગાળ દઈ ‘તાળાઓ પકાવતા ભગવાનદાસભાઈ
હવે જવાબ આપવામાં કે પોતાના નિવેદનનો
ધમકાવામાં ભય મુસદ્દીગીરીએ પહોંચી ગયા
હતા એ પણ મારા ખ્યાનમાં આવતું જતું
હતું. ડાંગની ભાષા ગુજરાતી જ છે એવાં
ભાષણો કરીકરાવી, લેખ લખાવી, અવધાસો
કહેલાવી, અંતે મુંબઈ સરકારે ડાંગને મરાઠી
ભાષાના ઝંડા નીચે એમી બાંધી આપ્યું ત્યારે
ખેનમૂત અને અપૂર્વ સંધર્મ દર્શાવી ભગવાન-
દાસભાઈએ જે વાક અને કથમ શાન્તિ પકડી
એ જોતાં અને બહુ ખેંચ પકડ થતાં તેમણે
મોઢને પણ ન સમજાય એવું મારી પાસે
લખાવેલું નિવેદન, જેની નીચે અલગત એમણે
સહી ન જ કરી એ જોતાં-મારી ખાતરી થઈ
કે હિંદનું રાજકીય ભાવિ આવા મુસદ્દીઓ
ના હાથમાં ઉજવણ અને ઉજવણ થતું જવાનું
છે. ગાંધીજીની સત્યાગ્રહમાં એક જ ભયંકર
ખામી હતી. એમાં મુસદ્દીગીરીનો સંપૂર્ણ
અભાવ હતો. એ અભાવને લઈને ગાંધીજીએ
પોતાનો પ્રાણ ગુમાવ્યો, ગાંધીજીને પગલે ચાલતા
તેમના અનુયાયીઓએ ગાંધીજીની એ જૂથ
સુધારી સત્યને મુસદ્દીગીરીમાં લીંટણવા
માંડ્યું છે ! એટલે હિંદના મુદ્દાલેખ અનુસાર
સત્યનો સાચો જય થવાનો જ છે ! હવે પર-
દેશીઓ સામે રાજનીતિની પરાખાજી બેલવાની
સજી રેલા હિંદને આવડી જશે.

આ યુસફીગીરી વર્તમાનપત્રોની દૃષ્ટિએ ખડુ આવશ્યકરણ્યક હતી. ભગવાનદાસભાઈની આખર્માં પણ હવે યુસફીગીરીના હોજ બરેલા લાગતા હતા-અલગત, અંગ્રેજોની માફક અગર હિંદના શુંકા ધર્મગ્રામોની માફક તેઓ આખર્મીયકારો ન જ કરે એ સમજી ચકાપ એમ હતું. એ જ યુસફીગીરીનાં મને વખતોવખત દર્શન થતાં, અને હું રાજી થતો કે આપણા સ્વારાજ્યની માફક આપણા નેતાઓનાં વર્તન પણ ધર્મના અંચળાને બાબુએ ફેંટા સાદી સમજનો આશ્રય લેતાં યથા ગયાં હતાં. મારે ભગવાનદાસભાઈ પાસે નિત્ય જવાનું એટલે તેમની યુસફીગીરીના પરચા મને રોજ મળતા.

એક ગામમાં યુસ્તિમ તંગદિલી વધી ગઈ. યુસ્તિમોને ઠાઈની સલાહ જરૂરી હોતી જ નથી. પરંતુ હિંદુઓની સલાહ મસલાત માટેની દોઝ-દોડી કાંઈ પણ યાતિમિય પ્રબળે રોલાવે એમ હોય છે. સલાહ પણ ભગવાનદાસભાઈ વગર કોની લેવાય ? આદસ અંગેવાનો એકાએક આવી પહોંચ્યા ભગવાનદાસભાઈ પાસે, ગામના કામ માટે એકલ દોકલ માણસ ન જ આવી શકે.

હા ! જોલો !...તમારા ગામમાં તો કાંઈ કોમી અધડો સંભળાય છે...નહીં ? 'એક સર્વંચ જોવાની' અદાથી ભગવાનદાસે પૂછ્યું.

'વાત ન કરશો, ભગવાનદાસભાઈ, અમારા કુખની !' કહી ગામના આગેવાનોમાં આગેવાને કુખની વાત ચર કરી, યુસફમાનો વિરુદ્ધ ગામમાં મુખ્યત્વે એ ફરિયાદો આગળ આવતી એ તો તેઓ લીંગવાદી પ્રવૃત્તિ કરે છે એ, અને ખીજ ફરિયાદ એ કુવાતળાવ ઉપર પાણી ભરવા જતી ગામનારીઓની તેઓમાંના કેટલાકે શુંકાઓ છેડતી કરે છે.

આસપાસ મારા સિવાય ખીજું કાંઈ જોડું નથી એમ ખાતરી થતાં તેમણે ગામ લોકોને કહ્યું :

તે તમે બંબડીઓ પહેરી બેસા છો ?

આપ્યા આપ્યા આવો છો અહીં સુધી તો ! ભગવાનદાસભાઈની આ સચનામાં હિંસાનું નામ પણ ન હતું, છતાં ગામ લોકો સમજ્યા કે ભગવાનદાસભાઈએ હિંસક સામનો કરવાની સલાહ આપી છે ! અંગ્રેજોમાં એ ગામે રમખાણ મળું, મારામારી થઈ અને હિંદુ યુસફમાન બને લતાઓ જોમળેડ હોવાથી બંનેમાં બચકર આગ લાગી-અલગત, એમાં વધારે તો હિંદુઓનાં જ ઘર બળ્યાં એ લુહી વાત છે. પરંતુ ભગવાનદાસભાઈ એ ગામે પહોંચી ગયા. સામસામી ફરિયાદો કરાવી. તેના નીકાલ કરાવ્યા અને આખા ગામમાં હતી એટલી મોસંખીતો રસ મધ સાથે પી તેમણે ઉપવાસ પણ જાહેર કર્યો.

કેટલાકે લોકો ફરિયાદ લાવતા : અમારા ગામમાં ગોળ મળતો નથી ! કેટલાકે લોકો ફરિયાદ લાવતા : અમારા ગામમાં દોરને ખવડાવવા કપાસિયા નથી. કેટલાકે કહ્યું : અમારે ત્યાં અનાજમાં જવ અપાય છે; અમે વાપ-જનમારે જવ ખાધા નથી. કેદારીને ભગવાનદાસભાઈ કહેતા :

'હું બધે ક્યાં આવી શકું ? કહો તો ચિઠ્ઠી લખી આપું.'

'ચિઠ્ઠી નહોં માને.'

'એ ન માને તો આવજો...ચિઠ્ઠી ન માનનારો એવો ક્યો પાક્યો છે ?' કહી તેઓ મારી સમે જોતા.

આમ જનતાને કાંઈ પણ બાળતમાં સતોષ ન જ હોય એવી વૃત્તિ ધારણ કરવાની દોષે વર્ષથી રેવ પડી બઈ છે. કુટિલ નીતિવાળા બ્રિટિશ સક્ષતનનું રાજ્ય હતું ત્યારે અમલદારોને ચકરાવવા માટે આ અસંતોષનો ઠીક ઉપયોગ થતો. પરંતુ સ્વરાજ્યમાં પણ આ રેવ આવી આવે એ લોકશાહી દૃષ્ટિએ વાજબી કહેવાય નહોં. પરદેશી અમલમાં તો લગભગ પણ કુખ પડે-કે કુખ પડ્યાનો ભાસ થાય એટલે લોકોની ખૂમાળૂસ આગેવાનો

દારા જુદી પામતી. પરંતુ સ્વરાન્યમાં લોકો સદાનુ દુઃખ વેઠે એમાં શા માટે તેમણે ધૂમ પાડી લાવ્યું નોંધ્યું? પરદેશી રાન્યમાં દુઃખ એ દુઃખ-નિર્મળ દુઃખ હતું! સ્વરાન્યમાં દુઃખ એ પ્રભા ઘડતરની કસોટી બન્યામ.

‘ભગવાનદાસભાઈ, ગોળ તો મળ્યો, પણ ‘પરમીટ’ મકનજીભાઈને આવી!’ લોકોએ ફરિયાદ કરી.

‘તમારે ગોળ સાથે કામ છે કે મકનજીભાઈ સાથે?’ ભગવાનદાસે શિખામણરૂપે પ્રશ્ન કર્યો.

‘પણ તમે તો ગોળગિ હો મકનજીભાઈને! ‘પરદેશમાં અનાજ’ મગની દેતાં પકકપણ અને તમે છાપ્રવેશ તો... નફાખોરી વગર એનો પધો નહોતો...’

‘જુઓ. ગોળ આવે છે તે આવવા દે. નફાખોરી જણામ તો રથાનિક સમિતિનું નામ ન લેશો. બધા...’

‘વાધો લાગે તો ફરી આવતો. દમણ તો મારે જરૂરી કામ છે...’ કહી ભગવાનદાસે મારી સામે નોંધ્યું અને મે હા પાડી ઉતારણ કરવા વિનંતિ કરી.

લોકોના મધ્ય પછી મે જરૂરી કામ વિશે પૂછ્યું. અલગત, કામ હતું જરૂરી. પરંતુ તે જે કલાક પછી કરવાનું હતું. એમણે કહ્યું:

‘આમ ન કરીએ તો પાર પણ ન આવે! મારે બાળાં કેટકેટલાં કામ કરવાનાં હોય છે! રાત્રે બાંધ પણ નથી આવતી.’

‘ખરું છે, ભગવાનદાસભાઈ. જય કામ અને મુલાકાતો ગોળાં કરી નાખો.’ મે કહ્યું.

‘હું તો બહુએ ઇચ્છું છું! પણ લોકો ત્યાં છોડે છે મને?’

નિવૃત્તિ માગના આગેવાનોની રિયલિટી જુ નિવૃત્તિ પામતા અમલદારો જેવી જ હતી રહે છે. લોકોની અવરજવર ગોળી પણ તો તેમનો દિવસ ગોળે જતો લાગે છે. મુલાકાતોની હરીફાઈ કરવા તમાર થયેલા

એક આગેવાનને ઘેર કોઈ પણ ક્ષતિ સહ્ય લેવા ન જાય એવી સ્પષ્ટ યોજનાઓ ભગવાનદાસે કંઈકવાર કરી હતી.

બાલ્યામણ સંનિગ્ધમાં-એટલે કે સ્વરાન્યમાં-ભગવાનદાસનું કામ હતું એના કરતાં જમણું થઈ ગયું. પ્રાન્તિક, નિલ્લા, નગર, ગ્રામ, પોળ, ચલો, શેરી વગેરે સમિતિઓમાં ભગવાનદાસ તો હોય જ. ઉપરાંત પુસ્તકાલય, સદકારી મંડળી, યુનિયન, ખેડૂત મંડળ, વ્યાપારી મંડળ, તથા સમિતિમાં તો તેમના વગર ચાલે જ નહીં. સિવાય કોઈ સમામાં પ્રમુખ થવું પડે; છતાં એના મેળાવણીમાં છામો અપરા- પડે અને પ્રધાનોની વધી પડેલી અવરજવરમાં હાજરી જતે આવતે અને વચમાં આપવી પડે એ જુદું.

‘ભાઈ, હવે ચોવીસ કલાક મને ગોળ પડે છે.’ ‘આવાડિયા પછી મને મળે.’ જેમ જેમ એને ધોળા પી જનાર જનતા સામે કહી કહી પરમાં ભગવાનદાસ હોવા છતાં ‘નથી’ એમ કહેવપ્રવાની પણ તેમને જરૂર પડ્યા મોડી-અલગત મારી હાજરીનો કોશ જ વધી ન હતો. હું તો તેમની અતિ-કામમાં કહી કહી વણતો આપી આજના તેજાઓની વધી પડેલી મુશ્કેલીઓ જનતા પાસે રજૂ કરી તેમનું મહત્ત્વ વધાર્યું જતો હતો.

એક મહારુદ્રના સમારંભમાં તેમને બોલાવવા આવેલી મંડળીને-જેમાં એક સંન્યાસી અને તેના આશીર્વાદથી અત્યંત ધનિક બનેલા શેઠ હતા તેમને-ભગવાનદાસે કહ્યું:

‘આપ આવ્યા છો એટલે પાંચ મિનિટ આવી જઈશ... પણ ખરેખર મને વખત નથી.’ ત્યારે મને ભગવાનદાસનું કથન સાંભળ્યું.

વળા એક ટ્રેક્ટર એક ખેતરમાં ભગવાનદાસને હાથે ચલાવવાનું મુદત આવી પહોંચતાં બહુ જ કંટાળાપૂર્વક સમયનો અભાવ દર્શાવ્યા છતાં મુદત સાચવવા અને ટ્રેક્ટર ઉપર બેસા રહી દરતે મુખે છબી પડાવી

સન્માનાર્થે અપાયલા ચાંદીના ટ્રેકટરને સાથે લાવવું જ પડ્યું.

વર્તમાન નેતૃત્વ એ કાંટાળા તાજ છે, ખીલાનું બિઝાનું છે, શૂળાની સોખત છે એવા એવા લેખ પણ હું લખતો આવ્યો, જેમાં જેમાં મુખ્ય વાર્તાનાયક ભગવાનદાસ જ હોય. આવા ઘણા પ્રસંગો બનતા, અને એ પ્રસંગો-મંથી હું રસભરી કથનીઓ પણ લખતો. જે ભગવાનદાસ વાંચતાં અને તેમાં હવે પછીના પ્રસંગે શું લખવું અને શું ન લખવું એની મુશ્કેલીઓ પણ આપતા.

માત્ર એક જ પ્રસંગ એવા બન્યો કે જેને મારે મારે કૃત્રી કથની લખવી તેની સમજ હજી મને પડતી નથી. કેટલાક લોકો ફરિયાદ લે છે માથું ખાવા એક પ્રસંગે ભગવાનદાસને ત્યાં આવ્યા.

‘હવે કરવો છે અને સિમેન્ટ મળતી નથી.’ ફરિયાદ રજૂ થઈ.

‘આપણા બાપદાદા સિમેન્ટના ફેવા કરતા હતા ?’ ભગવાનદાસે બહુ જ સાચો જવાબ પ્રશ્નના રૂપમાં આપ્યો.

‘ભગવાનદાસભાઈ, બાપદાદાનો વખત જુદો હતો. ત્યારે ચૂનાની ચઢીઓ આવતી, મજૂરો સોંધા મળતા, બહીઓ કરનાર ઘેર આવી પૂછી જતા આજ તો ન બળદ મળે, ન મજૂર મળે, અને ચૂનાની બહીને બોલવનાર પણ દોષ ન મળે.’

‘સિમેન્ટ જોઈતી હોય તો રાહ જુઓ.’

‘પણ કેટલી રાહ જોવી ? મારા પછી અરજી કરનારને એક સો થેલી મળી અને મને અરજી કે ઉધરાણી પણ ન કરવી એવા જવાબો મળે છે...’

‘કદી કદી એમ થાય. હજી રવરાજ નવું છે...અને હું મુળઈ લખી દઉં છું. બસ ?’ અને માથું ખાતા સિમેન્ટના ફરિયાદીઓ જાય તે પહેલાં તો એ અંધ અને તેમને દોરતા એક દેખતા ચૂદશ ખાતી પહોંચ્યા. ભગવાનદાસ-ભાઈના મુખ ઉપર પૂરો કથનાટ દેખાયો. તેમણે

કહ્યું: ‘તમે જાલે આવ્યા પણ મને અત્યારે વખત નથી.’

‘ભગવાનદાસભાઈ, આપના કહેના પ્રમાણે અને આવ્યા છીએ. પણ વાર તો અને આવી પાછા ગયા...’ પેલા વાચાળ અંધે કહ્યું.

‘તે મારી ગરજો તો નથી આવ્યા ને ?’

‘નહી, નહીં ભાઈસાહેબ, અને તો અમારી ગરજો આવ્યા છીએ આપના વગર અમારો આરો-ઉદાર નથી, ભગવાનદાસભાઈ !’ વાચાળ અંધે કહ્યું.

‘આપ ફરી એક વખત આવો ને ! અત્યારે તો, જુઓ હું કપડાં પહેરવાની તૈયારી કરી રહ્યો છું.’

‘બાપજી, પાંચ મિનિટનું કામ છે. આપ પ્રમુખ થાઓ તો અમારો ફાળો...’

‘અત્યારે કાર્ડ જ નહીં. ત્યાસ લેવાનો પણ વખત નથી. તમે જાણો છો મારે વિમાન-ચૂક ઉપર પ્રધાન સાહેબને લેવા જવું છે તે. તમે ફરી આવજો..’

‘અમે જોઈ છીએ, આપ પ્રધાન સાહેબ-ને આવશ્યક આપી આવો.’ અંધે કહ્યું.

‘નહીં, નહીં. આજ વખત મળે એમ છે જ નહીં. પ્રધાન સાહેબ સાથે મારે જમવું પડશે પછી એક મહત્વની મુશ્કેલી સભ્ય છે જેમાંથી જાહેર સભામાં જઈ રાત્રે ખાણા ઉપર હાજરી આપવાની છે.’ ભગવાનદાસ-ભાઈએ પોતાનો ભરચક કાર્પેટમાં કદી સંલગ્ન્યો.

‘ભગવાનદાસભાઈ, પ્રધાન સાહેબને લેવા તો બહુ માથુસો જશે પણ અમારાં અંધોને દોરનાર આપ સિવાય કોઈ નથી. આટલું એક કચળિયું આપથી વાંચી જાઓ...’

અંધોની જીભ બહુ સાથે છે. પરંતુ તેમને ક્યાં જવાર હતી કે આવનાર પ્રધાનનું વિમાન અડપ કરી રહ્યું છે ! તેમને વાત કરતા હોઠી ભગવાનદાસભાઈ કપડાં પહેરી બહાર આવ્યા અને કાર તૈયાર છે કે કેમ તેની તપાસ કરી.

‘તે સાહેબ, અમને કાર્ડ જવાન...’
એક અધે ઝાંઝાળી પૂછ્યું.

‘મને વખત નથી.’

‘કાલે આવજો.’

‘મને ધારાસભની બેઠકમાં જવું છે.
કેલે બે માત્ર ત્યાં જાયો.’

‘હાર્ડસાહેબ, તમે તે અમારા નેતા હો...’

‘તે તમારો મત લેવા આવું ત્યારે ના
પાડો...’

‘એમ નહોં, હાર્ડસાહેબ...તમને તો
પ્રધાનોએ મળશે, ધારાસભ્યોએ મળશે અને
મત પણ મળશે. પરંતુ અમને તો કાર્ડ મળવું
જ નથી...આપના ઘર આવવા દો...’

ભરવાનઘસ્ટકાર્ડ તેમને ભેટના ઊઠી
સીટી કોતરી બધા; મારે પણ તેમની સાથે
ત્રિમાનગુઠિ ઉપર જવું હતું. કારણ પ્રાન્ત-
પ્રધાન પધારવાના હતા મહત્વના કામોએ જોઈયાં
વધી મર્યા છે કે સ્વિકર અગર ખીલ પ્રધાન
સાહેબની અગર કે અગર વગરનો રિવજ આવી
જતો જ નથી. કુલદારનો કાર્ડિયો કારમાં મુખતી
એ જાને બેઠો.

એ પૂછ્યું: ‘પેલા અધીને તો આવો જ
વા...’

‘અરે પેલા વખતથી મારો જીવ જ છે.’

‘હું પ્રમુખ થાઉં તો એમના રૂંઠમાં કંઈ
રામ આવે એ આશાએ.’

‘તો પણ આપ એ બિચારાઓને...’

‘નિમાણઓ! પહેલાં તો ઘેરના હા
ખીનો. કાર્ડ મળ્યું નહોં એટલે આવે છે હવે
વગરના કાર્ડ મળે...’

હું સાન્ત રહી પ્રધાન સાહેબ આવી
મવા. તેમનાં કુલદાર તથા ખાણાં અને મધ-
લન કાપણુ ચર્ચ મવાં. દેશનાં કુતખદર્ મઠા-
પ્રાન્તી યોજનાઓ ધાપાઈ અને ખાલી રહેલી
યોજનાઓ ધવા કમવાનતામકાર્ડ ધારાસભ્યમાં
પધાર્યા, તેમને હું રહેઠાને પણ વળાવી આપ્યો.

અધે કાર્ડોને હજી કાર્ડ પ્રમુખ મળ્યો
જવળે નથી.

આ પ્રત્યક્ષ મેં વર્તમાન પંતમાં નિવે-
દન આપ્યું નથી. કારણ મારા મનમાં પણ
ચેતના રહ્યું છે કે:

અધીને કારણથી આપણમાં વખત નથી
એમ કહેવું સાચું.

કે પ્રધાન સાહેબને લેવા જવામાં વખત
નથી એમ કહેવું વધારે સાચું.

ગોપીજી દેવ તો શું કહે!

એટલે માત્ર અટલી ભેષ ગળી મેં આ

ભગવાન ક્યાં છે?

ગોપાલરાવ ગ. વિદ્યાસ

લક્ષ્મીકાંત ઉતાવળે ઉતાવળે ગીતાપાઠ કરતા હતા. સામે ઘીનો દીવો બળતો હતો. પાઠ કરતી વખતે એમનું ધ્યાન ગીતાજ્ઞના શ્લોકોમાં હતું કે સામે ખૂણામાં જગણી બાલુ લટકાવેલા ધમિયાળ તરફ હતું એ નક્કી કરવું મુશ્કેલ હતું. મેં વાટે સંસ્કૃત શ્લોકોના યતા ઉચ્ચારો નો પ્રાણીનીએ સાંભળ્યા હોત તો ચિદાક રહેલા પ્રાણીનીને એમણે જરૂર જરૂર સંભળાવ્યું હોત: 'મહેરબાન! ધેર બેઠાં બેઠાં મારે વ્યાકરણનાં સૂત્રો નથી લખ્યાં; ધંધાપાણી જેવા હોય ના?'

ત્યાં તો ધમિયાળમાં ટલિંગ કરતો એક ટકોરો ચમ્યો. કમ્પ કરતા લક્ષ્મીકાંત પાટલા પર ઊભા થઈ ગયા. સામાન્યતઃ વાગ્યા હતા, ગીતાજ્ઞનો અધ્યાપ પણ પૂરા ચમ્યો હતો. ફેશમી ખીતાબરને બદલી પિતિયું પહેરતા હતા હાં તેમનાં પત્નીએ કહ્યું: 'બાલુને પણ સાચે લેતા જાવ તો? એને મોટરમાં ફરવાની વાદે હોય છે.'

'પણ એ ક્યાં જાને રહેતો હોય તો ના? આ પૂછ-તે પૂછ, સતર જાતની પડપૂછ ઊભી જ હોય?'

'પણ એમ તો હજી એ બાળક જ છે ના?'

'તારે મન નાનો હોય તો!' લક્ષ્મીકાંત બોલી ઊઠ્યા. 'તને શી અજર પડે? પણ બકેક એવા સવાલ કાઢે છે કે મોટાએને પણ મોંમાં આંખો નખાવી દે છે! મારે દિવસ પહેલાં એક ધરમ શાસ્ત્રીજી મળેલા. તેઓ મેં મરી ગયાની વાત કહેતા હતા. બાલુએ તેમને પૂછ્યું: 'બાલુસો કેમ મરી જાય છે?' શાસ્ત્રીજીએ જવાબ આપ્યો: 'ધરડાં યાવ એટલે મરી જ જાય.' તરત બાલુએ સવાલ કર્યો: 'પણ એમ તો તમેય ધરમ નથી ચપા? તમે કેમ નથી મરી જતા?'

બાલુની હોશિયારીની વાત પત્નીને લક્ષ્મીકાંતનાં લોરે ઉત્સાહમાં કહેતા હતા. બાલુની આ એટલી જ ઉત્કંઠાથી આનંદમાં આવી તે સંભવતાં હતાં.

એટલામાં લક્ષ્મીકાંત નાસ્તો કરવા બેઠા. તેમણે બાલુને બેચાર બૂમો પાડી બોધ પણ બાલુ-નું ઠેકાણું નહોતું. તેમણે પત્નીને કહ્યું: 'પાછા ફરતા ખૂબ મોડું ચલે, એટલે બાલુને કંઈક થોડુંક અવરોધને જ સાચે મોડલો તો કીક.'

બંનેએ બાલુને ઘરમાં શોધ્યો પણ તે હાથ ન આવ્યો. વારંવારની બૂમોનો જવાબ ન મળ્યો. વધારે ખાતરી કરવા લક્ષ્મીકાંત મેડી પર ચામ્યા. બાલુ ત્યાં જ હતો. એને મન અતિ અજમવાના અવસાપમાં તે મૂંઝાયેલો હતો.

હવે મેડીના ડાપરા પાસે ચક્રતીના એક માળો હતો. એ ચક્રતી સામે અત્યારે બાલુએ જેઠાદ મચાવી હતી વારે વારે તાળીઓ પાડતો હતો, તેમ નાના કંઈરા પણ ફેંકતો હતો. મોંમાંથી 'શૂ...ચ...'ના ચિહ્નકાર તો બાલુ જ હતા. માળામાંની ચક્રતી પણ ગલગર્મગર્મ હતી. એણે ગોઠવેલાં તણખલાં ને દોરા અને રૂનાં પૂમડાં માળામાંથી બહાર ઊડી પડતાં હતાં.

એ જોતો જ લક્ષ્મીકાંતને ગીતાજ્ઞનો એક શ્લોક યાદ આવ્યો-

'ઈશ્વરઃ સર્વમૂર્તાનાં હરેશેઽર્જુનચિત્તિતે।' અને તુરત તેમણે બાલુનો હાથ ઝાલ્યો.

બાલુ ખિન્નક બોલ્યો: 'પણ બાલુજી! એ અહીં ફેરેલો કચરો પાડે છે?'

'લગે પડે! તણખલને દોરા ઉપાડીને ફેંકા દેતાં કંઈ બળ નથી પડતું!'

'પણ-'

'પણ ને બલુ! તું મોટો યશ્વંત ત્યારે તને પણ સમજારો. ફૂંચ બગવાને ગીતાજ્ઞમાં કહ્યું છે કે દરેક જીવમાં ઈશ્વરનો-ભગવાનનો વાસ છે.'

‘આ ચક્રીમાં પણ ?’

‘લક્ષ્મીકાંતે માથું નમાવીને જ હા બણી.
બાહુએ પથરા ફેંકી દીધા. એની આંખો
પણ આંસુથી ઊલકાઈ ગઈ; જ્યારે માળાની
ચક્રીની તે માથે માગતો ન હોય !’

*

મોટરમાં બેઠા બેઠા રસ્તે બાહુએ લક્ષ્મી-
કાંતને અનેક સવાલો પૂછી પૂછીને હેરાન કરી
દીધા. બાહુજી ! આ વડલામાં ભગવાનનો વાસ
હશે ખરો ? પેલાં ઘેટાંઓમાં ? પેલાં લંગડા
ફૂલમાં ?

લક્ષ્મીકાંત દરેક વખતે હા પાડતા હતા.
જવાબ આપીને લક્ષ્મીકાંત માથે બવા-કંઠાળા
ગયા પરંતુ બાહુના સવાલો પૂરા ચતા નહોતા !
એમને એમ થયું કે ભોગ લાગ્યા ને આને
ગીતાના શ્લોકની વાત કરી ! તેમને શ્રીકૃષ્ણ
ભગવાન ઉપર પણ શ્રદ્ધા યર્ષ આવી. એ
ચરણ એમણે અચૂનને જ ન સંભળાવ્યું
હોત તો શું તુકસાન યર્ષ જવાતું હતું એવું
ય એમને યર્ષ આવ્યું.

*

મોટરમાંથી ઊતરતાં જ પાસે ખળખળ
વહી જતી નદી જોવા બાહુ ઊપડી ગયો. યોડી
વાર પાણીમાં રમી રમીને એ પાછો આવ્યો
ત્યારે બાહુજી એક ઝૂંપડી પાસે ઊભા હતા.
એમની પાસે ઊભેલા બેત્રણ પોલીસ જોવા
દેખાતા માણસો નેર નેરથી રાડે પાડી રહ્યા
હતા, બેત્રણ માણસો ઝૂંપડીમાંથી હાંસલા-
માટલાં અને ચીથરાના ગાળા બહાર કાઢી
વોંખી રહ્યા હતા, અને ઝૂંપડીના બારણા
પાસે જ એક ડોશીમાં, બે જુવાન આદમીઓ
ને ત્રણમાર નાનાં નાનાં બાળકો આંખમાં આંસુ
સાથે એ બધું વાસફરતી જોઈ રહ્યા હતા !

બાહુજી આ બધું શું કાગલે છે તે બાહુને
સમજતું નહિ. પણ તેને સવારે પોતે જોયેલા
ચક્રીનો વૉખાઈ ગયેલો માણે અત્યારે દુરત
સાંભરી આવ્યો.

અળણપણે એનું મન માણે અને ઝૂંપડી

તરફ ફરતાં અને ગોઠાના બાથની તુલના
કરવા લાગ્યું. તેને સાંભરી આવ્યું; સવારે પોતે
માળામાંથી ચક્રીને હાંકી કાઢતો હતો ત્યારે
બાહુજીને તે બધું નહોતું, ત્યારે અત્યારે બાહુજી
પોતે આ ઝૂંપડીમાંથી આ માણસોને ને બાળ-
કોને બહાર કેમ કાઢી મૂકતા હશે !

ધીરથી બાહુજી પાસે જઈ તેમનો હાથ
પકડી બાહુએ પૂછ્યું : ‘બાહુજી ! આ શું કરો
છો ?’

સહેજ ગરમ બની જઈ લક્ષ્મીકાંતે જવાબ
આપ્યો : ‘જાતી !’

બાહુએ તો એ શબ્દ પણ પહેલી જ વાર
સાંભળ્યો !

ગાળામાં કે હાંસલામાં એક પામ પણ જડે
તેમ નહોતું. એથી લક્ષ્મીકાંત ખૂબ ગ્રસ્તે યર્ષ
રહ્યા હતા. તેઓ કશું બોલવા જતા હતા
એટલામાં બાહુએ કહ્યું : ‘બાહુજી ! દરેકદરેક
જીવમાં ભગવાનનો વાસ હોય જ છે, ખરું !’

‘જાનો મરે છે કે એક અકાશમાં યોડી
દઉં !’ લક્ષ્મીકાંત બરાડી ઊઠ્યા.

બાહુ વધારે કશું બોલ્યો નહિ. પણ ઝૂંપડી
પાસે એટલાં એ બાળકો અને ડોશી વગેરેને
રડતાં જોઈ એની આંખો પણ ઊલકાઈ ગઈ.

*

બીજે દિવસે શિક્ષક વર્ગમાં ભગવાન વિષે
પાઠ શીખવતા હતા. તેમણે સવાલ ક્યો :
‘ભગવાન ક્યાં વસે છે, ક્યાં જાય છે ?’

તુરત બાહુએ હાથ ઊંચો ક્યો.
‘કહે જોઈએ, ક્યાં વસે છે ?’ શિક્ષકે
પૂછ્યું.

‘ચક્રીમાં.’ શાંતિથી બાહુએ જવાબ
આપ્યો.

‘અને માણસોમાં ખરો કે નહિ ?’ બાહુના
જવાબથી નવાઈ પામેલા શિક્ષકે ફરી તેને પૂછ્યું.

બાહુએ જવાબ આપ્યો : ‘નાહ ! ભગ-
વાન માણસમાં નથી વસતા. માત્ર ચક્રીઓ-
માં જ વસે છે !’

[શ્રી વિ. સ. જાદેજીની વાર્તાનો અનુવાદ

સાંજને વખતે

વનસુખલાલ મહેતા

જી હેર ગાર્ડ-સર્મા મંગળદાસ એકે પાટલી ઉપર બેઠો હતો. રાજના સાડા છ વાગ્યા હતા. અંધારું જામવા માંડ્યું હતું. રસ્તા ઉપર હીંગાઓ પથ્ર ધવા માંડ્યા હતા. આ સમય-સંધ્યાનો સમય મંગળદાસના અત્યારના માનસને અતિ અનુકૂળ હતો. સાંજની વેળા પરાજિત માનવીઓ માટે છે એમ મંગળદાસ માનતો. આ સમય એવો છે કે જ્યારે માનવીઓ-પરાજિત માનવીઓ આત્મા જતાં હોય ત્યારે અન્ય મનુષ્યો તેમની સામે દીકરી દીકરી નોંધને તેમનો ઉપદાસ ન કરી શકે.

જે પાટલી ઉપર મંગળદાસ બેઠો હતો, તે પાટલી પછી થોડાં ઝાડ હતાં. એ ઝાડ પછી ગાર્ડ-સના કોરૂં હતાં. અને એ કોરૂં પછી ધોરી રાજમાર્ગ હતો. એ રાજમાર્ગ ઉપર અમુક મોટરકારો સાસપટ માલી જતી એમાં બેસનારાં મનુષ્યોનો વિલય સુચવતી હતી. એ રાજમાર્ગને બીજે છેડે આવેલાં જંગી મકાનોનો અગણિત બારીઓમાંથી આવતો પ્રકાશ મંગળદાસને મીઠા લાગતા સાંજના અંધકારને પથ્ર કોઈ કોઈ વાર લેદીને ફતેહ પ્રાપ્ત કરીને ત્યાં રાજમાર્ગ માથુસોળું સ્થાપ કરતો હતો.

મંગળદાસ પોતાના અમુક લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરવામાં પરાજય પામ્યો હતો. એથી જ અત્યારે એ માર્ગે જતા માનવીઓના છપ્પનનું પૃથક્કરણ કરવાના પત્ન કરીને અમુક પ્રકારનો આનંદ માણી રહ્યો હતો. જાંક ઉપર એની પાસે એક વૃદ્ધ બેઠો હતો. તેના ચહેરા ઉપર નિમ્બજ તિરસ્કાર જણાતો હતો. પોતાનું સ્વમાન હજી પેતે છેક ગુમાવી બેઠો હતો એવું જણી એ પોતાના બાવી ખતાવી રહ્યો હતો. તેના વસ્ત્રો ચીથરેલાં હતાં તે ન જ કહેવાય અને સાંજને સમયે કોઈ એને ખરાબ પથ્ર ન કહે. પણ એ વૃદ્ધ પાસે નાખી દેવાને આંક આંક નેટલી પથ્ર રક્ષા હોય.

એવું માન્યામાં નહોતું આવતું. જેની નાનામાં નાની આંકાનું પાલન કરે તેવું કોઈ હોય જ નહિ અને જેનાં દુઃખથી કોઈ બીજું માનવી આંકુ સાથે નહિ એવા કેટલાય માનવીઓમાં આ એક માનવી હતો. થોડી વારે એ વૃદ્ધ જાયો અને ધીમાં હમ ભરતો ગાર્ડ-સર્મા અંધકારમાં ભળી ગયો. એની જગ્યાએ તરત જ એક યુવાન બેઠો.

આ યુવાનનાં વસ્ત્રો સરસ હતાં પણ વદન ઉપર આનંદ તો પેલા વૃદ્ધના કરતાં વધારે હતો જ નહિ. પાટલી ઉપર બેઠો કે તરત જ તે યુવાને મોમાંથી અમુક શબ્દો ધ્રુસાના મદપા.

‘કેમ જિરાદર ! મિત્રજ બહાલ લાગતો નથી’ પોતાનું વર્તન બીજાને આકર્ષે એમ પેલો યુવાન ધારતો હતો એટલે મંગળદાસે કહ્યું.

‘મારા જેવી સ્થિતિમાં તમે હો તો તમે પણ મિત્રજ બહાલ રાખી શકો નહિ.’ પેલા યુવાને કહ્યું. ‘મારી આખી જિંદગીમાં ક્યું નહોતું એવું મૂર્ખતાભર્યું કાપ મેં અત્યારે ક્યું છે.’

‘હું સુન, એમ !’ મંગળદાસ બોલ્યો. ‘આજે બપોર પછી હું આ શહેરમાં આવ્યો. અને પેલી રાજચાલી હોટેલમાં ઊતરવા માટે ત્યાં ગયો. ત્યારે જ મને ખબર પડી કે એ રાજચાલી હોટેલ તો તોડી પાડવામાં આવી હતી અને તે જગ્યાએ એક સિનેમા થીયેટર બાંધી દેવામાં આવ્યું છે ! ટેકરી-વાળાએ મને એક બીજી હોટેલનું નામ આપ્યું અને હું ત્યાં ગયો. ત્યાં જઈને મેં મારા કાથરને પણ લખીને હોટેલનું સરનામું લખ્યું. ત્યાર બાદ હું સાણી એક ગોડી લેવા નીચે ઊતર્યો. મારા સામાનમાં સાણ લેવાનું કું જડી ગયેલો અને મને હોટેલનાં સાણ વાપરવાની ચીઝ છે. તે લઈને હું આમતેમ ટહેલવા લાગ્યો. એટલે રેલ્વેમાં મેં આ ખીંધી અને પછી અંધારું

થવા આવ્યું. એટલે પાછો હોટેલ ભણી જવા નીકળ્યો.

‘હા, મંગળદાસે કહ્યું.’

‘એ જ વખતે મને વિચાર આવ્યો કે હું હોટેલનું નામ બૂલી ગયો છું એટલું જ નહિ પણ એ હોટેલ ક્યા રસ્તા ઉપર આવી છે એ પણ વીસરી ગયો છું. આ શહેરમાં મારે કોઈ મિત્ર નથી, હું કોઈને ઓળખતો નથી હું મારા બાપને તાર કરીને સરનામું મંગાવી શકું પણ કાગળ તો હજી આવતી કાલે એમને પહેલિયે ગળવામાં એક રૂપિયો લઈને નીકળ્યો તેમાંથી સાથુની ગોટી અને ચામાં ચોદ આના ખરચાઈ ચૂક્યા છે. હવે મારી પાસે માત્ર બે આનાની ગકમ રહી છે અને આખી રાત ક્યાં ગાળવી એ પ્રશ્ન ઊભો છે !’

આ સાંજળાને મંગળદાસે કહ્યું બોલ્યો નહિ એટલે પેલા જુવાને કહ્યું, ‘કદાચ તમને એમ લાગશે કે મેં એક અશક્ય વાત જોડી કાઢી છે.’

‘ના ના, અશક્ય તો નહિ.’ મંગળદાસે કહ્યું. ‘એકવાર મને પણ એક શહેરમાં આવું બનેલું અને તે વખતે તો અમે બે જણ હતા એટલે આના કરતાં પણ પ્રસંગ વધુ અસામાન્ય હતો. પણ પછી અમને યાદ આવ્યું કે એ હોટેલ કોઈક પુલ પાસે છે. એ પુલ જડી આવ્યો એટલે હોટેલ પણ મળી આવી.’

‘ત્યારે મને એટલો તો સંતોષ છે કે મારી વાત તમને છેક અશક્ય નથી લાગી !’ પેલા જુવાને મંગળદાસનાં સંરંભરણેથી ઉત્તેજિત થઈને કહ્યું.

‘વાત તો મનાય એવી છે પણ-પણ’ મંગળદાસે બોલ્યો.

‘શું છે ? બદલાઈ, બેઠી નાખોને. અત્યારે મને તમે કશું પણ કહેશો તો ગુસ્સો નહિ આવે.’ જુવાન બોલ્યો.

‘એમ કે તમારી વાતનો મજા પાચે-સાથુની ગોટી તમારી પાસે છે ?’ મંગળદાસે પોતાના પ્રશ્નથી ખુશ થઈને પૂછ્યું.

પેલા જુવાને પોતાના કાટના અને પાટ-લતનાં ગજવાં તપાસ્યાં અને પછી પાટડી ઉપરથી એકદમ ઊભા થઈને કહ્યું, ‘અરે તારી લડી ચાપ ! ગજવામાંથી સાથુ પડી ગયો લાગે છે.’

‘એકાદ એ કથાકમાં હોટેલ ગુમાવવી અને સાથે સાથે સાથુ પણ ગુમાવવા એ જરા વધુપડતું કહેવાય.’ મંગળદાસે સહેજ કટાક્ષમાં કહ્યું.

પણ આ કટાક્ષ સાંભળવા પણ પેલો જુવાન ઊભો રહ્યો નહિ. એણે જાણે પોતાને ધણો જ અન્યાય થયો છે એવી મુખમુદ્રા ધારણ કરીને ત્યાંથી એ જરાક ટટાર ચાલતો ચાલ્યો ગયો.

‘વાત સુંદર ગોઠવી હતી અને સોધી સુંદર દુકીકત એમાં પેલા સાથુની હતી પણ એ સાથુ જ સાથે રાખતાં એ બૂલી ગયો ! એ સાથુની ગોટી એણે ગજવામાં રાખી દેત તો એણે અતિથય સરસ રીતે જુદાવું કહ્યું હતું એમ મારે કહેવું પડત. મને તે હો પણ આ જુવાન આ માર્ગે જરૂર આમળ સારો વધવાનો.’ જુવાનના મધા પછી મંગળદાસે વિચાર્યું, અને જાંક ઉપરથી તે ઊભો થયો. પણ ઊભા થતાંની સાથે જ તેનાથી આશ્ચર્યનો ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યો. પોતાના પગ આમળ જ એક સાથુની ગોટી સારી રીતે પેક કરેલી પડેલી હતી ! મંગળદાસના મનમાં તરત જ વિચાર આવ્યો : ‘નકી, આ સાથુની ગોટી પેલા જુવાનના ગજવામાંથી નીકળી પડેલી.’

તરત જ તેણે પેલા જુવાનને શોધવા આમ તેમ નજર મારી. પેલા જુવાનને એણે જોયો અને એ જુવાને જાણે કે એની દષ્ટિ ચૂકવવાનું કહ્યું. પોતે એને અન્યાય કર્યો હતો એથી જ એ જુવાન આમ કરતો હતો એમ મંગળદાસને લાગ્યું.

‘તમે વાત કરી હતી તે સાચી જ હતી એમ સાબિત કરનાર સાચી જડી આવેલ છે,’ મંગળદાસે એ જુવાનની પાસે જઈને

કહ્યું. 'તમે બાઈ ઉપર બેઠા ત્યારે એ સાણુની ગોટી તમારા કોટના ગજવામાંથી જરૂર નીકળાને પડી ગયેલી હોવી નોંધવો. તમે ગયા પછી મેં એ ગોટી નોંધ. મેં તમને અન્યાય કરેલો તેની હું મારી માથું છું, પણ, તમે પણ એટલું અન્યાય કર્યો કે કેસને આખો દેખાવ આ સાક્ષી કે પુરાવા વગર તમારી સામે જ હતો. આ હસ રૂપિયા તમને કદાચ કામ લાગી જશે.'

પેલા જુવાને કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વગર હસ રૂપિયા ગજવામાં સેરવી દીધા.

'આ મારા સરનામાવાળો કાડ.' મંગળદાસે પોતાનો કાડ પેલા જુવાનને આપતા કહ્યું. 'એ ત્રણ દિવસ પછી તમારી સમરો પૈસા મને મોકલાવી આપવો. અને, હાહાહા! આ સાણુની ગોટી તમે હવે સંભાળવી સાચવી રાખવો. એણે તો આને તમારી આખર રાખી છે.'

'તમને આ સાણુની ગોટી જાતી જાતી એ

હું ખરેખર માડું મુશ્કેલી સમજું છું, પણ- પણ, ચાલો સાહેબજી, ખરેખર મેંની મેંની થેડક.' આટલું ગોલી એ જુવાન કપી પગલાંજી રાજમાર્ગ ઉપર જતા માનવીના સમુદાયમાં ભળી ગયો.

'બિચારો જુવાન! મારો આભાર માનતો માનતો રસ્તા જેવો થઈ ગયો હતો! થાય જ ને! કેવા વિચિત્ર સંજોગોમાં એ મુકાઈ ગયો હતો! 'મંગળદાસે વિચાર્યું અને ધીમે ધીમે પાછો જો બાંક આગળ પેલું નાનું સરખું નાટક ભજવાઈ ગયું હતું તે બાંક આગળથી જતો હતો ત્યાં પેલો જુદા પોતાની સાકડીથી એ બાંક પાસે ચોતરફ શોધતો હતો, મંગળદાસે એને આ પ્રમાણે શોધતો નોંધને પૂછ્યું, 'કેમ, બાઈ! કાંઈ બેવાણું છે?'

'હાહા, મારા ગજવામાં સાણુની ગોટી હતી તે અહીં જ પડી ગઈ હશે. એથી શોધું છું.' જુદા જવાબ આપ્યો. [સૂચિત

બહાવામાંથી આવેને, રોકરો પોતાનો પુત્ર કે ને વાલે જ રોકરો થયા હતા અને જેને પોતાનું કપાખાનું સોંપીને પોતે બહારનામ બંધેલા, તેને પૂછ્યું 'કેમ બપું જગતર થાય છે ને?'

'હાહા' પુત્રે જવાબ આપ્યો; 'આપણા પેલા નિર્બલિત ધરાક છે તે કમળા યોગી, તેને જાણે વડવો હતો...કેમે થ જીવરતો નહોતો...એક કંજોગરને ઉઠારી દીધો...વંદે રોઈ દિવસ તહો થયે.'

'એ તો તેં સારું કહ્યું.' રોકરો કહ્યું, 'પણ વાક રાખવો કે એવા નિર્બલિત ધરાકોના ચેલાને થોધે જ હું રોકરોનું લણી સંપો છા.'

—બા. બચા.

ભક્ષ્યાંશિને થતાં કાઠા, કીચડી, વાન, ફમિનો ઉપદ્રવ, કુદ બાવાથી પેટનું મોઢું થયું, હાથ પગ થઈ જવા, ફસ્તની કળકળાવ, પાથળ કે કુધનું પાચન ન થયું વિગેરે અનેક દરો મરાઠી અખૂર હોવ આપતારી અમુત દુઃખ ઓવધી

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી વાપરો [૧૯૨૮૬]

૬૬થી ૬૭માં હજારે બાળકો આરોગ્ય આનંદ અને નવચિત્તન પામ્યાં છે.

હો. હબી એકનો રૂપિયા એક (બી. પી. પી. હાઈ).

વૈદ્ય નવનીધરાય દુરજીવનદાસ મહેતા

૩. કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો—આબાચેક—બાવનગર

મુ'બકાશ મળવાનું ઠેકાણું—કેસકલ્યાણ મસાલા ડીપો, ૧ લી સુતારગઢોના નકિ-મુ'બકાશ નં. ૪

‘તો હજેક વાગે આવી જશે ને ?’

‘હા, દ્રામ મળી જાય તો. નહિ તો પાંચેક ટકાક વધારે !’

‘તો, જોઈએ તો કેહ તમારા મિત્રને ત્યાં જાણે !’

‘પણ શા માટે ! મારું પર અને મારી મેરી છોડીને, હું બીજા ક્યાં જાઉં !’ મે પૂછ્યું.

‘હું ક્યારની તે જ કહી રહી છું ને !’ મારી પત્નીએ કહ્યું.

‘તું તો મને કશું ય કહી નહી નથી. તું સવાસ પૂછે છે, હું જવાબ આપુ છું.’

‘તમે સમજતા નહિ, હું એમ કહેતી હતી કે સાંજે મારે જરા કમ છે. પેલા તરસા-બેન છે ને-’

‘ક્યા તરસાબેન ?’

‘તમે એને ઓળખતા નથી. મને પણ હમણાં જ એનું ઓળખાણ થયું. તે દોસ્તીટલ-માં છે, એટલે તેની ખબર લઈ આવવાનો વિચાર છે.’

‘પણ દોસ્તીટલમાં વહેલી જઈ આવજા !’

‘તમે મે સમજતા નથી ને ! એ બિચારીને ત્રણચાર છોકરાં છે, અને જઈને પડી છે દોસ્તીટલમાં. એટલે મારો વિચાર હતો કે એને ઘેર જઈ, છોકરાં માટે થોડો નાસ્તો બનાવી આવું.’

‘તો તું સાતેક વાગતે ઘેર આવશે ?’

‘ના, જરા મોકું યશે. આપણા રતીલાલ-કાકાને ઈન્કુબેન્સિયા થયો છે, એટલે મને થયું કે સાથે સાથે એમની ય ખબર લઈ આવું. બિચારા આપણા પર એટલું હેત રાખે છે ! હું જય રે જાઉં છું, ત્યારે તે તમારી ખબર પૂછે છે !’

‘એટલે તું રાતના દસ વાગના સુધીમાં આવી રહેશે ?’ મે જરાક કડક અવાજે પૂછ્યું.

પણ મારો અવાજ મને કડક લાગ્યો હતો, પણ મારી પત્નીને તેની જરા ય અસર થઈ હોય એમ લાગ્યું નહિ. ‘ના, પણ નવેક તો

થઈ જશે. મેં અત્યારે સાબરી કરી રાખી છે, અને તમે દૂધ ગરમ કરી લેજો ! મારી ચિંતા ન કરતા.’ તેણે કહ્યું.

હું એની ચિંતા ક્યાં કરવાનો હતો ? મને મારી ચિંતા કરનાર કંઈ નહોતું તેની જ ચિંતા હતી. હું કંઈ દિવસ માફ પડતો નહિ અને ક્યાભાવી મારી પત્નીને તેની સહાનુભૂતિ મારા પર ઢોળવાનો પ્રસંગ આવતો નહિ, આથી તે બીજા પર ઢોળતી હતી. પણ એટલા ખાતર કંઈ માફ પડાય છે ?

ઑફિસે જતાં જતા, મારી પત્નીએ કહ્યું, ‘તમારો કેહ ઓળખીતો દવાવાળો છે ? એક મારી બેનપણીના વરને માટે કેલન વોટર જોઈતું હતું ! એને બીચારાને ક્યાંય મળતું નથી. એને કંઈટરે કહ્યું છે કે દરરોજ નહાવાના પાણીમાં પચીસ ટીપાં કોલન વોટર નાખવું !’

મેં કંઈ જવાબ ન આપ્યો, અને ઑફિસ જવા પર બહાર નીકળ્યો. સાધારણ વરસાદ હતો. એટલે મને કંઈ ચિંતા નહોતી, કારણ કે મારી છત્રી મારાં કપડાંનું રક્ષણ કરતી હતી. પણ થોડેક મથો ત્યાં પહેલે માણે રહેતા રસિકલાલ દોડતા આવ્યા, અને મારી છત્રીમાં બરાઈ મથા. ‘સારું થયું’ કે તમે હમણાં જ નીકળ્યા. હું વિચાર કરતો કે આજે બગ્ગરમાં ફેવી રીતે જવું !’

‘કેમ ? દ્રામમાં, બસમાં, ગાડીમાં, ટેક્સીમાં —’ મેં કહેવા માંડ્યું.

‘તમે તો સુધીરલાઈ, મજાક જ કરશો. વાત એમ છે કે આ વરસે ઝડપ થઈ અને મારી છત્રી ચોરાઈ ગઈ, એટલે મેં સત્યા-ગ્રહ કર્યો કે આ વર્ષે બીજા છત્રી લેવી નહિ.’

હું કંઈ જોલ્યો નહિ પણ રસિકલાલે છત્રીનો દોડો હાથમાં પકડી લીધો ને કહ્યું, ‘લાલો, હું પકડી રાખું. તમને તો, સુધીરલાઈ, વરસાદ લાગે તો કંઈ અસર ન થાય, પણ મને તો છોડાઈકે થઈ જાય છે !’

હું ચૂપ રહ્યો. આવી નફાઘતો શો જવાળા આવતો એ વિચાર કરતો હતો, ત્યાં એક ખાલી દુકાન આવતી દેખાઈ. મેં જલદીથી રસિકલાલ પાસેથી છત્રી ખૂટવી લીધી, બંધ કરી, અને આગલી દુકાને ચડી બેઠો. હું જાણતો હતો કે માલિકા રસિકલાલમાં તે દિવસ નહોતી.

પણ નસીબ મારી પાછળ દુકાનમાં ફરકો મારી બેસી ગયું હતો ધરણ કે ઓફિસમાં પહોંચ્યો તો સપરેક માણસોમાંથી છ જણા જ આવ્યા હતા. હું મારા ટેબલ પર પહોંચ્યો, ત્યાં તો સિપાઈએ આવી કહ્યું કે સાહેબ બોલાવે છે !

હું અંદર ગયો, તો સાહેબે કહ્યું, 'લુઆને મિસ્ટર દેખાઈ, આને સખત કામ છે, અને પાંચ જણા મંદા થયા છે, તેની ચિકીત્સા આવી છે. ખીત્તઓ પણ મિડી મોકલી રવા હોવા બેઠ્યો તો તમે ઇનલાઇન અને ઓફાઇન કામ લઈ લો. સાંજે જરા મોકુફ થશે, પણ આને આપણે કામ પૂરું કરીને જ નીકળવું છે !'

અમારા મેનેજર સારા માણસ છે. કોઈ દિવસ ખીત્તને કામ સોંપી પોતે હાજર નથી કરતા. આને આટલા માણસો ગેરહાજર હતા, છતાંય તેમને ચિંતા નહોતી. તેમણે ન્યારે કહ્યું કે 'આપણે કામ કરીશું' ત્યારે મારી આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં, ધરણ કે મને ખબર હતી કે તેમની તળિયત ખરાબ હતી, કાકટરે તેને હાથેર કરવા જવા કહ્યું હતું, પણ સીકન વચ્ચે તે કેવી રીતે જઈ શકે ? મેં રૂમમાં કાઢી, આંખોમાંથી પાણી લૂછી નાખ્યું.

'કેમ, શું થયું ?' સાહેબે તે બોલ્યા પૂછ્યા. 'કંઈ નહિ, હમણાં જરા આંખો ડુબે છે !' મેં જે સાદા આલું તે કહી નાખ્યું.

'એમ ? તો આને અધારમાં તમે પેલા લાલુભાઈના ટેબલ પર બેસજો, જરાબર લાઈટની નીચે. તમે કાકટરને આંખો ખતાવી ?'

'ના.' મેં જવાબ આપ્યો ધરણ કે હા

કહું તો ખીત્ત જવાનો આવવા પડે, અને પછી પકમઈ જવાનો ભય રહે.

'તો, જયોરે જઈ આવજો. કામની ચિંતા નહિ. આંખ પહેવી. બેઠ્યો તો ફોટોગ્રાફીંગનું આભળ જ કાકટર, ચીટનીસ છે, તેની પાસે જજો. આંખનો સારો કાકટર છે !'

પછી સિપાઈને બોલાવી, મારું અને લાલુભાઈનું ટેબલ હેરફેર કરવાનો હુકમ આપ્યો. જયોરે લાલુભાઈ પછી પાછો આવ્યો, ત્યારે પાછો સાહેબે મને બોલાવ્યો, 'કેમ કાકટરે શું કહ્યું ?'

હું કાકટરની પાસે ગયો જ નહોતો. એ વાત પણ હું ભૂલી ગયો હતો, પણ મારે કહેવું પડ્યું કે, 'કાકટરે મહિના પછી પાછો બોલાવ્યો છે.'

'તો તમે આંખોને બોલી તરફી આવજો. હમણાં લાખડા-વાચરાનું કામ તમે બોલું કરજો, અને બહારનું કામ જ કરજો.'

હું બહાર આવ્યો અને મારા પડનાથી ચતા ફાવડનો ખાલ આવવા માંડ્યો. બહારનું કામ કરવા માટે ખમારી વચ્ચે ફરીયાદ સાંભળી ધરણે તેમાં આગળ જવા પ્રોત્સાહનો આપ્યો વધારે હતો. વગર મહેનતે મને આ કામ મળ્યું, તેથી મને આનંદ થયો.

પણ સિપાઈએ કહ્યું, 'સાહેબ તમારો રેસિડેન્ટ છે !'

હું ટેલીફોન પર ગયો, ત્યાં મારી પત્ની હતી. 'તમે પછી સાંજે શું નક્કી કર્યું ? સીનેમા જોવા જશો !'

'સીનેમા ?' મેં જવાબ આપ્યો, 'ના, કાકટરે મને બેપ્રજુ કહ્યું છે કે આંખને તરફી નહિ આવતી !'

'કાકટરે ? કયા કાકટરે ? શામટે ?' મારી પત્નીએ ગલસાટથી પૂછ્યું.

'મારી આંખો થોડા દિવસથી ડુબતી હતી એટલે આને આંખના કાકટર પાસે ગયો. તેમણે મહિના પછી પાછો બોલાવ્યો છે.'

'એમ ? ત્યારે તો તમે સીધા ધેર જ આવજો. હું પણ બહાર નહિ જાઉં. સરલાબેન

ને રતીજીવનકાને ત્યાં કહેવડાવી દબાવે તે તમારી તબિયત સારી નથી। અને કાળા ચરમા લાવવાનું બૂલતા નહિ !

‘કાળા ચરમા ? શાના ?’ મેં પૂછ્યું.

‘તમારી આંખ માટે। કાકડરે આંખને તરફી આપવાની ના કહી છે તે।’ તેણે જવાબ આપ્યો અને ટોલીફોન મૂકી દીધો.

કાળા ચરમાને કારણે મારે માટે દુનિયા કદાચ કાળા ચર્મ જશે, પણ અધારું દૂર ચર્મ ગયું. કું પછુ મહિ પડી ચકું છું, એની મારી પત્નીને ખાતરી થઈ હોવાથી, તે હવે બીજા માંદાઓની ચિંતા કરતાં મારી જ ચિંતા કરશે, એ નિશ્ચિત થઈ ગયું.

આપ્રીસના બીજા માણસે મારી આંખ વિશે પૂછે ત્યાર પહેલાં કું માથે ટોપી મૂકી, હાથમાં છત્રી લઈ, આશવા માંડ્યો.

તુતન વર્ષાભિનંદન

સીલબંધ તપાસીને ખરીદજો

સેફ્ટો

૪૪૬

★ ચમકમાં આકર્ષક !

★ સેફ્ટાશમાં ચઢીયાતો !

★ ટકવામાં સર્વોત્તમ !

કોઈ પણ રંગવાળા પાસે મગી રાખો.

કૌરાવટમાં બનતા માલ માટે-સૌથી પ્રથમ-સૌરાષ્ટ્રના વેપારીઓને ખાસ સહકાર આપીએ છીએ.

આપના કિરમત તેમજ મહેનતથી મેળવેલ કોલત અને દરદાગીના જરૂરવેરાન અને આપના કિમતી હસ્તાવેજોની સલામતી માટે ધી બાવનગર સેઈફ એન્ડ લોકસ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું.ની બનાવેલ પ્રખ્યાત “KALIDAS A” મારકાની પેટન્ટ ફાયરપ્રૂફ તિજોરીઓ, લોખંડના મજબૂત કાપડો, કેસનોડોસો તથા તાજા વાપરો. ૪૦ વર્ષ ઉપરાંતથી આ કામના અનુભવી પચાસ કાલીદાસ અંબારામની જાતિ કેમરેખથી આજે બાવનગરમાં પંદર વર્ષથી આ કારખાનું ચાલે છે અને જેમણે નેક નામદાર મહારાજા શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજી બહાદુર તથા જાણીતી બેન્કો, મીલમાલોહ તેમજ અનેક પ્રખ્યાત વેપારીઓની પ્રશંસા માલની ગિયી બનાવટ માટે મેળવી છે. વધુ વિગત માટે રજા મળે તા લખો સોલ એજન્ટ :

હર્ષદરાય ત્રિભોવનદાસ ત્રિવેદી

રાધનપુરી જાજર, બાવનગર (સૌરાષ્ટ્ર)

દ્વં પોતાનાં

પારાશર્ય

૬ અ-સૌરાષ્ટ્રના અદિતીય વનસ્પતિશાસ્ત્રી
૨૧. જ્યકૃષ્ણ ઈન્દ્રજીની શનાગિદ આવશે
મહિને ફરોર પર ઊત્તરવાની છે એ નિમિત્તે
'અન, વ્યાધિ અને વનસ્પતિ' એ વિષય પર
હું એક નિનય તૈયાર કરતો'તો. રાતના
લગભગ ૧૧ ઘંટ થયા હતા મારા અધ્યાસ-
ખંડમાં ખીલું કાઢી હતું નહીં. બત્તી ઝગતી'તી.
બહાર ઘેરાએલાં બપોં બાદપદ્માં વાદળમાંથી
રહી રહીને સરવણાં પડતી'તાં.

અચાનક કરો અવાજ ચતાં મે કાગળો
પરથી નજર ઊંચકી બેસું તો મારી સામેની
પુરશી પર દિનેશ આવી બેસે હતો. સાથે
મેં કહ્યું.

'ઓહ ! દિનેશભાઈ ! તું ! કેટલે વર્ષે !
આજ અચાનક અહીં ક્યાંથી ! એમણે બેઠા ઘંટ
હાથ મિલાવતાં કહ્યું : 'આજે જ આવ્યો છું.'
'અત્યારે આવ્યો ?'
'ના સવારનો આવ્યો છું.'
'અહીં ન ઊતર્યો ? ક્યાં ઊતર્યો છે ?'
'હહ ! જરા ધીરજ રાખો ! દિનેશ કહ્યું.
'તમારા કરતાં હતાવળ મારે વધારે છે.'

'એટલે જ આ વખત ગોત્યો.' મેં કહ્યું.
તે હસી પડ્યો કપાળ પરથી પરીનો
ભૂછી તેણે કહ્યું : 'ચુક-દલાઈ, હું આસ કામે
આવ્યો છું.'

'પતાની લીધું ?'
'જાવ નહીં, મારે હજી તમારી થોડીક
સલાહ લેવી છે.'
'એ સલાહની વાત રે'વા રહે લાઈ !'
'કેમ ?' કહી પરાયણની પેઠે તે મારા
તરફ બેઠો રહ્યો.

'મારી સલાહનો શું અર્થ છે ? સલાહ
લેવી પડે તો એની લેવી કે જેને માટે આવશે
જીવન કુરગાન દરવા રેવેન્જાથી તૈયાર હોઈએ
અને જેને આવણા માટે બેવના હોય. બાકી

એવા પરસ્પર સંબંધ ન હોય તો સલાહ લેવી
કે દેવી એ જરૂર લાભકારક નથી '

'એટલે તમે આવણા સંબંધની ઉપેક્ષા
કરવા માગો છો ?'

'એમ નહીં દિનેશ ! સલાહ ન લેવાની હું
સલાહ આપું છું. એની જામિયા આવણી છેક
બાળપણથી આજ સુધીની મૈત્રી જ છે.'

'તો તમારી એ દિવસથી લાગ્યો નહીં.
મારી વાત યદેન સાંભળ્યો ?'

'ખુશીથી ચલો. ગોલો.' કહી મેં પેન
બંધ કરી મૂકી દીધી ને અલ્પ વાળી પુરશી-
માં આવીને બેઠો.'

એ એકદમ રિધર ઘર્ષ થયો. મુખમુદ્રા
અંબીર બની ગઈ. બુઝાળને ઉખેળવા કાઈ
રથાને કરી હોય તેમ મારા ટેમ્પલ પરના
કામળો પર તેની નજર ચોંટી ગઈ. એ રિધર
હતો, અવાજ હતો; જાણે એનો આસ પશુ
ધંબી થયો હતો. ટૂરત મને સમજાયું : આ
એક અનિવાર્ય વ્યથાની ઘટના ઘર્ષને આગે
છે. વ્યથાના હમેશા નિઃશ્વાસ હોય છે : આ-
શ્વાસ નહીં.

એની કુટુમ્બકથા સાંભળવા હું આવધ થયો.

'મેં નો'તું ધાયું' કે મારું જીવન આમ
છેક પડ્યો મારી જરો.' દિનેશ કહ્યું. '૧૯૪૬
માં તેત્રોય વર્ષની વયે મેં મુંબઈ ઊંચું ત્યારે
મારા મનને એવી ખાતરી ઘર્ષ લાગતી'તી કે
આ જગતમાં હવે મને મળાવે, ડાઘાવે એવી
કોઈ વ્યક્તિ કે વસ્તુ નથી. મને હતું : 'સંપત્તી
કસોટી મેં કરી લીધી છે. ગરમમેંટમાં એટલા
લાગતજ હતી. લાખો રૂપિયાના માલ હેરવણી-
ફેરવણીમાં એકના દલાલેથી ઊરાડી ખીન્નના
દલાલે ન'આવતા વચમાંથી લગ્નગીઓ કાઢી
ચડાપ તેમ હતું. ધનપતિઓની તીલેરીઓની
ચાવીઓ મારા હાથમાં હતી. પણ જે ફ્રમ
મારે મળે હાથે નો'તું લેવું તે ન જ લીધું.'

આર્થિક બીંધને અગે હેરાન થઇ, બૂનેધરનો આપણો માળો કાઢી નાખ્યો, પણ એ ટેક ન ગર્હ.

‘એ દ્રવ્ય પૂરતી વાત થઇ. થણી વખત એવું બને છે કે એક બાળતમાં વિનિપાતને મર્યાદા નથી જોતા તેમ સ્વછંદી બને છે. તમને ખબર છે મુકુંદલાલ, કે માગે જીવનમાં આપું’ કંઈ પણ નથી સાદી, નાની બાળનો પણ એવી છે. બહારનું ખાવાપીવામાં મને હમેશ સજ થઇ છે. મિત્રોના અતિઆગ્રહ સિવાય મેં કદી આહારીમ લીધો નથી, દિવસ જોઇ નથી. નાટક તો મેં જોયું જ નથી. સેટ અત્તર હું લગાવતો નથી અને સત્તા કે પૈસાના મદમાં મેં કદી રવાનને દોર કે અપમાન ક્યું નથી. સ્ત્રી પરુવે મને આકર્ષણ થતું નથી, ૨૫ યૌવન મેં જોયાં છે પણ જોઈને હું મોઢો નથી. ટૂંકમાં મુંબઈના રાજમાર્ગ પર ફરતો આજનો રક્ષક જણાતો ધનિક યુવક જેને એવકુશાલ તથા નિર્માલ્યતા મળે છે એ અશો. મારામાં સંસ્કારસિદ્ધ હતા અને મને જીલ્લો એથી મગરબી હતી. આજે પણ એ બાળતોમાં મને સતોય છે.

‘મને જે જ બાળતો અતિશય ગમે છે: કવિતા અને સવેદનશીલ સંસ્કાર-સંધન મિત્રોના પરિચય. તારે વાઢે વાઢે કવિતા કરતાં હું શીખેલો. તમારા જેવા મિત્રોએ એને પ્રકટ કરવા ઇચ્છા બતાવેલી, પણ જેને હું પિછાનતો નથી તેના હાથમાં મારા હૃદયની લાગણીઓ હસેલી દેવાની મને કદી વૃત્તિ ન થઇ. અને હવે તો એ લખવાનું મ જૂઠી મયો છું.’

‘એ બધું થે હું જાણું છું નાનપણથી સાથે હતા ને છેક ૧૯૨૦ સુધી સાથે હતા એટલે તારાથી કંઈ અગમ્યું નથી. છતાં આ કહું છું એટલા માટે કે આ બધું થે હજી એમ ને એમ છે છતાં હું બહાલ મયો છું. તમને નવાઈ લાગે છે? મને પણ એવી જ નવાઈ લાગે છે. હું એમ માનતો કે મારે

જીવનમાં કોઈના આધાર માટે દીન નહીં થવું પડે. મારા જીવનની પરવા પણ મને એવી નોતી. પણ આજે જીવન તરફ બેદરકાર નથી. જીવન જીવવા ઉત્કટ વૃત્તિ થઇ છે. અને એ વૃત્તિ એકલો જીવી રહીશ એમ માનતો નથી એક સ્નેહ માટે જીવવા વૃત્તિ થઇ છે.

‘માણસ એકલો જનમયો છે, એકલો જ મરે છે. વચમાં જીવન દરમિયાન એ એકલો કેમ ન રહી શકે? એવી વાત મારે મોટે તેં બહુ સાંભળેલી. પણ આજે હું અવલંબન માટે વિહુલ થઇ મયો છું. આજે મારા ચબ્બો જુદા છે: ‘મરીશ બાવે એકલો પણ સ્નેહ વિના એકલું જિવાશે નહીં.’

‘આ બધું કેમ બનવા પામ્યું તે સમજાવું: ‘મુંબઈના નરકવાસીથી હું કંટાળ્યો હતો. તારાં બાબીનો તબિયત નરમગરમ રેતી. એમાં વળી નાની સરખી ૩-૪ વર્ષની. એની સંભાળ ને ઉંઠેરમાં પૂરવું ખ્યાન નથી દઈ શકાતું એ જાતના ખેંદની એના મન પર અસર રહેતી’તી. અને બાઈ, તેરમાંથી ત્રેવીસ લાખની વસ્તીથી બરચક ગીરદીવાળા મુંબઈમાં મને દમ ખેંચેલો મુસ્કેલ લાગ્યો. માળો તો ‘જગમાં વેચી નાખેલો. એના પર મને મમતા હતી. એટલે વેચી નાખ્યા પછી એ શહેર પરથી મન ઊઠ્યું હતું. આમ ‘જગના માર્યામાં અમે મુંબઈ છોડ્યું.

‘દેશમાં રાજકોટ માટે નિર્ણય કર્યો, નર્પા આપણે બાળપણ સાથે વિતાવેલું. પણ જે માસમાં જ ત્યાંથી મન ઊઠી ગયું. ખરેખરા ૧૯૩૯ ના ઉદલા વિશ્વયુદ્ધથી બધે જ માનસ પથરાઈ ગયું છે. મહંમ લાખાજીરાજ પછી રાજકોટમાંથી રાજત્વ બધું છે એ પછી તો કોટનાં કુટિલ તરંગો...

‘દીનેશ!’ મેં વચમાં કહ્યું. ‘મને લાગે છે કે હું આઝ વાતે ચડે છે. રાજકોટને તારી વાત સાથે કદાચ સંબંધ નહિ હોય.’

‘ના, એવો ખાસ સંબંધ નથી. પણ જે બધું પચટાઈ બધું છે તેવું હું ખ માય છે. છતાં

તારી વાત ખરી છે. હું મળ વાતને જ પડકું નહિ તો સમય નય છે ને વાત રહી નથી. આટલું કહી તે બેઠકી ગયો.

મેં કહ્યું: 'જરા પાણી લઈશ ?'

તેણે હા કહી અંદરના ખંડમાંથી પાણી લાવવા હું બેઠે થયો.

તેણે કહ્યું: 'મારા લાભી ક્યા છે ?'

મેં કહ્યું: 'મંપકલાઈના મરજુના ખબર તે કહાય સાંભળ્યા હશે. એથી એ નગર ખસાં છે.'

'ત્યારે તો મળવાનું રહી ગયું.'

'હું તો તારા કામમાં પડ્યો છું ને ? પરવારે ત્યારે આવશે મળવા-વાતો કરવા અને બનશે બેઠાં જ છીએ.'

પાણી પી ફરી તેણે શરૂ કર્યું.

'ત્યારે કહેવી છે એ વાત આમ તો બહુ જ દૂંધી છે પણ એની પાછળ હકીકતી ને વેળા છે એ તો કેમેય ફરીને ચમતી નથી. અજીબતાર તાવની પેઠે એ શરીર અને મનની બધી શક્તિજીવિત આણુ આણુમાં તાવે છે.

'રાજકોટથી હું તરત પેરબંદર ગયો. મહાન લીધું. નાગરનો સારો પાકેય હતો. શરૂઆતમાં જ પાકેયથી કાતિપ્રસાદને ત્યાં એની પુત્રી બીમાર થઈ, ત્યારે અમે રાત્રે બેસવા જતાં, એ વખતે તે છોકરીની ચાળાની વર્ગશિક્ષિકા તેને બેઠા આવતી એ શિક્ષિકા છોકરીની બધી સારવાર કરે. પોતાની પુત્રી હોય તેમ કાળજી રાખે અને બધાં બેઠાં હોઈએ પણ એ કોઈની સાથે વાતોમાં રસ ન લે. સંભાળે બધું, પણ એનું મિત્ર એ બીમાર છોકરી સાથે વળખું હોય અને પહેલાં થયું કે છોકરી વર્ગમાં પહેલે નંબર રાખે છે, ખૂબ આનંદી છે અને વળી શિક્ષિકાને કહુ જ સાથે સંભળ છે તેથી આ કાળજી હશે પણ પછી ખબર પડી કે એ શિક્ષિકા બધાં જ બાળકો પ્રત્યે એટલી જ લાગણી રાખે છે. જે રાંધ હોય છે તેને એ બહુ સંભાળે છે. એની પ્રશંસા જ એ છે. આખો દિવસ એ બાળકો વચ્ચે જ મહે છે. બાળકોને એના વચર

સમજાવું નથી. રસ્તે નીકળે તો છોકરાં તેને વીરળાઈ વળે. 'એન માલો મારે ત્યાં, મારે ત્યાં,' એવી બુમરાટ મચે. મેં એને એ રીતે પ્રથમ જોઈ, એનું નામ માલિની.

કાતિપ્રસાદને ત્યાં મંદરાના નિમિત્તે એના પ્રથમ પરિચય થયો. મંદરાકાની-તારાં બાબી-એના પરિચયમાં આખાં પછી તો એને જોઈને પેરસાય. બને ખૂબ વાતો કરે. એને મળવા દોડી જાય. સરખુ તો એને હોય તાણી ધેર પકડી લાવે. ચાળામાં લખાય થઈ, ત્યારથી સવારે માલિની મર પાસેથી નીકળે ત્યારે સરખુને સાથે લઈ જાય, વળતાં સાંઝે મૂકી જાય એમ થવા લાગ્યું. સરખુને લલુલવા આવવા મેં માલિનીને કહ્યું ત્યારે તેણે હસીને ના કહી પણ જે થોડા દિવસમાં સરખુ શીખી ગઈ ને પછી ઘરમાં મોટેથી પુસ્તકો ઉપાડી વાંચવા-લખવા લાગી ત્યારે મોઢાણું કેપાણું કે માલિનીનું શિક્ષણ એ શુદ્ધી વરદ છે.

'હું એના તરફ વધુ ખેંચાયો. ત્રીસેક વર્ષની એ શિક્ષિકામાં કંઈ રસ નથી, વધુ પડ્યું જાળજો નથી. બાતાં બળવતાં આવડતું નથી. આવડતું હોય તો મેં એમાં રસ લેતાં મેં એને જોઈ નથી. પણ એક માદંવપણું રવણાવતી સરકાર-સંઘન આડુતા છે. એ એટલી છે કે એ માટે હું વિદ્વાન થઈ જઈ છું. જેમ આવડા મોટા હિંદમાં સિદ્ધ એક ગિરમાં અપવાદ છે તેમ-તને ઉપમા વિચિત્ર લાગે તો હસી લેજે. પણ એ ખરી છે તેમ-આજના જમાનામાં મેં જોયેલ સ્ત્રીઓમાં માલિની અપવાદ છે.' આટલું કહી તે કંઈ જાણવા માગતો હોય તેમ મારા સામે તાકીને બેઠકી ગયો.

મેં કહ્યું: 'હું સંભાળું છું.'

એટલે તેણે ફરી બહુ ધીમે અવાજે શરૂ કર્યું:

'પરિચય વધેયો'તો. અમે સાથે ઘણી વખત બેસતાં. મંદરા હોય જ. સાથે. જમતાં-વાતો કરતાં. એને ત્યાં, અમારે ત્યાં, કલાકો ગાળતાં. સાથે ફરવા જતાં. સારું, રાત્રે, ઘણી વખત

હરિયે ફરવા જઈએ. ને ઝાટના પાણી સાથે ફીણ ચંદ્ર આયમી ભય, નાળાએરીમાં પવન પડી ભય, પછી મોડી રાત્રે સાથે સાથે મૂંઝાં મૂંઝાં ચાલ્યાં આવીએ. ત્યારે બોલવાનું 'ચે મન સાથે, ફક્ત સાથે છીએ એવા કોઈ અગ્નિય સંતાપે મીઠાઈ અનુભવું. એવી કણે અનુભવવાની મળી એ સફાઈ માદ કંટું છું ત્યાં રેમંચ થઈ આવે છે... ફરીને વળતા માર્ગમાં તેનું ઘર આવે. કોઈ વાર વાતોમા મારે ત્યાં મોડું ચપા પછી કું રાત્રે તેને ઘેર મૂકવા જઈ તેના ફળીમાં-મોડું ફળી છે. ફરતાં નાળાએરીનાં ઝાડ છે તેમા ખુસ્તી નાખી બેસીએ. ઉપર કાષ્ટ વાર ચંદ્ર હાથ. વાતો થતી હોય ત્યારે મેં કાળો સંભળાવ્યો છે. તેણે સંભળાવ્યાં નથી, પણ કોઈ પુસ્તક ધારી હાથમા મૂકે. પૂછું તો કહે કે તેણે વાચ્યું નથી પણ સાડું હાવા સંબંધે સંભળેલું છે. આવું તો થયું છે. એક વખત એવું બન્યું-અમે સાંજે હરિયે ગયેલા સરખ સાથે અમ બધા ઘંબહીપણા એકાં કરતાતા. મેં ચરકરી કરી, 'સર, માલતીને કે'કે મારા નંવો અંકાર શખ ગાતી ભે.' એ સંભળી તે હસી. ને બોલી: 'શખ એકાળીજ નેવા જ હોય છે. બધા સરખા જ, એકાં નેવો જુદો નહીં.' કહી તેણે સરખને તેડી લીધી ને કહ્યું: 'શખને મેલ પડતા, આપણે છીપલાં ગાતીએ.'

મેં પૂછ્યું: 'ખાડું લાગ્યું?'

'હા' તેણે આશ્ચર્ય પૂછ્યું. 'એમાં શું ખાડું લાગવા જેવું છે?'

'હાનેશ!' મેં વચમાં કહ્યું. 'માલિનીએન પરિણીત છે કે?'

'ના, ના. કું કે'તા જુદો. એ પરવશ નથી. હજુ કેમ કુંવારાં છે એ વાત કું કરીશ.'

મેં કહ્યું: 'તમારી વાતમાં દલયને ભીમિનો આવેશ એવો છે કે એની પાછળથી થોડી હજી-કતો ઝટ તરવાતી નથી, એટલે મારે પૂછવું પડ્યું.'

'કે'કે નહીં. એ મારી જુદા છે. કું સ્વચ્છ નથી ફેલી શકતો એ કીક નથી. પણ જનશે

તેટલો રપટ થવા કું થત કરીશ.' કહી દિનેરો વાત લેવાવી.

'સુકુન્દભાઈ, એ આપણા જેવી છે. આપણા જેવી એટલા માટે કહું છું, કે એને ધમાલિયું જીવન ગમતું નથી-શાંતિ ગમે છે, સમુદાય નહીં પણ એકાંત એ પસંદ કરે છે. છતાં એકલી સુસ્ત પેઠે એ પડી રેતી નથી. પોતે ગર્ભશ્રીમંતની પુત્રી છે, પાસે મિલકત છે પણ પોતાના અંગત ખર્ચ માટે કશું વાપરતી નથી. દેવાલેવામાં વાપરે. ગમે તે બાળક, માટે ખર્ચ કરે. બાળકોને નારતા કરાવે. પણ પોતે મિતાહારી જમવામાં મિજાલ કદી નહીં. ફિફમ ન જુએ. મેળાવણમાં ભાગ ન લે. જાહેર સમારોમાં એ દેખવા ન મળે. એની ખુરશી ખાલી હોય. અત્યંત નિખાલસ, સરળ સેવાભાવી હોવા છતાં દેવમંદિરે જતાં નથી. બે ઝોરકાવાળા નાના મકાનમાં રહે છે ને ત્યાં પે કશું ચચરચીલું નહીં. મકાન ખાલી લાગે. પોતે શિક્ષિકા છે, પણ પુસ્તકોનાં શોખ નથી. આધુનિક નવલકથાનું પુસ્તક તેણે ઉપાખ્યું નથી. જેના પરિચય માટે પરણે ઉલ્કાં યામ એવો મનોમેળ મને લાગે છે.' ફરી મેં વચમાં પૂછ્યું: 'માલિનીએનનો અભ્યાસ ક્યાં સુધી?'

'બી. એ. સુધી. છતાં નોવેરોને બદલે બાળકોને ને શિક્ષણ અંગેનાં પુષ્કળ પુસ્તકો જોઈ ભય છે. ઇંગ્લાંડ, અમેરિકા, રશિયા, જર્મની, એ દેશોનાં શિક્ષણ પરવેનાં પુસ્તકો તેણે જોયાં છે. છતાં એવું બધું વાંચવા પાછળ તે બાગર નથી. વાતની વાતમાંથી તેમની પાસેથી મેં એટલું સાંભળ્યું છે કે શિક્ષકને પોતાના જીવનની ઉન્નતિને ને મનોવિકાસને ખ્યાલ હોય અને બાળકો પ્રત્યે સ્નેહ ઉપરાંત તેના જીવની દિલ્લી નજર હોય તો પછી શિક્ષણ પ્રવૃત્તિ ને સાધનો વિશે થોડાં ઉચ્ચાવવાની રી જરૂર છે. ને આપણે ક્યાં જગતના ઉદારક શિક્ષણદાત્રી થવું છે?'

'અમ બધા તો પ્રસંગે છે. પણ દરેક પ્રસંગે મેં એનો એવો તો સુલાયમ, નિરપેક્ષ ઉદાર સ્વભાવ જોયો છે કે મને મળી વખત

યર્ધ આવે કે એના હંઠરામાં ફૂલવેલ યર્ધ પગથિયાં પર ઊંચો લાણું અને એ આવે કે નવ્ય હારે હળવેથી શિર પર ને ત્યાંથી જન તળે મારા ફૂલ વેરું. ગાંઠો લાણું એવી આ ઊર્મી છે. પણ મને સાચ્યે જ એમ યર્ધ આવે છે. કોઈ વાર દરિયે નહીં બેઠાં હોઈએ ત્યારે તેના વાળની કપાળે ફરકતી લટ જોઈ એમ સાચ કે હું પોતે જ પવન રૂપે દ્રવી જઈને વાળની લટમાં અટવાઈ કપોલે રૂપથી ફરી લઉં છું.’

‘પણ દિનેશ !’ મેં કહ્યું. ‘આ તો તારી અંગત કામળ બાવનાઓ છે, તું તો વાત માલિનીએન વિષે કહેવા ધારે છે ને ?’

‘એને વિષે જ કહું છું’ મુકુન્દભાઈ, એટલે પૂછું છું કે મારામાં આવી બાવનાઓ અસલ તીવ્રતાથી એના વગર બાળું હોય જ શકે ? મારા પર એની કેટલી અસર છે એનો ખ્યાલ આટલાથી આવશે.’

‘ખરું ?’ મેં કહ્યું.

‘બાળપણની પૂનમની રાત્રે હું તેને મળવા ગયો.’ દિનેશ કહ્યું. ‘વાદળાં ખૂબ ધેરાયેલાં. એના ધર આસપાસ વનરખતી ઘણી તેથી તમારું, કંસારા, દેડકાના અવાજો આવતાંતા, નહિ જંબો પવન. ને વરસાદ નહિ જેવા ઝીણું ઝરમર ઝરમર પડતો’તો. હું ગયો ત્યારે એ બાચકમાં નાવા ગયેલ. એટલે હું બહાર ઓસરીમાં એકલો બેઠો. ત્યાં એક મિત્ર છે—મુલ્લુ—આખા ધરમાં એ એક જ મિત્ર છે. કાનસ ધરી મેં એ ધરાધની નોંધું. ત્યાં એ આવી. તે રાત્રે બહુ વાતો ન થઈ. એનો મૂંઝો સ્વભાવ. જાને મૂંઝાં યંચાં બેઠાં. સામે ધીમે ધીમે નેવાં ટપકતાંતા. નાળી-એરીનાં કુંડ યંબી ગયાંતા, કંસારા બેઠતાંતા. એમાં પવનમાં વરસાદની ફરફર માદક રૂપથી સાથે લદરતો’તો, એ શાંતિમાં કોણ જાણે કયા ઉન્માદ આવેશે મને થયું કે રાલિનીને કહું : ‘મને તારા લાલમદેશે એક જ મુશ્કેલી કરવા દે.’ પણ તત્ત્વે એ આવેશને હું સમજીને મનમાં ધણી બેઠ ગયો. આવેશને દખાવી, બર્ષા કલાક વધારે, વિના ઉન્માદે તેની સ-મુખ બેસી હું

આલ્યો આલ્યો. માલિની પ્રત્યે મને આટલી હદે અનુરાગ છે એ મને તે રાત્રે જ સમજાયું. મારી Subconscious lifeમાં—અનમત છત્રનમાં—એ મારી ક્યારની યે, સહચારી બની ચૂકી હતી.

‘તે રાત્રે જ તારાં લાબાને મેં એ વાત કરી. એ પણ કોઈ અજ્ઞાત સ્ત્રી છે. મને કહે : ‘પરણીને તમારા ધરમાં આવ્યે પાકાં ફરાં થયાં. એ પત્ની સહચારિણી મળ્યાતી હોય તો સમજાવો કે એક જ ઊપરાં તળે સહનિવાસ કરવાથી કે પરસ્પર હૃદયને ટેકી આપી આગળ વધવા ને વધારવા પ્રયત્ન કરવાથી ?’

‘તે શું ઉત્તર આપ્યો ?’ મેં તરત પૂછ્યું.

‘ઉત્તર ?’ અમુક પ્રશ્નના ઉત્તર હોઈ શકતા નથી, ને અમુકને ઉત્તરની જરૂર પણ હોતી નથી.’ દિનેશ કહ્યું. ‘પ્રશ્ન પોતે જ ઉત્તર રૂપે કે સાથાહરે પુછાયો હોય છે. મને એની વાત યમાર્થ લાગી. પણ જે વાત ભુલિ સ્ત્રીકારે તેને હૃદય સ્ત્રીકારવા તૈયાર હોયું નથી. છતાં એ રાતના પ્રસંગ માટે મને બેઠ થયો. હજી થાય છે કે આ મારામાં હેલું એ ઈશ્ટ નથી. મને થયું ‘આજ દિવસે મુંધી જે સરળતા, નિર્દોષતા, હતી તે ક્યાં ગઈ ? મારે માત્રું હૃદય નિષ્પાપ રાખવું હોય તો જીવને એકશર ફરી શુદ્ધિ કરવી જોઈએ. અને નિર્દોષ માલિનીને જંબુ-વનું જોઈએ કે હું ક્યાં છું ? જે વિચારે એ અમારી સાથે સંબંધ રાખે એ વિચારની ખાછળ રહી—તેને અગાધ રાખી—હું હળા-મળાશ નહીં. પ્રકટ વાત કરવી જ જોઈએ. એ અજ્ઞાત છતાં જો સંબંધ બંધક રાખે તો ઈશ્વરકૃપા નહિ તો મારી શુદ્ધિ પરિણામ બોળાયે જ છૂટકો.’

‘આવા વિચારે વળતે હી રાત્રે ફરી હું ગયો. એ વળતની મારી સ્મિત હું સમજાવી શકું તેમ નથી. ‘એકશર કરવા આવ્યો છું.’ કહી મેં આગલી રાતની વાત સ્પષ્ટ રીતે નિવેદિત કરી મારા લાર ધણી દળવે થઈ ગયો. એણે પણ અતિશય સાંતિથી—

ધીરજથી વાત સાંભળી. વાત પૂરી થયે પણ કશું ન કહ્યું. મને નવાઈ લાગી. હું પાછો ફર્યો ત્યારે બિલકુલ મને ધીર વળાવા આવી. સરયૂ બિંધી મધીતી. તેના માથા પર હાથ ફેરવી તારાં ભાભી ને તેણે કહ્યું, 'આ છોકરી ખૂબ ભણે, મારા બાંધ જેવી સંસ્કારી થાય ને જરા વધુ હોશિયાર થાય એમ કરતે હો મંદાબેન ! ભાઈ કોઈ વાર તેને વામનમાળા વચ્ચેથી કંઈ પૂછે છે ?'

'હું ખૂબ સરમાયો, યરનાયો, અને માલિનીના હૃદયની ઉદારતા ભોંધ દ્રવ્યો, મને સતોષ અને આવાસન મળ્યું કે કીક થયું. શુદ્ધ, નિષ્કામ સંબંધ જળચાય એ ધણું છે. એ જ હજી છે.'

'પણ પછીથી વાત પલટી. એણે હળવે હળવે અમારે ત્યાં આવડું આપું કયું. આપું કરતી જ ગર્ભ, હળતાંમળતાં એ ઉમળકાભેર સારકારભયું' રિમત સૂરત તે એસરી ગયું. પિતાનની નિરસ આપચારિક, વિધિ ટકી રહી, મંદાકિની પણ પછી ઉત્સાહથી તેડી ન લાવતી. એક સરયૂત આડું લાગતું. એટલે આજે હજી પણ સરયૂ એના કોઈ વખત પરાણે હંડો ખેંચી ધીર પકડી દ્યારે ત્યારે આવે છે પણ સરયૂ સાથે જ એ બને તેટલી વાતા કરે. એનું મન રાખવા એ આવે છે. પણ મારી સાથે વાત કરતાં એના સુખ પર આનંદ તરવરે છે. અતિશય શોકની છાયા એ દીન વદન પર ઘેરી રેખા દોરે છે. મારાથી એ સહન નથી થતું. એના હૃદયને ક્યાંક આઘાત કરનાર હું જ છું અને આ બધું પરિણામ મારે અંગે આવ્યું છે એ યાદથી મને મારા પર દાહ ચડે છે. ને એને ન ગમતું હોય તો પરાણે મળવા ના જતું એમ વિચારી બને ત્યાં સુધી મળવાના પ્રસંગો ટાળું છું. પણ છતાં-હું-ખની એ જ વાત છે-એને મળવાની ઇતિ હું દાખી ચકતો નથી. નિત્ય 'એનાં દર્શન વગર દિવસ ચારો નહીં' નામ એમ જ બાન થાય છે. એના સહવાસ વગર કે મીઠા સંબંધ વગર રહી ચકાવ એવું

મને લાગતું નથી. તેમ એ સંબંધ સહન કરી એને ટકાવવા શું ઉપાયો લેવા એ મને સમજતું નથી. સુકુંદભાઈ, હું બહુ મૂંઝાઈ છું. ઉપાય શોધવામાં તમે ને મદદ કરી શકો તો ?'

'હું ?' મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

'નહિ, તો કોને કહું ? તમારા વખત આવે વાત હું કોઈને જ ન કરી શકું.' દિનેશો કહ્યું.

એની વાતથી મને ખેદ થતો તો પણ મેં કહ્યું: 'હું લાચાર છું દિનેશ !'

'બસ ! આટલી ઝડપથી ના કહી દેશો ?'

'સાર ખાલી છું એ આત્મભાન છે. તો જ ના પાડાય ને ?'

'સુકુંદભાઈ, તમને મરકરી મુકે છે ? શું આવો રહેલો ? અનુભવ તમને કદી થે થયો નથી ?'

'હા !' મારાથી પ્રુણઈ ગયું.

તેણે ફરી નમ્ર બની ધીમેથી છતાં મક્કમતાથી પૂછ્યું: 'શું આવો કંઈ તમને અનુભવ નથી ?'

મેં સ્વસ્થ થઈ કહ્યું: 'રહેલો અનુભવ અમુક અંશે જુદો જ હોય છે, અનુભવનારનું મન પણ જુદું જુદું હોય છે. અને વળી આ તો પ્રશ્ન જુદો છે.'

'જુદો છે પણ પ્રશ્નનું ઔચિત્ય જુદું નથી, સમજું છું કે સલાહ પરાણે લઈ ચકતી નથી.'

'તેમ પરાણે હજી પણ ચકતી નથી. મેં કહ્યું.

'ખરી વાત છે.' દિનેશો કહ્યું. 'પણ એકવાર આપી જુઓ તો ખબર પડે કે હું સ્વેચ્છાએ સ્વીકારું છે કેમ ?'

'ધાર કે હું સલાહ આપું કે આ બાબતમાં તું મંદાકિની બાબતો શા અભિપ્રાય છે તે જાણીને લાવ તો ?' મેં કહ્યું.

એ મૂંઝે રહ્યો, મેં કહ્યું. 'સલાહ દેવાની મને ઇતિ નથી તેમ છુદ્ધ બતાવવા હચ્છતો નથી. તને હું ખાયા એવા પ્રશ્નો કરતાં મને ખેદ થાય છે. છતાં તું પરાણે પૂછે છે મારે વિચારોની દિશા ભોંધ જવા પૂછું છું.'

‘જરાજર છે મેં’ તમારાં લાબીને વાત કરી છે. એવા બધા ઉત્તર મારે મોટેથી બોલતાં મને નહિ કાવે. કારણ કે મારા જીવનના આવામાં એ પણ વખતે થોડું હાથ છે.’

‘ખડું’ મેં કહ્યું; ‘ઐતલે જ એનો અકિપ્રાપ ધણી રીતે જોવો જોઇએ. બીજું, માર કે હું તને એવી સલાહ આપું કે પહેલાં માલિની કોણ છે? કેવા સ્વભાવની છે? એનો ઇતિહાસ શો છે? એનાં સુખદુઃખ શાં છે? દુઃખ વખતે એનાં શાં મનોમથન છે? શું આદર્શ છે? એ જાણવા મહેનત કર; તો તું કરશે ?’

‘મેં થોડો યત્ન કર્યો છે ને કરીય.’

‘પણ તારી વાતમાંથી હું કશું જ તારવી શકતો નથી. ‘મેં કહ્યું.

‘એ મારી કહેવાની અનાવડત કે અસ્વસ્થતાનું કારણ હશે. પણ એ વિષે જે કે જાણું છું તે ટૂંકમાં કહું. એના પિતાનું મૃત્યુ વતન જૂનાગઢ, ત્યાંના ફોરેસ્ટ ઓફિસર હતા. સંતાનમાં બે પુત્રી, બંને વચ્ચે ૧૦-૧૨ વર્ષનો ફેર. માલિની ૪-૫ વર્ષની હતો ત્યારે માતા ગુમાવી રાજકોટ મોસાળમાં જીવેલી. ત્યાં જ ભણી મેટ્રિક થઈ. કોલેજના અભ્યાસ માટે અમદાવાદ આવી ત્યાં એક યુવાન સાથે રોડ બપોલો. લગ્ન થશે એવી વાતો થયેલી. પણ લગ્ન કેમ બધ રહ્યાં. એ યુવાન સાથેના સંપર્ક કેમ તૂટી ગયો એનાં કારણે કોઈ જાણતું નથી. મને હજી ખબર નથી. મને તો એ યુવાનનું નામ કે જાત કે કશું જ ખ્યાલ નથી. માલિનીને એમ.એ. થયું ‘તુ’. પણ આ બનાવથી એનું મન બહુતર પરીધા પણ બીડી ગયું. એ માસમાં જ પરીક્ષા આવતી હતી એટલે આખી મહા સારે નંબરે પાસ થઈ. ફોટોશીટ મળ્યા પણ એજે બહુતર હોયુ. એ આજે જોવી છે તેવો મેં જોઈ છે. જાળવણમાં કેવી હતી, પેલા યુવાન સાથેના સંબંધ વખતે કેવી હતી અને કેમ પડ્યો.

આબો એ મને ખબર નથી. એની મોટી બેન -જેને ત્યાં હું આજે જાતરેલો-એ પેલા બાપુ. જાણ લણાવાળાની સ્ત્રી થાય-એ માલિની વિષે કંઈ જાણતી નથી. જાણે એની બેન જ નહીં. હું હાકલો મેળવવા મધું છું. એનું સ્મરણ ને વાતો મને ગમે છે. પણ એ ખડું જાણવાથી કંઈ રીતે લાભ થશે ?’

‘લાભ ન થે થાય. પણ ઠીક લાગે તો યત્ન કરશે.’

‘એ તો કડું જ છું. પણ મારાથી આમ શાપિત થઈ પેડે રેવાનું નથી. તેમ એને દુઃખ થયું છે એ સહન થતું નથી.’

‘એ આપણા મનનું કારણ છે. ‘મેં કહ્યું.

‘ઐતલે ! મનને તમે કાપ્પમાં લઈ શકો છો ?’ એણે તમે રાખ પર ભાર દબાવ્યું.

‘મને મારા મન પર જરાક કાપ્પ નથી દિનેશ !’ મેં કહ્યું. પણ એક વસ્તુ મારા સ્વભાવમાં ખૂબી છે. અને અંગે મારે થયું સેટ એક સહવા પડ્યા છે. પણ એ સ્વભાવથી જ છે કે કોઈ વસ્તુનો હું આશ્વ કસતો નથી. કોઈને હું તેની છત્રાજ વિકલ પરાણે રાકી ચકતો નથી-આંખી રાખી ચકતો નથી. દખાલુથી કોઈ-કંઈ કરીને કામ પણ કરાવી ચકતો નથી. મને અંદરથી જ એ માટે ઉદ્વેગ થતો લાગે છે.’ મેં કહ્યું.

‘અને હવે ધારો કે તમારો બાપો સ્વભાવ છે ત્યારે જેના વગર તમને મરી કે ન આવે તેવી પ્રિય વ્યક્તિ તમને જોડી જવા તૈયાર થાય તો ?’

‘તો ?’ મારાથી શામે પ્રશ્ન પૂછાયો. મને એ કલ્પનાથી ખેદ થતો તો.

‘જસ. એ જ. મને એ તો નો ઉત્તર આપો.’

નિરુપર હું ખૂંચી બેઠો રહ્યો. કહેવા યત્ન કર્યો પણ એથી ફરી ખૂંચી થઈ ગયો.

દિનેશે કહ્યું, ‘તમે ૧૦ વર્ષ પહેલાં કદા એ જ છો. અભ્યાસ આધુ રાખ્યો હોત તો

ઉપકરણ થાત. પણ હું જોઈ છું કે તમે મારા જેવા અનુભવથી પણ વંચિત રહી ગયા છો.'

'જે અનુભવ વેદના સિવાય બીજું ન આપે તે શા કામના?' મેં પૂછ્યું.

'અને સંવેદન વગરના શુદ્ધ સ્થિતિ જીવન શા કામના?'

'સ્વસ્થતામાં સંવેદન નથી એ તારી માન્યતા બુદ્ધવેદની છે. દિનેશ, 'મેં કહ્યું. 'વંદોળ કે પવનની મજા માણવા ઝાંખરાની પેઠે આકાશમાં અસ્થિત રહી ધૂમવાની જરૂર છે એથી સ્થાન બાદ થવાય છે જમીનને મૂળથી પકડી રાખી હવામાં ઝળપાન બૂધાનનાર વઝા પીપળા પણ હવાની મસ્તી અનુભવી શકે છે.'

'વળાં એ ફિલસૂફી-' દિનેશ કહ્યું. 'તમને આત્મા ન સહે તો કંઈ નહીં. વિચાર કરી જોજો. સહે ત્યારે મને પત્તી લખજો. મારે ફરી તમને મળવું જ છે. પણ ફિલસૂફી-'

'ફિલસૂફી તને ગમતી નથી. 'મેં કહ્યું. 'પણ દરેક પ્રસંગના અનુભવ પાછળનું તાર-તમ્બ જોવાની રેવ અને એવા ધણા પ્રસંગના તારતમ્ય પછી વ્યક્તિત્વ નહીં પણ વ્યક્તિ તથા સમાજનું સહનું કલ્યાણ કેમ થાય એ દૃષ્ટિની વિચારસરણી તેનું નામ ફિલસૂફી...'

'આ અનુભવથી જાગરું તો હું એ વિચારીશ.'

'મેં કહ્યું, 'આ વિચારીશ તો એ અનુભવ-માધી જાગરીશ.'

'તમે તમારી તકની જાળમાં મને બાંધે છો.'

'તો મારો આગ્રહ નથી.'

'હીક છે.' એકાએક બેઠાં થતાં દિનેશ કહ્યું. 'આત્મારે ૧૨૧ યર્ષ ગયા નવું જ છે. પણ ફરી ૧૫ દિવસે આવીશ ત્યારે મારે હોઠ લાવવો જ છે.'

'હું તો બેઠો જ છું' ને તેને વળાવા બેઠાં કહ્યું, 'પણ સાથે મારા બાબાને તથા સરખેને તેડી લાવજો. સમૂ પલ્લ મદદરૂપ થશે. અને તે દિ' આમ નહીં જવા હર્ડ. મારા બાબાને ખાસે એસાડી તને સલાહ આપીય.'

'અચ્છા.' ફરી હાથ મિલાવી તેણે વિદાય લીધી.

પૂર્વોત્તર દિશાએમાં વીજળા અચૂકતી'તી. વરસાદ ધીમે ધીમે પડતો' તો છત્રી ઉઘાડી તે અધારા રસ્તા પર નીકળી ગયો.

'દિનેશ અડી વર્ષે આજ મળ્યો. વચમાં પત્ર પણ નહીં. આવું મેં એને વિષે ધારણું નહીં. પણ મોઢને વિષે માની લેવાનું શું કારણ છે? માનવસ્વભાવનું ભણું પૂછું. કેવી વાતો કરી એ આજો ગયો? શાકાચો નહીં. જીવનમાં ત્યાં જુઓ ત્યાં માણસો સુખ જાંબે છે પણ તે મેળવવાની જડીલુદી શોધવા માગે છે. ધીરજ મોઢને કેમ નથી?

અને કેવી વિચિત્ર વાત છે! સુખ ને તેનાં સાધનો છે કે નથી એ ખમર પણ નથી હોતી એવી સ્થિતિમાં મનમાં કંઈ દુઃખ થતું નથી. પણ આ સુખ છે મેળવવા જેવું છે, મેળવતું જોઈએ કે હવું તે ફરી મેળવી લેવું જોઈએ એવી વૃત્તિ થયા પછી એ ન મેળવી શકાય તો ખેદ થાય છે. મનુષ્ય, દુઃખથી દુઃખી નથી થતો; સુખની જાંબનામાં, અપ્રાપ્તિની વેદનામાં દુઃખી થાય છે.'

આવા વિચારે 'અજ, વ્યાધિ અને વનસ્પતિ' પરનો નિબંધ લખવો પડેના મૂંઝી દું પધારીએ ગયો. નિત્ય માફક બાઈબલ વાંચવા લીધું. તેમાં બુદ્ધ ઝોડ જોવા મને બહુ રમે છે. એના વાંચનથી ઘણી શાંતિ વળે છે. દિનેશની વાત આવતા દિવસ પર ઠેકરી હું બાઈબલમાં લીન થઈ ગયો. ક્યારે એનું જ ઝોશીકું કરી જાધી ગયો એ કંઈ ખ્યાલ ન રહ્યો

રહો તહીં જ સુંદરી !

મધુકર ચંદ્રિયા

એ મ તો એ આખા નાટકમાં ખાસ કાંઈ તત્ત્વ નહોતું, પરંતુ એમાં લગ્ન વિશે જે બેચાર ઉક્તિઓ હતી તે મારા મન પર સચોટ છાપ પાડી રાઈ હતી. એ ઉક્તિઓ કયા પાત્રની હતી તે મ આજે તો જૂઠી ગયો છું, પણ એનો મને કાંઈક આવો હતો: અહાહાહા ! લગ્નમાં કેવો 'શમાન્ત' રહેલો છે ! એ સ્ત્રી, એ લગ્ન, એ સુવાલક, એ હેમાં-છોદરાં, એ મંદવાક, એ ઝંખમ, એ રિચમથું મનામથું...સાંજે આફ્રિસેથી ચાકયા પાકયા હાથમાં છત્રી અને બળલમાં એફિસનાં ફક્તરો મારીને આવતા હોઈએ, ધરે પહોંચીએ અને ફૂળીમાં રમતાં નાગાપૂર્ણા બાળકો ચારે દેરથી 'પપ્પા' 'પપ્પા' કરતાં બાળી પડે, કાંઈ મૂઝા જેવે, કાંઈ ધોતિયું જેવે ને પછી પરના આંજણમાં પગ મૂકીએ ત્યાં મહાકેવી, કમગતી, લયગતી, મરગતી ચાલે બહાર આવે, એના હાથમાં દાંડી ટૂટેલો ચાતો ગરમ ખાલો હોય, આંખમાં આંખ પડેલી એ ખાલો એ મને આપે, મારી છત્રી ને કાગળિયાં સામવીને લેઈ મુકે'ને પછી આ પીતાં પીતાં હું ચકારથી સાંજ મુધીની, ગાલમાં એની નેતામીરી હેઠળ ચાલેલી ધમાચકડીની રસભરી કેમિસ્ટ સાંભળું..... અહાહાહા ! ખરેખર લગ્ન એ શમાન્તનું બીજું નામ જ છે. '

આ લાંબા કહનનાચિત્ર પર કાંઈ ને જીવંત આવાનો સંભવ છે; ખાસ કરીને પરિણીત પુરુષોને. પરંતુ અવિવાહિતોનો, આવા રસગુસ્તા જેવા અનુભવ મારે જીવ જીવેલા ધવાનો જે એટલો સંભવ ખરો. પરજીવનો વિચાર કર્યો હોય કે ન કર્યો હોય, પણ 'તમારે લગ્ન કરી લેવું નોંધજે' એમ કાકે દિવસ કાને પડે, તે દિવસે હલ્લ અને ચિત્તના દર્ગ પર કમળના તરંગ ને સ્વર્ગના કેટલા

ને કેવા દલ્લા ચાપ છે તે કિશોરાવસ્થા વચવી ગયેલા અને પ્રૌઢાવસ્થામાં ન પ્રવેશેલા પુરુષને સમજાવવાનું હોય નહીં. '

મારે આ જૂમિકા બાંધીને વાત કરવી છે. મારી પેતાની. આજુબની પચીસ વસંત-વસંત શાની ? લગ્ન થયા પછી જ વસંત તો આવે એમ કહે છે; એટલે મારે સાચી રીતે કહેવું નોંધજે કે આજુબની પચીસ પાનખર મેં હાથ જ વટાવી હતી, છત્રીસમી પાનખર નો ગેસી જરો તો પછી મારી રી દયા મરો તેની કમળના કરીને મારા સર્ગા, રોહી, સંમંધી, વડીલો સૌ કોઈ કંપતા હતા ! અને હું પેતે પણ એનાથી અલિસ હતો એમ કહેવું એ વાસ્તવિક રીતે હુકમનું નોંધજે. કોઈકે વનિતાલતાનું મારે આશ્ચર્યચાન મનનું નોંધજે, કાવ્યરસ અને બલ્યાસિના રસાનંદથી જે વિશેષ લગ્નનો અભિનવો આનંદ મારે જરૂર માણવો નોંધજે એવું તો મારા મનમાં જે ઊભા મરિયું જ. અને મારા હિતચિંતકોનું કહેવું હતું કે મારે જલદી જ પ્રાણિમદલ્ય કરી લેવું નોંધજે; અને મોટી ઉંમર થતાં લગ્ન કરવામાં શી શી અચૂરીક વિપતિઓનો આમનો કરવો પડે છે તેનું 'સોદાહરણ' એમણે મને સમજાવેલું પછી ખરું. કોઈકે વાત અનુભવમાંથી ને કોઈકે પરાનુભવમાંથી ટાંચણ ટાંચી બતાવ્યાં હતાં:

'પેલો કબજી માસીનો મગન-આ તો કાળી અને આ તો ગેરી એમ કરતાં કરતાં ઠેક ચાળીસનો થયો; ને ઉવટ કોઈએ કપાળમાં દીધી નહીં એટલે ઠેક કાઠિયાવાડમાંથી લઈ આવ્યો પૂરા રૂપિયા અઢી દળર આપીને એક ઠીકા જેવી ગાવડી-મોંએ શાળીનાં ચાંદાં ને જીને તોતડી ! મારે કાંઈ, બહુ બેચવામાં સાર નહીં. લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે ત્યારે મેં કીવા ન જવાય. '

વિચારા મગન પ્રત્યે મને સહાનુભૂતિ
 ઊપજી અને એની કથા સાંભળી સાથે ઘુભરી
 પણ ઊપજી. હું એવી જ કાંઈ કથાનો નાશક
 તો નહોં મની નાંડ ને ? મારી દષ્ટિ રાજ-
 રની છે; હું સોનલ્યમંદિરના મુખવર જેવો
 છું. સ્ત્રીને હું ખ્યાલું ઉત્તમેત્તમ સર્જન
 માનું છું. એટલે કાંઈ, સ્ત્રીને અસુંદર કહે
 તો તેમાં સ્ત્રીનો નહોં પણ તેના સર્જકનો દોષ
 મને લાગતો. સ્ત્રી અસુંદર હોઈ શકે ? કદાચ
 'અસુંદર' કાંઈ કહે તો હું એને મારી દષ્ટિથી
 સુંદર બનાવી લેતો. પરંતુ મારી આ અધીન ને
 સ્વતંત્ર દિલસૂરી મારા વડીલને હું સમજાવી ન
 શક્યો 'એમના કહેવા પ્રમાણે, અમે તે પ્રકારનો
 પુરુષાર્થ કરી, મારે એકાદ લક્ષ્મીને એનો હાથ
 પકડી, મારા કપાળમાં આંદોલ કરવા, કપાળ
 સુધી ખેંચી લાવવી જ રહી. મારે વિષ્ણુને
 એટલો અંસ ખીલવવો જ રહ્યો.

ઊપલી વાતને થોડા દિવસો વીત્યા; ને મારા
 એક વડીલ ફરી ઘરે આપ્યા. આવીને ઘરનાં
 ખાસીયાં બધાં કરવાની ક્ષયના કરી હું કંઈક
 ગભગમ, કંઈક ગભીર બનાવ બન્યો હોવાનું
 મને લાગ્યું. પરંતુ તેઓ ધીર રહીને મને
 દીવાનખાનાના નોડેના ખડમાં લઈ ગયા, બેસા-
 ડ્યો, ખંભે હાથ મૂક્યો, મને નિષાસમાં લીધી,
 ને મારા કાનમાં મીઠો ફૂફડાટ રેડવા માંડ્યો:

'ને બાઈ, હમણાં જ એક છોકરી મારા
 વળમાં આવી છે. સારી છે, લાલુચી છે, ઘર-
 રખા છે, ખાનદાન કુટુંબની છે, એ પૈસે એના
 બાપ સુખી છે. તું એને જો; એ તને જુએ.
 તમે બે એકમેકને પસંદ કરી લો અને
 પછી આપણે આગળ દાણો દાખી નેઈએ.
 જો બાઈ, આમારી થર્ફ ઉમર; પણ અમે
 જમાના સાથે ગેળારા. આ કંઈ બજારમાંથી
 શાકભાજી નથી ખરીદવાનાં. આ તો આખી
 નિઃશ્ચીને સોદો. આમાગ વખતમાં તો એક
 પર ખીજી કરતા, પણ હવે તો સાલો એ
 સાંભે ૫ કાપડો, એટલે પગલું બરોબર વિચારીને
 બરવું. બોલ બાઈ, શું કરવું છે ?'

મારી મનોભૂમિમાં એમણે વાવેલું ખીજ,
 વાવતાં સાથે જ જોઈ નીકળ્યું. એ ચમત્કાર
 અદ્ભુત હતો. આ એમના વળતી કન્યા હતી.
 શાકબજારનો કાછિયો પોતાના માલની નાદે-
 રાત જે ઉત્સાહથી ને નેરશોરથી કરે તે
 રીતે તેમણે એ રેખાચિત્ર દેરી બતાવ્યું.
 એમણે પછી તો ઘણી ઘણી વાતો કરી, ઘણા
 દાખલા આપ્યા; એ બધું સાંભળતો નાંડ
 ને મારો જીવાનિયો દેહ ને આત્મા લહેરે ચડતા
 નય, આખો ટમકતી નય, મોં પાણી પાણી
 થાવ, પગમાં રૂઝિતિ આવે, છત્ર આખો ઊડીને
 નાંચે પેટી અણુદીઠ કન્યાની પડખે જઈને
 બરાઈ બેસે. મેં મારા એ વડીલને મારી
 સંમતિ દર્શાવી ને એમણે પાછી મારાં વડી-
 લોને એ વિશે વાત કરી બધું 'પાકું' 'કુકું'.

એઓ ગયા ને હું એકલો પડ્યો. ના,
 એઓ ગયા ને મને 'એકલો'—એકલો પણ નહોં,
 બેઠાએ કરતા ગયા ! રાતે પધારીમાં લેટતી
 વેળા, મારી દષ્ટિ સામે અનેક ચિત્રો રમી
 રવાં. મોટી રાતે મને સ્વપ્નો સતાવવા લાગ્યાં.
 એ સુપુત્રિ દશામાં જ મેં દીડી એક કન્યા :
 યોચનને આરે કડુની પગલીઓ પાડતી, પેલા
 કવિએ કહ્યું છે તેવી ગુલઝડી સમોવડી સીતલના
 સુંદર નમ્રતા જેવી, પ્રેમાળ, ધરરખ, કલા-
 રસિક, સુદ્ધિમતી, લક્ષ્મીને ત્યાગવૃત્તિવાળી,
 મેં કંઈ એની, વાસુકી નામ શી એની
 વાળની સગ; ને એનાં મપમપતાં ફૂલોની
 ફારમની વેણી; એનાં લોચનોમાં અનંતને
 વીધીને પાર જાની ઉત્કટતા ને શક્તિ ને
 મહોં દીડી પ્રણયની ફૂટતી સરવાણી; રતુંબ્ર
 હોઈ પર દીઠો જીવનનો રસાસ્વાદ માણવાની
 જૂતિનો વિજય; હંસ જેવી ડોકના મરોડમાં હતો
 શાંત પ્રભાવ, કટિ ભાગની અપૂર્વતા સિંહને
 પણ છાંણી ગનાવે એવી હતી; સાળુનો પાલવ
 ફૂફડાટ કરીને પવનને પણ ઇશ્કી બનવા પ્રેરતો,
 ને દીપ્તિ તો અગેઅગમાં અગરે બરી હતી.
 એ ચિત્ર મેં નોંધ્યું—ને પેલા કવિ પુરોહિતની
 પતિતઓ મને સાંભરી :

તારી આખનો અરીણી

તારા બોલનો બધાણી

તારા રૂપની પ્રાપ્તનો પાગલ એકરો !

રાત આ રીતે વીતાવી; ને સવારે વહેલા ઊઠીને,
ત્રણેક પુસ્તકો, અને એકાદ લાંબું વટયું
સોનેટ પણ લખી નાખ્યું.

અને એમ કરતાં કરતાં પેલો ઠરાવેલ
દિવસ આવી ગયો—જે કંઈ કાન્યુ હતું તે તે
દિવસે પાકું કરવાનું હતું. આજે—અમારે મારે,
મારાં બાએ ને મારા દાદાએ જે દિવસે જે
કન્યાને લેવા જવાનું હતું, જે વડીલને ઘરે.
અમે નીકળ્યાં.

પરંતુ જે દિવસે મારા સાજા શા હતા ?
વિજય કૃષ્ણની બરચક તૈયારીઓ તે દિવસે મેં
કરી નાખી હતી. વેશિણ કંપનીમાં અરજી
ધોવણી તૈયાર કરેલાં કપડાં—કંઈક અધ સફેદ
ધોતિયું, કનિષ્ઠિયન શર્ટિંગનું રંગીન ખમ્બીસ,
ગરમ જૂતો દાદ શેટ, ને પાલિસથી ચઢચક
ચર્તા ચંપલ, માથામાં પોમેટમ, ચીપીને એજેલા
વાળ, મેં પર પોન્ડના ફોનો લેપ, કાનમાં
સાતરાણી અત્તરનું પૂમકું, હિમ લેસ ચશ્માં,
જમણા હાથની દયલી આંશળીએ હીરાવોટી—
બસ, નખશિખ વરગાલિયો બની હું નીકળ્યો;
લાખેણી લાઠીને છતીને ઘર આંગણે લાવવાનો
જે રસિકે બૂહ હતો.

અમે જે મુરબ્બીને ઘરે પહોંચ્યાં, ત્યાં મુખી
તેઓ આવ્યાં નહોતાં. મારી ધીરજ પળેપળે
ખૂટતી હતી. જે સૌંદર્યના દુષ્કાન્ત—આંદાસને
લેવા હું તલસલો હતો તે ક્યાં હશે ? ક્યારે
આવશે ? વિધિ પ્રજ્ઞાઓને કેમ પ્રતિકુળ ચલો
હશે ? પણ ના, તેઓ આવ્યાં—આખર આવ્યા.
પેલા વડીલે અ-ચોન્ન પરિચય કરાવ્યો, મેં એ
કન્યાને નોંધ—એ કન્યાએ મને જોયો, ને એ
વેળા શું થયું ? જે હૃદયો ધબક્યાં, ચારે આંખો
મળી, સાત પાતાળ ને નવ નિધિ ખળભળ્યાં,
દશ દિશાઓ ડેલી, બારે મેઘ ખળા યથા,
ચોદ બલ્લાડ કંપી જીહવાં—સમુદ્રમંથનથી શે
કાર્યું કોઈ મંદન હું અનુભવી રહ્યો.

‘એ કન્યાને મેં નોંધ ને જોયું મને
જોયો, એ વિધિ પતી’ અથ પછી બધું
‘પાકું’ ચવાતું હતું ! લખકર, એ જો
ખરેખર પાકું થઈ ગય તો શું થશે એની
આછી કલ્પના કરતાં કરતાં તો અનુનન
વિવાહ યોગથી વધુ તીવ્ર ને ઘેરુ એવો યોગ
હું અનુભવી રહ્યો. મારાં ગાત્ર શિથિલ થઈ
અર્ધા, કંઠમાં રોષ પમ્પો, શરીર આખામાં
કંધારી આવી ગઈ. રૂંવાં જીભાં ચર્ષ ગયાં,
હાથ પગમાંથી બળ કરી પડ્યું, મન લાંબી
ગયું, ને મનમાં જ મેં જનાર્દન મધુસૂદન
શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના ઘર કરી: ‘હે ભગવાન,
આ કન્યારત્નનું પાણિયદણ કરી હું મારું
કંઈ શેષ લેનો નથી. એને પરણીને મળનારા
કોઈપણ પ્રકારના લાલની મને અપેક્ષા નથી.
મારાં વડીલો મને ગરદન મારવા તૈયાર થયાં
હોય એમ લાગે છે, માટે હે અરિંદમ આપ
મારી વફારે ખાઓ.’

જી વિશેનું મારું બધું તત્ત્વજ્ઞાન તે
પણે સુકાઈ ગયું. જી અસુંદર હોઈ જ કેમ
શકે, એમ હું માનતો હતો. અસુંદર જીને
પણ મારી દૃષ્ટિથી સુંદર બનાવી દેવાની
મારામાં હામ હતી. એને તો નિકાની લેવી
જ નોંધે એવી મારી દલીલ હતી. જી તો
ખત્તાની કવિતા છે; પુરુષની પ્રેરણા છે,
જીવનપંથની દીપિકા છે—નહોં, નહોં, એ બધાં
શરો અસુંદર જીના પતિને સમજાવવા
અનાવવા માટે ઠીક છે મારા જીવનમાં આ
કન્યારત્નનું સ્થાન હોઈ જ ન શકે ! જી
વિશેનું મારું બધું તત્ત્વજ્ઞાન હું મને તે પળે
ખલ્લી લેવા તૈયાર છું. હું એ દિશામાં તત્ત્વજ્ઞા-
ની નથી એમ જાહેર રીતે કળુલવા પણ તત્પર
છું. સુમારાના મશાલચી નમંદે ઉવડે ધર્મ-
વિચાર લખી વિચારપત્રો ક્યાં હતો, તેમ હું
પણ આ વિષયમાં નાનકડો નમંદ બની જઈશ !

પરંતુ મારી આશ્તમાં જાણે વધારો જ
કરવાનો સ્ત્રીનો ઇરાદો હોય તેમ અમને એને
એકાંત આપવા માટે સૌ અંદરના ખંડમાં

ધીરે ધીરે ધરતી ગયાં ! આહ એ આપતિની પળ ! એ બહી છોડરી આગળ મારે શું કરવું ? - શું બોલવું ? વનિતાવાત્સલ્ય, સ્ત્રી દાક્ષિણ્ય, 'શિવસ્ત્રી' કથું જ મારી મદદે ન આવ્યું ! હું ચૂપ જ બેસી રહ્યો. કારાગારના સળિયા પાછળ પ્રેરાયેલો પેલો મુનશીનો મુંજ તો પોતાની રસિકતાનું પ્રદર્શન કરવા માટે એ વિરૂપ મૃદુલાસ સાથે શૃંગારભરી શબ્દ-મેળા કરતો, પણ રસિકતાનું માટે ધારણ મુંજ કરતાં બિચું હતું, મારી સાથે બેઠેલી નારીને દેખાતે ચળી જતું એવો તુચ્છ મુનિ-વર પણ હું નહોતો ! હું બેસી જ રહ્યો- મોંમાં મગ ભરીને.

અને ત્યાં તો વડીલો આવ્યાં. આડીતેડી વાતો યથા, આપણી પિવાયાં દસી કરોતે, હાથ બેડીને સો છટાં પડ્યાં. પેલા મુરખીએ ફરી મારી સાથે મુલાકાતનો સમય લીધો. ધક્કતે હાથે મેં કહ્યું : 'મને તમારે આવો હું ધરે જ છું.' પણ તે વેળા એમના હાથમાં મેં જન્મશક્ષરનું પીકું નોંધું ને મારી છાતી બેસતી જતી લાગી. છતાં સમરંગિણમાં પડેલા શુભઠની માફક તે પણ પૂરતો હું રહી રહ્યો.

અમે ધરે આવ્યાં. કપડાં એક બાજુ ફેંકી, ગૂંગળાઈ ગયેલા જીવને મેં જરા યાક ખવડાવ્યો. મારી વર્ણોથી કેળાયેલી રસટ્ટિને આ ભયંકર બનાવથી જ નુકસાની થઈ હતી એ કોણ ભરપાઈ કરી આપશે ? એને અંગે દાવા નોંધે એવી કોઈ રસ-અદાલત હજી રચાઈ નથી એ સારા જગતનું હું દુર્ભાગ્ય સમજું છું. એ મૂર્છા હજી બળી રહે એટલામાં ઉમળકા-ભર્યાં મારાં બા આવીને મને પૂછવા લાગ્યાં : 'કેમ, શું લાગે છે ?'

'શું લાગે છે ? એમ લાગે છે કે, મેં કોઈ ભયંકર સ્વપ્ન નોંધું છે. એમ લાગે છે કે તમે બધાં ભેગાં થઈ, મારે ગળે, પથ્થર બાંધી મને દરિયાને તળિયે કુખાડવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યાં છો.' 'કેમ એમ બોલે છે ?' 'તો બીજું શું બોલું ! ને 'લમ માટે

આ જ કન્યા મને મળવાની હોય તો હું આ પળે પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે પેલા બે ગોખલાઓમાં, હનુમાન એ બીજાની એ નારદની મૂર્તિની પ્રતિજ્ઞા કરી, તેની પૂજા કરવા મંડી પડું. ના, કોઈ કશું હું પરણવાની હા પાડવાનો નથી. પેલા આપણા રોક્ષમેન મુરખીને કહી દેને કે એમનો માલ આપણા બજારમાં નહીં ખપે.'

મારાં બા મારા આ ઉત્તરથી કષાઈ જ બધાં. વધુ કાંઈ પૂછવાનું એમણે સાહસ ન કર્યું. તેઓ ધરકામે વળગ્યાં. મારી નજર મારાં વસ્ત્રો પર પડી એક જાડી આહ એમણી નીકળતી મેં સાંભળી. ઢીરાની વીંટી બેનર બની ગયેલી મેં દીડી સતરાશીના પૂમપ્રતીસુવાસ લૂપ્પી થઈ ગઈ હતી. આખો સામેથી પેલાં રંગીન સરસ ચિત્રો એક પછી એક બૃંસાતાં જતાં નોંધ્યાં. મેં જીડીને ટેપવતું ખાતું બોલ્યું. એમણી પેલા મુકોત્રા ને પેલાં સોનેટ બહાર કાઢ્યાં. મારી રસિકતાએ સજેલી ફરમણીને ઉદ્દેશીને લખાયેલાં એ કામળા સામે હું મીઠી-ભર નેઈ રહ્યો ! વેગાઈ જતી આ કવિતાને સ્ત્રીધનાર કાંઈ ખાત ન મળે ત્યાં સુધી આવાં હાંલાં શબ્દ-રમકડે ન રમવાનો મેં નિર્ધાર કરી લીધો ને એ કાવ્યોની ત્રીણી ચમરખીઓ કરી તેને હવામાં છોડી મૂકી.

હવે તો જાતમહેનત કરી કોઈક 'લક્ષ્મી' ને શોધવી એ જ નિર્ણય પર હું આવી ગયો. ને આવી જ કાંઈક 'લક્ષ્મી' લગ્નમાં મળી ગઈ તો તો પછી લગ્નમાં 'રામાન્સ' કર્યાં શોધવો ? માતું બાવિ કેડું હશે તેની કલ્પના હું તે પછી કરી જ ન શક્યો. 'એ સ્ત્રી, એ લામ, એ સુવાસ, એ ઉપાંગોકરો, એ મંદવાક, એ ગમગમ, એ રિચામણાં મનામણાં-પેલા બેવડું પાનની ઉકિતઓ મને સાંભરી આવી. એ બંધું જાણવા મેં એક પુસ્તક ઉપાડ્યું. પુસ્તક કાવ્યનું જ નીકળી પડ્યું. એમાં એક પંક્તિ હતી : 'રહે તહોજ સુંદરી ! મુંજ નજીક ના આવશે ! ને મને થયું ખરે કવિ, તે' મારા જ દિલની વાત કરી છે હં.

હાથીનું ખૂન

વિજયગુપ્ત મૈયૈ

સુખે અર મહિનો હતો. ચોમાસું હજી વરસતું હતું. હું મારા માણસોને લઈને ગોરના શિકારે ગયો હતો. એક તો વિનાડ-નીલગિરિનો જંગલ અને પહાડવાળો પ્રદેશ અને તેમાં વળી ચોમાસું, પછી તો જંગલના ઝુલવા-ફાલવાની વાત જ શું કરવી! જાણે આકાશને ઢાંકી દેતાં જુલોની ધટા અને નીચે જમીનને ઢાંકી દેતું ઊંચું ઘાસ ભણે લાંબું વધીને જાડ સાથે હરીફાર્ધ કરતું હતું, અને આ હરીફાર્ધમાં પોતાનું વર્ચસ્વ સ્થાપવા માટે અચ્છિત વેલા પોતાની અચ્છિત શાખાઓ સાથે જુલો ઉપર ચડીને તેમને યૂગળાવી નાખી જંગલના ધણીરણી ચર્ધ જવા ભાગતા હતા. મારો તંબૂ એક નદીકિંડી કિનારે કરવામાં આવ્યો હતો, અમે વહેલી સવારે નીડળી પજા. થોડે દૂર ટેકરીઓની હારમાળા હતી અને તેને મધ્યમાં સપાટ ઉચ્ચ પ્રદેશ હતો. ત્યાં હાથીને પણ ઢાંકી દે તેવા ઘાસનો વિસ્તાર હતો. ગૌર અને હાથીઓનું તે કીડરયાન હતું. તેની પાછળ અધેર જંગલ હતું અને તે અનેક પ્રકારનાં પ્રાણીઓથી ગાળતું હતું. અમે આ ઉચ્ચ પ્રદેશ ઉપર ચડ્યા અને ગોરના પક્ષમાં શોધતાં અમને હાથીનાં તાળાં પગલાં જોવામાં આવ્યાં. મારો વિચાર હાથીને શિકાર કરવાનો ન હતો. તે દિવસોમાં ન્યારે હું હજી નવો શિકારી હતો ત્યારે પણ મને હાથી જેવા ઉમદા પ્રાણીને વધે કરવામાં આનંદ નહોતો આવતો. જંગલના મુક્ત જીવનમાં આ ઉમદા પ્રાણીઓનું રોજી તેમના નૈસર્ગિક વાહમાં જેતું એ જિંદગીનો એક લહાવો છે અને ન્યારે હાથી હમણાં જ અહીંથી પસાર થવા છે તે પછી એમનાં ચિરલ દર્શન કરીને આજ કેમ ન કરાવી? પણ આ પ્રદેશના જંગલવાસીઓ ગમે તેટલા સાહસિક અને હિંમતવાન હોય છતાં હાથીથી શરૂ કરે છે અને મેં ત્યારે

હાથીનો પીછો પકડવા દરખાસ્ત મૂકી ત્યારે તેમનાં મોં ઊતરી ગયાં. પરંતુ મારા આમલ પાસે તેઓ બિચારા શું કરે? ઉલ્ટે મેં ચિત્ત મારાને મારી સાથે લીધાં અને જીભ માણસોને ત્યાં જ બેસાડી અમે બંને હાથીને પક્ષે પગલે ચાલ્યા. અહીંથી હાથીનાં પગલાં નીચે તળેટીમાં જતાં હતાં. આ પારખી હદ હતી, પણ મારે કંઈ શિકાર નહોતો કરવો, એટલે અમે હાથીનો પીછો પકડવાનું ચાલુ રાખ્યું. વાંસથી ઢંઢાયેલા રોળાવ ઉપરથી અમે તળેટીમાં ઊતર્યા ત્યાં હાથીની લાદ નજરે પડી. ચિત્ત મારાએ તેમાં અગિળા નાખીને મને ઈશારત કરી કે લાદ ગરમ છે માટે હાથી આટલામાં જ હોવો જોઈએ. અમે જરાવ અવાજ કર્યા વિના સુપકાદીથી આગળ વધ્યા. સૂર્યા આકાશમાં જાણે ચડી ગયો હતો, પરંતુ આકાશ વાદળથી ઘેરાયેલું હતું એટલે તમકો તો નહોતો પડતો પરંતુ ગરમી પ્રણી હતી આ વખતે હાથીના આરામનો હતો ન્યારે તેઓ ગરમીથી બચવા ઊંચ જંગલમાં ઊતરી નીચે. પક્ષીઓ પણ બેગરની વિશ્રાંતિ માટે ઝાઝનાં ઝુડામાં બેસીને બેઠાં હતાં, પણ કોયલ અને હોલાનો આનંદ એમના મળમાં સમયે ન હતો અને ઝાઝની ઘટામાં છુપાઈ બેઠેલા પોપટના રોળાની વાતો ખૂટતી ન હતી જમીન ઉપર સૂકાં પાંદડાં ન્યાત્યાં પડ્યાં હતાં અને તેની ઉપર અમારો પગ ન પડી નવ અંત અવાજ ન થાય તે માટે અમે સાવચેતી રાખતા હતાં. થોડી વાર પછી કંઈ અવાજ આવ્યો અને અમે એક ઝાઝના યડ પાછળ સંતાર્ધને કાન દઈ સાંભળવા લાયા. હાથી વાંસનાં ડૂંગાં પાન તોડતો હતો તેનો આ અવાજ હતો. અમે પાછળ ખૂંચ સાવચેતીથી આગળ વધ્યા અને વાંસનું એક એકું ભાડું વટાવતાં તેની પાછળથી એક દડાવર હાથી નજરે પડ્યો. હું અને ચિત્ત-મારા

તરત એક ઝૂંક પાછળ સરકી ગયા અને ત્યાંથી છુપાઈને જોવા લાગ્યા. થોડીવારમાં મોટા હાથી પાછળથી એક નાનો હાથી નીકળ્યો. તેઓ વાંસના ઝૂંક પાસે જોવા હતા. મોટા હાથીએ એક વાંસના થડ ઉપર પગ મૂક્યો અને તેના વજનથી થડ મોટા ટકાકા સાથે નીચે ટૂટી પડ્યું. એટલે બંને હાથી તેમાંથી ફૂંચાં પાન તોડી તોડીને મોંમાં મૂકવા લાગ્યા. આ સુંદર દ્રશ્ય હતું, પરંતુ જોયે મને ચકિત કરી નાખ્યો. એ તો મોટા હાથીનાં દંતુશળ હતાં. મને તેમના લોભ લાગ્યો. તે દિવસોમાં મેં હજી જન્મલના આ ઉમદા પ્રાણી માટે એટલો પ્રેમ નહોતો. ફળ્યો જેટલો આજે છે, એટલે એ દંતુશળ મેળવવા માટે હાથીનો ચિહાર કરવા મને ભારે ઉત્કેષ થઈ. પરંતુ અમે પાસડી હદમાં હતા તેનો ખ્યાલ સમીપે મેં તે ઈચ્છા બળજબરીથી દબાવી દીધી. થોડી વાર પછી મોટા હાથી અમારી તરફ વળ્યો અને તેની પાછળ નાનો હાથી પણ ચાલ્યો. અમે બહુ સાવધાનીથી ઝૂંકની પાછળ છુપાતા ગયા અને બંને હાથી અમારાથી માત્ર દોઢો પગલાં દૂરથી પસાર થયા. સારે નસીબે પવન પડી ગયો હતો એટલે તેમને અમારી ગંધ ન મળી. તમે પાળેલા હાથીને ગમે તેટલી વાર જુવો તો પણ ધરાતા નથી તો પછી પોતાના જન્મલના સાત્રાન્યમાં નિર્બંધ અવરણમાં શ્વતંત્ર જીવનનો આનંદ ભોગવતા હાથીને શ્વચ્છંદે વિહાર કરતાં જુવો એ દ્રશ્ય કેવું આકર્ષક હશે ! ન્યારે તેઓ બીજા જાડીમાં ઘૂસીને અદ્રશ્ય થઈ ગયા ત્યારે ચિત્ર-મારાએ મને કહ્યું કે આ બંને હાથી મિત્ર છે. સાથે જ ફરે છે, અને આપણી હદમાં પણ ઘણી વાર આવે છે, એટલે હું તેમને ઓળખું છું. ચિત્ર-મારાની વાત સાંભળીને હું ઉમંગમાં આવી ગયો અને મેં તેને વચન આપ્યું કે જો તું આપણી હદમાં હાથી આવે ત્યારે મને ખબર આપીશ તો હું તને ઈનામ આપીશ.

આ વાતને આઠેક દિવસ થયા પછી હું તાવમાં પટકાઈ પડ્યો અંધનાડિયું તાવની

બીમારી ભોગવ્યા. પછી એક દિવસે સવારે હું મારી બારી પાસે બેસીને સામેના પહાડ પર જોયે વિસામો ખાવા બેઠાં હોય તેવાં વાદળની પરંપરા જોતો બેઠો હતો ત્યાં ચિત્ર-મારાએ આવીને ખબર આપી કે પેલા બંને હાથી આપણી હદમાં આવી ચડ્યા છે. હું ખૂબ નમ્રણ પડી ગયો હતો, પરંતુ આવી ઉમદા તક કેમ જતી કરાય ! આવી હાલતમાં પણ આ સાહસ ખેડવા હું તૈયાર થઈ ગયો. મેં મારા પગીઓને સૂચના આપી દીધી કે હાથીની દિલચાલ ઉપર નજર રાખજો અને હું કાલે સવારે આવીશ.

બીજે દિવસે પણ મને અચકિત તો હતી જ, પરંતુ તાવ જિતરી જવાથી શુદ્ધિ અને હિમ્મત આવી હતી. સવારે હું જન્મલમાં ગયો ત્યારે મારા પગીઓએ ખબર આપી કે હાથીઓ દોઢેક માઈલ છેટે છે. અને તેમની સાથે બે હાથણી અને એક મનિયું પણ છે. પરંતુ ન્યારે અમે ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે હાથી-ઓનું ટોળું ખીજીમાં જિતરી ગયું હતું એટલે તેમની લગોલગ પહોંચતાં મખ્યાલન થઈ ગયો. તાપ જોકે સખત હતો, પરંતુ મારા માણસોને સૂચના તાપ કરતાં હાથીઓનો તાપ વધારે લાગતો હતો, કારણ કે તેઓ જણતા હતા કે આ વખતે કંઈ સંતાઈને હાથીનાં દર્શન નથી કરતાં. આ વખતે તો હાથીના ટોળા સાથે હાવમાં જિતરવાનું હતું. જેમ જેમ અમે પાસે જતા ગયા તેમ તેમ મારા માણસો દીલા પડતા ગયા હાથીના હુમલામાંથી બચવું કંઈ સહેલું નથી તમે કદાચ કહેશો કે ન્યાં આટલી બધાં ઝાડ છે ત્યાં એકાદ ઝાડ ઉપર ચડી જવું એમાં શું યુરોલ છે ? પણ તમે હાથીની જિયાઈનો ખ્યાલ કરો અને તેની ઉપર પાછી તેની સંકળી લગાઈનો ખ્યાલ કરો તો સમજશે કે હાથી ઝાડ ઉપર કેટલે લાગેથી માણસને પકડી લઈ શકે છે.

જોયારને વખત હાથીઓના આરામ અને

હળવી નિદ્રાનો છે. ઠેકઠેકાણે વાંસનાં કુંડ
 ઊભાં હતાં. વચ્ચે વચ્ચે શેમળા, સાગ, શુભ-
 મહોર ને ગિરનારી ઝાડોની ધટા જમી હતી.
 જંગલમાં એવી સુંદર શાન્તિ હતી કે જે
 મહાસાગરના તળિયે જ જોવા મળે. આવી
 શાન્તિમાં એક સાવ સાધારણુ અવાજ પહોં
 ફેરવે સુધી સંભળાય છે તેનો ખ્યાલ તો જોજો
 અનુભવ સ્થો હોય તેને જ આવે. એ શાન્તિ-
 માં થોડાક અવાજ ઝોળખાઇ આવતા હતા
 ઘટામાં બેઠેલી મેના કસોલ કરતી હતી. જમીન
 ઉપર પડેલાં સૂકાં પાંદડાં ઉપલાવીને જીવડાં
 ગોતતા લેવાં એકબીજા સાથે ડાલી ડમરી
 વાતો કરતાં હતાં. વનવચ્ચાના ચણગાર જેવા
 સ્ફક્કરખોરા પોતાના નાનકડા કંઠમાંથી મધુર-
 તાનો ધીધ રેડતા હતા એક કુંડમાંથી બીજા
 કુંડમાં જોડી જતા રાણા ખરેખરના ટકુસ
 નેટલા રૂપાળા હતા તેટલું જ રૂપાળું તેમનું
 ઉડપન હતું. ડાળી ઉપરથી હવામાં જીવડા
 પાછળ સેધારા મારતા પતરંગા ઉપર સ્થાનાં
 કિરણો પડતાં તેમના લીલા રંગ ઉપર હેમ-
 વર્ણી છાયા દીપી નીકળતી હતી અને એટલે
 જ કામળ તેમનો ટવી-ટવી-ટવી અવાજ હતો.
 સ્થાનાં કિરણો ટક્કોની શાખાઓ અને પાંદડા
 વચ્ચેથી એવા ચળામણે આવતાં હતાં કે
 જમીન ઉપર વાદ બેઠો હોય પણ આ પ્રકાર-
 ની કામળાં અજર ન રહે આજા મોઢેર
 વાતાવરણમાં અને હામો જોયા એક હાથી,
 એક મહનિયું અને જે હાથથી ઉપર અમારી
 નજર પડી હાથીને મેં ઝોળખી કાઢ્યો
 એ જ કદાવર શરીર, વિશાળ દંતુશળ,
 અજર જેવી સુંદર અને તોતીંગ માયું, ડાળા
 શરીરમાં અગતતા ધોળા હાથીદંત. તેમને
 અમારી હાજરીનું જાન ન હતું. મદ મદ
 પવન વાતો હતો, પણ તે હાથોની દિશામાંથી
 અમારી તરફ આવતો હતો એટલે તેમને
 અમારી ગંધ જાણ એવી બીક ન હતી. હાથી-
 ઝોને પણ ત્રાસ આપનાર અને તેમનું યજુ
 લેહી ચૂસનાર માખીઓનો અજુગણાટ અમારા

અન સુધી આવતો હતો અને તેમને ઉપ-
 ક્રવા હાથીઓ પોતાના જાન રક્ષાવતા હતા
 તેના પટાકા સંભળાતા હતા અને પૂછડી
 તથા સુંદ વીંઝાતી હતી તેનો અવાજ
 પશુ રૂપ સંભળાતો હતો. શિકાર માટે આ
 સોનેરી તક હતી. અને એક વિશાળ ટક્કોના
 પહોળા ધડની પાછળ સંતાઈને બેસા હતા.

મારા બીજા માણસોને અહીં જ રહેવાનું
 કહીને અત્ર જે માણસને મારી સાથે રાખીને
 હું આગળ વળ્યો, મારે એક માણસને તો
 મારી સાથે રાખવાની જરૂર હતી કે જેથી તે
 મારી વધારાની રાષ્ટ્રીય ઉપાડે. હાથી મોટે ભાગે
 તો માણસને જોઈને નાસે છે, પરંતુ ધવાયા પછી
 તે કોયે જરાઈને માણસ ઉપર હુમલો કરે તેવી
 સંભાવના બહુ મોટી છે એના જેવા બળવાન
 અને પડછંદ પ્રાણીના હુમલાને જાહેરથી ખાજવો
 એ કંઈ સહેલી વાત નથી. તમે રાષ્ટ્રીયમાંથી
 જે બાર કરો અને જો તેનાથી હાથીના
 હુમલો ન અટકે તો સંભવ છે કે તમે બીજા
 કારણસર અપાવો ત્યાં સુધીમાં તો તે તમારા
 ઉપર આવી પડે તે માટે અણીને વખતે કામ
 આવે તેટલા સારુ સલામતીને ખાતર વધા-
 રાની રાષ્ટ્રીય પાસે રાખવી તે ઇચ્છ્યા જોય
 છે. શિકાર સાહસ છે, પરંતુ તેમાં શિકારીઓ
 પોતાની સલામતીને વિચાર પણ રાખવો
 જોઈએ. આજ આ જે માણસોનો મજાકાટ
 જોઈને પણ હું વિમારમાં પડ્યો કે રખે તે
 તેઓ અજાણતા માયાં છેલ્લી પડીએ કંઈ
 અચાનક કરી બેસે તો મારી બધી જાણ પશુમાં
 જાય પણ ચિત્ત-મારાએ મને ખાતરી આપી
 કે તે જેવટ સુધી મારી સાથે અડગપણે જોતો
 રહેશે જેવટ મેં તેને મારી વધારાની રાષ્ટ્રીય
 આપી મારી સાથે લીધો અને બીજા બધા
 માણસોને પાછળ રાખ્યા હવે નિશાન લેવા માટે
 મારે પાસે જત્યા છેલ્લી મજાકા કાપવાની હતી
 હારે સારવેતી રાખીને અને એક વિશાળ
 કાક પાછળ પહોંચ્યા ત્યાંથી આ ધાંત્રાં દંત-
 યગનાઓ હાથી માર પેલોસો પત્રધાં દૂર

હતો. અહીંથી બરાબર તેના કાનડું નિશાન
 હાઈ ચકાસ તેમ હતું, અને જેવો હું નિશાન
 લેવા ગયો કે એ જ કાચે મારી બધી મહેનત
 અને સાવચેતી ઉપર પાણી ફરી વળ્યું. ચિત્ર-
 મારા ગમે તેટલો બદલાય હતો, પણ જ્યારે
 હાથીનો ડર આટલો પાસે હતો ત્યારે તેની
 હિમ્મત પીગળી ગઈ. આ લોકો હાથીને પગલે
 પગલે જઈને તેમની દિશ્યાત્મક ઉપર નજર
 રાખવા ટેવાયેલા હતા, પણ ચિત્રર માટે
 ટેવાયેલા ન હતા જ્યારે ચિત્ર-મારાએ જોયું
 કે આ મહાબળવાન પ્રાણી માત્ર પોણોસો
 પગલાં જ દૂર છે અને સંભવિત છે કે ગોળા
 લાગતાવિંત ભયંકર ચિચિપારી કરી રોદ્રરૂપ
 ધારણ કરીને હુમલો કરશે ત્યારે એ વિચાર
 તેનાં ગાત્ર ગાળી નાખ્યાં અને અદ્ધર રહી
 ગયેલો તેનો શ્વાસ જે ગળામાં ઘૂટાતો હતો
 તેણે અવાજ કરી નાખ્યો. એ જ કાચે હાથી
 ફર્યો, જોયા કાન, જોયા સુંદ અને જોયું માથું
 કરીને અમારી સામે તીવ્ર અને વેધક દૃષ્ટિથી
 જોયું અને બીજા જ કાચે તે મોઢું ફેરવીને જાણ્યો.
 મારી બધી મહેનત એજે જતી હતી
 અને આ સોનેરી તક સરી જતી હતી. મેં
 ઉતાવળે એક બાર ફરી દીધો. હું પણ તબ
 થઈ ગયો હતો. અકવાડિયાની માંદગીને અંતે
 આવેલી અશક્તિ, લાંબી રખડપટ્ટીનો યાક
 અને બયેરનો તાપ, અને તેમાં વળી આ
 અણુધાર્યો વિશેષ. લાગતા હાથી ઉપર દોડીને
 નિશાન લેવા ગયો તો મારી આંખે અધારા
 આવ્યાં, નિશાન માટે નજર માંડી તો કૂંઘળાં
 દેખાવા લાગ્યાં ! છતાં એક ગોળા છોડ્યા પછી
 તરત બીજા ગોળા મારી દીધી. બીજા ચોંટ
 ખાતાં જ હાથીએ ગોચુ ખાધું. પણ તરત
 પગભર થઈ ગયો અને જોતો થઈને પાસેના
 ઢોળાવ ઉપરથી નીચે જતરી જ્યાં દોડ્યો મેં
 બીજા રાષ્ટ્રલ લેવા હાથ પાછળ લાંબાવ્યો,
 પણ ફેકટ. પાછળ ફરીને જોયું તો ચિત્ર-મારા
 ન મળે ! તેણે ઉપાડેલી રાષ્ટ્રલ થોડી દૂર
 ધરતી ઉપર પડી હતી અને તેનાથી દૂર

હાથણી ને મહનિયું ટેકરી ચડીને લાપતાં હતાં.
 જ્યારે ચિત્ર-મારાના બળામાંથી બીકને
 માર્યો અવાજ નીકળી ગયો ત્યારે તે આટલો
 બધો કરી ગયો હતો કે જેવું હાથીએ ચમ-
 કીને કાન તથા સુંદ જોયાં કરીને અવાજની
 દિશ્યામાં જોયું કે ચિત્ર-મારાનો મક્કમ રહેવાનો
 હેતુ નિર્ણય, દેવતામાં બચ્ચ પીગળે તેમ
 પીગળી ગયો. તે જાણ્યો અને તેના આ
 અવિચારી પગલાંએ તેની ઉપર આક્રમણોત્તરી.
 જે આક્રમણો સામનો માણસ હિમ્મતથી કરી
 શકે છે તેને તે બમણી પોતાના ઉપર નોતરી
 લે છે. તેને જાગતા જોઈ તે હાથણીએ તેના
 ઉપર હલ્લો કર્યો, પરંતુ તેની સ્વભાવજત
 અપળતાએ અજાણ રીતે તેને બચાવી લીધી.
 ચિત્ર-મારા સમપસ્યકના વાપરીને એક ઝાડ
 ઉપર ચડી ગયો અને તે વખતે હાથણી
 લગભગ તેની ધગોલગ આવી ગઈ હતી.
 જ્યારે તે ઝાડ ઉપર અરધે સુધી ચડ્યો ત્યારે
 હાથણીએ ત્યાં પહોંચી જઈને તેને પકડવા
 સુંદ નાખી, પરંતુ એ અજાણ, જેવી સુંદ
 તેને અડે તે પહેલાં તો વાંદરાને ધરમાલે
 એવી ઝડપથી ચિત્ર-મારા તેના સ્વપાટામાંથી
 છટકી ગયો. દરમ્યાન ગોળા બારના અવાજ-
 થી કરીને હાથણી નાસી ગઈ. ચિત્ર-મારાને
 સોંધતાં મેં થોડે છેટેથી એક ઝાડમાંથી સિસ-
 ઝાસે સાંભળ્યો અને બીજા કાચે ચિત્ર-મારા
 નીચે જતરીને દોડીને મારી પાસે આવી જોતો
 તે ચરમથી અંબાણો પડી ગયો હતો. પરંતુ
 તેનો દોષ પણ શું હતો ? હાથીના નેસમિંક
 ભય ઉપરાંત, હું માંદગીમાંથી જીતી નબળો
 નબળો આતુ ગંભીર જોખમ ખેડવા નીકળ્યો
 હતો ત્યારે હું તેનું રક્ષણ કરી શકીશ કે
 કેમ તેની ચિત્ર-મારાને થઈ રહે અને
 હિમ્મત યુમાવી એસે તો તેમાં તેના દોષ
 પણ શું ?

હવે મારે ધવાયેલા હાથીનો પીછો પકડ-
 વાનો હતો. મારા પગીઆ પણ હવે આવી
 પહોંચ્યા હતા. ધવાયેલા હાથીનો પીછો પકડ-

આને જ જાણવું જરૂરી છે.....!

પ્રાપ્તિ ચક્ષુ

- (૧) વ્યવસ્થા હિંદી સંચારકો કરે છે
- (૨) આ ઉત્પન્ન થતા તમામ ક્ષેત્રો સાથે નીકટના સબધ ધરાવે છે
- (૩) કેવેલીટી અને ચોકસાઈ જાગતવા શુદ્ધો ધ્યાનમાં રાખી સંસ્થા આગળ વધે છે
- (૪) આ ખાતું દ્વારા આપને નવું લાગશે પરંતુ ધંધાદારી ક્ષેત્રમાં જોડાણ અનુભવ સાથે લાંબા વરસોની સેવા છે. એટલે પ્રતિષ્ઠા સાચવવાની વાત હોઈ પણ સંલોગમાં નહિ છોડીએ.
- (૫) આટલી ખાત્રીઓને લઈને, શુંબઈ અને પરાજોઈ લગભગ બે દબાર હુકાનો અને ત્રણસો ઉપરાંત હોટલો આ ચક્ષુ વાપરે છે.
- (૬) રેલ્વે વ્યવહાર સુધરતો હોવાથી, બહારગામના જોઈરો ઉપર પૂરતું ધ્યાન આપી શકીએ છીએ
- (૭) હુંકે સમયમાં અમારી એક નવી પ્રાન્ડ “કાલનીલ” એક રતલી ટીનના પેકીંગમાં બહાર મુકવામાં આવશે.

અમારી ચાલુ પ્રાન્ડો

પેકેટમાં

પ્રાકૃત લેખક ૧, ૧/૨, ૧/૪, ૧/૮ રતલી પેકીંગમાં

શ્રીન લેખક ૧, ૧/૨, ૧/૪, ૧/૮ ” ”

૨૫ રતલી પેકીંગમાં

હોટલ સ્ટોંગ, હોમન, જો પી., બી પી. એચ., બી. પી.

નગરિભિલગલા વ્યવસાય
પ્રાપ્તિ ચક્ષુ

૪૪૪૪

૪૪૪૪

પ્રાથો — જુના માધવપુરા—અમદાવાદ.

નીરંજન નિવાસ—રાણપુર (સોરાષ્ટ્ર).

વાની વાત આવતાં બધાની હિમ્મત ઓસરી
ગઈ. તેઓ મારા શરીરની હાલત જાણતા
હતા અને ધવાયેલા હાથોનો પીછો પકડવો
તેમાં કેટલું જોખમ છે તે પણ સમજતા
હતા. પરંતુ મેં મારી હા છોડી નહિ. આ
લોકોની દલીલ પણ સાચી હતી. આવું સાદસ
કરવા જેટલી મારામાં શક્તિ ન હતી. હું
ખીમાર હતો અને આટલી મહેનત મારા મટે
વધુ પડતી હતી પરંતુ દત્તશળની લાડસા
મને મારી શક્તિ ઉપગત કામ કરાવતી હતી
ત્યારે મારે પધારીમાં પડીને આગમ કરવો
જોઈએ ત્યારે હું અહીં આડે વગડે રખાડો
હતો અને અરધા દિવસ તો આવા જોખમી
કામમાં કાઢ્યો હતો છતાં એકાદ માર્ફલ તો
મારે હાથોની પાછળ જુલુ જ હતું અને મારા
પગોએને મેં સમજાવ્યા કે તમારે માત્ર
હાથોનો રસ્તો જ શોધવાનો છે, ત્યારે હાથો
નજરે પડે ત્યારે તમે તમારે જાડ ઉપર ચડી
જાઓ છેવરે બધાને મારી પાછળ ધસડાવુ પડ્યું.

અમે ટોળાવ ઘીતરીને નીચે ગયા હાથો
ને માર્ગે ગયો હતો તે શોધવામાં કંઈ ખુરેલી
ન પડી, દારણુ કે જામીન ઉપર તથા આસ-
પાસની વનરપતી ઉપર લોકોનો છટકાવ થયો
હતો. અમે જ્યારે નદી પાસે આવ્યા ત્યારે
મારા પગોએએ ધસારત કરીને નદી કિ

એકે જાડ નીચે ઉતરેલો હાથો મને બતાવ્યો.
આ જગ્યા માણસોની જવાબદારીને જોતો હું
મારા શિરે રાખવા માગતો ન હતો, એટલે
તેમની સલામતીનો ચિંતાથી મુક્ત થવા મેં
તેમને જાડ ઉપર ચડાવી દીધા. આ માણસો
ન હોત તો હાથો સાથે હું ભટકાર્ક પડત ત્યાં
મુંઘી પણ મારું ધ્યાન ન પડત. શું આ જગ્યા
વાસીઓની નજર છે! ઉપરથી ધટાદાર જાડની
શુન્નદાર હાંખી લટકતી ઝળાઓ અને નીચેથી
જિંસુ વધેલું ધાસ તથા આડે આવતા ધાસના
સોલ, એ બધાની વચ્ચે હાથો એવો યોગ્યોત
ચર્ચ જતો હતો કે જો પગોએએ તેને શોધી
ન કાઢ્યો હોત તો મારું તો ધ્યાન જ ન
પડત. આ લોકોની આંખ શકરા જેવી હોવા
ઉપરાંત એવી ટવાયેલી હેઃપ છે કે મને તેવી તાકા-
તવાળી આંખ પણ તેમની હરીફાર્ક ન કરી શકે.

મારા માણસોને જાડ ઉપર સલામત કર્યા
પછી મેં નીરખીને હાથોને જોયો તેણે મજા
બહેર મારી મધું હોય તેમ તે માથું ધુણાવતો
હતો હું સમજી ગયો કે મારી જાણીએ કામ
ક્યું છે. આ કંઈ મારી જેવી તેવી પુણ-
નરીખી ન હતી! ધવાયેલો હાથો ખીજવાર
સપાટામાં આવે એવા પ્રસંગ કંઈ વારવાર
નથી બનતા; અને ધવાયેલા હાથોને પકડી
પાડવા માટે તો મોટે ભાગે કપાકોના કલાક

કલોતી મધ્ય મધ્યતી સુવાસોલી ભરપુર

કી.કે.

પરકુચુન્ડ

કેરટર ઓઈલ

કેરટર ઓઈલ વ્યવસ્થાિત રાખેલું
કેરટર ઓઈલ વ્યવસ્થાિત રાખેલું

સુધી રખાવું પડે. મને ખાતરી સર્થ કે આને
દંતુશળ માટે મારું નસીબ તેજ દરે છે. હું
ધીમે પગલે, સાવચેતીથી આગળ વધ્યો. આ
વખતે ને હાથી ચેતી નવ તો આવી અમુ-
લ્ય તક ખીજવાર ન સાંપડે. ખીજ તરફ હું
પશુ હવે બહુ યાદી ગયો હતો. યાકે, અશક્તિ
અને માંદગીથી મારું શરીર કળાતું હતું.
ત્યારે મક્કમ છાતી, મજબૂત હાથ અને
સ્નાયુઓની જરૂર પડે છે ત્યારે સાર્થક
ઉપાડતાં મારા હાથ કંપતા હતા મને એ
પશુ વિચાર આવતો હતો કે દંતુશળની તૃષ્ણાને
ખાતર હું આ ગાંડું સાદસ કરી રહ્યો છું.
છતાં બધી માનસિક અને શારીરિક નબળાઈએ
ઉપર મક્કમ મનોબળથી કાબૂ મેળવીને મે
છેલ્લો હાથ રાફ કર્યો. મેં એક ઝાડ મારી
નજરમાં રાખ્યું હતું કે જેની પાછળથી
નિશાન લઈ ચકાસ. પરંતુ ત્યાં પહોંચ્યા
પછી મેં જોયું કે અહીંથી બરાબર નિશાન
લેવાશે નહિ. આ વખતે નિશાન ચૂકવું
પાછવે તેમ ન હતું, શરણુકે ને હાથી નાસી
નવ તો તેને ખીજવાર પકડી પાડવાની આશા
સાવ અર્થ હતી, અને ને તે મારા ઉપર
હુમલો કરે તો મારી આવી હાલતમાં તેના
હુમલો ખાળવો એ બહુ જ કપરું કામ હતું.
ત્યાંથી મેં એક ખીજું સાચું ઝાડ પાળ્યું, જે

હાથીથી હથેલગ ત્રીસ વાર છેટે હતું. આ
દરે છેલ્લી મજબૂત હતી અને છેલ્લો બુદ્ધ હતો,
પરંતુ જેવો હું એ ઝાડ પાછળ જતો હતો
ત્યાં અધવચ્ચે હાથીને મારી ગઈ આવી હોય
કે આલતાં મારાથી સહેજ અવાજ થઈ ગયો
હોય, પણ હાથી ચેતી ગયો. તેણે મારી સામે
ફરીને જોયું, અમળીને કાન જોયા કર્યાં, સંકે
જાવી કરી, માથું જોયું હતું અને બરાડો
પાળો. હું સમજી ગયો કે આ તેના નાસી
જવાના ચિહ્ન નથી તેના ઢંગ મારી ઉપર
હુમલો કરવાના હતા અને હું કંઈ તેનાથી
દૂર ન હતો. ખીજ જ હાથે તેણે ત્રાડ મારી
પાછું જોયું કરીને રોડ રૂપે મારા ઉપર
હુમલો કર્યો આ વખતે તેને ને હું અચૂક
નેમ લઈને જામીનદોસ્ત ન કરી શકું તો મારું
આવી બન્યું હતું. મામલો કટોકટીનો હતો.
જાણે પર્વત ઉપરથી વિશાળ ઘિયા જળકીને
મારી ઉપર આવી પડતી હોય તેવો તે મારી
ઉપર ધસ્યો. મને જેમ હાથીની શક્તિનો
ખ્યાલ હતો તેમ મારી અશક્તિનો પણ ખ્યાલ
હતો, બધો આધાર મારા સંગોદ નિશાન
ઉપર હતો અને નિશાનનો આધાર મારા
મનોબળ અને ઠંડી હિમ્મત ઉપર હતો. રેલ્વે-
ના પાટા વચ્ચે માણસ જોતાં હોય અને
સુસંગઠ્ય કરતું એન્જિન તેની લગોલગ આવી

પહેલે તેવો મને લાગ્યો થયો. અહીંથી તેની સામે જોઈને તેના બેજનું નિશાન તો ઘણું ઘણું તેમ હતું નહિ. અને માથામાં ગોળા મારતા રહે ગોળા હાડકાને વીંધ્યા વિના છટકાને ચાલી ગયો તો પછી મારે જ હાથોનો ચિહ્ન થવાનું રહે. અચવાનો એક જ રસ્તો હતો અને તે તેની જોડી કચેલી સૂંઢના ઉપલા લાગે ગોળા મારવાનો. મેં દિગ્ભ્રમ રાખી મહામ હાથે નિશાન ઘણું માર્યું અને ઠેકઠેક મારીને બાજુમાં

તે પછી હું જેમ જેમ જંગલી દાથીઓના પરિવર્તમાં આવવા લાગ્યો તેમ તેમ મને તેની ઉપર પ્રેમ આવવા લાગ્યો. મેં નિશ્ચય કર્યો કે ગાંઠા દાથી સિવાય કોઈ દાથીનો હું ચિહ્ન નહિ કરું. બાળ પેલા બે વિદ્યાળ દંત્રણ મારા દીવાનખાનામાં રોલે છે. હું જ્યારે તેને જોઉં છું ત્યારે મારા નિશ્ચય મારે મહામ બને છે, એ ખરું છે કે મેં ભારે જોખમ ખેડીને આ કદાવર દાથીનો ચિહ્ન કર્યો હતો, પરંતુ ગાંઠા દાથીનો ચિહ્ન.

ખુલખુલ ન ગુલાબ

રમણીકલાલ જી. કલાલ

સુવિતાને રાત્રી ગુલાબ બેઠકે છે ને મારા બાગમાં રાત્રી ગુલાબ નથી.' શ્રીકાન્ત પોતાના બગીચામાં બેઠો બેઠો વિમાસાય કરી રહ્યો હતો.

પાસે જ એક આસોપાલવડું વૃક્ષ હતું. એના પર એક છુલછુલે માળો બાંધ્યો હતો. તેને કાને ધીકાન્તના બોલ પડ્યા. નીલવડાં પશુશુદ્ધી બનાવેલા કુમારભાઈ માળામાંથી એણે બહાર નજર કરી.

'અરે રે, મારા બાગમાં રાત્રી ગુલાબ નથી.' શ્રીકાન્ત રહી ઉઠ્યો, 'હુ શું કરું?' એનાં સુંદર નપોનોમાં અશુનાં પૂર બિરાવાડ. 'કેવી છુલછુલ વસ્તુઓ દ્વારા સુખ સર્જાય છે? મહા માણસોનાં અનેક જ્ઞાનરાકષો મેં વાંચ્યા છે, દિલસૂતીની વિવિધ મૂલ્યો મેં ઉઠેલી છે, છતાં એક રાત્રી ગુલાબ સિવાય આજે મારું જીવન ધૂળ છે.'

'આ ડોઈ દિલી પ્રેમી જન્મ્યા છે.' છુલછુલે વિચાર્યું, સમિદિવસ હુ પ્રેમનાં ખીતી ગાયાં દેઈ છું પરંતુ સામા સ્નેહને ઝાળખ્યો આજે જ. રાતોરાત મેં તારકગણે સાથે એની વાતો ઉઠેલી છે પણ એને એણે આજે. કેવા સ્વામણે એનો કેસકલાપ છે? એના અપર-દ્વય એ જળી રહ્યો છે એ ગુલાબ જેવા રાત્રી છે, પરંતુ આજની એની પ્રેમવેદનાએ એને હાથીદાંત જેવો ફિલો પાડી દીધો છે. એના વદનમંડળ પર વિપાલજવાએ ધર કર્યું છે.

'આવતી કાલે સત્યેન્દ્રે ઉપવનનિવાસ રાખ્યો છે.' વિલાર્યાં શ્રીકાન્ત બળજો. 'સવિતા ત્યાં આવવાની જ, એને જો રાત્રી ગુલાબ લાવી આપું તો જ એ મારી સાથે રહે. અને હાથમાં હાથ રાખી ટપેલીએ. વિરામ કરવાને પ્રસંગ આવે તો મેં મારા રકોષ પર જ કરે પણ મારા બાગમાં રાત્રી ગુલાબ નથી એટલે મારે એકલવાયા જ રહેવું પડે. સવિતા મારી પડખે

કરે જ નહિ. મારી પરવા પણ કરે નહિ, મારું દેવું ગિરાઈ જશે.'

'ખરેખર, આ શુદ્ધ પ્રભુથી જ જન્મ્યા છે.' છુલછુલ બળજું. 'હું જે ગીત ગાઉ છું એ દેઈ આ યુવાન અનુભવતો જન્મ્યા છે, મને જે આનંદ આપે છે એ એનું દેઈ છે. ખરેખર, પ્રેમ અદ્ભુત છે. હીરા કરતાં એ મૂલ્યવાન છે. પરવાળાં કરતાં વિરલ છે. મોતીથી એનું મૂલ્ય અંકપ તેમ નથી. ખખરમાં એ વેચાતો મળતો નથી ભાષારીઓ એનો વેપાર બેડી ઘટતા નથી-સોનેવાથી એ તોળાતો નથી.'

'એ ઉપવનવિહારમાં સંગીતને જલસોં ગ્રાહવવામાં આવ્યો હતો.' શ્રીકાન્તની વિચાર-માળા આગળ વધી, 'તંતુચાલોની રમજી જમશે. પીણા ને ખંસરીના ધસ સાથે કદાચ સવિતા ગાશે. કદાચ દુલ્લ પણ કરશે. આમંત્રિત મહેમાનો એના ખીતને વધારી મેં. પરંતુ મારાથી એ અળગી રહેશે, એને આપ-વાનું રાત્રી ગુલાબ મારી પાસે નથી ને?' એણે હરિમાળા પર લંબાવ્યું. હાથમાં મેં ધ્રુવાનો આક્રંદ કર્યું.

'પણ એ આક્રંદ શું કામ કરે છે?' પોપટે પ્રશ્ન કર્યો.

'આક્રંદ શા માટે?' સર્વકિરણ પાછળ લમતા પંતગિયાએ પણ એ જ વાત ઉચ્ચારી.

'હા. પણ શા માટે?' પાસે ખીલેલા સર્વશુષ્કીએ પણ એ જ વાત ઉચ્ચારી.

'રાત્રી ગુલાબ માટે એ રહે છે.' છુલછુલ બોલ્યું.

'રાત્રી ગુલાબ માટે?' સૌએ આશ્ચર્ય-જેવ શક્યો. 'કેવું વિચિત્ર!' પોપટ મૂકત-કેટ હમી પડ્યો.

પરંતુ છુલછુલે એની પીઠા પાસળાં એ પોતાના માળમાં લપાઈ બેઠું. પ્રેમમિમાંસાની વિચારશુભે અક્રંદ.

ચોટી કણમાં જ એણે નિશ્ચય કરી લીધો. પાંખો પ્રસારી એ આકાશ માર્ગે ઊડ્યું. બાગબગીચા ને વૃક્ષોની વાડીઓ વટાવતું એ આગળ ને આગળ ચાલ્યું.

એક સુંદર હરિયાળા મેદાન વચ્ચે એક શુશાળછાંડ ઊભો હતો. શુશુષ્ક એની ડાબે જઈ બેઠું.

‘મને એક રાત્રું શુશાળ આપ,’ શુશુષ્ક બોલ્યું. ‘હું તને એક સુંદર ગીત સંભળાવીશ.’

પરંતુ એ શુશાળ-ઠોડે માથું ધુણાવ્યું.

‘હું જરૂર આપત પણ નાઈલાજ છું. મારાં શુશાળ સફેદ છે’ તેણે ઉત્તર દીધો ‘એના આગળ શ્વેત સમુદ્રીય પણ પાણી બરે. ગિરિ-શૃંગે પથરાયેલા બરફ પણ એની આગળ ઝાંખો પડે. મારી બેન આ પાસેની જ વાડીમાં છે એની પાસે જ. કદાચ તારી ઇચ્છા એ પૂરી થશે.’

ને શુશુષ્ક એ બીજા બગીચામાં ગયું.

‘મને એક રાત્રું શુશાળ આપ હું તને એક ગીત સંભળાવું.’

પણ એ શુશાળ-ઠોડે પણ ડાકું ધુણાવ્યું.

‘મારાં શુશાળ પીળાં છે.’ એણે ઉત્તર દીધો, ‘કાંઈ મનેરમ મત્સ્યગંધાના ટેકાલાપ સમોવર્તુ એ સુવર્ણ છે. સવારે સીજે કળાએ ખીલતા સૂર્યમુખીથી પણ એ સોહામણું છે. પણ એક કામ કર. જોને માટે તારે રાત્રું શુશાળ નેઈએ છે એ શ્રીકાન્તના દીવાનખંડની બારી નજીક જ એક મારી બેન વસે છે. એ કદાચ તારી આશા પૂરી કરશે.’

પેણું શુશુષ્ક શ્રીકાન્તના બગીચામાં પાછું વળ્યું, એની બારી આગળ જ એક શુશાળછાંડ એની નજરે પડ્યો.

‘મને એક રાત્રું શુશાળ આપ’ શુશુષ્કે પોતાની વાત રખ કરી, ‘એક મીઠું ગીત હું ગાઈશ.’

પરંતુ એ શુશાળ-ઠોડે પણ ઇન્કાર કર્યો.

‘મારાં શુશાળ રાતાં છે એ વાત ખરી,’ તે બોલ્યો, ‘પારેવાના રત્નબા પગ સમોવર્ત. સમુદ્ર-શુશામાં પાકતાં પરવાળાની ન્યોતિ

સમોવર્ત. પરંતુ આ શિયાળાની તીવ્ર ઠંડીથી મારા દેહને પક્ષાઘાત લાગ્યું છે. હિમથી મારી કળાએ કળા કરમાઈ ગઈ છે. વૃક્ષોની મારી કળાએ વૃક્ષ પડી છે. એટલે આ વર્ષે એક પણ શુશાળ આવવાની વધી નથી.’

‘પણ મારે ફક્ત એક જ રાત્રું શુશાળ નેઈએ છે.’ શુશુષ્ક રડવા લેવું થઈ ગયું. ‘ફક્ત એક પુખ્ત એ મેળવવા કાંઈ ઉપાય નથી ?’

‘ઉપાય તો છે, પણ ખૂબ જ જલ્દ છે. તને કહેતાં મને સંકોચ થાય છે.’

‘મને કહે,’ શુશુષ્ક અધીરું બન્યું. ‘જરા પણ સંકોચ રાખવાની જરૂર નથી. મને કયાનો ભય નથી.’

‘તારે રાત્રું શુશાળ નેઈવું જ હોય,’ શુશાળ-ઠોડે વાત ઉઠી, ‘તો આજની જ રાત્રીમાં રાત્રિએ મધુર સંગીત ઉઠી, દેવાનું હીર નિયોવી તારે એવું ઉમાદાન કરવું નેઈએ. મારા કંઠક પર તારું હૈયું ઘાંખી તારે મીઠું સંગીત છેડવાનું, આખી રાત ગાવાનું, કંઠક દેવા પાર બિતરી જવો નેઈએ. તારું જીવન-સત્ત્વ મારી શીરાએ શીરામાં ફરી વળવું નેઈએ, તારું જીવન મને પ્રાપ્ત થાય તો કાંઈ આશા રહે.’

‘એક રાત્રી શુશાળ માટે પ્રાણપંથુ કરવું એ તો બારે કિંમત ચૂકવવાની થઈ’ શુશુષ્કે દલીલ કરી. ‘જીવન કોને વહાણું નથી ? નીલ-વણું ક્ષેત્રમાં કાંઈ નવપક્ષવિત આંબાડળે બેસી અરુણદોષાં રથમાં વિરાજતા સૂર્યનાં કે મોતી ભર્યાં ચંદ્રનાં દર્શન કરતાં એ. એક વાત છે, મનેરમ સંખ્યા સમીરની મીઠી મુગધ લહરીઓ ઝીલવી એ બીજી વાત છે. છતાં રનેહ જીવન કરતાં સુંદર છે એ નક્કી વાત છે. વળી માનવ-દેહ આગળ એક પંખી હેવાનો શો હિસાબ ?’

એ ફરીથી આકાશમાં ઊડ્યું, બાગબગીચા-ઓમાં એક બીજું ચક્કર લગાવી આવ્યું. શ્રીકાન્ત હજી ઘાસ પર જ પડ્યો હતો. એનાં સુંદર નયનો હજી એ અશ્રુભીનાં છે.

‘સુખી થા. મારા બધું.’ શુશુષ્કે

આશીર્વાદ દીધો. 'તને કાઈ પણ દિસાને રાત્રું શુભાખ મળશે. આજની જ્યોત્સ્નામયી રાત્રીએ હું મારા હૈયાનું દીર નીચેવી એનું સર્જન કરીશ. તારી સાથે હું ફક્ત એક જ ચરત છું' છું. તું સાચો રનેહી થશે. રનેહ દિવસથી વધારે સમજું છે. જન્મતની સર્વોત્તમ શક્તિ છે. એની પાંખો જ્યોતિષમય છે. અગ્નિ-શિખા સમોવ્રોહ એનો સુવણેદિત છે. એના અદ્વરૂપ મીઠા મધ જેવા છે. અગરબત્તીની સુવાસ કરતાં મ એનો પરિમય અધુરતર છે.'

શીકાંત તંદ્રામાંથી જાગત થયો. શુભશુભના બોલ એણે સાંભળ્યા તો ખરા પણ એને કાંઈ સમજ પડી નહિ. એને તો માત્ર પુરત-ક્રિયા જાન જ હતું.

પરંતુ પેલું આસોપાલવ શુભશુભની વાત સમજ્યું એનું દિલ વિષાદગી થેરાઈ ચ્યું એની પ્રથે માળામાં વચનાર નાનકડું શુભશુભ એને અતિશય પ્રિય હતું.

'એકાદ ગીત તો જાતું જા.' તે બોલ્યું.
'તારા વિના મને મનું મનું લાગશે.'

શુભશુભે તેને વિદાયગીત સુજાળ્યું. રપેરી આરીમાંથી જાણે જલગિંદુડાં ટપક્યાં ગીત પૂરું થતાં જ શીકાંત જાગ્યો. ખિરસામાંથી પેનસીલ ને પ્રપરી દાઢી.

ઉદ્યાનપટ્ટામાંથી બહાર નીકળતાં જગડપો: 'સવિતા સુદર છે. એની ના પડાય તેમ નથી. પરંતુ તેના દિલમાં સફળાવ દરો ફ દાગ ન પણ હોય. બધા કલાકાર જેની એ. ખાલી બહારની ટાપરીપ. સહૃદયતા ન મળે. બીજા મારે સ્વાર્ષણ કરવા તેવાર ન પણ થાય એને માત્ર સંગીતની જ ધૂન છે. કલાકારો ધૂની હોય છે. સ્વાર્થી પણ એટલા જ. પરંતુ સવિતાના કંઠમાં ગજબ મોહિતી છે એ તો કળુવ કરવુ જ પડશે. પરંતુ એ કયા પ શામનું નહિ એ કેવી હજુતા ! એ બ્યાવહારિક હિત ચું સાધી શકે !' પેતાના અબ્બાસમકંઠમાં જઈ એણે પથમ પર લખાવ્યું. રનેહના વિચાર ચમકેલે ચંદ્રો ને એમ જ નિદાવસ થયો.

ત્યારે ચંદ્ર બરાબર મખાકારો આબો ત્યારે શુભશુભ પેલા શુભાખ છોડ પર આવી બેઠું. એના હૈયાને કંટક સાથે બીડી દીધું. એમ શુભશુભ દેશે એણે સંગીત છોડ્યું. મંદ પણ એનું ગીત સંભળવા ધડીક થંબી ગયો. આખી રાત એણે ગાવા ક્યું. પેલો કટિ એના હૈયા સોંકરવો જોડે ને જોડે જતરતો જ ગયો. એનું જીવનતત્વ શુભાખ છોડમાં વહી ચાલ્યું.

એક બાલક ને બાલિકાના હૈયામાં પ્રથમની પહેલી ચિનમારી કેવી રીતે પ્રદીપ થાય છે એની કયા શુભશુભે ગાઈ ને પેલા છોડની ટાચે એક મનોરમ શુભાખ પુખ્ત ખીલી જાડ્યું. ગીત પર ગીત જવાતાં ગયાં એમ એની પાંખડી પર પાંખડી જાપડતી ગઈ. પ્રથમ તો સરિતાપટ પર છત્રાપલા દુર્ભસ સરીપ્યું એ શીકું હતું. પ્રજાતનાં મરણ જેવું નિસ્તેજ ને અરુણની પાંખ જેવું રપેરો, ચંદીના અરી-સામાં જાણે શુભાખનું પ્રતિબિંબ. જલકુંડેની જલધારામાં શુભાખૂલને પડાયો. એવું શુભાખ એ છોડની જાંચામાં જાંચી ગળેજો ડોલી રહ્યું.

ને શુભાખજોડે શુભશુભને કંટકને બાદ આલિંગન દેવા વિનમ્યું, 'જેરથી, શુભશુભ ! તારા આલિંગનને હજી પણ બાદ બનાવ, શુભાખપુખ્તમાં હજી જીવનદીર નીચેવ, પ્રજાત પ્રજે તે પહેલાં તારું કામ પૂરું કર.'

ને શુભશુભના હૈયામાં કંટક વધારે જોડે જવા લાગ્યો. શુભશુભના ગીતમાં વધારે ને વધારે લીનતા આવતી ગઈ. કુમારને કુમારિડાની પ્રથમમાથા એણે રજૂ કરી.

ને પેલી શુભાખપાંદોડીએ લજ્જતમરી નાનકડું શુભાખી પ્રસરી રહી. નવપરિણીત સુવાન નવકોને સુખન લે ત્યારે એના કપોષમદેશે ફરડી નવ એવી લાલી ત્યાં જિતરાઇ રહી. પરંતુ કંટકે હજી હેમું મોધું નહોતું. અને શુભાખનું હેમું પણ સફેદ જ હતું. શુભશુભના હૈયાનું દીર જ શુભાખપુખ્તના હૈયાને જીવન સત્ત્વ અર્પી શકે.

શુભાખજોડે હજી આલિંગન બાદ બનાવવા શુભશુભને આમક કયો: 'હજી પાસે આવ,

એ પ્યારા પંખી, તારા હૈયાના ઉડાણમાં
એ શલ્યને સ્પર્શી જવા દે, પ્રભાત પ્રગટે ત્યાર-
પહેલાં શુદ્ધાખપૂલને સોળે કળાએ ખીલવા દે, '

શુદ્ધશુદ્ધે આલિંગન ગાદ બનાવ્યું કંટકના
છોડે એના હૈયાને તોલ્યું. એના અગેઅંગમાં
ભયંકર દર્દ વ્યાપ્યું. દર્દની કડવાશ જેમ વધતી
જઈએમ એનું ગીત, ઘેરું બનતું ગયું. મધુચના
સ્વાપ્નની કયા એ ગીતમાં એણે મદી દીધી.
અમર પ્રેમની મનોહર ક્ષણથી એણે રમૂ કરી.

ને પેલું અદ્ભુત શુદ્ધાખ રત્નરંગી બની
ગયું. જાણે પૂર્વાકાશમાં અરણ્યે પ્રકાશન્યોતિ
છળકાવી એની પાંદડીએ પાંદડીએ રતાય
આવી. રાતા માણેક જેવું એવું દૈયું પણ
સુરંગમયું શોભી રહ્યું.

પરંતુ શુદ્ધશુદ્ધને સ્વર નરમ પડતો ગયો
એની પાંખો ઢીલી પડી એનાં નપંથેનું નર
જવા લાગ્યું. એનું ગીત ધીમું થતું ગયું.
જાણે એના કંઠમાં કાંચકી બાણી

ઉવટે એણે એક છેલ્લી તાન આપી,
'વેતચંદ્ર એના સંગીતથી મુગ્ધ બન્યો. અરણ્યો-
દ્યની હાકલ પણ એ વિસરી ગયો ને
નિયત સમયથી પણ વધારે અંબરપટે ચંબી
રહ્યો. રાતા શુદ્ધાખે એ સંજાળ્યું ને રસાનનાથી
એની પાંદડીએ પાંદડી નાચી ઊઠી. કંઠ
પ્રભાત સમીરણને વધાવના એણે પાંખડીએ
મસારી. દર દરની ગિરિગૂહામાં એના પડ-
છંદ પડ્યા. નિદ્રાધીન ગોવાળો એમનાં સમ-
જાની મોહિનીમાંથી જાગી ઊઠ્યા. સરિતાના
કલ્લોલે કલ્લોલે પસાર થઈ સાગરતરંગોને
એણે સંગીતનો મધુર સંદેશ મુજાવ્યો.

'જુઓ, જુઓ ' શુદ્ધાખહોડ હવેવિગથી
જોશી ઊઠ્યો, શુદ્ધાખપૂલ પૂર્ણ કલાએ ખીલી
રહ્યું છે. પરંતુ શુદ્ધશુદ્ધે કાંઈજ ઉત્તર ન
દીધો, એના હૈયામાં કંટક ખૂંચી ગયું હતું.
એનું પ્રાણપંખેરું ઊડી ગયું હતું.

શ્રીકાન્તે ખારી ઉઘાડી ચંદ્રદર્શન કર્યા.
'વાહ નસીમ !' તે ઉલ્લાસમયે જોશી
ઊઠ્યો. 'આ રમ્ય રાત્રું શુદ્ધાખ, આવું શુદ્ધાખ

જીવનભરમાં મેં કદી દીધું નથી.' એણે
સંભાળપૂર્વક શુદ્ધાખ હાથ કર્યું.

સીધે તે આચાર્યને ઘેર દોડ્યો. આચાર્યપુત્રી
સવિતા વાદળી સાડી લઈને ખારણામાં બેસી હતી.

'તેં રાત્રું શુદ્ધાખપૂલ માગ્યું હતું ને !
'શ્રીકાન્ત જોલ્યો. 'લે આ શુદ્ધાખપૂલ જન્મ-
માં બીજે શોધ્યું પણ નહિ જડે. આજે તેને
તારી અલક લટમાં ચૂંચી લેજે, તું નૃત્ય
કરીશ ત્યારે એ તારા હૈયાથી અજાયું નહિ
થાય,' મારા સાચા રનેહની એ સાખ પૂરશે.'

પરંતુ સવિતાના મુખપરવિંદ પર શેષ-
વાદળી આવીને ઊડી ગઈ. 'મારા વાદળી
વઆલંકારમાં એ બિલકુલ બધ બેસતું નથી.'
તેણે ઉત્તર દીધો. 'યજ્ઞ પ્રિયકાન્તે તો મને
સાચાં રનેહ પહેરવા મોકલી આપ્યા છે.
પુણે કદી રનેહની તોલે આખ્યાં છે !'

'અરેઅર, સવિતા, તું કૃતપ્રી છે.' શ્રીકાન્ત-
ના શેષે માછ મૂકી. એણે શુદ્ધાખપૂલને રાજ-
માર્ગ પર ફેંકી દીધું, એ રસ્તા ઉપર રવાયું
ત્યાં એક ગાડીનું ચક્ર એના પર ફરી ગયું.

'કૃતપ્રી !!!' સવિતા માછ. 'મારે
કહેવું પડશે કે હજી તમારામાં સૌજન્યની
કમીના છે. આખરે તમે જાણ ! એક વેદિયા
વિદ્યાર્થી. શ્રીકાન્ત, તમારું નામ શ્રીકાન્ત
બહે હરો પણ તમારાં ખિસ્સામાં એક મોડી
પણ હોય એમ હું ધારતી નથી.' ખારણામાંથી
ઊડી તેણે પૂંઠ વાળાને ધમકાવળ ખારણું ક્યું.

'આ પ્રેમ !!!' પાછાં પગલાં ભરતો
શ્રીકાન્ત બળજો, 'પ્રેમ એટલે મુખપ્રિ તક
નેટલો પણ એના ઉપયોગ નહિ એ કશું જ
સિદ્ધ કરી શકે નહિ એની બંધીયે વાતો અચકા.
એની બંધીયે મન્યતાએ જોડી. બિલકુલ અન્ય-
વહાણે ને આ જમાનામાં તો વ્ય દારૂ બનવામાં
જ જીવનનો આદર્શ પૂરો થાય છે એટલે હું
હસો ને મારી ફિયલ્ટી બધી વિદ્યાર્થીને વિદ્યા
...આ પ્રેમનાં લક્ષણ શું કરવાનાં !'

જોતાના અભ્યાસખંડમાં જઈ પુસ્તક
ઢાલી શ્રીકાન્તે અભ્યાસમાં દિલ પરાવ્યું.

આત્માનાં આંસુ

યંબકલણ

પાત્રો : બિન્દુ, નોકર, વધુ કાપાના પ્રતિનિધિઓ, પ્રેઈસર અભિજીત અને ચેખર.

સમય : સવારના સારાબાઝ પહોંનો.

સ્થળ : સુંબઈમાં પ્રેઈસરનું દીવાનખાનું.

[પકડી ખુલે છે ત્યારે બિન્દુ ટેબલ પર ફલાવરવાઝ સરખું કરતી હોય છે-ચોરસ દીવાનખાનું દોઢને જરૂર પ્રમાણે ફરતીચર છે-જમણી તરફ અંદર આવવાનું બાણું છે (હેકોરેશન માટે રેખાકીય હોય તેા પાછળ વારી રેખાકીય) પાછળના ટેબલ ઉપર એક ફેટે-લુવાનનો છે, તેને શ્વેનો દાર પકેરવામાં આવેલા છે.]

બિ : (ફોલો ગોઠવતાં) કેવાં સરસ ફૂલો છે ?

નો : (પુરથી સાફ કરતા) છ, મારી વાડીના છે.

બિ : તે હું તો અહીં નોકરી કરે છે તો પછી વાડીનું ખ્યાન કાણુ રાખે છે ?

નો : મારા બાપા છે ને...બાપા કેસે હોય ત્યારે મા ક્યારીઓ પાપ.

બિ : તારી મા પછુ છે ?

નો : છ, માબાપ તો હોય જ ને, એક મોટોબાઈ પછુ છે.

[બહારથી ઠગો ઠગો વાગે છે, નોકર તપ છે.]

બિ : (ચિંતાર કરતી હોય તેમ) હું...બધાના નસીબમાં એવું મુખ નથી હોતું.

[બિન્દુ ફલાવરવાઝ ટેબલ ઉપર ગોઠવીને એક છુરથી પાસે જઈ ઊભી રહે છે. નોકર પડેલા નબરના કાપાના પ્રતિનિધિ (રીપોર્ટર)ને લાવે છે.]

૧ પ્ર. : નમસ્તે...(બિન્દુ હાથ જોડે છે) આજે પ્રેઈસર અભિજીતે મને બોલાવ્યો છે.

બિ : આપ કયું પેપર રીપોર્ટિંગ કરો છો ?

૧ પ્ર. : (નોટ પેન્સીલ કાઢતા બને પોતાનું કાર્ડ આપતા) હું 'અબુદુદ્દા'નો ખબરપત્રી છું. માર્ક કાસે મેં પ્રો. સાહેબના પરિચય માટે વખત માગેલો...અને મને આજે સામ્રાજ્ય આદનો સમય આપવામાં આવ્યો છે.

બિ : છ. હું જાણું છું...મેં જ આપને ફોનથી એ ખબર આપેલા. બીજા બે ખબરપત્રીઓ પછુ આવવાના છે.

૧ પ્ર. : છ. માફ કરજો...પછુ આપ પ્રેઈસર સાહેબના પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી છો ?

બિ : (હસતાં) હું તેમનું કામ કરું છું પછુ સેક્રેટરી નથી (માલમેલ વાગે છે, નોકરે જાય છે-ચોટી વાર પછી) હું તેમની દીકરી છું. મારું નામ બિન્દુ.

૧ પ્ર. : માફ કરજો બિન્દુબહેન, મેં જાણખ્યા નહિ.

[ઉપરાત્રું વાગ્ય પૂરે વાગ કે વરવં જ બીજા બે પ્રતિનિધિઓ આવે છે-એમાં એક પાસી છે.]

બિ : આવો ગૃહસ્થો-અમે તમારી જ વાટ જોઈએ છીએ.

પાસી : સાફ કરજો ખાનુ...પછુ આપ મેં ટે સંભાળું છે ? પ્રેઈસર અભિજીતનાં તાંબો ટે બનતાં જ વર્ષો પહેલાં શુભવાં છે...ટે...આપ.....

બિ : (હસતાં) હાહ, પ્રેઈસર સાહેબના શુભવી બએલા વાછરે મને બે વર્ષની મુખને શુભવી બએલા.

પારસી : જોહ ! તમે રમજ બી કરી સકો છ ને શું ?

૧ પ્ર : અને દીકરી જામસ...તેમનું નામ મિસ બિન્દુ છે. કોલમમાં અવારનવાર નજરે પડે છે તે.

૨ પ્ર : નમસ્તે (બિન્દુ સામા નમસ્કાર કરે છે).

બિ : હવે કોઈ આવવાનું બાકી નથી-તો હું પ્રેક્ષક સાહેબને આપના આવ્યાના ખબર આપું છું (જવા માટે દરે છે-પણ અચાનક કશું યાદ આવ્યું હોય તેમ તે પાછી ફરતો). એક વાત તરફ આપનું જગ્યા લક્ષ દોરું તો બોલું નહિ લગાડતા...આપ લોકો પ્રેક્ષક સાહેબને તેમની શોધ વિશે જે પૂછવું હોય તે પૂછજો, પરંતુ...તે શોધ કરી રીતે થઈ.....એ ન ખૂટા...કારણ એ તેમની અંગત બાબત છે...અને તેઓ લાગણી વધ હોઈને ઉદ્વેગમાં નથી. હું પગથી એ બધું તમને સમજાવીશ.

પારસી : વા . ૩...(બિન્દુ જાય છે) બેથું કે આ કુચી છે અથવા...આપણે આપ વિષયી સહીના જમાનામાં સાવ-સના એક પ્રેક્ષકના દંડરણ માટે આવીયા છીએ કે મોટા રંગમહેલના બેઠકારમાં જાણવા કે સમજવા દેતી નથી.

૧ પ્ર : તે તમારા પારસીઓમાં છોડીઆને ક્યાં સુધી કુચી કહે છે ?

૨ પ્ર : આ જામસજીને તો બધું ભેદી જ દેખાય છે-મિસ બિન્દુએ એટલા માટે જ આપણને ધ્યાન રાખવા કહ્યું છે-કારણ કે પ્રેક્ષક સાહેબનો દીકરો ગવર્નમેન્ટ તરફથી આપનામાં જે રીલીફ માટે મિશન મોકલવામાં આવ્યું હતું તેમાં ગયા હતા-અને ત્યાંથી કશીકે લક્ષ્ય થતા અચાનક તેના યુવરી જવાના સમાચાર આવ્યા...એ હકીકત મને રૂકોસ તરફથી મળી છે...પરંતુ ત્યાર પછી પ્રેક્ષકે આ શોધ કરી છે.

પારસી : પ્રેક્ષક સાહેબનો દીકરો ટો ચિનમાં ડોક્ટર કોટનીસની મીસાલ લીધે યાદની મરીયો હોયે પન આપ આપરે જુલનની મરી જાશું તેવું કેમ ! પેલો પટ્ટાવાલો ક્યાં મરીયો છ-તેને જરા ફેનનું કહે ને !

૨ પ્ર : ફેનની કરીય જરૂર નથી... અને તું મરી જાય તો પણ નરકનો ખાસ ખબરનીય થઈ શકશે.

પારસી : મોં સમાલ-હું તમારા નરકમાં સા માટે જઈશું !

૨ પ્ર : કેમ નહિ ! છાપામાં કામ કરનારે કયો આદમી સ્વર્ગે ગયો છે કે વળી તું જ

૧ પ્ર : લોકો નહિ...આપણે પ્રેક્ષકની ડીમીટી જાળવવી જોઈએ.

૨ પ્ર : હિન્દીમાં બોલ...તાંઈ પત્ર તો તદ્દન રાષ્ટ્રીય છે.

પારસી : પણ આપ ડીમીટીનું હિન્દી શું ?

૧ પ્ર : એ વાત જવા દો...તમે લોકો બધાની મરકરી કરો છો પણ મારી જેવા કોઈ ખીજાઈ જશે તો કોઈને મારી બેસશે.

પારસી : અરે સાહેબ એમાં છોડાશું પરીયા...અને હું તમોને પૂછું છ કે આપ પ્રેક્ષક અભિજ્ઞતાની શોધ પછી મરનનો જાય કાં રહ્યો છ ! જેમ એરોપ્લેન આવડો અમમવાદ અને બાવનગર બોમ્બેના પરાં જેવા બની ગયા છે તેમ આપ પ્રેક્ષકની શોધ પછી તમારા હિન્દુ સાસ્તરનાં આપ લોક અને પરલોક બન્ને સરખા જ બની ગયા છે...આપ સમજ્યા કે આપ થીયરી.

૧ પ્ર : તમને એ થીયરીની જરા નેટલી પણ સમજણ પડે છે ?

પારસી : ટો હું તમોને પૂછું છ કે તમને એ થીયરીના નામ સિવાય જય નેટલીની સમજ પડે ?

૨ પ્ર. : અરે ભામસ...તો તે લોકો આપ્યા.

[જિન્દુને ખોલે હાથ મૂકીને પ્રાદેશ અભિહાસ ૧૦ વર્ષના રૂઢ અંધળા-
આવે છે. જિન્દુના હાથમાં ન્યુસપેપરના કડીઓ અને એક ક્લાઉડ છે તે
પ્રાદેશરને ખુરશી ઉપર બેસાડી બેસી રહે અને એકા પહેલા પ્રો. નમસ્કાર
કરે છે, આ વખતે તમે પ્રતિનિધિઓ અને તો કેમેરા થી.]

પ્રો. : મને જિન્દુએ હાથમાં જ તમારા આવવાના સમાચાર આપ્યા, મોલો, મારી પાસેથી
તમે શું જાણવા માંગો છો ?

પારસી : આપની સોધ વિશેસ્તો.

[જિન્દુ પણ નોટ કરતી ન્ય છે]

પ્રો. : એટલે.

૨ પ્ર. : આપે મરેદાની સાથે પણ વાતચીત કરવાનો જે અખતરો કર્યો તે કયા સિદ્ધાંત
પર ? તે અમે જાણવા માંગીએ છીએ.

પ્રો. : (વિચાર કરીને) હું સમજીએ-જુઓ સમજાવું-(તમે લખવા માંડો છો). તમે જાણતા
હશે કે આલોક અને પરલોક વચ્ચે ' મેન્ડલ ટેલીપથી, ' જિન્દુ આત્મ શુજરાતી શું ?

પ્રિ. : ગણ્યેતના-અલ્લવાર,

પ્રો. : તેનાથી સંદેશાઓ મોકાવવામાં આવતા...પરંતુ તેમાં સામેની બાબતોમાં માણસ જોઈ
સકાતો નહિ હવે રીથો પછી ટેલીવીઝન આવવાથી જેમ સંદેશો આપનારને આપણે
જોઈ શકીએ છીએ તેમ મારા સિદ્ધાંત પ્રમાણે બે આત્મા વચ્ચેના બદલાવમાં પણ
આપણે જ્ઞાતા આત્માને જોઈ શકીએ છીએ.

૧ પ્ર. : એ આત્માને શરીર કે આકાર હોય છે ?

પ્રો. : બેશક.

૧ પ્ર. : તો એ આપણા જેવા જ છે કે જુદી ભાતના ?

પ્રો. : હું કહું...માણસ શરીર ન્ય છે ત્યારે કા તો તેનું શરીર માટીમાં અથર તો આગમાં
બળાને આગ થાય છે પણ તેમ યતાં પહેલાં તેનો આત્મા તો એ શરીર છોડીને ચાલ્યો
બીજો હોય છે હવે આપણી સાથે વાત કરનાર તો આત્મા છે અને તે પણ આપણા
સ્વજનનો જ આત્મા છે...એટલે આપણી કલ્પના તે સ્વજનની આકૃતિ રચે છે અને
આપણી કલ્પના મુજબ આપણા સ્વજનનો આત્મા આપણને કેળાવે છે.

૨ પ્ર. : એ કેવી રીતે ?

પ્રો. : તમે જાણમાં હોશીશીમાની વાતો તો વાંચી હશે !

[તમે પ્રતિનિધિઓ એકબીજા સાથે જુઓ છો.]

પારસી : ...માફ કરજો પ્રાદેશર સાહેબ...પણ અમે આંધ્ર જાણના ભમતા જૂતો પોતાના
લખાણ સિવાય બીજું કશું કદી વાંચતા જ નથી.

પ્રો. : વા...કે હીસશીમા ઉપર એટમ ફેંકાયા પછી ત્યાં છત્તા રહેલા લોકોને મૂલેલા માણસો-
ની અને નાથ પામેથી ચીનેની આકૃતિઓ કેળાવી હતી એ વાત તો જાણો છો ને ?

૧ પ્ર. : અમે તો એ અમેરિકન જાણતો એક સ્ટેટ માનેતો.

પ્રો. : (હસતાં) ના ના એ સ્ટેટ નહોતો જવાનીજ આમાં દેહકોટરે પોતાની હેરફેર માટે
ત્યાં એક કામચલાઉ રેલ્વે યુથ આશ્રમે હતો. જે વખતે નોબલ પડ્યો તે વખતે તેના
પરથી એક માલગાડી પસાર થતી હતી. એટલે યુથ તથા દેહનના દુરચેતુર્યા બીડી

મએલા. પણ 'રેડીઓ એક્ટીવ વેવ' ને કાપતે એ આખી આકૃતિ હવામાં રહી મએલી અને પછી ધણી વખત સુધી ત્યાંના લોકોને તે દેખાયા કરતી હતી—અરે ! બિન્દુ પેલા કટીંગ તથા કાપધી લાવે તો.

[બિન્દુ છાપના કટીંગ પ્રતિનિધિઓની સામે ખરે છે.]

૨ પ્ર. : જી. એની કશી થે જરૂર નથી. અમે આપનું કહેવું મરોબર સમજી શકીએ છીએ.

પ્રો. : તો પછી હવે તમને મારી શોધ સમજાવ્યામાં મુશ્કેલી નહિ પડે. ખરેખર તે તદ્દન સહેલી જ છે. આ લોક અને પરલોક—ને કે આ એ શબ્દો મારી વાતમાં અવારનવાર આવ્યા કરે છે તેથી તમને કંટાળો તો નથી આવતો ને !

પારસી : જી નહિ યે. ધધો કરવો કાળાખતરનો અને મોરારજીભાઈની બીક રાખવી એ કેમ બને ! બિન્દુ : જોહ, તમે રમજૂ કરી શકો છોને શું !

પ્રો. : તમારી એ કહેવત છે તદ્દન મોડન, પણ જરા અરથાને છે. પણ હવે આગળ—આલોક અને પરલોકની સાથે સંદેશાનો વ્યવહાર તો હતો જ. પણ તેમાં પરલોકના માણસોને ટેલીવીઝનની જેમ લોઈ શકીએ તેટલું કરવાનું બાકી રહેતું હતું. એ વાત ખરી છે કે હું ને અધિજો ન થયો હોત તો કદાચ આ શોધ મારાથી ન થઈ હોત, કેમકે આખે નેએલું બધું રેડીના ઉપર પડે છે—ન્યારે આત્મા રેડીનાથી લોઈ શકાતો નથી. એટલે થોડા રોજમાં હું મારી શોધનો પહેલો પ્રયોગ દુનિયા સમક્ષ મૂકીશ કે જેમા મારા સિદ્ધાંત અનુસાર અંતરિક્ષમાં ફરતા આત્માઓ નરી આખે લોઈ શકાશે અને આજના વૈજ્ઞાનિક સાધનો વડે તેની સાથે વાતચીત પણ કરી શકાશે.

૧ પ્ર. : અજબ—આપણે આજ સુધી જેને મપગોળા મનતા હતા તે પિતૃલોક તો વિદ્યાનંતું સત્ય હતું... પ્રોફેસર સાહેબ આપની આ શોધ માત્ર બૂગોળની નહિ ખગોળની પણ પણ મોટામાં મોટી શોધ છે.

૨ પ્ર. : આપની આ શોધ ફોટોમૅટ નીવડે અને દુનિયાના લોકોને ચાન્સ આપનારી બને. જેમના જ્વળનો અકસ્માત આ દુનિયા છેડી ગયા ગયા હશે તે આપને આ શોધ બદલ કુવા દેશે.

પ્રો. : ને કે હું તો માત્ર મારા મરેલા પુત્રને મેળવવા માગતો હતો અને તેમાં કુદરતની કૃપાથી આ શોધ થઈ ગઈ.

૧ પ્ર. : એ તો આપની નમ્રતા છે સાહેબ...પણ એક પૂરા જુવાનલોધ દીકરાને ખોવાનો ગમ બૂલીને કંઈ બધા સાયન્ટીસ્ટો શોધ કરી ચકતા નથી

પ્રો. : પુત્રને તો ક્યાંથી જુલાય—બાપે જ એવી શક્તિ ગઈ હશે કે જેમાં હું શોખરને બૂલીને ગયો હોતશ. અહોનીશ એ મને દેખાયા જ કરે છે—એ મોટી અને ચપલ આંખો—ગોળ મનનું મોઢું—અને ભરાવદાર ચરીર...ને તે ન્યારે ચીન જવા ઊપજો ત્યારે આખી પોશાકમાં કેવો ખૂબસૂરત લાગતો હતો—નાનપણમાં હું તેને ધણીયે વાર વઢ્યો હોતશ છતાં પણ બીજી જ મિનિટે એ બધું ગૂહ્યને મારે બંને વળગી પડતો...એ બધું કેમ જુલાય !

આખો ગઈ છે પણ યાદાસ્ત કાંઈ ચોટી ગઈ છે !

પારસી : પ્રોફેસર સાબ, આપ એક હેલ્થો સવાલ—એ આપ હવે આપનો બહો ટાઈમ આપના પોરીયા સાથે વાટચીટમાં જ ગાળવાના કે ?

[પ્રોફેસર છાપીમાં દહાર યાચ છે—બિન્દુ અને બીબે જ પ્રતિનિધિઓ પારસી વાદ મૂંઝા મૂંઝા ખિલખ ઇ.]

પ્રો : (જરા ગુસ્સાથી) તમે મારી શોધની બાબતમાં જરૂરી વિગતો માગેલી તે મેં કરી-હવે હું કોની સાથે વાત કરવાનું છું તે બાબતની તમારે જરૂર નથી (ક્ષણ થતાં) એક બ્યાસ રાખોને કે જો જનતાનું કલ્યાણ મારી શોધથી થતું હશે તો એ વાત મને મારા પુત્ર કરતાં પણ વધુ મહત્ત્વની છે. ગૃહસ્થો-મારે કામ ઉપર ચડવાનો વખત થઈ ગયો છે-મરતો,

[બિન્દુ નોકરને કંઠાનો કંઈક એટલે તે પ્રો ને દોહોને અંદર લઈ જાય છે]

બિ : મેં તમારું લક્ષ્ય દોહું છું તે જ જૂલ તમે કરી. બોધું તે કેવા બિનાઈ બધા !

પારસી : હું દિલ્લીગીર છેવ મીસ બિન્દુ.

૧ પ્ર. : પણ બિન્દુ બહેન-પ્રોફેસર સાહેબની શોધમાં એકબે કરીશો તૂટે છે તે જરા..

બિ : હું બાણું છું...તમે એ જ પૂછવા માગો છો ને કે આ શોધ કઈ રીતે થઈ હ ?

૧ પ્ર. : બરોબર.

બિ : તમે જાણતા હશો કે ભાષના ચીનમાં ગુજરી ગયાના સમાચાર મળ્યા પછી બાપાજી આધિના યથાન્ત્યાર બાદ એક રાત્રે તેમને સ્વપ્ન આશુનું કે શેખર તેમને બોલાવી રહ્યો છે અને કહે છે કે મારા કાબોની ચોપડી ઉપાવો-બીજે દિવસે સવારમાં જાગીને તેમજો મને તે કવિતાની નોટણક ગોતવાનું કહ્યું પણ મને તે કંઈ જડી નહિ. ત્યારબાદ બીજે દિવસે કરી એનું એ સ્વપ્ન આશુનું અને તેમાં ભાષએ એ નોટણક ક્યાં પડી છે તે કહ્યું...સવારમાં એ મુજબ નોટણક ગોતી તો મળી પણ ખરી અને પછી તો બાપાજી શેખર સાથે ભાષનું જ ચિન્તનન ક્યાં કરતા અને શેખર સવારના મને તે ભાષની નવી નવી વાતો કરતા (કાષ્ય દેખાડી) આમા તે બધાનો પહેલેથી છેવટ સુધીનો અહેવાલ છે.

૨ પ્ર. : પ્રોફેસર સાહેબ જે તેમનો સિદ્ધાંત કહે છે તે આ જ કે ?

પારસી : જરૂર.....મેન્ટલ રેલીયથી.

બિ : બસ આથી વધુ વિગતો તો હું આપી શકું તેમ નથી.

૧ પ્ર. : જરૂર પણ નથી.

૨ પ્ર. : આટલું ઘણું છે...અને તમે પણ તમારા પિતાની જે સેવા બાળથી રહ્યા છો તે પ્રયત્નનીય છે.

બિ : જરૂર હોય તો ફોટો મોકલાવું.

૧ પ્ર. : ઘણું મળતું...આપની ૭મી અગ્રારું પેપર ઘણી જ ખુશીથી આપશે.

બિ : ના ના...હું તો બાપાજીના ફોટાની વાત કરું છું.

૧ પ્ર. : હા. જી...જરૂર જરૂર.

બિ : વારુ ત્યારે નમસ્તે.

[બિન્દુ અંદર જાય છે અને પહેલાં નોકર અને પાછળ પ્રતિનિધિઓ જાય છે.]

પારસી : (જતાં જતાં) આય મેં શું કીધેલું છુટી છે અગ્રારક-ટોને કેવા બનાવીયો. (જાય છે.)
[બિન્દુ કઠોર અને કાષ્ટિક પાછા સેવા આવે છે.]

પ્રો : (અંદરથી અવાજ) બિન્દુ.

બિન્દુ : જી...આવી. (પાછા ફરવા નોકરને કાષ્ટિક વગેરે બનાવી) આ બધું જરા બરોબર મૂકોને તો.

[અંદર જાય છે નોકર કાષ્ટિક તથા કઠોર બેઠા બેઠા સરખા ગોઠવે છે ત્યાં કોઈ બેઠા વગર છે.]

નો : વળી પાછું કોણ આવ્યું ? આજ તો સવારથી મળવા આવનારા શરૂ થઈ ગયા છે.

[નેહરુ ભય છે અને તરત જ શેખર-કંઠથી જુવાન-
શબ્દ થાય છે અને પાછળ નેહરુ શબ્દ થાય છે.]

નો : અરે ભાઈ પણ એમ કંઈ પૂછ્યાગાછ્યા વિના બસ દાસ્યા આવે છે અંદર.

શે : પ્રેમિસર સાહેબ છે ને ?

નો : છે...કમમાં છે.

શે : તેમનાં દીકરી છે ?

નો : હા...તે પણ કમમાં જ દરો.

શે : આરે પ્રેમિસર સાહેબને મળવું છે.

નો : તે તમે ક્યા છાયા તરફથી આવે છે ?

શે : હું છાયાવાળા તરફથી નથી આવતો-આરે તો અંગત કામ છે.

નો : તે તમને મળવાનો રેમ આપ્યો છે.

શે : ના અને દાઈમિ તો નથી આપ્યો પણ જો હું એમ કર...પ્રેમિસર સાહેબ કામમાં હોય તો એમનાં દીકરીને બોલાવ...મને જોઈને રાજ થશે.

નો : આપનું નામ પૂછે તો શું કહું ? આપ ક્યાંથી આવે છે ?

શે : એ બધી પચાત મૂંઝી દે-તને ખબર છે આ ધરમાં તો અને રજા વખતે પણ જવાની હક છે.

નો : તે દરો...પણ મારાથી એમને એમ જવા ન દેવાય.

શે : તો હું તારે કર પચાત-હું તો નહિ છું અંદર

નો : અરે સાબ...તમારું માન સાચવું છું ત્યાં સુધી ઠીક છે...તીકર પછે થાશે જોયા જોવી.
[શેખર અંદર જાય છે અને નેહરુ તેની આગળ ફરે છે.]

શે : ચાલ...આઘી ખરસ,

નો : આવા કંઈ સમજે નહિ...ભાઈ મારો ચટલો જરો.....

[દરમિયાન જિન્દુ આવે છે]

બિ : આટલી બધી ગરબડ શી છે ?

નો : જુઓને બેન-આ ભાઈ કચારનાં લમણા છોકે કરાવે છે.

બિ : તમે કોણ છો ? કોનું કામ છે ?

શે : અરે બિન્દુ ! મને ન જોળખ્યો !

બિ : કોણ ! ભાઈ ! તમારો ચહેરો આવે !

[શેખર જિન્દુ સાથે દાવ લખાવે છે પરંતુ
જિન્દુ એકાએક વિચારમાં પડીને-નોકરને]

બિ : તમે અંદર જાવ તો...બાપાજી પાસે

[નેહરુ ભય છે]

શે : કેમ બાપાજીની તબિયત કેમ છે ?

બિ : સારી છે.

શે : તો તું ચિંતામાં કેમ જણાય છે...આટલે વર્ષે મળતા બાઈનું આવું કંઈ સ્વાગત !

બિ : એમ ન જોલીશ; હું તો બીજો વિચાર કરતી હતી.

શે : શું ? કંઈ ગંભીર બનાવ બની ગયો છે ?

બિ : ...

શ્રી : બિન્દુ-કર્ષ સમગ્ર તેજુ બેઠો.

બિ : તને ખબર નથી લાગતી કે અમે તો તને મરણે માનીએ છીએ.

શ્રી : એટલે.

બિ : (ફાઇલમાંથી એક પત્ર બતાવતા) જો વાંચ આ કાગળ.....

શ્રી : બસ એ એક કાગળ પરથી માની લીધું કે હું ગુનગરી મરણે છું ?

બિ : ગવર્નમેન્ટ તરફથી ન્યારે ઓફિસિયલ ખબર મળે કે તમારો પુત્ર હુસ્મનોની ચેલનો બોમ બમ્બો છે ત્યારે તો તે ખાતરીવાળા હોય. એ લોકો આવી મુશ્કરી તો ન જ કરે !

શ્રી : મને લખ્યું કે અકસ્માત નડેલો.. હા પણ પછી મારું શરીર તેમને હાથ નહિ ધામ્યું હોય એટલે તેમણે આવા ખબર આપ્યા હશે...

બિ : તમને શ્રી અકસ્માત નડેલો ?

શ્રી : ટીમેન્ટના પાછળના કાગળમાં અમારી દુકાની રીલીફ વર્ક હતી ત્યાં જપાનીઝ ધસારો પાણીના પૂરની માફક આવ્યો-અમને તેની ખબર પણ નહિ પડેલી કે રસ્તે તે દિવસ ખરફ અને વરસાદનું વાવાઝોડું સખત હતું. એક ચમકારો...એક અવાજ...અને હું અચાનક જમીન પર પડેલા પથ્થો, પછી શું થયું તેનું જ્ઞાન મને નહોતું રહ્યું. પણ ત્યારે જ્યો ત્યારે મારી આસપાસ ત્રણચાર દાદીવાળા પુરુષો બેઠેલા હતા. તેઓ લામણી હતા અને મને એક લામાસરાઈમાં રાખવામાં આવ્યો હતો, તેઓના કહેવા મુજબ મારું શરીર તેમને એક ખાસ તીચેથી મળી આવેલું-અહેરે તો લગભગ દાઢી મળે હતો-જીવન અને મરણ વચ્ચે લગભગ બે આસ કોઈ ખાધા પછી તેમની સુંદર માવજતને લીધે હું હરતો હરતો ધસ્યો...અને તારી અને આપાછની યાદ કે પછી પૂર્વ-જોના પુત્રે આજે અહીં આવી પહોંચ્યો છું.

બિ : તમે તમારા હેઠ ઓફિસરને મળ્યા ?

શ્રી : ના ના. પણ મળવું તો પડશે જ ને ? પછી મળી લઈએ.

બિ : તો મહેરબાની કરી મળતા નહિ.

શ્રી : કેમ ? એમાં શું વધી છે ?

બિ : એ હું સમજતી થકું તેમ નથી...પણ...પણ...એક બીજી વાત પણ કહેવાતી છે.

શ્રી : તો કહે ને.

બિ : (આસ્તેથી) હું વિચાર કરતી હતી કે (અકસ્માત) આપાછના અધિજા ચપાના સમાચાર તને કેમ આપવા.

શ્રી : આપાછ અધિજા ચપા છે ? કેમ કરતા ?

બિ : એ બહુ લાંબી વાત છે...એ દિવસે હું મલેનમાં ગયું હતી : બપોરે મને ફોન મળ્યો કે જલદી હોસ્પિટલ આવો...હું ત્યાં ગઈ ત્યાં ડૉ. ચેપે મને જણાવ્યું કે આપાછને કોરોઝ પત્ર મળતાં બેગોરેટરીમાં જ બેહોશ થઈ ગયા છે-એક અકસ્માતની સતત માવ જત પછી ત્યારે તેઓ બેલ્કનીમાંથી જત્યા ત્યારે તેમની આંખોમાં નૂર નહોતી. હા ચેપે કહ્યું કે કાં તો સતત આંસ નીકળી રહેતી જ્યારે તો બેગોરેટરીમાં ટેબલ ઉપર બેઠાન થયા ત્યારે કચીક દવા આંખમાં પડી મર્ઝ હોય એ અધાપાનું કારણ છે.

શ્રી : તો પછી આજ આપણે અંદર જઈએ...મારે આપાછને જોવા છે

બિ : એમાં પણ એક તકલીફ છે.

શ્રી : તકલીફ ?

બિ : કારણ કે એણે તો તને મરેલો માન્યો છે.

શ : પણ હવે જાણશે કે હું જીવતો છું ત્યારે કેટલા બધા ખુશી થશે !

બિ : (વિચારતી હોય તેમ) ખુશી તો થશે જ...પણ.

શ : એમાં અયકાય છે શું...કહી દે ને જે કહેવાનું હોય તે.

બિ : તને ખબર નથી. પણ બાપાજીના જીવનમાં જે એક નવો ફેરફાર થયો છે, તેમાં જીવતો પુત્ર જોવા કરતાં મૃત પુત્રનું વધારે મહત્ત્વ છે.

શ : એ કંઈ ન સમજાયું.

બિ : તારા મૃત્યુ પછી તે આધિજા યથા અને ત્યાર બાદ તેઓ સ્વપ્નામાં તારા આત્મા જોડે વાતો કરતા અને અત્યારે તે એટલી હદે આગળ વધ્યું છે કે- ' મરેલા સાથે વાતચીત 'ના પ્રયોગો કરવા તૈયાર થયા છે. તે માને છે કે જમ્મે ત્યારે તે તારા આત્મા સાથે વાતચીત કરી શકે છે અને દુનિયા તેમની આ શોધ માટે તેમને મહાન માને છે.

શ : આ શોધ બાબતમાં તને શું લાગે છે.

બિ : મારે કશું લાગવા ન લાગવાનું છે જ નહિ...કારણકે મારે તેમની મિટીંગ્સ જોઈની દેવી, લાવણો જોડવા, યુદ્ધકાંતો જોડવી આપવી, વગેરે કરવાનું હોઈને મને પણ તે એક મહાન શોધ છે એમ જ લાગ્યા કરે છે.

શ : પણ આ તે કંઈ જાતની શોધ !

બિ : બાપાજી એમની શોધમાં એટલે મુઠ્ઠી આગળ વધ્યા છે કે તારા આત્મા સાથે વાતચીત કરીને તેમણે તારા કાન્યો પણ ડાખ્યા છે.

શ : મને તો એ એક જાતની વીલ પાવરનું કારણ લાગે છે.

બિ : નવાઈ જેવું તો એ છે કે આ શોધ એ તેમના જીવનનું એક મહાન ધ્યેય બની રહી છે.

શ : પણ બિન્દુ બાપાજીને મળવામાં ખાસ વધિા તો નહિ આવે...હું તેમને કહીશ કે તમારા સ્નનત ચિત્તનથી જ કદાચ હું જીવતો રહ્યો હોઈશ. અરણ્ય કે તારી વાત પરથી લાગે છે કે બાપાજી સ્વપ્નામાં મને જોવા લાગ્યા તે વખતે હું જાનતા મુઠ્ઠી બેભાનીમાં જ હતો.

બિ : એ બધી વાત તારી સાચી...પણ હું ઇચ્છું છું કે તું બાપાજીને ન મળ તો સાચું.

શ : આટલાટલી વિટંબણાઓ ભોગવી, મોતની સાથે લડતો, હિમાલય પાર કરીને હું ન્યારે તેમને મળવા માટે આંહી આંબો ત્યારે તું શું કામ ના પાડે છે !

બિ : હું તને મળવાની ના નથી પાડતી-અને મારાથી તને ના પગથ પણ કેમ કરીને ! કારણ ધરમાં મારા કરતાં તારો વધારે હક્ક છે,

શ : બિન્દુ દીકરી કરતા દીકરાનો હક્ક જાઓ એ જમાનો ગયો-પણ ચાલ મને અંદર લઈ જા.

બિ : હું બાપાજીને નહિ કહું કે તું રોખર છે.

શ : કેમ !

[અંદરથી નોકર આવે છે].

તો : બેન-બાપાજી ખૂજવે છે કે આજે સાંજનું બાપણ તૈયાર કર્યું !

બિ : કહો કે હું આવું છું. (નોકર જાય છે. બિન્દુ જાગી યાદને) લાઈ એ બાબતમાં કરી સલાહ આપી શકું તેમ નથી પરંતુ ફરી ફરીને કહું છું કે આજે બાપાજીની શોધ એ જ એમના જીવનનો સૌથી મોટો ટેકા છે.

[અંદર આંસુ લૂંછતી સાચી જાય છે રોખર બેઠા બે આંસુ માર્યા પછી ટેબલ પરના કાચ વાટકે ઘૂંમી છે]

શે : અરે હું આટલો બધો કદરૂપો ચર્ચ ગયો છું કે કદાચ કોઈએ તો બિન્દુ બાપાજીને ગળવાની ના નહિ પાડતી હોય ! ના, ના બાપાજી તો અર્ધા આ ચહેરાને જઈ ચકવાના હતા. ત્યારે કે કદાચ બિન્દુ બાપાજીના વારસા માટે તો ના નહિ પાડતી હોય ?

[અરીસાનું પ્રતિબિંબ ઢસે છે]

પ્રતિબિંબ : અરે કદરૂપા, તું તો અધિયો પણ છે

શે : (અરીસા સામે) હું અધિયો ?

પ્રતિ : હા-હા, અધિયો-હાનરવાર અધિયો

શે : ના-ના, હું કદરૂપ છું...અધિયો નહિ.

પ્રતિ : તારો અધાપો તો તારા કદરૂપ ચહેરાને સારા કહેવરાવે તેવો છે.

શે : એટલે ?

પ્રતિ : તું જ વિચાર કરને.

શે : (વિચાર કરતો) બાપાજી અધિયો છે એ ખરું પણ...

પ્રતિ : અધિયો ગ્રેડેસર કરતાં તું વધારે અધિયો છે-તે આંખથી જોઈ ચકતા નથી-તો તું હૃદયથી જોઈ ચકતો નથી..વધારે અધિયો તો તું છે.

શે : (ખીજાઈને ક્ષમાવરવાનું આરવા ઉઘાળે છે) હું અધિયો એમ !

[પ્રતિ, ખડખડા ઢસે છે.]

શે : એમાં હસે છે શું ? એક જોશ ટુકડેટુકડા કરી નાખાય.

પ્રતિ : અને એક એક ટુકડો તને કહેશે અધિયો...અધિયો...

શે : (ક્ષમાવરવાનું નીચે મૂકતાં) પણ આમ ગાળો દેવાનું કારણ !

પ્રતિ : તું વિચાર તો કર, જે બ્લેન પોતાનો સર્વત્યાગ કરીને એક જૂઠા બાપ માટે લાખતો પણ ત્યાગ કરવા બેઠો છે...તે એક મામુલી વારસા માટે કે કયા જિગરથી એ તને આ ધરમાંથી જવાનું કહી રહી છે ? એ તો સમજ...

શે : તો પછી પિતાજીને મળવાની શા માટે ના પાડે છે ?

પ્રતિ : એટલા માટે કે જેની તારા પિતાને ખબર પડી કે તું જીવતો છે...એવી એમની શોધ વિષેની બહી શકા કમી જવાની...પરિણામે એને ધાગશે કે અત્યાર મુશ્કેલી બધા અખતરાઓ સ્વપ્નાઓ જુલા હતા...

શે : પણ સાથેસાથ મને જીવતા મળ્યાનો આનંદ પણ ધરોને !

પ્રતિ : જરૂર એમને આનંદ તો ધરો જ...પણ તે સાથે એમના જીવનનો અંત પણ-આવશે.

શે : અંત આવશે ? શા માટે ?

પ્રતિ : આજે તેમને મહાન વૈજ્ઞાનિક તરીકે માન આપતી કુનિયાને જેની ખબર પડી કે તું જીવતો છે...ત્યારે ખબર છે એ તારા પિતાને શું કહેશે તે ?...આ અધિયોએ આપણને દયા છે...જોયો ન હોય તો મોટા આત્મા સાથે વાતો કરનારો...બદમાશ...અને પેટી તેની દીકરી...એ પણ ગામ કાઢવામાં સાથે જ હતી...પકડે...એ અને મદમાશોને...પછી પોલીસ કેસ...બદનામી...જોઈએ અને તું માન છે કે આતુર અપમાનિત જીવન તારા પિતા કે બ્લેન જીવશે ? અને એટલે ! આપવાત.....

શે : (વચ્ચેથી) ના, ના, નહિ જ...માન મારે ખાતર મળી તો હું એવું નહિ થયું હું. હું સમજ્યો છું કે બિન્દુ શા માટે મને ના કહે છે...અને તે ખીચારી મને સમજાવે પણ શી રીતે ?

[નેક્રસ બારે છે]

તો : સાહેબ આવે છે.

[જિન્દુને ખભે હાથ મૂકી પ્રો. આવે છે.]

પ્રો : જિન્દુએ મને હમણાં જ કહ્યું કે કોઈક મુલાકાતે આવ્યું છે...શું કામ છે આપને ?

શો : હા...હું તો એક સાદો કૌનિક છું. શેખરભાઈ અને હું ચીનમાં સાથે હતા.

પ્રો : (ઉત્સાહમાં આવી) અરે જિન્દુ...શું તું મને કહેતીય નથી...આ તો શેખરના ભાઈ બધ છે...કહેા તો છેલ્લા તમે શેખરને ક્યારે મળેલા ?

શો : આખરની ધડી સુધી અમે બંને સાથે જ હતા.

પ્રો : વીરને હાજો તેણે મૃત્યુ એ પામ્યો હતો ને ?

શો : હજી સુધી તેના મૃત્યુ જેણે બીજું મૃત્યુ થયું જ નથી.

પ્રો : અરે જિન્દુ...આ ભાઈને શેખરની મેડી કવિતાની ચોપડી ભેટ આપને...તેમને પણ શેખર તરફની એક વાદળીરી રહેશે.

[જિન્દુ ચોપડી લેવા બધ છે.]

પ્રો : તમે હાપા તો વાંચતા હશે ?

શો : હાહા...મેં આપની શોધ વિશે વાંચ્યું.

પ્રો : દેશના ધણા ધણા ભાગોમાંથી મને અભિનંદનના પત્રો એ મારે આવ્યા કરે છે

શો : આપે એ શોધથી લોકો ઉપર ઉપકાર કર્યો છે.

[જિન્દુ ચોપડી લઈને આવે છે.]

પ્રો : જ્યો આ કવિતાનું પુસ્તક...મારી શોધની પહેલી સાબિતી...એ શેખરે લખેલું છે...
એમાં તેનો ફોટો પણ મૂક્યો છે. કેવો છે ?

શો : ધણે જ સ્માટ છે.

પ્રો : તમે તો એને જુવાનીમાં જોએલો. પરંતુ નાનો હતો ત્યારે પણ એવો જ માલક હતો
...કેવો એ ખૂબસૂરત હતો...એના વાંકડિયા વાળ, મોટી અને ચપળ આંખો, ગ્રેશ મળતું
મોઢું અને ભરાવદાર શરીર...અને જિન્દુ, જ્યારે ચીન જતા ઊપડ્યો ત્યારે લશ્કરી
પોશાકમાં કેવો ખૂબસૂરત લાગતો હતો ? તેની મા મરી ગઈ એટલે મારે જ તેને મોટો
કરવો પડ્યો હતો. ઘણીવાર તેને લડ્યો પણ હોણ્ડ...કોઈ વાર નાલા વિના જમવા
બેસી બધ...કોઈવાર કપડાં બંને ત્યાં ફાળી દ્યે...સ્લેટપેન જોઈ નાખે...કોઈવાર રેકોડી-
માંથી ખાઈ લે એટલે હું તેના ઉપર ગુસ્સો તો થતો. એક પ્રસંગ મને બરોબર યાદ છે.
હું સવારના ઊપા વાંચવામાં મથગૂલ હતો-અને તે મારા ઝોરમાં આવ્યો. મારા
વાંચનમાં ખસેલ પડી. મેં તેને દળગ્રસ્તો કેમ આવ્યો છે ? તે કંઈ જાણ્યો નહિ. ધીમે
ધીમે મારી પાસ આવ્યો-મારા જોળામાં ચડી તેના બંને હાથ મારા ગળાની આસપાસ
વીંટળાયા...હું ગુસ્સે થયો...મેં તેને તરછોટી કાઢ્યો...અને વાલે મેથિ તે પાછો ફર્યો...
શી ખબર અંતરમાં કેવો ભાવ ભરીને તે મારી પાસે આવ્યો હશે ?

શો : સાહેબ...બાળક તો બધું જુલી બધ...એમાં કુખી થવાની જરૂર નથી.

પ્રો : બીજી એક વખત હું લેગોરેટરીમાંથી યાત્રીને ઘરે આવતો હતો...શેરીની અંદર ગટરનું
પાણી પડી કાઢવ થયો હતો...ચાર પાંચ છોકરાઓ જોડે શેખરે પણ કાઢવના રમકડાં
બનાવ્યાં હતાં...મને આવતો જોઈ એ નવ વર્ષનો બાળક પોતાનાં રમકડાં બતાવવા
દોડ્યો આવ્યો...તેના મોં પર કાઢવના કાથ પડેલા હતા...વાંકડિયા વાળ ગંદા થયા
હતા...કપડાં ભીંજાઈ ગયાં હતાં અને આંખો કાઢવ કાઢવ થઈ ગયો હતો...પણ તેની

આખર્મા નવું સર્જન કરાવી કલક હતી...મેં તેની આંખ કે તેના કાવો ન જોયા.
જોયા માત્ર તેણે બગાડેલાં કપડાં અને ગુસ્સે ચપ મેં તેને તમાચો માર્યો...રમકડાં
દેખી દીધાં અને કહ્યું, 'આવો કંઈપણ ચપને આંખો છે તો આંખો જ મારી સામેથી.'

પિ : પિતાશ.....

પ્રે : એના મિત્રાએ તો માનેલું કે તેને ક્ષમા મળશે...પણ તેને બહુ બા જાહેર અપમાન
'યએલું' જોઈને તેઓ સ્તબ્ધ બની ગયા. એ જતાવ પછી તેલું હૃદય એલું તો ધાયલ
યએલું કે થોડા વખત સુધી તેણે મારી સાથે વાત પણ નહિ કરેલી...

શ : બાપાશ...સાહેબ...પ્રે, સાહેબ, મેં કહ્યું નહિ કે બાળકો એલું જાહેરી જૂલી જાય છે
...કદાચ તેજ રાતે તેણે તમારા બળા આસપાસ હાથ ભેરવીને ઘાત નિદ્રા લીધી હશે.

પ્રે : તમે શું કહ્યું ?

શ : ઠીક સાહેબ, હું જાઉં છું...હવે વધારે વાર મારાથી બોલી ચલાય તેમ નથી...અહીં છું.

પિ : (શ્રેતા) અમને યાદ તો રાખશે ને...

[ત્યાં તો તે પ્રો. સાથે ચેક-ટેન્ક
પૂરી કરીને બાહ્યે ગયા હોય છે]

પ્રે : એણે મને શું કહ્યું ? બાપાશ ?...ચેખર પણ આમ જ કહેતો અને એના હાથનો સ્પર્શ
પણ કેટલો બાળીતો મને લાગ્યો...બિન્દુ...ઓ...બિન્દુ...કેમ કોઈ નથી અહીં-એને કહો
કે તે રોડપ.

પિ : એ તો ગયા...

૦ આગ

૦ મરીન

૦ જાંઘી

૦ મોટર

એક્સીડન્ટ

વગેરેના

બીમા ઉતારનારા

મથુરીઆ એન્ડ હાં

૨૨, કુશાર હાઇ

સી. પી. ટેન્ક રોડ

મુંબઈ ૨.

પ્રે : બધો...બસ થાઈ બધો ! (શર્ધ પડે છે.)

ગિ : બા શું ? પિતાજી તમારી આંખમાં આંસુ !

પ્રે : આંખ જેને નહિ પણ તેથી તેના હૃદય સાથેનો સંબંધ શર્ધ જાણે તુદી જાય છે. આત્માર સુધી દુઃખ આત્માઓ સાથે વાતચીત કરી શકેતો...પણ મને લાગે છે હું મારા આત્માને જ નથી જાણખી શક્યો...અને બિન્દુ આ તારા આપ નથી રહતો પણ તેના આત્મા રહે છે. જ્યારે હૃદયમાં લાગણીઓનાં મોજાં વધી જાય ત્યારે આંખ વાટે તેનું પાણી બહાર નીકળે છે...લોકો તેને આંસુ કહે છે.

ગિ : પણ એ નકારમાં શા માટે વહાવવા ?

પ્રે : ગાંઠી નહિ તો...તને એમ છે, કે તારા આપને એ આંખો છે માટે તું છેતરી સકાય કહે તો એ જુવાન કોણ હતો ?

ગિ : (અમીઝીને) પિતાજી એ વાત શ્રુતી હતી...

પ્રે : કહે...કોણ હતો એ...રોખરનો મિત્ર કે રોખરનું જૂત ?

ગિ : (સ્ત્રી પડતી) પિતાજી, તેને હવે શીદને યાદ કરો છો ? તેના જીવતર પર તો છરી ફેરવાઈ ગઈ છે.

[આ વખતે પ્રે. ફરજની વચ્ચે આવ્યા હોય છે.]

પ્રે : સાચું...જીવતર પર છરી ફેરવાઈ ગઈ તે સાચું...પણ કોના જીવતર પર ? ઇતિહાસ એનો નિર્ણય તમે કરો.

[પડે છે]

૧૯૧૪ની લડાઈ ફરજવાન એક માણસના જીવનમાં આવેા પ્રસંગ બનેલા તેને આધારે આ નાટક લખવામાં આવેલ છે.

આ નાટક ૪૮ આંકડોબરની ફરજીએ લાવનખરમાં થઈ ૩૭ને બનજીયું હતું. એમાં નીચેનાઓ એ સાચા લીધેા હતા.

બિન્દુ...શ્રી. હસા રોક

પટાપાળો...શ્રી. જવત્તી ભકે

૧ પ્રતિનિધિ...અન્નદાન્ટ રોક

૨ પ્રતિનિધિ...જયવન્ત ઓઝા

૩ ખારસી પ્રતિનિધિ...શ્રી. અગ્રીકમાર ભકે

રોખર... શ્રી. મહેન્દ્ર રોક

પ્રે. અલિજીત...જાણમાઈ બાસ

❧ એકસ્ટ્રા સ્ટ્રોંગ ❧

કૃષ્ણાંજન પેઇન બામ

શારીરિક દર્દો માટે સર્વોત્તમ

ખી. કે. ફાર્માસ્યુટિકલ એન્ડ કેમિકલ વર્કસ

ભાવનગર અને મુંબઈ

કુ મજે દિવસ દરમિયાન યુરસદ મળી ત્યારે પોતાના વિચિત્ર સ્વભાવ નિગહરણ શોધના પ્રયત્ન કર્યો. તે રાત્રે સુધા સાથે ચર્ચેલી વાતમાં એનું કંઈ ખીજ હતું કે કેમ તેનો તે નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. સુધાએ પુરુષ ધવાની ધ્રુવ દર્શાવી હતી તે માત્ર રમૂજ હતી કે તેની પાછળ કંઈ રહસ્ય હતું તે જાણવા તેણે પ્રયત્ન કર્યો. પણ સુધાના સ્વ-ભાવમાં એવો રમૂજનો અંશ તે હમેશાં ભોલો એટલે એવી રમૂજના ખોટું ગામીપતું આરોપણ કરવું તેને હિમિત લાગ્યું નહિ છતાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓના જીવનમાં અને સ્ત્રીઓના પરસ્પર જીવનમાં પણ ભેદને સ્થાન હતું એવું કંઈક તેને લાગવા માંડ્યું. ધીમે ધીમે એ સ્ત્રી પણ દૂર સરવા લાગ્યું.

તે ઘેર પહોંચ્યો એટલે સુધાએ એક કામળ આપ્યો. કામળ આપતાં સુધા હતી. કારણકે પોતાના પિતાનો તે કામળ હતો તેમ તેને જાણપૂર્વક હતું હતું. કમજે કામળ વાચીને સુધાને વાંચવા આપ્યો અને પોતે કપડાં બદલવાની તૈયારી કરવા માંડી.

સુધાએ કામળ વાંચીને પૂછે કર્યો પણ કંઈ બોલી નહિ. એટલે કમજે જ પૂછ્યું:

‘કેમ એમને બોલાવી લઈશું ને?’

રમેશ સુધાનો નાનો ભાઈ હતો. આ વરસે તે મેટ્રિકમાં આવ્યો હતો. સુધાના પિતાને એમ લાગ્યું કે મુબરકમાં એક વરસ અભ્યાસ કરાવ્યો હોય તો રમેશને વધારે લાલ ચામ એટલે કમળકાન્તને તે જાણત સમન માત્ર કર્યું હતું. કમળકાન્તને વધારે સ્પષ્ટ ઘણવાની જરૂર પણ ન હતી. કારણકે રમેશ સુધાનો ભાઈ હતો એટલું જ નહિ પણ એની પ્રગતિથી કમળને એ ધરો પ્રિય ધર્ષ પણો હતો.

વળી રમેશના જીવનરિકાસમાં આ રીતે

પોતે નિમિત્ત બની શકશે એ વિચારથી પણ રમેશ ખુશ થયો હતો. તે ઉપરાંત પોતે બીજા કામમાં રાક્ષસોનો હોમ ત્યારે સુધા માટે અને ઘણા માટે પણ Company મળશે એ વિચારે એણે તત્કાળ નિર્ણય કર્યો કે રમેશને બોલાવી લેવા.

સુધાએ કંઈ ઉત્તર ન આપ્યો એટલે કમજે ફરીને એનો એ પ્રશ્ન પૂછ્યો.

‘પણ અમારે ત્યાં છે તે હાઈસ્કૂલ પણ શારી જ છે, અને મુબરકનો મોહ તો ઘણી જાણતોમાં નક્કર બનીને ઊભો રહે.’ સુધાએ ઉત્તર આપ્યો.

રમેશને અહીં બોલાવવામાં પોતે સમત નથી એવો સ્પષ્ટ અર્થ સુધાના આ ઉત્તરમાં કમળને જાણ્યો એટલે તેણે કહ્યું:

‘સુધા, આપણા જીવનના બ્યવહારમાં બધાએલા સમપણથી અમુક અમુક મર્યાદાઓ આવીને ઊભી રહે છે તે હું સમજું છું. પણ તેટલા ખાતર આપણે આપણા સર્વ જીવંધિને કુનિમ બનાવી દઈએ તે કેમ ચાલે! લાગણી હોય ત્યાં પણ તેને દયાવીને બ્યવહાર ચાચવી લેવાનો ફ તને એમ લાગે છે કે રમેશને અહીં બોલાવવામાં ઉપકાર થતો જ નથી સહેજ પણ લાગણી આરામાં ઉદ્ભવતી છે!’

સુધાને કંઈ સ્પષ્ટ ઉત્તર મળ્યો નહિ એટલે તેણે મીન જ સેચ્યું. વળી કમળકાન્તની સરળતામાં વહેવારની નીતિનો જરા પણ આકર્ષક ન હતો એ પણ તે સમજતી હતી. ઉપકાર થતો ન ગોરવ પણ તેમાં પ્રવેશો એવો એને લાગ ન હતો. તે છતાં કુટુંબ એટલે કમળકાન્ત એક જ નહિ, તેમાં અન્ય વ્યક્તિઓનો પણ સમાવેશ હતો. એ વિચારે રમેશને તેજાવવામાં અનુમતિ આપનાં એ અચકાતી હતી.

કમળને સુધાનુ મીન રુચ્યું નહિ, તેને

લાશુ' કે સુધાને આ બાબતમાં વિશેષ છે એટલે તેણે તે બાબત અનિચ્છાએ તણ દેવી પડતી હોય તેવા સ્વરે કહ્યું, 'વારુ, ત્યારે હું ના જ લખી દર્શાવું' હવે સુધાને સ્પષ્ટ બોધવા સિવાય છૂટકો નહતો. તેણે પોતાની પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ કરવા કહ્યું, 'જુઓ, રમેશ અહીં આવે તે માટે મારી સહેજ પશુ અનિચ્છા ન હોય. પણ આપણી કુટુંબ સંસ્થાએ એટલી વડ કિંતુ બંધી કરી મૂકે છે કે આગંતુક માણસનો તેમાં સહેલાઈથી સમાવેશ થઈ શકતો નથી.'

'એટલે, હું કે હું રમેશને આપણા જીવનમાં સહેજ પશુ સ્થાન કે સમય નહિ આપીએ, એના જીવનનો આપણા જીવન જોડે સ્પર્શ પણ નહિ થવા દઈએ, એમ જ ને?'

સુધાએ ખુલાસો કરતાં કહ્યું:

'જુઓ, હું કહું છું તેમાંથી જરા પણ ગેરસમજ નહિ કરતા. આપણે એટલે પ્રત્યેક બક્તિ એકબીજા તરફ અથવા આગંતુક તરફ સદ્ભાવ અને પ્રીતિ બતાવીએ તે બાબતમાં

મને જરા પણ શંકા નથી. અનેક કુટુંબોમાં આગંતુકને બક્તિનેહ મળે છે તે હું પ્રત્યક્ષ અનુભવથી પણ જાણું છું. પરંતુ મારો અભિપ્રાય તો કુટુંબ પરત્વે છે. એટલે વ્યક્તિ વ્યક્તિ તરીકે જે વર્તન કરે તે જ વર્તન કુટુંબના એક અંગ તરીકે તે હમેશાં કરે એમ બનતું નથી. દાખલા તરીકે તમને કે હું વ્યક્તિ તરીકે અમુક કરીએ અને આપણા કુટુંબના અંગ તરીકે પણ તેમ જ કરીશું એવો સનાતન નિયમ હોઈ શકે ખરો?'

'એટલે રમેશનું સ્થાન આપણા આ ન્હાના સરખા કુટુંબમાં પણ તમને નિર્ભય કે સરળ નથી લાગતું એમ જ ને?' કમળે પૂછ્યું.

'મારા બોધવાનો એવો અર્થ તમને કરા તે તદ્દન ખોટો છે.' સુધાએ ઉત્તર આપ્યો, 'રમેશનું સ્થાન અહીં-તદ્મારી પાસે નિર્ભય છે-સરળ છે એ પણ હું સમજું છું તદ્મારું મમત્વ તેના તરફ કેટલું છે એ પણ

❧ કલામય

❧ રંગબેરંગી

❧ શેઠા

❧ જડીત્યોજ્જેદ

❧ પાટલીપાલવ

❧ કીનારો

વગેરે

મળવાનું યાદગાર મથક

રાહ પુનમચંદ નગીનદાસ જરીવાલા

સુલેશર રાહ,

ભગવાન કલાની વાડી,

સુંબઈ, ૨

નીલગીરી, ત્રીલોન, આસામના

બગીચાની લહેજતદાર

ચાહ

બ
ક્ષી
સ

બ
ક્ષી
સ

છુટક તથા જથ્થાબંધ વેપારી

આ
પ
ના
રી
જી
ની

આ
પ
ના
રી
જી
ની

૧. કલકત્તાના બજાર ભાવે વેચાણ ચાહ છે
૨. અમો હાયરેક્ટ બગીચાઓમાંથી ચાહ આયાત કરીએ છીએ
૩. આ પસંદ ન પડે તો પાછી રાખવામાં આવે છે
૪. એક રતલ ચાહ લેનારને બક્ષીસ કુપન આપવામાં આવે છે.
૫. જોછામાં જોછી બે રતલ અને તેથી વધુ લેનારને બક્ષીસ વાસણો મળે છે

હ
કા
ન

હ
કા
ન

એકજ વખત પધારો

ધી કલકત્તા ટી એજન્સી

(ચંદુલાલ એન્ડ કું.)

કુસાર હુકડા, ભુવેશ્વર

મુંબઈ, ૨.

હું જાણું છું. તેને પણ અહોના વાતાવરણમાં વિપત્તિ નહિ જણાય એ હું કયુન કરું છું. છતાં મને જે સુશોધી મૂંઝવે છે તે મને તમારા આગળ રજુ કરી દીધી છે. હવે તમે જે નિર્ણય કરો તે મારે માન્ય છે. હવે આ બોલ્યાવે તે પહેલાં મને જવા દો' કહી સુધા હસીને ચાલી ગઈ.

સુધા ગઈ કે તરત રમેશની નાની બહેન લતા પોતાનો ઇએલો અગ્રેજ નિબંધ સુધરાવવા કમળ પાસે આવી. કમળે તે નિબંધ વાંચી બેતણુ સુધારા કરી આપ્યા. લતા તે લઈ આલવા માંડી. પાંચઠ કમળા આગળ ગઈ હશે, ત્યાં કમળે બ્રૂમ પાડી, 'લતા, અહિં આવ તો'

લતાએ તરત પાછા આવીને કહ્યું, 'કેમ લાઈ ?'

'જો, તમારે માટે એક દોસ્ત હું બોલાવવો છું. ત્હને ગમશે ને ?'

'પણ દોસ્ત કોણ છે, કેવો છે, કેવો છે તે તો કંઈ કહેતા નથી ને હું શા જવાન આપું ?'

'સુધાના બાઈ રમેશને તું જાણજે છે ? એ મેટ્રીકમાં આ વરસે આવ્યો છે. એ અહો જણવા આવે તો ?'

લતાએ કંઈક પાદ કરતી હોય તેમ કરીને

કહ્યું, 'રમેશભાઈને હું જાણજું છું એમ તો નહિ કહું, પણ ત્હમે પરવ્યા ત્યારે એમને જોયેલા મને યાદ છે. મને ગમશે કે નહિ એ તો હું અત્યારે કેવી રીતે કહું ? પણ સુધાભાભી આટલાં બધાં ગમે છે એટલે એમના ભાઈ જરૂર ગમે તેવા જ હશે. અને પછી તો મારી તો કંઈ સુશોધીઓ હશે તે પણ હું એમને પૂછી શકીશ એટલે તમારા જેવા કે સુધાભાભી જેવાં પોતાપોતાના કામમાં રમ્યાપમ્યા રહેનારની મારે ગરજ બોગવવી ન પડે.'

કમળકાન્ત હસ્યો. તેણે એક પુસ્તક હાથમાં લીધું, એટલે લતા તેનો નિબંધ લઈ ચાલી ગઈ. રમેશને બોલાવવો જ એવો નિર્ણય તેણે કરી લીધો. છતાં સુધાનાં વચ્ચેનાં તેને તદ્દન નિરર્થક લાગ્યાં નહિ. હિંદુઓની કુટુંબ સંસ્થા યું એટલી બધી દૃઢ છે કે તેમાં કોઈ પણ આત્મિક વ્યક્તિનો સમાવેશ જ ન થઈ શકે ! હિંદુ કુટુંબને આધાર પ્રાચીન સમયમાં સાધુ-સતો, વિદ્યાર્થીઓ વગેરે કેટલી બધી વ્યક્તિઓ નબતી ! યું તે જ હિંદુ કુટુંબ આજ વિકૃત દશામાં આવી ગયું છે ! એવાંની સમયમાં બાપક બનેલા વ્યક્તિના સ્વાતંત્ર્યવાદથી એ સંસ્થાનાં અંગોમાં પરસ્પર વિરોધ ઉત્પન્ન થયો છે !

આ બધી વિચારમાળા કમળના હૃદયમાં આવી અને ચાલી ગઈ

ત્રણ પૈસાદાર સત્રારીઓ કલમમાં ભેગી થઈ. એકે કહ્યું : 'મારો આ વીર દીરાનો દાર-દર મદિને હું એને મારા ખાસ સેના પાસે સાફ કરાડું છું-સેનાને જે દિવસ તે સાફ કરવાં થાય છે. સમજ્યાં ?' ત્યાં બીજા સત્રારી પોતાનો દસ દીરાનો દાર બતાવતાં બોલ્યાં : 'આ દાર તો જુઓ-દર અઠવાડિયે હું સાફ કરાવવા ક્રાન્સ મોકલું છું-અલબત્ત એરોપ્લેન મારફત-જ કરીશો એના પર થાત દિવસ સુધી રોડાય છે-સમજ્યાં ?'

ત્યાં તો ત્રીજા સત્રારી કે જેણે એ જ દીરાવાળો દાર પહેર્યો હતો તે બાકી બોલ્યાં : 'હું તો દર બન્ને દિવસે મોટી મિલ્કત મળે તેવા કે વરવ જ ફેંકી દઉં છું-સમજ્યાં ને ?'

x

x

x

'બોમ્બો લઈ યાને માટે જવાબદાર હતો ?' -ઈતિહાસ વિષયે પૂછ્યું.

છલ્લે બાંકેટથી જવાબ મળ્યો- 'પંદરમાં લઈ માટે.'

—બા. જા.

યુગની કોર

બકુલેશ

ૐ પોરે વયરાનતી, વિચાળ સુઝા,
રસલીન, દયાલીન ધરતીપટ ઉપર
પથરાયેલી રેતી ઉપર સુરજનાં આગ-જરતાં
કિરણો પડતાં અને રેતી સળગ્યા કરતી-
ઊઠ્યા કરતી : વાદળા વિહોણું, ચિતમગર
અને બેરહેમ જલ્દાદના નિગર વિહોણું,
આકાશ વયરાન પર એવી રીતે તોળાઈ રહ્યું
હતું કે એ વયરાન પટના સુચાકિરને એની
પેતાની કરુણતાનો ખ્યાલ આવી નય !...
રાત પડતી ત્યારે એ વયરાનની રેતી, દિવસના
તાપને ઠંડા કરવા નિઃશ્વાસ નાખ્યા કરતી;
ઠંડી રીતે-સમસમતી પડી રહેતી.

એ રેતી પાછળ રાહુલ ગડિ થયો હતો:
ત્યાં એ વયરાનનો અન્ત આવતો હતો
એની પાસે જ અવસ્થાન હતું; પાંદડાંવિહોણું,
કાળાડાંખળાંથી લેવાં જોઈ જામેલાં હાડપિંજર
જેવાં વૃક્ષો અને બેચાર પુરાણાં મકાનો રેતીમાં
અડધા-પડધા દટાયેલી હાલતમાં નિરાધાર
આત્માની આરામગાહની માફક ત્યાં નિઃશ્વાસ
નાખતા દેખાવા કરતા.

રાહુલને આ વિશાળ, રેતીછાયા પટ
સાથે એવી દોસ્તી થઈ ગઈ હતી કે એ
એની પાસેથી કદી દૂર જતો જ નહિ: એક
પુરાણા મકાનનાં ખંડિયેરની આટારીમાં એ
પેતાનો સામાન રાખી મૂકતો-અને પાસે જ
જામેલા હાડપિંજર સમા આડાં કાળાડાંખળા-
માંથી આવી રહેલાં સુરજનાં કિરણોમાં કેંક
જોયા કરતો: એના આ જાતના પામલ-
પણા વિષે પાસેના આમલેકો જુદી જુદી જાતની
અનેક લાતો કર્યા કરતા: કોઈ કહેતું કે
વધો પૂરો અહીં એક સુંદર નગરી હતી.
અને એ નગરીમાં પાપ-પુણ્યના ત્રાજવામાં
ન્યારે પાપતું પક્ષુ વધારે નખી ગયું અને
પુણ્ય ન્યારે પરવારી જ ગયેલું સાબિત થયું

ત્યારે કોણ જાણે શાથી ત્યાં લગાનક ધરતી-
કમ્પ થયો અને એ ધરતીકંપમાં એ નાનકડી
સુશોભિત હવેલીઓ અને શ્રીમંતોનાં આટારીઓ-
વાળાં મદાલયો ધરતીના પેટાળમાં સમાઈ
ગયાં: માત્ર બ્યાર કલાકનાં પ્રદય, ધરતીકંપ
અને અંજાનિયનના ગાગડાટ પછી ન્યારે વાતા-
વરણમાં શાન્તિ દેલાઈ ત્યારે ત્યાં-જે સ્થળે
નગરી જગી હતી ત્યાં વયરાન-રેતી યાયેલો
વિશાળ પટ દેખાવા લાગ્યો:

આ રાહુલ, કાળો કાળો રાત્રિઓમાં
તારાઓ ગણ્યા કરતો-અને પછી ન્યારે એકા-
એક નક્ષત્ર મંડળમાંથી ઊર્ધ્વ એકાદ તારો ખરી
પડતો ત્યારે એ જે દિશામાં ખરી પડ્યો હોય
તે દિશામાં જઈ અડુક ગણતરી કરીને, પેતાની
આંખો અને આત્માના સ્પર્શન અનુસાર, રેતીમાં
અડધા દટાયેલા પુરાણા મકાનની અંદર જઈ,
મહિનાઓ સુધી રેતી હલેમ્યા કરતો-અંદરના
પાપા બોલા કરતો, એને વિષે કહેવાતું કે એ
કોઈ પુરાણા શિલાલેખ માટે, ઇતિહાસની
કોઈ વિચિત્ર અને વિખૂટી પડેલી કહીને
રોધવા માટે થમ વેડી રહેલો પુરાતત્ત્વવિશા-
રક પુરુષ છે: કોઈ કહેતું કે એથી એ કોઈકનું,
ધરતીમાં દટાયેલું ધન-આબૂપણો, અવેરાત
અને જીનું સુવર્ણના લાગીનાઓ મેળવવા
મથી રહ્યો છે: પણ એની નિદગીલું સાચું
રહસ્ય કોઈ પણ જાણતું નહોતું.

ત્યાં બેચાર કબરો એ વયરાનના પડના
અન્ત પાસેથી જુદી જ પડી ગઈ હતી: ત્યાં
એક જરીપુરાણો દૂધાં જામેલાં હતાં: એમાં
લાંબી ગએલી પાપાણ્વતિમાંઓ, મૂર્તિઓ
અને બેચાર, કોતરકામથી વિશ્વિત અનેક
સ્થાનોનાં ખંડિયેર સ્તાં રહેલાં દેખાતાં.

એ કૂવા પાસેની આ બેચાર કબરોમાંની
એક કબર ઉપર છાયા થઈ શકે એ માટે

કાંઈએ ત્યાં જો લીલાં છાંડ્યાં વાળ્યાં હતાં. રાજ સાંજે અને રાજ પ્રભાતે કાંઈ ત્યાં આવી ફૂવામાં તળિયે દેખાતા જોવાર થયા નેટલા જ પાણીને બહાર ખેંચીને એ લીલાં છાંડવાના મૂળ આગળ રેડી જવું.

પણ ખૂબીની વાત એ હતી કે સાંજની ધૂસરમાં ન્યારે ચરણ ક્ષિતિજની લાડીમાં ઓગળ્યા જતો અને પછી ન્યારે રાત્રિ પથુ આવી ન હોય ત્યારે-સાંજ અને રાત્રિ-ખેતની વચ્ચેના સમયમાં એક યુવતી, મોંને ધૂધમાં છુપાવી, દૂરના રેતીના ઢગ પાછળથી એકએક દૃત ગતિએ ચાલી આવતી દેખાતી: ફૂવા પાસે એ જરાક થબી જતી અને એના ઊઝાઝા પેઠાળમાં ચળકી ગ્લેલી નીલ, કાળા પાણીને નિહાળી, ધીરેધી પેલી કળર પાસે પહોંચી જતી.

અને ન્યારે વાતાવરણમાં અધારા ધોળાવા માંડતાં અને વપરાનની બાલુ ન્યારે નિશ્વાસનાં પહેલા આઘાપને ચરૂ કરતી ત્યારે એ યુવતી, નાભૂકાર્ધથી જો નીલા જાડવાના મૂલી ગ્લેલા બૂંડની નીચે આરામ લેતી, લાલ આદરથી ઢકાયેલી કમર પાસે આવી પહોંચતી. ધીમેથી એ યુવતી ઘૂંટણમંડીએ પડીને પોતાની બદમીમાં ગોઠવાઈ જતી ત્યારે રાહલ પોતાના પુરાણા ખડિયેરની અટારીમાં, દિવસ દરમિયાન ઊંડેલી બાલુને ખખેરતો, આ કમરની દિશા તરફ મીટ મીટને જોઈ રહેલો નહરે પડતો.

પેલી યુવતી કમર પર ફૂંધ ચઢાવતી વર્ષમાં જોવાર પ્રસંગોએ એ યુવતી કળર પર રેશમી આદર અને ફૂલોના ઢાગફૂલોથી ગૂંચેથી આદર ચઢાવતી દેખાતી: પથુ રાજ સાંજ અને વહેલી સવારે એ યુવતી અહીં-ત્યાં જલાવી જોવાઈ ગયેલી રમૂતિને પાછી જોલાવવા મિલતો અને બદમી ક્યાં કરતી.

૧) રાહલ એ દીવાનાં આઠાં અજવાળાંમાં પેલી યુવતીના આસમાની રંગનાં ફૂપડાંને અને ખીંગા-ગુલાબી છાંટણાંવાળી ચૂંદડીને જોવા કરતો. અને પછી ન્યારે પેલી યુવતી જામી થઈ કમરના પથ અને મસતક જાનેતી ચૂંધી

લીલા પછી એ પાછલે પગે અદમ્યપૂર્વક કુરનિય ખખતી, જે રસ્તેથી એ ચાલી હોય તે રસ્તેથી ચાલી જાય અને પછી તો રાત્રિનાં અજવાળાં-અધારામાં અદમ્ય થઈ જાય.

રાહલ એ અદમ્ય થઈ રહેલી યુવતીની છાયાને, એના ફૂપડાંના ફગડરાટને, એની ચૂંદડીના ચળકાટને-ક્યાંક સુધી જોયા જ કરતો. અચાનક એ પુરાણી કિતાબોનાં પાનાં ઉખેળવા મંડી જતો-અને ન્યારે એની અંખિ એ કિતાબોના અક્ષરો હોલી ન ચકતી ત્યારે એને દીવાની જરૂર પડતી અને એ દીવાની વાટને ચેતાવી લેતો.

દિવસે રેતી તપ્યા કરતી; સગમ્યા કરતી; ઊકળ્યાં કરતી: રાત્રે રેતી ઢંડા નિશ્વાસ અને ટાઢી આહો ને વહાલ્યા કરતી: કમરને દીવા ટમટમાટથી બૂકાંબેની રમૂતિના ટપકાંની માફક જો લીલાં જાડવાની પાસે ઝખૂંડ્યા કરતો ત્યારે રાહલ એ વેરાનનાં રહત્ય ને જોલવા ત્યાંના ખડિયેરમાં રખડ્યા કરતો.

મેષકી રાત હતી પથુ રેતી પર મેષલું બિન્દુસરૂષ્ટ' જે નહોતું પથુ: રેતી ઢંડી આદરતી હતી અને આકાશમાં વાઘનાં હોવા છતાંયે એ વરસ્યા વિના અનંત સુધી તોળાઈ રહ્યું હતું.

રાહલે આકાશ રહામે જોયા કેમ-અને પછી દીવાના આઠા અજવાળે કિતાબોના અક્ષરોની કુનિયામાં ચિત્તને કુખાવી દીધું.

'રાહલ ! તું' જેની શોધમાં છે એ શોધ માટે કેટલાય રાહલો જોશે' આ અજાણે રેતીના એક દ પડને સરકવા દીધો.

રાહલ થબી મેયો. એણે પોતાના સીનાને ટકીર કર્યો. ફેરી એણે સમયની સરકતી રેતીને નિહાળ્યા કરી-

'કેટલા રાહલો જોઈશે !' રાહલે સ્હા-મેથી પ્રશ્ન કર્યો.

'સમય અને રેતી : એ બન્નેની તરસ છાંધી રોકે તેટલા !' જવાબ મળ્યો.

'આ મારું' થોડી; મારો અત્મા;

મારું માન; મારો અભ્યાસ અને મેં જે શક્તિ પ્રાપ્ત કરી છે એ બધાનું સમર્થણ કરવાની તાકાત મારામાં છે !...

પછી કેઈ જવાબ મળ્યો નહિ : એણે રાત્રિના શૂન્યકારમાં અધારામાં, કાનઘેરી રાત્રિના પેટાળમાં બેઠે બેઠે નીહાળ્યા જ રહ્યું—

એક ક્ષણ વીતી ગયો—

અને પછી એકએક મેઘગર્જના થઈ અને એ પેલે ન્યાં બોલે હતો ત્યાં આકાશથી પાણી વરસવા માંડ્યું—

‘વર્ષા ! ! !’

‘હા !—વર્ષા...વરસાદ !’

‘આ ધરતી પર કદી વરસાદ થયો હતો ખરા ?...’ કોઈએ પૂછ્યું.

‘મેં તો નથી જાણે !—પણ આજે...!’ શબ્દો, જવાબ વાળ્યો—ત્યારે પવન જોરથી ફૂંકારી રહ્યો હતો. એનાં પૂરાણાં ખડિયેરની

અટારીમાં બોલાં બોલાં, એણે દર દર, પેલી કબર અને પેલાં બે આંખા તરફ દષ્ટિ સ્થિર કરી : એ કબરની પાસે એક દીવો ટમટમી રહ્યો હતો.

વરસતો વરસાદ—અને ફૂંકતો પવન !... સ્નેહી દેવીનો વિશાળ વેશન-પટ અને ધૂમ-રીંગોમાં યોગાર્ધ રહેલા દેવીનાં નાનાં નાનાં વટોળિયાં !

એણે જોયું કે પેલી કબર આગળ પેલો દીવો અજ્ય ખૂણીથી, પ્રાણપૂર્વક તેજ પ્રસ-રાતી રહ્યો હતો.

‘આ શાનનો દીવો !...એને માટે કુર-ખાની જોઈએ.’

એણે અવાજ સાંભળ્યો : બહુ પાસેનું ખડિયેર મોલી રહ્યું, ‘શાનના દીરાને સદાય જયતો રાખના માટે કોઈની કુરખાની જોઈએ : એ કુરખાની, એ સ્વાર્પણ, એ બલિદાન સાચા દિલનું હોય જોઈએ.’

દરેક જાતનાં ફેન્સી ચામડાંઓ તથા પ્લાસ્ટિકની ચંપલોના

સ્પેશ્યાલિસ્ટ

નવી, નવી
કિંચાડનો
માટે
એ .
ક
મુલાકાત
લે

વરસાદ જેમ જેમ વધારે તેજમાં પડવા લાગ્યો ત્યારે, જે ખંડિયેરમાં રાહુલ જિભો હતો તે ખંડિયેરની અને આસપાસના ખંડિયેરને દબાવી, ઘાટી રહેલી રેતી નજીક ધીરે ધીરે ધરતીમાં ઝામળા જતી હોય તેમ તેણે ધમારતોનાં નવાં ખંડિયેરો બહાર નીકળી આવતાં નીકળ્યાં:

કપાલ સુધી રાહુલ જિભો જ રહ્યો: ત્યારે આખી રાત્રિએ પવન કુંઠાયા કયો:—ત્યારે આખી રાત્રિ રેતીએ ટાઢી આહો વહાવ્યા કરી:—ત્યારે આખી રાત્રિ સુધી તારાએ અને નક્ષત્ર મંડળે ધનસ્થામ વાહ્યોની પાછળ રહીને અદસ્ત સ્થિતિ ભોગવ્યા કરી.....ત્યારે આખી રાત્રિ સુધી પવનનાં સુસવાટાનું 'કાઈ ગઢન, ધેરું સંગીત સંભળાયા કયું'. સમય અને સ્થળ; રેતી અને પાણી; માનવી અને આત્મ-બળ; ધનસ્થાન અને આસ્તા; ઈચ્છા અને શક્તિ; ઇતિહાસ અને જિન્દગી; યુગ અને વર્તમાન—એ બધાંએ સાથે મળીને સમાધાન અને સંધી—એના ખતનામાએ રચવા માંડ્યા હતાં.

ત્યારે પ્રભાતનું 'પહેલું' કિરણ સિતિજને સુંબન કરવા બહાર આવ્યું ત્યારે રાહુલે જોયું કે એની સામે, વર્ષો પહેલાં બોવાઈ ગયેલી નગરીનાં જર્જરિત બનેલા મહાલયોનાં ઘૂમ્મટો અને મસ્તકો બહાર ડોકાઈ રહ્યાં:

એ ત્યારે હર્ષથી પાગલ બની ગયો ત્યારે એણે જોયું કે પોતે જે પૂરાણી ધમારતના ખંડિયેરની અટારીમાં જિભો છે એ ધમારતનો ત્રીજો માળ હતો. અને હવે બીજો અને પહેલો માળ જવા કયો રસ્તો લેવો—એણે. બહાર ફૂંકો માર્યો. નજીક રેતી માથે પોલાણ હોય અને પોલાણની હવાએ એને ગોદમાં ઝીલી લીધો હોય ને એવી રીતે એ કોઈ નવા જ વાતાવરણમાં, નવા જ યુગના સરજનાં કિરણોની તેજરેખાઓનો ઉત્સવ જિજ્ઞાસુ રહ્યો:

પેલી કબર પાસેના દીવો ફરી બચે નહોતો ત્યાં એક સુંદરી બેઠી હતી. તે પેલી જ યુવતી હતી ને રાજ સવારે અને સંધ્યાની વચ્ચેની સંધી સમયે અહીં આવીને દીપ જલાવી જતી હતી.

એ સુંદરીના શરીર પર નીલા આસ્માની વચ્ચે પાણીથી ચોટી ગયા હતા: એના કાનના ધેરાં, કાળા મેકસ્યામ વાળ માથા ઉપર ચોટી ગયા હતા: એની ગારી દેહલતા આસ્માની રંજની, ઝીણી, બારીક—આછી સુંદરીમાંથી પશુ બહાર દેખાઈ આવતી હતી.

રાહુલે જોયું કે એ યુવતી અતિ લાવણ્ય-મયી સુંદરી હતી:

'સુંદરી! તું' સદાય દીપને જલતો રાખે છે ખરું ને ?'

જાણે વાતાવરણે જ જવાબ આપવાનું સ્વીકાર્યું હોય તેમ રાહુલે સંભળ્યું:

'હા!.....એ જ મારું કર્તવ્ય છે.'

'પણ તું કોણ ?'

'હું!...મને ન જાણખી!...હું' તારી સાથે જ, તારા દેખાની પાસે જ—અડોઅડ—અગાઅંત રહેતી આવી છું—જતાં મને ન જાણખી !'

'એટલે ?'

એ પરમ લાવણ્યમયી સુંદરીએ એક અપૂર્વ માધુર્યથી બોલ્યું, અતિ સુમેહક, મગલકારી રિમત કયું—

'હું' પ્રેરણા—...'

રાહુલ કુંઠણીએ એની માસે જૂઠી પડપો ત્યારે લીલા ઝાડવા પર ખીલેલા બે પીળાં, પાકાં પુષ્પ કબર પર ખરી પડ્યાં.

પ્રભાતનાં સુનહરી કિરણોમાં ફૂંક અને મીઠી ચકિત નજીક બીન બગલવી રહ્યાં.

એક મગલ યુગની કાર સુનહરી બની રહી હતી.

પત્રવ્યવહાર વખતે આપનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખશો

ક્ષિતિજનો સનકારો

વેણીવાઈ પુરોહિત

ત્રી જા મજલાનાં પગથિયાં પૂરાં થયાં. સામે જ દીવાનખાનું ખુલ્યું હતું. માદ્રી બેઠીબેઠી એકાચી ફેલી રહી હતી. તેના પિતા છાણું વાંચી રહ્યા હતા. માદ્રીની માતા કખાટ બેઠીને કંઈક ચીજ શોધી રહી હતી. એ બંધુ'ય જોયા વગર પ્રિયકાન્ત સીધો કચી તરફ વળ્યો ને ત્રીજી રમતું બારણું ખખડાવવા લાગ્યો. એટલામાં પાટીવાળો પણ ઉપર આવ્યો. પ્રિયકાન્ત જોમો હતો ત્યાં તેણે સામાન ઉતાર્યો. સીટી બળવતાં બળવતાં પ્રિયકાન્તે પૈસા ગુફાની દીવા ને પાટીવાળો આદતો યાચો.

ફરીથી તેણે રમતું બારણું ઠોક્યું. જવાબ જ ને મળ્યો. એટલે તેણે જરા આસપાસ નોંધને બૂમ મારી : 'ઈન્દુ ! મિસ્ટર ઈન્દુ કુમાર !...અરે જોમતી બહેન !'

પણ જવાબ ન મળ્યો, એટલે તેણે બારણા પડતું પાટિયું વાંચ્યું. ત્યાં ઈન્દુનું જ નામ લખેલું હતું. પોતે રમ તો મૂક્યો નહોતો. સવારનો પહોર છે ને આ લોકો હજી ઘેર છે કે શું ? તેણે ફરી નોંધથી બારણું ઠોક્યું.

એ ખખડાટ સાંભળીને માદ્રી બહાર ચાલીમાં આવી. આખી રકબટના મજુલેશમાં સત્તજ થયેલા પ્રિયકાન્તને જોયો. પછી તેણે દીવાનખાના તરફ નજર કરી ને પ્રિયકાન્ત પાસે આવી પૂછ્યું : 'તમારે ફોન કામ છે ?'

'ઈન્દુકુમાર બહાજ રહે છે ને !'

'હા.'

'તો પછી તે બારણું કેમ બેઠેલો નથી ? અંદા !' એમ બેઠીને પોતાની બગર પૂજા આવેલ મુવતી તરફ જોયા વગર ફરીથી બારણું ઠોકવા માંડ્યું.

માદ્રીને આ નોંધને હણતું આવ્યું.

'તમે હસ્યા કરો છો એના કરતાં મારી મૂક દત્તી હોય તો કહો. આમ તો તમે હસ્યા કરશો, હું બારણું ઠોકવા કરીશ ને...'

'બારણું કદી ખૂલશે નં નહિ,' માદ્રીએ હાકલતો ઈશારો કરતાં વાકય પૂરું ક્યું.

'કેમ નહિ ખૂલે ?'

'અજણા ને અધિજા એ જાને ગરાબર, માફ કરજો મારો મતલબ એમ છે કે તમે અજણવા છો, પણ અક્લદ દોઝાવતા નથી એ કેવું ?'

એટલી વારમાં માદ્રીના પિતા પણ બહાર આવ્યા : 'શું છે માદ્રી ?'

'કંઈ નહિ બાપુ, આ તો આ લાઈ ઇન્દુભાઈનું બારણું ખખડાવ્યા કરે છે તેમને હું કદી રહી છું કે જગાં ઉપર નજર કરે.' અને તે હસી પડી.

પ્રિયકાન્તે જાંબે જોયું તો ઉપરની સાંજ જામ તાણું ટંગાવું હતું. એ નોંધ તે એટલું જ બોલ્યો : 'ઓહ !'

માદ્રી ને તેના પિતા પોતાના ખંડમાં આસ્થા ગયાં હતાં. આ છોકરીએ પોતાની મસકરી કરી તેથી પ્રિયકાન્ત થોડોક બેસી પડી ગયો હતો ને થોડોક ગુસ્સે ઘડ બયો. હતો ત્યાં જવાને બદલે બિસ્તરો ને પેડી બાજુ પર ભોંત બરાબર રાખી અને તેના પર બેઠો. ચિગરટ ફાદી અને ફૂંકવા લાગ્યો. થોડી વારે માદ્રીના પિતા જાંબા ને પેલા મિસ્ટર શું કરે છે તે જોયું તુચ્છકારણ્યું. હસીને તે નકાવા જવાની તૈયારી કરવામાં પચા.

ઈન્દુની બાજુની રમતું બારણું બિચકું તેમાંથી એક આધેડ ને ફુગળી બાઈ બહાર નીકળી. પ્રિયકાન્ત તરફ નોંધને તે કોલસા કદવાના કામે લાગી. કોલસા ઘડ તે પાટી પ્રિયકાન્ત તરફ પૂજાભરી નજર કરતી કરતી રમમાં ચાલી ગઇને બારણું વાસી દીધું. ત્યાર બાદ દાદર પર અવાજ આવ્યો. પ્રિયકાન્તને લાગ્યું કે ઈન્દુ આવ્યો હશે. પણ ના, આ તો એકે ક્લોક વાગેનાં છેડકાં હતો. તેના હાથમાં

આદુ-કાંધમીર મર્યા હતાં. તે આમુ સિનેમાના ગાયનની કડી લલારતો ઉપરના માળાનાં પગથિયાં ચડી ગયો. સિગરેટ પૂરી થઇ. પ્રિયકાન્ત જિભો થયો ને વિચારવા લાગ્યો કે હવે શું કરવું? આ ઇન્દુ? આ ઇન્દુ 'અત્યાચારમાં' સહકૃદ્ધિ કેવી ગયો હશે?

નાલીને સ્લોક બોલતાં બોલતાં મદ્રીના પિતાએ દીવાનખાનાના ઉંચરા આગળ જોવા લેવા જ નોંધ્યું, તો પ્રિયકાન્ત હજી ત્યાં જ જિભો હતો. તે આગળ આવ્યા તે સ્લોક બોલવા વચ્ચેથી અટકાવી દષ્ટને જનોઈ લૂછતાં લૂછતાં બોલ્યા : 'ઈન્દુકુમાર તો બહાર ગામ ગયા છે. તમે અહીં ક્યાં સુધી બેસી રહેશો?'

'હે? ઇન્દુ બહાર ગામ ગયો છે? હોય નહિ. બને નહિ.' અમકાન્તે પ્રિયકાન્તે કહ્યું.

'પણ એમ જ બન્યું છે.' ટ્રેકો જવાબ વાળીને મદ્રીના પિતા પાછા પોતાના પૂજા ખંડમાં ચાલ્યા ગયા.

પ્રિયકાન્તે વળી એક બીજી સિગરેટ સળગાવી ને વિચારના ને સિગરેટના કુમાડા કાઢવા માંજો બારણે લટકતા તાળા તરફ તે તાડી જ રહ્યો પછી તરત જ તે મદ્રીના ઉંચરા આગળ આવીને બોલ્યો : 'જરા કોઈ મોટા ખીલો આપશો?'

મદ્રીએ પાલવ સમો કયો ને બોલી : 'કમ ખીલાનું' શું કામ પશું?'

'ખીલો ન હોય તો તાવીયો તો તમારા ઘરમાં હશે જ.'

'પણ કામ શું છે તે વાત કરશો?'

'ઈન્દુનું તાળું તોડવું છે, બીજું શું થાય?'

'એમ તે કોઈનાં તાળાં તોડીને ઘરમાં ઘુસાવું હશે? તમે ય ઠીક છો?'

'અરે પણ આ તાળું ય કોઈનું નથી ને ઘર પણ કોઈનું નથી. મારું જ છે એમ હું માનું છું. ઇન્દુ મારો બાપથી નિરોધ એવો બાઈબધ છે.'

'તે હશે એની સમી એમને કંઈ નિરૂપત

નથી. તમે એમ તાળું તોડી શકશો નહિ. આ તો મુંબઈ છે.'

'હા, હા, મને ખબર છે કે આ મુંબઈ છે. ટિકિટ મેં આપી દીધી છે, નહિતર તમને બતાવત કે મેં મુંબઈની જ ટિકિટ કઢાવી હતી, બહારબાદની નહિ.'

'પણ ઇન્દુભાઈ બહારગામ ગયા છે અને ત્રણેક અઠવાડિયાં સુધીમાં આવવાના ય નથી એટલે હવે તમારે બીજો કશો સગવડ કરવાની રહી. તમારી ધમ્મણ હોય તો તમારો સામાન હમણાં અહીં મારા ઘરમાં મુકાવો ને બીજા ઝાળખીતાને ત્યાં કે પછી કોઈ લોજમાં સગવડ કરી આવો.'

'વાત સુંદાની છે, પણ...'

'તમારે ઇન્દુભાઈનું જ કામ હતું કે પછી...'

'કમ ઇન્દુનું નહોતું પણ તેના ઘરનું હતું. તેનું ઘર મને તો મારે બીજું કંઈ જ નોંધવું નહોતું. હું તો અહીં ફરવા આવ્યો છું મહિનો-માસ ગાળવા. પણ-'

'તે એમ આગળથી જણાવ્યા વગર-'

'પણ હું એ જ કહી રહ્યો હતો કે મેં તેને કાગળ આગળથી જ લખ્યો હતો. ફરશને આવવાની કંઈ જરૂર નથી, મેં ઘર નોંધ્યું છે એમ પણ જણાવ્યું હતું.'

'કેટલા દલાડા પહેલાં કાગળ લખ્યો હતો?'

'ત્રણ દિવસ પહેલાં.'

'બસ, તો એ કાગળ એમના રમમાં જ પડ્યો. હશે. ઇન્દુભાઈ તો પાંચેક દિવસથી ગયા છે.'

'એચિનું જવાનું કંઈ કારણ?'

'એમના મામા યજરી ગયા એટલે-?'

'એ. મ? બારે કરી! અચ્છા ત્યારે મારે લોજમાં જ જવું પડશે.' એમ બોલીને પ્રિયકાન્તે ખિસ્તરો ઉપાડીને ખત્રે મૂક્યોને બીજા હાથમાં એક લીધી. ત્યાં માળાનો ભેયો આવ્યો. તેને નોંધ પ્રિયકાન્તે કહ્યું. 'લે જાણા, ઈસકો જરા નીચે ઉતાર દે, ક્યાં લેગા?'

‘મેં મનુર નહિ હું! કયા તુમને મુઝે હમાય સમજ લિયા?’

મારી ને માદ્રીની માતા આ સંવાદ સાંભળીને હસી પડ્યાં. પ્રિયકાન્ત ઉપરથી રુઆ-વહાર રહેવા પ્રવાસ કરતો હતો, પણ મનમાં શેષલ અને શરમથી લેનાઈ થયો હતો. તેનું મોઢું પસીનાથી તરમોળ થઇ ગયું હતું. આ કદગી પરિસ્થિતિ અને આ મશ્કરી રૂપ અવલોકાથી તે કોઈભરી મૂઝવણમાં પડી ગયો અને એમ તથા બિગતશે લઈને રુઆ-ખમાં પગથિયાં બિતરવા લાગ્યો. સાત-આઠ પગથિયાં હજી માત્ર બિતર્યો હતો ત્યાં તેનો પગ ચૂક્યો ને ધડબડધડબડ તે ગળદી પડ્યો પેટી-એ જમરદસ્ત અવાજ થયો. બિગતશે તો બહેરામંગાની જેમ અવાજ કર્યા વિના ઊંચ ખૂંધે જઈને એક ટેકણે રોકાઈ ગયો અને પ્રિયકાન્તના હાડકાં ઓપરાં થઈ ગયાં એણે જીંદીને હેઠ પહેલે માળે પહોંચ્યો. ટાપ ધડિ-માળતો કામ તૂટી ગયો કાંટા મરડાઈ ગયા ને ગોઠણ ઊઠાઈ ગયા.

આ અવાજ સાંભળીને માદ્રી, તેની માતા, તેના પિતા અને કયો બધાં જ બહાર દોડી આવ્યાં. તરત જ માદ્રી બોલી જીંદી. ‘અરે ભૈયાણ! જવ જવ ઉસકી ઉપર લે આવ.’

માદ્રીના પિતા તથા ભૈયાએ મળીને અર્ધ-મૂર્છાવસ્થામાં પડેલા પ્રિયકાન્તને ઉપર લાવીને અંદરના પથમ પર સુવાડ્યો એ દરમિયાનમાં માદ્રીએ પોતાના ફેમિલી ડોક્ટરને ફોન કર્યો. શાંત વાતાવરણમાં એકદમ લાંબ પડી ગયો. ઘાટી, રસોયો, ભૈયા માદ્રી ને તેનાં માતા-પિતા બધાં પ્રિયકાન્તની આસપાસ વીટળાઈ વળ્યાં, લોકી બધે કરવાના ઉપાય શરૂ થઈ ગયા.

થોડીવારમાં જ ડોક્ટર આવ્યા ને પાટા પિરી પતાવી હસતા હસતા ગયા લગભગ સાંજે ચારેક વાગ્યે પ્રિયકાન્તને રજા વળી તે પરિસ્થિતિ સ્થગી ગયો અનેક વિચારોથી તે ઘેરાઈ ગયો વળી અધેરા ક્યાક તેને જાંઘ આવી મર્ડ પગ એ ઊંધ જડુ ટેકી નહિ

તે જમ્યો કાપકને બોલાવવા તે ઇચ્છતો હતો, પણ તેને ડેવનું ય નામ આવડતું નહોતું. થોડીવાર તે મૂંઝાયો પછી તેણે યુક્તિ કરી. તેણે સાદ પાડ્યો. ‘ઇન્ડુ! એ ઇન્ડુ!’

અવાજ સાંભળતાં જ માદ્રી દોડી આવી: ‘કેમ? તમે ઇન્ડુભાઈને ત્યાં નથી, તેના પડો-સમાં છે.’

‘હા, એ મને બગાડેર ખમર છે, પણ હું તમારા ઘરના કોઈ પણ માણસનું નામ જાણતો નથી. મારે પાણી પીવું છે, મેં વિચાર્યું કે ઇન્ડુનું નામ દઉં કે કોઈ આવે.’

‘તમે ય બડા ઉસ્તાદ લાગે છે! લો આ પાણી.’

પાણી પીને પ્રિયકાન્ત બોલ્યો: ‘તમારું નામ શું?’

‘મારું નામ માદ્રીદેવી.’

પ્રિયકાન્ત હવે કંઈક સ્વસ્થ થયો હતો. તે બોલ્યો: ‘પડ્યાં પડ્યાં ખૂબ કંટાળો આવે છે, અને મુળઈ આવવા બદલ ખૂબ અફસોસ થાય છે. હું તકલીફમાં મુકાઈ ગયો કારણ કે ઇન્ડુ પોતે જ અચાનક તકલીફમાં મુકાઈ ગયો અને તમે તકલીફમાં મુકાઈ બધાં કારણ કે-’ એમ બોલતાં બોલતાં પોતાના જખમો તરફ નજર કરી પ્રિયકાન્ત હસી પડ્યો ને આગળ બોલ્યો: ‘તમને તરદી આપના બદલ ખરા અતકળથથી ફિલમીરી બ્યુન કરું છું’ ને જલદી સાલને થઈ ધર બેગો ધાલે એવી પ્રભુ પાસે માર્યના કરુ છું.’

હસતા હસતાં માદ્રી બોલી: ‘અને અમારા આભાર નહિ માનો! એ પણ માની લો એટલે કંઈ જાણ ન રહી જાય.’

‘આભાર તો હું નહિ મનું.’

પ્રિયકાન્ત બેધડક બોલી જીંદો.

‘કેમ?’

‘તમે લોકોએ મારી હાંમી કરીને મને નરસ કરી નાખ્યો ન હોત તો હું દાદરેથી ગળદી ન પડત. તમે મને મશ્કરીનું મધ્ય બિંદુ બનાવ્યો, એ વિદ્યજ મનેદશામાં જ હું ગમ્યો

હું. એટલે તમે ક્યું' છે ને તમે બોલવો એમાં મારે તમારો આભાર માનવો જોઈએ એમ મને જરાય લાગતું નથી.' -

'તમે તો બહુ વિચિત્ર છો.'

'એમ !'

'હાસ્ટો.'

'તો મ્યુઝિયમમાં જૂઠી આવો.'

આવો જવાબ સંબળી માદ્રી ખડખડાટ હસી પડી. એને આમ હસતી સંબળી તેનાં બા પછુ ત્યાં આવ્યાં ને બેઠાં, 'કેમ બેઠા માદ્રી ! આ બાઈ સાબળ થઈ ગયા !'

'હા બા; બેસાન હતા તેમથી જાનમાં આવ્યા છે, પણ હજી એમની અપંગતા તો છે જ.' એમ કહીને માદ્રી હસી પડી.

માદ્રીના બાવડા પર ચોટિયો બરતા તેનાં મા બેઠાં. 'સુપ કર છોડરી ! જેમ કાંવે તેમ શું બાંધે છે !'

'કાંઈ વધિ નહિ માણા એમનું બોલવું' એમ કહે. હું' પોને આવી રીખળમાં વપમાન માનતો જ નથી. પણ આ અપંગતા દેશે દહાડે મટશે એવો અંદાજ કાઢતર નાહ્ય કહી ગયા છે !'

માદ્રી કૃત્રિમ મળીરતાથી બોલી : 'સાચ શું મંહિને.

વળી પાછો માદ્રીના બાવડા પર ચોટિયો રીને તેનાં બા બેઠાં : 'ચલ જુઠી ! બાઈ, પંદરવીસ દિવસમાં તો તમે સાબળ નિજો. ધેર કાગળ લખવો, દોષ તો લખી ખજો.'

એ વાતથીત આલતી હતી તે દરમિયાન તો ત્યાંથી ચાલી ગઈ હતી. 'કાંઈ જોઈતું તો ધાટી છે, રસોયો છે તેને કહે ને.' કહીને માદ્રીનાં બા બહાર આવ્યાં. કપડાં તો ને દર્શને લાવ્યાં. જામરા પર તેમણે ર કરી તો માદ્રીના જણુ જોડી ચંપલ- ને જોડી જ ત્યાં હતી એટલે તેમણે માનું દ્રી પછુ કાઢ બહેનપણીને ત્યાં ગઈ હશે. બા જ્યાં કમ્પાઉન્ડની બહાર નીકળી ગયાં

કે તરત જ માદ્રી દોડતી દોડતી પ્રિયકાન્તના રૂમમાં આવી. 'કેમ છો થીમાન !'

'થીમાન તો હું' નથી, કારણ કે મારી શ્રી એટલે કે લક્ષ્મી નથી થીમાન નહિ, પણ મહેમાન કહેશે.'

'બોલવે જામરા છો.'

'આલો, પ્રમાણપત્ર મળી ગયું.'

એનો કાંઈ જવાબ આપ્યા વગર પુરતી બેચી ને માલતી બેડી ને હાથે ઉપાડ્યું. પચિંક મિનિટ બાદ પ્રિયકાન્ત બોલ્યો : 'તમારા ધરમાં બંછાયો છે !'

'કેમ પતે રમવું છે !'

'હાસ્ટો. આમ ને આમ મમતું નથી. તમને પતે રમતાં આવડે છે ! મારું કરતો આવડતું તો હશે, પણ શોખ છે !'

'શોખ તો શું, પણ કોઈ કોઈ વાર રડું છું ખરી.' એમ બોલીને માદ્રી જબી થઈ. 'હું' લાઇ આવું.'

માદ્રી ન્યારે પાછી આવી ત્યારે એની સાથે એનો નાનો ભાઈ પણ હતો. ખંડમાં પ્રવેશતાં જ તે બોલી : 'આ મારા નાનો ભાઈ છે. અને મારા કરતાં તેને પચાંચ ભારે શોખ છે.'

પ્રિયકાન્તે હસીને કહ્યું : 'એમ ! હાન્તારું નામ શું !'

'મહેન્દ્ર.' હસીને તેને જવાબ આપ્યો.

'હું' તને મનુ કહું' તો ચાલો !' પ્રિય કાન્તે મહેન્દ્રના હાથમાં હાથ મિલાવીને કહ્યું.

'લાઈમહેન જન્મે હસી પડ્યાં. હસતાં હસતાં માદ્રી બોલી : 'તમે ન્યોતિયા છો કે શું ! અને ધરમાં બધા એને મનુ જ કહીએ છીએ.'

પ્રિયકાન્તે મહેન્દ્રને પૂછ્યું : 'તને કંઈ રમત ગમે છે !'

'હોસો.'

પ્રિયકાન્ત ને માદ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યાં. પ્રિયકાન્ત જરા દહાર બેઠો થયો અને બાજુ જાય.

હજી એજણ રમત થઇ હશે ત્યાં તો માદ્રીના પિતા આવ્યા. ધરમાં પણ મહત્તાંજ તેમણે બૂમ મારી: 'માદ્રી! મનુ! ક્યાં છો?'

'એ આ રહ્યા...ખાપુજી.' બંને જણે બોલી જોડ્યાં ને પછી દીવાનખાનામાં આવ્યાં.

'તારી બા ક્યાં ગઈ છે?'

'દર્શન કરવા.'

'એ માટે કલકત્તા જવાનું થયું છે.

સ્ત્રીકે દહાડામાં પાછો આવીશ.' પછી માદ્રીને બૂમ મારી: 'અરે રામા! મારો ગિસ્તરો તૈયાર કર.'

અધુર તૈયાર થયું અને માદ્રીના પિતા કલકત્તા જવા ઊપડ્યા. માદ્રી ને મનુ તેમને રોક્યાને મૂકવા ગયાં.

પાછા આવ્યા પછી ખાવાપીવામાં ને બા સાથે ગપાટા મારવામાં ધણો વખત તીક્ષ્ણ ગયો.

ખીજે દિવસે સવારે માદ્રી પ્રિયકાન્તના ખંડમાં આવી. પ્રિયકાન્ત સ્થિર નયને કંઈક વિચારમાં પડી ગયો હતો. થોડી વાર સુધી માદ્રી તેની સામે ત્વેષ જ રહી, પણ પ્રિયકાન્તની એ ધ્યાનાવરણ કાપત જ રહી; એટલે તે બોલી: 'કેમ છે દર્શી! શું વિચારમાં પડી ગયા છો?' પછી જરા હુલો દટકો કરીને મશ્કરીમાં બોલી: 'કેના વિચારમાં પડી ગયા છો?'

માદ્રીની ટકોર સમજી જઈને પ્રિયકાન્તે કહ્યું: 'એક સુંદર છોકરી થાદ આવી ગઈ.'

તદન આવો બેઠકક જવાળ પ્રિયકાન્ત આપણે તેવા માદ્રીને ખ્યાલ જ નહોતો. તે નજીક આવીને ખુરસી પર હસતી હસતી બેસી ગઈને બોલી: 'એ છોકરી ક્યાં રહે છે?'

પ્રિયકાન્તે પોતાના હૃદય પર હાથ રાખી કહ્યું: 'અહીંયાં.'

આવા બિલકુલ સંકોચ વગરના ઉત્તરથી માદ્રી સહેજ વિહ્વળ બની ગઈ, પણ સ્વસ્થતા જાળવતી બોલી: 'હું પ્રેમની કવિતામાં વાત નથી કરતી, સમજ્યા સાહેબ! હું તો એટલા માટે પહું છું કે તમે તેનું નામકામ આપો

તો તેને બોલાવી આપું. એટલે તમારે આમ વિરહના નિસાસા નાખવા મટે.'

'ના ના, એ મારી પાસે જ છે એમ હું માનું છું.'

'પણ તમારી સેવા કરવાના લક્ષ્યાથી તેને વંચિત થા મટે રાખવી?' માદ્રીએ હસતી હસતી પણ કંઈક વીધાવણા મનથી જવાબ આપ્યો.

પ્રિયકાન્ત માદ્રી તરફ જરા મિમ્સામાં જોઈને બોલ્યો: 'તમે કહેતાં હો તો હું હમણાં જ અહીંથી ચાલ્યો જાઉં. બાકી એ સુંદરીને સેવાનો લક્ષ્યો આપવાને બદલે અહીંથી જવાની મુશ્કેલી કરવા કરતાં ચોખ્ખું કહેવું સાહે. બનાવટી રેશમ જેવા તમારા હાથના મળકાટ ને હું સાચો મળકાટ સમજી બેઠો છોડું તો મારી શ્રાન્ત તરત દૂર કરવાનો પરોપકાર કરો.'

માદ્રીની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. પાતળના છોડાથી તેણે તે જૂની નાખ્યાં ને નીચું જોઈને બેસી રહી. થોડી વાર મૌન જવાઈ ગયું.

પ્રિયકાન્ત જરાક ડોમીયો પડ્યો ને બોલ્યો: 'માફ કરજો, પણ તમે જરા આજી જવા પર રપર્ષ કર્યો તેથી મારાથી કહેવાઈ ગયું. હું જરા બોલવે બરછટ છું. હવે હું કદી આવું નહિ બોલું' તમે મને માવજત કરીને સાંભળે કરી રહ્યાં છો, તે બદલ ખરેખર આભારી છું અને આટલા ટૂંકા ગાળામાં આપણી વચ્ચે જે છૂટથી હસવા-બોલવાનો વહેવાર થઈ ગયો તેમાં જ મેં આટલું રપષ્ટ કદી દીધું.' આમ બોલી લીધા પછી જરાક લાગણીવસતાના જીજાળામાં પ્રિયકાન્તે માદ્રીના મુખ તરફ કોઈ નિગળી નજરથી જોયું અને હાથ લંબાવતી માદ્રીના હાથને રપર્ષ કરી લીધો.

પછી તરત જ પોતાની આ આવેશમયતાનો ખ્યાલ આવતાં, ઉતાવળે હાથ લઈ લીધો. માદ્રી પણ જરા ચમકી તો ગઈ જ. તેની આંખમાં ફરીને આંસુ આવ્યાં, પણ તેનું મુખકું અપારે પ્રિયકાન્ત સામે જોઈને હસવું હતું.

પ્રિયકાન્ત બોલ્યો: “શું વિચાર કરો છો? હું કેટલો ખરાબ માણસ છું! સ્થળ, સમય, પરિસ્થિતિ, સામા માણસનું વિષ કાંઈ જ વાતનો વિચાર કર્યા વગર બોલી નાખું છું.” વળી તે ચૂપ થઈ ગયો. જરા વાર પછી તેણે ફરી પેલો ચવાચ કહ્યો: “હે, બોલોને, શું વિચાર કરો છો?”

‘કંઈ નહિ, તમે કેટલા સફળાગી છો તેનો જ હું વિચાર કરું છું.’ અને તમે જે છોકરીના વિચાર કરો છો તે પણ કેવી નસીબદાર! એની જરાક મેં નિંદા કરી કે તમે ભાળ્યા પડ્યા!’ એમ બોલીને માલતી અટકી ગઈ.

પ્રિયકાન્ત હવે સ્વસ્થ થઈ ગયો હતો. તે બોલ્યો: ‘પછી?’

‘પછી કંઈ નહિ’ માત્રી સહેજ કડુ-ચાક્ર બાલુકતાથી બોલી. સરમની સુરખી તેના હાસ્ય અને વદન પર ઇર્ષા ગઈ હતી.

પ્રિયકાન્તનો હાથ વળી પાછો આ વખતે પણ લાનમૂલો જાની ગયો ને માત્રીની આંખો પરની પીટી પડીને તે બોલ્યો. ‘હજી કંઈક કહેવાનું છે, તે હું જાણું છું. તમે મને જ્યોતિષી કહો છો તે ખોટું નથી. હું છું જ જ્યોતિષી પણ પ્રેમી નિગરને જ હું ઉડેલી ચક્રું છું.’ પેલી છોકરીની તમે નિંદા કરી ને હું ભાળ્યા પડ્યા...હું...પછી? ન કહ્યો તો તમને મારા સમ છે.’

માત્રી મીઠી ચીડમાં ઇચ્છા કરીને બોલી બોલી: ‘તમારી આ રીત ઘણી જ ખરાબ છે. કોઈના મનની વાત પરાંતે જાણી લેવી એ અસહ્ય છે. આવી વાતમાં તે સોજન દેવાતા હશે?’

‘પણ સોજન પાળવાનું ય તમને જાણ કહે છે? મારે ને તમારે શું? તમે સોજન નહિ પાળો તેથી તમને કંઈ તુકસાન જવાનું નથી. અને જીવનમાં તુકસાનીનો ધધો કરવાને તો હું દેવાયલો જ છું.’

‘તમે સોજન ફાંક કરી દો. પછી હું

વાત કરીશ. નહિતર હું આવી જાઉં છું. હું ય મરખ છું તે આખો દહારો તમારી આંખો, જોડી રહું છું.’

‘બોલી વાત, આખા દિવસમાં મારું એકાદ કલાક સવારે ને એકાદ કલાક સાંજે તમે આપો છો. અને તે તો તમારી ફરજ છે. જે દર્દોની તમે સારવાર કરો છો તેની ખૂબ પૂછા તો તમારે આનું જ નોંધવું. હા, કહે નોંધવું, તમે આગળ શું વિચારતાં હતાં! સોજન હું પાછા ખેંચી લઉં છું.’

દસતી દસતી માત્રી બોલી: ‘તમારી એ સુંદરીનાં નસીબ સાથે હું મારું નસીબ પણ વિચારી રહી હતી, એ કેવી નસીબદાર છે! ને હું...!’

‘તમે પણ નસીબદાર છો.’ પ્રિયકાન્તે કહ્યું.

એનો કંઈ જવાબ આપવાને બદલે માત્રી બોલી: ‘શું તે એટલી બધી સુંદર છે? એટલી બધી પ્રિય હાલતની છે? મને ય પાછળ રાખી કે એણી?’

‘આ દુનિયામાં શેરને માથે સવાશેર દોષ જ છે, પણ તમે આટલી બધી ચિંતામાં કેમ પડી ગયાં?’

આ પ્રશ્નનો જવાબ આપી જઈને માત્રી બોલી: ‘તમે તેને વચન આપી ચૂક્યા છો?’

‘ના, જરાય નહિ.’

‘તો પછી?’

‘એ મારા હૃદયમાં વસી ગઈ છે ને મને લાગે છે કે હું ય એના હૃદયમાં વસ્યો છું. પછી તો કાણ જાણે!’

આ જવાબ સંભળીને માત્રીમાં કંઈક ચેતન આવ્યું, તે બોલી: ‘એણે કદી ય તમારી કને પ્રેમનો એકચાર ક્યો છે? આંક કતારી રીતે પણ?’

‘ના, એણે તો કંઈ નથી. કદાચ અને એવો જાસ થયો હોય, એમ પણ જનવા-જોણ છે.’

તોફાને ચોંટી નાવડીને મારું મારું કિનારો મળે તેમ માત્રીના તોફાની મનને આ

જવાબથી જાણે કે દિનારો મળી ગયો. તેણે હાથવેશમાં પ્રિયકાન્તને હાથ ઝાલી લીધો. જરાક દબાવ્યો અને બોલી: 'તો હું મારા પ્રેમનો ખુલ્લો ઓકરાર કરું છું. હવે મને જવાબ આપો!'

'હૈં!' પ્રિયકાન્ત સહેજ ચમકી ગયો.

'હા.' માદી એટલી જ મક્કમ લીમિ-વશતાથી બોલી.

બનના મનનું વાતાવરણ રોમાંચક બની ગયું અને આંકેક દિવસમાં એ રોમાન્સ હકીકતમાં પરિણામ પામ્યો. માદીનાં માત-પિતાને સારો પ્રતિયોગ મળ્યો-સારો જમાઈ મળ્યો. માદીને એના મનનો માલિક મળ્યો. ખાસ કરીય હરકત વિના આ બધું બની ગયું. અને એટલા માટે જ બને જણ્ય પોતાને નસીબદાર માનવા લાગ્યાં.

હંદુ પણ આવી રસ્તો ને આ વાત જાણી પહેલાં આશ્ચર્ય પામ્યો પછી પ્રુણપ્રુણ થઈ ગયો.

લગ્નગમ પ્રણેક મહિના આમ નીકળી ગયા. માદીના મનનો મદ તેની કાયાને ને ક્ષેત્રને કેક ચાલી રહી એક દિવસે તેણે પ્રિયકાન્તના બે દિવસની દાદી ચડેલા ગાથ પર ચોંટિયો બરતાં કહ્યું: 'એ...ય! હવે તમે મને તમારી પેલી જૂઠઠાવીન પ્રિયતમા તો બતાવો. હું જોઉં તો ખરી કે તે કવીકે કુંદર છે. તેનામાં એવું શું હતું કે તમે તેનાથી ઘાયલ થઈ ગયા હતા.'

'હવે ગઈ વાતને જવા કે એમાં જ મન છે. એ બિચારી કમનસીબ કે ઓકરાર કરનારું મરત બોવા રહી ગઈ અને તું છતી ગઈ, કારણ કે...કારણ તો તું બલે જ છે.'

'ના, કાન્ત, એમ નહિ. એને બોવાનું મને ખૂબ જ મન છે. મારા પર તને પ્રેમ નથી કે હું તને હવેથી નથી ચાહતી?'

'અરે એ બધું મ છે, પણ હવે આપણે આપણા રસ્તા પર જ આગળ વધીએ. એવું કામ શું છે હવે? મૂંઝે સપ!'

'ના, એ સપ નથી. મારી એટલી કમ્પ્લેક્સ થઈ પૂરી નહિ કરે!'

પ્રિયકાન્તને હસવું આવ્યું. તે ખૂબ જ દસ્યો ને બોલ્યો: 'હી આખરે અદેખી છે, રોમીયોર છે એની મને ખાતરી થઈ. હું તારી આ કન્સેઝરી જોઈને સમજી શકું છું. તારે એની આગળ વિજેતાના અભિમાનથી જીવું છે અને તેને આક્રમક રીતે કહેવું છે કે તારી પસંદગી એ મારી પણ પસંદગી હતી. ને એમાં હું છતી ગઈ છું. તું રખડી ગઈ.'

'એ તો હું જાણું જ છું કે તમે સીતું મન બધું ચાલાકીથી સમજી આવ છો. પણ મારી આટલી માગણી પૂરી નહિ કરે!'

'મને ખબર છે કે એને તું જોઈશ ને આગળથી એટલે તું ખડખડ દસી પડી અને મને તારી ટેવ યુજ્ય ચોંટિયાથી વીધી ન નાખે તો સાડું!'. એમ કહીને પ્રિયકાન્ત બોલ્યો: 'આલ ત્યારેઆજે સાંજે આપણી પેલી માનીની દોઢલના ફેમિલી રૂમમાં તેને બોલાવું છું-તૈયાર રહેજો.'

'હું તો તૈયાર જ છું.' એમ બોલતાં બોલતા માદીની ડાક લાપરવાહીથી લહેકો કરી રહી.

તેની સામે બોલા વિના હસતો હસતો પ્રિયકાન્ત બહાર નીકળ્યો. કુચ્છ પરથી જ તેણે માદી સામે જોઈને ફરી દસી લાધું ને બોલ્યો: 'જો, જઈ છું દો! પછી મને હાથ દેતી નહિ! કેટલીક વાર સીતું કહેવું ન માનવું જોઈએ, પણ આજે માનું છું.'

'હવે ટાલણ કરતા જવ છો કે...'

'મારો મત પિયકારી સધા...' એમ અવજા રીતે ગીત માતો માતો ક્ષપથી પગથિયાં લીધરી ગયો.

સાંજે માદી પ્રુણ હતી. તેની આંખમાં અભિમાન અને સતેવની પ્રુમારી હતી. તેના પોપાકમાં દસેલ હતો. તેના રોમેશ્વમમાં કંગીથી મસ્તી હતી.

પ્રિયકાન્તે અંજુ બોલ્યા વિના વિદ્યુટરિયા

કરી. વિદ્યુતશિયામાં પથુ ઝાંઝી વાતો ન વધ. માદી પેલી સુંદરીને જોવાનું શક્ય સાધી બેઠી હતી. પ્રિયકાન્ત માદીને તે સુંદરી બતાવવાના આનમાં હતો.

માદી ઊભી રહી. અને ઊતરીને તેમની રાજની માનીતી હોટલના માનીતા ફ્રિલી રમમાં ગયા-અંદર ગોઠવાયા. માદીએ ધમિયાળા શામે જોયું અને જરા ગંભીર મુખ હાવે ગોલી: 'હજુ કેમ આવી નહિ હોય? મને લાગે છે કે તે જોને તારા લખાની ત કડી હશે. તેથી તે તારા પર ચૂસે ચર્ચ હશે અને લામગ્ર નથી કે તે આવે. કોઈ એ એમ આવે નહિ. તે સ્ત્રી બદલે પછી હવે જોને શું લેવાદેવ?'

'બોલો બોલો, હજુ કશું આવ્યું મથાવો.' મરકતા મરકતા પ્રિયકાન્ત બોલ્યો. ને માદીના ગાલ પર ટપકો લગ્યો.

જરાક ઇછેકાદને માદી બોલી: 'કેમ, તમારે પરખર છે કે નહિ? આ હોટલમાં કેમ હેડ હામ નથી રહેતું?'

'મારું કંઈ દેરી?'

હોટલવાળો આપ્યો. તેને બે પિંક-મી-અપ લાવવાના કોર્ડર આપ્યો. ગ્લાસ આલ્યા. રૂંદાથી પીતા પીતા ફરી માદીએ કોઈ પકિ-માળમાં જોયું ને બોલી: 'હજુ તે કેમ ન આવી? મને લાગે છે કે તે નહિ જ આવે!'

પ્રિયકાન્ત કુન્દી મુખતાથી હસતો હસતો ઊભો થઈ ને બોલ્યો: 'લે, આ આવી.' એમ કહીને તેણે ખાસતી તરફ નજર રાખી ને હાથ માદી સામે... માદી પથુ કંઈક મજાસમાં કે ગમે તે લામણીમાં ઊભી થઈ મધ ને જુએ તો ઘોષ નહોતું.

ખડ...ખડ ખડ...પ્રિયકાન્ત હસી પડ્યો. પછી બોલ્યો: 'સાચુ કહું માદી! જેવી કોઈ ઊંડરી હતી જ નહિ. મેં તો અમસ્તું મળ-કમાં કહ્યું ને તેં ગંભીરતાથી સાચું માની નીધુ એટલે મેં એ જોડને બેઠ જ રહેવા દીધે. ને એમ ન કહું હોત તો તું મને કપાથી મળત? ફરીથી તે હસતો જ રહ્યો.

માદી યોચિતી અવાજ બની મધ. તેના મગજમાં અમલમાદી મધ ને તે મૂળવા લાગી કોઈએ ધપપડ મારી હોય ને તમ્મર આવે તેવી તેના હાલની દશા યદ્ય મદ્ય. તદ્દન ફાટે ઝાંઝી રિધરતાથી આરસના ગોળ ટેબલ તરફ એ જોઈ જ રહી.

પ્રિયકાન્ત પથુ આ જોઈ મૂંઝા બની બયો. જરાક મલકાશે પથુ ખરો. ગંભીર મોડું કરી તેણે માદીનો હાથ પકડ્યો. હાથને એક ભેર-ધર ઝટકથી ઊંચાવીને માદી બોલી: 'છેલે રહે! તેં મને નિદગીબર ન બૂઝી શકું એવા રૂઠો માર્યો છે. હું તને હવે કડી નહિ આવી શકું.' 'પથુ મારી વાત સાંભળ. ને સાચો-સાચ કાંઈ ઊંડરી મારા પ્રેમમાં પડી હોત ને તું મને આકર્ષીને પરણી મધ હોત તો તે ઊંડરીના રિલેને રૂઠો આકાત લાગત તેનો તને વિચાર આવ્યો છે? આખી વાત એકપણી રીતે જોવી છે. માત્ર પોતાના સ્વાધને જ જોવો છે ને વાતો સાચા પ્રેમની કરવી છે. લાવનાના ભરઆખર ઇલાકાવવા છે! મરે વાહ! માદી તું એમ ન સમજતી કે તું મને નહિ આંદે તેથી હું વનવનમાં જાટકતો ફરીય. જીવનનું નિલાન મૂકી જનારો આ કાન્ત નથી. હું જેટલો મસ્ત છું તેટલો જ મસ્ત જીવનજર રહેવાનો છું. પેલી મારી માલ્ફનિક જીવનલીન પ્રિયતમાના લામ હાલને વીચવાની દરતા કરવા તું બદી રેવા રાનકદાર લિખા-સમાં આવી છે! આજનો તારો પ્રિયકાન્ત માની દોર તો જો! તમારા જેવા માલુસો બીજાનું જે કંઈ સાડું હોય તે -કાંઈ બી લિસાએ, છેલ્લે પૈસાને જોરે પથુ પોતાનું કરીને પગથી લેવા સિવાય બીજું કરે છે શું? અને પછી એ પગથી લીધેલી ચીજ પર મુસ્તાક થઈને ફરે છે!'

માદીની આંખમાં આંસુ આવી ગયા હતાં. તે હપર છતાંમં જોઈ રહી હતી. તેની હ-પગી બેચોબા પ્રિયકાન્ત બોલ્યો: 'જોએ પસે છે તે પ્રજુનો તારા રિલમાં વાસ હશે તો

પણ ધસાઇ જવાનો છે. જાએ પછી જોજો. પહેલાં મારી વાત સાંભળી લે તને કાંઈ દિવસ આટલા વખતમાં પ્રિયકાન્તનું આ સ્વરૂપ જોવા મળ્યું નહોતું.

તું મને પરણી એના મને આનંદ હતો, જવું હતો. હજીય છે. આને આકર્ષિતક સુખ માતું છું. મરકરી સાચી પડી ગઈ. અને એમાં મને કે તને કોઈને ખોટ ગઈ નથી. છતાં મેં તને કહ્યું હતું કે હું તો નુકસાનીનો પથો પથુ કરતો આવ્યો છું.

મારીએ હવે સહેજ પ્રિયકાન્ત તરફ ત્રાંચી આંખે જોયું ને પછી નીચું જોઈ ગઇ હોટલનો વેક્ટર આવ્યો. બન્ને આસ લઈ ગયો.

પ્રિયકાન્તે આગળ ચલાવ્યું: 'જો મારી આંખે પહેલી ને છેલ્લી વાર સાંભળી લે. આ લગ્નથી તને પસ્તાવા થયો હોય કે થતો હોય તો તું ખુશીથી જાગે આશક શોધીને તેને પરણી શકે છે. છતાંજાનો પ્રમ વિષ્ટ બનવાનો નથી તેની હું તને ખાતરી આપું છું. આટલા સહવાસ અને અગત સખા પછી મારા હૃદયમાં તારું સ્થાન અજરામર બની ગયું છે હવે હું તો તારું જ સુખ જોવા ઇચ્છું છું તારી ફરજ તું જાણે. તું એ બળવશે કે નહિ બાજવે તોય તેનો મને કશોય વસવાસો કરવાની લાગણીવશતા જ મેં મારી જિન્દગીમાંથી તરીકાર કરી દીધી છે. તું બીજો જમ્મલ તોય મને જરાય દુઃખ નહિ થાય. હું મારા છત્રની મેં નિરધાર કરેલી મહત્વાકાંક્ષાએ બેધક મેળવવાને પુરુષાર્થ કર્યા કરીશ. તું આવી જમ્મલ તેથી નિરુત્સાહનો એક અંશ પણ મારા હૃદયમાં આવશે નહિ.'
ટેબલ પર મથું ઢાળી મારી રહી પડી એને રડવા દઈને પ્રિયકાન્ત જોતો થયો. અંદરથી તેણે ફિમ્મી રમને કહી દઈ દીધી. પછી તેણે જોઈ જોઈ જ મારાના સુલાવમ ને રાનકલાર ચોટલ પર હાથ મૂકીને તે જોતો રહ્યો. પછી માથે હાથ ફેરવ્યો. મારી રહી જ રહી. પ્રિયકાન્ત પ્રંગો જ રહ્યો ચોડી

મિનિટિ એમ ચાલ્યું. પછી માદી બોલી: 'હું તને છોડી પણ નહિ શકું' ને તને ચાહી પણ નહિ શકું. જાણે કેમ તને છોડવાનો વિચાર કરતાં જ હું કમકમી જીકું છું.'

'તને સમાજનો ૩૨ હશે એટલે એમ થતું હશે. બાકી મારા માટે જીડે જીડે પ્યાર છે એટલે એવી લાગણી થઈ રહી છે એવું બાપુકે હું નથી બોલતો.'

'સમાજનો મને કરો જ ૩૨ નથી. મારા હૃદયમાં પ્રવેશલ તમે જ પ્રથમ પુરુષ છો. તેને છોડવામાં મને કંઈ જ નથી નડતું. હું ય તદ્દન લાપરવા નારી છું. પથુ કોણ જાણે કેમ, તમને છોડીને જવાનો શુસ્સો કે શુસ્સો જન્મતાં નથી.'

'હરો. દુઃખનું આસક હઠામ. તું ધીમે ધીમે મને છોડી શકશે અત્યારે તો તું જર્મિ-વચતાથી ઘેરાઈ મઈ છે. સ્વસ્થપણે મને ત્યારે નિયમ કરી, મને તેની સાથે તું જઈ શકશે, મને જાણવળે ખરી કે બીજી વ્યાવહારિક ને કપલની રીતરસમોમાંથી હું તને હેમખેમ પાસ કરી દઈશકું.'

મારી કઈબોલી નહિ. પ્રિયકાન્તે બારબાની

સોનું ચાંદી અને

પ્રપેરાતનાં દાગીના

સારી કીમતે ખરીદીશું અધિક

નફા કીમત આંકી આપીશું

મોનાની ઉચ્ચ રચતી લામકી અને મળશે

જા.ચંદલાલની ડે

નિવૃત્તિવાળાને નાહી અવેચી બાત, મળાતી

અંદરથી દીધેલી કદી ખોલી નાખી. પાકિટમાંથી પૈસા કાઢ્યા ને પછી હાથે પરતી ખેલ બળવવા-તું બટન દાખતું ને બોલ્યો : 'ચાલ હવે મોડું...'

હોટલનેા છોકરો આવ્યો. તેના હાથમાં પાંચની નોટ મૂકી. પૈસા પાછા લઈને પ્રિયકાન્ત ઊંઘો ને બોલ્યો : 'ચાલો.'

બંને બહાર નીકળ્યો ટેકરીની શોધ કરતાં થોડેક ગયાં ત્યાં નેમને ટેકરી તો નહિ, પણ વિંકેટારિયા મળી ગઈ. બંને નેમાં બેસી ગયાં. પ્રિયકાન્ત હસતાં હસતાં માદ્રી સામે જોઈને બોલ્યો : 'ચેલી હોટલમાં બેઠેલા બધા માણસો માનતા હશે કે કેવું સુખીને શ્રીમંત મોકું છે. કોઈ નસીબદાર જ લાગે છે ? અને ખરેખર આપણે નસીબદાર જ છીએ.'

માદ્રી બોલી : 'હું એમ નથી માનતી.'

'પણ હું તો મરતું જ છું, કારણ કે માદ્રી, હું હંમેશાં મારી જીતને અને સામા માણસને-દુનિયાને સમજાવ્યો તેટલી સમજ મૂક્યો છું ને સમજ્યા પ્રપત્ન પણ કરતો રહું છું; એટલે મને વસવસો થતો જ નથી.'

માદ્રી નિસાસો નાખીને બોલી : 'હશે.'

પ્રિયકાન્ત બોલ્યો : 'ત્યારે આપણે હમણું તો પતિપત્નીની માફક દુનિયાની નજરે તો સાથે રહેવું છે ને, થોડા દહાડા ?'

માત્ર માથું હલાવી માદ્રીએ હા પાડી.

પ્રિયકાન્ત હસ્યો : 'બેમાં છતાં જુદાં ને જુદાં છતાં બેમાં ! એમ બોલીને તેણે વિંકેટારિયાની ઉપરની છત્રી ખોલી નાખી. સમી સાંજનું આકાશ ટાડું ટાડું લાગતું હતું. હવાની લહેરખીઓ અડપલા કરી જતી હતી રસ્તા પર ધોંધાટ હતો. માદ્રીના હૃદયમાં લાગણીઓની ધમાયકડી હતી. પણ પ્રિયકાન્ત એ ધમાધને બેગવતો હતો છતાં જાણે કે તેનાથી પર હતો. અમાનક તેણે જાણે જોયું.

ને બોલ્યો : 'ત્યારે તું જીવનભર મને નહિ છોડી શકે ?'

'ના.'

'મને લાગે છે કે તું સ્વસ્થ બુદ્ધિથી મને છોડવાના વિચારો કરશે તો થોડા દહાડામાં જ તને ઉપાય મળી આવશે. તારામાં એ માટે હિમ્મત પણ આવશે.'

'એ બનવાનું જ નથી. હું તમને છોડી શકું એમ છું જ નહિ-આ ઊર્મિવશતા નથી, મનુષ્ય ! આ તો મગાઈ જોડેલી મનપૂત લાગણી છે.'

'બસ, તો પછી આ સિતિજ તરફ જોઈ લે. પૃથ્વી ને આકાશનું આપણને ત્યાં મિલન લાગે છે, રપથ લાગે છે, પણ વાસ્તવમાં તેમ નથી. પૃથ્વી ને આકાશ કદી મળતાં જ નથી. આપણે પણ એવી રીતે દુનિયાની નજરે જુદાઈમાં જુદાઈથી જિનમી છવી જઈશું-મરવાને વાંકે નહિ, કિન્હાદિલીથી છવી જઈશું. તું તારી તરફી કરજે, હું મારી મહત્વાકાંક્ષાઓને મૂર્તિમંત કરવા મેઘને પડીય બીજને મોઝ ઉપાય નથી.'

માદ્રીએ કોણ જાણે કેવી નજરે પણ પ્રિયકાન્ત સામે જોયું, જવાબમાં પ્રિયકાન્ત હસ્યો ને બોલ્યો : 'મને તો વિશ્વાસ છે જ કે હું એક ઘણો જ સારો માણસ છું ને તારે લાયક જ છું એવું જાન વહેલું મોકું તને યશે જ અને ત્યારે તું જે ઊંચ પ્રેમથી મને ચહવા લાગીશ તે ઊંચણે અતાગ હશે. ચાલ હવે તારી અસહી મસ્તીની છટા તારામાં લાવી દે ધર આખું.'

માદ્રીએ કંઈ જ જવાબ ન આપ્યો. તેણે સિતિજ તરફ જોવા પ્રયાસ કર્યો પણ ત્યાં સિતિજ હતું જ નહિ, કારણ કે આસપાસ મહેલાત જેવાં મકાનો જ હતાં. હા, ઉપર આકાશ દેખાતું હતું.

ચીમનનો વરધોડો

વજુ ટોટક

પ્રાણજીવન મોદીનું નામ અમારા ગામમાં બહુ બણીતું હતું કારણ કે અમાણિકપણ એ એનો આસ ગુણ હતો. મોદીની દુકાન એટલે એમને ત્યાં જોઈએ તે વસ્તુ મળી રહેતી અને ધરાઈતો કંઈ પાર ન હતો. ધરને 'ખચ' પૂરો કરતાં થોડીક આવક વધે એટલી એમની કમાણી તો હતી પણ કંઈ બચતું નહિ કારણ કે એમનો દીકરો ચીમન પૈસા ઉઠાવવામાં પહેલે નંબર ! એકનો એક ડોકરો એટલે પિતા એને કંઈ બહુ કહેતા નહિ અને મા તો હંમેશાં ચીમનનો પક્ષ તાણતાં બોલતીઃ

‘પૈસા ખરચે તો બહેને ખરચે; આપણે ક્યાં આપણા માટે કમાઈએ છીએ ?’

આમ આ ચીમન દિવસે દિવસે પૈસા ખચવાની બાબતમાં આગળ વધતો ગયો બાપ આખો દી પરસેવો પાડે, ફોટો થોતિયનિ થીંગડાં મારીને પહેરે તો દીકરો કપડું સહેજ ફાટતાં તરન જ નવું લઈ આવતો. પ્રાણજીવન મોદીએ એને કોઈ બોર્ડિંગમાં બાળવા મોકલ્યો તો તે ત્યાંથી પાછો આવ્યો કારણ કે શુદ્ધપતિનો સ્વભાવ એને કાઠ્યો નહિ.

ચીમને બાળવાનું ટોદી દીધું એટલે પિતા એ કહ્યું: ‘તું આપણી દુકાને ઘેરો જા.’

તેણે જવાબ આપ્યો: ‘આણું કામ અને ન કાવે; ટાઈને લગદર તો ટાઈને તેજ જોખી દેવું અને ટાઈને ધાણાજીવનું પડીકું વાળી દેવું એ મારું કામ નહિ.’

‘પણ બાપનો ધધો કરવામાં ચરમ શાની ? એમાં તું કંઈ લલકો નહિ પડી જા.’

‘ના ના; એવું કામ કરતાં મારા કપડાં ખમડે.’

અને તેણે કામ ન સીકાણું. ગરમ પાટ-લુન અને રેશમી ખખસ પહેરીને બાકિરાવડી જેમ ગામમાં ફરતાં અને મિત્રોની વચ્ચે હોટેલમાં ધણે ખરા વખત વચાર કરતો.

રાત્રે પણ મોટો આવતો. એ એમ જ માનતો કે આખા ગામમાં એતે એકલો જ રજાગો છે અને જીવનમાં સિનેમામાં કામ કરવા માટે જ સર્જાયો છે એવી એની ગણતરી હતી. વાળ પણ એવા જ રાખતો અને પંજાબી દબના સંક્રિય મોઢાનાં પાટલુન પહેરતો.

બપોરનો વખત એ સીનેમા કંપનીએને કાળજી લખતો, પોતાના ફોટા મોકલતો, બણીતો એક્ટ્રેસોને ‘બહેન’ કહીને લખતો અને જણાવતો કે ‘આ ગરીબ બાઈને તમારી લાઈનમાં લઈ લો તમે કહેશો એ કામ કરવા તૈયાર છું.’ અને ફિલ્મ-લાઈનમાં લખાવ કરાવશો તો હું તમારા ઘરનું જ કામ દશે તે કરીશ.’

પણ કદી કોઈના જવાબ આવતો નહિ. એક વખત તો તેણે પૈસા મોકલાવીને મુખર્મીના સિને-આવાકિઝમાં પોતાનો ફોટો છપાવ્યો અને નીચે લખાવ્યું કે—

‘આ મુવાન ફિલ્મમાં હીરા તરીકે કામ કરવા માગે છે.’

આ છાણું જ્યારે ગામના પાનાચંદ શેઠના હાથમાં આવ્યું ત્યારે જૂના જમાનાના એ ડેસા સીધા પ્રાણજીવન મોદી પાસે દોડી ગયા અને ગોલના લાગ્યા.

‘એલા પ્રાણજીવન ! આ જો તારા દીકરાનો લાગોડો; છાપે ચડ્યો છે છાપે. ફિલ્મમાં કામ કરવા નીકળી પડ્યો છે તે તું કેમ કાંઈ બોલતો નથી ? આપણે રતાવેપારી માણસ, આપણને તે આણું શોભે !’

પ્રાણજીવન મોદીએ પોતાના પુત્રનો ફોટો છપામાં જોયો; દુઃખ તો પલ્લું થયું પણ બતાવ્યું નહિ તેણે કહ્યું:

આજકાલ બધા જુવાનિયા ફિલ્મમાં જ કામ કરવાની વાત કરે છે; દોષને કંઈ થીજો કામ ધધો સૂઝતો નથી, બહે ત્યાં ધક્કા ખાઈ આવે.’

પાનાચંદ ડેસા બોલ્યા: ‘તારું પણ

અડી મધુ' છે. તે' જ હોડરાને ફટીંગ મારે!
છે કાન પકડીને દુકાને બેસાડી દે દુકાને ! હવે
ને તું કંપ નહિ રાખ તો હોડરા હાથથી
જશે હાં.'

'કાકા, ધણુ' સમજાવ્યો પણ માનતો
નથી.'

'માને કેમ નહિ ? મારી પાસે મોકલ્યો.
હું એને સીધો ઘેર કરી દઈશ. ફિઝમમાં
જશે તો કાંઈ નહીં જોડે બગડી જશે અને
તું દીકરા હાથથી ખોઈ બેસીશ પછી કે'તા
નહિ આ પાનાચંદ કાકાએ તને ચેતવ્યો
નહોતો.'

'ભલે કાકા, તમારી પાસે મોકલીશ.'

પ્રાણજીવન મોદીએ ચીમનને રાત્રે પાના-
ચંદ હોસા પાસે મોકલ્યો અને આરા તૂત
ન કરવાનું સમજાવ્યું, તો ચીમન બોલ્યો,
'કાકા, શું કરવું એ કંઈ સંજનું નથી એટલે
ફિઝમમાં કામ કરવાનું સંજનું.'

'આપની દુકાને બેસ'

'એ ન ફાવે, એમાં કંઈ ભિંચા ન
આવીએ, પૈસા કમાવા માટે આ લાઇન
સારી છે.'

હોસા બોલ્યા; 'ચેલી રડો સાથે તારા
ફાટા આવે અને તું શરીરો શરીરો છાપે
ચક એવું આપણને ન શોભે, ને બાઈ
આપણે રજા વેપારી માણસ; આરા એલ-
ફેલ આપણને ન પોસાય. પૈસા કમાવાના
બીજા મણી રસ્તા છે.'

'હ્યાં છે, અને તો કંઈ દેખાવું નથી.'

હોસા વિચારમાં પડી ગયા. તેમણે કહ્યું:
'હું તને ઉપાય બતાવું. મારા એક જૂના
દાસ્ત મહમદભાઈ રંચુનમાં વેપાર કરે છે. હું
તને ત્યાં જવાની વ્યવસ્થા કરી દઉં. બોલ જવું
છે ?'

'રંચુન !'. ચીમન આ નામ સાંભળીને
વિચારમાં પડી ગયો. તેને જરમીઝ ઓઝો વિષે
જે કંઈ સાંભળ્યું હતું તે વાંચ્યું હતું તે યાદ
આવ્યું. રંચુન એ રંગીલું સહેર છે એવી તેણે

ધણી વાતો સાંભળી હતી. ચીમન કંઈ કામ
કરતો ન હતો એવું એક જ કારણ હતું કે એને
ક્યાંય સાહસ એવું દેખાતું ન હતું અને આ
મામમાં પોતે શું સાહસ બેડી શકે એ એને
સંજનું. નથી તેણે કહ્યું:

'ત્યાં જઈને શું કરું ?'

'ત્યાં તો બેઠા, ને નસીબ સીધું આવશે
તો પછી તારા બાપને આ મદામજૂરી નહિ
કરવી પડે.'

'ચીમનને આ વાત ગમી અને તેણે
જવાનું કયૂવ કયૂં: એના બાપે પણ હા પાડી.
ચીમનને એના મિત્રા કહેવા લાગ્યા:

'બસ યાર, તું તો હવે જવાને; મોડો
માણસ યક જ તો અમને બૂલતો નહિ.'

'ના રે ના તમને તે કેમ બૂલ્યા ?'

ચીમન જાણે અત્યારથી જ લાખખોપતિ
બની બેઠો છે એવી હોડરા વાત કરતો હતો.

'ચોડા વખતમાં ચીમન રંચુન પહોંચી
ગયો. મહમદ શેઠને ત્યાં ગોઠાઈ ગયો. અહીં
આવ્યા પછી એને જાણવા મળ્યું કે જે
શેડીઆઓએ આ દેશમાં મકાનો બધાવ્યા છે એ
બધા સરખાતમાં ચીમન જેવી સ્થિતિમાં જ
આવ્યા હતા. ચીમનનો સ્વભાવ પછાતો; કમને
અંગે જરા જવાબદારીનું ભાન આવ્યું: અને
ચોડા વખતમાં તો તેણે શેઠનો પ્રેમ સંપાદન
કરી લીધો

અહીં દેશમાં પ્રાણજીવન મોદી પણ સતોષ
પામ્યા અને ગામમાં અર્વથી કહેવા લાગ્યા કે
દીકરા ખૂબ આગળ વધી રહ્યો છે. હવે તો
ચીમન માટે માર્ગ આવવા લાગ્યા અને ચીમન-
નની રજા વિના તેમણે એક મુંદર કન્યા સાથે
ચીમનનું સગપણ પણ કરી નાખ્યું.

ચીમને તરત જ કાગળ લખ્યો કે એની
રજા વિના આ કામ કયું છે તે બેહુનું ચકું
છે. બાપ મૂંઝાયો અને જવાબ લખ્યો કે
હોકરી ખરેખર બહુ જ રૂપાળી છે અને તને
સતોષ થાય એવું કેમણું છે. આ સાથે એણે
ફોટો પણ મોકલ્યો છે.'

છાકરીનો ફોટો લેવા પછી ચીમનને શાંતિ થઇ. એ મનમાં બોલ્યો: 'એ બંગ્લાળી સાદી પહેરે અને નવી ડીઝાઈનના ચંપચ ધારણ કરે તો છાકરી ખરેખરે કોઈ ચિનેમાં નથી લેવી લાગે. વાંધા નહિ, એ તો મારા પરિવશમાં આવ્યા પછી ઠેકાણે આવી જશે. ગામડાની છાકરી કુમળા છાક લેવી હોય છે, લાળીએ તેમ વળે.'

ચીમનના જીવનમાં નવું જોર આવ્યું અને થોડા વખતમાં તો કોઈ મિત્રની થોડી મૂડી ઉધાર લઈને તેણે સ્વતંત્ર દુકાન શરૂ કરી લીધી. ચીમન દિવસે દિવસે ફાવતો ગયો એવામાં લગ્નકર્તા થઇ ગયો અને શુદ્ધરાત્રીએ ધધીપાણી મૂકીને દેશમાં નાસવા લાગ્યા. ચીમન ન ખતરો. તેણે શુદ્ધરાત્રીએના માલ પાણીના ખૂંસે ખરીદી લીધા અને એમાંથી લાગે રૂપિયાની કમાણી કરી લીધી ચીમન શેઠ બની ગયો. પિંતાને આ વાતની ખબર પડી અને એના આનંદનો પાર ન રહ્યો.

થોડાં વર્ષો પછી લગ્નકર્તા થઈ ગયો ચીમન દેશ તરફ આવવા નીકળ્યો. હવે એ કંઈ પહેલાની ચીમન ન હતો. બાપે લગ્ન લીધાં. ચીમન જ્યારે દેશમાં આવ્યો ત્યારે એના કુટુંબમાં આવનહતું વાતાવરણ છવાઈ રહ્યું. આવતાની સાથે જ તેણે પાનાચંદ ડોસાની તપાસ કરાવી પણ ડોસા સ્વર્ગવાસી થયા હતા. ચીમને એ બરીબ કુટુંબને ત્રણ હજારની મદદ કરી. જમમાં ત્યારે આવ્યું 'ચીમન શેઠ ચીમન શેઠ' યદ્ય રહ્યું અને એના સસરા તો જમાઈ અદબક ધન કમાઈને આવ્યો છે એ બધીને જમીનથી ત્રણ ફૂટ ઉંચે ચાલવા લાગ્યા. જૂના મિત્રો પણ ચીમનને 'ચીમન લાલ શેઠ તેમ' કહેવા લાગ્યા.

લગ્નની તૈયારીઓ થઈ ચૂકી હતી અને ત્રે દિવસ પછી ચીમન વરરાજ બન્યો. સાંજે લગ્ન હતાં. ચીમન ધણી મિલજમાં હતા અને આસપાસ એના જૂના મિત્રો એને ઘેરી વળ્યા હતા. વરરાજનો પડતો બોલ ઉડાવવા સૌ તૈયાર હતા.

કાનજી નામનો એનો એક જૂનો દોસ્ત હતો; લાંબે ખટપટીએ; એ કંઈ ચિંતામાં હતો. એની એવી ઇચ્છા હતી કે એની બહેન સાંતા સાથે એ ચીમનનું થયું હોત તો સાડું હતું અને તેણે ચીમનના બાપ સાથે વાત પણ કાઢેલી. પ્રાણજીવન મોદીએ એ વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો ત્યારથી આ કાનજી મનમાં રાપે બરાચેલો.

પ્રાણજીવન મોદીએ સાંતા માટે ના પાડી એનું કારણ એ હતું કે છાકરી માટે ગામમાં જાતજાતની વાતો થતી હતી. કોઈ એમ કહેતું કે કૃતેમકમલ જમાદાર સાથે એને આડો બચકાર હતો. ગમે તેમ હોય પણ સાંતા માટે કોઈ સારી વાત કરતું નહિ.

જન રવાના થાય એ પહેલાં કાનજીએ ચીમનને એક બાવુ બોલાવ્યો અને કાનજી કહ્યું 'ચીમન તું મારા જૂનો દોસ્ત છે. એટલે એક વાત બચ્ચને માટે કહેવા માંડું છું.'

'શું ?'

કાનજીએ આસપાસ જોયું અને કોઈ નથી એવી ખાતરી થાપી પછી કહ્યું:

'તું જોડા દુકાનમાં ઉતરી રહ્યો છે. તું જો છાકરી સાથે લગ્ન કરવા માગે છે તે...'

'બોલ તો ખરો, અટકી શા માટે ગયો ?'

'કુખ ન લગાડતો પણ એક દોસ્ત તરીકે મારે તને ચેતવવો જોઈએ. છાકરીના બને પગે કાઢ છે.'

'શું વાત કરે છે ?'

'હા, ધરમના સમ આઈને કહું છું. હજી બાજી તાજા હાથમાં છે; ચોકળી ના પાડી શકે છે. તને તો એક નહિ પણ અનેક કન્યાઓ મળી રહેશે.'

ચીમનના ચહેરાના હાવભાવ ફરી ગયા અને મીઠો બાપ પાસે પહોંચ્યો. બધી વાત કરી અને બાપને નવાઈ લાગી તેણે કહ્યું:

'હું લગ્ન નહિ કરું; કોઈપણ દિવસે નહિ કરું.'

બાપે પાઈના કરતાં કહ્યું: 'એટા, આપણા વેવાઈ સો રમ્યા સોના જેવા છે, એ કોઈ

દિ' આપણને અધારમાં ન રાખે. હવે આ પશુ ન ભરાય તું શાંત થા'.

ચીમનને માન્યો અને પિતા મુશ્કેલીમાં મુકાઈ ગયા. તેણે ખાનગીમાં વેવાણને બોલાવ્યા અને બધી વાત કરી આસાબગાને વેવાઈને કાળ પડી. ચીમનને બોલાવ્યો અને પાછી ઉતારીને પગે લાગતાં કહ્યું, 'ચીમનલાલ શેઠ, ભગવાનના સમ આપને ઠકુ છું કે મારી દીકરીના પગે ઠાક નથી એ તો દેવી જ્ઞેવી છે. મેં જિંદગીમાં કોઈને છેતર્યા નથી. મારા ઉપર વિશ્વાસ રાખો.'

ચીમન ન માન્યો. તેણે કહ્યું, 'મને એના પગ બતાવો.'

'અરે શેઠ, આ શું બોલ્યા ! શું તમને વિશ્વાસ નથી કે હું મારી એકની એક છેકરીના સમ આપને ઠકુ છું કે વાત ખેડી છે. તમને કોઈએ ખાટું બારાણી દીધું છે.'

પણ ચીમન એકનો એ ન થયો. વેવાઈની અખિર્માં પાણી ભરાઈ આવ્યા. મારે માણ અંદર અંદર મળતાટ રૂંઝાઈ ગયો. વેવાઈ ધીર દોઢા અને પોતાની પત્નીને આ વાત કરી. બંને મુંઝાઈ ગયાં દીકરી શાણી હતી. એ પાછી ગઈ કે કંઈ આકૃત આવી પડી છે. બાપ પાસે પહોંચી ગઈ અને હું ખનું કારણ પૂછ્યું. બાપે રહતાં રહતાં સાચી વાત કરી આ મુશ્કેલી દીકરી જાંઝ વિચારમાં પડી ગઈ. તેણે નિશ્ચય કરતાં કહ્યું:

'માણુજી, શા માટે બહારાઓ છો ? એને મારા પગ જોવા હશે તો હું જરૂર બતાવીશ. ખાનગીમાં એમને અહીં બોલાવો.'

'એટા મણી આવુ તે કદી બને ?'

'હા, બને; મારે લોકોને ખાતરી કરી બતાવવી છે કે મારા બાપ કદી જુકું બોલતા નથી. તમે જરા પણ મુંઝાઓ નહિ.'

તમારા મનગમતા ફેટાઓ પાડવાનું

એક જ રચના—

આર. શીવજી એન્ડ કું.

ફેટોગ્રાફર્સ એન્ડ એન્સાઈર્સ

એડવર્ડ સિનેમા સામે,

કાલગાદેવી રોડ,

મુંબઈ - ૨

છાત્રીનો બાપ હાંધોશ્વેશ દોભો અને પ્રાણજીવન મોદીને બધી વાત જણાવી. તાજક-તોખ ખાનગીમાં સુલાકાત ગોઠવવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. કોઈને જાણ વાતની ખબર ન પડે એની તકદારી રાખવામાં આવી.

એક જોરમાં મથી લાજ કાઢીને ચાંત બેઠી હતી. એનું હૃદય રડી રહ્યું હતું અને કાયા ધ્રુજતી હતી. ચીમને પ્રવેશ કર્યો. બંને એકલાં હતાં. મથી લામો પોશાક પહેરીને જોરમાં વચ્ચે એકલી ખાલેડ ઉપર બેઠી હતી.

દિમ્બત એકી કરીને તે બોલી, 'આવો છું' પૂછ્યું છે ! !

ચીમને જવાબ આપ્યો; સાંભળ્યું છે કે ગોઠવ્યુંથી માંડીને ઘૂંટી સુધી તમને કંઈ છે.'

'એ વાત તદ્દન ખોટી છે. એવું કંઈ નથી.'

'તો પછી ખતાવો.'

'તમને મારામાં પણ વિશ્વાસ નથી ? હું તમારી પત્ની બનવાની છું. એનો પણ ખરેસો નથી ?'

ચીમન ચૂપ થઈ ગયો. થોડીવાર પછી એ બોલ્યો.

'મારે ખાતરી કરવી છે.'

મથીએ હુમટ બોલ્યો ન હતો. આ સાંભળીને એનું કાળજું કપાઈ ગયું. ધીમેથી તેણે પગ ઉપરનો રેશમી ચણિયો ગોઠવ્યું સુધી ઉંચે લીધો; એના હાથ કંપના હતા. આરસ-માંથી જાણે કાતરી કાઢ્યા હોય એવા ધાટીલા પગ ભેંકેને ચીમન દીગ થઈ ગયો એના દેહમાં તરત જ વાસના પ્રગટ થઈ. મથીની લાજ તેણે જાણી નાખી અને રૂપ ભેંકેને અંગત ગયો. મથીને પડકારી તે બોલ્યો:

'મને ખાતરી થઈ ગઈ છે. તું ચાપી છે હું તારી સાથે જ...' પણ ત્યાં તો

ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ મુડેન્શીયલ

એસ્યુરન્સ કું. લીમીટેડ

[સ્થાપના ૧૯૧૩]

ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ બીલ્ડીંગ,

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે, કોટ, મુંબઈ

ચેરમેન :—જે. સી. સેતલવાડ

સાવચેતી, નાણાંનું સંચાલન અને સલામત રાખણ, પોલીસી હોલ્ડરોની સેવા એ હરિશ્ચંદ્ર કંપનીના માર્ગદર્શક તારકો સમાન રહ્યા છે અને રહેશે.

વિમાની વિવિધ ચોજનાઓ તથા એજન્સીઓ માટે લગે.

મણી વાધવની જેમ ફી અને ચીમનને
એવો તો ધક્કો માર્યો કે તે બારણા સાથે
અથડાયો. બહાર બેઠો. અને વેવાઈ ચમક્યા;
મણીએ કહ્યું:

‘અબરદાર ને હવે કંઈ કંઈ તો. આજ-
થી તમારો અને આપણો સંબંધ પૂરો થાય છે.
જે પુરુષ છોકરીના પગ ભેંધને પરણવા માગે
છે એનો હું કદી વિચાસ કરતી નથી.’

તેણે બારણા ખોલી નાખ્યા અને ચીમ-
નના આપને કહ્યું: ‘પ્રાણજીવન શક! તમારા
દીકરાને પાછો લઈ જાઓ. અમારે અભિચ્છે
એને વરરાજા તરીકે લાવતા નહિ.’

મણીના બાપ પણ દોડી આવ્યા મણીનું
રોડ સ્વરૂપ ભેંધને એ ગભરાય મણીએ કહ્યું:

‘બાપુજી, આપ અસત્ય નથી બોલ્યા
એની મેં ખાતરી કરાવી આપી છે, હું મરી
જઈશ તોપણ એની સાથે લગ્ન નહિ કરું.’

મજબૂર, માખી, વાંદા કસારી જેના
નુકશાનકારક જીવંતોના નાશ માટે

દીનાયલ

નંબર ૧ એક

૧ કરકસરવાળું

૨ ઉત્તમ બનાવટનું

૩ અને કીંમતમાં સસ્તું

છતાં

અસાધારણ જંતુનાશક ચક્તિ ધરાવે છે

બનાવનાર :

ભાગ્યેહય પ્રોડક્ટસ

મહાત્મા ગાંધી રોડ, કર્ણાટક હાઉસ સામે

સાવનગર

રૂપથી લાયક થયેલા ચીમનની સ્થિતિ
વિચિત્ર થઈ પડી. એનું અગત્યનું કંઈ પડી
ગયું હતું કાચો તો લોહી ન નીકળે. માખીએ
મણીને ધણું સમજાવી પણ તે એકની બે ન
થઈ અને વીઝે મોઢે ચીમન તથા એના બાપ
પાછા ગયા. થોડા વખતમાં જ આખા લાગણી
આ વાત ફેલાઈ ગઈ અને હો હો થઈ પડ્યું.

કાનજી એકદમ ચીમન પાસે દોડી ગયો
અને કહ્યું:

‘દોસ્ત, તારી આબરૂ પર પાણી નહિ
ફરવા દઉં. આ વરરાજાના કપડાં નહિ કિતરે’
‘હું કરજુ’

‘મારી બહેનને તો તે જોઈ છે. તેને લોભ
બૂન લઈને તરત જ મારે ત્યાં આવ્યા; કે
બધી તૈયારી કરું છું.’

પ્રાણજીવન મોટી પણ કમ્બલ થઈ ગયો.
કારણ કે આખરેના સવાલ હતો. કાનજી હવે
ધીર દોડ્યો અને ચીમન જેવો માલેદુખર
બનેવી મળે છે એ વિચારે એનું હૃદય હાટકા
થવા લાગ્યું. બહેનને બધી વાત કરી શકતાં
હો કેવેળે વાત સાંભળી; કંઈ ઉત્સાહ ન
જતાઓ. કાનજીએ તો તથામાર તૈયારીઓ
કરી નાખી.

કલાક પછી શેરીના નાકે વાગનું વજાઈ;
ચીમન ધોડે ચડીને શકતાં પરણવા આવતો
હતો ચીમનનું લાગણીનું સ્વાગત થયું. વરને
સૌએ વધાવ્યા અને કન્યા પધરાવો સાવધાની
પેકાર પામો.

પણ કન્યા આવી નહિ. કાનજીએ દોષ
દોષ કરી મૂકી. શકતાનો કમી પતો ન લાગ્યો.
જોઈ બધા ખુલાઈ ગયા અને કાપડો થઈ
પડ્યો.

કાનજી દગલો થઈ ગયો, માંડવામાં હાહા
થઈ પડ્યું. પણ કન્યા હોય તો આવે ને!

શકતા પોતાના જુના પ્રેમી કૃતમહમદ
જમાદાર ભેડે ચૂપચીપી નાસી ગયેલી!

ડાકબંગલો

મી છીમારાએ પેલા મૃતદેહને પાણી-
માંથી બહાર કાઢી તળાવ કાંઠે પડેલા
એક પંથરને ટેકવી મૂક્યો.

તે સાથે તે શબ બહાર નીકળે એની
આટલી વાર ઉલ્કાથી વાટ જોઈ રહેલા લોકો
હોહીને પાસે આવ્યા.

શબ માત્ર બધા જ રતબ્ધ બીમાં રહી
બધા યોદીવારે એક જથ્થાના મોઢામાંથી ઉદ્ધ-
માર નીકળ્યો:

‘અરેરે ! આ તો કાંચન્યાષ !’

‘કોણ કાંચનમોદી ? આપણા પેલા ખાણ-
ના માલિકની દીકરાની વહુ.’

તે માલુસની પાછળ જ જાતેલા એક જથ્થે
જરા પાસે આવી યજ્ઞને નિહાળ્યું ને બોલ્યો:
‘હા, એ જ છે. ગરોબર એ જ છે.’

‘દીક વાત કરી. તે આ કાંચન્યાષમાં
આવી રહે કે તેની સરભરા ઘું જ કરે છે ?
તો પછી ઘું તેને જોળખી કાઢે એમાં કંઈ
બૂઠ હોવાનો સંભવ જ નથી.’

‘નહી એ જ છે ! કાંઈ સાંજે જ હું
તે ભળવા ગયો હતો. તેને જોઈ ને હજી તો
ચોવીસ ઠવાક પૂરા થયા નથી એના મોઢા
પરનું તેજ કંઈ એવું ને એવું છે !’

‘પણ આટલી નાની વયમાં એને વળા
મરવાનું શું સહ્યું ?’

‘સંપત્તિ ને બાળબચ્ચાને શું કરે એ
એકલી ! ધણી નહોતો ને ! અને વળા ઉપરથી
આવો સસરો !’

‘ધણી નહોતો તો તેમાં શું યથ ગયું ?
હર દિવાળીએ આ બંજલામાં રહેવા આવે કે
મોઢને મોઈ જુવાન તો હોવાનો જ એની સાથે-’

‘અરે ધીર બોલ ! કાંઈ મોઈક નકામું
સાબળા જશે ! પેલો તેની પાસે જિએ છે
એ એનો દીવાન છે !’

મૂળ લેખક: ગંગાનન અંબિક માઠજોડકર
અનુવાદક: મુરલી દાકર

‘દરેક વર્ષે દીવાનજી બહાલાલા લાગે છે ?
તારા જોવા દેકેદાર આવ જૂનો ચાલે પણ
દીવાનજી દરવર્ષે નવો જ આવતો હશે ને ! ખૂબ
મમત્વ દેખાડે છે તે મોરો ધમાનદાર લાગે છે !’

‘એમ નથી બાઈ ! મરેલાં માટે કંઈ ખસણ
જોવવું નહોં અમરતું. બીચારી શિયાળાના આરં-
ભમાં અહીં આ કાંચન્યાષમાં રહેવા આવી,
એટલે આસપાસના જોડેતોને ય મક્કા પડી હશે !’

‘જોડેતોને હોર હતી કે નહોં એ તો
માથુ જથ્થે પણ તારે મોજ હતી એમાં કંઈ
ચકા જેવું નથી. સાકશાજી તેના માટે લાવે
તે ચારપાંચ ધણા લાવે, અને ફળાળાદિ વેચી
એક આખા વર્ષની કમાણી માત્ર એકાદ જ
મહિનામાં ઘું કરી લે તો, બચ્ચા ! પણ એવું
આમ આપધાત કેમ થયો ?’

‘આપણને એમાં શી ચમત્ક્રમ પડે ?
કોણ જથ્થે શા ચારુ એવું આત્મહત્યા કરી
હશે ! તે રોજ સાંજસવાર તરણ જતી, કાંઈ
જાડાંખરાં થા વેલમાં પણ લારાજ જવાથી
બૂડી ગઈ હશે કદાચ !’

‘અરે એમ અકસ્માત થયો હોય તો
જીમખૂમ કરત ને ! કાંચન્યાષને પેલો તારો
દોસ્ત ચોડીદાર અને પેલો ખાનસામા વળા
એને અકસ્માત થતો જોઈ શું ખૂંચા જોગી
રહા હોત કે ? અકસ્માત નથી. આ સવારના
પોરમાં જ આપધાત થયો હશે એવું. દમણી
હોજદાર સાહેબ આવશે એટલે મોંઘી વાત
બહાર આવશે.

‘મને ય લાગે છે કે કદાચ એવું આપ-
ધાત કર્યો હશે. બપોરે માઝીમારો માઝલીએ
પકડવા આવ્યા ત્યારે એમણે પાણી ઉપર
કંઈક તરતું જોયું. એ લોકોએ જણાવ્યું કે
તરત જ ચોડીદાર ને ઘું અહીં આવ્યા. પણ
આ કાંચન્યાષ દરો એવો તો અમને જાણેય
આવ નહોતો હો !’

‘એમ કહે છે તું ?’ એ કાકળંગલામાં નોંટી
એના પરથી તે ચોરીદારે ખ્યાલ કરવો હતો ।’

‘કમ ખ્યાલ આવે ? તે તો મનમાં આવે
ત્યારે બહાર આવે નય, તવગર, ઘહેરી ખર્ચ ।
સવારે ખાનસામાં આ લઈને ઓરડામાં ગયો
તો ઓરડામાં દોષ મળે નહોતો. એણે ધણું કે
બાઈ ગઈ હતી કપાક કરવા, માછલી પકડવા
કે પોતાને ગંગેલે રમવા. આમ આવી વિચિત્ર
ઘટના ઉપરિચિત થશે એનો કોને ખ્યાલ આવે ?
માછીમારો કહેવા આવ્યા ત્યારે મેં ધણું કે
કોઈ ખેડૂતની સ્ત્રીએ સાસુ થા પતિના ત્રાસથી
કંઠાળી આપધાત ક્યો દશે આ તળાવમાં ।
અને આજણુ આ રામસાગરને વરસમાં
પચિંક ભોગ તો ભોષ્યે જ છે ને ?’

એ આમ બોલતો હતો એટલામાં ચોરી-
દાર એની પાસે આવ્યો.

શુભ પાસે એકા યથેર્થા માણસોને હટાવી
એ બોલ્યો :

‘દોનદાર સાહેબ ઉપર કાકળંગલામાં
આવ્યા છે. પંચનાથું કરવા એ અહીં આવે
છે અને જમાદારે લોભને ખસેડવાની યજ્ઞ-
આત કરી.

૨

કાલે સવારે કંચિન આ કાકળંગલામાં
રહેવા આવી ત્યારે તે કલામ એને સ્વપ્ને થ
ખ્યાલ નહોતો હોય કે આ એના આયુષ્યનો
છેલ્લો દિવસ છે.

આ કાકળંગલા પ્રત્યે એને એક પ્રકારનું
ખાસ આકર્ષણ હતું. અને ‘અર’ પૂછે તો
આ કાકળંગલા પશુ મને તેને આકર્ષક લાગે
એવો હતો.

આગાડીમાંથી એક એકને અડીને ઊભેલી
એ ત્રણ ટેકરીઓ ભોતાર જ ભોતારને એકાદ
જેટ બેઠું હોય એવો ભાસ થતો.

સવારના કૂમળા પ્રકાશમાં આડીથી ઢાંકા-
લો તાંબુલચર્ચો એ મિરિપ્રદેય નજી કાઈ
પાદચારી જાંટ લીધા કીનખાખનો મૂલ પહેરી
રો હોય એવો લાગતો; ત્યારે સાંજે ધૂસર લીલી

રેષાકૃતિ ભોતાર ૧૯૩૦થી ૩૫૬ દિવસ જુદી
પર આવ્યો હોય એમ લાગતું. વિરોધ તો;
નોમની છાયા મિશ્રિત આંદોલીમાં એ ત્રણ
ટેકરીમાંની વચલી ટેકરી પર આવેલું ભરવાન
સમયરેતું પુરાતન શુભ મંદિર એ નજી પેલા
દિગ્ગજની પીઠ પર યજ્ઞવેલી ચાંદીની અંખા-
ડી જ ન હોય એવું લાગતું.

આ ત્રણ ટેકરીઓમાંથી નાની ટેકરી કંચિનના
સસરાની હતી. અને એની માલિકીના ભેરે
અર્ગલ્યુત પૈસા કમાઈ એણે મુનાર્મના ત્રીવાદી-
ઓમાં આગળ પડતું સ્થાન મેળવ્યું હતું. ટેકરીની
તલ્લીમાં ચારેક માલિકના અંતરે નહીકકિ એનાં
મુંદર ભાગળંગલો હતો. અને શિયાળામાં દોલો
મહિના એમનો મુકામ પશુ ત્યાં જ રહેતો,
ખનીજ પદાર્થો નીચળતા તેની વ્યવસ્થા વધેરે
કરવાની એકિસ માત્ર મુજબમાં હતી. મુજબમાં
મહાલક્ષ્મી આગળ એનો વિશાળ ભગલો હતો.
તેને ભાખ્યતે આજ કટકાં મ વધે વીંટી મર્ષ
હોવાથી એ બંધલો ને એનો વેલવ તેનાપી
સેકેડો માઈલ દૂર આવેલી આ ટેકરીએના
પ્રતાપે છે એ લક્ષમાં રહેતું નહોતું. લગભગ
પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં એ ખાણને સર્વ કારભાર
પોતે જાતે કરતા; પણ હમણાં હમણાં છેલ્લાં
પંદરેક વર્ષથી એ ખાણનો સર્વ કારભાર ને
વ્યવસ્થા તેમણે એક એવો ઈન્ડિયન તંત્રીએ
સોંપી દીધો હતો; અને લગભગ દરેક ભાગ-
તમાં એ એવો ઈન્ડિયન ગૃહસ્થ જ સર્વ
કાંઈ ચલાવતું, અને સહેજ ગોરા રંગીલો અને
લાલમુલ લાગતો વ્યવસ્થાપક જ, ખડું પૂછે તો
એ ખાણનો માલિક હોય એમ લાગતું. ટેક-
રીની આજુબાજુનાં ગામડાંનાં ધર્મજન એ ત્રણ
હબર માણસ ત્યાં મનુર તરીકે કામ કરતાં
અને એ બધાં ઉપર એવું અનિયતિત પ્રભુત્વ
પણ હતું. એની વ્યવસ્થાપકિ અગળ હતી.
પોતાની કુનેહથી એ કદી હડતાળ પડવા દેતો
નહોતો અને આ જ અવસ્થાને ભેરે એ માલિક
ઉપર પણ પોતાની હકમત મથાવતો.

પેલો કાકળંગલો તે આ ત્રણ ટેકરી-

—+— દિવાળીના શુભ અવસરે —+—

શ્રી
લોક
કુ
મા
ર
ન્ય

卐

卐

શ્રી લોકમાન્ય સીત્લકાંડાર

શુદ્ધ ખાદી,
સર્વોગ, કોર્વોગ
દુર્ગા, ધોતીઆ,
સાડી,
વગેરે મળશે

ભં
ડા
ર
ની

શુદ્ધ રેશમી
ત્રીરંગી ધ્વજ
કોર્વોગ, શર્ટિંગ
વગેરે
ઠાપડ મળશે

મુલાકાત લેવો

કે: ૧૨૩, જી. વિઠ્ઠલમર્ધ પટેલ રોડ,

સુભદ્રા, ૪

卐卐卐卐卐卐卐卐卐

ઓર્માની છેલ્લી ટેકરી પર હતો. પહેલી ટેકરી પર મેગનીકની ખાણ હતી, વચ્ચી ટેકરી પર હવે પેલું ભય રામમંદિર અને છેવટની ટેકરી પર ઝાડના ઝુડમાં હતો સંતાપ રહેલો હોય એવો લાગતો પેલો ડાકળગેલો. જાણે કે ભારતીય જીવનની કાંઈ ત્રણ વિશિષ્ટતાનાં આ ત્રણ પ્રતીક જ ન હોય.

એ ડાકળગેલાની આગળના વરંડામાં પડેલી નેતરની ખુરસીઓ પર બેસી નજર નાખીએ તો પેલી બે ટેકરીઓની તલેટીમાં પ્રસરેલો રામસાગરનો ભય વિસ્તાર, એની મીઠી શીતળ લહેરોથી આપણી નજરને આનંદ આપે એવો હતો અને પાછળના બગીચામાં જઈ જાણ રહીએ તો ત્યાં આયમતા સ્વરૂપના તેજમાં તળાવ અને ફંદીમાર નાગરવેલના પાનની લતાઓ લીરામોતીની માળાઓ શી ચમકતી દેખાતી હતી; અને શરદઋતુમાં આકાશના ખૂણે ખૂણેથી સંજ્ઞાસવાર ડેશાતાં રંગબેરંગી વાદળો ત્યારે રામસાગરના જલમાં કિચાતાં ત્યારે લાગતું કે આ જલાસય નથી પણ દેવી ચારણએ પોતાનાં કોરાં નાણુક રેશમી વસ્ત્રો પહેલી જ વાર ધોઈને સૂકવવા લહેરાતાં મૂક્યાં પવનના નેરથી ઊડેલાં અને રામતો રામ-સાગરના જલનો ધ્વનિ અને પાળ નીચેથી વહી જતા પાણીનો ખળખળ અવાજ ડાકળગેલાના વાતાવરણને ભરી દેતો આવતો હતો અને શબ્દો વિનાની શાંતિ ત્યાં ફેલાવતો હતો.

કંચિને તો આ ડાકળગેલા આગળના સૌન્દર્યનો ત્રણે ઋતુઓમાં અનુભવ કર્યો હતો. ચોમાસામાં ત્યારે રામસાગર છતોછલ ભરાઈ સાગર જેવી ગળના કરતું અને પેલી ટેકરી ઝોની તલેટીના પ્રદેશમાં પલ્લુ નાનમિઠાં બીજાં તળાવ ભરાતાં ત્યારે એ જલવિસ્તારમાં પડનાં વર્ષાનાં અનેક બિન્દુ ભેવાની એને મઝા પડતી; ઉનાળામાં રામસાગરમાં આવતી જલની ઝાટકો કરુણધ્વનિ અને મસ્ત કોકિલાનો વાચાંતિક વાતાવરણને કંપિત કરનારો ભેદક કલરવ એકસર બની ઝાન પર પડતો; ત્યારે પણ તે

એટલો જ આનંદ અનુભવતી. ઉનાળામાં ક્યાંક સુકાયેલું તળાવ અને એના પરથી વહી આવતા ફડો પવન પણ એને એટલો જ આનંદ આપતા.

અને શરદ ઋતુથી માંડી તે દેહ સિથિર આવતાં સુધી ફંદી ઝાડપાનના જે રંગો બદલતી તે પછી નિર્દયતાથી તે ઝાડપાનની ડાળાઓ ડાળાઓમાંથી ફડો પવન જે તોફા કરતો! તે પણ તેણે કહ્યુંલક્ષ્મીના * નાચ કરી કરી એતા બાળકની ઉલકંદાથી ભેખું હતું.

અને ત્રણે ઋતુઓમાં ડાકળગેલાના વરંડામાં બેસી આકાશ તરફ તાડી તાડી ભેવામાં પણ તેને એટલો જ આનંદ આવતો. વર્ષાનો સૌમ્ય પ્રસન્ન, શિયાળાનો મંદ મંદ અને ઉનાળાનો પ્રખર ધગધગતો સ્પર્શ આકાશને જે પ્રસન્નતા ધૂસરતા અર્પેલો અને રાત્રે નાખીઝ અરવ્યમાંથી પાણી શીલતા આવતા પમુઓની જેમ નક્ષત્રોના પૂંજ જે નીરવ પણ અખંડ ગતિથી પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફ વહે છે; અને તેનાથી પણ વધુ ચંદ્ર ક્યારેક પૂર્વ દિશિત જ ઉપર તો ક્યારેક પશ્ચિમ દિશિત જ ઉપર એક એક નક્ષત્રના વચ્ચેથી પ્રવાસ કરી પૂનમની રાતે આ બાણ રામસાગર અને પેલી બાણના મેદાનને જે ધવળ સુખમાંથી ભરી દેતો તે અને આકાશના દિવ્ય-તેજસ્વિનિઃશબ્દ ગતિ સૌંદર્ય-તે સર્વ તેણે આંખ ભરી ભરીને નિહાળ્યું હતું.

ખરું પૂછો તો એનો પોતાનો બંધનો તો નદીને કાંઈ પોતાના સસરાના બંધનથી લગભગ માઈલ સવા માઈલ દૂર હતો તે મુંબઈથી આવે એટલે આ બંધનમાં જ રહે. પણ કંઈક હોય તે કંઈક નિવાસસ્થાતંત્રની લાલચથી બંધાવેલા પેલા રમ્ય બંધન કરતાં ડાકળગેલામાં આવી રહેલું એને વધુ બમણું. કંઈ નહીં તો છેવટે આકાશમાં એક બે દિવસ તો એ ડાકળગેલામાં રહેવા આવતી જ. ને કોઈ યોગે યુરોપીયન યા દિલ્હી અમલદાર

* રસતમાં નાચી શરીરે કોરડા લગાવનારને કહ્યું-લક્ષ્મી કહે છે.

ત્યાં આવી રહ્યા હોય તે એ પ્રકરણમાં આજુ
ફરકથી પણ નહીં: પોતે પ્રકરણમાં રહેલી
હોય અને મોઢાં અમલદાર રહેવા આવે તે
તે તાબડોતોબ ત્યાંથી મોટરમાં બેસી પોતાને
બંધે પાછી આવી જતી. એટલે, માનવી-
સંસર્ગ વિહોણું જોઈતું-એ જ બન્યું કે પ્રક-
રણમાં રહેવાનું એક માત્ર આકર્ષણ હતું !

તે દિવસે સવારમાં આ પીતા પીતાઓચિતા
જ તેને ત્યાં જવાની ઇચ્છા થઈ આવી; કે
તરત જ શોફરને મોટર ટાકવા તેણે કહ્યું.

તે નીકળી ત્યારે ઠંડી ઠીક ઠીક હતી પણ
આકાશમાં મોઢાં અંતર કાપી પ્રકરણને
પહેલે એટલામાં શરદ આગુના દડક તાપે
પોતાનો પરચો દેખાડવાનું સર કરી દીધું.

તેની મોટરના હોર્નનો અવાજ ને તેના પૈડા-
નો મચ્છાઈ, ચોક્કોદારના કાન ભણુતા હતા. તે
અવાજ ઠાને પડતાં, જેમ ફરતો પોતાના અધિક-
ને નોઈ પૂંછડી હણવતો સરીર ઉપર પસવા દુહા
માટે છે તેમ, ચોક્કોદાર પણ સોમો આઓઃ અઠ-
નથી સધામ ભરીતે મોટરનું આરણું ઉપાડ્યું.

‘મોઢાં મહેમાન છે ! !

‘ના આજીસાહેબ-’

‘ઠીક.’ મોટરમાંથી સપથી જીતરતાં તે બોલી.

તેની તે જવાબદાર પણ ચપળ સાથ અને
તેમાંથી તેણે જે પોતાનો ઉપા રંગી સાથુ જરા
લેવો લીધો હતો તે નોઈ ચોક્કોદારને મળ્યું-આ
કામગીરીની યુવાની કરી આસરવાની નહીં છું !’

આજથી સોળ વરસ ઉપર ત્યારે તેને
પહેલીવહેલી આ પ્રકરણમાં નોઈ, ત્યારે
આજુના માલિકના મોઢાં ઓડરા-રતિલાલની
મોટરમાંથી નીચે જીતરતાં તેની મતિમાં જે
ચપળતા, જે ચારુચંદ્ર વિશ્વમ તેણે નજર
નોંધો હતો, તે જ વિશ્વમ, મતિની તે જ
ચારુતા ને ચંચળતા-આજ પાંચેસ વરસની
એ ઘસા આવી તો ય તેની મતિમાં દેખાતી હતી.
આ જુદા ચોક્કોદારમાં તો આ વાત રહી રહીને
વિશ્વમ પૈડા કરતો હતો.

અને શતે એ પોતાના દુહાનો હમ મેતો
કહેતો- ‘સાધામ, આપણી આ નાની બાઈ કરી
જુદા યવાની જ નથી છું !’ (કમળા)

શુભ અવસરોમાં યાદ રાખો

ફેરકે ભાતના
રેડીઓ તથા ઇલેક્ટ્રીક
સામાનના
છુરક તથા
ભથ્થાખંધ
વેપારી

મંડપ, ઇલેક્ટ્રીક
શણુમાર તથા
લાઉડસ્પીકર
વિગેરેના
કોન્ટ્રીક્ટર

કલ્પા રેડીઓ

૧૭૦, મોઢાવાડી,

મુંબઈ, ૪

ખાળ-ખુદ્ધિ-તેજ

વધારનાર

ઝંડુ

ચયવનપ્રાશ

આ યુ વે દ નું

અનુપમ ઔષધ

વૃદ્ધ-યુવાન

ખાળક

સૌ કોઈ

આજથી જ અજમાવો

જીવનમાં:—

અતિ આવશ્યક

સ્વાદિષ્ટ

પૌષ્ટિક-ખોરાક

એ જ

જી

વ

ન

હીલાં આંખનાં સાથે બીજાં
પાચક અને લોહી વધારનાર
ઔષધો મેળવી બનાવેલ

||

સાધારણ નબળાઈમાં અને મગજની
નબળાઈમાં સંગીત કામ આપનાર
સાસ્ત્રિક ઉપાય

==
: મળવાનું ઠેકાણું :

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિમિટેડ

રાષ્ટ્રીય મહાજનવાહી, કાજખાતેવી મુંબઈ-૨

લોકોને મન જોઈું યથું છે ને જોઈઈંડિયામાં મેઠાં મેઠાં મુંઢરકનો છવ જાય છે. કોડવાનો મંત્ર યાદ પડી ગયો છે, પણ ઊતરવાનો મંત્ર તો આવડતો નથી. આઠાચનો ફરફડી તે હવે કે દિવસે જાંધે થયો ?

જોઈઈંડિયો ઊઠ્યો જાય છે ને જોઈ કરતાં નીચે ધરતીના પટ ઉપર મુંઢરકે ગંગા જોવી નહીં લીડી છે. મુંઢરકે કાંઈ વિચાર કર્યો નથી ને ઉપરથી નહીં પહોંતું મેલ્યું છે.

નદીને તીરે મોટું જોલું ચઢેર ને જો ચઢેરનો રાજા સહેલગાહે નીકળ્યો છે. રાજાએ આઠાચમાંથી જોઈ માનવીને નદીમાં પડતો લીકો છે ને જોને અચરજ થઈ છે. આ તે કેવું હશે કે માનવ હશે ? રાજા વિચાર કરતો ઊભો છે ત્યાં મુંઢરકે જોની પાસે આવ્યો છે : ‘હું મહારોવનો જણ ! માનવીનો લોગ લેવા અવનિએ જાળ્યો છું.’

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે : ‘તારે જે જોઈએ તે જીલું લે. ધન લે, ફોલત લે, નગર લે, રાજ લે. પણ કૃપા કરી માનવીનો લોગ ન લે.’

ત્યારે મુંઢરકે કહ્યું છે. ‘જીલું જે આપ્યો તે જથું લઈયા. પણ જોઈ માનવીનો લોગ લઈયા, લઈયા ને લઈયા.’

ને મુંઢરકે કાળરાત્રિનાં કરતૂકોની વાત કરી છે. જે નગરનું નામ ઝીકકં અને જોને આદિત્યપ્રભા રાજા. વાત સાંભળીને રાજાએ કાળરાત્રિને પકડી મંગાવી

છે. નાટકાન કાપી લઈ દેશપાર કરી છે ને મુંઢરકને સરસ ગરાસ આપ્યો છે.

કાળરાત્રિની તો થાવી’તી જો ચર્ષ, પણ જોને ઠાકણમત્ર રાણી કુવલયાવલી પાસે રહી ગયો છે ને રાણી રોજ રોજ જો મંત્રની સાધના કરે છે. ને ધરતીને માથે ઠાકણ થઈને ફરે છે. ને જોની રાજાને ખબર નથી.

જોઈ દિવસ આદિત્યપ્રભા રાજા શિકા-રથી ખાછો જાવ્યો છે. રાણીવાસમાં જઈને જુએ તો ત્યાં અનોખી લીલા આલી રહી છે. ફરતાં સાત ધાનના સાત ફૂંડાળાં કર્યાં છે. મલમાંસના પાત્ર ભર્યાં છે. મંડળ વચ્ચે કુવલયાવલી બેઠી છે. જો તો બેઠી બેઠી મંત્ર બોલે છે.

રાજાએ રાણીને પૂછ્યું છે : ‘આ તે શી વાત છે, રાણી ?’

ત્યારે રાણીએ કહ્યું છે : ‘તમારા ઉદય માટે મંત્ર સાધના કરું છું.’

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે : ‘રાણી ! આપણે ત્યાં શી વાતની જોઈ છે તે મેલા દેવોની અને મેલા મંત્રોની સાધના કરી જોનો લીધેલી મહીન સમિતિ ધરમા ધાલીએ ?’

ત્યારે રાણીએ કહ્યું છે : ‘મંત્રોત્પારી કરી છે ને હવે તમે ના પાડ્યો તો કેવો ફરક ને આપણે નાચ થયે ?’

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે : ‘તો કલે રાણી, કરો સાધના પૂરી.’

ત્યારે રાણીએ કહ્યું છે : ‘જાણે તો હવે સાધનામાં વિષ જીલું યથું.

કાલે પ્રથમ શ્રી ગણપતિની પૂજા કરી આપણે જાણે સાધના કરવા બેસીશું.’

ત્યારે રાજાએ પૂછ્યું છે : ‘શ્રી ગણપતિની પૂજા શા માટે કરવી ?’

ત્યારે રાણીએ કહ્યું છે : ‘શ્રી જન્મનન સિદ્ધિપ્રદિ દાતા છે. દરેક શુભ કાર્યમાં પ્રથમ તેની આરાધના કરવી જોઈએ. કન્યાકાળમાં મેં શ્રી ગણપતિની પૂજા કરી તો તમ જેવા સ્વામીને પામી.

પૂર્વે તારકાસુર નામનો દાનવ મંદ્રને અને દેવોને હેરાન કરી રહ્યો હતો. એના નાશનો ઇલાજ શોધવા ઈંદ્ર પ્રજ્ઞાલ પાસે ગયો. પ્રજ્ઞાલએ કહ્યું : ‘જે તો ભગવાન શંકરના હાથનો વાત છે. શંભુલ જે પાર્વતીમાં પુત્ર ઉત્પન્ન કરે તો એ પુત્ર તમારી વધિક ભાગે.’

ત્યારે ઇંદ્રે કહ્યું છે : ‘જે તો શી રીતે જાનો શક્ય, દેવ ? શંભુલએ કામ-દેવને તો બાળીને ભસ્મ કર્યો છે.’

ત્યારે પ્રજ્ઞાલએ કહ્યું છે : ‘જે વાત તો સાચી છે. મેં કામદેવને મનથી ઉત્પન્ન કર્યો. એ તો જન્મ્યો ત્યારથી જ મર્વ કરવા લાગ્યો. એટલે મેં એનું નામ કંકર્પં પાખ્યું અને એને કહી પાખ્યું કે બધાની સાથે વઢવાડ કરજે, એક શંભુલની સામે વઢપણ તોળવા બર્ષથ મા.

પણ એ કંઈ ગાદ્યો રહે ? એ તો શંભુલ સાથે બાથ વધીરવા ગયો અને શંભુલએ એને બાળીને ભસ્મ કર્યો.’

ત્યારે ઇંદ્રે કહ્યું છે : ‘એનો તો હવે કંઈ ઉપાય નથી. પણ અમારું કામ થઈ બાજ એવો કંઈ માર્ગ બતાવો.’

ત્યારે પ્રજ્ઞાલએ કહ્યું છે : ‘અગ્નિને શંભુલ પાસે મોકલ. એ જો કંઈ કરી શકે તો.’

ત્યારે ઇંદ્રે અગ્નિને આજ્ઞા કરી છે : ‘તું અગ્નિ શંભુલના શરીરમાં પ્રવેશ કર.’

આજ્ઞા મર્થ છે એટલે ગયા વિના તો છૂટકો નથી. પરંતુ. અગ્નિને ખબર છે કે પોતાનું શંભુલ પાસે કંઈ ચાલે તેમ નથી. એ તો છાનોમાનો એક વલાવક્રીમાં સંતાઈ બેઠો છે.

ઇંદ્રને ખબર પડ્યા એટલે એણે દેવતાને અગ્નિની શોધમાં મોકલ્યા છે. વલાવક્રીના દેહમાં આગ્રી ખાધી છે ને અગ્નિને પત્તો બતાવ્યો છે.

અગ્નિએ કોપે ભરાઈ દેહમાં આપ આપી છે : ‘તમારી વાણી અસ્પષ્ટ થાઓ.’ તે કિવસથી દેહમાં આગ્રી ઠરાઈ કરે છે ને શું થાલે છે એની કંઈને સમજ પડતી નથી.

અગ્નિ તો ત્યાંથી નાસી છૂટ્યો છે ને મંદાર પર્વત ઉપર એક બાંકો બંધે દમાં નાના યંબલનું રૂપ લઈ સંતાઈ બેઠો છે.

દેવો અગ્નિની શોધમાં મંદાર પર્વત ઉપર આવ્યા. હાથી અને પોપટ અગ્નિનો અવાસ બતાવી દીધો. અગ્નિએ એ બંનેને આપ આપ્યો : ‘તમારી લાભ જાણી મર્થ થાઓ.’

પણ પછી પોતાનું કંઈ વળગે નહિ એમ ધારીને અગ્નિ મહાદેવ પાસે ગયો છે. અને પ્રાર્થના કરી શંભુલને રીજવ્યા છે.

સો વર્ષ સુધી શંભુલએ પાર્વતી સાથે રંગરાગ માણ્યા, તો ૫ સદીને જોધાન રહ્યું નહિ, ત્યારે શંભુલએ સદીને પૂછ્યું છે : ‘સદી! આનું શું કારણ છે ?’

ત્યારે સવીએ કહ્યું છે: 'મને તો કંઈ સૂજ પડવી નથી.'

ત્યારે ચંબુલએ કહ્યું છે: 'તમે શ્રી ગજનનની પૂજા નહિ કરી હોય, સવી.'

ત્યારે સવીએ કહ્યું છે: 'વાત તો સાચી છે.'

સવીએ ગણપતિનું પૂજન કર્યું. એના પ્રતાપે કરીને અગિયી કાર્તિકેશ્વરના જન્મ થયો.

ઉદ્ધ કાર્તિકેશ્વામીના પરાક્રમથી રહાઈ ગયા. એને થયું કે આ તો આપણું સ્વર્ગનું રાજ લઈ લેશે. એટલે તારકા-મુરનો વાત બાલુએ રહીને ઉદ્ધે તો કાર્તિકેશ્વામી સાથે લઠાઈ ચડે કરી છે.

ઉદ્ધે કાર્તિકેશ્વામીને વજ્ર માર્યું, એટલે શ્વામીના દેહમાંથી શાષ્ઠ અને વિશાખ ઉત્પન્ન થયા અને ઉદ્ધની સ્થિતિ નિરાધાર થઈ પડી છે.

ચિવલએ વચ્ચે પડી આ અંદર અંદરનું શુદ્ધ અટકાવ્યું છે. એમણે કાર્તિકેશ્વરને કહ્યું છે: 'તું તો દેવોને મદદ કરવા સરખાયો છે તારાથી દેવો સાથે શુદ્ધ ન થઈ શકે.'

ઉદ્ધને કહ્યું છે: 'દેવસેનાનેા અગ્નિ પતિ થવા માટે એ નિમ્ન છે, એની સાથે તમે શુદ્ધ થશો છો?'

એટલે ઉદ્ધે કાર્તિકેશ્વામીને સેનાપતિ-પદે નિયુક્ત કરવા સાડુ અભિષેકની તૈયારી કરી છે. સેનાની જારી હાથમાં લઈ ઉદ્ધે હાથ લેધા કર્યો છે. ત્યાં તો હાથ હવામાં ચોટી ગયો છે.

ત્યારે ચંબુલએ ઉદ્ધને પૂછ્યું છે: 'તે' ગણપતિની પૂજા કરી?'

ત્યારે ઉદ્ધે કહ્યું છે: 'ના, પ્રભુ'

ત્યારે ચંબુલએ કહ્યું છે: 'એટલે જ તો હાથ હવામાં ચોટી ગયો. હવે ઝટઝટ શ્રી ગજનનની પૂજા કરી લે.'

ત્યારે ઉદ્ધે શ્રી ગજનનની પૂજા કરી છે. શ્રી ગણપતિની કૃપાએ કરીને ઉદ્ધનેા હાથ છૂટેા થયો છે. કાર્તિકેશ્વામીનેા વિધિએ કરીને સેનાપતિપદે અભિષેક થયો છે અને કાર્તિકેશ્વે તારકામુર જાન-વનેા નાશ થયો છે.

એમ શ્રી ગણપતિની કૃપાએ કરીને બધાં કાર્યો સફળ થાય એમની કૃપાએ કરીને હું તમને પામો અને એમનું પૂજન કરીને આપણે મંત્રસિદ્ધિને વશ છું.'

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે. 'મંત્રસિદ્ધિ માટે નરમંત્રનું અલિહાન રેવું' નોંધ્યો. એનું શું કરશું?'

ત્યારે રાણીએ કહ્યું છે: 'ફળશ્રુતિ નામનો જાદાણ આપણે ધેર નોંધી કરે છે એને મારીને રસોયો એનું મંત્ર સંધ્યો. એ બધી વ્યવસ્થા હું કરી લઉંશું.'

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે. 'ભલે રાણી, તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરો.'

રાણીએ રસોયાને કહ્યું છે: 'હાલે સવારે જે ઠાઈ તને રસોઈ માટે ઉત્પાળ કરવાનું કહેવા આવે એને મારીને એનું મંત્ર સંધ્યો.'

રસોયો તો ચિહ્નોના ચાકર એણે કહ્યું છે: 'ભલે.'

બીજે દિવસે સવારે રાણીએ ફળ-શ્રુતિને જાણાવ્યો છે: 'જઈને રસોયાને કહે કે રસોઈની ઉત્પાળ કરે, રાજા ને રાણી આજ સાથે જન્મવાના છે.'

ફળશ્રુતિ હુકમ માર્યે ચડાવી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો છે.

મારગ બતાવે એને રાજકુમાર મળ્યો છે. રાજકુમારે કહ્યું છે: 'ફળભૂતિ! મારું એક કામ કરશે?'

ત્યારે ફળભૂતિએ કહ્યું છે: 'હું તો રાણીના કામે બાંધે છું. એક સાથે બે કામ કેવી રીતે થઈ શકશે?'

ત્યારે રાજકુમારે કહ્યું છે: 'તારું કામ હું કરું. મારું કામ તું કર.'

ત્યારે ફળભૂતિએ કહ્યું છે: 'બલે.'

ત્યારે રાજકુમારે થોડું સોનું ફળભૂતિને આપ્યું છે: 'આ સોનાનાં બે કુંડળ બિલો બિલો ધડાવી લાવ.'

ત્યારે ફળભૂતિએ કહ્યું છે: 'તમે કુંવર! રસોયાને એટલું કહી આવો કે રાજા ને રાણી સાથે જમવાના છે, એટલે રસોઈની ઉતાવળ કર.'

બંને પોતપોતાને માર્ગે ચાલી નીકળ્યા છે.

રાજકુમાર રસોઈ આપ્યો છે અને રાણીનો આદેશ રસોયાને કહી સંભળાવ્યો છે. રસોયાને શું કરવું ને શું નહિ એની સૂચના તો મળી ગઈ છે. પણ આદેશનો પહોંચાકનારો રાજકુમાર છે ને રસોયો વિમાસણમાં પડી ગયો છે શું

રાજા અને રાણીને પેટના જીવવાનું માંસ ખાવાનો ભાવ થયો છે?

પણ એ બિચારો ચિઠ્ઠીનો આદર હુકમ માથે ચલાવવાનું એનું કામ બીજું ત્રીજું એણે જોયું નથી. રાજકુમારને મારોને એનું માંસ શોધ્યું છે. શંકાને રાજાશાણીને પીરસ્યું છે.

મંત્રસિદ્ધિ પૂરી કરીને રાજા ને રાણી બેઠા છે. ત્યાં ફળભૂતિ હાથમાં કુંડળ લઇને આવ્યો છે.

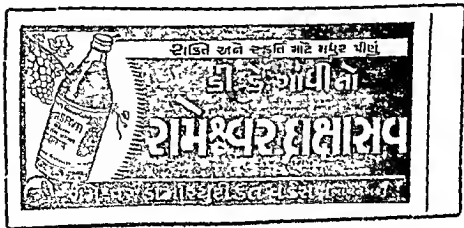
ફળભૂતિને એતાં રાણીને ફળ પડી છે: 'અરે ફળભૂતિ! તું ક્યાંથી?'

ત્યારે ફળભૂતિએ કહ્યું છે: 'રાજકુમારે મને કુંડળ ધડાવી લાવવાની આજ્ઞા કરી. કુંડળ ધડાવી લાવ્યો છું અને રાજકુમારને થોડું છું.'

ત્યારે રાણીએ પછયું છે: 'ત્યારે રસોઈ કોણ ગયું હતું?'

ત્યારે ફળભૂતિએ કહ્યું છે: 'રસોઈ રાજકુમારે સંદેશો પહોંચાડ્યો હતો.'

સંભળીને રાજાશાણીને મૂર્છા આવી ગઈ છે. અરેરે નખખોડ નીકળી ગયું. પેટના પૂતરાનું માંસ ખાધું અને એ વાત તો ઠાઇને કહી બાવ તેમ નથી.

પરંતુ વાત કાંઈ છાની રહી નથી. રહેતે રહેતે નગરમાં સમાચાર ફરી પળ્યા છે. ચાંદે તરફથી રાજાસાળી ફટ ફટ ચર્ચા રહ્યાં છે. રાજાસાળીથી આ તિરસ્કાર સહ્યો ભય તેમ નથી. જન્ને અગ્રિમાં જળી મૂખા છે

અને કુળજીતિએ કહ્યું છે: 'બાલુ' કરનારનું બાલુ થાય છે. ખૂરું કરનારનું ખૂરું થાય છે.'

યોગંધરાયજી વાત પૂરી કરી કહ્યું છે: 'આપજી કાલકલતું બાલુ' ક્યું છે. અને બાલુ' કરનારનું હમેશાં બાલુ જ થાય છે'

વાત સાંભળી ઉદયનની ચંદા ફર ચર્ચ છે ને દિગ્વિજયમાં મેળવેલી સંપત્તિ કાણાણીને દાનમાં દેવાના કાર્યમાં રાજા લાગી ગયો છે.

૭] ઉદયનની વાત

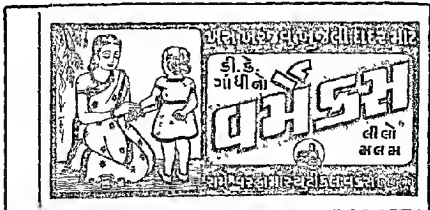
(વાસવદત્તા સાથે લગ્ન)

એમ જંગલમાં મંગળ કરતાં ઉદયન અને વાસવદત્તા કૌશાળી આગળ છે. નગરજનોએ રાજાનો બાવળીનો સરકાર કર્યો છે. નગરમાં ઉત્સવ ચર્ચ રહ્યો છે.

એવે સમયે ચંદમહાસેનનો બીજો પુત્ર ગોપાલક ચંદમહાસેનનો સંદેશો લઈ કૌશાળી આગ્યો છે: તેણે ઉદયનને સંદેશો કહ્યો છે: 'રાજા! મારી પુત્રી એક તારે જ ભેગ છે ને તારી. સાચે એનાં લગ્ન કરવાની મારી ઈચ્છા હતી. પણ વડિયો વડ ન મૂકે તેમ જો મોઢેથી તને એ વાત કહી નહિ ને તારું વડ-પણ તે' દેખાડ્યું. હવે કાંઈ જાણો નથી, કાંઈ નીચો નથી, બંને વડાવડ કિતર્યા છીએ. ગોપાલકને મેં અહીંથી મોકલ્યો છે. એ વિધિપૂર્વક એની ગહેતનું કન્યા-દાન દેશે.'

વાસવદત્તાનાં ઉદયન સાથે લગ્ન થયાં ને બંને આનંદકિલોલ કરે છે ને રાજાની સાચળી માણે છે.

પણ રાજાની તો ભાત જ વાયડી. વાસવદત્તા જેવી સુંદરી મળી છે તો ય રાજાની આંખ આળેજાળે ભરાય છે ને એમાં એક વિચિત્રતા નામની દાસી ઉપર રાજાની નજર ઠરી કંઈ કરીને એ દાસી સરલ હતી, પણ શગવાને કાંઈ લેલ રાખ્યો ન હતો. રાણી બનીને બેસે તો રૂડાં રાજ કીપાવે એવું એનું કૃપ

હવે. એ રૂપે કરીને મોઢો અને હરતા ને હરતા રાજા વિરચિતાનું જ નામ રટે.

ખંને છાનાં હજે છાનાં મળે ને એ વાતની વાસવદત્તાને જરાયે ખબર નહિ પણ વાતની ખબર પઠવાની હશે તે એક દિવસ ઉદયને ઘોઘાવી વાસવદત્તાને અને નામ લીધું ત્યારે વિરચિતાનું.

સાંભળીને વાસવદત્તાએ છલુકેા કયો છે: 'હ' અને ખબર જ છે, તમારું મન ક્યાં ભમે છે તે !'

રાજાના અફસોસનો પાર રહ્યો નહિ. એ શું જવાબ આપે ? મૂંગો મૂંગો જિલો રહ્યો.

ને વાસવદત્તાએ વળી કહ્યું છે: 'તમને હાશીનો જ માવ હતો તો રાજા કુમારી સાડુ શિલને સંકટો વેક્યાં ?'

ઉદયને કાનની ખૂટ જાણી છે: 'તારી વાત સાચી છે વાસવદત્તા ! હવેથી કોઈ દિવસ પરનારીમાં ચિત્ત નહિ પડેાવું.'

રાજાએ તે દિવસે તો કાનની ખૂટ જાણી છે. પણ એની તો પુરુવની જાત. ભમરો અનેક કમળો ઉપર શું જરવ કરતો ફરે ને તો ય એને ધરવ યાય નહિ. વાસવદત્તાની એક બંધુમતિ નામની સહિયર છે લાવણ્ય સરોવરમાંથી બાણે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીના ન પધાર્યાં હોય એવું એવું રૂપ છે. બંધુમતિને જોઈને રાજાનું હૈકું હાથ વધું નથી. હજી વિરચિતાની વાત ભુલાઈ નથી, ત્યાં રાજાને બીજી સુંદરીની રહ લાગી છે.

એ તો વસંતકને કહેવા લાગે છે: 'મિત્ર ! જમી તેમ કરીને બંધુમતિને મેળવી દે.'

ત્યારે વસંતકે કહ્યું છે: 'રાજા ! હું

તમારો મિત્ર ખરો. પણ આવું કામ મારાથી નહીં થાય. એ તો કોઈ ફવીનું કે ધૂતીનું કામ છે.'

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે: 'ચાર કાને વાત જશે તો વાત વણથી જશે ને વગર મક્કતો ફરેતો થશે.'

ત્યારે વસંતકે કહ્યું છે: 'આ બામણો વાત છાની રાખશે એમ માનો છો ! બ્રાહ્મણના પેટમાં એક લાડુ જ ટકે બીજું કંઈ ચે ન ટકી શકે. હું તો રાજાદરબારે જિલો રહીને લોકોને આ વાત કરીશ.'

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે: 'એક વખત એને મેળવી દે પછી તારે જેમ કરવું હોય તે કરો.'

રાજાના કાલાવાલા વસંતકથી જોયા બધા તેમ નથી. એણે કહ્યું છે. 'રાજા ! બંધુમતિ સાથે લગ્ન કરવાની હા પાડો તો એ જ્યાં હોય ત્યાંથી ઉપાડી આવું.'

ત્યારે રાજાએ કહ્યું છે: 'કબૂલ.'

વસંતકે લતામંઠપમાં છાની રીતે લગ્નની તૈયારી કરી છે ઉદયને વર-રાજા કરી ત્યાં બેસાડ્યો છે અને પોતે બંધુમતિ પાસે જિપક્યો છે. 'બંધુમતિ ! લતામંઠપમાં મહારાણી નાહીને બીના વસ્ત્રે બિમાં છે જલ્દી જલ્દી એમના કપડાં લઈને જા. મોડું કરશે તો મહારાણીની તબિયત ખરાબ થઈ જશે.'

ને બંધુમતિ લતામંઠપમાં આવી કે જોરમહારાજે કોઈ પૂછ્યું નથી, ગાછ્યું નથી. હાથ પકડીને એને માયસમાં બેસાડી દીધી છે, મંત્ર બણી ગોટા વાણ્યો છે ને ઉદયત બંધુમતિ સાથે પરણી કિતરો છે.

વાસવદત્તાને વાતની ખબર પડી ને

આ કાળા કામનો કરનારો વસંતક છે. જોની ચે જોને બાણ થઈ. જો તો શાવ-
ભરી હિપટી છે. વસંતકને ન્યાત્યાથી
પકડી પાડ્યો છે. હાથપગ બાંધીને મદે-
લમાં લઈ ગઈ છે.

ત્યારે વસંતકે પૂછ્યું છે: 'મદારાણી
મારો કાંઈ વાંક ?'

ત્યારે વાસવહત્તાએ કહ્યું છે: 'ઉદ-
યન બંધુમતિને પરણી ગયા. જો કાંઈ
જોવેતેવો વાંક છે ?'

ત્યારે વસંતકે કહ્યું છે: 'શુનો
કોકે કર્યો અને તમે કંઈ કોકને ઘો છો.
આ તો સર્પો પર શુસ્સે થઈ ને તમે
હુડુલોને મારો છો.'

ત્યારે વાસવહત્તાએ પૂછ્યું છે: 'જો
વળી શી વાત છે ?'

ત્યારે વસંતકે કહ્યું છે: 'પૂર્વે
નિધાવસુ ઋષિગી મેનકા અસરને
પ્રમદરા નામની જોક કન્યા પ્રાપ્ત થઈ.
કન્યાને મેનકાએ સ્પૃહકેશિ ઋષિના આશ્રમે
મોટી યવા મુકી પ્રમતિનો પુત્ર રુર
જોક દિવસ કરતો કરતો સ્પૃહકેશિ ઋષિના
આશ્રમે જઈ ચકચો. ત્યાં પ્રમદરા તેના
જોવામાં આવી. જોતાં તો મુનિપુત્ર
ચિત્ત ચળી ગયું છે. જોણે પ્રમતિને
કહ્યું છે: 'પરણું તો પ્રમદરાને જ પરણું.'

પ્રમતિએ સ્પૃહકેશિ આગળ વાત
મુકી છે, ઋષિએ હા પાડી છે અને રુર
જને પ્રમદરાનાં લગ્ન થયાં છે.

જાને વચ્ચે પ્રીતિનો કાંઈ ખારોવારો
નથી અને જાને જાનંદે ઉછરેલો દિવસો
વિતાવે છે.

જોમાં જોક દિવસ પ્રમદરા જંગલ
માં ફૂલ વીણવા ગઈ છે ને ફૂલ વીણતાં

જોને સર્પો ઠંથ દીધો છે. ચિત્તાર કરીને
જો તો ધરણીએ ઢળી પડી છે. જોણું
પ્રાણપંજેરું જોડી ગયું છે.

ચિત્તાર સાંભળીને રુર દોડ્યો
દોડ્યો આંબ્યો છે. પત્નીને મૃત્યુ પામેલી
હીડી છે.

જો તો ભગવાનને પ્રાર્થના કરવા
લાબ્યો છે: 'મેં દાનંતપ ક્યાં હોય,
વડીલાની સેવા કરી હોય, પ્રત્યું ખરા-
ખર પાલન કર્યું હોય તો મારી આ
સો સજીવન થાઓ.'

ત્યાં તો જોક દેવદત્ત ત્યાં આબ્યો
છે: 'જોની આવરહા ખૂટી છે. જો હવે
નહિ જિલ્લી થાય.'

ત્યારે રુરે પૂછ્યું છે: 'કાંઈ રીતે
સજીવન થાય ?'

ત્યારે દેવદત્તે કહ્યું છે: 'તારું અડ્યું
આયુષ્ય આપે તો જિલ્લી થાય.'

ત્યારે રુરે હાથમાં પાણીની

સોનું ચાંદી અને
પ્રપેરાતના દામીના

મારી કીમતે ખરીદીશું અથવા
નક્કી કીમત આંકી આપીશું

સોનાની ઉંચા દરખી લામકીઓ મજારો

જી. ચંદલાલજી

જિલ્લાવારો અને જિલ્લાવારો મજારો

અંજલિ ભરી કહ્યું છે: 'આ મારી પત્ની-
ને હું મારું અહ્યું આયુષ્ય અર્પણ કરું
છું. એ આયુષ્યના ભેરે કરીને આ સ્ત્રી
સજીવન થાઓ.'

એટલું કહ્યું છે ને પ્રમદરા આજસ
મરણને બેઠી થઈ છે.

પણ સર્પે એને ડંચ દીધાં તો ના!
રુઠ કહે: 'સર્પની દુનિયાનો નાથ કરું.'

એણે તો દીકા ર્યાથી વીણી વીણીને
સર્પો મારના માંડ્યા છે.

એમાં એક દિવસ કુંડલ નાતિનો
એક સર્પ મળી આવ્યો. રુઠએ તો
એને મારવા સોટી લપાડી છે ત્યાં કુંડલે
કહ્યું છે: 'ઋષિપુત્ર! મને શીદને મારે
છે? અમે કોઈને કરકતા નથી. અમારા
કરક્યા કોઈ મરના નથી અમારા મુખમાં

વિષની ઠાંક જ ન મળે.'

ને મહારાણી! એમ તમે જે બ્રા
હ્મણને મારવા તૈયાર થયા છો? રુઠએ તો
કુંડલને છોડી દીધેલા ને તમે તો હ
લકેને બેઠા છો.'

વાત સાંભળીને વાસવદત્તા હસી પડી
છે: 'તે તો કુંડલને થ જવાળો ને
એણે સર્પને થ ઉગાર્યા.'

રાણીનો રોષ છતરી ગયો છે. એણે
બંધુમતિને પાસે બોલવી છે: 'આપણે
જે બહેનો જેવી. સાડું થઈને એક
પતિ મળ્યો. નહિતર આપણે તો કોણ
બધે ક્યાંની ક્યાં હતા.'

ને રાણીનાં વેણ સાંભળી રાજા જે
મૂગો મૂગો મનમાં હસ્યો છે

ઠરેક જાતની શુદ્ધ ખાદી, તથા રેશમી કાપડ

કોટીંગ

ઘોતી આ

શટીંગ

સાડી

વગેરે મળવાનું

ભરોસાપાત્ર મથક

શ્રી લોક પ્રિય વસ્ત્ર ભંડાર

વિલ્હુભાઈ પટેલ રોડ,

ગાંધી બોલિંગ સામે,

મુંબઈ, ૪

ભીમના ટોડા

માનવજી પદ્મ

શ્રી કૃષ્ણની કૃપાથી અને સહદેવના ત્રિશાળ જ્ઞાનની મહાદેવી પાંડવો નેમ તેમ કરીને પડતા, અપહરતા અને બળ્યાજત્યા લાખાગૃહના લોચિરાની બહાર નીકળ્યા બહાર આત્મા ત્યારે લગભગ સવારના ચાર વાગવાનો સમય થયો હતો. હોયલ જેવાં વહેલાં ઊઠનારાં પક્ષીઓએ બોલવાની શરૂઆત કરી લીધી હતી. યાદેલા મન અને શરીરને આનંદ આપે તેવી શુભાળી ઠંકી હવા આવતી હતી તાજી હવા મળતાં જ પાંડવોનાં હાડેલા શરીરને થોડી રાહત મળી. ઘડીભર તો બળતરા ચોપી થઈ હોય એમ લાગ્યું. પરંતુ આવ્યા ઉપર ઉપરનાં ચોસડોનાં ફાયરો ક્યાં સુધી ! થોડી વારમાં બળતરા બમણાં બેરથી ઊપડી. રૂંધે રૂંધે આગ મૂકી હોય તેવું દુઃખ શરૂ થયું. અસહ્ય વેદનાથી ઘડીભર તો સો બૂમો મારવા અને ગાંઠાંધિલાં ઠાઠવા માંડ્યાં પરંતુ થોડી વારે તેમને પોતાની નિર્બળતાનો ખ્યાલ આવ્યો. થોડાં દાઢયાં એટલામાં આવી ચરમજનક દુર્બળતા દેખાડી ત્યારે લડાઈના મેદાનમાં ખરી સત્રીવટ દેખાડવાનો સમય આવશે અને શરીર બાલુનાં ઘાથી ચાળછી જેવાં થઈ જશે અને શરીર ઉપર તલવારના જનોઈતંડાં ઘા પડશે ત્યારે શું થશે !

વિચાર આવતાં જ સૌના મન મજબૂત થઈ ગયાં અને બાજુ દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ આવી ગઈ.

ધીમે ધીમે સૌ આગળ ચાલવા

માંડ્યાં. ક્યાં જવું તે નહીં નહતું એટલે પગ ન્યાં લઈ લય ત્યાં જવા લાગ્યાં. થોડે દૂર જતાં પ્રભાતિયાના સુર સંભળાવા લાગ્યાં. કોઈ ભક્તજન એકધ્યાન થઈને પ્રભુ સાથે મનના તાર બેસી રહ્યો હતો બહોતે બહોતોને આકર્ષ્યાં.

આ ભક્તજન બીજો કોઈ નહિ પરંતુ વિદુરજીએ પાંડવોને સામે પાર લઈ જવા માટે સૂચના આપીને બેસાર્થો હતો તે જ વૃદ્ધ નાવિક હતો. એસો પ્રભુનો ભક્ત હતો, સેવાભાવી અને પરમજી હતો. પાંડવોને ભોતાં જ અનુમાન કયું ? કે કદાચ વિદુરે કહેલાં દુઃખીઆ પાંડવો તો નહિ હોય ! છતાં વાત નહીં કરવા માટે પૂછપરછ કરીને ખાતરી કરી લીધી. સામસામી ઝાળખાલુપીછાલુ થયા પછી નાવિકે તેમને વિદુરના આપેલાં કપડાં અને રત્નજડિત વીંટી આખ્યાં અને સામે પાર જવા હોડીમાં બેસવા કહ્યું.

પાંડવો તો તૈયાર જ હતાં. હોડી ઊપડી થોડીવારમાં પાંડવા નહીને સામે કાંઠે ઊતરી ગયાં અને સલા નાવિકનો આભાર ગાનીને આમળ ચાલવા માળ્યા.

પાંડવો દેખાતા બંધ ચપા ત્યારે નાવિકે પાછો ફર્યો પાછા ફરતાં નાવિકને પાંડવોના અને તેમના જેવા સતીઆ પુરુષોને માથે વિના કારણ પડેલ અસહ્ય દુઃખના વિચારો આવવા લાગ્યા. ખરેખર ! પ્રભુ આવા સાધુ પુરુષોને શા માટે દુઃખ દેતો હશે ? અથવા તો આવી આકરી કસોટી શા માટે કરતો હશે ! પ્રભુની

લીલાને વિચાર કરતાં કરતાં તેનું મન
હૃદય પ્રભુમય થઈ ગયું અને સમાધિ
લાગી ગઈ. હાથમાંથી મુદ્રાન છૂટી ગયું
અને નાવડું પાણીના પ્રવાહની સાથે
ધસઠાવા લાગ્યું અને ઠમનસીએ વમળમાં
અટવાયું અને ઊંધું વળ્યું. નાવિક
મહત્તને છેલ્લાં પ્રભુદર્શન થયાં અને
નાવ સાથે તેના જીવનનાવે પણ જન-
સમાધિ લીધી અને મોક્ષ પામ્યો. આમ
ધર્માત્માઓને નદીને પાર ઉતારીને પોતે
મરણને પેલે પાર જીવે.

બીજી ગાળુ કોરવોને બ્યારે ખબર
પડ્યા કે લાખાગૃહ બળી ગયું છે પરંતુ
પુલોચન પાછો ફર્યો નથી એટલે ચંદ્રાણ
ચોટલી લાખાગૃહ તરફ જાય. જરાબર
તપાસ કરતાં રાખના ઢગલા વચ્ચેથી
બળેલાં હાડકાંનો ઢગલો મળી આવ્યો
જે ઉપરથી અનુમાન કર્યું કે પુલો-
ચનનું તો જે થયું હોય તે ખરું પરંતુ
પાંડવો તો નહીં બળી ગયા છે. છતાં
વધારે ખાતરી કરવા માટે આશુભાજી
ચારપાંચ ગાઉમાં તપાસ કરાવી પરંતુ
પાંડવોના વાવડ મળ્યા નહિ એટલે
નક્ક કરી લીધું કે પાંડવો જરૂર મરી
ગયા છે. પુલોચનની વધારે તપાસ કર-
વાની જરૂર ન હતી કારણ કે જો જીવતો
હશે તો જોની મેળે ઈનામ આપવાનું
દેવે તે લાભમાં.

પોતાનું ધારણું નિશાન પડ્યું છે
જોની ખાતરી થયા પછી નિશાનખાજ-
ને જે આનંદ થાય તેનાથી પણ વધારે
આનંદ મામા શકુનીને થયો હતો. સૌ
આનંદ કરતા કરતા રાજધાનીમાં પાછા
ફર્યા અને મમ્મનાં માન વધ્યાં.

આગળ કહ્યું તેમ પાંડવો વનની વારે
ચલ્યા પરંતુ ગાઉ ઢોઢ ગાઉ આવ્યા પછી
બીમસેન સહિત સૌ ધાકીને થોથ થઈ
ગયા. એક ઢગલું પણ ભરવાનો હવે
તાકાત ન હતી. સૌ ઢગલો થઈને નીચે
પડ્યા. બીયારા પાંડવો ! અત્યારે જ
તમાં તેમનું કોઈ જ ન હતું. કોણ મદદ
કરે !

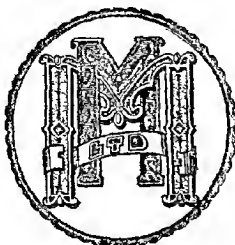
કહ્યું છે ને કે જેનું કોઈ નથી તેના
ઈશ્વર છે. ખરેખર થયું પણ તેમજ.
શોકૂબ્ધ પ્રભુને પાંડવો યાદ આવ્યા.
પોતે જેમને વચન આપ્યું છે કે તમારી
આગળી કપાય તો મારી પેચી કપાય
એવા પાંડવોની હું સંભાળ નહિ લઉં
અને મદદ નહિ કરું તો ધરી બે ધરીમાં
મરણ પામશે અને મારે કપાળે કાળી
ટીલી લાગશે. દોઢાંની ઇશ્વરી તરવમાંથી
થઢા આવી જશે.

આમ વિચારીને તેમણે દિવ્ય શક્તિથી
પોતાની એક કળાનું બળ બીમસેનમાં
મૂક્યું અને બાકીના પાંચે જણમાં
પણ થોડો શક્તિસંચાર કર્યો. બસ થયું.
જેનું નામ પાડ્યું વરાળનું જેણે લાગે તે પૈકામાં
ગતિ આવે તેમ બીમના પગમાં ગતિ
આવી. પ્રભુનું એક કળાનું બળ એટલે
યુ ! તેની તો માત્ર કથના જ કરવાની
રહી. ધારે તો જમીનમાંથી મૂળો ખેંચ
તેમ પર્વતને ખેંચી શકે ! બીમસેન
જેવો ભઠ આઠમી અને તેમાં ઉમેરાયું
એક કળાનું બળ. પછી તો વાત જ રી
કરવી ! જે ભાઈઓને કેલ ઉપર, બીજા
બેને ખાંધે અને માતાજીને માથા ઉપર
બેસારીને બીમ ઢોટ મૂકી પડોર
હઠોટો ચઢનામાં તો જંગલના ગીચ

ધી ટેક્સટાઇલ ટ્રેડીંગ એજન્સી લીમીટેડ

ભાવનગર

S
E
A
L
O
F

Q
U
A
L
I
T
Y

અમે આર્દ્રીની પ્રખ્યાત મિલો
ધી મહાલક્ષ્મી મીલ્સ લી. તથા
ધી માસ્ટર સીલ્ક મીલ્સ લી.ના
ઉત્પન્ન થતા સુતરાઉ તથા આર્ટફિશીયલ
સીલ્ક કાપડના સોલ ડીલર્સ છીએ
આ બંને મીલોનું સુંદર, સસ્તું અને
ટકાઉ કાપડ સોશયટીમાં જ નહીં પરંતુ
સારાએ હિંદુસ્તાનમાં જાણીતું છે.

ફરી કંટ્રોલ પદ્ધતિ દાખલ થવાથી હાલ તો
અમે સુતરાઉ કાપડ આપી શકીએ
તેમ નથી. પરંતુ આર્ટ સીલ્ક કાપડ
આકર્ષક ડીઝાઇનો તથા દરેક જાતનું
દરેકના ખીસ્સાને પોસાય તેવું વાપરવાની
અમારી ખાસ લક્ષ્ય છે. જરૂર પડે
માલના લાવતાલ તથા નમુના માટે લખો.

ખાનવાડી

ભાવનગર

શાંતીલાલ મયાલાધ

એજન્ટ.

બામમાં પહોંચી ગયા અને એક સરોવર-
ને ઠીકે વડના ઝાડ નીચે પડાવ નાખ્યો.

ચઢેલે ઠણું કે હમણાં આપણી
બહ દયા ખરાબ છે એટલે શહેર કે
ગામમાં નહિ જતાં જંગલમાં જ રહેવું
એમાં જ આપણી સહીસલામતી છે એટલે
અહીં જ થોડો વખત રહીએ તો સારું.
આ વાતમાં સૌ સહમત થયા અને
બીમસેને થોડી વારમાં જ એક ઝૂંપડી
તૈયાર કરી દીધી અને સુવા માટે ઢુણાં
ઢુણાં ઘાસપાંદડાંની પથારીઓ કરી.

આટલું થયા પછી સૌમાંથી ઇશ્વર
આપેલ જળ આપ્યું ગયું અને દીલા
યેંશ જેવાં થઈને પડી ગયાં, બોલવાની
કે હલવાની પણ તાકાત ન રહી. હવે તો
શરીરે થયેલ ફાડઝા કુટીને પાણી ચાલવા
માંડયાં અને ઘા ઉપર માખીઓ એસવા
માંડી. માખીના દુઃખમાંથી બચવા માટે
બીમે ઝૂંપડોની દીવાલનાં બાંકાંમાં પાંદડાં
ભરાવીને માખી ન પેસે તેવું કરી દીધું
અને માખીઓને બહાર કાઢી બારણું
વાંસી દીધું.

આવાનું લેવા જઈ ચકાય તેટલી
ઠાંડનામાં તાકાત ન હતી એટલે જૂંપ્યાં
ને તરસ્યાં પડ્યાં રહેવા સિવાય બીજો
માર્ગ ન હતો. ફરી પ્રભુએ સહાય કરી
અને બીમસેન વનમાં ફરીને મળ્યાં તેટલાં
વનફળ લાગ્યાં. અને ચૌને ખવરાવ્યાં.
આમ કરતાં કરતાં એક મહિને સૌ
સાજાં થઈ ગયાં.

ગમે તેટલાં ફળ હોય તોપણ એક
એક જમ્યાએથી તોડીએ તો કેટલા
હઠાડા ચાલે! પૂર્વદિશામાં ફળકુલ મળતાં
બંધ થયાં એટલે બીમ એક દિવસ

હસિષુ દિશા તરફ ચાલ્યો. થોડે દૂર
જતાં પાકાં ફળ અને ફુલની માલક
સુગંધ આવવા લાગી. તેને લાગ્યું કે
નક્કી કોઈને ગામ એ બાજુએ
હોવો જોઈએ. બીમ તો ગામને
આગળ ચાલવા માંડ્યો. થોડી વારે
જંગીઆની દીવાલ જોવામાં આવી. દીવા-
લને ફરતો આંટો મારી જંગીઆનો
અંદાજ બાંધવા પ્રયાસ કર્યો પણ બાજ
પલ્લો મોટો હતો. એકાદ વરસ સુધી ફળ
ખાધા કરીએ તોપણ ખૂટે નહિ તેવઠો
મોટો એ બાગ હતો. બાગની વિશાળ-
તાનો ખ્યાલ તો બાંધ્યો. હવે અંદર
કેવાં કેવાં ઝાડ છે તે જોવા માટે એક
મોટા ઝાડ ઉપર, થીડીને નજર ફેરવી
જોતાં જ બીમના મોઢામાં પાણી છુટ્યું.
ઊંચામાં ઊંચી ભતનાં અને દરેકેદરેક
ભતનાં ફળથી લચી પડતાં ઝાડ દેખાયાં.
નક્કી આ કોઈ રાજ, મહારાજાનો બાગ
હોવો જોઈએ.

ફળ છે, અને જોઈએ છે એટલું જ
નક્કી થાય પછી બાગ ગમે તેના હોય
તો પણ શું! ફળ લીધા સિવાય પાછો
ફરે તો બીમસેન નહિ ઠાંડની પરવા-
નગી લઈને કામ કરવાનું તો બીમ
શીખ્યો જ ન હતો. લેવાની ઇચ્છામાં જ
બંધું આવી બાય.

દરવાજો કયાં હશે તેની તપાસ
કરવાની બીમને કુરસદ ન હતી એટલે
દીવાલથી દૂર જઈ હડી કાઢીને ઊંચો
કુદકો લીધો અને સીધો પડ્યો બાગમાં.

બાગનો ચોવાનો રસ વાત કરવી!
નાના નાના ઢોળ ને કુવારા, લીલીતરી-
વાળી ટેકરીઓ ને ઘરણાં, લતામંડપો

અને હીંચકા; નાનો, કેડીઓ ને મોટા મોટા ગાંધિયા રસ્તા, પાણીમાં રંગબેરંગી માછલાં અને જાડ ઉપર ભાત ભાતનાં પક્ષીના પાંજરા આવું આવું તો કેટલુંય હેતું પરંતુ બીમને આવી નકામી વસ્તુઓનો યોગ ન હતો. તેનું ધ્યાન તો ફળ ઉપર હતું. શેષાની વસ્તુઓ જોઈ ન જોઈ ને એ તો માંજ્યો જાડને જુડવા. પાકાં પાકાં ફળ ખાતો બાય, ઝોળીમાં વરતો બાય અને આગળ ચાલે.

શેઠી વારે જાડની ઠાળીઓ પુટવાનો અને જાડવા હીંચોળાનો અવાજ રખેવાળોના ખ્યાલમાં આવ્યો અને બે પાંચ જણા હાથમાં મોટા મોટા ગેડા લઈને અવાજની દિશામાં ફેરવાયા.

વાહ ! હથિયાર સહિત આવી પહોંચ્યાં ને શું ? આ મર્નિંગને વગે તો જુઓ જાણે કેલેન્ડારની જ ભનાવટ અને ચરોર ઉપર ભાટલા બધા જોડા જેવા વાગ પણ, ફીક શેલે છે. આટલી શેમા અધુરી હોય તેમ પ્રવાયે નાકે જુકાં ને કાન જુઓ બતાવ્યા લાગે છે. વાહ કાર્મ વાહ !

‘એલા ક્યાંનો છો ! જહીં તમારા બાપતું શું ફાટયું છે ? આટલા નાચો અહીં.’

આવનાર ખડખડાટ હસી પડ્યા એલા આ તે ચોર કેટલાજને હંટે એવી વાત થઈ. એક તો રાણી સાહેબાની રબ વગર બાગમાં પેઠો, અને બાગમાં આટલું બધું તુકસાન થયું. એનું કંઈ નહિ ને સાચો લેતો પડે છે. ચાલ ઉતર નીચે નહિતર પથરાણી કરવી પડશે.

તુંકારો સાંભળતાં જ લીમને નખ-શીખ હોધ ચડી ગયો. ધુનકે મારીને

નીચે પડ્યો અને પાસે જીલેવાનો યમ પકડીને જીલેલી ટાળી બર બીકયો બીક લાલો તેણે તો ઘોળે દિવસે તારા જોઈ લીધા એટલે કોઈની રાહ જોયા વિના જીવ લઈ ને નાકો અને સોધા તેની મહારાણી પાસે પહોંચી ગયો અને બચાવે, બચાવોની ધા નાખી. ગ્રામીના પણ બીકતા માર્યા એકની પાછળ બીજે એમ ગાડરિયા પ્રવાહની પેઠે નાકો.

આ બાગની માલિકણ હતી હેડબા નામની રાક્ષસી, લીમને આ વાતની કશી ખબર જ ન હતી, અને ખબર હોય તે પણ પના ન હતી. એ ફરી પાછો પોતાના કામમાં મરડ્યું થઈ ગયો.

આ બાગુ રક્ષકોની ફરિયાદ ઉપરથી બીજા મજબૂત અને મોટા રાક્ષસોને તપાસ માટે અને હુંડારાને પકડી મંગાવવા અને જીવતો ન પકડાય તો કાચો ને કાચો ખાઈ જવાની છૂટ આપીને મોકલ્યા.

આવનારાનો અવાજ સાંભળીને લીમ સાવચેત થઈ ગયો એ લોકો આવી પહોંચે તે પહેલાં લંડેને માલ લઈને પલાયન થઈ ચકાય તેવો મોકો હતો પરંતુ એમ થાય તો જંગલની રાણીને જોવાનું રહી નાથને ! લીમસેને છટકી જવાનું મંદી વાળ્યું અને રાક્ષસોની રાહ જોવા લાગ્યો.

આવનાં જ ટાળીના નાથકે પૂછ્યું : અર્યા તું કોણ છે અને વગર પરવાનગીએ રાણીના બાગમાં કેમ પેઠો છે ?

હુનિયાના પાટરાને વળી પડવાન-ગીચી અને વાત રી. દર ચાલની માફક એણે સાલ તમારી રાણી તરફથી અમને ખંદણી મળી નથી તેથી ખંદણી લેવા

અને રાણીને મુલાકાત આપવા હું
પોતે જ આંચેા છું. જાઓ તમારા
રાણીને ખબર આપો. હું તમારી પાછળ
પાછળ આવી પહોંચું છું. શીમિ હસીને
જવાબ આપી.

રાણીસે આ જવાબથી શીમને ગાંઠો
ગણી ખડખડાટ હસવા લાગ્યા અને
અંદર અંદર તેની મસ્કરી કરવા લાગ્યા.

શીમને તકશર કરવાની ન હતી તેથી
મૌન રાખીને તેમની ચર્ચા સાંભળવા લાગ્યા.

થોડી વાર મસલત કરી ને સરદાર
આગળ આવ્યો અને શીમને પકડવા
હાથ લંબાવ્યો.

ખબરદાર ! એક કચણ આગળ વધીશ
તો હાથ ભાંગીને નીચે પડશે. તમારે
જે કહેવું હોય તે દ્રવ્યો કહો !

જવાબ સાંભળતા જ સરદારને લાગ્યું
કે કોઈ ગાંઠો માણસ લાગે છે. જરા
કળથી કામ લેવું પડશે. આમ વિચારી
ને તેણે દ્રવ્યો તોળ્યું. આપ નામદારનો
એવી જ ઈચ્છા હોય તો મને હરજત
નથી. અમારો અહીંનો નિયમ તો એવો
છે કે મિટા માણસોને ચાલી ને રાણી
આદેશ પાસે મુલાકાતે લઈ જવા. હવે
આપ નામદાર જેમ હુકમ કરો તેમ કરીએ.

શીમને તેમના નિયમ પ્રમાણે ચાલ-
વામાં હરજત ન હતી કારણ કે આમ
નજર દેલી થવામાં કમ ન હતો પોતે
ધારે ત્યારે છૂટો, થઈ ચકે તેમ હતો,
એટલે જાણી જોઈને તેમના કહેવાના
નિયમને આધીન થયો અને સૌ આગળ
આવ્યા.

સૌંદર્ય અને સુગંધનો સુમેળ સાધતું

★ રૂપ ગંધા ★

વેજટેબલ હિર ઝોર્ડલ

હજાર પુષ્પોની મીઠી સુવાસ આપી મગજને પ્રકુલીત બતાવે છે

ખી. કે. ફાર્માસ્યુટીકલ

એન્ડ

કેમીકલ વર્કર્સ

ભાવનગર

અને

મુંબઈ

ચાલતા ચાલતા ભીમસેન રાણીના રૂપનો અને ઠકારાનો વિચાર કરતો જતો હતો અને આસપાસની શોભા ભેતો જતો હતો. ભેંકે ચેનચાળા એવા કરતો હતો કે સામા માણસોને તો એ ખરેખર ગાંઠો જ લાગતો હશે.

અરધો બાથ વટાવ્યો પછી રાણીનો રંગમહેલ આવ્યો. આખો મહેલ સફેદ આરસ પહાણોના બનાવેલો હતો. હીરાલે હીરાલે રંગબેરંગી ચિત્રામય હતું. હીરા મોટી અને માણેકના ઝુમર હતાં. હાંડી તખ્તાનો કોઈ હિસાબ ન હતો સોના રૂપાનો લારી હતી. હરિયાળા મેઘાનમાં સફેદ દાથીની જેમ આ સાત માણનો રંગમહેલ બાગની વચોવચ શોભી રહ્યો હતો મહેલ ભેંધને શીમને

સતોષ થયો. સવારી આમળ ચાલી એટલે વીધે કલ્પના કરી કે રાણી સાહેબ મહેલમાં નહિ બિરાજતા હોય.

આમળ ચાલતા ચાલતા બગીચાને લગભગ છેડે સીધા ચંદ્રાણાના અને જૂમ લેંચા બે ડુંગરા દેખાયા આ ડુંગરાની ગાળીમાંથી મોટું ઝરણું વહેતું હતું અને આ ઝરણાને ધીકે રાણી સાહેબ માટે ઉનાળામાં રહેવા માટે હીમગૃહ હતું. આ હીમગૃહમાં રાણી-સાહેબ સોનાની હીરોળા ખાટે ચૂંકતાં હતાં. પઠેરેગીરોએ અંદર જઈને ખચર આપ્યા એટલે હુકમ સુજળ વીધને અંદર લઈ જવામાં આવ્યો.

જંનેએ એક બીજાને જોયા. આંખે આંખ મળી. જન્નેને એક બીજા વાફ

કલામય

રંગીન

બેરંગી

રેશમી

સુતરાઈ

જરીજ્યોર્જટ

સા ડી ઓ

અવનવી ડિઝાઈનોમાં છાપવાનું

ગંજાવર મથક

ન્યુ ભારત ડાઈંગ એન્ડ પ્રી. વર્કસ

વીઠ્ઠલભાઈ પટેલ રોડ,

મુંબઈ - ૪

આઈંવણ અને કુણી / હાગળી થઈ. રાણી
લીનેવાન પણ ગજબની નમણી દેવી.
બણે કે પ્રસાદે આખા વિશ્વની નમણાઈ
આ એક જ બાઈમાં બારી દીધી હશે.
સદગત્તા તેની પાછળ પાગલ બને તેવું
એતું રૂપ હતું. તો પછી લીમસેનનો
ચો દિસાગ.

એ જ પ્રમાણે બાઈ સાહેબ પણ
લીમતું રૂપ, લોખંડી ચરીર અને પ્રસા-
વશાળી ચહેરા ભેળને ખુશી ખુશી રાખ
લ્યાં. તેને પણ લીમસેન પરાક્રમ અને
પુરુષત્વનો મૂર્તિ સમા દાગ્યો. હૃદય
તેના તરફ દબ્યું છતાં જરા કચોટીએ
ચડાવવાનું મન થયું.

આ રાણીનું નામ હતું હેડંબા.
હેડંબ રાક્ષસની એ ભેન થાય. હેડંબાના
નામ ઉપરથી આ વનનું નામ હેડંબવન
કહેવાતું. લીમે પણ નામ સંભળેલું
પરંતુ નજરે તો પડેલી જ વાર ભેળ.

હેડંબાએ પોતાના મનનો ભાવ
છુપાવી દીધો અને શુરસે રાખને હુકમ
કર્યો—આ / છુટારાને બાંધીને જોડમાં
પૂરી દો.

હુકમ થતાં જ રક્ષકોમાં સળવળાટ
થયો. પરંતુ કાંઈ થાય તે પહેલાં જ
લીમસેન વીજળીને વેગે ફૂલી ટોળા
માંથી છૂટો પડી ગયો અને સરદારના
હાથમાંથી ગેડીઓ આંચકીને તેના જ
માથામાં ભેરથી ફટકાર્યો. ફટકો પડતાં
જ બાવળનું કુંકું થડે તેમ સરદાર સાહેબ
છાંધે માટે પૂજા ચાલતા થયા અને બાકીના
બીકના માયો મૂલીઓ વાળીને નાકા.

હેડંબાને લીમની નીકરવા અને બજ-
ની ખાતરી થઈ ગઈ.

પછી તો બન્ને જણાએ એકબીજાના
મનનો વાવ બહિર કરી અને પરબુવાનું
નક્કી કર્યું. પરંતુ હેડંબાની પ્રતિજ્ઞા હતી
કે જે કોઈ સહવીર, પોતાને ‘વિરાટ’
હીંચકે, મોટામાં મોટો હીંચાળો નાખી
થકે તેને જ પરબુવું અને હીંચાળો
નાખનાર નિખૂળ ભાષ તો તેતું માથું
પકડી છુટું થાય.

આ વિરાટ હીંચકો પણ ભેવા ભેવો
હતો. એ હુંગરાની છેક ટોચે લોખંડના
મજબૂત પાટકામાં એ કડા જડી દીધાં હતાં
અને તેમાં બાંધે સાંકળો પરીવાળે હીંચકો
હુંગરાની ગાળીમાં બૂલતો રાખ્યો હતો.

હેડંબાએ પોતાની ઈચ્છા લીમને
જણાવી. લીમને પણ પોતાનું નરીબ
અજમાવવાનું મન થયું. ઠાં તો નમણી
નારી મળે છે અને નહિતર, માથું
ડુલ થાય છે.

ભોમિ હા પાકી કે તરત જ માથું
સોજે હીંચકો તૈયાર કર્યો. હેડંબા હીંચકે
બેઠી અને મોટામાં મોટો હીંચકો કથાં
સુખી ગણાય તે ભોમને ક્રતાવવામાં
આણ્યું લીમસેને માપ ભેયું ન ભેયું ને
હેડંબાને સાંકળ બરાબર પકડી રાખ-
વાની સૂચના આપી ને કહ્યું કે ભો પકડ
લીલી થશે તો હુંગરાની ગાળીમાં કથાંય
ભીડી પડશે અને કોંઈય હાકકું સાથું
નહિ રહે માટે હાથની સાંકળ સાથે
મકાગાંઠ વાળી રાખજો. ચાકો હોથવાર
એક ભો અને ત્રણ. એટલું કહેતાં જ
સહમાં પવન બરાથ અને વહાણ હરિયામાં
સડસડાટ આવળા માટે તેમ હીંચકો
પણ આગળ ને પાછળ ચાલતા માંક્યો.
લીમ પણ સમથું ભેર હાંચકાની

સાક્ષી : ઉપર અજમાવવા માંડ્યો. નક્કો કરેલ નિયામ તો ક્યારનું વધી ગયું અને હીચકો જિયોને જિયો ચઢવા માંડ્યો. બરાબર સાતમે હીચિયો તો હીચકે પોતાનું સ્વરૂપ બદલાવ્યું. એ તો હીચકો મટીને 'ફ્રેન્ચ કાળકો', (અક્કર હીચકો) બની ગયો. ઉપરનો પાટકો હીચકાના ભેરથી ડુંગરાની ટોચમાં ગોળ ગોળ ફરવા માંડ્યો અને તેની આસપાસ હીચકો પણ ફરવા માંડ્યો.

હેડંગાને આવી કલપના મુદ્દા ન હતી. આટલી ઉંમરમાં આવે હીચિયો ભેરો ન હતો તો અનુભવો તો ક્યાંથી હાથ ? તેને તો આંખે લાલપીળાં દેખાતો માંડ્યાં. આંખના ડોળા બહાર નીકળવા લાગ્યા. બીકને લીધે તેનું આખું ઘરોર ધુજવા લાગ્યું. હીચકો ઉપર જ ભેભાન જેવી ધર્ષ ગર્ષ અને હાથની મહાગાંઠ વળી ગઈ.

ભીમને લાગ્યું કે હવે શણીનું અભિમાન જિતરી ગયું છે એટલે તરત જ હીચકો જિયો શણી લીધો. હીચકો જિયો

રહેતા જ હેડંગાના ગોળીયામાં ભૂલ્યાં અને હાથ કરીને નીચે જિતરી ગઈ.

હવે અહીં શેઠાવાની જરૂર ન હતી સૌ રંગમહેલમાં ગયા.

ભીમ-હેડંગાનો વિચાર ધીકુંધું બાંધી લીધો અને, નારહણને લગાવિધ કરાવવા જવાનો સંદેશ મોકલ્યો. વાયુ-સંદેશ મળતા જ નારહણએ વિમાન તૈયાર કરાવ્યું અને હેડંગ વનમાં પહોંચી ગયા. વાજતેગાજતે લગ્ન સંમારંભ પડે થયો. બંને વરપોડીયાને આશિષ આપીને નારહણ પાછા સ્વર્ગલોકમાં ગયા.

નારહણના ગયા પછી હેડંગાએ સૌને જમાડ્યાં અને પોતે પણ ભીમની સામે બેસીને જમવા લાગી. સામસામાં આમંત્ર કરીને બન્ને જમ્યાં. ભીમને તો ઘણું વળતે મજાના દર્શન થયાં હતાં એટલે જમવાની બહુ મજા પડી અને તેમાં પણ પત્નીનો આમંત્ર લાગ્યો પછી શી વાત કરવી !

હજી દિવસ આયમવાને ઘણી વાર હતી. પરંતુ ભાઈઓ અને માતા ભૂખ્યાં

આયુર્વેદિક પદ્ધતિથી અમૂલ્ય ઔષધો એકઠાં કરી બનાવેલ

બી. કે. ગેસ પીલ્સ

ગેસ, અમ્લપીત, અજીર્ણ, અરચી, મંદબળી, બૂખ ન લાગવી, ખોરાકનું પાચન ન થવું, છાતીમાં બળતરા બર ન પાકાટ થવો, ઉષ ન આવવી મરજના ધાનતંત્રીઓનું યાદી જનું વિરોધી માટે અચૂક અને ઉત્તમ ઉપાય છે.

કોઈ, ખાટલી એકના રૂ. બે : બી. પી. આર્જ અલગ.

બી. કે. ફાર્માસ્યુટીકલ એન્ડ કેમીકલ વર્ક્સ.

ભાવનગર (સોરાષ્ટ્ર)

એમાં હશે માટે જલદી ફળ લઈને પહોંચવું જોઈએ એટલે જીમ જવાની ઉતાવળ બતાવી. પરંતુ હેડબાએ પાંચેય જણને વિવિધ વિવિધ આલે તેટલું મિથાન મોકલીને જીમને રાખ્યા જવાનો આગ્રહ કર્યો. જીમને લાગતી વાત માતા અને ભાઈઓથી ખાનગી રાખવી હતી એટલે હેડબાની દરખાસ્ત નામંજુર કરીને જીમસેન ફળકુવના ગાંધડા બેઠા રાક્ષસો પાસે ઉપડાવીને પોતાની જૂંપડી તરફ રવાના થયો. જતાં જતાં કહેતો ગયો કે અધરાત પહેલાં પાછો જાવી જઈશ મારે માટે જગવાનું તૈયાર રાખજે.

જૂંપડી દૂરથી દેખાવા લાગી ત્યારે રાક્ષસોને પાછા મોકલી દીધા અને વનફળના ગાંધડા ઉપડીને જીમભાઈ જૂંપડી તરફ રવાના થયા. પહોંચ્યા ત્યારે વિવિધ આયમવા આંખો હતો. જીમને સહદેવે આંખ મીચકાવીને પૂછ્યું : 'કેમ જીમભાઈ આજ તો બહુ મોડા ! તમને તો જૂંપ નહિ લાગી હોય પણ અમારા પેટમાં તો કુરકુરીઆં થોડે છે.'

'કેમ ભાઈ ! અમને શા માટે જૂંપ ન લાગે ? તમારે તો અહીં બેઠા રહેવું ને જૂંપ લાગે છે, ત્યારે મારે તો આંખો વગરો વાંધીને જવું અને જાડવે જાડવે ચઢીને આપ સૌ નામદારોને માટે ફળ લાવી આપવાની વેઠ કરવી અને છતાં તમારાં મેણાંટોણાં સાંભળવાં. કાલથી આપણે તો ફળ લેવા જવાના નથી, જેને વહેલી જૂંપ લાગતી હોય તે ભય ફળ લેવા. આપણે તો અહીં બેઠા ઠંડે છાંયે પારકી મહેનતનું પ્રાંથું ને આનંદ કર્યું'

બંને ભાઈઓનો ટપાટપી સાંભળીને માતાજીને ધનું કે હમણાં તરત યઈ પકડે એટલે જીમને ઠંડા પાડવા સહદેવને જોટો જોટો ધમકાવ્યો અને જીમને કહ્યું : 'કેમ બેટા ! આજ તો ઘડી ગયો હોઈશ ખરું ને ! કાલથી થોડું-વણું જે મળે તે લઈને વહેલો વરે જાવી જજે જેથી ચાક ન લાગે. તું લાવીશ તેટલું સૌ ભાગે પડતું ખાઈ લઈશું હો ભયલા ! જીમને વહેલું જવું હતું અને મોડું આવવું હતું એટલે આ તકનો લાભ લઈને માજીને કહી દીધું કે 'માજી આપણો આજીજીજીમાં હવે ફળ ખલાસ થયાં છે અને તેથી અહીંથી કશુંપણ દિશામાં જાયે ફર જવું પડે છે અને એ જંગલમાં એક નરમદી વાઘજી રહે છે તેનાથી જરા ચેતતા રહેવું પડે છે એટલે વખત ધણો ભય છે આવતી કાલથી તો અધરાત પછી અહીંથી નીકળી જઈશ અને સાંજે જરા મોડો આવીશ.'

અને માજી ! એ નરમદી વાઘજી જીમભાઈની પાળીતી યઈ ગઈ છે એટલે બીક રાખવાની જરૂર નથી હો ! સહદેવે જરા ટીખળ કરી જીમ તરફ આંખનો ઈશારો કર્યો.

સહદેવની માર્મિક વાણી સાંભળીને જીમના મોતીલા મરી ગયા. તેને બીક લાગી કે હમણાં સહદેવે જાણું ભરી મરશે અને ઉપાધિ યશે. તેણે જરા કડક થઈને કાંઈ ન લાગે તેમ સહદેવને આંખને ઈશારો સમજાવી દીધું કે 'મૂંગો મરે મૂંગો' વધારે દોઢ શબ્દો યઈશ તો માર ખાઈશ.

લગ પછી જીમસેન ધણો ખરો

વર્ષોના સતત ઉદ્યોગ અને સંશોધન બાદ અમારા ઉદ્યોગગૃહમાં-તમાકુની
ખાસ પસંદ કરાયેલી જાતની ચોકળી પાંદડીઓને-ખાંડવા, ભરડવા,
આથો નાખવા તથા ઉચિત પ્રમાણમાં મિશ્રણ કરી, તમાકુનું
ઉપયોગી તત્વ જળવાઈ રહે તે મુજબ ઢળવા વગેરેની કમખડ
ક્રિયાઓ કરી, દનોજના ઘુસ અને ખુરબોદાર અતરોની
મેળવણી કરી નવા વાપરનારને પણ અતુરૂળ પડે
તે રીતે તૈયાર કરેલી શમ્ય, સાત્વિક અને મુવાસિક

બાળમુકુંદ છાપ

મુંધવા અને ધસવાની ઉત્કૃષ્ટ

ત પ કી ર

૦

[તમે પણ તમારા દાંતના અને મોઢાના રોગને કે
માથાના દુઃખાવાને નાબૂદ કરવા કે દાંત-મુખ
સ્વચ્છ-મુવાસિક અને મગજ પ્રકૃતિ નાખવા
માત્ર એક જ વાર વાપરી જુઓ.]

૦

એકલા બતાવનાર:-

ઈશ્વર સ્નાઈ વર્કસ

મુખ્ય દુકાન
અમદાવાદ

બાવનગર
(ચોથા)

શાખા
સરાઈ બજાર

વખત હેડ'બવનમાં ગાળવા લાગ્યો. અને
મહિના પર મહિના થવા લાગ્યા. વખત
જતાં હેડ'બાને આધાન રહ્યાં અને હથ
દિવસે પુત્ર જન્મ થયો. તેનું નામ
પાંડ્યું. ઝટોરગમ્હ આબાદ, હીમસેન
જેવો જ. પુત્ર તો દિવસે ન વધે તેટલો રાત્રે
વધે અને રાત્રે ન વધે તેટલો દિવસે
વધે. મહિના બે મહિનામાં તો વધીને

સોળ વરસના કલેયા કુવર જેવો થઈ ગયો.
હેડ'બા-મીમસેનના આનંદનો પાર
નથી. બંને જણ પોતાના પ્રેમની પ્રસાદી-
રૂપ પુત્રને રમાડે જમાડેને મળ કરે છે.
આ પ્રમાણે હેડ'બવનમાં પાંડવો
ધૃત્વર આપેલ દુઃખને સુખમાનીને
આનંદથી ધૃત્વરભક્તિમાં દિવસો પસાર
કરે છે.

નોંધ:—માઠક, મગ્ગર, ચાંચક વગેરે જાતુઓ રાક્ષસી માયા બધાપ છે કારણકે આ બધા ચોખ્ખ
કલાકમાં જન્મ કરે છે અને મરણ પછી તેવી જ રીતે જ પામે છે. રાક્ષસોનું પણ તેવું જ
છે. જન્મ ધરવામાં પણ બહુ વગત ન થાયે અને મરતાં પણ વખત ન થાયે.

એક નવચરિણીત કંપતીને એક દિવસ પાંચમી 'મેઠ' મિતે સહેરામાં આઠલી સાપામાં સારી
ફિમળી બે ટિકિટો મોકલી-પણ મોકલનારે તેનું નામ નહીં લખેલું-તેથી આ ટિકિટો ક્યા મિતે
મોકલી હશે તે જવાબ વગરનો સવાલ જ રહેશે—

પછી તો બંને જણ દિવસમાં બેઠાં અને ચિત્ર કાઢે તો હવે જ એટલે મળતી શી
વાત કાઢી પણ મોકલી રાતે થરે આબા ત્યારે કળાઠ કપાટો પડ્યો હતો અને ધરણીના કાળશે
સુખ થયો જણાયા-તેની જગાએ એક ચિહ્ન પડી હતી તેમાં લખ્યું હતું,

'હરે તો મને આજણી ને !'

સિદ્ધ મુખારુ

દરેક ડીઝાઈનો માં

કેટીંગ-શટીંગ

તથા

રેડીમ્ડ કલોથનું

બરોસાયાત્ર મથક

ઠક્કર સ્ટોર્સ

ગીરગામ : સુબધ

ક્રાંતિનો સર્જક

મયૂર

ગા. 'તમે આ માટે આમ ક'રો, વિનોદભાઈ.'

'આમકે તો ને કે નથી કરવો પડે, પરંતુ જરૂર જોઈ યાત તો તેટલે સુધીની તૈયારી કરી રાખી હતી. એ વાતાવરણમાં હું ખી રીતે રહી શકે, થયી.'

'વાતાવરણ તો કંઈ ખરાબ ન હતું.'

'ના, ત્યાં તો હું મેકુલા વરસતા હતા અને સુખના સમુદ્ર હતી રજા હતા.'

'તમે એમને મન અજબ હતા, તમારા પ્રત્યેના વર્તનમાં એવું કંઈ અસ્વાભાવિક બની ગયું હોય તો એમાં એમને શેષ નથી.'

'હું મારા પ્રત્યેના એમના વર્તનની ચાત નથી કરતો, થયી. અને તો એ ધરમાં બહિષ્કાર પડ્યો બનિયાસ કેમકે.'

'તમારા અધિકાર પ્રમાણે તો એ ધર ચોલા વખતમાં જીજ્ઞાસ કરી જતું નોંધ્યું, વિનોદભાઈ, પરંતુ એમાં તમારી ભૂલ થાય છે. એ ધરમાં મેં આટલા વરસો વીતાવ્યા છે. ધરના વાતાવરણને હું વધારે નજરું પૂં. કારણ કે એ ધરને મેં મારું ધર માન્યું છે.'

'એ ધરમાં તારું હવે શું રહે છે, થયી ?'

'હવે એ તો હાલવાને ખૂંટવી થીમું.'

'તો એનો હેથ લગચળને કેવો પડે ?'

'પરંતુ હાલવાને ને કંઈ છે એવું નિમિત્ત માનવીને જનાવીને વિષયને સજ કરવાનો તો કાઈને હક્ક નથી. મૃત્યુ એ કાંઈ કાંઈ કાથની વાત નથી.'

'વાત તો સાચી છે. સી પોતાનું સોજામ પોતે જુરો નાખતી નથી. પરંતુ પતિના મૃત્યુનું નિમિત્ત માનીને સમાજ વિષયને સજ કરે છે, એ વાત સાચે જ સક્રમત યથ સક્રી નથી. સજ થતી જ હશે તો એ વિષયના કમનિય વિષય છે.'

'તો પછી ને કાંઈ થાય છે એ મૃત્યુ નોય કરવું અને સજા કરવું એમ તું કહે છે ?'

'એવું કાંઈ થાય છે એમ માનો છે. જ આ માટે જ અને ઘરો કે તમારી માન્યતા બરાબર છે તો પણ તમે તો આ કમનિય વિષય સહી કે સાંખી શકશો એની ખાતરી નથી.'

'વાત ત્યાં જ આવીને જોઈ રહે છે, થયી. હું એ કંઈ સહન કરવાનો નથી. મારે સમાજ સામે બળવો પોડારવો છે.'

'પરંતુ બળવાની રીત તો આ નથી. સાચા રિવાજોથી અને યોગ્ય દિવસ દર યર્ષ જવાની તો તમને યથ સિદ્ધ યથ શકે તેમ નથી.'

'તો પછી એનો બીજો માર્ગ શો હોય શકે ?'

'મારું તો તમારે વિચારવાનો રહ્યો, વિનોદભાઈ. મેં તો કંઈ નથી કે મારા પર જીજ્ઞાસ થાય છે ને તમે બળવો કરો.'

'પરંતુ એ તો હકીકત છે, થયી. તારા કહેવા માનવી સમાજનો જવાવ યથ શકે તેમ નથી.'

'તમે કહેો છો એવું કદાચ હશે, અને કેટલીક વખત તો એ સ્ત્રીકારી શીધેલી માન્યતા હોવા પણ સંજાત છે, પરિસ્થિતિના એકાએક પરિવર્તનથી આ જાતનો જામ જોતો યનો હોય એમ પણ કેમ ન બને ?'

'જામની વાત તો થયી. તારી ઉપજાવી કાઢેલી જગ્યા છે.'

'એ ઉપજાવી સજા છે એ જ મારે મન હકીકત છે. આપણે ઘમંધી જોઈ યતી પરિસ્થિતિ ઉપર વિચાર કરીએ. હાન પછી એક નવી યદિ સી સમજ પડી થાય છે. બાલિષ્ઠ પોતાનું જ-અસ્થાન તથા બીજે ધેર જાય છે. એટલે ક્રાંતિ જ ને કરવી હોય તો તેની ચર્યાત અદોષી જ યર્ષ શકે, એને જ આ માટે પાડે ધેર એકઠાકમાં આવે છે ? પુરા આ માટે પત્નીને ધેર જાણીને ન રહે ?'

‘તું તો જન્મતો કમ બદલાવી તાજવાની વાત કરે છે, લલી !’

‘આને કમ કહેતા હો તો એ કમ નહોતું કહેલું કયો ? પરંતુ એની ચર્ચામાં નહિ હોતું. પત્નીનું પતિને ઘેર પ્રસ્થાન એ જેમ એક કમ છે તેમ સ્ત્રીનું સૌન્દર્ય સૌન્દર્યનો કાદ-શ્રમાર, એ પણ પતિની તૃપ્તિ માટેના ઉપવસ્થા માની લેવામાં. સ્વામી વિદાય થતાં એ કદાની સ્ત્રીને જરૂર નથી એમ પણ સ્ત્રીકારી લીધું. સુદૃઢિયા આ બધેના સ્ત્રીકાર્ય બની શકે નહિ, એટલે સમાજે એ માટેના ઉપાયો લીધા. એટલે જ કદિ બધન અને અત્યાચાર લાગે છે, એ બધું આ પરિવર્તનને જ આભારી છે. એનો અર્થ એમ નથી. કે હું વિધવાસ્ત્રવનની સામાજી નકલી કરેલી મર્ચાનું સમર્થન કરું છું. પરંતુ રક્તપુદ્ધિ અને વર્ણસંકરતામાં તો તમે માને છો ને ?’

‘હું તો કેવળ એટલું માનું છું કે સમાજનો આ ઘોર અત્યાચાર છે. કમનો જ આ વિષાક હોય તો એ ખરેખર વિચિત્ર વિષાક છે.’

‘વિચિત્ર હશે, પરંતુ એ એટલે જ સહજ છે. થકીકર માની લઉં કે તમે ક્રિતિકાર છો. પરંતુ તમારા ધરમાં પણ ખીજ સન્નનો છે. એ બધા માટે તો તમે ખાતરી નહિ આપી શકો.’

વિનોદ ચાંદ રહ્યો.

‘એટલે જ કહું છું કે તમે મને આ રીતે લઈ જાઓ છો એ સારું નથી થયું. એથી તો જે હોય અત્યાર સુધી ન હતો તેની સંભાવના ઊભી થશે.’

‘હું ન સમજ્યો.’

‘એ તો બહુ સીધી વાત છે. આપણે સમાજના દૃષ્ટિગિન્દુથી વિચાર કરીએ. સામાજિક દૃષ્ટિએ વિધવા નધણિયાતી વસ્તુ છે. માથા શ્વસર પછાની દૃષ્ટિએ તમે અનુરૂપ માણસ હતા. એક અનુરૂપ પુરુષ નધણિયાતી વિધવાને ઉઠાવી મળે એવું તો લોકો નહિ માને ને !’

‘તરજો વિષર જ ને જીવું હોય, તો તરંગાવણિ એથી પણ આગળ વધે, પણ આપણે કદિ કદવાની દુનિયામાં વસતા નથી.’

‘પરંતુ તમે જેમ વિધવાસ્ત્રવન વિશેની તમારી કદવા કરી શકો છો, એમ ખીજ લોકો કદવાની દુનિયા દોરી શકતા હોય છે ને ?’

‘એનો તો વિચાર નથી કયો.’

‘એટલે જ કહું છું કે આ કદિ સારું નથી થયું.’

વિનોદ યુગ રહ્યો. જાડી એની મતિએ આગળ વધી રહી હતી. વાત ચર કરી હતી, પરંતુ વાતે જીવું જ વળું સરજ્યું હતું. લલિ-તાને થયું કે વાત આટલેથી જ અટકી જતી હોય તો કદિ એવું નથી. બારીની બહાર દૃષ્ટિ રાખી જાકપાન અને પ્રકૃતિ જોતી એ બેસી રહી.

પરંતુ થોડી વાર પછી વળી લલિતાએ જ વાત ચર કરી : ‘તમે અત્યાચાર અને બળવાની વાતો કરો છો, વિનોદભાઈ, પણ મેં કદી તેવી માતિ તો તમે લલી શકતા નથી. પુરુષ સા માટે પત્નીને ઘેર જાતે ન રહે ?’

‘એ તો પુરુષના પુરુષત્વના અપમાન બરાબર છે.’

‘અને સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વની તો તમને કદી કિંમત જ નથી. તો પછી આ ક્રિતિકા મની સામે કરશો ? એનો હેતુ તો વિચારવો જોશે ને.’

‘હેતુ તો લલી, સાવ સ્પષ્ટ છે. સમાનતા અને મુખ એ તો સર્વની સહિષારી સંપત્તિ છે.’

‘એવું નથી, વિનોદભાઈ ખરી રીતે તો માલિક અને માલિકી એ જ સ્ત્રી ઉપરના સમાજના સર્વોપરી તત્ત્વો છે. તમે બળવાની વાત કરો છો એમાં પણ વિધવાની પરાધીનતાને તમે આગળ ધરો છો. તમે કદાચ સાસરિયામાં વિધવાના સ્થાન સામે હાથ ઊઠાવે, પરંતુ એથી કરીને પુરુષ પોતાનો માલિકી હક તો જીવે એવાનો નથી. એની માલિકીનો અના-

દૂર કરી બીજાની માલિકી આગળ ધરવામાં આવશે.’

‘આતું નામ જ સામાજિક સુલાચી લાવી. સ્વતંત્ર દૃષ્ટિબિંદુથી આપણે વિચાર જ નથી કરી શકતા. ત્યાં જ હું કાંતિ લાવવા માણું છું. પરાધીનતા દૂર થવી જોઈએ, એટલું જ નહિ, પરંતુ એક બીજાનું અવધાન એક બીજા ઉપર છે એવી જાતિ પણ દૂર થવી જોઈએ.’

‘તો પછી લક્ષ્યજનની પણ સમાપ્તિ થશે ને.’

‘જ્યતનો વિકાસ અટકાવી દેવા હોય તો એ સંસ્થા બધે ચાલ શકે ખરી, પરંતુ પ્રજાનનના નિયમો એ પાળવા જ હોય તો લક્ષ્યજન જરૂરી બને છે. તે જ હમણા રાજ-શુદ્ધિ અને વલ્યુસંકરતાની વાત ન કરી?’

‘તો પછી આપણે જ્યાંના ત્યાં આવી જાણા.’

‘એમ નથી, લાલી. લક્ષ્યજન એ કંઈ બાધન નથી પ્રજાનન પૂર્ણ એ કદાચ બાધન કરી શકાય. પરંતુ એ બાધન તો સીપુરુષ બનને મારે છે. એ એકમર્ગો હોઈ શકે નહિ.’

‘વાણી અને વ્યવહાર એ બંને જુદી વાત છે, વિનોદભાઈ. પણ એ વાત જ્યાં દઈએ. લક્ષ્યજન એ પ્રજાનનને હેડ હોય તો પછી વિધવા પ્રત્યેનું સમાજનું વર્તન સહજ જ કરી શકાય.’

‘પરંતુ એ મારે તો ધુનકંમનો માર્ગ ચુલ્લો છે.’

‘એ દૃષ્ટિકોણ બદલવાની વાત માર્ક, પરંતુ એથી પણ માલિક અને માલિકીનું અસ્તિત્વ તો જતું નથી. તમારી સ્વતંત્રતાની વાત તો સંબંધિત નથી.’

‘તારા અલિપ્ત પ્રમાણે તો આપણે વેદના ધારાથી થે આમળ જતું જોઈએ, જ્યાં કુળ માતાથી એળખાતું.’

‘એમાં કદાચ કુળશુદ્ધિની વ્યવસ્થા હશે, એ વાત કબૂલ રાખીએ તો પણ એથી સમા-

નતાનો સિદ્ધાંત તો સમ્મતો નથી. એ ધર્મોપરીપણું સ્વીકાર્યાં મિનાય છૂટકા ન પ્રુરુષને બદલે પ્રકૃતિનું.’

‘વિનોદ ચુપ રહ્યો. એને મથું કે કાષ્ઠાનો કાંઈ જ ઉદ્દેશ નથી. અથવા તો સહજ લાવથી લલિતા આ ઘટના તરફ જ છે એ જ એનો ઉદ્દેશ હોઈ શકે. પરંતુ વાત સ્વીકારવા એ તૈયાર ન હતો. અર્થાત્ પૂરી ધાય તેમ ન હતી અને રોશન મથું હતું.’

*

મનમાં વાત બોલી હતી, મગજ ઉપર ધૂન સવાર થઈ હતી. એનો ઉદ્દેશ ન અને તો પ વિનોદે એ બધી વાત ધીર આ મધુસૂદનને કહી.

લલિતા વાત સાંભળતી બેસી હતી. ‘મથું કે નવચકાતું સર્જન આ રીતે જ હશે. શૂન્યમાંથી સૃષ્ટિ બોલી કરવી અથવા સર્જનને દરવનાવીત બનાવવું. એક જે વાં જોણે વચ્ચે બોલવા પ્રયાસ કરે. પરંતુ કદા એટલી આગળ વધી રહી હતી અને વાણી વેમ એટલો પ્રખર હતો કે એને વચ્ચે જે વાનો અવકાશ જ મળ્યો નહિ. વિનોદે પોત વાત પૂરી કરી પછી જ શ્વાસ આધો.

વિનોદની વાત સાંભળીને મધુસૂદનને કે ‘લાલી હવે એ ધીર નહિ બધ.’

આ ખરેખર વીજળીની ચમક જેવી ઘટ હતી. લલિતા બોલી બોરી: ‘તમે શી કરો છો, મોટાભાઈ? એ ધીર નહિ બડ પછી સ્વાં જઈશ?’

‘હવે હાં કેવી રીતે રહી શકશે, લલ આ પરમાં તું જન્મી, આ આંશુલા ત આગળિયોલથી તે એક દિવસ હસદસતા ર હતા. હવે બસે એ આંશુલા વિધવાની ચર રજથી પાવન ધાય.’

‘મોટાભાઈ! વિધવાનું સ્થાન વિષય કે સાચરે એકસરખું જ છે. અપદ્ધુકત કાંઈ જ ચોખી નહિ રહે. તો પછી જેને શ્વા

અમશુકન આપ્યું છે, એ જ ભયેને એને ભોળવે.’

‘પરંતુ આ અમશુકન છે એમ કેમ કહી શકાય.’

‘કહી શકાતું કદાચ નહિ હોય, મોટાભાઈ, વર્તનમાં તો એ વ્યક્ત કરી શકાય છે. અને હું વિધવા છું એ કહીશ ઉપર તો વિનોદ-ભાઈએ એમની કદપતા વહેતી મૂકી છે.’

‘એ કદપતા સાવ ભૂકી તો નથી જ.’

‘જૂકી નહિ તો બીજું શું ? અત્યાચારની વાતો કરતા હો તે સધવા ઉપર પણ મોઢાં મોઢાં રથેલે વિતેલો વીતે છે, વ્યક્તિની જાતા અને માલિકીપણનો દાવો ગમે તે વખતે ગમે તેના પર અત્યાચાર વરસાવી શકે, તો પછી વિનોદભાઈ જે કીર્તિની વાતો કરે છે એ એવી મોઢાં સધવાને લક્ષ્ય બતાવીને થા મારે નથી કરતા ?’

‘સધવાને એક સદાશે છે, લલિતા. એના પ્રતિભેદ.’

‘હું એ સ્વામીત્વના દાવાની જ વાત કરું છું. તમે મારા સંબંધમાં અને પૂછ્યા ગાળ્યા વિના નિર્ણય કરી લીધો અને કુકર્મ પણ કરી નાખ્યો. આ સ્વામીત્વનું શ્રમાન નહિ તો બીજું શું છે ?’

મધુસૂદનને ચમક મઠી મઢ. એ હાલુબર લલિતા સામું નોંધે રહ્યો. પરંતુ લલિતાની આંખો દસી રહી હતી. એ બોલી હતી એનો લેશમાન એણે એના વદન પર ન હતો.

મધુસૂદન હસી પડ્યો, ‘વાત સાચી છે, લલિતા સ્વામીત્વના દાવામાંથી જ બધા બના-આરોનો જન્મ થાય છે. પરંતુ પુરુષ એટલે અધિકાર જોતો કરે તો સ્ત્રી સ્વચ્છંદી નહિ બની જાય એની તો ખાતરી નથી.’

‘એકની એક વાત બીજા વર્તુળમાં રજૂ થાય છે, મોટાભાઈ, સ્વચ્છંદ અને સ્વેચ્છાચાર એ પણ કદપતાની વાતો નથી ? કદપતાની તો જવા દઈએ, તો વારતવવાદ આપણે તારીએ છીએ એ કરતાં ધણો જુદો છે. એમાં

પ્રેમ છે, મમત્વ છે, સહચાર છે. એ આપણે નોંધે શકતા નથી, એટલે જ આપણે સ્વચ્છંદ અને સ્વેચ્છાચારની વાતો કરીએ છીએ.’

‘તારા સાસરિયામાં પ્રેમ અને સહચારની આવના તો પરાકાષ્ટાએ પહોંચી છે, લલિ.’

‘વિનોદે વચ્ચે કહ્યું.’

‘હું દષ્ટિભ્રમની વાત કરતી હતી વિનોદભાઈ, તે આનું જ નામ. સ્વામી જતાં તમે વિધવાને અનાથ કહેવા પ્રેર્યો છો, એને માટે તમે કંઈ એવું મમત્વ બીજું ન કરી શો કે સ્ત્રી વિધવા સદા અનાથ બની રહે ?’

‘પરંતુ પતિ વિના એવી મમતા બીજું કાણુ દાખવી શકે, લલિ ?’

‘તો પછી બાળકને માતાની મમતા નથી એમ કહેવું પડશે. પરંતુ ત્યાં જ બધું થાય છે, મોટાભાઈ. મારે એક દેરાણી છે. વિભગા મારાથી નાની છે, છતાં બંને સદચરી બની રહી રહીએ છીએ. મારા નેરાણી દરિયાના ધરમાં મોટાં અને કહીમુક્ત છે. વિધવાને અમશુકનિમાળ કહે છે અને છતાંય એ અમશુકનને પ્રેમથી આર્થિક છે. આ મમત્વ નથી તો બીજું શું છે, મોટાભાઈ ?’

‘લલિ ! તને આ સહચાર અને મમત્વનો અનુભવ થયો હોય તો ભરે, મને તો એનો આભાસ સુધી થયો નથી.’ વિનોદે કહ્યું.

‘સ્વામી જતાં મને ય યવું હતું’ વિનોદભાઈ, કે નિર્ભયી શે પૂરી થશે ? પરંતુ મારા બંજા કહી ન્યારે બાળીએ મને બેસાવી બને પોતાની શોડમાં સમાવી, ત્યારે મને થયું કે આ લક્ષ્મી કરતાં મારા બંજા ખરેખર પતિત-પાવની છે.’

‘તારી વાત કદાચ સાચી હશે લલિ. મરંતુ એથી કરીને હું એમ કહું કે સહચાર સહુના પર ઉપર બેસા રહેવું નોંધ્યું, તો એ બોલું તો નથી જ ને !’ મધુસૂદને કહ્યું.

‘એ બોલું છે એમ તો કેમ કહી શકાય, મોટાભાઈ.’

‘તો પછી હું તને કહું છું કે બધી

નૂતન વર્ષાભિનંદન ❁ નૂતન વર્ષાભિનંદન

❁ અંકગી

❁ આગ

❁ મોટર

❁ મરીન

❁ અકસ્માત

વગરેનો વિમા

અરે

આપની સલામતી આ

મળેા યા લખો:—

વલકન ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ મુલ્-સીયલ વીલ્ડીંગ

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે

કોડ : સુંબઈ

રહીને હું સ્વાવસાની બનવાનો પ્રયાસ કરે.
પછી તારે શું કરવું થોડું છે એનો નિર્ણય
હું કરી શકશે.

‘એમાં એક વાતની સમજતા જાણી થશે,
મોટાભાઈ. અત્યાર સુધી ઠાકરે કરી નથી
એવી કલ્પના કરવાનો ખીલને અવકાશ મળશે.’

‘હું ન સમજ્યો.’

‘મોટાભાઈ! એ સમજવા જેવું નથી.
હાલીએ અત્યાર સુધીમાં ઘણી કલ્પનાઓ કરી
રાખી છે.’ વિનોદે કહ્યું.

‘તો પ બાલ્યું તો ખરા.’

‘એમાંથી સ્વેચ્છાચાર્યનું નવું નિરૂપણ
કલાય જાણુ થશે.’

‘હું પણ એ જ કહું છું’, હાલી. અત્યાર
સુધી ચમારે કેવળ સ્વેચ્છાચાર્ય જ ચરણે
છે. અમરેજી કલ્પનાઓ કરવામાં કાંઈ બાકી
રાખી નથી. એટલે એની ખીલ રાખવાની
જરૂર નથી.’

‘તો મોટાભાઈ, તમે કહેશો તેમ કરીશ.’

અને મધુસૂદને એક સાથે બે કામ કર્યા.
લલિતાને વનિતા વિદ્યામર્મા અભ્યાસ કરવા
માટે મોકલી આપી અને સુરેશચંદને એ
આમતના પત્રદ્વારા ખબર આપ્યા.

*

પરંતુ વિનોદની કાંતિની વાતો આજળ
પી રહી હતી અને એ વાતને કાં તો કલ્પનાના
ખજા વેગથી કે પછી ખીલ રીતે વાતાવરણની
પરબામણથી પ્રોત્સાહન મળી રહ્યું હતું.
તેની મધુસૂદન કે લલિતા કોઈને ખબર
હતી.

એક દિવસ વિનોદે ઘરમાં આવી ધમાલ
પાવી મૂકી: ‘મધુભાઈ! તમે મને શા
ટે હાલીને સાસરે જવાનો આમ્રહ કર્યો
!’

‘હું એટલો પણ કામ ન આવે, વિનોદ!’

‘કામ બરાબર આવ્યો લલિતાને કાસુક
ને બોલે છું’, એ કાંઈ નેવી તેવી વાત છે!’

‘વિનોદ! મોડેથી બોલવું એ પણ આચ-

રણ બરાબર મળ્યા, એટલું તારે સમજવું
જોઈએ.’

‘આ હું નથી બોલતો મધુભાઈ! આ તો
હાલીના સાસરિયા જે વાતો કરે છે એ હું કરી
જતાવું છું.’

‘તો એ લોકો તારે માટે આવી આવી
વાતો કરે છે!’

‘અને તમારે માટે તો જાણે સારી વાતો
થવી હશે!’

‘મારે માટે શું ચાલ્યું!’

‘એ કાંઈ સાચું તો નથી જ,’

‘જાણું તો ખરા.’

‘તમે કદાચ ખાતું ચલાવે છે...’

‘એટલો એટલી જ વાત છે ને! હું તને
હાલી રાખું છું’ વિનોદ! તારે એ કદાચ ખાતું
ન આવતું.’

‘મધુભાઈ! દરેક વાતમાં તમને મરડી
સહે છે. પરંતુ હું આ સહી સમજાવે નથી.
હું એ લોકોને નહિ છાકું.’

‘કેવી રીતે કોડી યકોશ, વિનોદ! સમજણ
સાચું કરી આવ્યો છે ને.’

‘સમજણ સાચું કરી આવ્યો છું’ કે અત-
રમાં આતશ કરી આવ્યો છું’ એ તો હવે
ખબર પડશે.’

‘તારો આતશ કૃષ્ણ મારી મારીને પ્રત્ય
લિત રાખતો રહેશે, વિનોદ! કોડીના દિવસો
હવે કાંઈ દૂર નથી.’

‘તમે મને કાંઈ રવા હો મધુભાઈ, પણ
હું શું કરીશ એનો તમને ખ્યાલ નથી.’

‘કાંઈ ખૂનતી ચોળ્યા તો નથી કરી રાખી
ને!’

‘ખૂન એ વેરભરિયું સાધન નથી.’

‘તો પછી!’

‘આધિ અને ઉદકાપાત...’

‘આધિ ને ઉદકાપાત તો પ્રકૃતિના સંચારી
છે. એ માટે તો પ્રકૃતિની સહાય લેવી પડશે.’

‘કોઈની મદદ નહિ લઉં અને તમે બોલો
કે મેં પ્રથમ સરખ્યો છે.’

‘એવું કંઈ સળંગ કરી શકે તો એ દેખાતે આજો ધન્ય બની જશે ખરી. પરંતુ તારી યોગના શી છે, બાહુ તો ખરો.’

‘એ હમણું નહિ જણાવી સકાય બહેન. હાથે ત્યારે જગત એ ભેદ શકશે.’

‘તો પછી અત્યારે તો તારી પાસે કંઈ જ નથી એમ માનવું રહ્યું. નવો તરંગ જન્મે ત્યારે વળી આવશે. આપણે એના ઉપર વિચાર કરશું.’

‘તમારી, હિંમત પણ મજબૂત છે, મધુ-બાઈ.’

‘હું આપઘાત નહિ કરું એ વાત ચોક્કસ છે.’

‘વિનોદ તો પપડતો પપડતો ચાલ્યો બયો, પરંતુ મહેસૂલને આટલાથી ઉદાર માથ વેમ ન હતો ધોરી જ વારમાં એની પત્ની સરલા ધમાલ મચાવતી આવી થઈ.’

‘નણુંદ ખૂણો, મુઠાવવા આવી હતી તો હવે એને ક્યાં સુધી અહીં રાખશે? એને સાસરે તો જ્યાં છે.’

‘હા કંઈના ચતુર રામાચાર હજી આજ્યા નથી.’

‘પરંતુ તમારે તો મને મરતી બેવી હશે?’

‘તું કેવી રીતે મરી શકશે, સરલા! તું તો કણેકણે મરીને પાછી સજીવન થાય છે. એવી તું અમૃતકંઠજી છે. તારા મહત્વની હમણું તો ચિંતા નથી.’

‘તમે અહીં બેઠા બેઠા તત્ત્વજ્ઞાન ડાળવા કરો છો, પણ મારે બહાર મોડું જતાવવા જેવું રહ્યું નથી.’

‘મોક્ષ ઉપર સૌદર્શ એવું ને એવું જગમગે છે અને જરાય કાલિમા લાગી નથી. શા માટે જગત તારા મુખદર્શનથી વચીત રહેશે? સૌદર્શ એ તો સાર્વજનિક સંપત્તિ છે. એને સતારી રાખવો તમે હજી પણ શો છો?’

‘તો તમે એમ રહેા છો કે હું પણ તમારી લક્ષણવંતી બહેનની જેમ હાલી નીકળું!’

‘મારી બહેન તો ગિયારી બધાં લક્ષણ બની બેઠી છે.’

‘લક્ષણ બહી અપલક્ષણ શીખી છે. કંઈએ યુમાબું નથી. સંપત્તિ સ્થાને ઉઠી એટીના છૂટ આજ્યા છે. હવે સારીતું રથાન શોધે એટલે લવ તરી ગયા.’

‘વેપારી તો વ્યક્તિની પસંદગીની વાત છે ને એમાં તો કંઈ વાધાબરેકું મને લાગતું નથી.’

‘અને બીજીજી વાતો લોકોએ મનાઈ રહી છે તે! એવી વાતો કહેતાં તો મારી છલા કપાય.’

‘જીએ તો સલામત જ રાખવી, સરલા. એ વિના સ્વાદનો મહિમા નહિ સમજાય.’

‘હું તમને કહું છું કે આપણું ગરીબ ધર...’

‘એ તો હવે લોટરી લખ્યા સિવાય કંઈ તવંચર નહિ બની જાય. એટલે ગરીબ ધરમાં જે કંઈ સંપત્તિ છે એથી જ સતોષ માનવો પડે, સરલા.’

‘હું પણ એ જ કહું છું. આપણા ગરીબ ધરમાં આ બધા વેસ્થાવાડો ન પોસાય.’

‘વેસ્થાવાડોને ગરીબ કે તવંચરનો ભેદ નથી હોતો, સરલા. પરંતુ એ સમજણથી તારી પાસેથી આજ્યા રાખવી બધું છે. તું કાં તો શબ્દ બૂલી ગઈ લાગે છે, કાં તો તને એ જરાબર વાપરતા ન આવડ્યો.’

‘તમે તમારે બાપા અને લાલ્લમાં પડ્યા રહેજો. પણ હું કહી રાખું છું કે એક દિવસ તમારા પગ ભાર વેચાશે.’

‘ભાર જ બે વેચાવાના હશે તો એમાં કશો ફરક નહિ પડે. પરંતુ તને તો એ મફત મળશે, સરલા.’

અને આમાં પોતાનું કંઈ જ વળવાનું નથી, એ વાતની ખાતરી થતાં સરલા મોડું ગણી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

પરંતુ આ કુસાકતોનો જાણે કંઈ અંત જ ન હતો. લલિતા આવી ચડી : 'મોટાભાઈ !'

'તને કહી રાખું છું લલિતા ! ધરમાં રહેવું હશે તો અમારી ધણિધણિયાણીની વાતમાં વચ્ચે ન આવવું.'

'વચ્ચે આવીને પડી છું એ તો હવે ધક્કો મારીને કાઢશે ત્યારે જ ખસવાના.'

'ધક્કો માર્યેય કેવી રીતે ખસી શકશે લલિ ! માલિગાનો દોર તો મજબૂત હાથે પકડીને ગેઠો છું.'

'મોટાભાઈ ! આ અગ્નિપરીક્ષા શા માટે આદરી છે ?'

'એક તરફ વિનોદ કાંતિનું સજન કરી રહ્યો છે, બીજી તરફથી ગૃહિણી જોર વેચવા તૈયાર થઈ ગઈ છે. માલિગાનો દોર હાથમાંથી સરી રહ્યો છે. અરેબર અગ્નિ-પરીક્ષા જ છે તો.'

'પરંતુ કુતલ્લભ તૈયાર છે, પછી ચઢતી પૂણ્ડ્રિતિમાં વાર શા માટે લગાડો છો ?'

'કુતલ્લભ તૈયાર છે, પરંતુ એને પ્રથમ અભિનેત્રી પવિત્ર કરવું જોઈએ. પછી જ અગ્નિદેવ એનો સ્વીકાર કરે.'

'અભિસિંચન શરૂ થઈ ગયું છે, મોટાભાઈ સૌભાગ્યવતી વિધવા બની, હવે વંદી જવાની તૈયારી ચાલે છે.'

પરંતુ આખરે આ ગંગા તો પતિવ-પાવની છે ને ?'

'કેટલાંક પાતક તો મા ગંગાએ ન પાપાળ્યા શકે. પાતક કદાચ ધોવાયો અને નહિ ધોવાય તો એ કાંઈની નજરે પણ કદાચ નહિ ચડે. પરંતુ ચોતરફથી વાવટોળ ચડ્યો છે, એમાં રિપર નહિ રહું જાય, મોટાભાઈ.'

'કાંતિનો સજન તો વિનોદ છે, લલિ, એની કાંતિની કલ્પનામાં નવનવા રંગો પૂરાતા જાય છે, તે તો કાંતિનો દોર નથી પકડ્યો, લલિ !'

'પરંતુ મને રહી રહીને યાચ છે કે મારા સાસરિયા મારા માટે શું ધારતા હશે ?'

એ જાણવા માટે ત્યાં સુધી અડિા ખાવાની જરૂર નથી. એ તો હું પણ રહી શકું છું. મેં કુલ્લુખાનું શરૂ કર્યું છે. વિનોદે કામચૂનો સ્વાગ સન્મો છે અને...'

'અને ?'

'એ વાત ત્યાં જ પૂરી યાચ છે.'

'પણ આ કાંઈ સારી વાત તો નથી જ.'

'આથી વધારે સારી વાત કંઈ હોઈ શકે ? નવલકથા માટે આથી વધારે સામગ્રીની જરૂર નથી.'

'મોટાભાઈ ! મને મારે સાસરે મોક્ષી આપો. અહીં, રહીશ તો તમારું કુળ વગેવાશે.'

'વગેવાશે નહિ મવાશે. એ જ વચ્ચાર થઈ છે. સાસરે જવાથી તો હવે કાંઈ અર્થ સરવાળો નથી, વાણી વહેતી યજ છે, કમને ક્યાં સુધી ખાળા રાખીશું ?'

'તો તમે એમ કહો છો કે એકાદ વખત વિનાશ આવતો હોય તો ભલે ખાલી જાય ?'

'વિનાશના સુમનોદર સ્વરૂપનું દર્શન આપણા ભાગ્યમાં નથી, લલિ. એની કલ્પના-મયી મૂર્તિની તો યુગ યુગથી વાટ જોઈ છું. એક વખત એની મંગળકારી મૂર્તિના દર્શન યાચ તો આખો ધન્ય બની જાય.'

લલિતા થોડી વાર સુધી મધુસૂદનના વદન સાચું નિહાળી રહી. પછી ધીરથી બોલી : 'તો એ મંગળમૂર્તિનાં દર્શન થઈ ગયા છે, મોટાભાઈ.'

મધુસૂદનની ચરત્યુરજ મસ્તકે ગણતી લલિતા ધીમે જગડે ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

*

થોડા દિવસ બાદ વળી વિનોદ મધુસૂદન પાસે ખાલી ચડ્યો : 'રંગપૂરણી પૂરી થઈ મધુભાઈ.'

'પૂરી પણ યજ થઈ ? મને તો કાંઈ કંઈ પણ નહિ.'

'તમે મારી વાત સમજી શકો એટલી તમારામાં શક્તિ ન હતી.'

‘સમજી કદાચ ન શકત, પણ સાંભળી તો શકત.’

‘એ માટે તો આવ્યો છું. મારી યોજના થોડા જ દિવસોમાં પ્રયત્ન આધિનું રૂપ લેશે.’

‘આધિનો આશરો લેશે તો તારી ક્રાંતિમાં ચમક નહિ આવે વિનોદ. પ્રશ્ન કે આધિ કણજીવી હોય છે. પરંતુ એ વાત જના દષ્ટિએ તારી ક્રાંતિનું લક્ષ્ય તો નહીં ક્યું? હશે ને વિનોદ!’

‘લક્ષ્યની સંભાવના રજૂ નથી કરી. પરંતુ નજા પાજથી શરૂઆત કરવાનો વિચાર રાખ્યો છે.’

‘તો પછી વિમળાથી જ શરૂઆત કરે એમ ધન્યું છું.’

‘એ શરૂઆત તો યદ્યપ્ત છે, મધુભાઈ.’

‘તો તું હવે બીજા લક્ષ્યની આરાધના કરતો હશે.’

‘વિમળાની ખાખતમાં હું નિમગ્ન નથી, મધુભાઈ. નવનીલે કેટલીક કષ્ટતા વહેલી પ્રકૃતિ, લક્ષીને અનુલક્ષીને જ તો, પરંતુ નિશાન બરાબર તારક્યું નહિ અને વિમળા લક્ષ્ય બની.’

‘આ વાત તારા કાર્યક્રમમાં નહિ હોય.’

‘ના. મોટાભાઈ, હું તો સુરેશચંદ્રથી શરૂઆત કરવાનો વિચાર કરું છું.’

‘સુરેશચંદ્રને તું નિર્બળ માનતો હોય તો એમાં તારી શૂલ યાપ છે, વિનોદ. મહાસાગર તરંગરહીત ચાંત પડ્યો હોય, એથી કરીને એની જાંબીરતા આવી જતી નથી.’

‘છતાંય હું મંચન કરવાનો છું.’

‘અને એમાં તું સફળ થશે તો તારું મંચન દેવો અને દાનવોએ કરેલા મંચન કરતાં મહાન ગણાશે. ભલે તો સુરેશચંદ્રથી શરૂઆત કર પરંતુ એટલું કહી રાખું છું, વિનોદ, કે સમાજની સામે બળવો કરવા તૈયાર થયો છે, એમાં પુરુષની સામે તારે જે કાંઈ શુદ્ધ યાપ એથી કરીને પ્રકૃતિને બદલામ નહિ કરતો.’

‘હું ન સમજ્યો.’

‘આપણે હુગેશ તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી જોતા હોઈએ છીએ. અથવા તો હૃદની અસમાનતા ઉપર બલુખરું અનુમાનો આધાર હોઈએ છીએ. એ માટે તો તે નજાળા કહીથી શરૂઆત કરવાનું નહીં ક્યું? જમે તેમ, એક વાત તારે વિચારવાની રહેશે તું સમાજ સામે ક્રાંતિ જલાવવા માગે છે અને એ ક્રાંતિનું કારણ એક વિધવા છે એટલે વિધવાને કારણે કે પછી સમૂહગત લક્ષ્ય તો પ્રકૃતિને કારણે તું જે ક્રાંતિ જલાવી રહ્યો છે એને લીધે પ્રકૃતિને જ સહન કરવું ન પડે એટલું આશ્ચર્ય રાખજો.’

‘મધુભાઈ! તમારી વાત કં તો અસ્પષ્ટ છે અથવા તો એ જાકું તત્ત્વજ્ઞાન સમજવાની માર્ગમાં સંક્રિત નથી. ક્રાંતિ જલાવવાનો છું. એમાં કદાચ નિષ્ફળતા પણ મળે, અથવા તો તમે કહો છો તેમ પ્રકૃતિને પણ કદાચ સહન કરવું પડે. એથી કરીને કાંઈ હું બદલી જવાનો નથી. હું તો દિશાસળી આપવામાં માતું છું.’

‘તો મારી તને સલાહ છે કે તારે આ પ્રવૃત્તિ બંધ કરવી...’

એ વખતે સરલા આવી થઈ. એના હાથમાં કંઠારટી હતી. ‘તમારી આ વાતો કરવાની પ્રવૃત્તિ કહી બંધ પડશે કે નહિ? મૂરત વીતી જાય છે, પછી ખરાબ એલક્ષિએ શુભ કામ કેવી રીતે કરવું?’

‘શું શુભ કામ આદ્યું છે, ભાભી?’ વિનોદે પૂછ્યું.

‘તારી ક્રાંતિની યોજના સાંભળવામાં એ વાત તો હું વીસરી જ ગયો વિનોદ તારી ભાભીએ ધણા વખતથી હઠ લીધી હતી કે વિધવા નવું જ ધરમાં આવી છે તે હવે ક્યારે અહીંથી ટળશે? આજે એ શુભ ધડી આવી પહોંચી છે. અપશુકને વળાવવા માટે પણ મૂરત જોવા પડે.’ ‘મધુસૂત્રને કહું.’

‘અપશુકને! અપશુકને! અપશુકને! તમારા મોંમાં મેં તો સારા સંજો જ ન

પરંતુ આ મુલાકાતોનો જાણે કશો અર્થ ન હતો. લલિતા આવી મારી: 'મોટાભાઈ!'

'તને કહી રાખું છું લલિતા! ધરમાં રહેવું દશે તો અમારી ધર્મધર્મિવાણીની વાતમાં વચ્ચે ન આવવું.'

'વચ્ચે આવીને પડી છું એ તો હવે ધરમાં મારીને કાઢશે ત્યારે જ ખસવાની.'

'ધરમાં માર્યેય કેવી રીતે ખસી શકશે લલિતા! માલિકાને દોર તો મનગૂંથ દાસે પકડીને બેઠો છું.'

'મોટાભાઈ! આ અગ્નિપરીક્ષા શા માટે આવી છે?'

'એક તરફ વિનોદ ક્રાંતિનું સર્જન કરી રહ્યો છે, બીજી તરફથી ગૃહિણી બેર વેચવા તૈયાર થઈ ગઈ છે, માલિકાને દોર દાસમાંથી સ્ત્રી રહ્યો છે. ખરેખર અગ્નિ-પરીક્ષા જ છે તો.'

'પરંતુ કુતરબ તૈયાર છે, પછી ચઢતી પૂણદુર્ગિમાં વાર શા માટે લગાડે છે?'

'કુતરબ તૈયાર છે, પરંતુ એને પ્રથમ અગ્નિકથા પવિત્ર કરવું જોઈશે. પછી જ અગ્નિદેવ એનો સ્વીકાર કરે.'

'અભિસિંચન સર થઈ ગયું છે, મોટાભાઈ સૌભાગ્યવતી વિધવા બની, હવે વંદી જવાની તૈયારી ચાલે છે.'

પરંતુ આખરે આ મંથ તો પતિત-પાવની છે ને!'

'કુતરબ પાતક તો આ મંથ થેન પખાણા શકે. પાતક કદાચ ધોવાશે અને નહિ ધોવાય તો એ કાઢતી નજરે પણ કદાચ નહિ મરે. પરંતુ એતરફથી વાવટાળ ચાલ્યો છે, એમાં કિયાર નહિ રહ્યું ભય, મોટાભાઈ.'

'ક્રાંતિનો સર્જક તો વિનોદ છે, લલિતા, એની ક્રાંતિની કષ્ટનામાં નવનવા રંગો પુરાતા ભય છે, તે તો ક્રાંતિનો દોર નથી પકડ્યો, ૧૧'

'પરંતુ મને રહી રહીને ચાપ છે કે મારા રિવા આરા માટે શું ધારતા રહો!'

એ જાણવા માટે ત્યાં સુધી જાણી ખાવાની જરૂર નથી. એ તો તું પણ કહી શકું છું. મેં કુટુંબખાનું સર કર્યું છે; વિનોદે કામુકોના સ્વામ સંન્યો છે અને...'

'અને?'

'એ વાત ત્યાં જ પૂરી થાય છે.'

'પણ આ કાંઈ ચારી વાત તો નથી જ.'

'આથી વધારે ચારી વાત કઈ હોઈ શકે! નવલકથા માટે આથી વધારે સામગ્રીની જરૂર નથી.'

'મોટાભાઈ! મને માફ કરાવો મોટલી આપેલ અર્થો, રહીશ તો તમારું કુળ વગાડશે.'

'વગાડાશે નહિ બચશે. એ જ મુદ્દાએ ઘડે છે, સાચરે જવાથી તો હવે કાંઈ અર્થ સરવાળો નથી, વાણી વહેતી થઈ છે. કમને ક્યાં સુધી ખાળા રાખીશું!'

'તો તમે એમ ઇચ્છો છો કે એકાદ વખત વિનાશ આવતો હોય તો શરૂ આવી જાય?'

'વિનાશના સુખનોદર સ્વપ્નનું દર્શન આપણા ભાગમાં નથી, લલિતા. એની કસ્ટના-મથો મૂર્તિની તો કુમ પુત્રથી વાટ જોડે છે. એક વખત એની મંથગદારી મૂર્તિના દર્શન થાય તો આખો ધન બની જાય.'

લલિતા થોડી વાર સુધી મધુસૂદનના વશન ચાકું નિહાળી રહી. પંજી ધારથી બેઠી: 'તો એ મંથગદારીના દર્શન થઈ જાય છે, મોટાભાઈ.'

મધુસૂદનની ચરણરજ મસ્તકે ચઢવી લલિતા ધીમે પગે ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

ચોમા દિવસ બાદ વળી વિનોદ મધુસૂદન પાસે જાતી આપો: 'રંગપૂરણી પૂરી થઈ મધુસૂદન.'

'પૂરી પણ થઈ ગઈ! મને તો કાંઈ કંઈ પણ નહિ.'

'તમે મારી વાત સમજી શકો એટલી તમારામાં શક્તિ ન હતી.'

‘સમજ કદાચ ન શકત, પણ સાંભળો તો શકત.’

‘એ માટે તો આવ્યો છું. મારી યોજના થોડા જ દિવસોમાં પ્રયત્ન આધિનું રૂપ લેશે.’

‘આધિનો આશરો લેશે તો તારી ક્રાંતિમાં ચમક નહિ આવે વિનોદ. કારણ કે આધિ કોણથી હોય છે. પરંતુ એ વાત જવા દેજો. તારી ક્રાંતિનું લક્ષ્ય તો નક્કી કર્યું હશે ને વિનોદ !’

‘લક્ષ્યની સંભાવના રજૂ નથી કરી પરંતુ નબળા પાત્રથી શરૂઆત કરવાનો વિચાર રાખ્યો છે.’

‘તો પછી વિમળાથી જ શરૂઆત કરે એમ ધમધું છું.’

‘એ શરૂઆત તો થઇ ગઇ છે, મધુભાઈ.’

‘તો તું હવે બીજા લક્ષ્યની આરાધના કરતો હશે.’

‘વિમળાની બાબતમાં હું નિરાશ નથી, મધુભાઈ. નવનીલે કેટલીક કલ્પના વહેતી મૂકી, લીધીને અનુલક્ષીને જ તો. પરંતુ નિશાન બરાબર લાકડું નહિ અને વિમળા લક્ષ્ય બની.’

‘આ વાત તારા કાર્યક્રમમાં નહિ હોય.’

‘ના. મોટાભાઈ. હું તો સુરેશચંદ્રથી શરૂઆત કરવાનો વિચાર કરું છું.’

‘સુરેશચંદ્રને તું નિર્બળ માનતો હોય તો એમાં તારી ખૂબ શાંક છે, વિનોદ. મહાસાગર તરબરહીત સર્પ પડ્યો હોય, એથી કરીને એના બંહીરતા ચાલી જતી નથી.’

‘હતીય હું મંથન કરવાનો છે.’

‘અને એમાં તું સફળ થશે તો તારું મંથન દેવો અને દાનવોએ કરેલા મંથન કરતાં મહાન ગણાશે. બસે તો સુરેશચંદ્રથી શરૂઆત કર પરંતુ એટલું કહી રાખું છું, વિનોદ, કે સમાજની સામે બળવો કરવા તૈયાર થયો છે, એમાં પુરુષની સામે તારે જે કંઈ શુદ્ધ યાચ એથી કરીને પ્રકૃતિને બદલામ નહિ કરતો.’

‘હું ન સમજ્યો.’

‘આપણે હમેશાં તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી જોતા હોઈએ છીએ. અથવા તો હંદની અસમાનતા ઉપર ધણુ ખરું અનુભાનો બાધિતા હોઈએ છીએ. એ માટે તો તે નબળા કહીયા શરૂઆત કરવાનું નક્કી કર્યું. બમે તેમ, એક વાત તારે વિચારવાની રહેશે તું સમાજ સામે ક્રાંતિ બળાવવા માગે છે અને એ ક્રાંતિનું કારણ એક વિધવા છે એટલે વિધવાને કારણે કે પછી સમૂહગત લાઈએ તો પ્રકૃતિને કારણે તું જે ક્રાંતિ જમાવી રહ્યો છે એને લોધે પ્રકૃતિને જ સહન કરવું ન પડે એટલું ખ્યાલમાં રાખજો.’

‘મધુભાઈ ! તમારી વાત કાં તો અરપજ છે અથવા તો એ જોકું તત્ત્વજ્ઞાન સમજવાની મારામાં શક્તિ નથી. ક્રાંતિ જમાવવાનો છું. એમાં કદાચ નિષ્ફળતા પણ મળે, અથવા તો તમે કહો છો તેમ પ્રકૃતિને પણ કદાચ સહન કરવું પડે. એથી કરીને કંઈ હું અટકી જવાનો નથી. હું તો દિવાલથી ચાંપવામાં માતું છું.’

‘તો મારી તને સલાહ છે કે તારે આ પ્રવૃત્તિ બંધ કરવી...’

એ વખતે સરલા આવી ચડી. એના હાથમાં કંકાવડી હતી. ‘તમારી આ વાતો કરવાની પ્રવૃત્તિ કદી બંધ પડશે કે નહિ ! મૂરત પીતી બળ છે, પછી ખરાબ ચોધારે શુભ કામ કેવી રીતે કરશે !’

‘શું શુભ કામ આશ્યું છે, બાબી !’ વિનોદે પૂછ્યું.

‘તારી ક્રાંતિની યોજના સાંભળવામાં એ વાત તો હું વીસરી જ ગયો વિનોદ તારી બાબીએ ધણા વખતથી હું લીધી હતી કે વિધવા નબુદ ઘરમાં આવી છે તે હવે કપારે અહીંથી ટળશે ! આજે એ શુભ ધડી આવી પહોંચી છે. અપશુકનને વળાવવા માટે પણ મૂરત જોવા પડે.’ ‘મધુચંદ્રને કહ્યું.

‘અપશુકન ! અપશુકન ! અપશુકન ! તમારા મોંમાં મેં તો આરા સળે જ ન

સાંભળ્યા. મારી મા ગંગાને માટે ફરીથી આવેા શબ્દ બોલ્યા હો તો તમારી વાત છે ?' સરલાએ કહ્યું.

‘તો શું લલિતા પાછી સાસરે જશે ?’ વિનોદ મધુસૂદનની સામું જોઈ રહ્યો.

‘અભ્યાસ પૂરા થયો. ભણી ગણી હોશિયાર થઈ. મારી મા ગંગા હવે તો કાંઈની આશિષાળી નહિ રહે પછી તો સાસરે જાય જ ને !’ સરલાએ કહ્યું.

‘અને મારી કાંતિ ?’

‘તારી કાંતિનો આજે વિજય થયેા, વિનોદ. જેતો નથી વિધવાને સૌભાગ્યતિલક કરવા તારી બાળી કાંઈપટી લખને આવી છે.’

‘પારકાને આધારે છવ્વું હોય ત્યારે માનવી અનાથ થઈને રહે. પોતાના પગ ઉપર જોશ રહેવાની માનવીની શક્તિ તો સહુને સનાથ બનાવે છે ને !’ સરલાએ કહ્યું.

વિનોદ પાસે એનો જવાબ ન હતો.

એ વખતે લલિતા આવી મધુસૂદનના પગમાં પડી. ‘મોટાભાઈ ! આશીર્વાદ આપો.’

મધુસૂદને કહ્યું : ‘સૌભાગ્યના આશીર્વાદ આપીશ તો લતી ! લોકો કહેશે કે સૌભાગ્ય ભાગ્યમાં સમાયું નહિ એને વળી સૌભાગ્યના આશીર્વાદ શા ! પણ એમને કયાંથી ખબર હોય મા ! કે તું તારું સૌભાગ્ય તારા આત્મામાં સમાવીને ભેડી છા !’

વિનોદની અંખેથી આંસુની ધારા ચાલી, તે મધુસૂદનના પગમાં નખી પડ્યો : ‘મોટાભાઈ ! તમે મહાન છો હું તમને સમજી શક્યો નહિ.’

સરલાએ કહ્યું : ‘કહી શકું છું વિનોદ-ભાઈ, સારા કામમાં અર્થમાં અર્થિયા ન લવાય’ છતાંય લલિતા ગાડીમાં બેસી વિદાય થઈ ત્યારે સરલાની અંખેથી આવળુ અને ભાદરવો ઘર થયેા, એ યુદ્ધન હતા કે અપશુકન !

1

અમારા બાપુ અગ્રીજીના ધનમાં જ્યારે કાચામાં જાતું ઘર કરતા ત્યારે મલલલા માણસો મોંમાં આંખમાં નાખી તેમની વાતો સાંભળવા કરતા-તેમની સામે કોઈની દૃષ્ટિ જ ચાલતી જ નહીં.

એક દિવસ કાંઈએ લીધા પછી બાપુએ મહાકલ્પની પોતાના માણસોને કેવી જવાબી હતી તેની વાત સાર કરી-અને આવી વાતોને અતે માણસોની જીવ થતી તે કોતાબો બલ્કવા હતા.

‘માણસો તો સૌ પોતાની આજીવ દોડતી હતી’ બાપુએ સાર કહ્યું, ‘પણ જ્યાં જોનાર દોરીયા થાયસો વાર જેટલી ઇટી રહી ત્યાં તો જીલ્લે એક વજરને જનમ આપ્યો.’

જ્યાં બાપુને સાંભળી રહ્યા હતા-ત્યાં એ બોલ્યો ‘ત્યારે તો માણસો રેસમાં પડેલી નહીં આવી હોય ?’

‘અરે એમ તે હોય !’ બાપુએ કહ્યું, ‘માણસો તો પડેલી જ આવી અને એના વજરો બીજે આપ્યો.’

પ્રસંગકથાઓ

સીટલગામનો એક સ્ત્રીય નામનો

માણસ જિંદગીથી કંટાળ્યો, અને કાર્પસથી રીતે તેનો અંત લાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. બરિસી રીવાજ સ્વર લીધી. પણ એમાં ચોતાને થોડા લાગી એટલે એરની પાટલી અને ફિસીનું દોરકું એમ ત્રણ ત્રણ બધી જોઈવથી રાખી તેણે કામ પૂરું કરવા ધાયું. એ બધું સર્જી તે એકાંત દરિયા કંઠિ બધો. તેની ઉપર ઝાંડની ઝૂલતી એક કાળાની સાથે દોરખતો એક છેડો બાંધ્યો અને બાળાઓ બળામાં નાખ્યો. અને પછી એરનો એક પૂરો ડોલ / પી લીધો અને રીવાજસ્વરની નળા એક બાજુને લમણે અગ્રી રાખી એમ કરી તેણે કુદોડ માર્યો રીવાજસ્વરનો ઘોડો ફાળ્યો, પણ બાળાબાર ત્રસી ગયો. એથી નિધાન લમણામાં ન આવ્યું પણ ફાંસાના દોરખતે ઉઘી દોધું ને દરિયામાં પડ્યો. લપટો માર્યો તે બળકા ખાતો ખાતો ખાતું પાણી પી ગયો. એટલે એરની અસર નાબૂદ થઈ ગઈ એટલે તરતા આવડતું ન હોત તો ડૂબી મરવાતો હતો એટલું તેની ગળગીમાં જ નહોતું જ.

મેટ્રિકના વર્ષમાં પ્રાસ્તર ગુરુવાકર્ષણનો વિષય સમજાવતા હતા. 'સર આઈડેક ન્યુટન આઠ તરફ નોઈ રહ્યા હતા તે ઘડીએ એક ફળ પહોં અને તે પરથી તેણે ગુરુવાકર્ષણનો નિયમ શોધી કાઢ્યો. 'કેટલું અજાણ સાચું છે સાહેબ!' છેલ્લે બાકે એટલે એક છાત્રો વાંકું મોં કરી બોલ્યો. એણે આઠ તરફ નોંધા ક્યું 'માટે જ તે કંઈક શોધી શક્યો. ચોપડીમાં નોંધા ક્યું' હોત તો કંઈએ ન વળત

એક વર્તમાનપત્રમાં એકવાર જાહેરખબર આવી કે યુવાનો આગળના રસ્તા પરથી જે ગૃહસ્થને નાણાની થેલી મળી છે તે તેણે માલિકને પહોંચાડી દેવી કારણ કે તેને આગળથી લેવામાં આવ્યો છે.

એ જ પત્રમાં થોડા દિવસ પાદ ચેલી જાહેરખબરનો જવાબ આપતી જાહેર ખબર આવી. 'આગળના ગ્રેસ જે ગૃહસ્થે પૈસાની થેલી મેળવી છે તે તેના માલિકને ઘેર આવીને સર્જ જવા વિનંતી કરે છે.

પોલીસમાં બરતી થવા આવેલા જુવાનને પૂછવામાં આવ્યું કે તમે પોલીસની મોટરમાં જતા હો અને પાછળ લપકર બદમાશોની ટોળી બીજી મોટરમાં ચાલીસ ગ્રાફિતે ઝડપે એકાંત રસ્તે તમારો પીછો પકડે તો તમે શું કરો ?

ઉમેરવાર જરા ઝુંઝાયો પણ પછી તુરત જવાબ આપ્યો કે પગ માર્શલની ઝડપ કરી નાખું.

સ્નેહાર પડ્યા આવી હતી એટલે પતિએ ગૃહિણીના જિજ્ઞાસા આગળ જઈ ધીમેથી કહ્યું: દેવે જીવું નોંધ્યું હો !

'કેમ શું છે તે.' બચાવું ખાતો જાઈ બોલ્યા.

'કંઈ નહિ કોનો...' યાત્રિયા પતિરાજે કહ્યું; 'બાબો હમણાં જ સર્જ મયો છે.

અમારા માનવંતા પેદ્રનો,

ગ્રાહકો, શેર હોલ્ડરો

તથા

એજન્ટોને

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી.

‘ નૂતનવર્ષાભિનંદન ’

પાઠવે છે

જીંદગી, આગ, મોટર, મરીન, અકસ્માત વિ. ના
વિમા ઉતારનાર

વિમાની વિવિધ યોજનાઓ માટે મળેા

યા લખેા

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઈ. બીલ્ડીંગ

અપાલો સ્ટ્રીટ

મુંબઈ-૨

卐 नूतन वर्षाभिनंदन 卐

इंमेशु मांगो

कीरणु आन्ड

विशुद्ध (गोहृन्ड) शींगतल

तथा गोहृन्डमहोर ओपरेल

विगतमाटे लागो -

मेसर्स

आर. रतिलास मोड कुं.
तेलुगाया जिल्हा
मुगा विमानदर रोड
मुंबई ८.

मिवनधार वजुटेमव
मिवनधार
मिवनधार

प्रभात आन्ड वनस्पति, दोटस टोईटेल साप
तथा कीरणु आन्ड गारसाप-सीलीकेट वजरे.

ક્રમ	કર્મીનું નામ	પગ
૨૩	જે. ચંદ્રલાલની કું.	૮૬
૨૪	લોકપ્રિય વસ ભંડાર	૬૦
૨૫	ધી ટેકસટાઈલ ટ્રેડિંગ એજન્સી લિમિટેડ	૬૩
૨૬	બી. કે. ફાર્માસ્યુટિકલ એન્ડ કેમિકલ વર્ક્સ	૬૬
૨૭	ન્યુ ભારત ડાઈંગ એન્ડ પ્રી. વર્ક્સ	૬૭
૨૮	બી. કે. ફાર્માસ્યુટિકલ એન્ડ કેમિકલ વર્ક્સ	૬૬
૨૯	ઈન્દિર સ્નાઈ વર્ક્સ	૧૦૧
૩૦	ઠાકર સ્ટોર્સ	૧૦૨
૩૧	વલ્લભ ઇન્સ્યુરન્સ કું લિમિટેડ	૧૦૭
૩૨	ભાગ્યોદય પ્રોડક્ટસ	૧૧૪
૩૩	ઇસ્ટ એન્ડ વસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું લિ.	૧૧૬
૩૪	ભાવનગર વેલ્ફેર પ્રોડક્ટસ લિ.	૧૧૭
૩૫	યુનીવર્સલ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લિ	કવર પેજ ૨ જી
૩૬	ટેસર્સ આરોગ્ય	" " ૩ જી
૩૭	લિલિપ ડાઈંગ એન્ડ પ્રીન્ટીંગ વર્ક્સ	" " છેલ્લું

સુલામતી

અને

સેવા

સંહિત

નૂતન વર્ષે

યુનિવર્સલ

પોતાના પેટનો, પોલીસી હોલડો અને એજન્ટોને
અભિનંદન પાઠવે છે.

યુનિવર્સલ કાયર એન્ડ જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ
કું. લી.

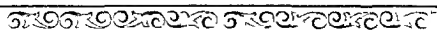
હાંદગી - આગ - મોટર - અકસ્માત - મરીન
અને

કામદારોને જાહેરાતો વીમાનું કામકાજ
ખવામાં આવે છે.

અર પ્રીતિજીવક ગેલ્લો ગેલ, — કોટ, મુબમ્બ.

ટેલીકલ ૩૦૮૩૮.

રેશમી અને સુતરાઉ કાપડ ઉપર

આધુનિક ઢાંચું

સુંદર

સફાઇદાર

રંગવાના તથા ધોવાના કામ માટે

અનુપમ

એક જ સ્થળ

દિલિપ

ડાઈંગ અને પ્રિન્ટીંગ વર્કસ.

[ટે. નં. ૬૦૬૦૨]

૪૦૦, કેકેલ રોડ, સુબધ.

—: કામ માટે મળો યા લખો :—

મે. નવીનચંદ્ર ભોગીલાલની કું.

ટે નં ૩૧૨૮૩

કાલ્યાણેવી, રેશમખાતર, સુબધ, ૨

શ્રવાસ-ઉદ્બોધન આપતી વાર્તાઓનું અનોખું સંલિષ્ટ

પ્રિંટ

૧૨-૦

૬૮૩

૦-૧૦-૦

આ અંકના લેખકો-અનુવાદકો

ગોપાળરાવ ગ. વિદ્યાંસ, ગણીલાલ અલખારી, છોટાલાલ મા. કામદાર, ર.

મગનલાલ પડિયા, રવિશંકર મહેતા, સનકુમાર વીણ, મુરલી

માધવજી પટેલ, વિજયચુપ્ત મૌર્ય

સંપાદક
રમણીકલાલ વી.
મહેતા
વ્યવસ્થાપક
શાંતિલાલ છે.
પાદેખ

ક હા ની

ડિસેમ્બર: ૧૯૪૮

રસસામગ્રી

વાર્તાનું નામ

લેખકનું નામ

પાનું

ક હા ની

દેશભૂ

૩૭, મારવાડી બજાર

મુંબઈ

|

તથા

|

સરસ્વતી ટ્રેસ

દાણાપીઠ

લાવનગર

(સૌરાષ્ટ્ર)

સવાજમ

વાર્ષિક રૂ. ૬૦૦

છૂટકે પ્રત ૦૦૮

૧. પતિય કૂલ	ગોપાળગવ મ. ત્રિહાસ	૧
૨. શિલાવેખ	મણીલાલ અલગારી	૬
૩. બે પ્રસંગો	છાટાલાલ મા. કામદાર	૧૬
૪. મારો શોખ	ર. લ. વે.	૨૦
૫. ચેકનું પીણું પાનું	મગનલાલ પડિયા	૨૫
૬. વફાદારી	રવિશંકર મહેતા	૩૧
૭. નવી મોકરી	સનતકુમાર વીણુ	૩૩
૮. ડાક બંગલો	મુરલી દાકુર	૩૭
૯. બીમના રોડા	માધવજી પટેલ	૪૧
૧૦. શિશુદયોર	વિજયચુપ્ત મોખ	૪૮

આલોકેત્રે: હવે પછીનો અંક નવા વર્ષનો ૧લો અંક હશે. અને ૧૫ જાન્યુઆરીએ જહાર પડશે.

વાર્તા મોકલનારને

‘કહાની’માં છપાતી મૂળ કે અનુવાદિત વાર્તા જદલ પુરસ્કાર દેવામાં આવે છે અને તેને અંચર્ય કરવાના હક્ક લેખકના પોતાના રહે છે. મૂળ કે અનુવાદિત વાર્તાની તમામ પ્રકારની જવાબદારી લેખક કે અનુવાદકની પોતાની જ રહે છે. અસ્વીકૃત વાર્તા પરત કરવામાં આવતી નથી. પણ રદ કરવામાં આવે છે. સ્વીકૃત વાર્તાના અખર લેખકને આપતા પ્રવાસ થાય છે.

— સંપાદક

વાતચ્છોનું ઝાનોખું માસિક

*

વર્ષ ૫ અંક ૧૨

ડિસેમ્બર ૧૯૪૯

વાતોપુ રમ્યા કથા

પાંચ ફૂલ

ગોપાળરાવ ગ. વિદ્વાંસ

ભગવત્સમરણ

સ્મૃતિપ્રાચીન સમયની વાત છે—

એ જમાનામાં આકાશમાં સ્વચ્છંદે વિહાર કરનારા પંખીઓને વિમાનોનો ધરધરાટ સંભાળાતો નહોતો; અને પૃથ્વીતલ ઉપર ખીટી ભિટાં ધુણેને આકાશમાંથી ઝોંચઝોંચ પડવાની ભીતી નહોતી ધાવતી.

એ જમાનામાં જેમ ઉઝળિયાત મધ્યમ વર્ગનાં સંસ્કૃતિ-સંરક્ષક મંડળો નહોતાં, તેમજ કિસાન-કારીબરાની કૂચો અગર હરતાળો પણ નહોતાં.

જંગલોમાં સારી જગ્યા લાગે ત્યાં ઝૂંપડાં બાંધી રહેવું, જેટલી જમીન ખેડી ચકામ તેટલી ખેડી તેમાંથી અનાજ પકવવું, અને મહેનત કરતાં કરતાં ગણુવાણું અને ચાતાવાતાં મહેનત કર્યાં જવી અને એમાં જ આનંદ માણવો, એટલું જ એ કાળના માનવીએ શોધે લાગે જણવતાં હતાં.

આ બધાં ઝૂંપડાંઓમાં વચતા ખેડૂતો સહુ લાઈજાઈ તરીકે જ દળીમળીને રહેતા. એકાદ જાણને સહેજ પગમાં કાંટા વાળ્યા જેટલું દુઃખ ધાય તોપણ સહુને આંખે આંસુ આવી જતાં; તેમ કાંઈને એકાદ મધપૂડો સાંપડી આવે તો સહુને તે દહાડો રોટલા સાથે મધુર મધનો આસ્વાદ સાંપડતો.

એ પણ થોડું ચરે ! આપણા જેવો જ એમને પ છવ ખરો ના !

હજુ ભરપેચાં ફૂંડાંમાં પર પડીએ આવી ચાંચ ભારતી તોપણ લોકો કહેતાં : 'ભલે બિચારાં થોડું અંજો ! એમના પંડમાં ય આપણા જેવો જ પ્રાણ છે ના !'

એક દહાડે ભારે જામરી જમત જેવી જટાકળો અને લાંબી એવી દાદી વધારેલો એક મંબીર અહેરાવાળો પુરુષ એ ઝૂંપડીઓમાં આવી ચડ્યો. એ માનવી અતિથય કુધાતુર હતા ! એણે ભોજન માથું. બધા ખેડૂતોએ કહ્યું : 'ભલે બિચારો એ પણ જમે ! એનામાં ય આપણા જેવો જ છવ છે ના !'

*

ખીતે દહાડે સવાર પડી. સહુએ એ દાદી-વાળા પુરુષને પોતાની પેઠે જ ખેતરમાં કામે આવવા કહ્યું. જવાબમાં પેલા સાધુએ કહ્યું : 'હું તો કામ નહિ કરું !'

બધા જ નવાઈ પામી ભેઈ-રવા. દહીને એકે પૂછ્યું : 'ત્યારે તમે અહીં બેસી રહીને કરશો શું ?'

સાધુએ જવાબ આપ્યો : 'પ્રાર્થના !'

એ ખેડૂતોમાંથી કોઈ માથુના આ પ્રાર્થના સંબંધે અર્થ પણ સમજ્યા નહિ.

સાધુએ દરમિયાને સમજાવ્યું : 'તમે બધા

બધાએ કહ્યું: 'ના; તો તો અનાજ ન જ પાકે.'

'ત્યારે એ વરસાદ કાણુ વરસાવે છે ?' સાધુએ સવાલ કર્યો.

બધાએ સાથે જવાબ આપ્યો: 'આકાશ !'

સાધુએ તુચ્છતાપૂર્વક હસીને કહ્યું: 'મૂરખાઓ ! તમે સદુ એસમજ નાદાન આદમીઓ લાગો છો ! વરસાદ કાર્ષ આકાશ નથી વગર સાવત્ર વરસાદ તો ભગવાન વરસાવે છે. એ ભગવાન આકાશમા વસે છે એ ગુરૂસે કાપ ત્યારે વીજળીના ઝળકારા થાય છે, ને હસે છે ત્યારે ચંદની રેલાય છે. ગેજ એ ભગવાનનું નામ લ્યો, એને વીનવો, એની પ્રાર્થના કરો. એમ નહિ કરો તો એ વરસાદ વરસાવશે નહિ, અને તો તમારા ખેતરોમા ધાન્યના દાંધા પણ થશે નહિ !'

એમ કહી સાધુએ આંખો મીંચી ઠીધી મોટા મોટા અટપટા શબ્દો અને લાંબા લાંબા ન સમજાય તેવાં વાક્યો એણે ઉચ્ચારવા માંડ્યાં. ખેડૂતોને એમણે એકે શબ્દ અગર એમાનુ એકે વાક્ય પૂરું સરખુ ખેલતાં પણ કાવત્રું નહોતુ. તેમણે માત્ર આંખો મીંચી મૂર્ખા મૂર્ખા મનમાં ભગવાનની પ્રાર્થના કરી.

*

અને પછી એ બધા ખૂંપડાઓમાં નિયમિત રીતે પ્રાર્થના ચલા માંડી એ વરસે વરસાદ મનમાંનો વરસ્યો. ખેડૂતોએ માન્યું કે પ્રાર્થનાથી પ્રભુ પ્રસન્ન થયા છે.

પોતાના પેટમાં એ કાળિયા એણુ અનાજ ભય તોપણ હરકત નહિ, પરંતુ આ સાધુ મહારાજની પ્રાર્થના, પૂજા, યત્ર, એ સધળા વિધિઓ સરલતાથી આસ્વા કરે તે સારું દરેક જણે સાધુને વધારેમાં વધારે અનાજ આપ્યું.

ધીરે ધીરે બીજા અનેક સાધુઓ નવી ખૂંપડીઓ બાંધી ત્યાં આવીને વસ્યા.

નિંદાનું દસ

દેખી ખેડૂતોએ માની લીધું: 'હવે તો ભગવાન આપણા પર કદી પણ મિષ્ટાન્ન નહિ થાય !'

*

તે પછીનાં ત્રણત્રણ વરસ પસાર થયાં એ એકેય વરસમાં લોકોએ ભગવાનની અવરૂપા દેખી નહિ.

પણ ભગવાનની અવરૂપા ભયે ન દેખાઈ હોય, પણ એ સધળા ખેડૂતોમા દરેકને વાગ-ફરતી થેડું થોડું જૂથા ગહેવાનો વારો હવે આવવા માંડ્યો હતો. અહોરાત્ર ભગવત્સમરણ કરી ભગવાનને પ્રત્યક્ષ રાખનારા એ સધળા સાધુવૃન્દને, એઓ માગે તેટલું ધાન્ય આપતું એ પોતાની રજા છે એમ દરેકને લાગતું હતું. પણ -

એ સમસ્ત સાધુમંડળની અખડ રાત દિવસ ચાલતી પ્રાર્થના સાંભળતા છતાં ભગવાન ખેતરોમાં એવડું અનાજ કેમ પેદા નથી કરતો, એવી ચકા ઉડે ઉડે હરેકના દિલમાં ડોડિયું કરવા લાગી.

*

અને પછી તો ગુરત જ એક એવું ચોમાસું આવ્યું કે -

ઉનાળાના દહાડા પૂરા ગયી ગયીને પસાર થયા હતા માટે જ એ દિવસો ચોમાસાના છે એમ કહી શકાતુ હતું ! એ વિના તો રોજ સખત ઉનાળો જ જણાતો હતો ! જાકાજ-માંથી જાણે સતત અગ્નિ વરસતો હતો. એ અગ્નિવપાને પરિણમે પૃથ્વીપટ પરની સધળા હરિયાળી બગીચાના રાખ થઈ ગઈ ! વૃક્ષો અને વેદીઓનાં ચેતનહીન માળખાં-દાઝ-પિંજરો દેખી, પૂર્વે તેમની સાથે મદ મદ ગ્રહતેજો કરનારી વાયુલકરીઓ, હવે બિના બિના નિસાસા નાખવા લાગી સહુને એમ લાગ્યું કે પોતે પૃથ્વીતલ ઉપર નહિ પણ જાંબી વાળેરી કોઈ કદાઈ ઉપર વસે છે, અને એ કદાઈ નીચે જાણનાંક દાવાનગ સંગમી રહ્યો છે !

પારસમણિ

તેને હમેશાં એમ જ યજ કરતું કે પોતે જ' દેવ છે. પણ દુનિવામાં ચમત્કાર વિના નમસ્કાર નથી થતો, ને નમસ્કાર વિના દેવપણુ આપ થતુ નથી !

સૂર્યના પ્રકાશમાં કદી એ દીપી જાઓ નહોતો, અગર ચાંદનીનાં ચમક્યો નહોતો મૂશળધાર વરસાદ પડે અગર તેા હાંધુ જેવમ કરા વરસે, એ ભાર્ષ આહેખનાં મૌનત કદી તૂટ્યાં નહોતા.

અણીદાર પથરો એનાં હાસી કરતા 'લોટના પિંચ જેવો છે તુ તો '

મોની મોની શિલાઓ એને ટ્વંકારતી 'તુ તો સાવ દીવો પોવો '

એક ગોફુલિયો બાનુમાં ધર્મ સજુસજુતો આજ્યો ગયો પણ એ પોતાની જાગ્યાઓથી ચર્યો નહિ

એક વખત એણે દ્રવી રહેલો ચદ્દાંત નેયો ! પરંતુ પોતે એક દાણુ પણ દ્રવ્યો નહિ કાળભગવાન ઘસકરી સિપાઈની થેંઠે તાલ બદ પગને આગળ ને આગળ આજ્યા હતા

*

એક દહાડો એ રસ્તેથી થોડાએક કદીઓ પસાર થયા સાથે અગારા વરસાવતો ધોમ તડો પડતો હતો ! રિયાતિ માટે એ પથરા ની આસપાસ ઊગેલાં ઝાડો તળે કદીઓ ખેસી ગયા એક કદીએ વગી ગાવા માંડ્યું એ ગીતમાં નહોતું કશું રાગતુ ટેકણુ, નહોતો કોઈ તાલનો દગધડો છતાં બધા કદીઓ આનંદથી ડોલવા લાગ્યા પહેલું માટે સાથે આવેનો સિપાઈ પણ બાણે પોતાની ફરજ વીસરી ગયો

એ પ્રભુપગીત હતું ગીતમનિ પ્રિયકર કદી રહ્યો હને પ્રિય ! પહેલાં તે હુ લેઠા જેવો હતો, પણ તારો સ્પર્શ થતાં જ મારુ જીવન આજુ સુવચુંમય બની ગયું છ !

હારે મોજમાં આવી જઈ ગીત સંભળ નાર એક કદીએ પોતાના હાથમાં લેખાડી

પોટ (ચણુ) ઉપાડીને આસ્તેથી ભોંધ પર પછાણું ટિંધિલિધિલિ કરતો અચાજ થયો. બધા નવાઈ પામી ચણુ તરફ જોવા લાગ્યા ચણુ પીળો બની ગયો હતો ! પછી તો બીજા કદીએ, ત્રીજાએ, ચોથાએ, એકએક જણે પોતાનો ચણુ એ પથરને અડખાજો દરેકનો ચણુ સોનાનો બની ગયો બધા કદીઓ આનંદથી બેઠ્યા, 'અરે, આ તો દેવ છે !'

લોહાનુ સોનુ બનાવનારા એ પથરની માલેકી માટે દરેકદરેક કદી મધી રહ્યો. ઘડી પહેલાં નર્મ સંગીતનાં મોજ મણાતી હતી ત્યાં હવે કસણાવાના અવાજને સંભળવા 'લાગ્યા સામસામે માથામાં ચણુઓ ફટકારી ઘગગ બધા કદીઓ હવે મૃત્યુની રાહ નેતા ભોંધ પર પટકાઈ પડ્યા હતા સિપાઈએ આસ્તેથી પેને પથર જીંચકીને પોતાના ખીસામાં સેરવી દીધો

*

સિપાઈની સ્ત્રી એ પથરને પોતાની સાથે સુધારવાની છરીને અડખાજો મોઠ શેકી ચકી નહિ

સોનાની છરી ધરમા રાખવાથી શો લાભ ! એ છરી વેચવા માટે સિપાઈ એને સરાફ બજારમાં લઈ આજ્યો

દરેક સરાફે એ છરીને કસોટી ઉપર ચડાવી નોઈ પૂરા સોળવણુ સોનુ હતું ! પણ દરેકના મનમાં એક જ ચક્ર ઊભી ધર્મ કુબેરને ઘેર પણ સોનાનો છરી તો ન જ હોય, ત્યાં એક સામાન્ય સિપાઈની તો ઝુલસ જ ક્યારી હોય !

દરેક સરાફે સિપાઈ પાસેથી છરી લેખા અને ભાવે જ વેચતી લેવાની માગણી મૂકી સિપાઈ ખૂબ ચિડાયો આખરે એક સગાં પોલીસ એજીએ પહોંચ્યો ફાજદારે આવીને છરી કબજે કરી અને સિપાઈને એજીએ ઉપાડ્યો

ફડ-ફડ-ફડ-સિપાઈના વાંસા પર ફેરડા પડતા હતા, પણ સિપાઈ તો હથ્થા જ ફેરડો હતો. વાગો લોહીનુકાણુ ચલા આપ્યો પણ તે મોંમાંથી અક્ષર પણ બોલ્યો નહિ.

તેની આંત્રી આણીને સામે હાજર કરવામાં આવી. ફરી ફટકા પડ્યા માંઝા.

લોહીની રોશી ઊઠવા માંડી. આખરે સ્ત્રી પણ ત્રામી બીડી. બોળામાં રાખેલો પેલો પથ્થર ફાળદાર તરફ ફેંકી દેતાં બોલી: 'સાહેબ! આ પલિતને તમારા પાસે જ રાખો, પણ મહેરબાની કરીને મરણ ધણીને છોડો!'

દેવને પસિત કહેનારી બાઈની મૂર્ખાઈ પર પારસમણિ મનમાં મનમાં હસી રહી.

બાઈએ ફેંકેલો પથ્થર ફાળદારના કપાળમાં જ વાગ્યો. જખમમાંથી લોહી વહેતું હતું છતાં તેણે ખીસામાંથી ચાલીએને મૂકી કાઢ્યો. ફરેક ફૂંચી પથ્થર સાથે અડકાડતાં જ તે સોનાની બની જતી હતી! ફાળદારના હરખનો પાર ન રહ્યો. કપાળમાં થયેલ જખમની વાત તે સાવ વીસરી જ ગયો!

*

ફાળદારને બીજા બે ભાઈઓ હતા.

એક ભાઈએ પેલો પારસમણિ લઈ લોહાની ફરેક ચીળને અડકાડવા માંઝો. ખીલા સોનાના થયા; બળીના સળિયા સોનાના થયા; તાળાં પણ સોનાનાં બની ગયાં. ફાળદારનું યર અડકાડુરીનો ધાઈ સુવણું મહેલ બની મધું! પોતાના સોનાના મકાન તરફ અભિમાનભરી નજર ફેંકતાં તે વિચાર કરતો હતો: 'યરમા મધી ચીએ તો સોનાની બની ગઈ છે; હવે આ પારસમણિનો શો ઉપયોગ કરું? અરે રામ, મારું શરીર પણ બે લોહાનું હોત તો કેવું સારું! આ પારસમણિથી હું એને પણ સોનામાં ફેરવી શક્યો હોત!'

ધરમાં હવે કાંઈ એવી ચીજ નહોતી કે જેનું સોનું બનાવી શકાય. તે ભારે દુઃખી થયો; દુઃખાવેગથી તે ગડિ બન્યો.

બીજા ભાઈની સ્ત્રીને વિચાર આવ્યો; ધરમાંની ચીજ તો જાણે સોનાની બની ગઈ છે, પણ પારસમણિ તો જેઠની પાસે રહી નવ્ય છે. એટલે મામલોડો તો પોતાના પતિ કરતાં જેઠને જ વધારે ગણે ના!

ધ્યાઈથી તે સળગી રહી. આખરે રહી ન શકવાથી તેણે જેઠના દૂધના દોરામાં એક દિવસ છાનમાંના ઝેર નાખ્યું. પણ બાઈએ દહાડે જેઠનું ખૂન કરવા બદલ તેના પર ટ્રેસ થયો. અને ન્યાયકચેરીમાં એ કિસ્સો સાંભળતા લોકોનાં જુઠરી બીડ જમી. પરંતુ ન્યાયાધીશની સામે સફળી તરત નગરે ચડે એવી રીતે એક પથ્થરને છા માટે ગોઠવવામાં આવ્યો છે તે સંખંધે સહુ વિમાસણમાં પડ્યા.

ફાળદારની ભાબીએ જેઠને એક આપ્પાનો એકરાર કર્યો.

'આમાં તને મદદ કોણે કરી?' ન્યાયાધીશે સવાલ કર્યો.

સ્ત્રીએ પથ્થર તરફ આંગળી ચીંધી. ન્યાયાધીશ ભારે નવાઈ પામ્યા. રડતાં રડતાં પેલી બાઈએ એ પથ્થરનો સમજો ઇતિહાસ સંભળાવ્યો.

એ પથ્થરનો રપથું ચનાં જ લોહાનું સોનું બની જતું હતું. એક પળતારને માટે પણ એ પથ્થર પોતાને મજે તો કેવું સારું, એવી આડકલા એકકોમાં હરેકના દિલમાં જામત થઈ.

ન્યાયાધીશ ખૂબ જ નિષ્પક્ષ છે એવી સમજા લોકોની માન્યતા હતી. હવે એ શો નિષ્પક્ષ આપે છે તે જાણવા સહુ અતિશય ઉત્સુક બન્યા.

પારસમણિ તરફ બૂખી આંખો વડે બીડ માંડતા ન્યાયાધીશે કહ્યું: 'પથ્થર રૂપે દુનિયામાં કુવણ રૂપીં કરે છે. એ દેવની પૂજા હું મારે ત્યાં લઈ જઈએ—'

પારસમણિ પોદારી ઊઠ્યો: નથી; હું દેવ નથી; હું તો રાક્ષસ

બાળ-બુદ્ધિ-તેજ

વધારનાર

ઝંડુ

અયુવન પ્રાશ

આ યુ વૈ દ નું

અનુપમ ઔષધ

વૃદ્ધ-યુવાન

બાળક

સૌ કોઈ

આજથી જ અજમાવો

જીવનમાં:—

અતિ આવશ્યક

સ્વાસ્થ્ય

પૌષ્ટિક—ખોરાક

એ જ

જી

વ

ન

હીલાં આંખનાં સારે બીજાં
પાચક અને દોહાડી વધારનાર
ઔષધો મેળવી બનાવેલ

||

સાધારણ નબળાઈમાં અને મગજની
નબળાઈમાં સંગીન કામ આપનાર
સાસ્ત્યક ઉપાય

•=====•
: મગવાદું ટોપું :

ઝંડુ શર્મા સ્યુટિકલ વર્ક્સ લિમિટેડ

બાલીયા મહાજનવાડી કાઠખોરી મુંબઈ-૨

શિલાલેખ

૭૧૧ હું શાશ્વત પદાડ ઉપર ઘટ્ટને બાંધી
નીચે ઊતરી આવું' એ ત્યાં કેટ-
લાંકે તપ્પૂ ન ખાયા છે ત્યાર પછી દષ્ટિ નવ
ત્યાં સુધી ખાલીખમ મેલત દેખાય છે. તેમાં
અહોતહો અસખ્ય કોનેટ પથરાઓ જળીન-
માંથી માથુ ઊઠાવી ડોકિયાં કરી રહ્યા છે તેથી
દૂર કોઈ પુરાતન સભ્યતાના ધ્વસાવશેષનું
ખોદકામ ચાલી રહ્યું છે.

'હું મળેછપ્રસાદે હું મળ્યા દલિયાર ગૌતમ
તરફ નોંધે કહ્યું, 'આ બહુ ઠીક નથી થતું
ખાણુ છું !' ગૌતમ મેખ્યાન હતો, મન દીધા
વિના ખોલ્યો, 'શુ ઠીક નથી થતું ?'

'આ દેવીમૂર્તિની વાત કરુ છું શ્રમ
સાહેબ વૃદ્ધ થયા પરંતુ તેઓ પણ અણુકની
જેમ કામ કરે છે પણ એ ઠીક નથી થતું
ખાણુ છું' મળેછપ્રસાદ લાગળબીર થઈ માથુ
હલાવવા લાગ્યો.

ગૌતમને પહેલાંની જેવો જ નિરુત્સાહ
અને મેખ્યાન નોંધે મળેછપ્રસાદ ઉત્તેજિત અને
કર્કશ કહે ખોલ્યો, 'મળ્યો છો ? ખાણુ છું,
તે કિવસે સવારે તમે જે ભગિની મૂર્તિ ખોદી
ને કાઢી લાવ્યા એ કેવી હાજરાહજુર દેવી છે ?'

ગૌતમ ઉદાસિનતાથી ખોલ્યો, 'તારું
મોટેથી જ સંભળ્યું હતું કે તારા વડવાઓ
સલાહતું કામ કરતા અને તેમણે એથી અનેક
મૂર્તિઓ લઈ હતી તારી આ હાજરાહજુર
દેવી એના જેવી જ એક મૂર્તિ છે કે બીજી
કઈ ? આટલી બધી ભક્તિ ઠીક નહિ, મળેછ.

'ના, ના ખાણુ છું તમારી જાણ થાય છે
એનાં દર્શન કરવા કેટકેટલે દૂરથી માણસો
આવે છે ? તે શુ કઈ અગરથા જ આવે છે,
ખાણુ છું ?'

'ત્યારે શુ કામ આવે છે ?'

'એ તો એક વનદેવી છે. અને તેને બ્રમ્મ
કહીએ છીએ.'

'એમ ! નામ તો મળે તદ્દન અનાથ
લાગે છે.'

'એ મને ખબર નથી પણ કેટલાય
જમાનાથી દેશવિદેશના લોકો પૃથ્વીમાની રાતે
આ ગીચ વનમાં કોઈ પણ રિપદનો ભય
ગળ્યા વિના આવી આવીને પૂજા કરી બપ
ઉત્તરીએ ચૂકા આવે છે સાંભળ્યું છે કે એક-
વાર તો આ દેહની રાજકુમારી...'

ગૌતમ રવ્યે જ યોગી ઊઠ્યો, 'સોઝી
એની પૂજા શુ કામ કરે છે ?'

'એની પૂજા કરવાથી જેને જે માહતું
હોય તેને તે મળે છે ને મનની મનોવાંછ
ફોળે છેઃ કપારિકે કપારિકે રાતે તે દેવી આ
વનની આસપાસ ફર્યા કરે છે તે વખતે જે
કોઈ માણસ એને દેખી બપ તો તે બોડી જીત
બપ છે. એમ કહ્યાય ગાઠાં પણ થઈ ગયાં
છે હસો છો કેમ ? માન્યામા નથી આવતું !
પણ આ હસવા જેવી વાત નથી, ખાણુ.'

એવામાં જ્યતી ત્યાં આવી એની ઉંમર
યોગીશ વરસની છે ને બધાં જોયો તથા શરીર
સુગંધિત ડોકર શ્રમની એ પ્રિય છાત્રી છે
પ્રાચીન સભ્યતાની શોધખોળના કામમાં ગૌત
મની જેમ કેટલેકે તે મદદ કરે છે રીતવ્ય
વર્ક પણ કહ્યું છે આમ યૌનની સમગ્ર કામના
અને વાસનાના રૂપ પર અભ્યાસનો પાંથર
લોકી દીધો છે.

જ્યતી કઈ સમજ ન પડવાથી એમ
તરફ નોંધને યોગી, 'શેનો ક્ષણે ?'

ગૌતમ ખોલ્યો, 'જે મૂર્તિની પાછળ
ડોકર શ્રમ આજ મારપાંચ દિવસથી લઈ
હમને મળ્યા છે તે બ્રમ્મ નામની દેવી છે તે
નાથકનાથિકાની મનોવાંછના પૂર્ણ કરે છે.'

જ્યતી તરસે થઈ ખોલી, 'એમાં મને શુ
ક્ષણે-ચવાનો હતો ?'

'જેને પૃથ્વીમાં પણ પાસે આવી.' પછી

ગણેશ, તરફ જોઈને કહ્યું, 'કહેને, ગણેશ એમને બધી વાત.'

ગણેશ કહેવા અધીર થઈ ગયો પણ જ્યંતી વધારે શરસે થઈ ગઈ.

ગણેશ વધારે ભાર દઈને બોલ્યો, 'વાર વિશ્વાસ ન પડે તો હોય તો પરીક્ષા કરી જુઓ કે કહું છું.....'

'હા...હા' ગોતમે ઉત્સાહિત થયો.

એટલે જ્યંતીએ એક પછી એક બંને તરફ ફરતી નજરે નેતું. પછી જણેયતો ઉત્સાહ એસરી ગયો છતાં દનાય બાવે બોલ્યો, 'તમને કોઈને ૫ માન્યામાં નથી આવતું' પણ પરીક્ષા કરી હોત તો ખબર પડત.' એમ કહી તેણે આશિયાળા દૃષ્ટિથી જ્યંતી તરફ નેતું.

તરત જ ગોતમ ઉત્સાહભરે બોલી બોધી, 'હું તો માનું છું, ગણેશ. પણ.....'

એટલે નહોતો જ્યંતી ત્યાંથી ચાલી જવા લાગી. ગોતમ પણ નિવિહારતાથી તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. જ્યંતી કોઈની મારી હતાવળે જઈ રહી હતી.

ગોતમે સાદ ક્યો, 'મીસ રાય.'

પાછું જોયા વિના જ જ્યંતી બોલી, 'શું છે ?'

'આપ શરસે થયા લાગે છે પણ શરસામાં ને શરસામાં ખોટું રસ્તે ચડી ગયા છે. એ રસ્તે જવામાં તો તબ્બુએ પહોંચતાં બહુ વાર લાગશે.'

'મને ખબર છે.'

જેટો રસ્તો છે એની જો જ્યંતીને ખબર હોય; જ્યંતી જો ખોટું રસ્તે જઈ રહી છે એ જો તે બહુતી હોય તો પછી ગોતમને શું ? મૂંઝા થઈ તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો.

સાંજ પડી ગઈ હતી. જ્યંતી તબ્બુના દિવા પ્યાનમાં રાખી ઉતારવે આગળ ચાલી જતી હતી.

ગોતમે ફરી સાદ ક્યો, 'મીસ રાય.'

એટલે શરસાથી થડ ફેરવી આંખ મોં

લાલ કરી જ્યંતી બોલી રહી. ગોતમ મનમાં મનમાં હસ્યો. એ હજારા હાસ્યના થાથી જ્યંતીનું બધું વ્યક્તિત્વ તદ્દન અસહાય થઈ પડ્યું. તે વખતે ચાંદિ બોલી ગયો હતો. અને ઝાડની ડાળાઓમાંથી પોતાના મધુર શીતળ પ્રકાશથી જ્યંતીના શાલ અને છાતી ઉપર તેજાગની રંગોળા પૂરતો હતો. જ્યંતી ગોતમની મત અને ઉત્તરવળ દૃષ્ટિ સામે વધુ વાર નેહ ન રાકી. માથું નીચું ઢાળી, પાછી ચાલવા લાગી.

ગોતમ બોલ્યો, 'તમે જરા વધારે પડ્યા શરસે થઈ ગયા.'

જ્યંતીએ કંઈ જવાબ ન આપ્યો.

ગોતમ બોલ્યો, 'ધારો કે અત્યારે કસીક વસ્તુની શોધ થઈ જાય તો તમારો શરસો વધે કે ઓછું ? એક વસ્તુની શોધ કરી આપી શકું તેમ છું.'

જ્યંતીએ ફક્ત જિજ્ઞાસુ દૃષ્ટિથી તેની સામે નેતું. ગોતમે કહ્યું, 'ના, આજ નહિ, કાલે સવારે તમને જતાવીશ. પહોંચના એક પથ્થર પર એએક લીટીનું લખાણ છે પણ લીટી અતિ પ્રાચીન હોય તેમ લાગે છે.'

'પણ... ને' જ્યંતીએ અજાણી થીથી બતાવ્યું.

'હા, તમે શું જોઈ છે ?'

'હા, ડોક્ટર શરસે પણ જોઈ છે-વાંચી પણ છે. એમાં ખાસ કંઈ નથી.'

'જોહા ! તમે તો વાંચી પણ છે. એમાં શું લખ્યું છે ?'

જ્યંતી ચૂપ રહી. મનમાં મનમાં ગોતમને આજ દીધી. પરંતુ વાત કદાચના ગોતમે ફરી પૂછ્યું. 'એમાં લખ્યું શું છે ?'

'ક્યારે ૫ જો અહીં આવે તો મને યાદ કરજો, અરુણેલી. હું તને ...'

આમળ બોલના જ્યંતી અટકી ગઈ. ગોતમ બોલ્યો, 'હા...પછી ?'

પણ જ્યંતીએ કોમે ૫ નહિ કહેવાની.

વળી તેઓ ડોક્ટર શુભના તબીબી નજીક આવી પહોંચ્યા હતા અને ડોક્ટર સામે જ ઊભા હતા.

‘પછી વાત...’ એમ કહી કંઈક કામનું થાનું કાઢી જ્યંતી આવી ગઈ.

જ્યંતીએ પચારીમાં પડી છુટકાગોળા દમ ખેંચ્યો, ઘડીકે મૌતમ વિશે વિચારો કરી અને પછી આગૈતિહાસિક કાળના અનેક જાતના માનવો અને સભ્યતાના વિચારગાંડુથી ગઈ.

તબીબમાં ડોક્ટર પાસેના ઓરડામાં જ તે રહેતી. જાનુના ખીમ તબીબમાં મૌતમ અને ખીમ ખેતણુ જણુ પણ રહેતા.

થોડી વાર પછી મૌતમને સાદ આપ્યો, ‘અંદર આવું. ગિસ રોપ ?’

જ્યંતી ચમકીને થોડી થઈ ગઈ. શું જાણ આપવો એની મૂંઝવણમાં થોડી વાર ચૂપ રહી. ફરી સાદ આપ્યો. એ સાદમાં યોગન આજુ હતું. જ્યંતીએ મનમાં મનમાં ગાળ દીધી પણ બહાર નોંધ કરણુ કંઈ કરતાં કરતાં બોલી, ‘આવો પણ ડોક્ટર શુભ પડખેના રમમાં છે.’

મૌતમ અંદર આવી એક પુરથી ખેંચી બેઠો. જ્યંતીના કિણ્ના મોં બણી નોંધને તે બોલ્યો, ‘ડોક્ટર મને થોડું દી કાઢી મૂકશે એમ લાગે છે. જુઓને, મેં જેને તદ્દન નહીં શોધ માની હતી અને ખાનગી રીતે ગવેયણુ કરવાની તૈયારી કરી હતી, એનો તે તમે પણ દિવસ અઝાઉ પાઠોદાર કરી ચૂક્યા છે. વળી મેં ધારું’ હતું કે લખાણમાં કામ્ય વેદનું કોઈ સુખાનુષ્ઠ હશે પણ એ તો કોઈ ન્યુરોટિક (કામપેશો) નીકળ્યો. મારું તો મજા લાભાવી દીધું. ડોક્ટર શુભ જરૂર મને કાઢી મૂકશે. હા, પણ તમે છેલ્લી દીંદીનો અર્થ તો ન કરો.’

જ્યંતીએ મૌતમને ફરી મનમાં ગાળ દીધી. મૌતમ જાણ મારે થોડીવાર તેની સામે તાકી રહી બોલ્યો, ‘આ બધી પ્રાચીન સિપિનો અર્થોદાર કરવાને મને તો કંટાળ આવે છે પણ તમે તેમાં કીક પાવરમાં થઈ ગયાં છો. તમે તો પચી સારી રીતે તાંત્રી થકો છો. ખરું કે નહીં ?’

‘બહુ’ તો વાંચના નથી આવડતું પણ થોડું થોડું આવડે છે ખરું.’ અર્થે જ્યંતી બોલી. ‘વાર ત્યારે આ શું છે વાંચો તો’ એમ કહી મૌતમે કાળ ઉપર કંઈક લખ્યું ને પછી જ્યંતીના હાથમાં આપતાં બોલ્યો, ‘અદરિ તો મને બધા મોટે થઈ ગયા છે પણ અર્થ નથી સમજી શકતો.’

જ્યંતીએ કાળ ઉપર નજર ફેરવી કહ્યું. ‘આ તો બ્રાહ્મી લિપિ લાગે છે, પછી’ જ્યંતી વાંચવા લાગી, ‘હું તને ચાહું છું...’

જ્યંતીના કાન ગરમ થઈ ગયા. મૌતમનું હસતું મુખ નોંધ તેની સામે જાણ રહેવાની તેનામાં સક્તિ પણ ન રહી. આ કરવાને જાને બહાર માલી ગઈ. થોડીવાર આ લાવી મૌતમ આગળ મૂકી ને ઝુરસા વગર બોલી, ‘માખણુ નથી લૂપી ખારોડી ખાશો ને !’

‘હા લાવો ને.’
‘કાલ માખણુ લાવી આપશો ?’
‘એના પૈસા કોણુ આપશે તમે ? એ. શુભ ?’

‘વાહ ! હું શું કામ દડ ! શેઢના ખર્ચે આવ્યા છીએ તે હો. શુભ દેજો.’

‘ત્યારે તો મરુ’ આવી બન્યું. કામમાં તો મરણી કંઈ સવગતા પડતી હોય એવું અને લાગતું નથી વળી સ્થગન્યવશે કરવા મન લાગુ થઈ ગયું છે. એમાં વળી પોલસન તો એ ખરીદવાના પૈસા માગવા નહીં તો તે એ. શુભ કાઢી જ મૂકે ને. પણ એટલી જલદીથી આ જગ્યા છોડના મારી ઇચ્છા નથી. અહીં મજા છે.’

જ્યંતી હસવા લાગી. જ્યંતીના મુખ પર આવું સકળ દાસ્ય ; મૌતમે પહેલાં કહી નીચું નહોતું.

એમાં ડોક્ટર શુભ ત્યાં આવ્યા. જ્યંતીનું મોં કાણુમેય થઈ ગયું. ૧૬ ડોક્ટર પુરથી ખેંચી બેસતાં બેસતાં બોલ્યા, ‘અતે એમાંથી તો એક અડગુન વસ્તુ નોકળી’ પછી જ્યંતી સામે નોંધ બોલ્યા, ‘થોડી આ પાછથ જ્યંતી ?’

‘જરૂર’ કહીને જવંતી ચા લેવા મઠ.

ગુપ્ત જોલ્યા, ‘તે દિવસે આપણે જે પત્યારની મૂર્તિ લાવ્યા ને.....’

‘હા, હા’ ગીતમે ઉત્કર્ષિત થઈ કહ્યું.

‘તે એમાં શું નીકળ્યું?’

‘અહોના લોભો તો તેને સદીઓથી પ્રેમની દેવી માનતા આવ્યા છે પણ મળ તો તે એક અજાણ વસ્તુ છે. શિષિમાં જીવંત પત્યાર! ઉલ્લેખ છે. એ મૂર્તિની... .. એટલું’ જોલી પ્રેદેસર અટકી ગયા તેથી વધારે કંઈ જોધવા માગતા નહોતા.

ખરેખર તે વખતે જવંતી આવી, ગીતમે ઉત્સુકતાથી જોલ્યા, ‘હં પછી.....’

‘તેથી વધારે કાંઈ જાણી નથી શકાયું.’

ત્યાર પછી પાન ખાઈ ડોક્ટર ચાલ્યા ગયા. ગીતમે જવંતી કહ્યી નેઈને જોલ્યા, ‘જે માટે મારી અને ગણેશપ્રસાદ ઉપર તમે શુભે થયાં હતાં એ તો ખરેખર એક જીવંત પત્યાર છે. હમણું ડૉ. શુભ એ જ વાત કહી ગયા. મૂર્તિના પાદપીઠમાં જે લખ્યું છે તેના અર્થ ડોક્ટર મહી શક્યા છે. વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો ડોક્ટરને પૂછી આવો.’

‘હું શું અવિશ્વાસ રાખું છું પણ મારે એનું શું કામ છે?’ એમ કહી જવંતી હતી.

પ્રેદેસર શુભ મૂળા મૂળા રેલતા હતા. દૂર દૂર નિશાળ શૂન્યતાને તીરે બૂધી પડેલી દિશંત સંધ્યાના ઝાંખા યતા પ્રકાશમાં ધીરે ધીરે અદૃશ્ય થઈ ગઈ. યાદવન ઝાળું થઈ ગયું. અસંખ્ય પંખીઓના ચિત્તવિચિત્ર કવરને સુખર વનખાંભ યાત ને શ્વેત ધર્મ ગર્ભ.

‘હા પણ લખાણમાં ખાસ કંઈ છે નહીં.’

ડોક્ટર શુભ જોલ્યા, ‘એ મૂર્તિ તૈયાર કરતાં કરતાં ગુરુપોતમ નામનો કોઈ માણસ દર્શાવે મરી ગયો હતો...’

‘ગુરુપોતમ!’ આશ્ચર્યમાં મોં વકાસી ગણેશ અધ્યાપક સામે ધડીક નેઈ રહ્યો. જાણ માયા એના મોં ઉપરથી લોહી ઊડી વધું હતું. ધીરે ધીરે એ જોલ્યા, ‘અમાગ એક પૂર્વજનું નામ પણ ગુરુપોતમ હતું. તે પ મૂર્તિની નીચે દબાઈ મરી ગયો હતો. એક બીજા ઉપર પણ એ મૂર્તિ પડી હતી ને તે પણ દબાઈ મરી ગયો હતો એમ સાબિત છે.’

ધરમ ગણેશની વાત કોતરેલી શિષિ સાથે મળતી આવતી નેઈ પ્રેદેસર તેની સામે સદિગ્ધ દૃષ્ટિથી નેઈ જોલ્યા, ‘તે આ જાણ કેવી રીતે જાણ્યું, ગણેશ! એ કેટલા વખત પહેલાંની વાત છે?’

‘કેટલી જૂની વાત છે એ તો ખરેખર નથી જાણુજી, પણ નાનપણમાં આ વાત સાંભળી છે. મારા બાપા અને ધરમ માએ પણ સાંભળી હતી. આજે પણ બપો સાંભળે છે. કાળા ઘોર અમારી રાતે મેં પણ મારા ધરની આસપાસ એક છાયા મૂર્તિને કપારેક કપારેક નેઈ છે. પ્રસન્ન મને તો તમને પણ જતાવું. જાણુજી, ખોદકામ બંધ કરી દો.’

અધ્યાપક વદ ગણેશ તરફ એટીટો તાડી રહ્યા પ્રદેશના છેવટના ભયભાકુળ શબ્દો સાંભળી કરી પણ ગયા. તેઓ જોલ્યા, ‘ગણેશ એ દંતકથા કહે નેઈએ. જેમ સાંભળી હોય તેમ માંડીને આજ વાત કર.’

પરંતુ એક દિવસ રાજપ્રથા સાંજે ઢોહી દઈ રાજના દંભના જવાબમાં તેણે કાળા આરસપહાણમાંથી એક વેદનામયી મૂર્તિ કોતરનારી રૂઝઆત કરી. એ મૂર્તિ હતી કોઈ સ્વર્ગસ્થ નહીતી. એની કામના હતી ઉદ્ધામ, સ્વપ્ન હતું રંગીન પણ સૌંદર્ય નહોતું. વિકૃત ને ખીલત સીતળાનાં ચાંદીથી લાવડપ પણ નાશ પામ્યું હતું. પણ કે અપૂર્વ હતો. તેમ છતાં ધીવનનો કોઈ સખા તેને અભ્યો નહિ. રાજ્ય પાસેથી એ કે કોને નિર્વામિત પગાર મળતો, ઉમેશના ગાનતાન પછી મહિન મુકતાતું ઇનામ મળતું પરંતુ તે બધું રાજની નજર બહાર રહીને. રાજની સામે આવવાની મનાઈ હતી.

ત્યારપછી એક દિવસ એવું બન્યું કે નદીએ આત્મહત્યા કરી. તે નદીનું જ મર્મવિહારક જીવન શિદ્ધી પત્થરમાં મૂર્તિ કરવા લાગ્યો. નદીનો અતૃપ્ત આત્મા જાણે એ પત્થરમાં પાછો સજીવન થયો. ઝાંચિતા એ અધૂરી મૂર્તિમાંથી એક દિવસ વાચા કૂટી: 'આજે તો હું બધાની નજર બહાર જતી રહી છું. સા મારે મને બધાની સમક્ષ વાઈ જાઓ હો. શિદ્ધી! મને જોઈને બધા તને સાબાશી આપશે પણ મને શું મળશે?'

શિદ્ધીએ જવાબ આપ્યો 'કમ, તું મને પામીશ? હું તો તારો જ છું ને?'

જવાબ મળ્યો, 'ના, ના, જૂહી વાત. મહેરબાની કરીને મને બધાની નજર આગળ ન લઈ જાઓ.'

ત્યાર પછી એક દિવસ એ અપૂર્ણ મૂર્તિ નીચે દગાઈ શિદ્ધી મરી ગયો. એ મૂર્તિ રાજ્યની હદમાં એક ઠેકાણે રથપવામાં આવી ત્યાં પણ એક દિવસે સવારે આવું જ દરજ્જો લેવા મળ્યું. એક સુંદર જીવાન મૂર્તિ નીચે દગાઈને મર્યો ગયો હતો. મરતા પડેલી એક કાચરાબાગો કુમારી પાસેથી માવજત પડ્યું કે મરણ પામેલ યુવાન એ મૂર્તિ પાસે કપરેકે કપરેકે રતો તેને મારે મારે જોતો.

મહેશ્વરપ્રસાદે વાત પૂરી કરતા કહ્યું, 'એ મૂર્તિ ને એ જ હોય, બાણુજી, તો મારી વાત સાચી છે કે ખોટી એની આપને એ દિવસમાં જ ખબર પડશે. બાણુ, મારું માનો તો એ જ્યાં હતી ત્યાં જ પાછી મૂકી આવો. સાપની સાથે રમત ન હોય.'

અધ્યાપક સ્તબ્ધ થઈ બેઠા હતા. બધા બત લખી નહીં. તેઓ એમ વિચારતા હતા કે મહેશ્વરની વાત એક દંતકથા હોવા છતાં તેમાં કપાઈ થોડીક ઐતહાસિક ગંધ છુપાયેલી હતી. ત્યાર પછી મહેશ્વરપ્રસાદના વર્તનથી અધ્યાપક ચમકી ગયા.

મહેશ એકએક લખખીત થઈ ગયો હતો ને તેમના કાનમાં રહેતો હતો, 'એ...ઈ... સાંજીયું, બાણુજી!'

'શું?' અધ્યાપક મહેશપ્રસાદના ધોળા પૂણી જેવા મોં સામે ટગર ટગર જોઈ રહ્યા.

'સાંજીઓ, પઠાડ તરફની જાણે કોઈના રાવાનો અવાજ...'

અધ્યાપકના શરીરમાં બપોલી કપારી પધાર થઈ ગઈ.

પઠાડ તરફ કે કપાઈ પછે દૂર કોઈના રુદનનો સકરૂણ અને આહો ખનિ સંભળાયો ને બરફ જેવું કંકુ દવાતું મોણું ધસવતું સસવતું શાલવનનાં પાંદડાં ખખડવીને સસપ્રદ દર ચપ્પતા બાણી વડી ગયું.

મહેશ બોલ્યો, 'બાણુજી, કપારેકે કપારેકે આવું થાય છે. અમારે મામ પણ જ્યારે આવો રુદનનો ખનિ સંભળાય છે ત્યારે બધાને નદીની વાત યાદ આવે. હું કંઈ જાહું નથી કહેતો, બાણુ.'

મહેશપ્રસાદ, બોહું બોલે ન કહેતો હોય પણ મજાશમાં જો એ વાત ફેલાવે તો તેઓ બધા ખીને લાગી ગય અને કામને પછો ધકો પડાવે.

અધ્યાપકે કહ્યું, 'વારુ પણ તું હવે એ વત કોઈને કહેતો ના, જા, હું એ વિશે વિચાર કરીશ.'

ત્યાર પછી મણેશપ્રસાદને થોડા રૂપિયા આપી ને જગ્યાએથી ખસેડી મુકવામાં આવ્યો. પ્રચલિત દંતકથા માટે મણેશપ્રસાદની જરૂર હતી ખરી પણ તેની હાજરી કે. શુક્તને લાગે નોખમકારક લાગી.

ત્યાર પછી એ દિવસ કામમાં વહી ગયા. મણેશપ્રસાદના કહેવા પ્રમાણે કોઈ પ્રશરના લાગી ગયે ને આવી. જુદા મણેશની લાગીત મિતાવરતાનો એક અંદરખાનેથી અધ્યાપકને જોડે લાગી ગયો હતો પરંતુ તેથી તેઓ લાગીત થયા અને પોતે પોતાની જાતે ઉપર શુદ્ધ થયા. એમ કરીને જો જોડકામ બધ કરી દેવામાં આવે તો માનવસમ્યક્તાનો એક મહત્વનો યુગ સદાને માટે અધારામાં જ રહી જાય. અધ્યાપકે મૂર્તિ મંગાવી પોતાના તબ્બામાં રાખી. વહેમ અને લગના માયા મનુષ્યે મૂર્તિ લઈને જાગી જાય તો ! અધ્યાપકે પાણું કામમાં મન પરોવ્યું. પણ મણેશપ્રસાદની વાત મનમાં કેન્દ્રિય કરી જવા લાગી. ખાસ કરીને જ્યારે જ્યારે મૂર્તિ નજરે પડે ત્યારે તેમના મનમાં વારે વારે એમ થતું. ‘સાચે જ શું એ મૂર્તિની પાછળ અતિકરણ અને અતુલ જીવનની એક દરજ્જા કહાણી છુપાઈ છે ? જો સાચું હોય તો !’ એમ વિચારતા વિચારતા કરજીની પ્રગતિથી રૂપિયાસુ આખી માનવ જાત વિરુદ્ધ અધ્યાપક વિરોધ કરી બેઠા.

એક દિવસ મોડી રાતે અધ્યાપકની જાગ જાડી મઈ. ઓચિંતા કારણ વિના લગથી જડ-વત ધર્મ પથારીમાં પડ્યા રહ્યા. અધારામાં કંઈ કંઈકાટ થયો. કોઈ જાણે તબ્બામાંથી બહાર નીકળ્યું ! કાન માંડીને અધ્યાપક સંભળવા લાગ્યા. કોઈનો હજીવે પથરવ જાણે દૂર મળી ગયો. વારે વારે આંખો યોગા અને તીણી કરી અધારામાં જોયું પણ કંઈ દેખાયું નહિ. ઘણી વાર સુધી કાન માંડી રાખ્યા પણ ફરી કંઈ ન સંભળાયું. અધ્યાપકે સુનાની કોશિશ કરી અને મૂર્તિને જોયે જાને તેમ જગદીશી ચુક્રિય મમાં ગોકાવાની વ્યવસ્થા કરવાનું નક્કી કર્યું.

અધ્યાપકની આંખ મળવા આવી ત્યાં પાંચે કંઈકાટી એકાએક હસવાનો આજો અવાજ આવ્યો. અધ્યાપક એક ધર્મ ગયા. પણ પછી કંઈ સંજગાથું નહિ પેલી મૂર્તિ કળા રત્નની માફક ખૂણમાં જાગી હતી. એ અદસ્ય અધ-કારમાં અધ્યાપકી મૂર્તિને છરી રીતીતીનાં ચાંદાં પણ તેઓ કપટ જોઈ રાખ્યા. ભાગ્યે જ એ નાક, અને જોતો એ ભાગ્યે જો હાથ પણ જોડે.

અધ્યાપકને ઓચિંતા એક વિચાર આવ્યો, ‘એક દિવસ ને જીવતી હશે-સંભવ છે કે બરીબર આ જોડાણ...’ અધ્યાપકે સમવેદનાનો એક નિયમો નાખ્યો ત્યાર પછી વળી પાછો તેમણે પેલા ફીલ્મ દાસ્તખ્વાનિ સાંભળ્યો. અધ્યાપકને લાગ્યું કે એ કંઈ ગાર કરી દેતેવો એ ખાતે મૂર્તિની દિશામાંથી જ વર્તો આવે છે. ત્યારે પછી તબ્બાની અંદર કંઈક અવાજ થયો. બધું વારેવારે કંપવા લાગ્યું. પેલા પડાનની દિશામાંથી આવતી હવાના કંડાં જાપડામાં એકે કરજી આર્તનાદ વહી આવ્યો. સ્તંભ વનખમિ જાણે લગવડિત ધર્મ એકાએક ધસવા મંડી. અધ્યાપકના અંગેઅંગમાં લાગી કંપારી વટાણવેજે વહી બધું.

સત્તર પડી. રાતની આખંત નાની ધડ-નાઓ તેમને તદ્દન નજીવી લાગી. તેમણે એમ માન્યું કે એ બધું મનની તંદિત અવ-સ્થામાં અનુભવ્યું હતું-જેવળ તેમના મનની કંઈ ના હતી. તેમણે સાધનેય તે વાત કહી નહો. પરંતુ મૂર્તિની વાત આજો દિવસ મનમાં ઘોળાવા લાગી. મનમાંથી મૂર્તિ વિરેના વિચારો ખજેરી નાખવા બળપૂર્વકે પ્રયત્ન કર્યો. કામકાજમાં મન પરોવ્યું પણ કેમેય રાતની વાત જૂરી ન રાખ્યા. તેમની નજર વારેવારે મૂર્તિ ઉપર પડતી ને ને અસહ્ય ધર્મ પડતું.

મધરાત ધર્મ. અધ્યાપકે તદ્દન એકલા હતા ને વિચાર કરતા જાગતા હતા. જોડ ઉઠેલા માટે અંદરખાનેથી તેઓ જોરે હંતેજાર ધર્મ ગયા હતા. મધરાતની માહત્તા વધતી

આવી. ક્યાં સંચળ નથી. અંખા પ્રકાશમાં પેલી મૂર્તિ જાણે કે પોતાના રહસ્ય વડે અગમ્ય થઈને બેઠી છે. ખડિન, અધૂરી અને ખડખડી એ મૂર્તિ પાછળ સાચા ખોટાના મિશ્રબુવાળા એક કઢાણી છુપાવેલી છે. વારે વારે તેને જોવાનું જ્યારે અસહ્ય થઈ પડ્યું ત્યારે અધ્યાપક મૂર્તિ ઉપર કપડું દાંડી દીધું. પણ પોતાની એ મૂર્ખાઈ ઉપર પછી હસ્યું આનું.

અધ્યાપક કાગળકલમ લીધા ને પોતાની પત્નીને કાગળ લખવા બેઠા. તેમાં મૂર્તિની કઢાણી અને તે વિષે પોતાની પ્રાચિન યદાની વાત લખી. અને વળી લખ્યું, 'જો હું જીવતો હોત તો તે હત જાણીને, ચાહેત અને એના જીવનના આમ કરુણ અંત ન આવવા દેત.' ત્યાર પછી રૂપિયાસુ મનુષ્યને લેબી, કસાઈ ને માંસભરી કઢી મારો દીધી. વળી આગળ ચલાવ્યું, 'જો સંભવિત હોત તો આજ મારા પ્રેમ વડે આ પત્રને તમે કરેત...'.

લખતાં લખતાં એકાએક અધ્યાપક અમથ્યા એમણે કાન માંજ્યા. કોઈ જાણે હજારે પગલે તબૂની બહાર આવીને બેઠું રહ્યું હોય નહિ! કલમ થંભી ગઈ. ત્યાર પછી પાછું કંડી હલાવું પેલું આપડું શાલવનને મમંરિત કરી, તબૂએને દિલ્લોલિત કરી સુસવાડા મારતું ચાલ્યું ગયું અને, દૂરથી રુદન જેવો પેલો અસ્પષ્ટ આતંનાદ વહી આવ્યો. એકાએક ટીવા એલવાઈ ગયો. મૂર્તિ પર જે કપડું દાંડ્યું હતું તે ફક્ત જીંઘા લાગ્યું અને અધ્યાપકને અધૂરો કાગળ લઈ કોઈ હાથમાં જાણે ઉઘાડી લાગ્યું. પછી અધારે બેઠાજો બેઠાજો કોણ જાણે કર્યાં અદસ્ય થઈ ગયો.

થોડી વાર રતબ્ધ બેસી રહ્યા પછી તબૂ માંથી મંત્રમુગ્ધની જેમ બહાર નીકળ્યા. સામે જ વિશાળ ને ખાલીખમ મેદાન હતું. આકાશમાંથી ચારની દિગ્દિગંતરમાં રેલાઈ રહી હતી અને અધકાર દેવની માફક પહાડ અને શાલવન ઉપર આડે પડીને જાણે સૂતો

હતો. ક્યારેક ક્યારેક દૂરથી સંભળાતી શિયાળની લાળીને એક ફૂતરું અનુભવ લાગે તેવા લાંબે સ્કાટે અનુસરી ગયું હતું. ખાલીખમ મેદાનની મૂર્તિ સમીને તે વધારે બમંડર બનાવી હતું હતું અધ્યાપક મૂંગા થઈ બેઠા રહ્યા. દૂર શાલવનની કાળી ઘટામાં થઈને ચાંદનીના કિરણો જળીન ઉપર વેરાઈ રહ્યા હતા. અધ્યાપકને એમ લાગ્યું કે ત્યાં એક ઘેરીકાળી બામામૂર્તિ વારેવારે દેખા દઈને અદસ્ય થઈ જાય છે. એમ કરતાં કરતાં તે મૂર્તિ રતબ્ધ ને નિશ્ચય થઈ શાલવનના અંધારમાં બેઠી રહી ગઈ. એનું લાગેલું નાક, એક ખડિત સ્તન, બગિચો હાથ વગેરે દૂરથી પણ અધ્યાપક જોઈ અનુભવી શક્યા. ધીરે ધીરે તેઓ તે તરફ આગળ વધ્યા ને ધણે દૂર મેદાનની વચ્ચેવચ્ચ ચાલ્યા ગયા. કેમ ગયા? કેને માટે ગયા? એ કંઈ તેઓ ન સમજી શક્યા. એવામાં એક હસવતું હવાનું મોજું તેમની ઉપરથી સસકાટ કરતું ચાલ્યું ગયું. શાલવન પાછું અમથી બેઠ્યું. દૂર પેલો રુદન ખરિન પણ શરૂ થયો ને પાછો શમી ગયો. ધણી વાર પછી અધ્યાપક સાવધ થઈ લયકને ને કંપને પોતે પાછા આવતા રહ્યા. પોતાના શ્વાસપ્રવાસથી પણ તે ચોંકવા મંડ્યા.

શાલવન ઉપર જ્યારે અધારું બેઠો હતો અને દિગંત એકાદાર થઈ જતી ત્યારે અધ્યાપકની આંખમાં પણ બમળીતતાની કાળી છાયા દેખા દેતી. ધીમે ધીમે વધે જતી સન્નિતી ગાદતાની સાથે સાથે અધ્યાપક તદ્દન એકલા પડી જતા-લાયાર થઈ જતા. આંખમાંથી લીધ બેઠી જતી. પધારીમાં સત્તા સુગ કાન માંડી પેલાં હજારાં પગલાં અને પેલી અદ્યુત કંડી હવાની પ્રતીક્ષા કરતા.

જણેશપ્રસાદની કઢાણી વારે વારે તેમને પાદ આવતી. તેઓ વિચારતા, 'એની વાત શું સાચી?' મૂર્તિના પાદપાંદો દોતરેલી પેલી લિપિ વાદ આવતી: 'એક પથ્થરમાં મૃત કામાત' આત્મા પાડો આવે એ શું સંભવિત છે? સાચે જ શું અનેક દિવસ પરેલાંનો તે

અત્યંત આત્મા પાછો આવ્યો છે ! અધ્યાપક મનમાં મનમાં વિચાર કરતા, 'કદાચ સહા વિન છે' પ્રેતવિદ્યાના નવચકાઓની વાતો એમને યાદ આવી એમ પણ સભવ છે કે તે તેમના મનની નગશાઈ હોય અથવા સમવેદનાને લીધે ભૂતકાળનો એ કામાર્ત આત્મા મૂન થઈ ગયો હોય ! એ તેમની મહેતી વસ્તુ-મનની છાયા પણ હોઈ શકે અધ્યાપક વિચારવા લાગ્યા

ત્યાર પછી મોટી રાતે પાછો એ પરિચિત પગરવ ધીમે ધીમે તબૂ તરફ આવતો સાબળ્યો લગ્નકું બાંધતું હોય તેમ કંઈ કંઈક કંઈક. અધ્યાપક નિઃશ્વસન થઈ બિજાનામાં પડ્યા રહ્યા એમની ચેતના ઉપર તબૂ કંડો બરફ અડી ગયો ત્યાર પછી તેમણે કંઈ સાંભળ્યું તબૂ અનંત ધનઅધિકારના બેઠાણમાંથી ઝાંઝાળાનું બોલી ઊઠ્યું.

'કરતીવાર કંડુ કું તને ચાકું છું— ચાકું છું'

ત્યાર પછી પાછી નીરવતા પધરાઈ ગઈ. 'સાંભળ્યું ?'

અધ્યાપક હસ્યાસહ્યા વિના આંખો બંધ રાખીને જ પડ્યા રહ્યા આંખ ઉધારીને જોત ની દિશા ન ચાલી

'આહ અને નથી આહતાને આહ !'

અધ્યાપકની ચેતના છેક જ સુષુપ્ત થવા માડી ક્યાંક કાગી જવાની તેમને કંજા થઈ

પાછું ધુસપુસ ધુસપુસ સાંભળ્યું

'ક્યારે જવું છે ? કુથે સાથે આવીશ હો'

ત્યાર પછી શુચ્ચ થયો અધ્યાપકને થયું કે તેમના સુખ ઉપર જ કોઈનો બગડું જેવો કંડો નિસાસો પડ્યો

ત્યાર પછી અધ્યાપક કંઈ સાંભળી ન શક્યા તેમની ચેતના ઉપર ગાદી તરફ દગા મૂકી તોપણ તેઓએ ૨૫૯ અનુભવ્યું કે પેલી અદ્ભુત કંડી હવાનું મોજી પહાડ ઉપરથી ઊતરી આલવનમાં થઈ સરરર કરતું વણ આલ્યું

અને વમણિત હૃદયનો પેનો આઠો રુદનબનિ પણ તદ્દન શૂન પાસે વારંવારે સલગાવા લાગ્યો તબૂ વાર વારે ડોલવા લાગ્યો અને તે દુર્ભેદ અધિકારમાં તેમની બંધ આંખો આમળ એક દીર્ઘ ને કાળી મૂર્તિ સાકાર ખડી થઈ મૂર્તિ ઉપર ટોણું કાપડ કોઇએ નાંજી કાઢીને ફેંકી દીધું ત્યાર પછી અધારામાં તે લાંબી નેનઅ મૂર્તિ એમના બિજાના તરફ આમળ થઈ જમીન પર પડતા તે વચનદાર પગલાંતો અવાજ ૨૫૯ થઈ ગયો ને બાંગેલા નાકવાળું એ ફૂંક કદરૂપ સુખ ડોહટર ચમત્ત સુખ ઉપર ખૂંટી પડ્યું ત્યાર પછી તેમની છાતી ઉપર અને આખા દેહને એક કંઈ ને ખડખડી કાપા વળગી પડી અને બાંગેલા હાથે વારંવારે બાથ બીડાઓ પ્રપત્ત કરવા લાગી અધ્યાપકે એના એક અખડ સ્તન પામે ખડિત સ્તનને ૨૫૯ પણ પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યો મોટીથી ખૂંમ પાડવાનું મન થયું પણ કોઈનું નામ યાદ ન આવ્યું બારવાળી ગાદી બાંધતી તેમનો આશ્ર બંધ થઈ જવા લાગ્યો બાંધમાંથી છૂટવા ઈચ્છ્યું પણ હાથની એક અંગિળા પણ હલાવી ન શક્યા અધારામાં ઊંઝાંઝાં કોઈ નાંજી દસ્યું

સવાર પડી રામિની વાત તેમને ખરાબ સોજા જેવી લાગી પણ વાત થી હતી એ કાંઈ સમજ ન શક્યા કામમાં પહોં દિલ ન ખૂંચ્યું કોઈને એ સળધી કંઈ પૂછી પણ ન શક્યા કે કોઈ રાતે કંઈ સાંભળે છે કે નહિ ? કદાચ એમ પૂછે તો આવું મહત્તર કામ મૂકી બધા લાગી જાય એવી બીક હતી. તે પણ હવે અહીં વધારે રહેવાની તેમની ઇચ્છા ન રહી. ૨૫૯ પણ એવું હૃદય કે પાસે કોઈ શહેર નહોતું ગામકું પણ ત્યાંથી દશબર માઈલ હટે હૃદય

અધ્યાપકે જ્યતીના રમમાં ગયા અધ્યા પકના મો સામે જોઈ જ્યતી મોલી 'આપડું મોહુ સાવ સુકાઈ કેમ ગયું છે ?'

'તબિયત બરાબર નથી. કાલે આખી રાત ઊંઘ નથી આવી.' અધ્યાપકે જ્યતીના સુખ

જીવેજી-અંબીર જોડિયુમોનિયા થઈ આવ્યો તેથી ડાક્ટરને પણ આશ્ચર્ય થતું હતું. તેમને ગણેશપ્રત્યાદની કહાણી અને મૂર્તિ ઉપર ચોતરેથી પ્રાચીન લિપિ યાદ આવી. ત્યાર પછી તેઓ ચોંકી ગયા. અધારમાં મૂર્તિ પાસે કોઈ બેઠું હતું. લાગણીને કંપતે કહે હતું, 'જોલુ?'

'હું છું' કહી જવતી નીચું ઝુપ કરી ચાલી ગઈ.

અન્યમનરક અધ્યાપક પણ બહાર ચાલ્યા આવ્યા. ફરફર કપોડે દૃષ્ટિ ઠેરવી સ્તબ્ધ બિચારો રહ્યો.

આશ્ચર્ય આપું ચાંદનીથી રેવાઈ ગયું છે. દિગંત વિગત ખાલી મેદાન એના પાંકુર પ્રકારમાં રહસ્યમય રાઈ ગયું છે. શાગની કોમળ પાંદડાંઓ ચાંદનીમાં ઝગમગી રહ્યાં છે છે અને આદો પદ્મની ઉપર માથોડું ચડી ગયો છે. એમાં જીવે જૂતાંગ રહસ્યાત્મક થઈને

પડ્યો છે. અધ્યાપક નીચે તાકી રહ્યો. અન્ય મેદાનની છાતી ઉપર ઘણા પુરાણો દિવ્યોનું રાગપાટ, આશ્ચર્ય, સભ્યતા વગેરે ખર્ચાં થઈ ગયાં. એક રાગ યાદ આવ્યો, એક-ચિદમી યાદ આવ્યો અને તેની સાથે સાથે પેની નડી પણ યાદ આવી. એ બધાનાં આગ નમોનિશાન નથી. ખંસાવશેષ ઉપર યાદગતને અધાર આપો મોંથી પેતાની સ્તબ્ધતામાં અંબીર જતી ગયો છે. કોને ખબર છે કે કહાણી કેટલી જૂની છે! હિમ્મિરત પહેલાં પાંચમે, સાનસો, હાલર વર્ષ ૬ તેથી પણ વધારે જૂની હોય. હાલ આવેલી મૂર્તિની લિપિ પણ ૧૨વી પુરાણી દશે જે હતી પણ ન થ નથી પામી!'

અધ્યાપક લાંબો નિસસો નાખી એમ ને એમ બોલ્યા રહ્યા.

[શ્રી. સુશીલ નાનાની
જન્મદી નરસિંહા ૫૯]

પત્રવ્યવહાર વખતે આપનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખશો

અનેક રોગની

એક જ દવા

જીવનધારા

શલેરા, સંઘટણી, ચરદી, હાથ, પગ, માથું તથા બદનનો દુઃખાવો, પાણીવિહાર, સંધિના અકબલ, સોજો, અજીર્ણ, અપચો, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, દાંત-દાદમાં કળતર, એરી કંપ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની દુર્ગંધ, પેટની ચૂંક, યજ, પેટ-પેડુનો દુઃખાવો, અમુઝણ, દરેક જાતના તાવ, મા પડવો, લોહી નીકળતું ઇત્યાદિ અનેક જાતનાં દરદોમાં તેમ જ રહે, રડીમર થા મોટરની મુસાફરીમાં તારકાલોક ઉપયોગી થઈ પડનારી અમુલ્ય ઓષધિ. કિંમત મોટી બાટલી રૂ. ૧૧૧, વચલી બાટલી રૂ. ૧૧ અને નાની બાટલી રૂ. ૧૧૦ થો. જુલું

દરેક ટોણે વેચાય છે.

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક 'જીવનધારા' નં. ૩૦૨

જી. એન. શેઠના : નડીઆદ

બે પ્રસંગો

છાયાલાલ મા. કામદાર

ન્યાય અપાયો

મહેલમાં ભોજન તૈયાર થઈ ગયોલ છે. બન્ધ દરમિયાન ખડું મયુ' છે. બેઠવાની જગ્યા રજતગરિન છે તથા વાસણો સોનાનાં છે. પીરસનારાઓ આમનેમ કરી રહ્યા છે નર્તિકા હુદર 'વસ્ત્રાશ્રયો સજ્જને તૈયાર લખી છે. તેની આંખોના એક જ દષ્ટિપાતથી તે આ બધા રાત્રીઓ પર બૂટી નાખવા તત્પર છે. શહેનશાહના વૈભવ તથા રચયિતો આ છવતોત્તમગતો દાખલો છે, ત્યાં તો પ્રતિદારી-એએ શહેનશાહના પધારવાની ધોણણ કરી. તેણે ભોજન લેવાનું શરૂ કરતાં બીજા રાત્રીઓએ પણ ભોજન લેવાનું શરૂ કર્યું, એક પછી એક વાનીઓ પીરસાવા લાગી. આકર્ષક નૃત્ય શરૂ થઈ ગયું છે.

ભોજન-સમારંભની શરૂઆત થઈ, એટલામાં તો અચાનક ત્યાં એક અજાણ્યો માણસ આવી ચડ્યો. તે મોટેથી બૂમ મારતો હતો. 'રાજા, મને ન્યાય આપો, ન્યાય આપો.' તેની એક આંખ ફૂટી મઈ હતી. ઈલા પામેશી આંખ-માથી નીકળતા લોહી વડે તેના શરીરની એક બાજુ ખરડ એલ હતી. તેના આ વિશ્વાદો અવાજથી ચરસે થયેલા રાત્રીઓએ પૂછ્યું: 'આવી મહેલમાં લગ પાડનાર આ તે કોણ છે?' હુદરની રીતે જ શહેનશાહના મનમાં પણ તેની જ લાગણીઓ ઉત્પન્ન થઈ પરંતુ ન્યાયી રાજ તરીકે તેની કીર્તિ આરે ખૂણમાં પ્રચરી રહી હતી તેનાથી તે ચાત હતો, તેથી તેણે આજ્ઞાકને પૂછ્યું: 'તું કોણ છે? તારી માથે આ આકૃત શી રીતે આવી પડી?' 'રાજા, હું તમારા ગામનો શહેરી છું. હું લૂટારોનો ધંધો કરું છું. મધ રાત્રે હું એક વણકરના ઘરમાં ઘુસ્યો હતો, પણ ત્યાં ઘોર અપારક હતું અને રસ્તો સૂક્યો નહીં અને શાળની અગ્નિ અને લાગી ગઈ. મને અર્થત

પીડા થાય છે. હે રાજા! આના માટે બેખમદાર વણકરને યોગ્ય સજા થવી જોઈએ. તેણે બધાજ આપ્યો.

વણકરને તરત હાજર થવાનું ફરમાન કરવામાં આવ્યું, રાત્રીએ તેને કહ્યું:

'નીચ વણકર, તારી શાળને બાંધે આ માણસને આંખ શમાવવી પડી તેનું જુએ છે? તારે તેના બહો આપવો પડશે.' આમ કહી-ને તેણે નોકરોને વણકરની એક આંખ ફેડી નાખાતો દુકમ કર્યો.

સંભળતાં જ વણકરને તો ચકરી આવી મૂર્છા પશુ થોડા જ સમયમાં તે સાવધ થઈ ગયો. તેની સમપ્રસક્તતા તેની મહેલ આવી અને તે જોલ્યો, 'હે રાજા! આવતું આવતું છવન ન્યાય અપવાગાં બચીત થયું છે, પરંતુ મારી એક ચરજ સંભળો. મારા કામ માટે મને મારી બન્ને આંખોની જરૂર પડે છે. હું જે કપડું વાળું છું તેના બન્ને છેડા પર મારે સ્પષ્ટ ખાન આપવું પડે છે, પણ મારી પડોશમાં એક ચમાર રહે છે, તેના ધંધામાં તેની ફક્ત એક આંખની જરૂર પડે છે, તેથી તેની આંખ ફેડાવી નાખો તો તે યોગ્ય ગણાયે.'

રાત્રીએ કહ્યું: 'ભલે તેમ કરો.' તેણે ચમારને બેલાવી મંગાવ્યો, મધરાત્રે આ અચાનક તેકે આવવાથી તે તો મૂંઝાકને લાગ્યો થરથર ધ્રુજતો હતો. તેના હાથ પકડી-ને નોકરો તેને રાત્રીની સમક્ષ તેડી લાવ્યા.

રાત્રીએ કહ્યું: 'અલ્યા ચમારમા, તારા ધંધામાં તારે ફક્ત એક જ આંખની જરૂર પડે છે, તો તારી બીજી આંખ ફેડી નાખાતે.'

આ બધું શું થઈ રહ્યું છે તેથી અજાણ્ય ચમાર, ખૂબ ધન કર્યા છતાં એક પણ શબ્દ બોલી શક્યો નહિ તેના મોનને સમનિશ્ચય

ગણી લેવામાં આવ્યું, અને એ કમનસીબ સમા-
રની હૃદયમેદક મીસો વચ્ચે નોકરોએ લાચલોળ
સળિયા વડે તેની એક આંખ કાઢી લીધી.
અને પછી છુદ્દર, વલ્લુર તથા ચમારને જ્યા
દેવામાં આવ્યા. અટોલી સમારેલ ચાલુ થયો.

મૃત્યુની આગાહી

• જે નિચિત્ર બનવાનું વર્ણન કરવાની
હું છું તે દક્ષિણ દિશામાં નિચિતો-
પવિમાં જન્મ્યો હતો. હું તે વખતે મારા મતિ
તથા બાળકો સહિત ત્યાં રહેતી હતી. આ
બનાવતી દરેક વિચિત્ર તદ્દન સાચી છે. ' પી
વાઇડ વર્ડ' મેગેઝિનમાં મિસિસ જી. લુસેડર્થવ
આ પ્રમાણે લખે છે.

‘અમે ધરતા કામદાન માટે રંગી નામના
હોકરને રાખ્યો હતો. તે જાડુ ચક્તિદાળી
હતો, અને અમને ખગર છે ત્યાં સુધી તે
મથો પ્રમાણિક હતો. પરંતુ થોડા સમય પછી
તે જાડી શકાય તેવી રીતે નાની નાની સંખ્યા-
બંધનીએ અદસ્ય થવા લાગી. પહેલાં તે
મારા પતિનું દેહનું સોનાનું એક બટન ગુમ
થયું. પછી બીજું ગયું. તે જ રીતે ચાંદીનાં
થોડાં નાનાં આભૂષણો પણ અદસ્ય થઈ ગયાં.
પછી મારા પાતીના લાગ પદરવાનાં
ધરણાં ગુમ થતાં ગયાં. છેવટે મારી પાસે જૂની
ફેશનનું એક જ ધરણું બાકી રહ્યું.’

એક દિવસે બપોરે ઉઘાનમાં આ પીધા
પછી ધરમાં જતાં મને જણાયું કે મારું રહું-
સણું પ્રિય આભૂષણ પણ અદસ્ય થઈ ગયું
હતું. પિનની આગીને અંગે તે પડી ગયું હશે
તેમ માનીને મેં ધરમાં આરેકર શોધ કરી
પણ કંઈ પરિણામ આવ્યું નહિ. પછી જામે
નોકરોને બેલાવી શોધવાની સૂચના આપી. તેઓ-
એ ખૂબ ઉત્સાહથી આ કામ માથે ઉપાડી લીધું.

થોડા સમય પીતી ગયો. પછી રંગીએ
આવીને અમને જણાવ્યું કે શોધ તદ્દન નિષ્ફળ
નીવડી છે.

આ ખુશિય જાણાનની વાત છે. અલગત
આવા પ્રકારનો ત્યાં પુરાતન કાળનો છે.
અત્યારે યુનો (સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંસ્થા)ની
વિચારણામાં મળતા આવતી સાથે તેને કઈ
મળતાપણું લાગે છે ?

મારા પતિએ કહ્યું: ‘આ બેદહરી ચોરી-
આથી હું યાકીને કંટાળી ગયો છું. આવતી કાલ
છે પગાર. તમારે લાગતા વળગતા દરેકને દહી
રેવું કે ધરણું નહિ મળે ત્યાં સુધી કાઈને
પગાર નહિ મળે !’

રંગી દેખીતો રીતે હતાક થઈને ચલ્યો
ગયો.

તે જ સાંજે અમારી કાકુલાળી પુદ્દે મારી
પાસે આક્રીને કહેવા લાગી. ‘અમા ! તમારું
ધરણું એક જાણી ચોરી જાય તે માટે અમારે
શા માટે સહન કરવું અને પગાર વિના
ચલાવવું ?’

મેં કહ્યું કે ધરણું મળે કે તરત જ તમારો
પગાર ચૂકવી આપવામાં આવશે. પણ અમે
એટલી બધી વસ્તુઓ ગુમાવી છે કે અમારે દોષ
મળી રીતે આ ચોરીનો અંત લાવવો નેઈએ.

પુદ્દે થોડી વાર શાંત રહી. પછી બેસું
જોઈને તે બોલી: ‘મંદિરમાં એક સ્વામી રહે
છે. ને ધરમાંથી દોષે ચોરી કરી હશે તો
તે તેને શોધી કાઢશે. તેને જઈને મળવાની
આવડી રજા છે ?’

મેં કહ્યું, ‘જરૂર.’ બીજે દિવસે બપોરે
અમારા બંધા નોકરો યોગ્ય વર્ગીને ત્યાં ગયા.
એકાદ દલાક પછી તેઓ આવ્યા. અમારા
ધારણા સુજન તેઓ ખિત દેખાતા હતા.
અમે કંઈ પણ જોઈયા નહિ, પરંતુ સાંજે જ્યારે
હું બાળકોને સુરાવતી હતી ત્યારે મેં પુદ્દેને
પૂછ્યું કે ‘પછી ત્યાં શું થયું ?’

તેણે જવાબ આપ્યો કે ‘સ્વામીએ સાનિત
કરી આપ્યું કે ચોર અમારામાં જ છે.’

‘તેણે તે કઈ રીત ક્યું?’

‘અમે મદિરના બહારના ભાગમાં પહોંચ્યા ત્યારે તે ઘોડી વાર અમારી સામે નેહ રહ્યા. પછી તેણે અમને અંદર જવાનું કહ્યું. પછી તેણે કહ્યું કે ‘જો બધા તમે નિર્દોષ હશે તો અપરા પરથી સદાય તાજાં રહેતાં ફૂલો પાડશે. પણ જો તમારામાં ચોર હાજર હશે તો લાલ ફૂલો પાડશે. તેથી અમે અંદર ગયા. અમે ત્યાં જાણા એટલે સદાયે તાજાં રહેતાં સ્વેત ફૂલો પડ્યા લાગ્યાં. પછી એક લાલ ફૂલ પાડ્યું. રત્નગીએ કહ્યું: ‘તમારામાં કોઈ ચોર છે. જો જો ચોરાયું છે તે મળી આવશે અને જો મળે તેણે તે શોધાણે સોંપી દેવું.’

પુસ્તકે અમે આટલું જ કહ્યું હતું.

બીજે દિવસે અમારો નાનો ઊંડો (નોકર) શુભ ઘણે ઘણું દારૂમાં લઈ મારી પાસે દોડ્યો આવ્યો. તેણે ક’પાઉન્ડમાં સુના પ્રકારમાં કઈ અજાણત મારતું મેલ્યું હતું. નજીક જતાં તેણે મારું શુભ ઘણું ઘણું લેવું, તેને આનંદ થયો. મને પણ આનંદ થયો. મારા હાથમાં પાવલી હતી તે મેં તેને આપી ને જણાવ્યું કે હું તને હજી એક રૂપિયો આપીશ. ઘોડી વાર તો ઊંડો લાવતીત મહેર મારા સામે તાકીને બેસ્યો. પછી ચાલી જતાં બીજા નોકરને બૂગ પાડી કહ્યું: ‘જુઓ! સ્વામીજીએ કહ્યું હતું તે મુજબ અમારે મને માર આના આપ્યા છે!’

આ ખગર અલગત, મને નવાઈ નેવા લાગ્યા. પાછળથી મને ખબર પડી કે રત્નગીએ નોકરને કહ્યું હતું કે ‘શુભ ઘણે ઘણું ત્યારે મારી પાસે લાવવામાં આવશે ત્યારે તે વખતે મારા હાથમાં જો હશે પાવલી કે બીજો સિકો-તે હું લાવનારને અપીશ.’

તેને મેં તેટલી રકમ મળે તેના બદલામાં તેણે મમગ લાવીને વાટવાના પથ્થરની આસ-પાસ દરેક નોકર માટે એક દગલો કર્યો. બધે રત્નગીએ આ મમગ ખાઈ જવા પરંતુ

મે કલાક સુધી પાણી પીતું નહિ સમય પૂરો થતાં પહેલા જો માણસ પાણી પીશે તે અમાના પગ પાસે મૂકી ખામશે.

નોકરો પર આની ખૂબ અસર થઈ હતી. રત્નગી સિવાય બધાએ આ સ્થળના અધિકાર પાળી. મમગને પોતાનો ઠિરસો ખાધા પછી રત્નગીએ જણાવ્યું કે સાધુની આગલી તદ્દન ખોરી છે. હું તે પૈકી એક શબ્દ પણ માનતો નથી. બીજાઓની વિનવણીની તેણે અવગણના કરી. તે લોકો તો તેની વૃદ્ધતાથી ક્યારે ગયા. મે કલાક પૂરા થયા પહેલાં તેણે દમામથી ખૂબ પાણી પીધું.

તે વખતે તો મને આ સંખ્યા કરી ખબર નહોતી. આ વાત તો પાછળથી બહાર પડી.

અમે એક વાગે ભોજન કર્યું. નિયમ મુજબ રત્નગીએ અમને ભોજન પીરસ્યું. તેની તબિયત ચારી દેખાતી હતી. પરંતુ-મે વાગે રસોયાએ અવીને અમને ખબર આપ્યા કે રત્નગી મદિર થઈ જતાં ચાઈ ગયો છે. દેખીતી રીતે તેને કોઈ પ્રકારનો તાવ આવ્યો હતો. બરાબર જો જ સમયે અમારા ડૉક્ટર આવી ચડ્યા. અમે તેને ઊંડાની તબિયત લેવાનું કહ્યું. તેનું ટેમ્પરેચર સામાન્ય હતું તથા તબિયત બીજી રીતે ચારી હોવાથી ડૉક્ટર તેને મે બેસ્પીરીન લેવાનું કહીને આજ્ઞા બધા. જતાં જતાં કહી ગયા કે ચિન્તા કરવાનું કંઈ કારણ નથી.

પણ રત્નગીને તબિયત બગડવાનું લાગેલું હોતું બેઠકે કેમકે થોડા સમય પછી તે પથારી-માંથી બહાર કપડાં પહેરીને નજીક રહેતા બીજા ડૉક્ટર પાસે ગયો. અમારા ડૉક્ટરની માફક આ ડૉક્ટરને પણ કંઈ ખાસ રોગ ન જણાતાં પોતાનો મત દર્શાવનારો પત્ર મારા પર લખી તેને ઘરે મોકલ્યો.

રત્નગીએ મને કાગળ આપ્યો. હું તાગતી હતી તે દરમિયાન તે મારી સામે જ બેસી હતો. અચાનક તે વિચિત્ર પ્રકારના અવજન કરવા લાગ્યો. મને લગ લાગતાં મેં બૂમ પાડી, જેથી

અમારી સાથે રહેતા અમારા નવુંદ ઓરડામાં આવ્યા. આ સમય દરમિયાન હોદ્દા અર્ત જનક ચીસો પાડતો હતો કે 'મારા બળામાં દેડકું બરાઈ ગયું છે ! મારા બળામાં દેડકું બરાઈ રહ્યું છે. મહાચુકેડીથી તેને શાંત રહેવા સમજાવીને મારી નવુંદે પહેલાં તો તેનું ગળું તપાસ્યું, પણ ત્યાં કંઈ ન લેવાથી તેને સાફ કરવા લાગ્યા. આથી તેને રાહન મળી જશે તેમ તેણે પામ્યું.'

થોડી વાર તો રેગી શાંત રહી પરંતુ તે વારંવાર બળા પર દાઘ મૂકી ત્યાં બરાઈ રહ્યું છે તેમ કહેતો હતો. પછી કંઈપણ ચેતવણી આપ્યા વિના મૃત્યુ પામ્યો હતો !

અમે તો ખૂબ મૂંઝાઈ ગયા. જે હોદ્દારે તેને બપોરે તપાસ્યો હતો તેને અમે તરત તેમના તથા થોડી જ વારમાં આવી પહોંચ્યા. તેણે ત્યાં

ફરીથી તપાસ કરીને જણાવ્યું કે 'રેગીના મૃત્યુનું કંઈપણ કારણ દર્શાવવા હું તરત અશક્ત છું.' મેં જ્યારે તેને સ્વામીની વાત કરી ત્યારે તેને તેમાં ખૂબ રસ પડ્યો. તેણે મને ક્યસમું કે હોદ્દારના મનમાં પેસી ગયેલ બીકને તેના મૃત્યુ સાથે સંબંધ દોષી શકે, પાછળથી રેગીનાં સમાંદાર્યાં આવી પહોંચ્યાં ને ગામમાં તેના શબને લઈ ગયાં.

થોડા સમય બાદ અમને ખબર પડી કે અંજે ગુમાવેલ દરેક વસ્તુ માટે રેગી એક જ જવાબદાર હતો, બીજા નોદરે તરત નિર્દોષ હતો.

મારા પતિએ તથા મેં અનેકવાર અમને પોતાને પ્રાર્થનું છે કે 'હોદ્દાર બાપથી જ મૃત્યુ પામ્યો અગર તેના મૃત્યુનું બીજું કંઈ કારણ ફરી ?' સ્વામીએ બલિય ભાખ્યા મુજબ દરેક વસ્તુ બનશે તેમ સ્વામીએ શી રીતે બન્યું !

૦ આગ

૦ મરીન

૦ હંદગી

૦ મોટર

એકસીડન્ટ

વગેરેના

વીમા ઉતારનારા

મથુરીઆ એન્ડ કું

૨૨, કુંજાર હાઇ

સી. પી. રોડ રાડ

મુંબઈ ૨.

મારો શોખ

૨. લ. વે.

હું જાણું છું કે માગમાં એ નળગાદી છે પણ છતાં તે દેવ હોડાતી નથી. શહેરની બહાર મારી ઘરમાં ફરવા બહુ અને પાછા આવતાં જો રસ્તામાં કોઈ એકવા યુવાન મળે અને શહેરમાં આવવું હોય તો હું મારી સાથે જ બેસાડી દઉં. તેના ધંધા નામ વગેરે જાણવા પ્રયત્ન કરું, તેની સાથે અત્યંત તરિકે વાતે પણ ચર્ચી બહુ. આમ મિત્રો મારી આ દેવને બધા તરફ હું સમ-લાવી છું તે દેખાડવાનો ધમંડ પણ હું છે. પણ ક્યો મિત્ર પોતાના મિત્રના શુભને કુશળિ નહિ દેહેતો હોય !

હું શહેરથી દરબાર માધ્ય દૂર ફરવા બગેલ. આંખનો સમય અને તે પણ વળી શીખની સાંજ એટલે મોટરને ખૂબ જ ધીરે ધીરે અવાવતાં હું શહેર તરફ જતો હતો ત્યાં એક સ્વચ્છ કપડાં પહેરેલ યુવાન મેં રસ્તા-પર આંખો જતો જોયો. દુરત જ મારી દેવ મારા મન પર સ્વાર ચર્ચ ગઈ. મેં માડી જમી રાખી. તે યુવાનને મારી પડખે બેઠક દીધી. ચીમટથી પહેરેલ સ્વચ્છ કપડાં, જરા હસવું મો, મોટાં પેપરવાળાં આંખો, અને વાંકડિયા વાળવાળો તે યુવાન ખરેખર કોઈ કલાકાર હશે તેમ મને લાગ્યું. મેં તેની સાથે વાતગીત શરૂ કરી. વાતગીત દરમિયાન તે પોતાના બન્ને હાથનાં લાંબાં અને પાતળાં આંગળીનાં ટેરવાં સામસામાં અડાકવા જ કરતો હતો.

હવે મેં તેના ધંધા પૂછ્યો. પહેલાં તો તે જરા અચકાયો. પછી, હસ્યો અને કહ્યું : 'હું તો ખીસા કાતરવાનો ધંધો કરું છું.'

'તમે આજના યુવાનો બધી બાળતમાં ઉઠાડે જવામે જ, આપવા દેવાઈ ગયા છે.' કહી હું પણ હસ્યો.

વાતોમાં, ઘણો વખત વીતી ગયાનો ખ્યાલ ન રહ્યો. અંધારું તો ક્યારેય ચંદ્ર મળું હતું. મેં મોટર અડપથી ઉપાડી. શહેરમાં આવ્યા પછી પણ એ જ અડપ રાત રાખી

શહેરના મોટા ચોકમાં આવતાં જ પેલીસે બ્લીચવ મારી મને અટકાવ્યો. પેલીસે પાસે આંખો. નિયમ દરતાં વધારે અડપ મારે તેણે મારાં નામપત્ર માગ્યાં. લાઇસન્સ તપાસ્યું. ધોમે હાકલ સંચાલી કરી. આ બધા વખત પહેલો યુવાન તો બહુ દાંધ બન્યું જ નથી તેમ બેસી ગયો. પેલીસે મોટરથી દૂર જવા બોલે ત્યાં કોણ બહુ કેમ પણ તેની ટોપી નીચે પડી ગઈ. એ લેવા તે નીચે નમ્યો. અમારા તરફ હસ્યો અને ચ. તો ધંધો.

થોડી વાર પેલા યુવાને મોટર રોકવા કહ્યું. તે નીચે જતથો અને મારા હાથમાં કાગળથી વીટલું એક બડચ મૂક્યું.

'તમે ગને લીફ્ટ આપી તેના બહાનામાં આટલું રચીકરો.' તેણે કહ્યું.

બડચ મેં વરે આવી કબાટમાં મૂક્યું.

ધરે આંખો પણ મને હૃદયમાં ચળુચલાટ હતો કે ફોજદારી કોર્ટનો વધારે અડપ મારેનો સમન્સ બ.જકાલમાં જ મળશે બેતણું દિવસ કોર્ટમાં નડામો દિવસ ગળાશે, થોડાએક દંડ પણ આપવો પડશે. તે વિચારો જ મને આંખા કપ્યાં.

જોશિતુ મને પહેલા કલાકાર લાગતા યુવાને આંખે બડચ સાંભળ્યું. મેં જોલ્યું. તેમથી પેલીસે મારું નામ સરનામું મોટર નજર લખ્યાં હતાં તે ડાવરી બહુ ગારી સામે હતી રહી.

યુવાન ખરા કલાકાર હતો તેની તો મને ખાતરી ચર્ચ. પણ પછીથી કોઈ માલના જનને મોટરમાં બેસાડી દેવાની મારી નળગાદીને હું બને એટલી દખાવું છું.

૨

મારી ઓફિસમાં જરાજર મારી સામે જ એક મોટા આયનાવાળો કબાટ છે, અને તે આયનામાં મારી ઓફિસના રસ્તાના સામા જાગ પડતી આવેલ ઓફિસના મેનેજર પેતાના ટેબલ પર બેઠેલા દેખાય છે.

મારામાં એક બીજી પલ્ક નજાગાઈ છે. રેસિડેન્ટ ટેબલ પર હોય અને કાંઈ કામ ન હોય તો કાંઈ પણ ફોન કરવાની.

આજે હું જરા ઓછા કામમાં હતો. આયનામાં સામે ઓફિસના મેનેજર ખૂબ કામમાં હતા અને બહુ ઝડપથી લખતા લખતા થોડી થોડીવારે પસીતો જૂઠ્ઠા દેખાતા હતા. મેં રેસિડેન્ટ હાથમાં લીધા. તેમનું થોડું મારી ઓફિસની બારીમાંથી નેહ તેમના રેસિડેન્ટના નંબર રેસિડેન્ટ ગાઈડમાં ફોપી કાઢ્યો, અને ફોન નેહ્યો.

થોડી વાતમાં જ મેનેજર સાહેબે રીસીવર અને લીધું. 'હલો-હલો ક્યાંથી બોલો છો?' મેં કહ્યું.

'કરતમલ તેજમલ કમીશન એજન્ટસ, તમે ક્યાંથી બોલો છો?' કહી તેમણે ક્યાં જાયું.

'હું...હું રીસીવરમાંથી બોલું છું. પહેલાં તમારો પસીતો લૂછી નાખો પછી વાત કરો.'

મેનેજરે જાણે ઝેરી ચાપ હોય તેમ રીસીવર મૂકી લીધું. થોડીવાર તે રીસીવર સામે નેહ્યા ક્યું. જિભા થયા. બહાર રસ્તા પર નેહ્યું. કોટ કાઢી પાછા ટેબલ પર બેઠા.

'હલો, હલો.' મેં ફરી રીસીવર મળ્યું. 'મારું નામ ઉમેશ્વર, મારે થોડો માલ કલેક્ટ કરવા મગલો હતો. ખૂબ ગરમી થાય છે કેમ? ઠીક ક્યું.' કોટ કાઢી નાખ્યો.

વળી મેનેજરે એકદમ રીસીવર ટેબલ પર મૂક્યું-પછાડ્યું. તેના મોઢા પર આશ્ચર્ય અને ખીંકા બાવેનું લક્ષ્ય હતું. ફરીવાર તેણે 'રમતી ચારે બાજુ નેહ્યું, મોઢું લૂંટ્યું.

ત્યાં તો ફોન ઝડપથી બેઠ્યો.

'હલો. હા, મારે કલેક્ટ કરવા માલ મોકલવો છે.

'કેટલાક દાખીના છે?'

'છે તો સાત, પણ તમારા જેવા વળનું દાર નહિ.'

મેનેજરે પેતાના શરીર સામે નેહ્યું. રીસીવર સામે નેહ્યું. તેમનો હાથ હવે તો ફૂગ્યો તો હતો.

'એમ કમવાથી કાંઈ થયો પછી?' મેં વળી ફોનમાં કહ્યું.

મેનેજર ખુરશી પરથી જિભા થયા. રીસીવર હાથમાંથી પડી ગયું.

મારો હસવાનો અવાજ ટેબલ પરના રીસીવરમાંથી ગાળી બેઠ્યો. 'ખૂબ મજરાશું કેમ?' રીસીવરમાંથી વળી જવાબ ગયો.

મેનેજરે કારોપી લીધાં. તેમની આંખો બીકથી પડેાળી ધક્કા ખાઈ હતી, શરીર ખૂબ પસીનો હતો. કોટ જાણે ખીંટીએ નાખ્યો હોય તેમ ખંભા પર નાખી ઓફિસ બંધ કરી તે આજ્ઞા ગયા.

સમી ઓફિસ આઠ દિવસે બંધ રહ્યા બાદ કોઈ નવા લાડતું આવ્યા છે. પેદીનું નવું નામ મૂક્યું છે. નવા પાતળા અને નાનકડા મેનેજર ટેબલ પર બેઠા છે. તેમની પાસે ફોન પડ્યો છે.

મારો હાથ વળી મારો ફોન લેવા લંગાચો પણ મેં આજ તો મારી આ નજાગાઈ દાખી લીધી છે. કાલ જે થાય તે ખરું.

એકનું પીળું પાનું

મગનલાલ પડિયા

ઉપર જંગમની લીફટમાં સાત માળ ચડીને લીફટની બહાર પગ મૂકતાં જ સામે જે અદ્યતન ઓફિસના દર્શન થયાં તેથી સુરેશ ધડીલાર તો નિવારમાં પડી ગયો. સામે જ ૮x૩ ના બે રમીંગવાળા ખાશ્ચાનો દરવાજો હતો. તેની ૮ ફૂટની લંબાઈમાં ત્રણ ભતના તો કાચ જોડા હતા. નીચે એક ફૂટમાં સહે, આરપાર નેઈ શકાય તેવા કાચ હતા. તે ઉપર ૭ ફૂટનો ભજ્યું સફેદ લગાડો હોય તેવા દુધિયા રંગનો કાચ હતો. સૌથી ઉપરનો એક ફૂટનો કટકો, સરેલ પચ પાસાદાર અને પ્રકાશને પચ વાંઝ વળીને જ અંદર આવવા દે એક કાચથી જોડેલ હતો. આશ્ચર્ય લોકો અકચકાટ પોલીસ કોર્ટ હતું. આશ્ચર્ય સ્ત્રીઓનાં હતાં આવનાર જનારને જવા જોડેલો માથું કરી આખી પાછાં તરત બધે ધર્મ જતાં અંદર જવું કે નહિ તેનો વિચાર કરવા સુરેશ જરી થંગો.

આ અદ્યતન ઓફિસના માલિક કે મેનેજર જે કોણ તે અને સુરેશ સાથે બચ્ચા હતા. દિવસની દુનિયામાં હુદો અડવાણી માટે શુદ્ધ શબ્દ વપરાયા પહેલાં નિલાળમાં શ્રીમંતના આ નળીરાને શુદ્ધિધન કહેવાને બદલે બધાં શુદ્ધ જ કહેતાં પચ આજે એ શુદ્ધ શુદ્ધિધન, શેઠ-બી. ડી. રોડ હતા. સુરેશ આ શ્રીમંત મિત્રની દોરતી લાંબી મુલતથી એ કે ઓઠી દીધી હતી, એટલે એ દેસી તાજ કરાવવામાં પોતે નિષ્ફળ તો નહિ જાય ને, એવી ખાતરી પચ ધડીલાર લાગી. એ જ વિચારમાં નીચે જવાની લિફટને બોલાવવાનું બટન પચ તેણે દબાવી દીધું. પચ લિફટ આવી પહેલે એ પહેલાં તેણે નિર્ણય બદલ્યો. એકવાર મળી તો લેવું જ એવા વિચાર સાથે પેચા એ સ્ત્રી-ગવળા દરવાજામાંથી એકને ઠીકીને એ 'નૂન પ્રોડક્ટ્સ લિ.ની ઓફિસ' માં આવી ગયો.

આખી ઓફિસ એક મોટા હોલમાં જ બેસી કરેલી હતી. લાકડાની ૩ ફૂટની વાડ, પાર્ટીશનો અને મેમ્બરોથી એ હોલને ભરી દેવામાં આવ્યો હતો, સુરેશ લખલ થયો તેની સામે જ 'પૂછપરછ'નું એક પાટિયું હતું- બેન્કમાં હોય છે તેવું. એ પાટિયાએ સુરેશને પોતાના અહીં આવવાના હેતુની યાદ તાજ કરાવી.

સુરેશ વધુ વિચાર કરે તે પહેલાં તો પાટિયા- માંથી ડેકાર્ડને એક સ્ત્રી-મુખે સુરેશને પૂછ્યું: 'આપને શું જોઈએ ?' 'મારે...મારે શુદ્ધિધન રોકાને મળવું છે.' સુરેશ કહ્યું.

'શ. આમાં હકીકત લખી આપો,' કહીને એ સ્ત્રી-મુખે પોતાના નાજૂક હાથ વડે એક કાપડી આપી. જેમાં નીચેની વસ્તુઓ ધોપેલ હતી:

મુલાકાતીનું નામ
અને ઠેકાણું:
કોની મુલાકાત ચાહેા છા:
મુલાકાતનો હેતુ:
તારીખ:
સુરેશે હકીકત જારી:-સુરેશ પી. મહેતા,
૧૪. સુતારવાડ રજી બલી. ઓ શુદ્ધિધન ડી. રોડ
અંગત.

'આજે ૮ મી ઘડ ને !' પૂછપરછવાળા સ્ત્રી-મુખને પૂછ્યું.

'શ હા. ૮ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૬' જવાબ મળ્યો.

સુરેશે તારીખ લખી અને કાપડી સ્ત્રી- કરને પાછી આપી. એક ચપરાસીને એ કાપડી આપી, સ્ત્રી-મુખે સુરેશને કહ્યું: 'આપ બેસો. હમણાં જવાબ આવશે.'

બેતજી મિનિટ વીતી ગઈ. સુરેશ કાઉન્ટરની

બહાર. સુલાકાતીઓ મારેની ખુરશીમાં બેઠાં
આફિસ જોઈ રહ્યો. પરંતુ તેનું મન બિચી
લઈ જનાર ચપગશોની પાછળ :દણુ' બેઠેલ
આફિસ જોવા છતાં આફિસની રચના તેના
મનમાં બિતરતી ન હતી.

‘મી સુરેશ મહેતા કે?’ તેને સવાલ
પૂછવામાં આવ્યો. ચપગશીની પાછળ હોડતા
પોતાના મનને પાછું વાળી સુરેશે જોયું તો
એક બીજું સી-સુખ તેને ઝમ ઝરી રહ્યું
હતું સુરેશે એક ધ્રુવાવતાં તે સી-સુખે કહ્યું:
‘હા મી. શેઠની સેક્રેટરી છુ. આપને શું કામ
છે તે કહી શકશો?’

‘જી ના માફ કરશો, પણ મારે તદ્દન
અંગત કામ છે.’

‘વારુ’ કહેવું એ સી-અંગ પાછું
આફિસમાં આગળથી થયું ટાઇપરાઇટરના કટ-
કટાટ તરફ ડાબું જાય એમ પણ સુરેશનું
દમણું જ ધ્યાન ગયું. એમ કેમ થયું તેના
વિચારમાં જ સુરેશની બીજી બેઠણ મિનિટ
પચાસ થઈ ગઈ. ત્યારબાદ એક ત્રીજી સી-
સુખે આવી સુરેશને કહ્યું: ‘પદાર્થ, મિ. શેઠ
આપને યાદ દરમાલે છે.’

સુરેશ એ ત્રીજી સી-અંગની પાછળ
પાછળ ગયો. લાકડાની બનેલ એક ચેઅરમાં
બેને ધોળી દઈને એ સી-અંગ પાછું ફરી
થયું.

‘હાલો મહેતા, તું આ બાબત’ એ
સ્વામત-વચનો સાંભળતા સુરેશને જરા દિઘ્મત
આવી.

‘હીક છે. જૂની આફિસમાં સ્થાંક થતી.
હતી બેઠેલે અહીં આવ્યા.’ પોછી થોડી
સેકન્ડની ચાંતિ. સુરેશના મગજમાં એ જ ગઝ-
મથલ અને પછી જાણે કાઈ સુખ ૨૬૫
કહેતો હોય એવા અવાજ સાથે બોલ્યો.

‘શેઠ, હું જાણે કે તને એક તકલીફ
આપરા આવ્યો છું.’

‘અરે, કહેને દોરત પેસા ઉછીના લેવા
સિવાયનું કોઈ પણ કામ હોય તે કહે’

‘હા.’ સુરેશ જરા ચોંચવાયો. ‘જાણે કે
હું જરા બેચમાં છું.’

‘તું પણ સુરેશ,’ શેઠે કહ્યું, ‘એ જ વાત
કાઠે છે. તને મારા સિક્કાતની તો ખજાર છે-
પેસા ઉછીના ન લેવા ન દેવા.’

‘હા હા’ સુરેશ બોલ્યો, ‘પણ વાત
જાણે એમ છે કે બેન્કનો અને ટ્રેડિંગનો મામલો
છે. અમે દમણું જ એક મકાન બદલ્યું. ને
પહેલા મહિનાના એકાન્સ લાગ્યા પેટે મેં મકાન-
ઘણીને આવતી કાલની તારીખનો રા. ૩૦ નો
એક ચેક આપ્યો છે. મારી બજારી હતી કે
આજે હું પેસા લરી દઈ શકીશ, પણ એ
બજારી બોટી પડી છે. જે રકમ આજે
આપશે એમ હું મારતો હતો, તે પરમ દિવસે
મળે તેમ છે. બેઠેલો...

‘એ બધી વાત સાચી, દોરત. પણ તું
જાણે છે અર્થ જ પછી અનર્થનું મૂળ છે.
મિત્રોની મૈત્રીમાં તો ખાસ તારી મેઘી ખાતર
પણ હું તને ઉછીના ન આપી શકું.’

એક છે એટલે વહેવારની વાત થઈ ઊઠીના આખ્યાયનું રહેલું નથી.

આ વખતે ‘હું’ કહેવાનો શુદ્ધિધનનો વારો આવ્યો, તેણે પ્રશ્ન કર્યો: ‘પણ માર કે એ રકમ ન બરાબર તો?’

‘હું કહી કોઈને ખોટું કહેતો નથી કે છેતરતો નથી.’ સુરેશ જવાબ આપ્યો. એમાં ૨૫૪ હજુ કે એના સ્વમાનને ધક્કો લાગ્યો છે. પણ આથી વિશેષ કંઈ તે યર્ષાઈતો નહોતો.

‘તું એમ ખોટું ન લગાડ.’ મિ. શેટે કહ્યું. ‘હું તો અમક્ષી વાત કરતો હતો. જો કે આણું કરણું પડે તેવી રીતે રહેવું હું તો પસંદ નથી કરતો. તારે હાંધિક કરી બતાવવું જોઈએ. સુરેશ. આણું કેટલાક વિવેક ચાલશે? પણ તું એવા ને એવા રહ્યો. વળા પાછો પરણી બેઠેલો એટલે હવે તો જાળજ વધતી જાય. મેં તને ત્યારે જ કહ્યું હતું-પરણવાની ઉતાવળ ન કર. પણ તું ન માન્યો. એ જ જવાબ કે એ વાત. તને વળા ખોટું લાગશે. કેટલા કલા તે-ત્રીસને?’ કહેતાં શેટે પોતાની એક છુક કાઢી. ક્રેન્ટ એકાઉન્ટનું પીણું પતા-હું ઇન્કીફરી લાઈટમાં ચમકી ઊઠ્યું. સુરેશ પણ પોતાના ખીસામાંથી એક છુક કાઢી. એણે સેવીન્સ એન્ટનું બાલુડિયા રંગનું નાનું પાનિયું સુરેશના નેત્રું જ ઝાંખું લાગ્યું.

‘કાસ ના કરતો ને બેરર કરતો.’ શેટે કહ્યું ને પૂછ્યું: ‘તું બેરર સેરી કે બોર્ડર?’

‘કોઈ પણ ચાલશે.’ કહેતાં સુરેશ કાળજી-પૂર્વક પોતાના એકમાં સહી કરી એક શેડને આપ્યો ને શેડે આપેલો એક પોતાના ખીસામાં મૂક્યો.

શેટે એક લીધો. વાંચી જોશે ને પછી કહ્યું: ‘અચ્છા ત્યારે.’

સુરેશ ‘સાહેબજી આભાર’ કહીને બહાર નીકળી ગયો. વિદ્યુત આવેલી જ હતી. તે સપસપાટ બેતરી ગયો.

સુરેશ એન્કમાં પહેલ્યો ત્યારે એન્કનો ટાઈમ લાગભાગ પૂરો, થવા આવ્યો હતો. સુરેશ ઉતાવળે ઉતાવળે સ્લીપ છુકમાં રકમ ભરી એક સાથે કારકુનને આપી. કારકુને સ્લીપ જોઈ ને પછી એક તપાસ્યો. ‘આ તો....’ તેણે સ્લીપ અને એક સુરેશને પાછાં આપતાં કહ્યું: ‘આ તો ગઈ સાલનો એક છે. મહેરબાન.’

‘ગઈ સાલનો!’ સુરેશ પ્રશ્ન કર્યો. ‘હા. જુઓને ૮ મી જાન્યુઆરી ૧૯૭૫.’ સુરેશ જોયું. કારકુને કહ્યું તેમ જ હતું. સુરેશ એક પાછો લીધો અને સ્લીપ ફાડી નાખી.

સાંજે પાછા ફરતાં સુરેશ વિદ્યુતમાં સાત માળ ચડીને આવ્યો ત્યારે શ્રી શેડની ઓફિસ હતું ચાલુ હતી પણ ઠાણ જણે કેમ, એ સીકુખના પ્રશ્નો, એ કાપડો, એ ટાઈપરાઈટ-શેનો કટકટાટ અવાજો જણે ખીક લાગતી હોય તેમ ૮’x૩’ના એ ચકચકિત બારણાની બંદર જવાને બંદે સુરેશ પાછી વળતી વિદ્યુતમાં નીચે ઊતરી ગયો.

આ વાતને આજે વરસો વીતી ગયાં છે. ખીજી બેઠવણ કરીને સુરેશ પોતાની Credit પણ સાચવી લીધી છે. સુરેશ શ્રી શેડને આપેલો એક પણ બરાબર વડાવાઈ ચૂક્યો છે.

તે દિવસે શ્રી શુદ્ધિધન શેટે જાણથી જ ૧૯૭૫ કર્યા હતા કે જાણી જોઈને એ સુરેશ નથી કહી ચકતો પણ એટલું કહી શકે છે ટપાલ રસ્તે પાછા ખીડેલા એ એક વિરે શ્રી શેડ તરફથી આવે સુધી કાંઈ જવાબ નથી આવ્યો. એકમે વાર સુરેશ સાત માળની એ વિદ્યુત પણ ચડી આવ્યો છે. પણ બને વાર એ પેલા ચકચકિત દરવાજાને બહારથી જોઈ ને જ પાછો ફરી ગયો છે.

સુરેશના એ ૩૦ રૂપિયા શ્રી શેડ પાસે ઉઝી-ના રહ્યા છે-શ્રી શેડના ઉઝીના ન લેવા દેવાના સિદ્ધાંત છતાં. સુરેશ ત્યાર બાદ ઉઘરાણી કરવાની ઈચ્છા પણ કરી નથી.

શિ
યા
ળો

NO.
222

આવ્યો અને અરણ હોઝિયરી ની યાદ લાગ્યો

હરેક વર્ગને પોષાય તેવી હરેક પ્રકારની હરેક ઋતુને અનુકૂળ
સસ્તી, ટકાવ અને સુંદર

‘ અરણ હોઝિયરી ’

ગરમ તથા સુતરાઉ

સીરાખૂં, શુજરાત
અને સુંબઝીના
હરેક વર્ગમાં તેના
અભેદપણા માટે
પ્રિય ધર્મ પક્ષી છે.

- મોન્ડા
- ગાંછ ફરાક
- સેન્ડો ગાંછ ફરાક
- લાંધિયા
- ચકુરી
- મફલર

વેપારી ભાવતાલ માટે મળેા અથવા લખો .

અરણ હોઝિયરી મિલ્સ લિ.

મનજી ૩૫૨૬૨
વી. સી. દેસાઈ

સ્વામી રોડ
ભાવનગર

વફાદારી

રવિશંકર મહેતા

શ્રી વણી તે સુમસામ અધારી રહે, વાદળાં વારેવારે બિધમંથી નવજી જઈ ઝરમરી જતાં, પવન નિદ્રામાં આજુ'દંડે' લઈ જતો, ને રાજમાર્ગ પર થોડે થોડે અંતરે મત્તિઓ નીચે તેજનાં ચળકતાં દૂંધળાં પર સોનેરી ફાશ્વો બીડી રહેતાં. જાણે પતંગિયાં-આની મચ્છર પ્રેમરાત્રી પધારી.

માર્ગ પર એક લાંબી શેરીને નાકે ચાર-પાંચ દુકાનો આવેલી હતી. બરાબર નાકે આવેલી મતન લેવાની હોટેલ મોડી રાત સુધી ઉઘાડી રહેતી. પાસેજ અકરામ મનીની ડાલસાની દુકાન ને પછી 'ધી પારીસ હેરકટીંગ સલૂન' આવેલું હતું. સામી બાજુએ નાનકડી દુકાન પાનસાળા હમીદમીયાના શોપીન ધરાહોનું ચાચા-સ્થાન ને તેની પડખે લાલા દરજીની માતમર 'ફેન્સી સિસાર્થ શોપ' હતાં. જરા આગળ ચાલતાં જાહેર કુવારા આગળ રસ્તો સહેજ વળાંક લેતો, પછી મધ્યમવર્ગના રહેણાંકોની, તથા મોટાં મોડીનધ મકાનોની હાર ચાલી, ટેક સામી બાજુના મોટા મિલ-રસ્તા પર સપાઈ જતી.

રાત્રિના બારના ટોચા બજવાની તેવારી હતી, ત્યારે પહેલી રાતની 'ખીટ' પરનો પોલીસ શેરીમાં વળ્યો. તેની ચાલમાં લોહાની કમાનની દહત, ગંભીરતા તથા અચૂક ચપલતા હતી; અથવા કહો કે એક સિપાહીના હાડમાં જતરી ગયેલી જાંઠી, વાપ નેવી તીવ્ર આધારી હતી. હાથમોની સીસાની મૂંઝવણો દહે રમાડતો રમાડતો, અલેક મકાનનાં બારી-બારણાં પર છડીપી નજર ફેરવતો, કપાંક કપાંક દંડથી ટોચી ખાતરી કરતો તે આગળ વધ્યો. ઠંઠા બીના પરનનો એક મુસવટો વહી ગયો. જાણે રાતનું હલ્લ વલોવાતું હોય; અને તે પોલીસે માથા પર ડોપી વધુ દબાવી, ને લાંગા કમલાને કોથર અપવી, ડોક ઢાંકી ઢીધી. હવે પેલા નાના ચોક પાસે આવી 'હોમર્સ', ચાંચ-

લાની બત્તીના પ્રકાશે કાંઠાધડિયાળમાં નેવા તે સડેજ અટક્યો. બરાબર તે જ ક્ષણે, શેરીનાં સ્તબ્ધ મકાનોમાંથી એકી સાથે ચારપાંચ સ્થળે બાર વોગ્માના ટોચા બજવા લાગ્યા.

હવે વીસેક વાર દર આવેલી એક નાણુ માળની હવેલીના ઝોટલા તરફ તેની નજર ગઇ અને તે તરફ તેનાં પગલાં વલ્યાં. ઊંચા ઝોટલાના ચાંચાનાં એથે કંઈક સળવળાટ થયો ઝોટલે પોલીસે ખોખારા ખાધો. તદ્દન નજીક આંખો ત્યારે તેને માલુમ પડ્યું કે ઝોટલા પરથી નિરતિ, શિક્ષકાપથી એક પગ ઝુલાવતો ડાબ માણસ ચાંચાને અટકીને બેઠેલો હતો. તે પુરુષ હવે નીચે ફૂંદી આંખો અને તે વિશાળ હવેલીના પગથાના અધ-કારમાં બંને એકબીજાને માપવાને પ્રયત્ન કરતા, બેચેન, ઊભા રહ્યા.

'સલામ, જમાદાર સાહેબ! કંઈ કાતિલ કંડી છે ના?'

'હં...કેમ આપારે? અહીંમાં?'

'ફિકર મત કરો, જમાદાર સાહેબ!'

પેલાએ જરા હસીને કહ્યું, 'વાત' એમ છે કે અહીં એક જૂના દોસ્તને મળવાનો વાપરો કરેલ છે. હું અહીં રાહ બેતો બેઠો છું. એક વિભાગન ધારની...'

જમાદાર હજુ મીન બળવી ઊભો, એટલે પેલાએ વાત આગળ ચલાવી:

'તમને આ અજબ વાત લાગશે, તમે કદાચ નહિ જ માનો. પણ હું અને મારો નિગરજન દોસ્ત પીર...' અહીં એનો અવાજ સહેજ ધોધરો બન્યો, અને એક ખુખારો ખાંધ તેણે વાત અગાવી: 'અને વીરા વરચથી મળ્યા નથી-એકબીજાનું' મોં બેધું' નથી...તમને સમજનું' બધું' તો ખાતરી થશે. બરાબર વીસ વર્ષ પહેલાં અહીં મીરાજ મુરાદની હોટેલ હતી.'

પોલીસ: 'હા!-પણ એ તો આજથી

૫-સાત વર્ષ પહેલાં તોડી નાખી, ને તેની જગ્યાએ આ જગમોહનદાસ શેઠ-જનારસી, કાપડવાળાની આ હવેલી સ્થળ. 'એમ !' પેલાએ અંદરના ખીસામાંથી સિગારેટની રૂપેરી કાપી કાઢી અને શોખીનની અદાથી મુખમાં એક 'ટેબેન્ડર્સ' ગોઠવી; 'હ' કહેતાં કહેતાં દીવાસળાની પેટી કાઢી નેણે સિગાર એતવીને એક દમ લીધો: એ દીવાસળાના ફાલુછી સુનેરી પ્રકાશમાં તેના ફિક્કા પાતળા હોઠ, લાંબી ઊંટરી ગએલી ચળકતી આંખો, ગાલ પર ઊભી બે સુમાન્તર દરચળાઓ તથા જમણી બાજુ કપાળેથી આંખ પર ઊતરતા ભયંકર જમખતું ત્રાસું નિશાન-આ બધું પોલીસનેઈ રહ્યો અને તેની નજર ત્યાં જ ચોટી રહી; પેલાએ 'લીજીએ' કહી આપવા ધરેલી સિગારેટ લેવા નેટલી પથ્થુ એને શુદ્ધ રહી નહિ.

ઝાટલે અરેલી ઊભેલ વ્યક્તિએ આસમાન તરફ નજર કરી સિગારના બેચણુ છુટ લીધા અને પછી જાણે પોલીસની સાથે દિલ્હીની જામી હોય તેમ આસ્થેથી પેતાની મીઠી, જૂની વાત શરૂ કરી:

'બરાબર આજથી બાવીસ વર્ષ પહેલાં હું ને પીર અને બે યનગનતા યોડા જેવા છોકરાઓ, ઘેરથી કંટાળી સીધપુરથી બાબા, ને અહીં અમદાવાદમાં નરીબ અજમાવવા કામે ચડ્યા. પછી તો હુખીબમિયાના તબેલામાં, ચીમન શેઠની મિલમાં, પાનકોર નાકે, કુન્દન ન્યુ હોટલમાં, કાઉન સીનેમાં-એમ કંઈક નોકરીઓ કરી ને છોડી; અને બેથ માનવણ બાઈપીય વધુ હલેલા. આ ગીરજાની હોટેલમાં રોટી ખાઈ લેતા ને એને નાકે પડ્યા રહેતા રાત્રે. જમાદાર! પીર જેવા દિલોળન નિજર ક્યાંય યાવો નથી. એક દિવસ મેં કહ્યું: 'માર પીર, ચાલ મુંબઈ જઈએ. ત્યાં નસીબ ખૂલશે, નહિતર બાવા મજબૂત છે, મજૂરી કરશું પથ્થુ જૂખ્યાં નહિ સ્થળે, ચાલને માર !' પણ પીરને અમદાવાદ ગોઠી ગયેલું ને સરકારમાં નોકરી કરવાનો શોખ, તે એકનો બે ન થયો.

પછી તો એક દિવસ રાતના મેં અમદાવાદ છોડ્યું. અને છૂટા પેલા આજ જગ્યાએ. તે વખતે એમ કરાર કર્યો કે જીવતા હશું ને, તો દિરમતમાં હશે તો કંઈક વાર ભેટો થઈ બંધો નહિતર વીસ વરસ બાદ અહીં જ દિવસે આ જ જગ્યાએ રાતના બાર વાગ્યે મળવું...પછી તો મુંબઈ, કાનપુર, કલકત્તા, ને દિલ્હી પત્તે કાઢી નાખ્યાં, અને વીસ વરસ પથરાશમાં પૂરું થઈ ગયાં વખતને જતાં કંઈ વાર લાગે છે, લાઈ ! નિહાળી એમ જ પૂરી થઈ ગય છે.'

પેલા પોલીસ જમાદાર બારે બેઠા નિસાસો નાખ્યો, ન જાણે એના દિલમાં શું થતું હશે. ત્યાં તો વીજળીના એક ભોરદાર પ્રકાશ સાથે, એની વિચારમણા તૂટી ને બળપ્રયો, 'શી હેરત બારી વાત કરી, તમે તો ૧...૫૫ વીસ વરસના જાળામાં કંઈ કામગીર તો એક બીજાને લખતા હશો ને ?'

'હોવે, શરૂઆતમાં બેચણ કામળ આવ્યા-ગયા. પીરને થોડે જ મદિને પોલીસમાં નોકરી થઈ એમ સમાચાર લખ્યા હતા...અને પછી તો મારું ય બાઈ ! ક્યાંક એક ટેકાલું નહિ ! નસીમે મને ટેકાણે ટેકાણે, આજ અહીં તો કાલ સેંકડો ગાઉ દૂર, એવો અમદાવાદ ને કે ન પૂછે વાત ! એમાં એકબીજાની કશી જ ખબર ન રહી ! ૫૫...૫૫,' તેનો અવાજ સહેજ ધોધવાયો અને આંખ જાણે બીનાશથી ચમકી રહી, 'પીર આજની રાતને મેલ કહી બૂલે નહિ એની ચારા દિલમાં ખાતરી છે. જમાદાર! એના જેવા નેકમન દોસ્ત મેં નિહાળીમાં જોયો નથી-આટલું કહી ને જાણે ખ્યાનમાં હૂબી ગયો.

પેલા પોલીસ જમાદાર અસ્થિર, અસ્થિર જગ્યા હોય એમ લાગે-! કે તે શું બાસ માગ હોતો ? તેણે એકવાર પેલાને અકથ બાવલરી નજરે નિહાળી લીધી, ને પછી બોલ્યો: 'પ્રથમ તારું ઈમાને બર લાવે, બાઈ સવામ !' કહી તેણે જવા તૈયારો કરી; પછી કહે, 'હજી માર ઉપર બહુ વખત નથી થયો;

તમારો દોરત પા-અડધો કલાક મોડેલ આવે તો ત્યાં સુધી બેઠા હો ના ?' ઓઠલા પર ચડી જતાં પેલાએ જવાબ આપ્યો: 'હોબે આવતી રાત પણ અહીં ગળી નાખીશ-એમાં શું વાધો છે ?'

'ઠીક, ત્યારે સધામ !' કહી જમાદારે ચાલવા માંડ્યું.

આકાશમાં હવે મેષ પર મેષ જાગ્યા હતા; પરત નોરથી સુસવાટા દેવા લાગ્યો, ઉત્તરપૂર્વથી વારેવારે ગામડાટની ભેરી બજવા લાગી ને વીજળીની તીવ્રછી તથાચાર ફલેફલે અધારને ચોરી જતી. વધાની આછી આછી ઝરમર રસ્તા પર મુઠમુઠ ટપટી રહી હતી. એ શુભવતી ઠંડીમાં, વરસો પહેલાં જુવાનીમાં કરેલો કાલ પાગલ હજારો માર્ગદર્શી આવેલા પેલા આતુર આદમીએ સિંગાર શળગાળી તથા એના જાંઠા ઘૂંટ બેસતો તે પોતના દોરનની ૧૯ બેતો અધારામાં ઓટલે બેઠો.

અને એમ વીસેક મિનિટ વીતી ગઈ ત્યાં ચોડીવાર એક પડખંદ વ્યક્તિ મેરીમાંથી એક તરફ આવતી જાણ્યું. આ નવા આવનારે લાંબો રેઇનકોટ પહેર્યો હતો અને જૂપરા સ્કાફમાં તથા કાટના અગ્રવેલા કાલરમાં તેના કાન, કપાળ ને કાઠી સાવ દંધાયેલાં હતાં. ઓટલે બેઠેલો પેલો આદમી જરા અધીરો થઈને ઓટલેથી નીચે ફટી આવ્યો, અને તે તદ્દન નજીક આવતાં બેઠી જઈને: 'કોણ ? પીર !'

'તું જ છેને ? માર કાદર !' પેલાએ ઉત્સાહથી તેનો હાથ પકડી દગાનતાં કર્યું. અને જાણ્યું ચોડીવાર હાથ મિલાવી મૂંઝા ઊભા. અને પછી ધીમે ધીમે તેમણે એકબીજાં ઘર કર્યું.

'જુવાની મેદર છે, દોરત પીર ? નહિતર કે' નહેલું' ધાધુ' કે વીસ વર્ષ' આપણે પાળા મળ્યાં.'

'મને પણ આપણા મિલાપની બહુ આશા નહેતી.'

'ભાઈ પીર ! તે' મ જમાવટ કરી છે હો ! કેટલું પંચિક મણુ વજન ધાય છે ? અહીં તો બંદની શિકલ હતી એથી મ વધુ બેઠ બની છે.' કાદર હસતાં હસતાં બોલ્યે ગયો. 'પણુ કસો ! એ તો આ બદન પર જે વીતી છે તે બધું' હું જાણીશ ત્યારે સમજશે. અહીં મે બધું' મદ્યાર્ધ ગયું છે; બેને આ આપણાવળી મીરઝરોડની દોરેલ, અહીંથી જાપડી મર્જ, સાવ આ રસ્તાનો મીનોજ તંદન કરી ગયો, નહિ ?'

'એમ જ, એ તો વળત વર્ષતત્તુ' કામ ક્યે' બધ છે.... હવે આપણે એકાદ સારી દોરેલમાં બેસીએ ને કંઈક પીએ કરીએ.'

પછી હાથમાં હાથ ભેરવી, બન્ને મિત્રો ચાલ્યા. વરસાદ શમી ગયો હતો પણ હવામાં ઠંડી કાંતિલ હતી. કાદર પોતાની બટકતી જિંદગીની આડીઅવળી વાતો ક્યે' જતો હતો અને તેનો મિત્ર વચમાં હોંકારા દેતો-એમ કરતાં તે લાંબી શેરીને બીજી નાકે મોટા શાજ-મર્જ પર તેઓ આવી પહેાંચ્યા-અંમાં વીજળીના ચાંચલા નીચે જાણે પ્રકાશની દેહી વરસી રહી હતી.

પોતાની વાતમાં મશગુલ કાદરે, ત્યાં, પોતાના સાથી તરફ જોયું-અને બેતાં વાર જ ચમકીને ઝૂપથી પોતાનો વારવેલો હાથ સાર-કાવી લીધો. તેના હાથમાં જોડી કંકાર્ધ તરી આવી, 'ભાઈ, માનો મા ન માનો પણ તમે પીર નહિ. વીસ વરસમાં માણસનો બાધિ-બદન-તંદન કરી જાવ, પણ અસધનું અણીઆણું' નાકે કંઈ મીથું ન થઈ જાય; એટલું મ ન ચાગણું' એવો કું' ભોટ નથી.'

જેટલી ઝાપથી કાદર છૂટો થયો હતો તેટલી જ ઝાપથી તેનો હાથ પોતાની વજ-ગુઠિમાં પકડી લઈ, પેલાએ કહ્યું: 'એ ખરું, પણ એકે નિબાધસ જુવાનને કષ્ટતાનનો સાથી જનસ માટે વીસ વર્ષ' એાઈ નથી, કાદર ! ઉઠે' બીજીવગા પટેલવાન ! સમજ લે કે તું આખરે છુપી પેલીસના પંડનાં સપાસેલ છે...

ખગરદાર જે કાંઈ, તોનપાંચ કરી છે તો...
હં...ખરાબર. આપના આ બાળુ આગમનની
કાનપૂરથી અમને ચેતવણી મળી ગઈ હતી.
આજથી ચારેક મહિના પહેલાં, સમજ્યા
વારુ. હવે તું આ હાથકરીમાં જકડાઈ જા તો
પહેલાં તને એક ચિટ્ટી પહોંચાડવાની છે. આ
અજવાળામાં વાંચી લે એ. 'કદી પેશાએ કાદર-
ના હાથમાં એક નાંની ચંબરખી મૂકી.

તેમાં લખ્યું હતું:

દોસ્ત કાદર,

ખરાબર નક્કી કરેલે વખતે રાતના ખારના
ટકારે હું તારી પાસે આવી બિતો હતો; પણ
સિમારેટ અજાગવા તો ચેતવેલી દીરાસળીના
પ્રકાશમાં મેં એક એવા ખૂની-મકુતા ચંદુરાતું
નિદાન જોયું કે જેને પકડવા કાનપૂરની પોલીસ
આજ મહિનાઓથી જહેમત ઉઠાવી રહી છે.
તને પકડવા માટું દિલ તો ન ચાલ્યું એટલે

ઈન્સપેક્ટર સાહેબને મેં એ કામ માટે મોકલ્યા.
દોસ્ત, પ્રથમ તરફની વફાદારીમાં બધી જ વફા-
દારી સમાઈ જાય છે.

લિ. પીર

[O. Henryની એક વાર્તા પાંચી

મોનું ચાંદી અને

પ્રપેસતના દાગીના

મારી કીમતે ખરીદીશું અથવા
નક્કી કીમત આંકી આપીશું

મોનાની ઉંચા રથની લાઠી અને મળણો

જી. ચંદલાલજી

વિસ્તારીતનાં, અવેરી બજાર, મુંબઈ.

ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્શીયલ

એસ્યુરન્સ કું. લીમીટેડ

[સ્થાપના ૧૯૧૩]

ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ બીલ્ડીંગ,

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે, કોટ, મુંબઈ

ચેરમેન:—જે. સી. એલલવાડ

સાવચેતી, નાણાતું સંગીન અને સલામત રોકાણ, પોલીસી હોલ્ડરની
સેવા એ હંમેશાં કંપનીના માર્ગદર્શક તારકો સમાન રહ્યા છે અને રહેશે.

નિમાની વિવિધ યોજનાઓ તથા જોજનીઓ માટે લખેા.

નવી નોકરી

સનહુમ

આખો દિવસ ધરમાં બેસી બેસીને કંટાળી
નહિ છું ! ' તિલોત્તમાએ કહ્યું.

'કાંઈ બેનપણીને ત્યાં ના. બીડન બેરમિ
તો વાત કરતાં કંટાળતાં નથી !' તિલોત્તમાના
પતિ રમેશો જવાબ આપ્યો.

'મને એવાં બેરની વાતો ગમતી નથી.
ક્યાં તો તેઓ ધરણાં-દુશાની વાતો કરે છે
કે તેમનાં છોકરાંનાં વખાણ કરે છે, અને
જો વાત પૂરી ચાપ છે તો તેઓ કાઠની
ક્યલી કરે છે. મને એ બધું પસંદ નથી !'

'તારી બેનપણીએ હિપર છું' બધી ખુશ
હોમ એમ લાગતું નથી !'

'જો બેનપણીએ સાત્રી ! ધડીમાં વળગી
વળગીને પાસે આવે, અને ધડીમાં લટી ખે.
એટલે જ મેં નોકરી કરવાનું નક્કી કર્યું છે !'

'બીડન' પરણેલાં બેરમિને તો તારી
અદેખાઈ આવતી હતી કે તારે કંઈ કામ નથી.
તેઓ તો એમના ધરના કામમાંથી અને છોકરાં-
ઓની સંભાળમાંથી હાથે આવતાં નથી, ત્યારે
તને તેથી કંઈ ફિકર નથી !'

'એટલે જ તો ! મારે એ ધરમાં નોકર
નહિ હોત, અરથા ઉઝન છોકરાં હોત તો હું
પણ નોકરીનું નામ નહિ લેત પણ વખત કો
કરી જતો નથી, તો હું શા માટે નોકરી
નહિ કરું !'

'કંઈ સામાજિક કાર્ષ કર !' રમેશો
મ્લચ્યું.

'સામાજિક કાર્ષ ! સામાજિક કાર્ષને
નામે બેરમિ મોટોગામાં જઈને વાતો કરે છે,
અને કોઈ પણ રીતે આગળ આવવાનો પ્રયત્ન
કરે છે પણ સરવાળે તો તેઓ કંઈ કરતાં નથી.
એવાં સામાજિક કાર્ષો કરવાને બદલે હું બે
પૈસા કમાઉં છું માટે, નહિ ! પણ હું નોકરી
કરું તેમાં તમને શો વધો છે !'

'વધો એટલો જ કે મને તે ગમતું નથી !'

'પણ ન ગમવાનું કંઈ કારણ !'

'એનું તે કંઈ કારણ હોતું હશે ! તને
લોલો રંગ અને છે અને લાલ રંગ નથી ગમતો
તેનું કંઈ કારણ છે !' રમેશો તિલોત્તમાને યાદ
અપાવ્યું.

'તમે કારણ નહિ બતાવો, તો હું બતાવું
કે હું નોકરી કરું તેમાં તમને શો વધો છે !'

'શું કારણ !'

'એ જ કે બીડન પુરુષોના હાથ નીચે હું
કામ કરું તે તમને ગમતું નથી ! ક્યાં તમને
અદેખાઈ આવે છે !'

'એવું કંઈ નથી !' રમેશો જુલસાથી કહ્યું.

'તો ધણું સારું. હું પહેલી તારીખથી
નોકરી પર ચડવાની છું ! મેં ક્યારની અરજી
કરી હતી, અને તેનો જવાબ પણ આવી ગયો
છે ! કામ ધણું જોડાઈ છે. બપોરના બારથી
પણ વાજતા સુધીનું. એટલે તમે આદિસથી
આવશો ત્યાર પહેલાં હું ઘેર આવી જઈશ !'

'પણ ક્યાં ! અને શું કામ !'

'અને પગાર મહિને અઢીસો રૂપિયા.
એને એમ જો થયેલી જુવાન સ્ત્રી મદદનીશ
તરીકે જોઈતી હતી !' તિલોત્તમાએ કહ્યું.

'પણ ક્યાં !'

'એક મોદિસરને ત્યાં. જો એક ચોપડી
લખે છે !'

'એટલે, એને ઘેર !' રમેશો ચીડથી પૂછ્યું.

'હા, એમાં શું ! ધરમાં કે આદિસમાં
આખરે તો એક જ કામ કરવાનું છે ને !'

'મને આ બધું જરા પણ પસંદ નથી !'
રમેશો આખરે કહ્યું.

'તો શું કરવું ! જોઈએ તો આપણે
દુશાએમાં લઈએ. પણ એક વાત ચોક્કસ છે કે
આવતી પહેલી તારીખથી હું નોકરી પર
ચડવાની !' તિલોત્તમાએ સ્પષ્ટ સંજ્ઞાઓ.

‘મારાથી ધરમાં કંઈ કામકાજ વગર સવારથી સાંજ સુધી બેસી શકાઉં નથી !’

આ સાંભળી રમેશને એવી દાઝ ચડી કે તિલોત્તમાને એવાર લપડાક ચોડી દે. પણ તેમ કરવાથી તો વાત ઊલટી બગડે તેમ હતું એટલું જ નહિ પણ ભૈરી પર હાથ ઉગામવાની આવડક કે અનુભવ પણ તેનામાં નહોતો આથી તે યુવ ધઈ ગયો.

પહેલી તારીખની સાંજે રમેશ ઓફિસમાંથી ઘેર આવ્યો ત્યારે તિલોત્તમા ખુશમિજબાન હતી. ‘આજે નોકરી પર જઈ આવી મજા પડી !’ તેણે કહ્યું.

રમેશે કંઈ જવાબ ન આપ્યો.

‘પ્રોફેસર ધણી મજાના માણસ છે !’ તિલોત્તમાએ આગળ અલાવ્યું.

રમેશને શુસ્સો આવ્યો, પણ તે જાણતો હતો કે તિલોત્તમા તેને ચીડવવાનો પ્રયત્ન કરતી હતી. એટલે તેણે ક્રોધ સંયમમાં રાખ્યો.

‘અને તમે પૂછવા માગો છો, તે પ્રશ્નો ઉત્તર કહું !’ તિલોત્તમાએ મસ્કરીકરી આંખો નચાવતાં પૂછ્યું.

‘શું !’

‘પ્રોફેસરની ઉંમર બહુ મોટી નથી. પાત્રીય-આળાસ વર્ષની હશે અને ધણી દેખાવડા છે. હજી કુંવારા છે !’ તિલોત્તમાએ પૂરું કહ્યું.

શુસ્સો હઠ ઓળંગી જાય ત્યાર પહેલાં રમેશ ખીખ ઓરડામાં ચાલી ગયો.

ખીજે દિવસે આડકતરી રીતે રમેશે એ પ્રોફેસર વિષે તપાસ કરી, પણ તેની વિરુદ્ધમાં એતે કંઈ જણાવું નહિ. તેને ખબર મળ્યા કે તે તદ્દન શુદ્ધ મણાસ છે, અતે રંગ, મેનકા કે ઉર્વશી જેવી અપ્સરા આવે તો યે ચોપ-ગામાંથી આયું ઊઠ્યું કરે એવા નથી તિલોત્તમા તેતે ચીડવતો જ પ્રયત્ન કરતી હતી, તે તેને સ્પષ્ટ દેખાયું, અને તોડકરી વિશેતો તેના અજુગમે દૂર થયો એટલું જ નહિ પણ તિલોત્તમાને આથી આનંદ મળે છે અને સંતાપ

થાય છે. તેથી તેને પણ નિરાત વળી અને એમ કરતાં પંદરેક દિવસ વહી ગયા.

એક દિવસ ઓફિસમાં તેના ઉપરીએ એને બપોરની ઘાડીમાં બહારગામ જવાનો હુકમ આપ્યો. ‘જલ્દ વાઘાની ઘાડીમાં જ તમે ઊપડી જાઓ જેથી તમે સાંજે પૂના પહોંચી જાઓ, અને ખીજે દિવસે કામ પતાવીને પાછા આવી શકો !’ આરી પ્રેક્ષકમાં જ તમે ઘેર જાઓ, અને તે તમને રોકેને મૂકી જશે !’ તેમણે રમેશને હુકમ આપ્યો અને રમેશ જરૂરી કાઈલે લઈ નીચે ઊતર્યો.

મોટરમાં તેના ઉપરીની યુવાન યુગ્મી બેઠી હતી. રમેશે એને વાત સમજાવી.

‘ચાલો સાઠ થયું ! મારે પપ્પાની વાટ જોવાની રસ્તામાં જમી બઈ. તમારે ધરમાં રહેશન જાઓ ત્યારે મને ઘેર ઉતારી મૂકજો !’ કહી તેણે રમેશને બેસવા જગ્યા કરી આપી.

રમેશ ઘેર ગયો. તિલોત્તમા ધરમાં નહોતી તે તો તે જાણતો હતો જ હતો. તેણે તેની બેઠ અને ખિસ્કો જાણીથી તૈયાર કર્યા અને શોફરને હવાલે કરી તે મોટરમાં ગોઠવાયો અને મોટર રહેશન તરફ ઊપડી. અડધે રસ્તે તેને યાદ આવ્યું કે તે બહારગામ જાય છે, તે વિષે તિલોત્તમાને કહેવાતું તે જાણી ગયો હતો. અને ધરમાં ચીડી મૂકી જવાતું તેતે ઉતાવળમાં યાદ રહ્યું નહોતું. રહેશન પર પહોંચી તેણે એક ચીડી લખી શોફરતે આપી અને શોફરને કહ્યું કે તે ચીડી તેના ધરમાં નાખી આપે.

પણ પૂના પહોંચ્યા પછી તેને લાગ્યું કે બેનજી દિવસ રોકાવું પડશે, આથી તેણે તિલોત્તમાને કાગળ લખી દીધો કે તેના આવવામાં વિલંબ થશે, અને તે પાછો આવશે ત્યારે કાગળ લખશે.

આખરે અડવાડિયે તે પાછો મુંબઈ આવી શક્યો. સાંજે સ્થાત વાગે તે ઘેર પહોંચ્યો, તે ધરને તાણું હતું. તેણે બારણું ઉઘાડ્યું, અને

જેણે તો તેણે શોધરને આપેલી ચીજો તેમજ પૂનાથી લખેલા કાગળો એમનાં એમ જારણા આગળ પડ્યાં હતાં. તે ધરમાં ગયો. જ્યે અઠવાડિયાની પૂજા બંધી હતી. આનો અર્થ એ જ હતા કે તિલોતમા પશુ અઠવાડિયાથી ધરમાં આવી નહોતી.

તેનું મનજી લામવા માંડ્યું. શું તિલોતમા-એ તેને દગો દીધો ? પેલા શુષ્ક મથાતા ગ્રેફિ-સરના જીવનમાં શું રસ આવ્યો ? વિશ્વામિત્રની માફક તેના તપનો પશુ શું લાંબ ગયો ? પશુ તિલોતમાએ તે વિષે એક કાગળ પશુ ન લખ્યો ? તેની આટલી જોવાઈ ?

તે તરત બહાર નીકળ્યો અને ટેકરી ઘડ ગ્રેફિસરને ત્યાં ગયો. ગ્રેફિસર નહોતો પશુ તેના નોકરે કહ્યું કે ગ્રેફિસર કપાક બહારગામ ગયા છે. રોડને આતરી ચર્ક કે તિલોતમાએ તેને દગો દીધો હતો.

હવે શું કરવું ? તેને કપાક સુધી કંઈ સહ્યું નહિ, પશુ આખરે તેણે તિલોતમાનાં માથાપને તેની જોવાઈની વાત ડરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેમને ત્યાં જઈ, તેમને અને તેમના કુળને શી શી આજો હઈ સકાપ તે પશુ મનમાં ગોઠવવા માંડી.

તેને સાસરે પહેલી તેની સાસુ જ સળી પશુ તે કંઈ કહે તે પહેલાં તેનાં સાસુએ જ કહ્યું. 'તમે શું મેલું' લખીને અહીં આવ્યા છો ? મારી દીકરી કંઈ રસ્તામાં નથી પડી કે તમે તેની તરફ આવી રીતે વર્તી શકો ?'

રમેશ તો વિચારમાં પડ્યો. આ તો ચોર કોટવાળને હરે એના જેવી વાત થઈ. 'પશુ મેં શું કહ્યું ? તમારી દીકરી જ તમારું નામ જોળવા નીકળી છે તેનું શું ?' રમેશે પશુ વિચારને કહ્યું.

'મારી દીકરીએ શું કહ્યું ? તમારી જ વાત કરો ને ? મને તેની હથકટ બખડુ બેરીને લઈ બહારગામ જતાં તમને સરમ નથી આવતી ?'

'હું તો કોઈની સાથે બહારગામ નહોતો ગયો. હું તો ઓફિસને કામે પૂના ગયો હતો.'

'એવી વાતો બનાવશો, તે કંઈ હું માનવાની નથી !' સાસુએ કહ્યું.

'પશુ તમે જોઈએ તો ઓફિસમાં પૂછો. હમણાં જ ટેલિફોન કરો ! અને હું ગયો, તેની ચિઠ્ઠી પશુ તિલોતમાને લખી ગયો હતો !'

'ઓહો, મોટા સતવાદીના દીકરા નહિ જોવા હોય તો ! તમે જ સાચા ને તમારા પાડોશીઓ જુદા ! તેમણે જ તિલોતમા, તેના કામ પરથી ઘેર આવી ત્યારે કહ્યું કે તમે કોઈ છોકરી સાથે મોટરમાં બેસી, સામાન લઈ, રોડના પર ગયા ! તમે શોધરને કહ્યું કે 'રોડના પર મોટર લે !' તે પશુ તેમણે સંતોષ્યું હતું ! બોલો ને, હવે શુપ કેમ થઈ ગયા !'

અરેબર, રમેશ શુપ થઈ ગયો હતો, કારણકે શો ગોટાળો થયો હતો તે તેના મનમાં દેખાવા માંડ્યો હતો, પશુ તિલોતમાનું શું ? આ કારણે તે ગ્રેફિસર સાથે બાગી મઈ હતી ? 'તિલોતમા ગયાં છે !' રમેશે પૂછ્યું.

'હવે તે કંઈ તમારે ઘેર નથી આવવાની ! તે કંઈ ગુલામી નથી કે તમને આવી રીતે મને તેની સાથે રખાવા દે !' સાસુએ કહ્યું.

'ના, બા, એમની વાત સાચી છે. એ પોરોશીઓ જ ખૂબ છે !' તિલોતમાએ બહાર આવીને કહ્યું.

સોનું ચાંદી અને
પ્રપેરાતના દાગીના

મારી કીમતે ખરીદીશું અથવા
નક્કી કીમત આંકી આપીશું

મોતારી ઉચ્ચ કચેરી લાલકી અને પ્રજાનો

૭૪૫૬૫૧૧૧૧૧

સિદ્ધાપુરના જિલ્લાના અધિકારી મંજુષી

‘લે, ઘણાં પડ લેવા નીકળા ! આં દિવસ પર તો આવીને, રડી રડીને આંચો સુઝાડી મૂકા : ને હવે વર સાચો ને બીજા બાંધા !’

પણ તિથોતમા તો રમેશ પાસે પહોંચી બાંધ હતી, ‘તમે ક્યારે આવ્યા !’

‘હમણાં જ પૂનાથી આવ્યો. તને ધરમાં ન લોધ, અને જ્યાં કાગળો એમના એમ એમ લોયા, એટલે હું પ્રેરેશ્વરને ત્યાં ગયો—’

‘પ્રેરેશ્વર ને ત્યાં ! એમને તો હું મૂવી મળ !’ તિથોતમાએ કહ્યું. ‘શરણમાં ને શરણમાં.’

અહીં આવીને મેં તેમને આટલા દિવસમાં જુલાઈ પથુ નથી કે મારે રત્ન લોઈએ છે કે તોકરી પર નહિ આવી શકું ! પ્રેરેશ્વરે શું કહ્યું ! મને ગાળો દીધી હશે !’ તિથોતમાએ હસીને પૂછ્યું.

‘એ પણ બહારગામ ગયા છે !’

‘હશે. આણે આપણે ઘેર જઈએ, પછી બધી વાતો કરીશું !’ તિથોતમાએ કહ્યું.

‘જા, હું જઈ કું. કાલે મારા સામાન લેવાની જઈશ !’

પણ સાચું તે સાંભળવાને લીધાં રહ્યાં ન હતાં.

કંઠાની

એ. એચ. વ્હીલરના દરેક સ્ટોલ ઉપર મળે છે.

નીકુગીરી, સીલોન, આસામના

બગીચાની લહેજતદાર

આહના

છુટક તથા જથ્થાબંધ વેપારી

૧. કલકત્તાના બજાર ભાવે વેચાણ ચાલુ છે
૨. અમો કાયરેક્ટ બગીચાઓમાંથી ચાહ આયાત કરીએ છીએ.
૩. આ પસંદ ન પડે તો પાછી રાખવામાં આવે છે
૪. એક શતલ ચાહ લેનારને બક્ષીસ કુપન આપવામાં આવે છે.
૫. ઓછામાં ઓછી બે શતલ અને તેથી વધુ લેનારને બક્ષીસ વાસણો મળે છે

એક જ વખત પ્રધરો

ધી કલકત્તા ટી એજન્સી

(ચંદુલાલ એન્ડ કું.)

કંભાર કુકડા, ભુવેશ્વર સુબાઈ, ર.

ડાકબંગલો

મૂળ લેખક : ઝાળનંદન ત્ર્યંબક માકળોલકરે
અનુવાદક : મુરલી ઠાકુર

[રામસ્વયંર વળાવમાંથી બહાર કાઢેલા મૂવેદેક યુવાન વિધવા કવિનદેરીનો હતો. રોજે વળેલા માણસો નવ નવની વાતો કરે છે ત્યાં જમાડાર આવી, પણ કશા આવેલા ફાજદારના આવમન-સમાચાર આપી સોને કવિનના મૂવેદેક ખાસેથી દૂર ખસેડે છે.

કવિનના સસરા અદોની એક ખાણના માલિક હતા-મુંબઈના આચરણ થનિક હતા. કવિન પછીવાર મુંબઈથી અદો આવી ડાકબંગલામાં ઉતરતો. રામસ્વયંરમાં તરવાનો એને શોખ હતો.

ખાત્રીસ વરસે સોળ વરસની સોવના લાગતી કવિન જ્યારે મુંબઈથી આવી ડાકબંગલામાં જવા ઉતરી ત્યારે મોઝોરાને થયું કે આ કવિનજાડની જુવાની મોઝોરાની જ નહીં? અને તેણે જણ્યું, 'સલામ! આપણી આ નાની બાઈ કદી વધુ જવાની જ નથી શું?']

‘ઠાકુર! તું’ એના આધારે તેને નાની કહે છે, તે જ કારણે એ વૃદ્ધ કેમ થયો? તારા જેવા સાચા પ્રાણજીવો મોલ ખુદા કેમ મોલે પડ્યા દેશે?’

‘દિશ્વરીની વાત જવા દે. પણ, આ જો, હોટા માલિકને મુંબઈ એમ આજ સાતઆઠ વર્ષ થયાં, અરે એનો હોટો જ્યંત પછુ લગભગ મીઠપંદર વરસનો હવે તો થયો દરો. અર્ધ વેળા આની સાથે એ આવ્યો હતો ત્યારે મને તો એ એના નાનો બાઈ કેમ ન હોય એમ જ લાગેલું. એ મુંબઈ જ કાપમ રહે છે તે કાંઈ જવાની ટાકરી રાખવાની જાડીજીડી તો લીધી નથી ને એણે?’

‘અરે પણ હવે આપણે એની જવાનીનું શું કરવું છે? એની જવાની જોવા જેટલી આખમાં પ્રભુએ શક્તિ મે રાખી નથી તો આપણી!’

‘આ તું શું બોલે છે સલામ! અરે આપણે તો કીકરી જેવી કહેવાય. આજથી સોળ વરસ ઉપર નાના શેઠે એને અહીં આણી હતી એ મને બરાબર માલ આવે છે-’

‘હા, અને પેલા જાણુના કોરગમાં રાત-બર જે ધોપલ થઈ હતી તે! મને તો લાગેલું કે આ ધવિધમાં કાંઈ એકબીજાનો છત્ર લેતાં નથી ને!—’

‘શું અણધારે અનલયા માણસ જેવી વાત કરે છે! સલામ! અરે આ ડાકબંગલામાં એવા માણસો નેતાં નેતાં અને મહેમાનો મહે રાતની

સરભરા કરતાં કરતાં તો તારા વાળ પછુ ધોળા થઈ ગયા!’

‘હારતો. પણ મને તેમ તો જ આ બહેલી-બહેલી ખાનદાન હોકરી. પણ આપણા નાના શેઠ પછુ કીક દિગ્મતવાળા હો. એને હારમાવી અહીં લઈ આવ્યો. તેણે એટલી તો ધમપળક કરી, પણ એણે એનું કાંઈ માલવા દીધું નહીં-’

‘તે ખરું, પણ આખરે જાણો તો એ જ. મુંબઈથી ખાસ દિવાળી મહાલવા એ અહીં આવે કે દરેક વખતે નવી મિત્ર લેતો આવે. આ ડાકબંગલામાં એમણુ રાત રંજ ખેલે, મોજ ઉઠાવે પણ એ મિત્ર પાછી કદી દૃષ્ટિએ થ પડે નહીં. પણ આજે તો તે રાતની એની જખરજતનીને પૂરેપૂરા જણ્યો લીધા. પોતાની સાથે લમ કરાચ્યું અને મિલકતમાં પણ પોતાનો ભાગ લખાવી લીધો—’

‘એ જે હોય તે, સો સોના તકીરમાં લખ્યું જોગવે છે ઠાકુર! નહિ તો મોટા શેઠ જેવા જમાનાનો આધેરો આ હોટરી આગળ આમ સેનો દીસો થઈ જાય! જુલો જાગીર, જુલો બંગલો-સર્વ કાંઈ એના નામે જુલું થયેલો આપ્યું છે એણે!—’

‘અરે એને બીજો રસ્તો જ નહોતો-સલામ! નહીં તો આ એને કારણે જ લમ જત અને મોટા શેઠની આખરના કીકરા થઈ જત-’

‘એ વાત મારા મગજમાં જેલની નથી ઠાકુર. પોતે પોતાની જ વડુ ઉપર...’

જાંઘળી આગ મોટર

મરીન અકસ્માત

વગેરેના વિમા

એટલે

આપની સલામતી

મળેા યા લખો:—

વલકન ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈન્ડિયન એન્ડ મુલ્કીયલ બીલ્ડીંગ

અર્ચિટેક્ટ સ્ટેશન આમે

કોટ : મુંબઈ

અમારા માનવંતા પેટ્રોલ, ગ્રાહકો,

શેર હોલ્ડર્સ તથા એજન્ટોને

ઇસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

જાંઘળી, આગ, મોટર, મરીન, અકસ્માત વિ. ના

વિમા ઉતારનાર

વિમાની વિવિધ યોજનાઓ માટે મળેા

યા લખો :

ઇસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇ. બીલ્ડીંગ

એપેલો સ્ટ્રીટ

મુંબઈ-૨

ભીમના ટોડા

માધવજી પટેલ

હેડંબ વનની પહોચમાં એક લીચ જંગલ હતું આ જંગલમાં આદી-અવળી ગાળીઓની લુલુલુલામણીવાળી વિશાળ ડુંગરમાળ હતી. આ ડુંગર-માળની વચ્ચેવચ સૌથી ઊંચો અને આસપાસ ઘણે દૂર સુધી નજર પડે તેવો એક પર્વત હતો. આખો પર્વત આરસપહોડો બનેલો અને સ્ત્રીધા ચઢાચુવાળો હતો. વળી માખણ જેવો લીસો લપટ હતો તેથી તેને સ્ત્રી માખણિયો પર્વત કહેતા.

આ માખણિયા પર્વત ઉપર મજબુત કિલ્લો બાંધીને કેટલાક રાક્ષસો રહેતા હતા આ રાક્ષસોનાં મુખી હતો હેડંબાસુર મહાબળવાન અને પરાક્રમી હતો. આસપાસના રાક્ષસ ગણમાં તેનું સારું વર્ત્ત્વ હતું. હેડંબની ઉંડેરજી અને પીઠમળને લઈને રાક્ષસો આસપાસના પ્રદેશમાં ત્રાસ ફેલાવતા અને જનતાને રંભડના એટલે જંગલની દૂરતા સો સો ગાઉના ઘેરાવામાંથી માણસો કિજરત કરી ગયા હતા.

પોતાના બાહુબળના અત્યંત વિશ્વાસથી હેડંબાસુરમાં ધીમે ધીમે અભિમાન વધવા વધવા લાગ્યું અને લાંબુ આયુષ્ય લોગવવાની ઈચ્છા થવા લાગી. અથવા કહો કે અમર થવાના કેંડ લગ્યા. અમર થવા માટે પોતાની કુળદેવી છત્રેશ્વરીની ઉપાસના કરવા લાગ્યો. ઘણે વખતે દેવી પ્રસન્ન થયાં અને વરદાન માગવા કહ્યું. હેડંબાસુરને લોગ અને ઐશ્વર્યની ખોટ

ન હતી, એટલે તેણે તો અમરપણું માગ્યું. આથી દેવી મુંઝાયાં. કારણકે જો આસુરને અમરપણું મળી તો દુનિયાનું નખોદ વળે. ઘડીબર તો દેવીને પણ વિચાર થઈ પડ્યો કે મું કરવું! છતાં પણ સુકિત વાપરીને રસ્તો શોધનાતું નહીં કરી લીધું અને ઘોડ્યાં: ‘તને અમર બનાવવામાં હરકત નથી પરંતુ મને ઘણા વખતથી નરબલિ મળ્યો નથી એટલે પહેલાં તો મને ચાર બત્રીસલક્ષણ અને એક છત્રીસલક્ષણ પુરુષનો લોગ આપ અને પછી અમર થવાની વાત કર. આવતી અંધારી ચૌદય સુધીમાં લોગ નહિ મળે તો તારો અને તારા આખા કુળનો નાશ થશે.’

‘માતાજી! આપને માગો તેવો લોગ આપવામાં જરા ય હરકત નથી. પરંતુ આપ કહો છો તેવા બત્રીસ અને છત્રીસ-લક્ષણ પુરુષો કઈ રીતે જોળખવા તે બતાવો એટલે થકીના છઠ્ઠા ભાગમાં લોગ હાજર કરું.’ હેડંબે પોતાની મુશ્કેલી જણાવી.

‘જો સાંભળ, હેડંબ વનની ઉત્તરમાં એક મોટું સરોવર છે તેને કાંઠે જુંપકી બાંધીને પાંચ બાઈજો અને તેની માતા રહે છે. આ બાઈજોમાંથી ચાર બત્રીસ-લક્ષણ છે અને મોટાથી નાનો છે તે છત્રીસલક્ષણો છે. આ બાઈજોને અહીં લઈ આવીને લોગ આપ એટલે તમને અમરપણું આપું.’ આટલું કહીને દેવી અલોપ થઈ ગયાં.

તે દિવસે રાત્રે બાર વાગે હેડંબાસુર પોતાના સાગરીતો સાથે જાગૃત્યે. જંગલ-નો જાળીતો હતો એટલે સ્થળ ચોપતાં વાર ન લાગી. તપાસ કરનાં જુ'પડીમાં સૌ ઊંઘી ગયાં હતાં. ઊંઘમાંથી જાગીને હર્ષ જવામાં જોખમ હતું એટલે જુ'પડી નીચેના જમીનને પોપટો ઉછેડીને આખી જુ'પડી ઉઠાવી જવાનું નક્કી થયું અને તે મુજબ સાથેના રાક્ષસોને હુકમ કર્યો મલિકને હુકમ થાય પછી શી વાર. "ગારિયામાંથી ગળિયો" ઉપાડે તેમ નીચેની જમીન સંહિત જુ'પડું ઉપાડી લીધું અને સૌ રસ્તે પડ્યા.

પાંડવો તો ભરડાધર્મ હતા જગ્યા ત્યારે ખબર પડી કે કોઈ અબણે સ્થળે દેવજાનામાં પુરાયા છીએ અને આસ-પાસ કંકડ ચોકીપહેરા ગોઠવાઈ ગયો છે નાસી છુટવાની કે છુટકારાની આશા નથી.

પહેલાં તો સૌ મુંઝાયા. પરંતુ એમ મુજબાથી ચો લાભ? એના કરતાં તો એના મળીને આવી પડેલ સંકટ-માંથી ઉતરવાનો વિચાર કરવો જોઈએ. સૌ સાથે મળીને ઉઠેલ લાવવાનો પ્રયાસ કરવા લાગ્યાં પરંતુ એમણે આશ્વત્થી ગલસાએલ આણુને ઉઠેલ શી રીતે મળે? તેને તો નિરાશા જ દેખાય એ પ્રમાણે પાંડવોને પણ કોઈ ઉઠેલ સૂચ્યો નહિ. એકે કહ્યું મધ્યર કરે તે સારા માટે. જીભ-એ કહ્યું બાવિ મિથ્યા થાય નહિ. તો વળી ત્રીજાએ અવળા ગ્રહ હશે એમ કહી આશ્વાસન લીધું.

આમ સૌ નિરાશ થઈને બેઠા છે. માતાને બીમ યાદ આવ્યો. 'અરે રે!

અત્યારે જો મારા બીમટો હોત તો આમાંથી કોઈક રસ્તો શોધ. આશ્વ વખતે સૌ મુંઝાઓ હો ત્યારે એ કેવો સ્વપ્ન રસ્તો શોધી આપે છે! સવારમાં આપણે માટે ફળકુલ લઈને આવશે ત્યારે તેની કેવી ફાળ પડશે?' આમ પોતાની આશ્વતને વિચાર પડતો મૂકીને બીમની ચિંતા કરતાં કુંતાણએ સહદેવને પૂછ્યું: 'ભટ્ટા સહદેવ! બીમ અત્યારે કયાં હશે, આપણને કયારે મળશે?'

માતાણ નકામી ચિંતા કરો મા; સૌ સારાવાનાં ધર્મ રહેશે. બીમમાર્ગ ખાઈ-પીને લહેર કરે છે અને આપણને આજ-કાલમાં જરૂર આવી મળશે.'

આ બાળુ બીમસેન નિયમ પ્રમાણે સવારમાં ફળકુલ લઈને હેડંબાને મહે-લથી જુ'પડીએ આવ્યો. આવીને જુએ છે તો જુ'પડીની જગ્યાએ મોટો ખાડો જોયો. પડેલાં તો થયું કે કદાચ સ્થળફર થયો હોય! ખરેખર હું જ્યાં જુ'પડી ભાંધી હતી તે જ જગ્યાએ આવ્યો છું કે કોઈ ભૂલ થાય છે. ભરાબર ચોકસાઈથી જોતાં સ્થળ તો એ જ છે એની ખાતરી થઈ. જો સ્થળ ચોક્કસ છે તો જુ'પડી કયાં જાય? ભાઈઓ અને માતા કેમ જણાતાં નથી? ચારને આખી જગ્યા થાય તેવી કોઈ ચીજ-વસ્તુ જુ'પડીમાં હતી નહિ તેમજ જુ'પ-ડીમાં પણ એવી કળા, કારીગરી કે સૌંદર્ય ન હતું કે કોઈને આખી ને આખી શોધી જવાનું મન થાય? તો પછી આ થયું શું? આ પ્રમાણે બીમ પોતાની તમામ વિચારશક્તિ ખચીને વાતને ઉઠેલ લાવવાનો પ્રયાસ કરી જોયો પરંતુ શું થયું હશે તે નક્કી થઈ શક્યું નહિ.

આખરે ચાકીને આસપાસ ગાઉ જે ગાઉમાં તપાસ કરી આવ્યો. પગેનું લોથું પરંતુ ક્યો પત્તો લાગ્યો નહિ. હવે તો પાંદો નિર્ણય થયો કે ઊંઘતાં માતા અને બાઈઓ સહિત આખી ઝુંપડીને રાતોરાત કાંઈ ઉપાડી ગયું લાગે છે. આ કામ કાંઈ મહાશક્તિશાળી શક્તિનું જ હોવું જોઈએ.

હવે લીમને પારાવાર પસ્તાવો થયો. પોતાના સ્વાર્થમાં તણાઈને મા તથા બાઈને રેડાં મૂક્યા અને પરિણામે તેઓને ખેતક બેઠો. હવે શું થયે. બિચારાં કબુતર જેવાં લોભિયાં મારા વિના તરફતારાં હશે. એમના સ્વભાવ પ્રમાણે પોતાની ચિંતા મૂકીને મારી ચિંતા કરતાં હશે અને રહતાં હશે. અરેરે મને આ શું સૂઝ્યું? આના કરતાં તો તેમની સાથે ન આવ્યા હોત શું ખોટું હતું? આ તો મેં હાથે કરીને લેમનો (ચેકાર) કરાવ્યો. ફરી વખત આસપાસ શોધ કરી જોઈ અને અંતે નિરાશ થઈને પાછો આવ્યો. પરંતુ પગમાં લોર જ ન હતું. આશા અને હિંમત કાંઈ ગયાં હતાં. માંઠ માંઠ સાંજે હેઠંબા પાસે આવ્યો.

હેઠંબાને ખબર હતી કે બાઈએ જ અમર યવા માટે પોતાના કિયર, જેઠ અને સાસુની ચોરી કરી છે. પરંતુ આ વાત લીમને કહેવી કે નહિ તેનો હજુ નિર્ણય ક્યો ન હતો. તેનું રાક્ષસી હૃદય નક્કી કરી ચક્ર્યું ન હતું. કે પાંતનો પક્ષ લેવો કે પિથેરનો. આખરે રાક્ષસી હોહીથી બરેલું નારીહૃદય પતિ તરફ દબ્યું પરંતુ પતિ પુછે તો જ સંધળી વાત કહેવી અને તેના કામમાં મદદ કરવી.

લીમસેન તો વીલે મોઢે બેઠો છે.

કશું કામકાજ સૂઝતું નથી. થોડી વારમાં ગટોરગમ્હ આવી પહોંચ્યો પરંતુ હરોળની જેમ આજે લીમ તેને વહાલથી ન ઓલાવ્યો કે ન કાંઈ વાતચીત કરી. આથી તેને લાગ્યું કે આજે બાપને કાંઈક થયું છે.

‘બાપુજી! આજે કેમ કંઈ બોલતા આવતા નથી? તમારી તબિયત સારી નથી?’

‘માંદા માણસ તો સૂઈ બધ અને તમે તો ખાસા મમના બેઠો છો! ખોટા ખોટા માંદા છોને!’

‘સાચેસાચું કહોને? શું થયું છે?’

‘બેટા! બહુ ખરાબ થયું છે. તેને ન કહેવાય એવી એ વાત છે.’

‘ત્યારે તો તમારે વાત કહેવી જ પડશે. ભલે મમે તેવી ખરાબ વાત હોય. હવે તો તમારી પાસેથી સાંભળેજ છુટકો. વાત નહિ કહે. ત્યાં સુધી અજાજળ હરામ છે.’ આટલું કહીને ગટોરગમ્હ લીમના પગમાં આગોટી પડ્યો.

બાપ, બેટાનો સ્વભાવ બાણુતો હતો જોટલે લીધી વાત હોયે નહિ એની પાકી ખાતરી હતી. આખરે લીમ બધી વાત કહી દીધી.

લીમની વાત સાંભળીને ગટોરગમ્હ સીધો હેઠંબા પાસે પહોંચી ગયો અને કાકા તથા લાહીનો પત્તો મેળવવા શું કરવું જોઈએ તેની સલાહ માગી.

પછી તો હેઠંબા લીમની પાસે આવી, તેને આશ્વાસન આપ્યું અને બનેલી હકીકત જેવી પોતાના બાઈ પાસેથી સાંભળી હતી તેવી કહી સંભળાવી.

ત્રણેએ મળીને માતાજી તથા શાઈ-
જોને ઓઠાવવાનો ઉપાય વિચારી કાઢયો.

તે દિવસે જ પાછલી રાતના બીમ-
સેન-હેડંગા અને ગટોરગચ્છ માળખિયા
પર્વત તરફ ચાલી નીકળ્યાં અને અજ-
વાળું થતાં પહેલાં પર્વતની તળેટીમાં
પહોંચી ગયાં.

પર્વત ચઢવા માટે પગથિયાં ન
હતાં કે કોઈ છુપો માર્ગ ન હતો.
પરંતુ હેડંગા પાસે પર્વત ઉપર જવાની
ખાસ તરફીબ હતી જે સોના આશ્ચર્ય
વચ્ચે અજમાવી, હેડંગા જોતી ને જોતી
વધવા માંડી અને ભેતભેતામાં વધીને
પવત જેવડી થઈ ગઈ. માથું પર્વતના
ચિખરથી પથુ જોતું ગયું અને કોઠના
કાંચરે પહોંચ્યું, માથાના વાળ કાંથીની
સીંદરી જેવા જાડા બની ગયા અને ઠેક
પગની પાનીને અટકા. જેનું શરીર
અને વાળ આટલાં મોટા હોય તેના બીજા
અવયવોની તો વાત જ શી કરવી. નાનાં
બાળકો તો છળી મરે પરંતુ સલસલા
સડવીરની પથુ છાતી બેસી જાય એવું
ભયંકર એનું સ્વરૂપ હતું. આ સ્વરૂપ
જોઈને બીમ પથુ આશ્ચર્ય બનો ગયો.
તેને થયું કે આ તે હેડંગા કે હેડંગો ?

શરીરનો વિસ્તાર કરીને હેડંગાએ
નાચે જોડેલાને સાદ કર્યો. એ સાદ ટેવા
નીકળ્યો હશે! કલ્પના કરો. એ તો
જાણે કે માર્કેકોદ્દીનમાં ગધેડું બૂક્યું.
ગરનાળા જેવાં નસ્ટોરમાંથી છુટાઈને
ધાસ અંદર જાય અને દરવાજા જેવડા
મોઢામાંથી બહાર નીકળે એ અવાજ
જેવા તેવા હશે ? તેણે કહ્યું : 'મારા વાળને
આધારે બાપડીઠરો ઉપર ચડી જાઓ

અને દિલ્લામાં ધુસી જઈને તમારું કામ
પતાવી જલદી પાછા આવો અને ત્યાં
સુધી હું તમારી રાહ જોઈને અહીં જ
ભીમી છું'

હુકમ છૂટયો કે તરત જ બાપડીઠરો
ઉપર ચઢવા માંડ્યા. ખલાસી વહાણના
કુવાયંબ ઉપર પૂરપાટ વેગથી ચડી
જાય તેટલી જ ઘડપથી ચડીને કોટને
કાંચરે પહોંચી ગયા.

ઉપર ગયા પછી ભીમને થયું કે
કોઈ કારણસર હેડંગા દગો કરે અને
અસલ સ્વરૂપવાળી બની જાય તો પર્વત
ઉપરથી કિતરવાનો શું ઉપાય ! જો એમ
બને તો કાલ્ચું ધુળ મળે. થોડી વાર
વિચાર કરતાં ચાઠ આંચું રાફસો અને
પિંધાઓ માયાવી હોઈને ધાર્યું સ્વરૂપ
લઈ શકે છે પરંતુ જો તેમના વાળ પકડી
રાખ્યા હોય તો ફરી અસલ સ્વરૂપ
ધારણ કરી ન શકે અને છટકી પથુ
ન શકે. આ વિચાર આવતાં જ ધીમેથી
ગટોરગચ્છના કાનમાં વાન કરી અને વાળ
પકડીને અહીં જ બેસી રહેવા સૂચન કર્યું.
અને બાઇજોને ઓઠાવવા ચાલ્યો.

બાઇજોને ક્યાં રાખ્યા છે. દેવીનું
મંદિર ક્યાં છે વગેરે જોઈતી માહિતી
મળવીને બીમ દેવીના મંદિરમાં ભરાઈ
બેઠો અને બારણાં અંદરથી જાંઘ કરી
ઢીધાં.

દેવીને આપવાનું બલિદાન આટલી
સહેલાઈથી મળી જવાથી હેડંગાસુર તો
ખુશી ખુશી થઈ ગયો હતો. હવે હું સમર
બની જઈશ એવી આશાના આનંદમાં
તેનો છાતી ફાટફાટ ચવા લાગી. સવારના
પહોરમાં માતાને મંદિરે આવી પહોંચ્યો.

પરંતુ મંદિરનાં ખારણાં અંદરથી બંધ
જેમને નવાઈ લાગી. કોઈ દિવસ નહિ ને
આજે ખારણાં અંદરથી કેમ બંધ થયાં !
કારણ પુછવા પુછારીને બોલાવ્યો. પુછારી
હાજર થયો અને હાથ જોડીને બોલ્યો:

‘આત્મા મહારાજ !’

‘મંદિરના ખારણાં અંદરથી કોણે
બંધ કર્યા છે ?’

પુછારીને ખબર ન હતી એટલે શું
જવાબ આપે ? હેડબંનો પિત્તો ગયો
અને પુછારીને જોઈ તમાચો ચોડી
દાઢ્યો. બિચારો પુછારી ગડબોલિયું ખાઈ
નીચે પડ્યો. અને ગાલ સૂછને કુટબોલ
જેવો થઈ ગયો તે વધારામાં.

મંદિરમાં બેઠેલ દેવાધિદેવને થયું કે
મારે વાંકે બિચારા પુછારીતું આવી જન્યું
અને હવે જો હું મૂંગો રહીશ તો શું-
તું શું થયે. એટલે અવાજ ફરવાને
મંદિરમાંથી આકાશવાણી રૂપે બોલ્યો:
‘બેટા હેડબં ! એમાં પુછારીનો વાંક નથી.
ખારણાં મેં તારી કુળદેવીએ જ બંધ
કર્યાં છે. તને અમર જનાવવા માટે હું
અમૃત એકડું કરવાનો વિધિ કરું છું.
ખરાબર સ્નાહીબાર વાગે સૂર્યનારાયણનો
સ્થ આકાશની વચ્ચે એક સ્થળ જિલ્લો
રહેશે ખરાબર તે જ વખતે અમૃતસિદ્ધિ
લોગ છે એટલે તે વખતે તેમની
પાસેથી હું તારે માટે અમૃત માગી
લઈશ. પરંતુ તે પહેલાં એક દલાકે સૂર્ય
નારાયણને માટે સાત્ત્વિક લોગ તૈયાર
કરાવીને અહીં પહોંચતો કરજે. લોગ
વખતે તું આવીશ નહિ પરંતુ તારા
રસોયાને લોગની સામગ્રી લઈને મોકલજે
અને સૂચના આપજે કે મારી માર્થના

કરીને મૂંગો મૂંગો ઉપરની ખારીમાંથી
નેવેલ અંદર પહોંચાડે. ત્યારપછી જ વાગે
તું એકલો જ મારી પાસે આવજે, અને
અમૃત લઈ જજે. નેવેલની સામગ્રીમાં
‘શેરે સવાશેર ધીના સો મણ લાડુ, પચાસ
મણ બામુંદી, બટાટાનું ચાક મણ સવા,
દાળ લાલ સગવડે પ્રમાણે અને સવા મણ
અડકના બાકળા. હવે તારે જવું હોય તો
જઈ શકે છે. પરંતુ સામગ્રી વખતસર
નહિ આવે તો અમૃત નહિ મળે અને
અમર નહિ થવાય.’

હેડબં તો શણ થતો થતો પોતાને
સ્થાને ગયો અને દેવીના કલા પ્રમાણે
વખતસર નિવેલ તૈયાર કરાવીને મોકલ્યું.

દેવીની સૂચના પ્રમાણે રસોયો
ખારીમાંથી પ્રથમ લાડુ નાખવા માંડ્યો
અને લીમસેન ખારી નીચે મોડું ફાડીને
જિલ્લો રહ્યો. ચાર ચાર પાંચ પાંચ લાડુને
એક એક ઠાળિયાં થવા માંડ્યો. આવ-
વાનો વખત ન હતો એટલે ઠાળિયાંમાં
નાજિયેર પડે તેમ લીમના પેટમાં લાડુ
કરાવા માંડ્યા. લાડુ ઉપર બામુંદી પણ
પેટમાં પધરાવી અને દાળ લાલ ચાક
પણ પેટમાં પહોંચી ગયાં. બાકળા નાખ-
વાનો વખત થયો ત્યારે ખારી પાસેથી
લીમ ખસી ગયો એટલે બાકળા તકતક
કરતા નીચે પડ્યા, છેવટે પાણી આવ્યું
તે પણ ચિવાય તેટલું પીધું અને બાકી-
તું બાકળા ઉપર પડવા લાગ્યું, આટલું
કર્તા પછી બાકળા પગથી પીસીને લપ-
ચણું જનાવ્યું.

કરમ્યાન હેડબંસુર દેવીના હર્થન
કરવા અને અમૃત લેવા આવી પહોંચ્યો.
માર્થના કરીને દેવીને વીતવ્યાં : ‘હ

માતાજી! આપ ખરેખર તૃપ્ત થયાં હો
તો પ્રસન્ન થઈને મને અમર થવાનો
ઉપાય બતાવો.'

તે આટલું બોલ્યો ન બોલ્યો તેટલામાં
તો મંદિરમાંથી અવાજ આવ્યો: 'બારણા-
ને ધક્કો મારી ખોલી નાખ અને અમૃત-
નો શીશો આવી ગયો છે તેમાંથી પિવાય
તો અમૃત પી, અને અમર થા.'

દેવીનો અવાજ અત્યારે તેને જુદો
લાગ્યો. અને વાણી અવળી લાગી. નક્કી
કંઈક ભેદ છે. છતાં દેવીની વાણીમાં
શ્રદ્ધા રાખીને બારણું ખોલવા ધક્કો
મારી જોયો. પરંતુ બારણું ખુલ્યું નહિ.
જરા વધારે જોર કર્યું અને બારણાની
આઠે ઊભેલા બીમસેન ખસી ગયો.

ફડાકે કરતું બારણું અચાનક ઊઘડતાં

હેઠંબ પોતાનો જ વેગને લીધે મોંબર
પડી ગયો અને મોઢામાં અને નાકમાં
લીધે જનાવેલા બાકળાની રબડી પેસી
ગઈ. અચાનક પડવાથી પહેલા તો હેઠંબ
હેબતાઈ ગયો પરંતુ ઠગો જણાતાં તરતજ
સાવધાન થઈ ગયો.

હરગ્યાન બીમસેન મંદિરની બહાર-
ના મેદાનમાં આવીને ઊંચો રહ્યો અને
પોતાની જોણખાણુ જાપી અને યુદ્ધતું
આમંત્રણ આપ્યું.

અપમાનિત હેઠંબના ગુસ્સાનો પાર
ન રહ્યો. હાંત લીંસી, ત્રાઠ પાકીને તે
બીમની સામે દોડ્યો અને બાયમાં લેવા
હાય લંબાવ્યા. ચતુર બીમસેન ચેવી
ગયો અને લંબાવેલા બે હાયમાં એક
હાય પકડીને બાટકો મારી ખમામાંથી

સલામતી

અને

સેવા

યુનિવર્સલ ફાયર.એન્ડ જનરલ

ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

છંદગી - આગ - મોટર - અકસ્માત - મરીન
અને

કામદારોને બદલાતા વીમાનું કામકાજ
રાખવામાં આવે છે.

★

સર શ્રીરાજચાહ મેદતા રોડ, - કોટ, મુંબઈ.

રેકૉર્ડ : ૩૦૮૨૮.

ખેડવી નાખ્યો. હેડંગને કળ ચડી ગઈ હતી શુરસાની ગરમીમાં ને ગરમીમાં અરધો કલાક લીમ સાથે લગ્યો. પરંતુ આખરે થાકીને ચત્તો પાટ પડી ગયો. લીમ લાગ જોઈને એક પગ પર પગ દબાવીને બીજે પગ ખેંચીને હેડંગના શરીરના બે ફાટા કરીને ફર ફેંકી દીધા અને શ્વાસ લેવા અને શાક ખાવા બેઠો. પરંતુ તરત જ બંને ફાટા પાછા આવીને એક-બીજાને ચોંટી ગયા અને હેડંગાસુર ફરી લડવા માટે દોડ્યો. આ નવાઈ જોવી વાત જોઈને લીમ ગભરાઈને નાઠો અને પાસે આવેલ શંકરના મંદિરમાં બેસી ગયો. શંકરને વહાઈ ધાવા પ્રાર્થના કરવા બેસી ગયો. શંકરે પ્રસન્ન થઈને કહ્યું, 'હેડંગના ફાટા કરીને બે ફાટા જોડાય તે પહેલાં જમીન ઉપર જ્યાં મહેલું પહેલા પડ્યું હોય તે જગ્યાએ ત્રિશુળની આકૃતિ કરજે એટલે ફાટા ફરી સંધાશે નહિ.' આટલું કહીને શંકર અંતરધ્યાન કર્યું ગયા અને લીમ લડવા નીકળ્યો. અને શંકરે બતાવેલ ચુકિત પ્રમાણે હેડંગને સ્વધામ પહોંચાડ્યો.

હેડંગ અરતાં તેનાં બેરોહિતરાં અને બીજા રાક્ષસો ભયનાં ગાર્યાં દિલ્લો છોડીને નાઠાં.

હવે લીમસેન બાઈએ અને માતાને

છોડાવવા ફેદખાનામાં ગયો. શ્રી હજ્યા. મળ્યાં અને વાણ થયાં. ઘોડીવાર વિસામો લઈને જોમ સોનો સાથે કિલ્લાના ઠરવાજા પાસે આવ્યો.

ઉપર ચડ્યા હતા તે જ રીતે સૌ નીચે ઊતર્યાં. નીચે આવ્યા પછી સૌનાં મન ચાંત થયાં.

હેડંગને જોઈને માતાણ તો આશ્ચર્ય થામ્યાં અને બાલ્યાં: 'અલ્યા લીમ! આ કુંગરા જેવડો ઠાણ છે? અને આ છોકરો કોનો છે?'

લીમસેન શું જવાબ આપે! તે તો જાંધું ઘાલી ઘીસો રહ્યો અને આડી વાત નાખીને સૌને આગળ ચાલવાનો આશ્ર્વ કરવા લાગ્યો. પરંતુ મરકરો સહદેવ ગળેલી તક કેમ જવા દે! તેણે તો સીધું જ સંભળાવી દીધું: 'માણ! એ તો અમારાં પુત્ર્ય લાલીસાદેવ છે અને આ કુમારસાદેવ અમારો ભત્રીજો અને આપનો પૌત્ર છે અથવા તો લીમ શાઈ દહેતા હતા તે જંગલની માણસ-ખાઉ વાઘજી છે પરંતુ લીમશાઈએ પહાવી દીધી છે એટલે માણસને ખાતી નથી પણ વશ કરી લે છે.'

આમ ગમ્મત કરતા કરતા સૌ હેડંગના મહેલમાં ગયાં અને નિશાતે રહેવા લાગ્યાં. [આશુ

શિકારચોર

વિગયગુપ્ત મોર્ય

આ વાતને એક દાયકો વીતી ગયો છે. તે વખતે હું ગઢવાડી રેન્જિમેન્ટમાં હતો. અમારા લશ્કરને પકાવ આસામના ઇશાન ખૂણામાં સારિયા વિસ્તારમાં હતો. યુરોપમાં બીજા વિશ્વ-વિગ્રહનો બડકો સળગી ઊઠ્યો હતો અને બાબાન વધુ ને વધુ આક્રમક નીતિ અપનાવ કરતું હતું. હિંદમાં જેટલું મહત્ત્વ વાયબ્બ સરહદનું છે તેટલું જ ઇશાન સરહદનું છે. જુઓ, તેનો હું ખ્યાલ આપું. સારિયાની પશ્ચિમે ભૂતાન છે. ઉત્તરે તિબ્બત છે. તિબ્બત ઘાટમાં ધમ્પને તિબ્બતમાંથી સારિયામાં ડાખલ થઈ શકાય છે. સારિયાની પૂર્વ અને દક્ષિણમાં ઉત્તર ભરમાનો પ્રદેશ છે જેમાં કચ્છિન બાતની અર્ધ જંગલી પહાડી પ્રબલ વસે છે. પતકાઈની પર્વતમળા આસામ અને ભરમાની સરહદ છે. આપણી હદમાં સારિયાની નૈઋત્યમાં નાગ ટેકરીઓની દારમાળા છે અને માનવીના શિકાર કરનારા નામચીન નાગલોઠોની પહાડી અને જંગલી બાત અહીં વસે છે. હવે સારિયાનું અને આપણી ઇશાન સરહદનું મહત્ત્વ સમજી શકાયે.

અમારી છાવણી સારિયામાં હતી. હુદિત નદી પર આવેલું સારિયા છેલ્લું રેલ્વે સ્ટેશન છે. એ રેલ્વેના નાગરિક મહત્ત્વ કરતાં તેનું લશ્કરી મહત્ત્વ વધારે છે. તિબ્બતમાંથી આવતી ધણપુત્રા ને હુદિત નદી સારિયાની પશ્ચિમે મળે છે.

હિંદુસ્તાનના એક દૂર દૂરના ખૂણામાં રહેલું, નિશ્ચિત ધમ્પને ઝેસી રહેલું,

રોજ ક્તાયત કરવા સિવાય કંઈ કામ હોય નહિ અને હુધરેલી હુનિયામાંથી આટલે દૂર દેશના એક ખૂણામાં પકાઠ અને જંગલી પ્રદેશ વચ્ચે યાંત્રિક હમે નીરસ જીવન ગાળવું એ ઠેલું કંટાળા ભરેલું છે એવો અનુભવેજ બાણી થકાય.

મેં વિચાર કર્યો: ચાલ, આટલી બધી રબ ચડી છે તો લોગચી આવું. પણ જવું ક્યાં? હું વિચાર કર્યા કરતો હતો ત્યાં એની મળે માર્ગ મળી ગયો.

શિયાળાની ઋતુ હતી. શિયાળુ વરસાદનાં આપટાં કોઈ વાર પડી જતાં હતાં પણ તે સિવાય હવા યુથનુમા હતી. સાર્ધમીરિયા, ચીન અને તિબ્બતની કંઠી-માંથી અહીં શિયાળો ગાળવા આવેલાં પંખીઓના કલવરથી આસામની પ્રકૃતિ પ્રકુલુ લાગતી હતી. સવારે જ્યારે હું નિત્યકર્મથી પરવાર્યો ત્યારે મારો હવા-લદાર હરબનસિંહ ઉતાવળે પતલે આવીને સલામ કરી ઊભો રહ્યો.

‘કેમ હરબન, શું સમાચાર છે?’ મેં તેને ઉતાવળમાં એક પ્રશ્ન પુછ્યું:

‘દિલ્હિંગ વિસ્તારમાંથી એક માતેલો હાથી આ બાણી નીકળી આવ્યો છે. એકલવાયો છે અને હુદિત કંઠાનાં ગામ-કામાંઓમાં ખૂબ રબાડ કરે છે. અબૂરો આના બગીચામાં જતાં પણ ડરે છે. આપ શિકારની સહેલગાઠ ચોળવાનો વિચાર કરતા હતા ને?’

હરબનસિંહે આપેલા સમાચારે મારી કલ્પના ઉત્તેજિત કરી. આ સોનેરી તક હતી. આમ તો હું હાથીના શિકારની

વિકલ્પ છું અને હમણાં આસામ સરકારે પણ જંગલી હાથીઓને રક્ષણ આપવાની નીતિ સ્વીકારી છે, પરંતુ માતેલા હાથીને તો મારવો જ લેઈએ નહિતર અનેક માણસોને એ મારી નાખે.

‘તમે ઠીક વાત કરી, હરખનસિંહ.’ મેં કહ્યું. ‘જિંદગીમાં આવી તક અકબી એ જ પુરુષાર્થનો આનંદ છે.’ હું પણ રબા ઉપર જવા વિચાર કરતો હતો. હવે રબા લઈને આ માતેલા હાથીનો શિકાર કરવો એ જ સૌથી સારો રસ્તો છે. એ તો ઠીક, પણ સરકારે તેને માતેલા હાથી તરીકે બહેર કરી તેના શિકારની પરવાનગી આપી છે ?’

‘સાંભળ્યું છે કે સરકારે તેના શિકાર માટે ઈનામ પણ કાઢ્યું છે. અને કહેવાય છે કે એના હંત્યાળ કંઈ નહિ તોપણ સાત ફૂટ જેટલા લાંબા છે. એટલે કેઈ પણ શિકારી તેના શિકાર માટે મને તે લેખમ ખેડવા તૈયાર થઈ બાપ. અને તિમિરને તમે કયાં નથી જોળખતા ?’

તિમિર ? હા, તિમિર. મારો કલ્પનામાં એક અવ્યક્ત વ્યક્તિ ખૂબી થઈ. તિમિરને મેં કદી જોયો નથી. બહુ થોડા માણસોએ તેને જોયો હશે. પણ આ પ્રદેશમાં તેની કીર્તિ, કહો કે અપકીર્તિને કોણ નથી પિછાણતું ? તમે સાદિયા જિલ્લામાં ફરો, નાગ લોકોના પ્રદેશમાં આવ, ભૂતાનના મિરિસ વિસ્તારમાં બંધ કે બરમામાં કચિનોના પ્રદેશમાં બંધ-બંધે કેહાણે આ માણસ નામચીન હતો. તેને કેટલાંય નામ હતાં. કેઈ કહેતા કે તે બરમાનો કચિન છે. કેઈ કહેતા કે તે નાગ છે, કેઈ તેને આસામી તરીકે

જોળખતા અને કેઈ એમ માનતા કે તે ભૂતાનનો બનિયો છે. ખરેખર તે કોણ છે અને તેનું નામ શું છે તે કેઈ બણતું ન હતું. તેનો ધંધો જાણ્યોયો ને શિકાર્યોયો નહોતો.

સત્તાવાળાઓએ પણ તિમિરને જોયો ન હતો, પણ સરકારી દફતરે તેનું નામ શિકારચોર તરીકે બણાતું હતું. ગેર કાયદે શિકાર કરીને તે આસામની પ્રાણી-સંસ્થાના નાશ કરી રહ્યો હતો. તેને પકડવા સરકાર તંત્ર હંમેશાં તત્પર હતું. પરંતુ તેનામાં હરણ જેટલી ઝડપ હતી, વાઘ જેવી ચપળતા હતી, સિંહ જેવી શક્તિ હતી, હીપ્પા જેટલી ખંધાઈ હતી. ધાર જંગલોમાંથી તે વીજળીના ઝમકાશની જેમ સરકી જતો. એ ન્યાંથી નીકળતો ત્યાં વનસ્પતિ પણ બંધે હેબતાઈ જતી. તમરા ચુપ થઈ જતા, પંખીઓ ઊડી જતાં અને પ્રાણીઓ તેની મંધ માત્રથી ભાગતાં. એ તે થોડાં વરસ પધારે છૂટો રહેતો તો ઉત્તર આસામમાં હાથી, ગેંઠા, હરણ વગેરે જીવનસંસ્થાનો જૂર નાશ કરી નાખત. તેની હિંમત, બહાદુરી, ઝડપ, ચપળતા અને જંગલની જીવન-સંસ્થા વિશેના જ્ઞાન વિષે કંઈક કંતકથાઓ ચાલતી હતી.

તિમિરની આવી નામના હતી. હરખનસિંહે ન્યાંરે તિમિરના નામનો ઉલ્લેખ કર્યો ત્યારે તેનું આ ચિત્ર મારા કલ્પનાપટ ઉપર ખડું થયું. માયું મૂકીને લકાર્માં જતા હરકો અક્ષર તરીકે પણ મેં તેની સરખામણીમાં નાનપ મનુસવી. આવી વિરલ શક્તિ અને તે પણ એક ચોરમાં ! સાત ફૂટના હંત્યાળ-વાળો હાથી શું તેની નજર બહાર રહે ?

અને આ હાથીના ચિહ્નરનો તક જો મારા હાથમાં આવવા દે પણ ખરો ?

મેં નિરાશાથી માથું ધુણાવ્યું.

‘હાથીના શું વાવડ છે, હરબનસિંહી હમણાં તે ક્યાં છે ?’ મેં પૂછ્યું.

તેણે ઠેકાણું ક્યાં હોય ? આજે અહીં હોય તો કાલે ૩૦ માર્ગલ છેટે નીકળી જાય. આપણે પગેઠું કાઢીને તેના પીછા પકડવો જોઈએ. હરબનસિંહે જવાબ આપ્યો.

*

મારી રબ મંજૂર થઈ ગઈ; એટલે મેં અને એટલા પગી એમને ક્યાં અને તેમને સૂચના આપી કે આ ગાંઠા હાથીના ખબર મેળવી આપો. પછી મેં ચિહ્નર માટે બધો તૈયારી કરી લીધી. છાવણી છાડીને ગમે તેટલે છેટે જવા માટે હું તૈયાર હતો.

ચારેક દિવસ નીકળી ગયા. પાંચમે દિવસે સવારે ખબર આવી કે લોકિત નદીના સામા કાંઠા પરના પહાડી જંગલમાં આ હાથીએ પોતાનો ચિહ્નો બેસાડ્યો છે.

પગીઓએ પગેઠું કાઢ્યું. પણ ત્રણ દિવસની રખડપાટ પછી પણ ગાંઠો હાથી અમારી નજરે ન જ ચઢ્યો. સાથે દિવસે રાત્રે નસીબની કૃપા મારા પર જીતરતી હોય એમ લાગ્યું.

અમે લોકિત નદીના કાંઠા પર હતા. જે કાંઠા પર હતા તે કાંઠો જાણે હતો. અહીં પટ પહોળો હતો અને સામા કાંઠો નીચો હતો. અજવાળી રાત હતી. પુર્વમાં ટેકરીઓ પરથી ચંદ્ર હમણાં જ ઊઠે ચઢ્યો હતો અને તેના પ્રકાશમાં નહાતી પ્રકૃતિ મનોહર લાગતી હતી.

અમે સામે કાંઠે વાંસ ભાંગતા હોય એવો અવાજ સાંભળ્યો. એ અવાજ વધુ ને વધુ પાસે આવતો હતો હાથી સિવાય બીજું કોણ એવો અવાજ કરે ? અવાજ ઉપરથી એમ પણ લાગ્યું કે એ અવાજ આખા ટોળાનો નહિ પણ એકલોકલ હાથીનો હોવો જોઈએ. પેલો ગડિ હાથી કયો ? આતુરતાથી મારું હૃદય ધડકવા લાગ્યું.

અમે ગુપચુપ બેસી ગયા. સામે કાંઠે કાળી દીવાલ જેવું જંગલ બિંદુ હતું. વચ્ચે લોકિત નદીના કાંઠા નિર્ભય પાણીનો પ્રવાહ ઝડપથી વહી રહ્યો હતો. તેના પહોળા પટમાં બધે પાણી ન હતું. અમારી બાજુ યથાને પાણીનો સુખ્ય પ્રવાહ જતો હતો. થોડાંવાર પછી સામીના કાંઠા પર કંઈ હલચલ થતી લાગી. કાળી દીવાલ જાડે કાળી આકૃતિ તો ક્યાંથી દેખાય ? પણ ધીમેધીમે અમને લાગ્યું કે જંગલમાંથી હાથીની આકૃતિ બહાર નીકળે છે. મારી આતુરતા વધવા લાગી. મને માડું નસીબ તેજ કરતું લાગ્યું. હાથીની મલપતી ચાલમાં ઉતાવળ ન હતી. જાંબો ખેંચ ખેંચીને મેં જોયું. પરંતુ એ કાળી આકૃતિમાં મને દંતુશળ જેવું કંઈ ધોળકાતું ન લાગ્યું. થોડી વારમાં તે આકૃતિ નદીના પટમાં આવી અને મેં જોયું તો એ હાથી નહિ પણ હાથણી હતી. ચાર દિવસના રખડપાટ પછી, આટલી ઉત્સુકતા પછી પેલા ગાંઠા હાથીને ખલે એક નમણી હાથણીને જોઈને મારો ઉત્સાહ ભાંગી પડ્યો. તેનો સાથે મને કુતૂહલ પણ થયું કે આ એકલી હાથણી અહીં કેમ ?

નિરાશા અને કથનાટથી હું ઊણો થયો હતો ત્યાં હરણનસિંહે મને ઈશ્વારના કરી અને સામે કહે જંગલની ઘટા તરફ મારું ધ્યાન દોર્યું. મેં આંખો ખેંચી ખેંચીને જોયું, પણ મારી નજર કંઈ પારખી શકી નહિ. મેં હરણનસિંહ સામે જોયું. તેણે ખૂબ જ હળવા સ્વરે મારા કાનમાં કહ્યું: 'ગાંડો હાથી !'

મારા શિર્ષાંચ ખડા થયા. અધીરા-ઈથી માનું હૃદય થડકવા લાગ્યું. પણ ગાંડો હાથી ક્યાં? હરણનસિંહે બતાવેલી દિશામાં ટીકી ટીકીને જોયું. હો, કંઈ હલ-ચલ થાય છે. કંઈ ઘોળકાય છે. હવે હાથીની સ્પષ્ટ આકૃતિ આકાર પકડે છે. મારી અધીરાઈનો બહુ જલદી અંત આવ્યો. એક પ્રચંડકાય હાથી નદીના પટમાં ઊપેયો અને હાથણીની દિશામાં આગળ વધ્યો. જ્યારે અંદ્રના પ્રકાશમાં તેની પ્રચંડ કાયા લીધી જોડી અને તેના વિચાળ હંતુશળ ચોક્કી નીકળ્યા ત્યારે મારી બાજુમાં એટલા પગીના ઝુખીએ અને ઈશ્વારના કરી કે એ જ ગાંડો હાથી.

જંગલના આ વિચાળકાય, નિરંકુશ મહાશબ્દને તેના સામ્રાજ્ય વચ્ચે સુક્ષ્મ-પણે સ્થાવરો જોવા એ પણ એક અદ્ભુત દ્રશ્ય છે. હું એ દ્રશ્ય સુગંધ બની જોઈ રહ્યો હતો ત્યાં પગીની ઈશ્વારને અને જાન કરાવ્યું કે સાહિયાના પ્રદેશમાં જેણે હાહાકાર મચાવ્યો છે અને જેના ચિહ્નર માટે અમે આર દિવસથી રજા લીધી રહ્યા છીએ એ જ આ ગાંડો હાથી છે. ત્યારે મારા શરીરમાંથી શેર્યાંબની ધ્રુવરી પસાર થઈ ગઈ.

હવે હું સ્થબ્ધ ગયો. આ હાથણી

જલુમાં છે અને ગાંડો હાથી તેને ટોળા-માંથી વિખૂટી પાડી લાગ્યો છે. નદીના પટની વચ્ચે હાથણીએ પચ્ચોળ કર્યો. હાથીએ હવામાં સૂંઠ જાંચી કરીને ગંધ તપાસી. સૂંઠ વડે બડ તોડીને શરીર ઉપર ચમર ટોળીને પછી હાથણીને પીઠ મારીને નદીના પ્રવાહ તરફ ધકેલી. તેણે અમારા કાંઠા તરફ આવતાં હતાં, પરંતુ ઉપશ્વાસ તરફ તેયની દિશા હતી એટલે અમે ખૂબ સાવચેતીથી એ દિશામાં આગળ વધ્યા. અમારી બાજુ પણ ગાંડો અને ગાંડો હતાં અને તેમની જોધે, જરાય અવાજ ન થાય એવી રીતે અમે આગળ વધી જ્યાં હાથી અને હાથણી આવે એવી સંભાવના હતી ત્યાં કાંઠા ઉપર જમીને છાલીબર સૂકા ગયા. અમારી ગણતરી બરાબર હતી. હાથી અને હાથણી એ જ દિશામાં આવ્યાં. અમારી બાજુના કાંઠાથી થોડે દૂર વહેતા પ્રવાહમાં ઊતર્યાં અને સૂંઠમાં પાણી ભરી શરીરને જળકોડા કરવા લાગ્યાં.

જંગલમાં આના કરતાં વધુ ભવ્ય દ્રશ્ય ભાગ્યે જ જોવા મળશે. આપું દ્રશ્ય પણ કોઈ નસીબકારને જ જોવા મળે છે. ગાંડો હાથી વિચાળકાય હતો, તંદુરસ્ત અને હૃદયુષ્ક હતો. ચાંદનીમાં તે કાળા ખડકની જેમ ચોખતો હતો. સૂંઠમાં પાણી ભરી ભરીને તે પોતાની પીઠ પર ટોળતો હતો. પીળી છાંયવાળા વિચાળ હંતુશળ-વાળું ભવ્ય માથું ઘડિયાળના લોકકની જેમ.....

બાજુના ગાંઠમાં કંઈ ગડબઠાટ થયો. નદીના પટ પર ચાંદની હતી પણ અમારી ઉપર વૃક્ષોની ઘટા હતી, ભાગ્યે જ ક્યાંય

અંદરું કિરણ ઉપર પડતું હતું. અમે છાતીભર સૂતા હતા હજી નિશાન હેવાની અનુકૂળતા નહોતી. આવી. ખડું કહું તો હું આ ભવ્ય દેખાવ જોવામાં એવો મથ-શક હતો કે હું એ પણ ભૂલી ગયો હતો કે હું આ મહત્ત્વ હામીનો શિકાર કરવા આવ્યો છું.

ઝાઝમાં ફરો ખડખડાટ થયો. અને પછી ધરતી પર ધબકો થયો. મને લાગ્યું કે મારી પાસે જ ઠંધક છે. પરંતુ અત્યારે ધ્યાનભ્રમ થવાનો સમય જ ન હતો. એ ખડખડાટે મને બાન કશબું કે આવી તક બીજી વાર ન મળે. સંભવ છે કે આ તક હમણાં જ હાથમાંથી સરી ભાય. મેં રાઈફલ ઊંચી કરી અને નિશાન.....

‘બાબુજી સાંપ....’ હરમનસિંહ મારા કાનમાં ગણગણ્યો. મેં કચવાટથી તેની સામે છલકો કર્યો. ગાંઠો હાથી મારી સામે આઠો થઈને ઊભો હતો. તેનો હાથ કાન મારા તરફ હતો અને તેની ઉપર અંદરનો પ્રકાશ પડતો હતો. નિશાન હેવા માટે સુંદર તક મળવાની પુરેપુરી વકી હતી. હાથોતું માથું ઝૂકતું હતું અને રાઈફલની નાળતા સીધાણમાં તેનો કાન આવે ત્યારે ગોળી....

‘બાબુજી, જડા અજગર....’ હરમનસિંહનો મૂંઝવેલો ફગાયેલો અવાજ મારા કાનમાં ગૂંજળાતો આવ્યો. કચવાટથી મારી અંદર પાછી નોંચી નથી ગઈ. અને ખરેખર કોઈ વિચાળકાય અજગર ઘાંસમાં સળવળતો અમારો બાબુ આવતો હોય એમ લાગ્યું.

પણ પેલો હાથી....જલકોડ કરીને તે જવાની તૈયારીમાં હતો. મેં અજગર-

ની અવગણના કરી. શું આવી તક બીજી વાર મળવાની છે? મેં અધીરાઈથી નિશાન લીધું....

‘બાબુજી, રાજનાગ !’ મારી બીજી બાબુ આઠો પડેલા પગીએ ગભરાટથી કહ્યું. પગ આગળથી એક વિશાળ રાજનાગ અમારી તરફ આવતો લાગ્યો. અને પગી ઊભો થઈ ગયો. રાજનાગનું નામ પડતાં જ માથા હાથમાંથી રાઈફલ સરી પડી અને ત્યાંથી ભાગવા માટે બીજી કોઈ જગ્યા ન હોવાથી બીજી કોઈ વિચાર ક્યાં વિના મેં પરમારો નહીના પદમાં ફટકો માર્યો. આ અણધાર્યા અવાજથી અમારી તરફ પુઠે ઠરી ઊભેલા હાથી અને હાથથી ભડકી ગયા. હાથથીએ તો પાછળ જોવા વિના ભાગવા માટે ફાટ મૂકી. હાથી ભડકીને એકદમ ચકરાવો ફરી ગયો અને કુંકોટો મારીને મારી સામે ભેડી. ઊભો, તેણે સૂંઠ ઊંચી કરી, ચિથિયારો પાડી.... અને લાગ્યું કે મારું આવી બન્યું. બીજી જ સજે હાથી મારી ઉપર ધસારો કર્યો એમ મને લાગ્યું. ભાગવાની તક ન હતી અને ગાંઠો હાથી મારાથી દૂર ન હતો. મને લાગ્યું કે શિકારીઓ પોતે હમણાં જ શિકાર બનશે. તમે જમીન પર નિરાધાર, લાચાર બનીને પડ્યા હો અને તમારી સામે ભડકેલો, ઉરકેરાયેલો ગાંઠો હાથી આક્રમણ કરવાનો તૈયારીમાં ઊભો હોય ત્યારે એ સજે કેવી ભયંકર લાગે? અને લાગ્યું કે મારી સામે ‘એક કાળો પહોલ ઊભો છે અને હમણાં જ તે મારી ઉપર આવી પડશે હું જગ્યા ઉપર આવી ગયો અને જેમ તેમ શરીર સાંચવીને ઊભો થઈ ગયો. એ જ વખતે ગાંઠો હાથીએ ફગે ચીસ પાડી....આવી બન્યું....

પણ ના, હાથીની એ ચીસ કોધની નહિ પણ લયની હતી. આ અણચિંતવ્યા બનાવથી તે શું બાંધે ગયો અને એ જ ક્ષણે પાછો ફરીને બાંધ્યો. એના પગના ધબકારા અને ચિચિયારીથી જંગલની શાંતનો નીરવ શાંતિનો હોષ થયો. શાંત સરોવરના પાણીમાં પત્થર પડવાથી જેમ મોજાં ઊછળે અને છેવટે શાંત થઈ જાય તેમ આ શાંત શાંતીમાં છેવટે બધા અવાજ શમી ગયા.

પણ મારા મનમાં શાંતિને ઠેકાણે નિરાશા અણુઅણુલી હતી. મારું હૃદય-સરોવર વહોવાતું હતું. હા, હું બંને બાજુ લચકર મૂચુના મોંમાંથી બચી ગયો હતો એ ખરું, પરંતુ એ છુટકારા કરતાં મને ગાંઠા હાથીના શિકારની તક હાથ તાળી દઈને ચાલી ગઈ તેની નિરાશા હતી. મેં પેલા સાપને હબરો ચાપ દીધા.

તમે રાજનાગને નહિ ઓળખતા હો તો કહાય તમે કહેયો કે હું હરપોક છું કે સાપથી ઠરીને નદીના પટમાં ફૂલી પડ્યો એ એમ હોય તો મારે તમને કહેતું જોઈએ કે રાજનાગના હંથથી મરવું

તેના કરતાં હાથીના પગ નીચે કચકાઈને મરવાતું હું વધારે પસંદ કરું. પૂરા પંદર ફૂટનો, દુધ, તુંડમિબળી રાજનાગ લગોલગ આવી ગયો હોય તો ટ્રેસુ એવો બહાદુર હશે કે જે તેના પ્રતિકાર ન કરી શકતાં ભાગી ન જાય ?

✽

તે રાત્રે મને ઊંઘ ન આવી. હાર અને જીત એ તો ઇશ્વરને હાથ છે. શિકારના સાહસમાં તમે સફળ થયો કે તમે પોતે શિકાર બની જ્યો એની તો સાહસ કરનારને પણ શી ખબર પડે ? તમારા લઠાટે શું લખ્યું છે એ તો વિધાતા બળે. ખરા શિકારી જેલદિલ હોય છે અને જેલદિલ શિકારીને હાર-જીતનો ચોક કે ઘમંડ નથી હોતો. મારી નિરાશાની બચાવું કારણ એ હતું કે આ ગાંઠા હાથી જેટલો વધારે જીવશે તેટલો બીચારા મરીબ ગામદિયાઓના બાળ-માલનો વધારે નાશ કરશે.

✽

ગાંઠા હાથીના વાવડ મેળવવાની પ્રવૃત્તિ કેટલાક દિવસ ચાલી. પરંતુ તેના નામનિશાનનો પણ પતો ન મળ્યો.

જન્મજિને યદા ઝાકા, બીહી, તાવ, કૃમિનો ઉપદ્રવ, કુદ ખાવાથી પેટનું મિટ્ટું થવું, હાથ પગ મળી જવા, દસ્તાની કબજામાં, પ્રાણજી કે કૃમિનું પાચન ન થવું વિગેરે અનેક દરદો મરાઠી અખૂટ કોવત આપનારી અમૃત તુલસી બીરધી

કાઠીયાવાડી ખાલામૃત સોગઠી [૧૯૨૮૬]

દેશી દખાતાં હબરો બાળકો આશિષ્ય આપનાર અને નવચેતન પાઠકાં છે.

કાં હબી એકનો રૂપિયો એક (બી. પી. એ. નુદી).

વૈદ્ય નવનીલરાય હરજીવનદાસ મહેતા

કે. કાઠીયાવાડી ખાલામૃત સોગઠી ક્રોધ—આખાવાડ—લાલનગર

મુંબઈમાં મળવાનું કેકાણું-કેશકલ્યાણ મચાડા ડીપો, ૧ લી સુતારમણીના નામ-મુંબઈ નં. ૪

છેવટે મારા શિકારીઓ ખબર લાગ્યા કે મેલો નામચીન શિકારચોર તિમિર હાથીને ઘૂર ઘૂર ભેગાઈને લઈ ગયો છે કે નથી અને તેનો શિકાર ન કરી 'ચડીએ' ! હું, ત્યારે એ દુષ્ટને ખબર પડી ગઈ કે હું તેના સામાન્યમાં આવીને આ હાથીનો શિકાર કરવા માશું છું.

આ વાત સંભળીને હું વાળવુમ થઈ ગયો. જેમ જેમ હું આ જંગલમાં વધુ રખડતો હતો તેમ તેમ મને તિમિરના પ્રતાપનું વધારે માન થતું હતું. હવે મને લાગવા માંડ્યું કે તિમિર વિશે જે વાતો હું સંભળું છું તે હંતકથાઓ નથી. અતિશયોક્તિ નથી, પણ એ અજબ બક્ષિ ખરેખર આ જંગલનો રાજા છે. એક જંગલી, લુંટારા, શિકારચોર, દાણચોર શુનેશારની રજા વિના હું. એક ઉચ્ચ દરબજાનો લરકરી અક્ષર એક શિકાર નથી કરી શકતો એ કંઈ એાછી અજાયબીની વાત છે ?

એ વાત ચોક્કસ હતી કે હું તિમિરની કૃપા વિના હાથીનો તો શું પણ પ્રસલાને પણ શિકાર નહિ કરી શકું.

શું સત્તાધીશ અક્ષરની લાચારી ને તે પણ એક શુનેહાર જંગલી પાસે ! પણ જવા ઘો એ અભિમાનની વાત હવે મને ખાતરી થવા લાગી કે મોઠા હાથીનો શિકાર કરવો જ હોય તો મારે તિમિરનો સંપર્ક સાધવો જ રહ્યો. એટલું જ નહિ એ જંગલીની પ્રથામત કરીને મારે તેની પરવાનગી અને મદદ પણ મેળવવી જ રહી.

મેં નિશ્ચય કરી લીધો. મારે મોઠાના ખ્યાલને છોડી દેવો અને તિમિરનો સંપર્ક સાધવો.

બીજે દિવસે મેં મારા શિકારીઓ અને પગીઓની પરિવહ મોલાવી, અને તિમિરને કેમ સાધવો તેની ચર્ચા કરી. તિમિર એક કાલ્પનિક વ્યક્તિ જેવો હતો. તે કેઈ નવલકથાના નાયક જેવો હતો. તેના વિશે હંતકથાઓ આવતી હતી, પણ થોડાજ માણસોએ તેને જોયો હતો. મારા શિકારીઓમાંથી એક જ માણસે તેને ઠીંકા હતો અને તેને તેની સાથે થોડો પરિચય હતો. તિમિર જંગલમાં જ વસતો હતો. વસતિમાં ભાગ્યે જ આવતો. મારા શિકારીઓ વર્ષો પહેલાં તેની સાથે શિકારની ચોરી કરી હતી તે પછી ભાગ્યે જ તિમિરનો ભેટો થયો હતો. પરંતુ તેણે તિમિરનો સંપર્ક સાધવાનું મારે લીધું.

આ વાતને પંખવાડિયું નીકળી ગયું, મેં હાથીનો શિકાર કરવાનો ખાયા છોડી દીધો. ત્યાં સુધીમાં મેં એક વાચ માર્યો હતો અને તેથી સંતોષ મારીને હું મારો છાવણી ઉપાડી લેવાનો વિચાર કરતો હતો. મારી રજા પૂરી થવા આવી હતી ત્યાં એક દિવસ પેલા શિકારી આવી ચડ્યો. તેને જોઈને મને નિજાણા ભાગી.

‘કેમ શું થયું ?’ મેં આતુરતાથી પુછ્યું.

‘તિમિરને મળવા હું ખૂબ રખડ્યો,’ તેણે પોતાના કાર્યને મહત્તા આપવા ક્યાની શરૂઆત કરી, પણ મને એ સંભળવાનો ધીરજ ન હતી, એટલે મેં તેને વચ્ચે જ પુછ્યું : ‘તિમિર મળ્યો ?’

‘હા, મેં તેને ખૂબ સમજાવ્યો...’ વળી પાછી તેણે આદરમંત્રાપા આદરી.

‘મારી પાસે આવા કબૂલ થયો ?’

મેં અધીરાઈથી પુછ્યું.

‘ના,....’

એ ના સાંભળતાં જ મારા હૃદયમાં
ભીડી ગયો, આરામખુરશીમાં હું નિસાસા
અને અધીરાઈથી અરધો ભોલો થઈ ગયો
હતો. પણ આ ‘ના’ સાંભળીને હું
નિરાશાથી પાછો પટકાઈ પડ્યો.

‘મેં તેને ખૂબ સમજાવ્યો,’ પેલા
ચિકારીએ પાછું પોતાનું સમાયણું ચૂક
કર્યું. ‘છેવટ સુધી તેણે મને કહ્યું હતું
કે મેં ચિકાર કરવાનું છોડી દીધું છે.
મેં એ ધંધો જ છોડી દીધો છે મેં
તિમિરને કહ્યું, ‘તું મારા સહિયારને ગાંઠા
હાથીના ચિકારમાં મદદ કરીશ તો મારા
સહિયાર તારી કદર કર્યા વિના નહિ રહે,
સારું ધંધામ આપશે...’

‘એમ ! તેણે શો જવાબ આપ્યો ?’

મારી અધીરાઈ અને નિસાસા કવિયાના
મોઝાની જેમ પાછી આવી.

‘પહેલાં તો તેણે વાતને ધ્યાનમાં
જ ન લીધી....’

‘પણ પછી ?’ મને આ માણસની
વાત કરવાની રીત પર ખીજ થઈ.

‘છેવટે મેં તેને પીગળાવી દીધો....’

‘એમ ?’ હું પાછો અધીરાઈથી
ખુરશીમાંથી અરધો ભોલો થઈ ગયો. મેં
કહ્યું, ‘મને બટ કહી દે, પછી શું નક્કી
કર્યું ?’

મારી અધીરાઈ પર તેણે હજુ
સ્મિત કર્યું અને છેવટે તેણે હુંકામાં
પતાવવાની મહેરમાની કરી. તેણે કહ્યું:

નાણાંનું વળતર તમને સંતોષ અને શાન્તિ અર્પી તમારા

નાણાંનું પુરતું વળતર ત્યાં તમને મળે છે...

★ શાખાનું દુધ.

★ પંખાની લાસી

★ મીઠી મધુરી છાસ.

★ દહીં, પેંડા.

★ બરણી, શુભાળ બજુ,

★ દુધી હલવો.

તેમજ પવિત્ર ક્ષરાળી સીંગે માટે મચહુર—

તમારું વિશ્વાસપાત્ર નામ

દેસાઈ બાઈશંકર ગૌરીશંકર

ઠાણાદેવી રોડ, — સુબઈ, ૨.

શાખા :—

દેસાઈ આરોગ્ય મંદિર.

ઠાણાઈ બુવન, — સી. પી. ટેક રોડ, — સુબઈ, ૪.

‘સોદો કરવા તમે અને તિમિર મળે!
એમ મેં ગોઠવણ કરી છે...’

‘ક્યાં?’ હું ખુશીમાંથી બોલો
થઈ ગયો.

‘જંગલમાં, અહીંથી ચાર માઈક
દૂર.’ શિકારીએ જવાબ આપ્યો.

‘કબૂલ છે, - ક્યારે?’

‘ઠાલે સાને દિવસ આઠમવા ટાલે.’

‘કબૂલ’

‘પણ એમાં શરત છે.’

‘શું?’ આ માણસ મારી ધીરજની
કસોટી કરતો હતો.

‘તમારે સાથે હથિયાર કંઈ ન
રાખવું.’

‘એ ન બને.’ હરબનસિંહે વચ્ચે જ
વિશેષ ઉઠાવ્યો. ‘એ લૂંટારાનો ભરોસો
કેમ કરાય? પોલીસ પણ જેને પકડી
નથી શકતી એ નામચીન લૂંટારા પાસે
હથિયાર વિના જવું અને તેની હયા પર
રહેવું?’

‘તમે નાહક ઉતાવળા યાવ છો,
હરબનસિંહ,’ મેં કહ્યું. ‘મારી પાસે શું
હશે કે તે લૂંટી જશે? અને મને માર-
વાથી તેને શું ફાયદો?’

‘ખરી વાત છે’ પેલા શિકારીએ
કહ્યું. ‘એ માણસ પૈસાનો ભૂખ્યો છે એ
ખરું. પણ વિના કારણ તે માણસને નહિ
મારે. એક હિંદી સેન્યના અફસર ઉપર
હાય ઉપાડવાનું પરિણામ શું આવે તેનો
ખ્યાલ તો તેને હોવો જોઈએ.’

‘તે હલીલ બરોબર નથી,’ હરબન-
સિંહે મક્કમતાથી કહ્યું, ‘તિમિર પૈસાનો
ભૂખ્યો હશે. પણ તે જંગલના હાથી,
વાઘ અને ગેંઠાં જેવો આઝાદ માનવી

છે. તેના મનમાં જંગલની આઝાદીની
ખુમારી છે. તે પૈસા ચાહે છે પણ સાદસ
અને શેર્માચ એનો ખોરાક છે. કોઈ
સત્તા તેને ડરાવી શકે તેમ નથી. જે
માણસ મોતને હાથમાં લઈને ફરે છે, જે
માણસ વિકરાળ વાઘો વચ્ચે રહે છે,
જીવની ગેંઠા સાથે વસે છે અને હાથીઓ-
ના ટોળા વચ્ચે આરામથી સુવે છે તેને
હિંદી સેનાના એક અફસર તો શું પણ
આખી સેના પણ નહિ ડરાવી શકે.’

‘તમારી વાત સાચી હશે, હરબન-
સિંહ’ મેં સમજાવટથી કહ્યું, ‘પરંતુ
આખરે તો તિમિર માણસ છે. એ હાથી
વાઘ અને ગેંઠા પણ માણસ પર વિના
કારણ હુમલો નથી કરતા તો તિમિર
શિકારી મારો શિકાર કરવા આ માટે
લલચામ? મારો શિકાર કરવામાં તેને
નથી ઘઠાફુરીની જરૂર, નથી હિંમતની
જરૂર; એમાં ચાહસ નથી, શેર્માચ નથી,
તેને ક્યો ફાયદો નથી, બિલકુલ તે મારી
સાથે હળીમળીને કામ કરે તો ફાયદો છે.’

હરબનસિંહને હલીલ ન મળી એક
સણ તે મુંગો રહ્યો એટલે મેં છેવટનો
ધા કર્યો.

‘હરબનસિંહ, માણસ ગમે તેટલો
દુષ્ટ હોય પણ ક્યાંક છાને છુલ્લે તેનામાં
માનવતા છુપાયેલી હોય છે. આપણે
હંમેશાં એ છુપાયેલી, હળાયેલી માનવ-
તાને જગાડવી જોઈએ અને તેના વિશ્વા-
સ કરવો જોઈએ. માણસમાં જે કંઈક
ચોડું ઘણું સારું છે તેનો ભરોસો કરતાં
આપણે પહીંએ તોપણ તેનો અફોસ
ન હોય.’

‘બલે, પણ હું સાથે આવીય ’
હરબનસિંહે નમતું આપ્યું.

‘ નહિ. ’ મેં મક્કમતાથી કહ્યું. ‘ મારી
અને તિમિરની વચ્ચે સોડો થવા છો.
વચ્ચે કોઈ માણસ ન ભેળ્લો. તમે સાથે
આવશો તેનો અર્થ એ થયો કે હું
તિમિરનો અવિશ્વાસ કરું છું. જ્યાં બંને
બાજુ અવિશ્વાસ છે ત્યાં સાથે મળીને
કામ ન થાય ’

‘ પણ એ લૂંટારો તમારો અવિ-
શ્વાસ કરે છે એનું શું ? ’ હરબનસિંહે
પાછી દલીલ શરૂ કરી.

‘ ખરું છે, તેની સ્થિતિમાં આપણે
હોઈએ તો આપણે પણ અવિશ્વાસ કરી-
એ. પરંતુ તેનો અવિશ્વાસ દૂર કરવા
માટે જ મારે તેનો વિશ્વાસ કરવો ભેળ્લો
અવિશ્વાસનું એસડ વિશ્વાસ છે અવિ-
શ્વાસનો પ્રતિકાર તમે અવિશ્વાસથી કરો
એટલે તેમાંથી ઘર્ષણ જ થવાનું. એટલે

જ હું કહું છું કે મારો આ શિકારી
મને માર્ગ બતાવશે અને હું તેની સાથે
એકલો કોઈ બાતના હથિયાર વિના
તિમિરને મળવા જઈશ. મને મારી
પહોંતું મિથ્યાભિમાન નથી. આ કંઈ
શિકારના ચોખ્ખી વાત નથી, ગાંડા
હાથીને મારી સેંકડો માણસોના જન-
માલનું રક્ષણ કરવાનો સવાલ છે અને
એ રક્ષણ મારા જીવના ભેખમે કે જીવના
લેગે પણ કરવું એ એક લશ્કરી માણસ
તરીકે મારું કર્તવ્ય છે. તિમિર ગાંડા
હાથીને નસાવી ગયો છે તે પોતે શિકાર
કરવા નહિ પણ મારી પાસેથી શિકારીની
કિંમત મેળવવા માટે જ કારણ કે તે પોતે
આ જંગલનો રાજા છે. અને મારી
પાસેથી શિકારનો કર લીધા વિના મને
શિકાર નહિ કરવા દે. ’

‘ હરબનસિંહ નિરુત્તર બની ગયો. ’

[૩૦૪]